

СТРАТЕГІЯ ТА МЕХАНІЗМИ ЗМІЦНЕННЯ ПРОСТОРОВО-СТРУКТУРНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Монографія

За редакцією доктора економічних наук, професора Мокія А. І.,
доктора економічних наук, доцента Васильціва Т. Г.

Львів – 2010

ББК У580.83

С83

УДК 332.14:339.137

Автори:

Мокій А.І., д.е.н., проф. (вступ, р.1, пр 2.1, 2.3, 2.6; 4.1, 4.2);

Васильців Т.Г., д.е.н., доц. (вступ, пр 1.1, 2.5, 3.1, 3.3, 3.4, 4.1, 4.6, 4.7, 4.8, висновки до розділів, загальні висновки);

Антонюк Г.Я., к.е.н. (р. 1, пр 2.2, 4.1, 4.2);

Бабець І.Г., к.е.н., доц. (пр 4.3);

Волошин В.І., к.е.н. (пр 2.5);

Дацко О.І., к.е.н. (пр 3.5);

Засадко В.В. (пр 3.1, 3.3, 4.6);

Ляш О.І., к.е.н., доц. (пр 3.2, 4.4);

Мединська Т.В., к.е.н. (пр 2.4, 4.5);

Мігуценко Ю.В. (р. 1, пр 2.3, 3.1, 3.3, 4.1, 4.2, 4.6);

Пинда Ю.В., к.е.н. (р. 1, пр 2.1, 4.1, 4.2, 4.3);

Радіца О.А. (пр 3.1, 4.8);

Флейчук М.І., д.е.н., доц. (пр 2.6);

Яницький П.С., к.е.н., доц. (пр. 1.1, 2.5, 3.1, 4.1).

Рецензенти:

Двігун А.О. – д.е.н., професор, перший проректор Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій.

Мікула Н.А. – д.е.н., професор, завідувач відділу проблем ринкової інфраструктури та транскордонного співробітництва Інституту регіональних досліджень НАН України.

Борщевський В.В. – д.е.н., доцент, проректор, завідувач кафедри менеджменту Львівського інституту менеджменту.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського інституту менеджменту
(протокол № 8 від 17 листопада 2010 р.)*

При повному або частковому відтворенні матеріалів цієї публікації посилання
на видання обов'язкове

С 83

Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : монографія / за ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів: ПАІС, 2010. – 488 с.

У монографії викладено результати дослідження науково-прикладної проблеми вдосконалення теоретико-методологічних засад забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону. Виявлено структурно-системні характеристики конкурентоспроможності регіону. Оцінено просторово-секторальну конкурентоспроможність регіону. Обґрунтовано стратегічні пріоритети, механізми та засоби державної політики зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону.

Для науковців, працівників сфери державного управління, усіх зацікавлених фахівців з проблем конкурентоспроможності.

ISBN 978-966-1585-63-7

© Регіональний філіал Національного інституту
стратегічних досліджень у м. Львові, 2010

**STRATEGY AND MECHANISMS OF STRENGTHENING THE
SPATIAL AND STRUCTURAL COMPETITIVENESS OF THE
REGION**

Monograph

Edited by doctor of economic sciences, professor Mokiy A.I.,
doctor of economic sciences, associate professor Vasyltsiv T.H.

Lviv – 2010

ББК У580.83
С83
UDC 332.14:339.137

Authors:

Mokiy A.I., doctor of economic sciences, professor (introduction, chapter 1, paragraphs 2.1, 2.3, 2.6, 4.1, 4.2);
Vasylytsiv T.H., doctor of economic sciences, associate professor (introduction, paragraphs 1.1, 2.5, 3.1, 3.3, 3.4, 4.1, 4.6, 4.7, 4.8, conclusions to chapters, general conclusions);
Antonyuk H.Y., candidate of economic sciences (chapter 1, paragraphs 2.2, 4.1, 4.2);
Babets I.H., candidate of economic sciences, associate professor (paragraph 4.3);
Voloshyn V.I., candidate of economic sciences (paragraph 2.5);
Datsko O.I., candidate of economic sciences (paragraph 3.5);
Zasadko V.V. (paragraphs 3.1, 3.3, 4.6);
Ilyash O.I., candidate of economic sciences (paragraphs 3.2, 4.4);
Medynska T.V., candidate of economic sciences (paragraphs 2.4, 4.5);
Mihushchenko Y.V. (chapter 1, paragraphs 2.3, 3.1, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 4.7);
Pynda Y.V., candidate of economic sciences (chapter 1, paragraphs 2.1, 4.1, 4.2, 4.3);
Raditsa O.A. (paragraphs 3.1, 4.8);
Fleischuk M.I., doctor of economic sciences, associate professor (paragraph 2.6);
Yanytskyi P.S., candidate of economic sciences, associate professor (paragraphs 1.1, 2.5, 3.1, 4.1).

Reviewers:

Dvignun A.O. – doctor of economic sciences, professor, first pro-rector of Zaporizhia Institute of economy and information technologies.

Mikula N.A. – doctor of economic sciences, professor, head of department of problems of market infrastructure and cross-border cooperation of Institute for Regional Studies NAS of Ukraine.

Borshchevskyy V.V. – doctor of economic sciences, associate professor, deputy rector, head of department of management of Lviv institute of management.

*Recommended for print by scientific council of Lviv institute of management
(protocol № 8 November 17, 2010)*

C83 Strategy and Mechanisms of Strengthening the Spatial and Structural Competitiveness of Region : Monograph / Edited by doctor of economic sciences, professor A.I. Mokiy, doctor of economic sciences, associate professor T.H. Vasylytsiv. – Lviv: PAIS, 2010. – 488 p.

ISBN 978-966-1585-63-7

The research results of the scientifically-applied problem of grounding the theoretical and methodological principles of regional spatial and structural competitiveness providing are expounded in a monograph. Structural and system descriptions of regional competitiveness are found out. The regional spatial and structural competitiveness is estimated. Strategic priorities, mechanisms and facilities of public policy of strengthening the regional spatial and structural competitiveness are grounded.

For scientists, public administrators, all interested specialists on the competitiveness problems.

ISBN 978-966-1585-63-7

ББК У580.83
© Regional Branch of National Institute for
Strategic Studies in Lviv, 2010

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	9
ВСТУП	11
INTRODUCTION	15
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДСТАВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВО-СТРУКТУРНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ	19
1.1. Теоретичні положення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону	19
1.2. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності на мезорівні управління економікою	39
1.3. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю на різних рівнях системної ієрархії	59
Висновки до розділу	72
РОЗДІЛ II. СТРУКТУРНО-СИСТЕМНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ	75
2.1. Структурні та інституційні зрушення у будівельному комплексі регіону	75
2.1.1. Тенденції розвитку та інституційні передумови конкурентоспроможності будівництва	75
2.1.2. Фактори конкурентоспроможності будівельних робіт та продукції	87
2.2. Конкурентоспроможність молокопереробної галузі регіону в умовах європейської інтеграції	97
2.2.1. Аналіз тенденцій розвитку молокопереробної галузі	97
2.2.2. Формування і зміцнення факторних переваг конкурентоспроможності молокопереробної галузі регіону	109
2.3. Конкурентоспроможність міжнародного співробітництва у туристичній сфері регіону	121
2.3.1. Соціально-економічні та інституціональні передумови конкурентоспроможності українсько-польського туристичного співробітництва	121
2.3.2. Економетрична оцінка міжнародної конкурентоспроможності туристичної сфери в українських та польських регіонах	142
2.4. Податкова політика стимулювання інвестиційної діяльності як чинник регіональної конкурентоспроможності	164
2.5. Структурні зрушення та економічна безпека малого і середнього підприємництва	174
2.6. Передумови та чинники динаміки іллегального сектора	

економіки регіону	186
Висновки до розділу	205
РОЗДІЛ ІІІ. ПРОСТОРОВО-СЕКТОРАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНУ	208
3.1. Ресурсний потенціал регіонального розвитку	208
3.2. Зайнятість і регіональний ринок праці в забезпеченні конкурентоспроможності та соціальної безпеки	216
3.3. Просторові передумови конкурентоспроможності економічної діяльності в малих прикордонних містах регіону	230
3.4. Розвиток підприємництва в малих містах та сільських поселеннях як чинник просторової конкурентоспроможності регіону	239
3.5. Творчі індустрії як перспективний сегмент зміцнення конкурентних переваг регіону	245
Висновки до розділу	261
РОЗДІЛ ІІІІ. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ І ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ ПОСИЛЕННЯ ПРОСТОРОВО-СТРУКТУРНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ	264
4.1. Стратегічні пріоритети та програмно-цільові засоби зміцнення конкурентних позицій базових галузей економіки регіону	264
4.2. Кластерні та інтеграційні форми посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону	297
4.3. Забезпечення конкурентоспроможності в умовах активізації інтеррегіонального співробітництва	312
4.4. Мотиваційні чинники стимулювання конкурентоспроможності трудових ресурсів регіону	326
4.5. Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможності економіки як пріоритет податкової політики	337
4.6. Механізми та напрями підвищення ефективності транскордонного співробітництва	346
4.7. Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва в малих містах	369
4.8. Напрями детінізації економіки малих міст та сільських поселень	381
Висновки до розділу	387
ВИСНОВКИ	392
ДОДАТКИ	396
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	460

CONTENTS

FOREWORD	9
INTRODUCTION (UKRAINIAN)	11
INTRODUCTION (ENGLISH)	15
I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPALS OF SPATIAL AND STRUCTURAL COMPETITIVENESS OF REGION.	19
1.1. Theoretical principals of regional spatial and structural competitiveness.	19
1.2. Methodical approaches to the estimation of competitiveness at the meso-level of economic management.	39
1.3. Theoretical principles of competitiveness management at the different levels of system hierarchy.	59
Conclusions to chapter	72
II. STRUCTURAL AND SYSTEM DESCRIPTIONS OF REGIONAL COMPETITIVENESS.	75
2.1. Structural and institutional changes in the regional building industry	75
2.1.1. Trends and institutional preconditions of building industry competitiveness	75
2.1.2. Factors of building services and products competitiveness	87
2.2. Regional dairy industry competitiveness in the conditions of European integration	97
2.2.1. Analysis of trends in the dairy industry.	97
2.2.2. Forming and strengthening of factor advantages of dairy industry competitiveness	109
2.3. Competitiveness of international cooperation in the regional tourist sphere	121
2.3.1. Socio-economic and institutional pre-conditions of competitiveness of Ukrainian and Polish cooperation in tourism	121
2.3.2. Econometric estimation of international tourism competitiveness in the Ukrainian and Polish regions	142
2.4. Tax policy towards stimulation of investment activity as factor of regional competitiveness	164
2.5. Structural changes and economic security of small and medium entrepreneurship	174

2.6. Pre-conditions and factors for dynamics of regional illegal sector of economy	186
Conclusions to chapter	205
III. SPATIAL AND STRUCTURAL COMPETITIVENESS OF REGION	208
3.1. Resource potential of regional development	208
3.2. Employment and labour market in the context of competitiveness and social security	216
3.3. Spatial pre-conditions of economic activity competitiveness in border towns of region	230
3.4. Entrepreneurship development in towns and rural settlements as a factor of spatial competitiveness of region	239
3.5. Creative industries as a perspective segment of strengthening the competitive advantages of	245
Conclusions to chapter	261
IV. STRATEGIC PRIORITIES AND TACTICAL FACILITIES OF STRENGTHENING THE SPATIAL AND STRUCTURAL COMPETITIVENESS OF REGION	264
4.1. Strategic priorities and special purpose facilities for strengthening the competitive position of basic industries of region	264
4.2. Cluster and integration forms of strengthening the regional structural competitiveness	297
4.3. Competitiveness providing in the conditions of activation of interregional cooperation	312
4.4. Motivational factors of stimulation the competitiveness of labour resources in region	326
4.5. Investment providing for competitiveness of economy as priority of tax policy	337
4.6. Mechanisms and directions of increasing the efficiency of cross-border cooperation	346
4.7. Strategic priorities of entrepreneurship development in towns	369
4.8. Directions of economy legalization in towns and rural settlements	381
Conclusions to chapter	387
CONCLUSIONS	392
APPENDIXES	396
REFERENCES	460

ПЕРЕДМОВА

Як зазначається в Експертній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень до Послання Президента України до українського народу «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації», сучасний стан економіки регіонів України відображає загальнонаціональні макроекономічні тенденції та їх суперечності, зокрема диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів; формування сучасної регіональної політики викликає гостру потребу пошуку нового концептуального підґрунтя забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку території України; регіональна економічна політика в Україні має ґрунтуватися на конкурентних принципах та ринкових механізмах господарювання, активізації економічних стимулів до оптимального використання наявного потенціалу регіонального розвитку та інституційних можливостей територій.

Активна участь регіонів України у процесі міжнародного співробітництва в умовах глобалізації викликає необхідність переоцінки їх сутності і функцій, вибору економічної структури, здатної забезпечити надійне положення в ринковому просторі. Розвиток таких соціально-економічних утворень, як регіони, має нелінійний, асиметричний і циклічний характер. Тому в методологічному плані зміна об'єктного фокусування поняття конкурентоспроможності в умовах посилення внутрішньо національних і міждержавних (глобальних, мегарегіональних, двосторонніх) інтеграційних тенденцій потребує доповнення термінологічного апарату дослідження (виміру і засобів зміцнення) конкурентоспроможності поняттям «просторово-структурна конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи» як композиції таких її об'єктних характеристик: просторової (регіону, субрегіону (району), міста, сільського поселення); галузевої або секторальної (галузі, сфери, сектора економіки) елементів моделі складу соціально-економічної системи; факторних та ресурсних (матеріально-уречевлених, інтелектуальних, інформаційних, фінансових, людського капіталу, природно-кліматичних, обсягів попиту); взаємовідношень між елементами (просторовими, галузевими, ресурсними, факторними) як домінантних параметрів (економічних, інформаційних, ресурсних, інституціональних, у тому числі організаційно-правових) структурної побудови системи.

Наукове осмислення проблеми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону, запропоноване авторами монографії, узгоджене з умовами складних трансформаційних процесів, що потребувало уточнення категорійного апарату, удосконалення методології вивчення конкурентоспроможності регіону, а також розробки ефективних механізмів її зміцнення. Вирішення цього завдання дозволило окреслити теоретико-методичні засади, обґрунтувати стратегічні рішення та тактичні заходи посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону.

Беззаперечно новим і водночас актуальним є підхід авторського колективу до сутності категорії конкурентоспроможності з виокремленням її просторової та структурної парадигм. Адже структурні зміни як в розвинутих країнах, так і в державах з перехідною економікою супроводжуються територіальною концентрацією економічної діяльності, що призводить до соціально-економічних диспропорцій в просторовому вимірі. Такі відмінності проявляються в диференціації темпів і пропорцій економічного зростання, різному рівні збалансованості процесів регіонального відтворення і визначають об'єктивну потребу в розробці програмно-цілевих заходів зміцнення конкурентних позицій економіки регіону, які автори обґрунтували на основі критичного огляду еволюції наукових поглядів на проблеми конкурентоспроможності та з використанням новітніх методів дослідження.

Враховуючи складність і багатоплановість проблеми, потребу в удосконаленні теоретико-методологічних основ конкурентоспроможності регіону, своєчасність та актуальність монографії не викликає сумніву. Книга підсумовує результати досліджень колективу Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові та є вагомим внеском авторів у розвиток наукової думки в сфері теоретичного обґрунтування стратегії і механізмів забезпечення конкурентоспроможності на регіональному рівні.

**Доктор економічних наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України
М.Д. Янків**

ВСТУП

Забезпечення сталого збалансованого соціально-економічного розвитку держави потребує активізації ринкових перетворень та удосконалення державної регіональної політики, головним критерієм ефективності якої є конкурентоспроможність економіки регіонів. Попри окремі якісні зміни в системі управління регіональним розвитком державної політиці у цій сфері бракує системності та наукової обґрунтованості. Крім того, інтеграція України у глобальний та європейський економічний простір може завдати істотних негативних соціально-економічних наслідків для тих регіонів, які не виробили власної стратегії конкурентоспроможності та не забезпечили формування відповідної суспільної ідеології і громадської підтримки. Особливої актуальності ці завдання набувають в умовах глобальної конкуренції, впливу наддержавних систем багатостороннього регулювання, застосування єдиних для всіх суб'єктів конкурентної боротьби принципів, правил і норм. Важливість вказаних проблем обумовлюється й подальшою втратою позицій національної економіки у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності.

На сьогодні до найістотніших перешкод використання конкурентних переваг регіонів України відносяться: просторово-структурні диспропорції та деформації; регіональна асиметрія системи міжбюджетних відносин; надмірна і загрозлива для цілісності й безпеки держави диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей; нераціональна залежність економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках та стабільності розвитку від динаміки експорту і критичного імпорту стратегічних ресурсів; необґрунтованість засобів стратегічного програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та субрегіональному рівнях.

Відтак, дедалі більше актуалізується потреба в системному дослідженні і розв'язанні проблем посилення конкурентоспроможності економіки регіону, насамперед за рахунок зміцнення факторних конкурентних переваг підприємств базових видів економічної діяльності, стимулювання міжрегіональної інтеграції та збалансованого просторово-територіального розвитку, формування раціональної просторово-секторальної структури регіональної економіки, спроможної адекватно реагувати на зовнішні виклики процесів глобальної та мегарегіональної економічної інтеграції.

В сучасних умовах назріла реальна потреба у визначенні стратегічних пріоритетів та запровадженні дієвих засобів забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону, що повинні передбачати такі базові компоненти, як розвиток та удосконалення інституційного базису конкурентної політики на регіональному рівні, створення передумов розвитку територіальних виробничо-господарських комплексів, формування інституційного забезпечення структурних змін, дотримання формальних і неформальних правил економічного життя та взаємовідносин між елементами соціально-економічної системи, ефективної протидії корупції та ілєгалізації господарської діяльності, унеможливлення домінування «старих галузей», гарантування належного рівня якості життя населення і соціальної безпеки на субрегіональному та локальному рівнях системної ієрархії.

У першому розділі «Теоретико-методичні підстави дослідження просторово-структурної конкурентоспроможності регіону» узагальнено теорії конкуренції, основи управління і методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою та, на цій основі, обґрунтовано поняття просторово-структурної конкурентоспроможності регіону як визначальної характеристики забезпечення соціально-економічного розвитку. В методологічному плані зміна об'єктного фокусування поняття конкурентоспроможності потребувала доповнення термінологічного апарату дослідження категорією «просторово-структурна конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи» як композиція таких об'єктних характеристик: просторова, галузева (секторальна), факторна і ресурсна, а також взаємовідношень між елементами моделі складу соціально-економічної системи.

Процес забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону розглядається як причинно-наслідковий і поетапний, а динамічно-структурна модель оптимізації її характеристик – як сукупність складників (завдань), перелічених у порядку посилення рівня вагомості: модернізація і розвиток інституційного базису конкурентоспроможності регіону; забезпечення конкурентоспроможності стратегічно важливих підприємств та галузей (бюджетоутворюючих та важливих для економіки регіону чи субрегіону); демонополізація економіки; забезпечення якісного конкурентного середовища; посилення ділової активності (зниження інертності економічної діяльності); поширення державно-приватного солідарного партнерства; стимулювання інноваційно-інвестиційної активності підприємництва; програмування та ініціювання структурних зрушень в економіці (внаслідок

раціоналізації повидової структури економічної діяльності та збільшення частки галузей із значною доданою вартістю); забезпечення просторово-територіальних структурних зрушень на регіональному і місцевому рівнях (внаслідок структурно збалансованого соціально-економічного розвитку); гарантування структурних елементів конкурентоспроможності регіону (якості життя населення та економічного зростання); покращання інтегральних результатів конкурентоспроможності економіки регіону. Методологічною основою окресленого підходу є системність політики забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону та розгляд її як функції структурних складників і напрямів зміни визначальних параметрів в їх межах.

В основу забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону покладено створення належних висхідних передумов зміцнення і розвитку факторних конкурентних переваг первинної ланки, зокрема суб'єктів господарювання, які створюють значну частку доданої вартості, формують економічний потенціал базових видів економічної діяльності та економіки регіону загалом. Йдеться про промисловість, аграрно-промисловий комплекс, будівництво, транспорт, сферу послуг, у тому числі туристичних. Необхідність програмування і реалізації заходів, спрямованих на посилення конкурентоспроможності цих видів економічної діяльності, підтверджується недостатньою ефективністю використання ресурсного потенціалу.

Натомість, підвищення ефективності функціонування підприємств задля структурно збалансованого розвитку регіону в умовах нестачі виробничих потужностей, факторних, орієнтованих і трудових переваг, зниження попиту на сировинну продукцію вітчизняної промисловості, зростання цін на енергоносії є важливим напрямом забезпечення економічного зростання, базованого на належній життєздатності реального сектора економіки та його конкурентоспроможності. Відповідно, другий розділ «Структурно-системні характеристики конкурентоспроможності регіону» присвячений оцінці конкурентоспроможності підприємств окремих базових галузей (будівельного комплексу, молокопереробної та туристичної галузей) Львівської області, доповнену вивченням таких аспектів саме структурної конкурентоспроможності регіону, як: рівень і якість структурних зрушень, у тому числі у секторі малого і середнього підприємництва; чинники динаміки іллегального сектора; проблеми податкового стимулювання інвестиційної діяльності. В результаті системно-структурної оцінки здійснена типологізація та побудована ієрархічна структура системних перешкод

посилення конкурентоспроможності економіки регіону за такими ознаками: чинники низької фінансово-економічної ефективності господарювання, дестимулятори інвестиційної діяльності та тінізації економіки, нераціональність заходів здійснюваних структурних реформ.

Структурний вимір просторової конкурентоспроможності економіки характеризує раціональність її структури та наявність факторних конкурентних передумов розвитку підприємницького сектора базових галузей економіки і потребує оцінки територіальних дисбалансів конкурентоспроможності. Відтак, у третьому розділі «Просторово-секторальна конкурентоспроможність регіону» удосконалено методичні основи оцінки рівня та забезпечення структурних зрушень на регіональному і місцевому рівнях в процесі структурно-збалансованого соціально-економічного розвитку. У цій частині монографії набули подальшого розвитку принципи державної політики зміцнення просторової конкурентоспроможності регіону, які стосуються підвищення ефективності реалізації ресурсного потенціалу, гарантування зайнятості населення та соціальної безпеки, створення передумов розвитку малого підприємництва в малих містах і сільських поселеннях.

Системно-структурні та просторово-секторальні характеристики слугують необхідним інформаційним базисом обґрунтування стратегічних рішень регіональної політики зміцнення конкурентоспроможності економіки. Відповідно, четвертий розділ «Стратегічні пріоритети і тактичні засоби посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону» присвячено обґрунтуванню стратегічних пріоритетів та сукупності програмно-цільових засобів зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності для посилення конкурентних позицій підприємств базових галузей економіки, активізації інтеррегіонального і транскордонного співробітництва та інвестиційної діяльності, покращання рівня якості людського капіталу, детінізації та підвищення ділової активності в малих містах і сільських поселеннях. Обґрунтовано концептуальні засади, інституційну основу, операційні цілі та сукупність засобів стратегії посилення просторово-структурної конкурентоспроможності з дотриманням принципів системного підходу та проблемно-цільової орієнтації регіональної політики конкурентоспроможності.

В підсумку, можна припустити, що результати проведеного дослідження будуть сприяти вдосконаленню теоретико-методологічних засад та обґрунтування стратегічних пріоритетів і системних засобів політики зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності економіки регіону.

INTRODUCTION

Providing the sustainable balanced socio-economic development of the state requires activation of market transformations and regional policy improvement, the main efficiency criteria of which is the high level of regions' competitiveness. Despite some qualitative changes, which took place in the management of regional development, it lacks consistency and scientific validity in this sphere of the state policy. In addition, integration of Ukraine into global and European economic space can inflict substantial negative socio-economic consequences for those regions, which did not make out own strategy of competitiveness and did not provide forming the proper social ideology and public opinion. These tasks are especially significant in the conditions of increasing global competition, influence of the multilateral systems of super-state regulation; apply uniform principles, rules and regulations norms to all subjects of competition. The importance of the problem is stipulated by the subsequent loss of national economy position in the international competitiveness rankings.

Nowadays the most significant barriers of using Ukrainian regions' competition advantages are the following: spatial and structural disproportions and deformations; regional asymmetry in the system of interbudgetary relations; considerable differentiation of regions, according to the level of economic development and quality of life that is threatening integrity and security of the state; national economy irrational critical dependence on fluctuations in foreign markets and economic stability dependence on export and critical import of strategic resources dynamics; imperfection of strategic management and socio-economic development programming at regional and local levels.

Thus, currently there is requirement for systematic researching and finding the ways of solving problems of strengthening the competitiveness of the regions, first of all, through enterprise of basic types of economic activity factor competitiveness advantages strengthening, interregional integration and balanced spatial and territorial development stimulation, rational spatial and sectoral structure of regional economy forming.

At present there is a real need of strategic priorities identification and introducing effective mechanisms of providing regions economy competitiveness. This should include such basic components as the development and improvement of the institutional framework of competition policy at the regional level; the preconditions of creating territorial economic complexes; supporting institutional structural reforms; providing

formal and informal rules of economic life and interactions between elements of economic structure; effective counteraction to illegal economic activities; preventing the dominance of "old industries"; guaranteeing high quality of life and social security for the population at the sub-regional and local levels.

In the first chapter "Theoretical and methodological basis of the regional space-structural competitiveness researching" theories of competition, management fundamentals and practical approaches to the evaluation of competitiveness at different levels are generalized and, on this basis, the concept of spatial-structural competitiveness of the region as a defining characteristic of regional development and role in state socio-economic development is substantiated. In methodological terms, objective focus of substance of competitiveness changing required additional terms of the research, in particular "spatial and structural competitiveness of the regional socio-economic system", that include the following objective characteristics: spatial, branch (sectoral), factor and resource, and relationship between elements of the system model construction.

The process of spatial and structural competitiveness of the region providing consider to be causal and incremental and dynamic-structural model of its characteristics' optimization performance as a set of components (tasks), listed in order to increasing importance level: institutional basis of competitiveness modernization and development; ensuring the competitiveness of strategic enterprises and branches (budget-enterprises, which are important for the regional economy); economy demopolization; high quality business space providing; business activity strengthening (inertia of economy reducing); public-private partnership spreading; innovation and investment activity of business entities stimulating; structural transformation in economy programming and initiating (due to the rational structure of economic activities and share of industries with significant added value increasing); providing spatial and territorial changes on regional and local level (as a result of structural and sustainable social and economic development); ensuring structural components competitiveness (quality of life and economic growth), improving the generalizing indicators of region competitiveness. Methodological basis of the above mentioned approach is the systematic policy of spatial-structural competitiveness of the region providing and its consideration as a function of structural components and directions of certain parameters within their limits changing.

The basis of the regional economy competitiveness provides appropriate prerequisites to the bottom-up and development factor of creating primary competitive advantages, including entities that create significant value added, form the economic potential of the basic economic activities and the regional economy on the whole. It relates to industry, agro-industrial complex, construction, transport, services, including tourism. The need for programming and implementing the measures, aimed at strengthening the competitiveness of such types of economic activities proved insufficient efficiency of using resource potential.

Instead, to enhance efficiency of enterprises functioning for region structurally balanced development in the terms of capacity lack, factor oriented and resource advantages, demand for raw products of domestic industry reducing, energy prices increasing is an important area of economic growth supporting, based on appropriate real sustainability of economy and its competitiveness. Accordingly, the second chapter "Structural-system characteristics of region's competitiveness" is devoted to assessing the enterprises competitiveness of certain basic industries (building complex, dairy and tourism industries) of Lviv region, complemented by researching such aspects of structural competitiveness of the region as: the level and quality of structural changes, including sector of small and medium enterprises; factors of illegal sector dynamics; problems of tax stimulation of investment activity. As a result of systematic and structural assessment carried out to compose a hierarchical structure of the systemic obstacles to strengthening the region's economy competitiveness in the following characteristics: factors of poor financial and economic efficiency of management, investment activity de-stimulators and shadow economy increasing, irrational measures of undertaken structural reforms.

Structural-spatial dimension of economic competitiveness characterizes the rationality of its structure and the availability of factor competitive basis for business sector of basic industries and requires the measurement of competitiveness territorial imbalances. Thus, in the third chapter "Spatial-sectoral region's competitiveness" the methodical basis of the structural changes at regional and local levels measurement in the process of structural and sustainable social and economic development is improved. In this chapter of the monograph we offer further development of the principles of state policy of the strengthening spatial region's competitiveness, concerning efficiency of resources potential realization, employment and social security guarantee and conditions for small businesses in small towns and rural settlements creating.

A system-structure and space-sectoral characteristics serve as a necessary information basis of strategic decisions of regional policy substantiated to strengthen economy's competitiveness. Accordingly, the fourth section "Strategic priorities and tactical means of spatial and structural competitiveness strengthening" is devoted to strategic priorities substantiation and to the set of program-oriented means of improving spatial and structural competitiveness strengthening for competitive position of enterprises of basic industries increasing, interregional and cross-border cooperation and intensifying investment activity, improving the quality of human capital, legalization and increasing business activity in small towns and rural settlements. The conceptual framework, institutional basis, operational goals and a set of spatial strategy of strengthening structural competitiveness on the basis of systematic approach principles and problem-orientation of regional competitiveness policy are substantiated.

As a result, we can assume that the results of this research will contribute to improving the theoretical and methodological principles, strategic priorities and systematic means of strengthening spatial and structural competitiveness policy of regional economy.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДСТАВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВО-СТРУКТУРНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

1.1. Теоретичні положення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону

Характерними ознаками світової економіки останнього десятиліття ХХ та початку ХХІ ст. стали всеосяжна глобалізація, мегарегіоналізація та маргіналізація економічних, політичних і соціальних процесів. Поступова глобалізація та зміцнення взаємозв'язків національних економік і їх регіональних компонент актуалізують проблеми підвищення їх конкурентоспроможності, як необхідної і достатньої передумови сталого розвитку в жорсткому конкурентному середовищі.

Економічна наука включає три концептуальних підходи до розуміння конкуренції залежно від природи взаємодії ринку та економічного суб'єкта: поведінковий, структурний та функціональний (табл. 1.1). Згідно з трактуванням А. Юданова під ринковою конкуренцією потрібно розуміти боротьбу за обмежений обсяг платоспроможного попиту покупців, що здійснюється суб'єктами економічного господарювання на доступних їм сегментах ринку¹. І. Спіридонов визначає конкуренцію як економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між підприємствами з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення потреб покупців і одержання найбільшого прибутку². Н. Тарнавська розглядає конкуренцію з позицій сприйняття суб'єкта господарювання як економічної системи, що прагне утриматися на ринку й успішно функціонувати як єдине ціле, протидіючи небажаним зовнішнім впливам і реалізуючи при цьому свої економічні інтереси. Співпраця з іншими суб'єктами господарювання з метою покращення власної конкурентної позиції трактується як варіант суперництва.

Наведені підходи до визначення сутності конкуренції більшою мірою базуються на дефініціях суперництва та боротьби. Водночас сучасні дослідники все частіше керуються не визначенням конкуренції

¹ Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика : учеб. пособие / А. Ю. Юданов. – М. : ТАНДЕМ, 1996. – С. 43.

² Спиридонов А. И. Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности экономики России : учеб. пособие / А. И. Спиридонов. – М., 1997. – С.15.

як винятково процесу боротьби та суперництва, а як процесу економічної взаємодії суб'єктів господарювання в певних умовах та ситуаціях за різними сценаріями (кооперування, конкурування, співробітництва, змагання, суперництва, конфлікту та співіснування), що варто вважати важливою передумовою структурної конкурентоспроможності регіону.

Таблиця 1.1

Концептуальні підходи до розуміння сутності конкуренції³

Підхід	Сутнісні характеристики підходу	Науковці та дослідники
1. Поведінковий	–виявлення особливостей стратегії поведінки суб'єктів господарювання у боротьбі за платоспроможний попит; –мотивація суб'єктів господарювання щодо забезпечення конкурентоспроможності на ринку полягає в оволодінні ресурсами споживача через максимальне задоволення їх потреб; –нехтування фактом, що конкурентна боротьба ведеться не лише за платоспроможний попит, але й за монополізацію ринків збуту, джерел сировини, результатів науково-технічного прогресу, кваліфікованої робочої сили тощо.	А. Сміт, М. Портер, А. Радигіна
2. Структурний	–ринковий механізм знеособлений, не залежить від дій окремих осіб та суб'єктів господарювання, важливими є лише структура ринку та умови функціонування на ньому; –конкуренція розглядається як механізм регулювання пропорцій суспільного виробництва, в результаті дії якої відбувається міжгалузєва міграція факторів виробництва; –конкурентний ринок характеризується наявністю значної кількості продавців однорідної продукції, в межах якого частка обсягу продажу окремого підприємства настільки мала, що не може істотно вплинути на ціну продукції.	Ф. Едجوорт, А. Курно, Дж. Робінсон, Е. Чемберлін
3. Функціональний	–конкуренція розглядається як чинник економічного зростання внаслідок орієнтації суб'єктів господарювання на впровадження інноваційної стратегії розвитку; –для досягнення конкуренції на ринку суб'єктам господарювання необхідно постійно знижувати витрати на виробництво продукції та пропонувати споживачам на ринку нову продукцію для задоволення зростаючих потреб.	Й. Шумпетер, Ф. Хаєк

Сучасна концепція конкурентоспроможності економічних систем, яка дедалі активніше пропонується у вітчизняних та зарубіжних наукових працях, пов'язує конкурентоспроможність не тільки з

³ Конкурентоспроможність національної економіки / [за ред. д-ра екон. наук Б. Є. Кваснюка]. – К.: Фенікс, 2005. – С. 26-37; Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – С. 9-19.

«внутрішнім», але і з «зовнішнім» поглядом на ринкову систему⁴. Експерти Міжнародної Маркетингової Групи визначають конкурентоспроможність як здатність продукту або підприємства задовольняти конкретну потребу порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на ринку; вона визначає здатність об'єкта витримувати конкуренцію з аналогічними об'єктами на ринку⁵. У зарубіжній економічній літературі поширене визначення конкурентоспроможності як здатності країни чи підприємства розробляти та виготовляти товари і послуги вищої якості або ж за цінами, значно нижчими, порівняно з конкурентами⁶.

Досить точно висловлюється з цього приводу С. Семів: «... у ринковій системі господарювання категорія конкурентоспроможності є однією з головних, оскільки у ній концентровано виражаються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові можливості як окремого суб'єкта господарської діяльності, так і економіки загалом. Конкурентоспроможність як комплексна соціально-економічна категорія відображає потенційні можливості ефективної інтеграції держави, її регіонів, галузей і окремих підприємств у світогосподарські зв'язки, успішної участі в міжнародній кооперації та поділі праці»⁷.

Дослідник проблем конкурентоспроможності, автор концепцій конкурентної стратегії та міжнародної конкурентоспроможності М. Портер наголошував на необхідності забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки як засобу підвищення добробуту суспільства. Він зазначав: «Конкурентоспроможність – не самоціль. Основним є забезпечення громадянам достатньо високого та зростаючого рівня життя, а це залежить від

⁴ Піддубний І. Теорія конкурентоспроможності: сучасний стан і предметно-методологічні аспекти розвитку / І. Піддубний, Л. Піддубна // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 52-60.

⁵ Роденко Д. Международная Маркетинговая Группа: Толковый словарь маркетолога. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.marketing-ua.com/marketing.dictionaty.php>.

⁶ Міжнародні економічні відносини / [А. С. Філіпенко, С. Я. Моринець, В. А. Вергун та ін.; за заг. ред. А. С. Філіпенка]. – К. : Либідь, 1992. – 255 с.

⁷ Семів С. Р. Конкурентоспроможність підприємств споживчої кооперації в умовах відкритої економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / С. Р. Семів. – Київ, 2001. – 21 с.

продуктивності використання національних ресурсів – праці та капіталу»⁸.

Дж. Сакс розглядає конкурентоспроможність як інструмент та передумову сталого економічного розвитку. Він наголошує на тому, що конкурентоспроможність національного господарства – це здатність досягнути стійкого економічного зростання в середньостроковій перспективі і її характеризують наявність здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, що формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання⁹.

Вітчизняні та іноземні науковці зосереджуються у своїх дослідженнях на різних підходах до цієї категорії, яка визначається залежно від стану конкурентоспроможності продукції до узагальненого показника стійкості суспільно-економічної системи країни.

Доцільно наголосити, що високий рівень конкурентоспроможності регіону, галузі, підприємства неможливий без урегульованості основних балансів економічного, політичного, соціального характеру та сформованості адекватних інфраструктурних елементів. Відтак, основний рівень забезпечення конкурентоспроможності – макроекономічний, на якому визначаються основні умови функціонування всієї господарської системи держави. Наступним за важливістю є мезорівень, де формуються перспективи розвитку її регіонів. Тут створюються сприятливі передумови для успішної роботи підприємств окремих галузей (науково-технічні, трудові ресурсні, інституційні тощо). Завершальна стадія творення конкурентоспроможності відбувається на мікрорівні – у вигляді співвідношення ціни та якості товару. Це співвідношення залежить від: умов, які склалися на двох попередніх рівнях; здатності використовувати свої ресурси, національні та специфічні переваги¹⁰.

Відзначимо, що термін «конкурентоспроможність» не має єдиного універсального визначення, а залежить від того, до якого об'єкта або суб'єкта його застосовують. На думку Л. Шеховцевої, суб'єктами оцінки можуть бути органи державної влади, підприємства,

⁸ Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Жаліло Я. А., Базиліук Я. Б., Белінська Я. В. та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2005. – С. 9-10.

⁹ Там же.

¹⁰ Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону / [Н.А. Мікула, Н.І. Гомольська, В.І. Шевченко-Марсель та ін.; під ред. П.Ю. Беленького] / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2005. – С. 12.

інвестори тощо, а об'єктами виступають товар, підприємство, галузь, регіон, країна¹¹.

Ю. Полунєєв зазначає, що протягом останніх років концепція конкурентоспроможності є однією із найпопулярніших у теорії економічного розвитку та впливовим інструментом практичної політики. Вона охоплює не тільки суто економічні показники, а й оцінює економічні наслідки важливих для сталого зростання неекономічних явищ, як-от: якість політичних процесів та суспільного управління, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, розвинутість інформаційної інфраструктури, сприятливість культури та системи цінностей для інновацій¹².

Як доводить Д. Покришка¹³, посилення конкурентоспроможності національної економіки пов'язане з структурними перетвореннями економічної системи відповідно до потреб соціального та технологічного прогресу. Це пояснюється тим, що структурні диспропорції не лише стримують реалізацію національного економічного потенціалу, але й підвищують вразливість національної економіки до зовнішніх чинників.

Проблемам конкурентоспроможності приділялося багато уваги з боку вітчизняних науковців на різних етапах становлення і розвитку національної економіки, проте особливої актуальності ці питання набули в трансформаційний період, коли перемагав економічний агент, який володів конкурентними перевагами. Зараз інноваційність, розвинута інфраструктура, якість інституцій, високі макроекономічні показники, потужний науковий потенціал, висококваліфікована робоча сила, ефективна ринкова економіка, технологічна готовність, якісне ведення бізнесу та інші фактори визначають успіх у конкурентній боротьбі та є домінантною передумовою конкурентоспроможності¹⁴.

Особливо цікавими видаються результати дослідження на основі неофіційного опитування, яке було проведене серед науковців

¹¹ Шеховцева Л.С. Конкурентоспроможність регіону: фактори та метод створення / Л.С. Шеховцева // Маркетинг в Росії та за кордоном. – М., 2001. – № 4. – С. 12-15.

¹² Полунєєв Ю. Технологія економічного прориву / Ю. Полунєв // Дзеркало тижня. – № 41 (620) 28 жовтня – 3 листопада 2006 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1030/54916/>.

¹³ Покришка Д. С. Структурні чинники забезпечення конкурентоспроможності / Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 102-110.

¹⁴ Гончаревич Л. Г. Міжнародна конкурентоспроможність в процесі еволюції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2/txts/07hlhkpe.htm>.

протягом травня 2007 р. – учасників програм Courants du Monde (Франція) та EU and European economic zone (Бельгія), які переконливо свідчать про те, що в процесі безперервних структурних зрушень чинник ефективних інституцій та інновацій як основа конкурентоспроможності набуває усе більшої ваги (додаток А).

Відзначимо, що структурні зрушення можуть характеризуватися різними кількісними та якісними показниками. Проте, якими б економічними показниками вони не характеризувалися: кількістю зайнятих, обсягом виробництва чи капіталу, – вони завжди пов'язані з певними економічними інтересами та потребами окремих суб'єктів економіки або їх груп. Таким чином, структурні зрушення в економіці виявляються у формі зміни положення елементів, участей, пропорцій і кількісних характеристик економічної системи. Їх сутністю вважається зміна міжструктурних і міжсистемних зв'язків, а також основних характеристик (системних якостей) економічної системи. В основі структурних змін є зрушення в системі інтересів та потреб суб'єкта господарської діяльності або їх груп (держави, корпорацій, підприємства чи фізичної особи). За О. Красильниковим, безпосередні зміни проявляються у вигляді макро-, мезо-, мікро- і нанозрушень¹⁵.

Як зазначає В. Жигінас: «... формування й утвердження сучасної соціально орієнтованої ринкової економіки вимагає структурної перебудови на всіх рівнях народного господарства України»¹⁶. Важливо визнати, що проблеми структурної перебудови не можуть бути зведені до простих лінійних моделей реформування. Крім того, теоретико-методологічні підходи, які раніше використовували представники марксизму для вирішення зазначених проблем, в сучасних умовах не можуть бути застосовані. Відтак, здійснення структурної перебудови як основи забезпечення конкурентоспроможності потребує належного економіко-теоретичного обґрунтування нових концептуальних підходів. Спираючись на вищесказане, зазначимо, що теорії конкурентоспроможності та структурних змін є базисними підставами перебудови економіки на посттрансформаційному етапі.

Отже, окреслюючи широке розуміння категорії конкурентоспроможності економічної діяльності, наголосимо, що це володіння

¹⁵ Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике: теория и методология: монография / О. Ю. Красильников. – Саратов : Научная книга, 1999. – 74 с.

¹⁶ Жигінас В. Теоретичні засади структурування національної економіки. Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ ст: національна ідентичність та тенденції глобалізації / В. Жигінас. – Зб. тез. Ч.2. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – С. 364-366.

суб'єктами економічного змагання властивостями, які дозволяють одержати конкурентні переваги над іншими економічними суб'єктами відповідного елемента (підсистеми) національної соціально-економічної системи (галузі, сектора, регіону). Ці властивості можуть відноситися до різних за своєю природою об'єктів – видів продукції, підприємств, їх об'єднань, угруповань (політичних, регіональних тощо), галузей та регіонів, що змагаються в конкурентній боротьбі¹⁷. Область, в якій проводяться змагання, об'єктивно можна називати конкурентним середовищем. Зв'язки між елементами соціально-економічної системи і складають її структурну побудову. Вони існують всередині конкурентного середовища, формують загальне конкурентне тло, яке відображає відповідний контекст (економічний, політичний, соціальний тощо) та впливає на остаточну оцінку конкурентоспроможності того чи іншого суб'єкта змагання. З огляду на це, необхідними є дослідження основних складових конкурентного середовища та чітке структурування завдань такого аналізу. Своєю чергою, це може стати базисом для розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності всієї національної господарської системи та окремих її елементів (підприємств, галузей, секторів, регіонів)¹⁸.

Акцентуватимемо увагу на аспектах співвідношення між різними рівнями цієї системи:

- мікрорівень (продукція, виробництво, підприємство);
- мезорівень (корпоративні об'єднання, галузі, сектори, регіони);
- макрорівень (народногосподарські комплекси, економіки країн).

Як зазначає В. Андріанов, між цими рівнями існує взаємозв'язок – конкурентоспроможність країни, регіону і галузі залежить від здатності конкретних виробників випускати конкурентоспроможні товари¹⁹. Окреслюючи конкурентоспроможність на мікрорівні, відзначимо, що підприємство є конкурентоспроможним лише тоді, коли воно здатне виготовляти конкурентоспроможну продукцію та ефективно використовувати усі наявні ресурси. Тому найпершим рівнем конкурентності як системи доцільно вважати конкурентоспроможність продукції, яку виробляє підприємство.

¹⁷ Портер М. Конкурентное преимущество: создание и обеспечение более высокого уровня деятельности / М. Портер. – Нью-Йорк : Фри-Пресс, 1995. – 757 с.

¹⁸ Федак Т. В. Регіональні фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції : ... дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / Т. В. Федак. – Львів, 2001. – С. 9.

¹⁹ Андріанов В. Д. Конкурентоспроможність Росії у світовій економіці / В. Д. Андріанов // Світова економіка та міжнародні відносини. – 2000. – № 3. – С. 47.

На нашу думку, найповніше та лаконічне визначення цієї категорії висвітлив В. Пастущин, за яким конкурентоспроможність продукції – це міра її споживчої привабливості, що визначається сукупністю економічних, технічних та якісних характеристик²⁰. Інакше кажучи, конкурентоспроможність продукції – це комплексна категорія, базис конкурентних переваг, що створюється на всіх ланках суспільного виробництва, у тому числі значною мірою за рахунок структурної перебудови та ефективної промислової політики. Відомо, що виготовлення конкурентоспроможної продукції безпосередньо пов'язане з якістю. Надходження на ринок продукції вищої якості ускладнює діяльність конкурентів, оскільки формування якості базується на тривалому циклі, що починається з нагромадження науково-технічної інформації й закінчується виготовленням та реалізацією продукції.

Відтак, конкурентоспроможність продукції – це сукупність її властивостей, або комплекс споживчих цінкових та якісних характеристик, що становлять інтерес для споживача, забезпечуючи при цьому задоволення його потреб. А. Гайдуцький виділяє такі основні фактори конкурентоспроможності продукції: якість, собівартість, ціна, рентабельність, тривалість та умови зберігання, транспортування, споживчий попит, способи збуту²¹.

З позиції маркетингової оцінки конкурентоспроможність товару є головною умовою конкурентоспроможності підприємства та основою прибутковості його діяльності. Найчастіше під конкурентоспроможністю товару розуміють²²:

- характеристику, що відображає його відмінність від товару-конкурента за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі та за витратами на її задоволення;

- властивість (сукупність властивостей) товару та його обслуговування, яка характеризується рівнем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби, порівняно з аналогічними товарами, представленими на ринку;

²⁰ Пастущин В. Сучасні погляди на конкурентоспроможність продукції як економічну категорію / В. Пастущин. – Наука молода. – 2006. – № 6. – С. 24-27.

²¹ Гайдуцький А. Інвестиційна конкурентоспроможність як мотиваційний чинник залучення іноземного капіталу / А. Гайдуцький // Журнал Конкуренція. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=50220&cat_id=47.

²² Управління конкурентоспроможністю підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proces.biz/MS/Book/LightBook/t51.htm>.

– здатність витримувати конкуренцію на ринку (наявність переваг над виробами інших товаровиробників) та відповідати потребам ринку.

А. Градов розглядає конкурентоспроможність підприємства як порівняльну перевагу відносно інших підприємств галузі всередині країни та за її межами²³. Н. Тарнавська класифікує існуючі підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємств» за критеріями: конкурентоспроможність продукції; система показників конкурентоспроможності та ефективності; порівняльні переваги та відмінності підприємств; властивість об'єкта управління (чи суб'єкта ринкових відносин); здатність протистояти чи виробляти і збувати товари (послуги); гнучкість або адаптивність; рівень компетенції підприємства; з позицій користувача інформації. Притримуючись останнього підходу, Н. Тарнавська визначає сутність конкурентоспроможності підприємства як «здатність у реальному масштабі часу та у перспективі формувати і використовувати систему знань, умінь і навичок спільного зі споживачем створення принадливого для нього продукту, випереджаючи за часом теперішніх і можливих конкурентів»²⁴. Позитивною особливістю цього визначення є перспектива її забезпечення з використанням конкурентних переваг у складниках системи знань, умінь та навичок.

Як уже зазначалося, визначення конкурентоспроможності підприємства тісно пов'язані з конкурентоспроможністю товарів та послуг. У той же час здатність перемагати у конкурентній боротьбі залежить від ефективності використання ресурсів та сукупності економічних методів управління діяльністю, що впливають на результати функціонування суб'єкта господарювання. Отож виокремимо основні конкурентні позиції підприємства: сировинна база, виробничий, науково-технологічний та кадровий потенціал, інноваційний рівень, фінансовий стан, організаційна структура, кваліфікований менеджмент, імідж²⁵.

²³ Градов А. П. Стратегия экономического управления предприятием : учеб. пособие / А.П. Градов. – СПб : ГТУ, 1993.

²⁴ Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – С. 9-19.

²⁵ Гайдуцький А. Інвестиційна конкурентоспроможність як мотиваційний чинник залучення іноземного капіталу / А. Гайдуцький // Журнал Конкуренція. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=50220.

Відомо, що конкурентоспроможність підприємств формується у конкурентній боротьбі внаслідок вибору ними адекватної стратегії функціонування. Помилки в її виборі чи взагалі її відсутність призводять до неефективного витрачання обмежених виробничих ресурсів та втрати важливого фактора – часу. На жаль, стратегія економічної трансформації в Україні не сприяла виробленню більшістю підприємств власних конкурентних стратегій, що часто призводило до їх програшу у конкурентній боротьбі із зарубіжними компаніями, які вже пройшли етап власного становлення. З огляду на це, можна припустити, що тривала трансформаційна криза в Україні пов'язана насамперед як із несформованістю в державі конкурентної сукупності підприємств, так і з погіршенням структури внутрішнього національного ринку²⁶.

Рівень конкурентоспроможності підприємств у підсумку визначає рівень конкурентоспроможності економіки, оскільки вони безпосередньо приймають участь у конкурентній боротьбі на внутрішніх і зовнішніх ринках. В умовах спаду виробництва проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств набувають особливої актуальності²⁷.

Водночас тісний взаємозв'язок понять конкурентоспроможної продукції та підприємства обґрунтовує правомірність категорії «конкурентоспроможність галузі», що охоплює виробництво продукції конкретними підприємствами. Конкурентні переваги галузі визначають ефективна робота підприємств, виробництво та збут конкурентоспроможної продукції. Характеристика конкурентоспроможності галузі потрібна дослідникам для: (1) передбачення змін конкурентної ситуації в галузі та її структури; (2) розширення масштабів дослідження інвестиційних надходжень у галузь; (3) аналізу основних тенденцій розвитку технологій у галузі, виявлення її можливостей та ризиків. Тому важливо з'ясувати фактори, які можуть впливати на конкурентоспроможність галузі²⁸.

²⁶ Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я.А. Жаліло, Я.Б. Базиліук, Я.В. Белінська та ін.; за заг. ред. Я.А. Жаліла] – К. : НІСД, 2005. – С. 21.

²⁷ Конкурентоспроможність підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/books/14.html>.

²⁸ Гайдуцький А. Інвестиційна конкурентоспроможність як мотиваційний чинник залучення іноземного капіталу / А. Гайдуцький // Журнал Конкуренція. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=50220.

З. Герасимчук та Л. Ковальська, узагальнюючи підходи до трактування поняття «конкурентоспроможність» за критеріями наявності факторів виробництва, конкурентних переваг, потенційних можливостей, ефективності використання ресурсів та суперництва на ринку, аргументовано окреслюють критерії ще двох просторово-секторальних рівнів аналізу – «галузеву конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність регіонів».

Вважаючи, що галузева конкурентоспроможність синтезує поняття конкурентоспроможності продукції та конкурентоспроможності підприємства і становить сукупність конкурентних переваг у технічних, економічних і організаційних умовах для створення, виробництва та збуту продукції підприємствами шляхом ефективного використання ресурсів із метою задоволення потреб споживача, до таких конкурентних переваг віднесені розвинена галузева інфраструктура, налагоджена науково-дослідна та прогресивна науково-виробнича, матеріально-технічна база, ефективне науково-технічне, науково-виробниче, матеріально-технічне співробітництво, як внутрішньогалузеве, так і міжгалузеве.

Обґрунтовуючи сутність поняття «конкурентоспроможність регіону» як потенційну здатність регіону забезпечити конкурентні переваги у продуктивному використанні ресурсів та благ з метою покращання якості людського капіталу, не порушуючи економічної безпеки інших регіонів та економіки країни загалом, увага також акцентується саме на конкурентних перевагах²⁹.

На думку Л. Ковальської, до елементів та умов, які формують конкурентні переваги регіону, належать географічне розташування, величина природно-ресурсного потенціалу, рівень інвестиційної привабливості, інноваційного розвитку, інтелектуального, трудового та фінансового потенціалу³⁰.

Важливо, що для посилення конкурентоспроможності регіонів доводиться необхідність врахування критеріальних обмежень рівня економічної безпеки та здатність реалізовувати наявні внутрішні

²⁹ Герасимчук З. В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – С. 35-38.

³⁰ Ковальська Л. Л. Значення конкурентних переваг регіону у забезпеченні його конкурентоспроможності / Л. Л. Ковальська // Вісник Львівської комерційної академії. – Вип. 20. – Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2006. – С. 350-355. – (Сер. екон.).

ресурси, які є конкурентними перевагами у зовнішньому середовищі³¹. Окремі з перерахованих факторних переваг конкурентоспроможності розглядаються І. Крючковою як складові елементи підвищення конкурентоспроможності національної економіки в проекті Концепції «Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 рр.»³². Зокрема, фактори розвитку інфраструктури (нарощування транзитного потенціалу держави, модернізація та оновлення основних фондів і рухомого складу авіаційного, автомобільного, залізничного, морського та річкового транспорту, поширення інформаційно-комунікаційних технологій) віднесені до групи фундаментальних факторів, а фактори забезпечення сталого екологічного розвитку та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування і посилення інноваційної складової розвитку – до посилення інновативності та забезпечення сталого розвитку.

Я. Жаліло відзначає, що важливою складовою становлення конкурентоспроможності національної економіки є досягнення конкурентоспроможності галузі. Водночас, на його переконання, конкуренції між галузями не існує, конкурують між собою та із зарубіжними підприємствами окремі підприємства певної галузі. Тому саме ефективність кожного з сукупності підприємств галузі, для яких створені державою сприятливі економічні умови функціонування, формує її конкурентоспроможність як невід'ємної компоненти національної економіки та відображає привабливість галузі для міжгалузевого відпливу капіталів та імпорту зарубіжних інвестицій³³.

Світовий досвід свідчить, що постійне залучення капіталу в галузь сприяє виведенню їх на вищий рівень конкурентоспроможності. Міжнародний розподіл праці та високий рівень інвестиційно-

³¹ Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізми забезпечення : монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – С. 112; Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – С. 378; Ковальська Л. Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіонів держави / Л. Л. Ковальська // Економічні науки. Зб. наук. праць. Луцьк. націон. технік. ун-ту. Вип. 5 (17). – Ч. 2. – [Редкол. : відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З. В.] – Луцьк, 2008. – 360 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/RE/...5.../zbirnuk_RE_2_98.pdf. – Серія «Регіональна економіка».

³² Крючкова І. В. Концепція «Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 роки» / І. В. Крючкова. – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, 2007. – С. 11.

³³ Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін.; за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2005. – С. 2-23.

інноваційної діяльності привів до певної спеціалізації країн на світовому ринку в залежності від рівня її конкурентоспроможності. Наприклад, у США найбільш конкурентоспроможними галузями є авіаційна, автомобілебудування, аерокосмічна, розробка програмного забезпечення та виробництво комп'ютерів. В Японії найбільш конкурентоспроможні на світовому ринку такі галузі, як електротехнічна, електронна, автомобільна, суднобудівна промисловість та верстатобудування. «Нові» азійські країни теж створили конкурентоспроможні галузі з виробництва товарів масового споживання (одяг, взуття, побутова електротехніка), а також наукоємних виробів (комп'ютерне обладнання, електронні компоненти).

Просторова зосередженість підприємств також представляє певну однорідну сукупність – регіональну, яку можна розглядати як окремий об'єкт конкурентоспроможності. Відрізняється і розвиток видів економічної діяльності в територіальному аспекті. Це найбільше стосується тих, які значно залежать від територіальних відмінностей, наприклад будівельного комплексу, сільського господарства тощо. Тому економіка регіону в цілому і окремі її галузі в регіональному аспекті теж можуть бути об'єктом оцінки конкурентоспроможності.

Академік М. Долішній зазначив, що для визначення терміна «регіональна політика», необхідно тлумачити це поняття в широкому та звуженому розумінні. У першому випадку це політика, яку провадять держава щодо регіонів і регіони в межах наданих їм повноважень. У другому випадку регіональна політика звужується винятково до дій держави, тому йдеться про державну регіональну політику³⁴. При цьому регіональна політика реалізується за допомогою методів, які враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій³⁵. Науковець акцентує увагу на тому, що за сьогоденних умов регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальної, екологічної, науково-технічної). Тільки через механізми регіональної політики як важливого елемента загальнонаціональної стратегії можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання

³⁴ Долішній М. І. Регіональна політика: методологія, методи, практика: монографія / М. І. Долішній / Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2001. – С. 11.

³⁵ Там же.

внутрішніх регіональних резервів, чого важко досягти за допомогою галузевих методів управління.

П. Беленький та Н. Мікула підкреслюють, що «конкурентоспроможність території визначається конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання, які ідентифікуються з певною територією». Тобто, об'єктивно виводиться логічна послідовність: конкурентне економічне середовище в регіоні → конкурентоспроможні регіональні суб'єкти господарювання → конкурентоспроможні сектори економіки та види економічної діяльності → ефективна структура економіки регіону та його збалансований просторовий соціально-економічний розвиток → конкурентоспроможний регіон³⁶.

За З. Варналієм, важливою складовою національного розвитку є саме проблема конкурентоспроможності регіонів. До сучасних викликів регіональному розвитку України науковець відносить небезпеку регіонального відчуження; порушення ефективної взаємодії між центром та регіонами та між регіонами; намагання штучної політичної автономізації окремих регіонів; значну диференціацію регіонів за рівнем економічного розвитку; регіональну асиметрію бюджетних відносин; недостатній рівень державного менеджменту на регіональному рівні. Відтак, стратегічними векторами нової регіональної політики визначається: пошук компромісу в питаннях економічної свободи регіонів; реалізація принципу розширення міжрегіональної економічної взаємодії; запровадження механізмів подолання асиметрії розвитку та підтримки депресивних територій; стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку; зміцнення матеріальної бази територіальних громад; активізація транскордонного співробітництва³⁷. При цьому З. Варналій наголошує, що підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу повинно здійснюватися за такими пріоритетними напрямками³⁸:

³⁶ Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону / [Н. А. Мікула, Н. І. Гомольська, В. І. Шевченко-Марсель та ін.; під заг. ред. П. Ю. Беленького] / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2005. – С.6.

³⁷ Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : мат. круглого столу. – Київ, НІСД, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

³⁸ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [В. Є. Воротін, В. С. Куйбіда, Е. М. Лібанова та ін.; під ред. З. С. Варналія] – К.: НІСД, 2007. – С. 35-36; Регіональна політика України: інституційно-правове забезпечення : зб. офіц. док. / [З. Варналій, Є. Жемеренко, В. Жук та ін.; під ред. З. Варналія] – К. : НІСД, 2004. – 521 с. – (Сер. «Регіональний розвиток»; вип. 6).

- реструктуризація економічної бази окремих регіонів і створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі;
- розбудова та модернізація інфраструктури, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості регіонів.

На думку Т. Федака, активізації процесів конкурентоспроможності економіки регіону притаманні такі ознаки³⁹: безупинний інноваційний процес, у ході якого тісно взаємодію перетворення в технологічній, організаційній і соціальній сферах; перетворення інформації на вагомую продуктивну силу, її створення, переробка, поширення, вдосконалення інформаційної інфраструктури і інформаційних мереж, що стає необхідною умовою конкурентоспроможності та економічного зростання; посилення ролі нематеріального накопичення, у тому числі капіталовкладень у людину, порівняно з матеріальним накопиченням; зростання ролі суспільних інститутів, професійно-кваліфікаційних і соціальних структур в умовах загострення конкуренції і нестабільності економічної ситуації; трансформування системи приватного підприємництва під впливом посилення його соціальної орієнтації.

Загалом конкурентоспроможність регіону визначається показниками макроекономічної динаміки; ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та державної регіональної політики; ефективності бізнесу, зокрема у приватному секторі; розвиненості інфраструктури.

За методикою Світового Банку, конкурентні переваги регіону можна оцінити за чотирма основними показниками (в розрахунку на одну особу): обсягом валового регіонального продукту, величиною основних фондів, природних ресурсів та людських ресурсів. Досить ґрунтовною є аргументація А. Гайдуцького, який підкреслює, що висока конкурентоспроможність регіону дозволяє залучати необхідні інвестиції для його розвитку та гарантує отримання прибутків для інвесторів і визначається наявністю необхідних природних ресурсів, дешевої та кваліфікованої робочої сили, вигідним географічним розташуванням, розвиненою інфраструктурою, потенційним ринком збуту продукції⁴⁰.

³⁹ Федак Т. В. Регіональні фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції : ... дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Т. В. Федак. – Львів, 2001. – С. 15-16.

⁴⁰ Гайдуцький А. Інвестиційна конкурентоспроможність як мотиваційний чинник залучення іноземного капіталу / А. Гайдуцький / Конкуренція. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?ShowHidden=1&art_id=50220&cat_id=470.

Структурні та технологічні зрушення у сучасній економіці спричиняють зміни конкурентних переваг регіонів і, відповідно, регіонів-лідерів. В індустріальну епоху чинником здобуття конкурентних переваг країн та регіонів було їх забезпечення природними, насамперед мінеральними, ресурсами, які є сировинною базою для розвитку галузей важкої промисловості⁴¹.

Як концептуально зазначає Є. Крячко, «...у сучасних умовах, коли більша частина економічного навантаження лягає на регіони, саме від їх конкурентоспроможності залежить структурна перебудова економіки країни в цілому, забезпечення сталого економічного зростання і поліпшення якості життя населення. Однак, питання конкурентоспроможності регіонів в Україні не стали ще основними при розробці і реалізації стратегій та програм їх соціально-економічного розвитку. Конкурентоспроможність розглядається в основному на рівні товарів і підприємств. Тому все більш актуально стає завдання розробки системного підходу до підвищення конкурентоспроможності регіонів. Крім того, залишаються не розробленими окремі теоретичні і практичні питання, а саме: обґрунтованість методів і моделей оцінки конкурентоспроможності регіонів; комплексна оцінка їх конкурентоспроможності, що включає в себе конкурентоспроможність товарів, підприємств, галузей, регіонів і країни у взаємозв'язку з якістю життя населення та економічним зростанням»⁴².

Зважаючи на слушність зазначеного твердження, варто погодитися, що категорія конкурентоспроможності регіону є доволі складною і системною, з великою кількістю чинників, що її визначають, причому на різних рівнях ієрархії управління економікою. Проте дослідження конкурентоспроможності з метою підвищення рівня його цільового характеру та адресності і, відповідно, ефективності, потрібно дещо обмежити та виходити з того, хто потребує конкурентоспроможності регіону та чиї потреби при цьому задовольняються. За такого підходу доходимо логічного висновку, що конкурентоспроможним буде той регіон, на території якого бажає проживати населення. Дієслово «бажають» включає в себе високий рівень зайнятості, соціальної та екологічної безпеки, доходів і якості життя громадян, позитивної

⁴¹ Рубан Ю. Г. Україна в 2008 році : щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / Ю. Г. Рубан. – К. : НІСД, 2008. – С. 485.

⁴² Крячко Є. М. Формування державної цільової програми підвищення конкурентоспроможності регіонів України: автореф. дис. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Є. М. Крячко. – Х : НДЦ Індустріальних проблем розвитку НАН України, 2008. – С. 1.

демографічної ситуації тощо. Проте у високій конкурентоспроможності регіону зацікавлена й держава, оскільки саме вона забезпечує збалансований соціально-економічний розвиток країни.

Тому головними результатами конкурентоспроможності регіону дійсно варто вважати підвищення якості життя населення та економічного зростання. Разом з тим, недоцільно стверджувати про високу конкурентоспроможність регіону, коли: (1) гарантується належний рівень якості життя населення, проте не на всій території регіону, а лише в обласному центрі та окремих великих містах; (2) рівень життя високий лише для окремих соціальних груп та суспільних прошарків і критично низький для інших категорій населення; (3) обсяг ВРП та інші показники економічного зростання регіону покращуються, а структура економіки нераціональна, не розвиваються види економічної діяльності зі значною доданою вартістю, недосконалою є секторальна структура підприємництва, не відбувається вдосконалення інституціонального середовища, конкурентоспроможність підприємств не базується на інноваційних засадах та інвестиціях; (4) спостерігаються істотні диспропорції соціально-економічного розвитку за територією регіону (в малих містах та на сільських територіях порівняно з обласним центром).

Вагомим концептуальним висновком із зазначеного є обґрунтування доцільності використання категорії «просторово-структурна конкурентоспроможність регіону» як повнішу характеристику його розвитку та ролі в соціально-економічній системі країни.

В методологічному плані зміна об'єктного фокусування поняття конкурентоспроможність в умовах посилення внутрішньо національних і міждержавних (глобальних, мегарегіональних, двосторонніх) інтеграційних тенденцій потребує доповнення термінологічного апарату дослідження (виміру і засобів зміцнення) конкурентоспроможності поняттям «просторово-структурна конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи». Категорію просторово-структурна конкурентоспроможність доцільно тлумачити як композицію просторових, секторальних, галузевих, факторно-ресурсних та структурних характеристик конкурентоспроможності. Йдеться про композицію (диз'юнкцію) чотирьох об'єктних характеристик конкурентоспроможності: (1) просторового (регіону, субрегіону (району), міста, сільського поселення); (2) галузевого або секторального (галузі, сфери, сектора економіки) елементів моделі складу національної соціально-економічної системи; (3) факторних, природно-кліматичних

та ресурсних (матеріально-уречевлених, інтелектуальних, інформаційних, фінансових, людського капіталу, природно-кліматичних, обсягів попиту); (4) взаємовідношень між елементами (просторовими, галузевими, ресурсними, факторними) як домінантних параметрів (економічних, інформаційних, ресурсних, інституціональних, у тому числі організаційно-правових) структурної побудови системи.

При цьому наголосимо, що гарантування високого рівня просторово-структурної конкурентоспроможності регіону є етапним та динамічним процесом. Так, динамічно-структурна модель оптимізації характеристик просторово-структурної конкурентоспроможності регіону може розглядатися як наявність складників (індексів конкурентоспроможності):

$$I_{IB} \rangle I_{CSE} \rangle I_{DE} \rangle I_{BA} \rangle I_{SBP} \rangle I_{IA} \rangle I_{ED} \rangle I_{EP} \rangle I_{ESSC} \rangle I_{RC}, \quad (1.1)$$

де $I = \overline{0,1}$;

I_{IB} – індекс розвитку інституційного базису конкурентоспроможності регіону;

I_{CSE} – індекс рівня конкурентоспроможності стратегічно важливих підприємств (бюджетоутворюючих та підприємств, які мають важливе значення для економіки регіону);

I_{DE} – індекс рівня демонополізації економіки;

I_{BA} – індекс рівня ділової активності (зниження інертності економіки);

I_{SBP} – індекс рівня розвитку державно-приватного партнерства;

I_{IA} – індекс інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів підприємництва (чинника посилення конкурентоспроможності економіки регіону);

I_{ED} – індекс структурних зрушень в економіці (внаслідок раціональної структури видів економічної діяльності та належної частки в структурі економіки галузей із значною доданою вартістю);

I_{EP} – індекс територіальних змін на регіональному та місцевому рівні (внаслідок структурно збалансованого соціально-економічного розвитку);

I_{ESSC} – індекс рівня забезпечення структурних складових елементів конкурентоспроможності регіону (якості життя населення та економічного зростання);

I_{RC} – індекс узагальнюючого показника рівня конкурентоспроможності регіону.

Відповідно до теоретичних узагальнень характеристик просторово-структурної конкурентоспроможності регіону її інституційно-системна модель (*ISMofRC*) набуває вигляду:

$$ISMofRC = F \left\{ \begin{array}{l} L_{of}C \uparrow (PC \uparrow; EC \uparrow; EIC \uparrow; EAC \uparrow; SRC \downarrow) \\ S_{of}E \uparrow (VAP \uparrow; IAEP \uparrow; NAEP \downarrow; SEP \downarrow) \\ D_{of}T \uparrow (GRPI \downarrow; EI \downarrow; PEI \downarrow; PII \downarrow; QEI \downarrow) \\ IT_{and}ED \uparrow (E_D \uparrow; N_B \uparrow; P_E \uparrow; R_S \downarrow; C_E \downarrow; M_E \downarrow; T_{EC} \downarrow; T_L \downarrow) \\ SE_{of}RC \uparrow (QOL_L \uparrow; EG_L \uparrow) \end{array} \right\}, \quad (1.2)$$

де $L_{of}C$ – міра гарантування конкурентоспроможності на різних рівнях (товарів (PC), підприємств (EC), галузей промисловості (EIC) та видів економічної діяльності (EAC), субрегіонів (SRC));

$S_{of}E$ – оцінка раціональності структури економіки (частка видів економічної діяльності з значною доданою вартістю (VAP), частка інноваційно активних підприємств ($IAEP$), частка підприємств, що не здійснюють діяльності ($NAEP$), частка тіньової економічної діяльності (SEP));

$D_{of}T$ – рівень просторового розвитку регіону (відношення окремих показників в обласному центрі до аналогічних показників на іншій території регіону: ВВП на одного мешканця ($GRPI$); кількість зайнятих на одному підприємстві (EI); дохід на одну особу (PEI); інвестиції на одну особу (PII); частка зайнятих (QEI));

$IT_{of}ED$ – ефективність інституційних перетворень та розвитку підприємництва (E_D – кількість діючих підприємств на 1000 осіб населення; N_B – відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність; P_E – частка прибуткових підприємств; R_S – коефіцієнт системного ризику підприємницької діяльності; C_E – кількість злочинних чи дискримінаційних (у т.ч. рейдерських) дій відносно суб'єктів підприємницької діяльності; M_E – рівень монополізації (концентрації) економіки; T_{EC} – середній термін створення нового підприємства; T_L – середній термін отримання ліцензій та дозволів, реєстрації власності);

$SE_{of}RC$ – рівень забезпечення структурних складових елементів конкурентоспроможності регіону (QOL_L – рівень якості життя населення; EG_L – рівень економічного зростання).

Методологічною основою окресленого підходу є системний характер політики забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону та розгляд її як функції структурних складників та напрямів зміни визначальних параметрів в їх межах.

Згідно з оцінками Д. Стеценка найбільшим природно-ресурсним потенціалом в Україні забезпечені, насамперед такі індустріально розвинені області, як Донецька (12,3 % від сумарного по Україні), Дніпропетровська (10,9 %) та Луганська (8,8 %) ⁴³. Проте технологічні зрушення змінюють співвідношення економічних ресурсів, їх внесок у

⁴³ Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : підручник / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2006. – С. 118.

створюваний ВВП і, відповідно, характер і рівень конкурентоспроможності різних регіонів країни. Модернізація виробництва, використання новітніх енергоощадних технологій, зниження ресурсо-, праце-, енергоємності виробництва зменшить і залежність розміщення промислових підприємств від наявності значної кількості ресурсів. Своєю чергою це обумовлює необхідність оволодіння новітніми чинниками та резервами розвитку⁴⁴.

На думку І. Крючкової, у світовій економічній науці минулого століття в дослідженнях економічного зростання превалював факторний підхід, причому головними чинниками розвитку спочатку вважалися інвестиції у фізичний капітал та інфраструктуру⁴⁵. Було визначено граничну ефективність окремих факторів, насамперед капіталу. Це привернуло увагу до структурних процесів, зокрема до рівня інвестицій у ВВП та міри заміщення робочої сили капіталом. Проте вже наприкінці минулого століття науковці стали відводити провідну роль групі чинників, які не відображають класичні матеріальні та людські фактори виробництва, а характеризують економічне середовище: відкритість, макроекономічна стабільність, верховенство закону, розвиненість інституцій, відсутність корупції, ринкова орієнтація, бюджетна прозорість.

Відтак, на сучасному етапі розвитку в результаті суттєвих структурних зрушень в економіці, змінюється і роль пріоритетних для визначення конкурентних переваг чинників. Із розвитком виробництва та науково-технічним прогресом на конкурентоспроможність значною мірою впливають фактори вищого порядку, які є наслідком еволюційних прогресивних змін та наукових досягнень у суспільстві, створюючи при цьому конкурентні переваги нового рівня. Сюди відносяться інтелектуальний потенціал та рівень освіченості, розвиток інституційного середовища, виробнича та ринкова інфраструктура, інвестиційна діяльність, комунікації, впровадження інновацій (технологічних, технічних, виробничо-організаційних, управлінських, соціальних, економічних тощо)⁴⁶.

Вважаємо також, що теоретичні основи поняття конкурентоспроможності регіону доцільно доповнити складовими Глобального

⁴⁴ Рубан Ю. Г. Україна в 2008 році : щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / Ю. Г. Рубан. – К. : НІСД, 2008. – С. 486.

⁴⁵ Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України : монографія / І. В. Крючкова. – К. : Наукова думка, 2004. – С. 111-112.

⁴⁶ Бабець І. Г. Інноваційна модель транскордонного співробітництва України та Польщі : ... дис. канд. екон. наук : спец. 08.08.01 / І. Г. Бабець. – Львів, 2006. – 214 с.

індексу конкурентоспроможності, які визначають: (1) державні, суспільні й приватні установи – інституційне середовище, яке формує базу, в межах якої суб'єкти підприємництва та органи державного управління взаємодіють один із одним, включаючи розподіл переваг та втрат від реалізації стратегій і програм розвитку; (2) інфраструктуру, що є важливим фактором, який визначає місце розташування економічної діяльності, а також види діяльності або сектори, які можуть розвиватися; (3) макроекономічну стабільність; (4) охорону здоров'я; (5) рівень розвитку вищої освіти й професійної підготовки; (6) ефективність ринку товарів і послуг, що є важливим для підвищення ринкової ефективності та продуктивності бізнесу; (7) ефективність ринку праці, що сприяє реалізації трудового потенціалу, швидкому переміщенню працівників із одного сектора в інший; (8) розвиненість фінансового ринку для продуктивного використання фінансових ресурсів; (9) технологічну готовність та оснащеність новітніми технологіями; (10) розмір ринку, що має вплив на продуктивність його конкуруючих суб'єктів; (11) рівень розвитку підприємництва, як системного чинника конкурентоспроможності регіону; (12) інноваційні засади розвитку підприємництва та конкурентоспроможності економіки регіону.

1.2. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності на мезорівні управління економікою

Передумовою обґрунтування теоретичних основ оцінки конкурентоспроможності регіону є вивчення її чинників, а також їх впливу на суб'єкти ринкових відносин. Зауважимо, що ці проблеми вивчали: С. Гареллі, Я. Жаліло⁴⁷, І. Крючкова⁴⁸, С. Писаренко⁴⁹, М. Портер⁵⁰, Дж. Сакс, С. Семів. Узагальнення праць вказаних

⁴⁷ Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Белінська та ін.; за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2005. – С. 19-55.

⁴⁸ Крючкова І. В. Концепція державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007 – 2015 роки / І. В. Крючкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iee.org.ua/ru/pub/p85>.

⁴⁹ Писаренко С. Конкурентоспроможність економіки України в умовах євроінтеграції / С. Писаренко, С. Семів, Н. Федоришин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ. – 2006. – С. 884-890.

⁵⁰ Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; [пер. с англ., под. ред. и с предисл. В. Д. Щетина]. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.; Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський]. – К. : Основи, 1998. – 390 с.; Портер М. Конкуренция / М. Портер – М. : ИД «Вильямс», 2000. – 496 с.

науковців дозволяє сформувати сукупність чинників конкурентоспроможності економіки регіону (рис. 1.1).

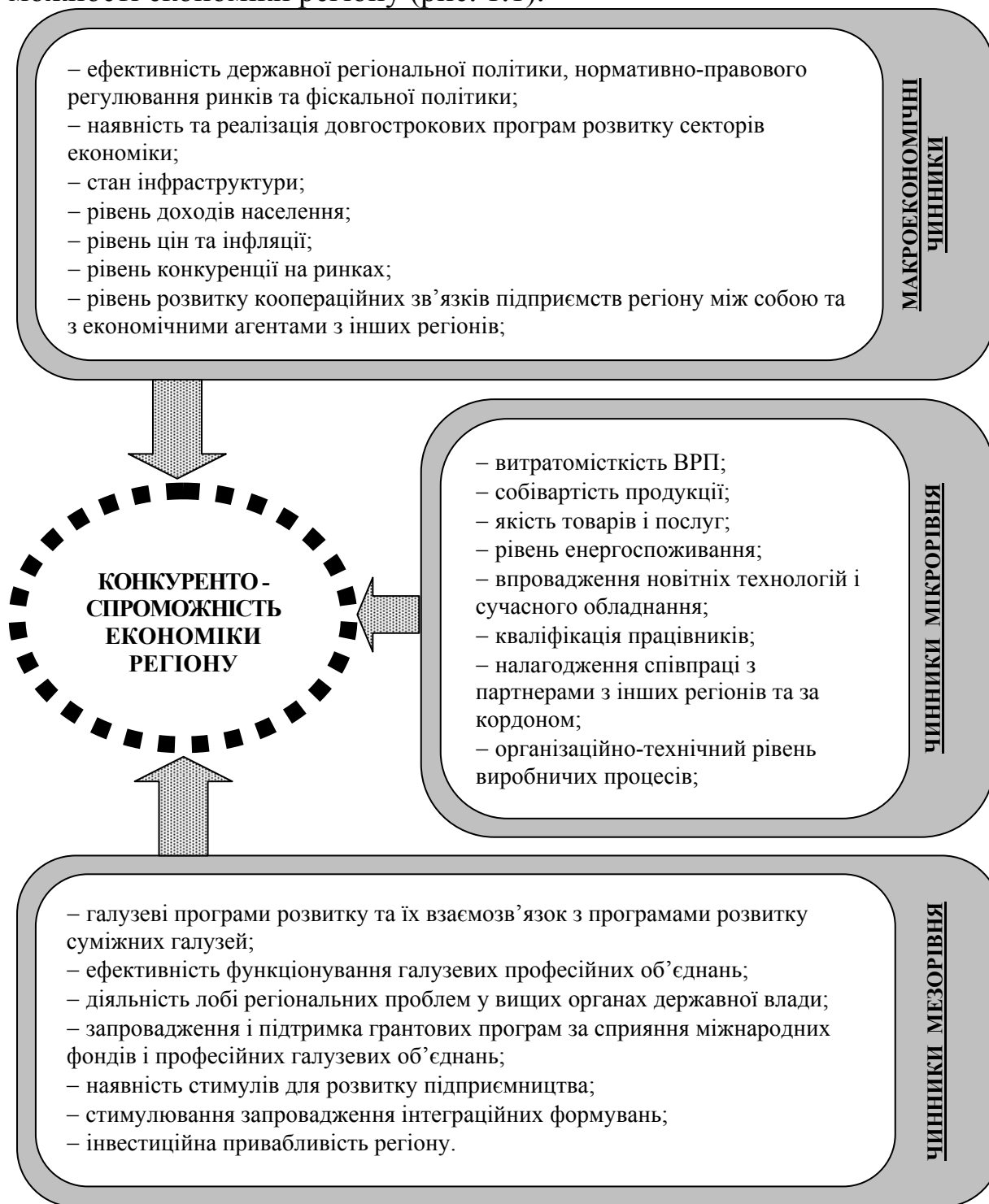


Рис. 1.1. Типологізація чинників конкурентоспроможності економіки регіону

Відповідно до запропонованого підходу чинники конкурентоспроможності регіону поділено на три групи: макроекономічного

впливу, мезо- та мікрорівня. Причому об'єктами зміцнення конкурентоспроможності регіону передусім є чинники мезо- та мікрорівня, а макроекономічні мало впливають на місцевому рівні, визначаються більшою мірою державною політикою і ринковим середовищем у країні.

Як уже зазначалося, дослідження конкурентоспроможності є однією з найважливіших складових елементів досліджень ринкових відносин, орієнтиром формування економічної політики. Тому категорія «конкурентоспроможність» має різні трактування як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних спеціалістів. Це свідчить, з одного боку, про значну актуальність та складність проблеми, а з другого – про незавершеність її методологічної розробки та необхідність подальших досліджень.

Так, на думку І. Данилова⁵¹, аналіз сутності категорії «конкурентоспроможність» потребує розгляду цього поняття з різних позицій: економічної як основи існування; ринкової як змагання на ринку; юридичної як підтвердження відповідності законодавству; філософської як рушійної сили розвитку суспільства; психологічної як підтвердження відповідності сподіванням; соціальної як відповідності потребам соціального розвитку підприємства, країни.

Погоджуючись із автором у цілому, вважаємо за потрібне вказати на певні протиріччя з погляду методології дослідження. Оскільки імперативом конкуренції різних господарських суб'єктів є досягнення переваг над конкурентами в умовах ринкової економіки, то запропоновані визначення не враховують різних важливих факторів, які виступають в якості обмежуючих умов, що регламентують єдиний процес (соціальна орієнтація, правове регулювання тощо).

В економічній науці існують твердження, що галузі у ринковій економіці є не єдиними структурними одиницями та реальної конкуренції між ними не існує, а категорія «конкурентоспроможність галузі» може розглядатися лише умовно⁵². З цією точкою зору важко погодитися, оскільки саме на рівні галузі можлива узагальнена оцінка ефективності використання тих чи інших видів суспільних ресурсів. У випадку втрати галузями конкурентних позицій опиняється під

⁵¹ Данилов И. П. Проблемы конкурентоспособности электротехнической продукции / И. П. Данилов. – М. : Пресс-сервис, 1997. – С. 24.

⁵² Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліло]. – К. : НІСД, 2005. – С. 22.

загрозою здатність регіону підтримувати стабільне економічне зростання та соціально-економічну оптимальність. Підтримка та сприяння виробництву у найбільш продуктивних видах економічної діяльності, імпорт товарів (послуг) тих галузей, в яких регіон є меншою мірою конкурентоспроможним, – процес, що зміцнює економіку та сприяє оптимальному використанню ресурсів. Саме ефективність функціонування сукупності підприємств галузі формує її конкурентоспроможність як невід’ємний елемент конкурентоспроможності економіки регіону та є показником привабливості галузі для міжгалузевого і міжрегіонального, у тому числі транскордонного перерозподілу капіталів та залучення нових інвестицій. Галузевий рівень здебільшого є основним об’єктом впливу різних державних заходів та програм⁵³. Відтак, ця категорія має суттєве методологічне та практичне значення.

Сутність формулювання конкурентної стратегії складається з зівставлення бізнес-одиниці (компанії) та її оточення. Незважаючи, що оточення є вельми широким та охоплює як економічні, так і соціальні сили, ключовим елементом зовнішнього середовища суб’єкта господарювання є галузь чи галузі, в яких він конкурує. Структура галузі значною мірою визначає «правила гри», а також варіанти конкурентної стратегії. Сили, які діють поза галуззю, мають відносну роль. Оскільки зовнішні фактори, як правило, впливають на всі підприємства галузі, центр проблеми пов’язаний із різними можливостями взаємодії підприємства з цими силами⁵⁴.

Конкуренція в галузі виникає з її базисної економічної структури і виходить далеко за межі поведінки існуючих конкурентів. За М. Портером, «... в будь-якій галузі економіки сутність конкуренції визначається п’ятьма силами: загрозою появи нових конкурентів; загрозою появи товарів та послуг-замінників; спроможністю постачальників комплектуючих виробів торгуватись (ринкова сила постачальників); спроможністю покупця торгуватись (ринкова сила покупця) та суперництвом між існуючими конкурентами» (рис. 1.2)⁵⁵.

Ця модель є зручним концептуальним інструментом діагностики конкурентної ситуації на ринку, визначення важливості та впливу

⁵³ Конкуентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Белінська та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліло]. – К. : НІСД, 2005. – С. 22.

⁵⁴ Портер М. Конкуентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер ; [пер. с англ., науч. редактор О. Нижельская]. – [2-е изд.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – С.37.

⁵⁵ Там же.

кожної з цих сил. Модель відображає сутність конкуренції, оскільки показує, як ці п'ять сил взаємодіють між собою, створюючи низку обставин, що в сукупності і описується поняттям «конкуренція».

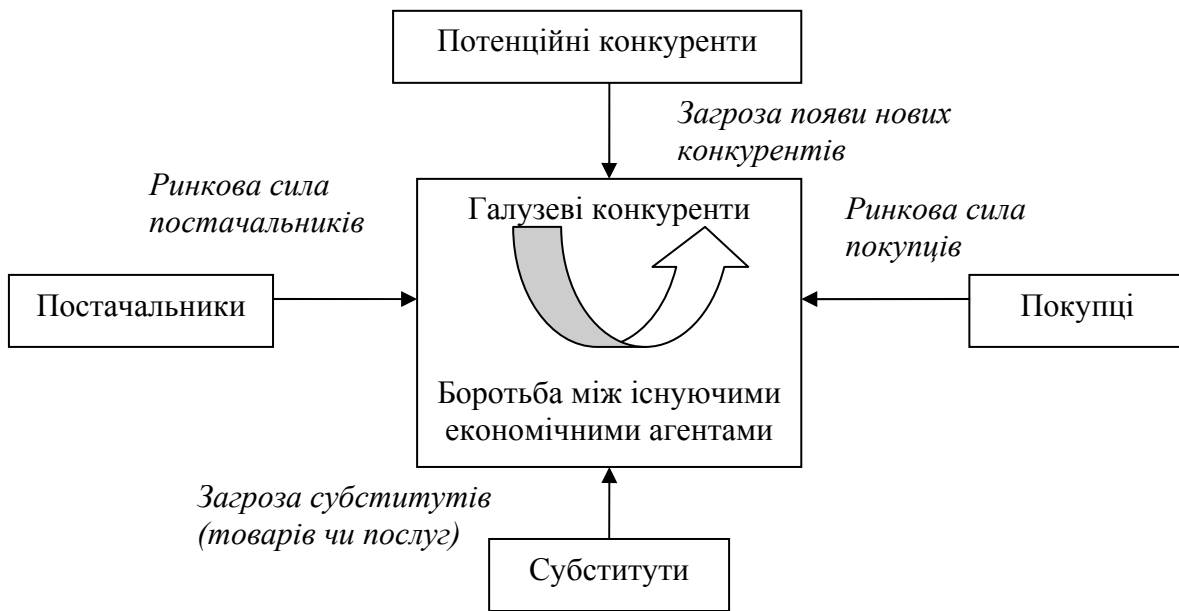


Рис. 1.2. Сили, які визначають конкуренцію в галузі⁶¹

Вищеописана модель М. Портера сьогодні може бути доповнена додатковим чинником – «вплив інституцій». У період трансформаційних процесів особливу вагу має державне регулювання на різних рівнях економіки.

Завдання конкурентної стратегії кожного підприємства полягає в тому, щоб знайти таку позицію в галузі, яка забезпечить йому захист від цих конкурентних сил чи вплив на них із вигодою для себе.

Сукупність п'яти конкурентних сил визначає інтенсивність галузевої конкуренції. При цьому найбільш впливова сила або сили відіграють ключову роль з погляду формулювання стратегії. Ці сили відображають, що конкуренція в галузі виходить за межі впливу діючих учасників. Споживачі, постачальники, субститути, потенційні учасники – всі вони «конкуренти» для підприємств галузі, які можуть бути більше чи менше впливовими залежно від конкретних обставин. Конкуренція в такому широкому діапазоні може розглядатися як своєрідне розширене змагання.

Базисну структуру галузі, яка визначає конкурентні сили, слід відокремлювати від короткострокових факторів, яким притаманний тимчасовий вплив на конкуренцію та прибуток. Кожна бізнес-одиниця, яка взаємодіє з структурою галузі, буде володіти унікальними

перевагами та недоліками. У той же час структура галузі може змінюватися під впливом часу⁵⁶.

Особливістю галузевого рівня є те, що конкурентоспроможність визначається наявністю у галузі конкурентних переваг, які дозволяють, по-перше, виробляти (з витратами не вище інтернаціональних) продукцію високої якості, яка би задовольняла потреби конкретних груп споживачів відносно споживчих цінностей товарів, їх ринкової новизни та вартості і, по-друге, постачати її на конкурентний ринок в оптимальні терміни, які диктуються ринковою ситуацією⁵⁷.

При цьому не можна не погодитися з концептуальним положенням теорії М. Портера, який відзначає: «...при спробі відповісти на питання про конкурентоспроможність, необхідно сфокусувати увагу не на економіці загалом, а на конкретних галузях та сегментах галузі і необхідно зрозуміти, як і для чого виникають комерційні життєздатні навички та технології, а зрозуміти це достатньо повно можна тільки на рівні аналізу конкурентних галузей»⁵⁸.

Для розуміння природи об'єктної конкурентоспроможності в якості основної одиниці необхідно розглядати галузь, тобто групу конкурентів, які виготовляють аналогічні товари (чи послуги) та безпосередньо змагаються між собою.

Оцінка рівня конкурентоспроможності різних об'єктів або їх композицій є складною і важливою задачею з наступних причин: по-перше, у конкурентоспроможності фокусуються багаточисельні результатні показники; по-друге, на сьогодні відсутня загальновизнана методика оцінки конкурентоспроможності різних об'єктів, по-третє, в Україні технічна, економічна, кадрова та соціальна політика не орієнтовані на забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів, особливо, якщо розглядати просторово-структурну компоненту як об'єкт оцінки.

Першим відзначимо метод оцінки конкурентоспроможності виробника шляхом оцінки рівня за критерієм порівняльних переваг. За

⁵⁶ Портер М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер; [пер. с англ., науч. редактор О. Нижельская]. – [2-е изд.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – С. 41.

⁵⁷ Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, И Трофимова / Российский экономический журнал. – 1998. – № 3. – С. 67-77.

⁵⁸ Портер М. Міжнародна конкуренція / М. Портер; [пер. з англ.; під ред. та з передмовою В. Д. Щетініна]. – М. : Міжнародні відносини. – 1993. – 896 с.

визначенням Б. Курганської⁵⁹, в основу покладено класичну теорію міжнародного поділу праці. Згідно із законом порівняльних переваг країна спеціалізується на виробництві та експорті таких товарів, виробництво яких відносно дешевше, та на імпорті таких, що значно дешевші за кордоном. Розміщення виробництва (міжнародний розподіл праці) між країнами відповідає закону порівняльних витрат – спеціалізації країни на виробництві тих товарів, на які в неї найнижчі витрати (за абсолютною величиною вони інколи можуть дещо перевищувати витрати конкурентів). З огляду на це, передумовою для завоювання тією чи іншою галуззю міцних ринкових позицій, тобто її конкурентоспроможності, стають переваги країни, що забезпечують відносно менші витрати на виробництво у певній галузі.

При оцінці характеру розподілу ринкових часток у конкурентному середовищі використовують показник міри концентрації виробництва в галузі. З його допомогою, як зазначає В. Запухляк⁶⁰, оцінюють рівень монополізації ринку – величини, обернено пропорційної до інтенсивності конкуренції. Тут застосовується так званий «чотиричастковий показник концентрації» (англ. – Concentration Ratio (CR_4)), який розраховується за формулою:

$$CR_4 = \frac{OP_1 + OP_2 + OP_3 + OP_4}{OP}, \quad (1.3)$$

де OP_i – обсяг реалізації продукції i -им підприємством, грн;

OP – загальний обсяг реалізації продукції на ринку, грн;

OP_1 – $\text{MAX} \{OP_i\}$, для всіх $i = 1/n$;

OP_2 – $\text{MAX} \{OP_i \setminus OP_1\}$, для всіх $i = 1/(n-1)$;

OP_3 – $\text{MAX} \{OP_i \setminus OP_1, OP_2\}$, для всіх $i = 1/(n-2)$;

OP_4 – $\text{MAX} \{OP_i \setminus OP_1, OP_2, OP_3\}$, для всіх $i = 1/(n-3)$;

n – загальна кількість підприємств, що здійснюють реалізацію продукції;

CR_4 – показник, що становить сукупну частку чотирьох перших підприємств ринку, які реалізують максимальні обсяги продукції в загальному обсязі реалізації продукції на ринку.

У випадку, якщо цей показник перевищує 75 % (0,75), то ринок розглядається як монопольний і запроваджуються обмеження на поглинання чи злиття підприємств. Проте недоліком цієї методики є «нечутливість» показника концентрації до різних варіантів розподілу

⁵⁹ Курганська Б. М. Організаційно-економічні механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємства (на прикладі швейної промисловості) : ... дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Б. М. Курганська – Львів, 2002. – С. 65.

⁶⁰ Запухляк В. М. Механізм формування конкурентних стратегій фірми : ... дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.02 / В. М. Запухляк. – Чернівці, 2001. – С. 90-91.

часток між конкурентами. Для прикладу, у двох різних ринкових ситуаціях володіння частками ринку CR може мати одне значення.

Розподіл ринкових часток за допомогою суми квадратів ринкових часток конкурентів, або індекс Герфіндаля (англ. – «Herfindahl Index»), позбавлений цього недоліку⁶¹. Розраховують його за формулою:

$$I_h = \sum D_i^2, \quad (1.4)$$

де $D_i = OP_{ii} / OP$, $i = 1, \dots, n$, I_h – індекс Херфіндаля ($0 < I_h \leq 1$);

D_i – частка i -го підприємства в загальному обсязі реалізованої продукції, %.

Значення цього індексу збільшується із зростанням концентрації в галузі та досягає «1» при чистій монополії (при кількості 100 підприємств із рівними частками $I_h = 0,01$). У 1984 р. цей показник зазнав деяких уточнень Гершманом, які стосуються кількості підприємств, частки яких розглядаються у формулі. Для індексу Герфіндаля-Гершмана (англ. – Herfindahl-Hirschman Index) суми квадратів часток розраховують тільки для перших 50 найпотужніших підприємств. Якщо значення індексу перевищує 0,18, це свідчить про незначну конкуренцію та високу концентрацію на ринку. Втім, цей показник не враховує ранжування підприємств за частками від максимуму до мінімуму.

Відзначимо також метод оцінки конкурентоспроможності, що базується на теорії ефективної конкуренції. В його основу покладено твердження: чим міцніші ринкові позиції окремих підприємств, тим більша конкурентоспроможна вся галузь⁶². Вчені, що поділяють цей підхід, стверджують, що при аналізі конкуренції на рівні галузі насамперед йдеться про змагання підприємств, оскільки саме від їх діяльності залежить стан галузі. Так, для визначення конкурентоспроможності галузі зіставляються положення підприємств, які входять в неї, на основі спільних показників.

У межах цієї теорії існує два підходи до визначення конкурентоспроможності: структурний та функціональний. За структурним підходом, оцінка може бути зроблена на основі інформації про монополізацію галузі (концентрацію виробництва, капіталу та бар'єри входження на ринок нових підприємств).

⁶¹ Запухляк В. М. Механізм формування конкурентних стратегій фірми : ... дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.02 / В. М. Запухляк. – Чернівці, 2001. – С. 90-91.

⁶² Курганська Б. М. Організаційно-економічні механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємства (на прикладі швейної промисловості) : ... дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / Б. М. Курганська. – Львів, 2002. – С. 67.

Н. Захаркевич пропонує методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності промислової галузі у вигляді послідовності п'яти основних етапів⁶³: (1) визначення критеріїв та показників конкурентоспроможності підприємств; (2) формування системи бальної оцінки критеріїв і показників конкурентоспроможності підприємств та встановлення вагових коефіцієнтів значимості показників конкурентоспроможності; (3) розрахунок показників оцінки конкурентоспроможності підприємств та переведення їх у відносні величини; (4) визначення комплексного показника оцінки конкурентоспроможності для кожного підприємства галузі регіону; (5) розрахунок комплексного узагальненого показника конкурентоспроможності підприємств галузі регіону та порівняння його з базовим.

Перший етап передбачає встановлення критеріїв, які є визначальними в діяльності підприємства і прямо впливають на його можливість конкурувати на ринку. В основу оцінки конкурентоспроможності підприємств включено чотири групових показники або критерії конкурентоспроможності: ефективність виробничої діяльності; платоспроможність; фінансова стійкість; оцінка конкурентоспроможності продукції.

Наступним етапом розрахунку показника конкурентоспроможності підприємств регіону є формування системи бальної оцінки та визначення коефіцієнтів вагомості як для кожного з критеріїв, так і для кожної групи критеріїв оцінки. Для переведення цих показників у відносні величини здійснюється їх порівняння з базовими параметрами: середньогалузевими; підприємств-лідерів; показниками діяльності підприємств у попередні роки.

На третьому етапі оцінки конкурентоспроможності підприємств розраховуються показники комплексної оцінки:

$$K_{zoi} = \sum_{i=1}^n K_{im} \times K_{sim} , \quad (1.5)$$

де K_{zoi} – коефіцієнт групової оцінки j -ї групи показників оцінки конкурентоспроможності;

K_{im} – бальна оцінка m -го критерію оцінки конкурентоспроможності i -ї групи показників;

K_{sim} – коефіцієнт вагомості m -го критерію оцінки конкурентоспроможності i -ї групи показників;

⁶³ Захаркевич Н. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств цукрового виробництва регіону / Н. Захаркевич. – ДонДУУ. – Менеджер. – 2006. – № 2 (36). – С. 91-98.

n – кількість критеріїв оцінки в групі.

У загальному випадку розрахунок комплексного показника конкурентоспроможності здійснюється за формулою:

$$K_{ko} = \sum_{i=1}^n K_i \times K_{ei}, \quad (1.6)$$

де K_{ko} — коефіцієнт комплексної оцінки конкурентоспроможності;

K_i – бальна оцінка i -ї групи показників оцінки конкурентоспроможності;

K_{ei} – коефіцієнт вагомості i -ї групи показників оцінки;

n – кількість груп показників оцінки конкурентоспроможності.

Інтегральний показник конкурентоспроможності підприємств галузі регіону Н. Захаркевич пропонує формувати на основі отриманих комплексних показників оцінки. Для визначення цього показника використовується середньоарифметична згрупована. Врівноважувачим коефіцієнтом виступає потужність підприємства:

$$K_{knp} = \frac{\sum_{i=1}^n K_{koi} \times \Pi_i}{\sum_{i=1}^n \Pi_i}, \quad (1.7)$$

де K_{knp} – комплексний показник оцінки конкурентоспроможності;

K_{koi} – комплексний показник оцінки конкурентоспроможності i -го підприємства регіону;

Π_i – добова потужність підприємства регіону;

n – кількість підприємств певної галузі в регіоні.

Зауважимо, що цей метод відзначається простотою розрахунку та доступністю отриманих результатів, отриманням конкретного кількісного значення показника конкурентоспроможності підприємств галузі.

Враховуючи, що оцінка конкурентоспроможності ґрунтується на аналізі кількісних та якісних факторів виробництва, акцентуємо увагу на ролі конкуренції та конкурентів у формуванні пропозиції, оскільки ці явища істотніше впливають на її обсяги, якість товарів, ціну та витрати виробництва. Для характеристики тенденцій формування пропозиції використовують поточну та прогнозу інформацію про зовнішні та внутрішні фактори, які є результатом обраної політики підприємства у тому чи іншому напрямі діяльності. Частина факторів мають як екзогенний, так і ендогенний характер. Це насамперед стосується випадків, коли більшість підприємств галузі обирають одну й ту саму стратегію, наприклад диверсифікації або застосування нової

технології. У цьому випадку для конкретного підприємства ці явища матимуть як внутрішній, так і зовнішній характер.

М. Портер, здійснюючи аналіз конкурентоспроможності галузей на основі кластерних схем, приймав за базу показники зміни зовнішньоекономічних зв'язків за типами виробництва та кластерами.

До таких показників відносяться: частка промисловості у експорті; частка визначеної галузі чи кластера в загальному обсязі експорту; частка кластеру у світовому експорті. З метою обчислення останнього з перерахованих показників, розроблена кластерна схема для світового ринку, включно з усіма галузями. Галузі класифікувалися за сферами споживання. Позиція кожної країни в окремому широкому кластері порівнювалася зі світовим кластером як за часткою в експорті, так і за зміною позицій та розмірів. Частка у світовому кластерному експорті визначалася шляхом зіставлення експорту країни із загальним світовим експортом галузей цього кластера.

Разом з тим, комплексне дослідження включало також аналіз структури експорту для визначення його залежності від природних ресурсів, тобто від так званих первинних факторних переваг, оскільки за теорією конкурентних переваг важливо відрізнити конкурентоспроможність, яка обумовлена цими факторами, від тієї, що досягається завдяки іншим.

Російський науковець І. Спіридонов визначає рівень конкурентоспроможності галузі як наявність у неї конкурентних переваг, яка дозволяє⁶⁴ виготовляти продукцію високої якості, відповідно до потреб конкретних груп споживачів відносно споживчої цінності товарів, їх ринкової новизни та вартості, та постачати її на конкурентний світовий ринок в оптимальні строки.

Конкурентоспроможність галузі передбачає наявність у ній: раціональної галузевої структури; групи висококонкурентних підприємств-лідерів, які б «підтягували» інші підприємства до свого рівня; налагодженої прогресивної виробничо-технічної бази; гнучкої галузевої інфраструктури; відпрацьованої системи науково-технічної, виробничої, матеріалотехнічної та комерційної співпраці як галузі, так і з іншими галузями країни та за її межами.

На думку Р. Фатхутдінова, конкурентоспроможність галузі доцільно визначати за найбільш потужними підприємствами, частка

⁶⁴ Спиридонов И. А. Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности экономики России : учебное пособие / И. А. Спиридонов. – М. : ИНФРА – М, 1997. – 169 с.

яких складає приблизно 60 % обсягу реалізованої продукції підприємствами галузі⁶⁵:

$$K_{гал} = \sum_{i=1}^n a_i \times K_{нідр.і}, \quad (1.8)$$

де $i = \overline{1, n}$ – кількість підприємств галузі;

a_i – частка підприємства за обсягом реалізованої продукції серед n підприємств, $0 \leq a_i \leq 1$,

$$\sum_{i=1}^n a_i = 1, \quad (1.9)$$

$K_{нідр.і}$ – конкурентоспроможність i -го підприємства.

М. Гельвановський, В. Жуковська, І. Трофимова пропонують оцінювати конкурентоспроможність галузі, застосовуючи показники⁶⁶: продуктивності праці; оплати праці; капіталомісткості, наукомісткості та технічного рівня продукції і сукупності знань, необхідних для реалізації наукових та проектних розробок; рівня експортної орієнтації чи імпоротної залежності галузі; міри відповідності рівню розвитку галузі загальному рівню розвитку національної економіки; рівня відповідності розвитку галузі відносно динаміки цін на продукцію; рівня використання продукції іншими галузями (експансія галузі).

Цей набір показників може бути змінений чи доповнений із врахуванням специфіки галузевих об'єднань, фінансово-промислових груп чи окремих сфер господарювання. Оцінюючи конкурентоспроможність галузі або галузевого комплексу, необхідно враховувати і такий важливий чинник, як функціонування галузі, як органічної частини національної економіки.

На думку В. Петрова⁶⁷, основними показниками конкурентоспроможності галузі (агрегований мезорівень) є: динаміка норми та маси прибутку; економічне зростання країни; баланс експорту та імпорту продукції галузі країни порівняно з іншими країнами.

⁶⁵ Фатхутдинов Р. Менеджмент как инструмент достижения конкурентоспособности / Р. Фатхутдинов // Вопросы экономики. – 1997. – № 5. – С. 118-127.

⁶⁶ Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – № 3. – С. 67-77.

⁶⁷ Петров В. Конкурентоспособность. Анализ факторов, показателей и критериев, определяющих успех субъектов рынка в конкурентной борьбе на различных условиях экономической деятельности (микро, мезо, макро, глобальном) / В. Петров // Риск. – 1999. – № 4. – С. 4-6.

Конкурентоспроможність галузі розглядається на агрегованому рівні та у визначеному часовому інтервалі відносно інших галузей та секторів економіки, а також відносно аналогічних виробників за кордоном. Відзначимо три основні чинники конкурентоспроможності галузі: ресурсний (витратомісткість); ціновий (рівень та динаміка цін на ресурси виробництва та готову продукцію); фактор середовища (економічна політика держави та її вплив на контрагентів).

Наведені чинники агрегуються відносно до конкурентоспроможності галузі. Таким чином, рівень продуктивності виробництва у галузі, яка характеризує динаміку галузевих цін на сировину, напівфабрикати, трудові ресурси та готову продукцію, пов'язана з промисловою, зовнішньоекономічною політикою держави в межах її національної стратегії соціально-економічного розвитку.

Оскільки конкурують на світовому ринку та задовольняють попит на внутрішньому ринку не галузі, а підприємства, то при оцінці рівня конкурентоспроможності галузі потрібно брати за основу конкурентоспроможність підприємства.

Додамо, що оцінка статичної чи динамічної конкурентоспроможності регіону з метою обґрунтування пріоритетів та стратегічних заходів її посилення потребує комплексної методики, яка б узагальнювала використовувані методичні підходи на різних рівнях системної ієрархії управління (національному, міжнародному, регіональному, транскордонному, галузево-секторальному) в межах послідовності трьох етапів – підготовчого, аналітичного та результуючого (рис. 1.3).

Зміст підготовчого етапу складає вибір мети та завдань методики оцінки, до яких відносяться: (1) виявлення конкурентних переваг регіону на зовнішніх ринках; (2) методи оцінки економічного потенціалу регіону, у тому числі за видами економічної діяльності; (3) методи розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності регіону та індексів конкурентоспроможності за видами економічної діяльності.

Другий, аналітичний етап першочергово передбачає застосування методів порівняльного аналізу конкурентоспроможності регіону на міжнародному рівні та статистичного визначення його конкурентних позицій на зовнішніх ринках.

Для цього необхідна розробка методики порівняльних оцінок міжнародної конкурентоспроможності як сукупності різноманітних методичних підходів та економетричних методів аналізу.

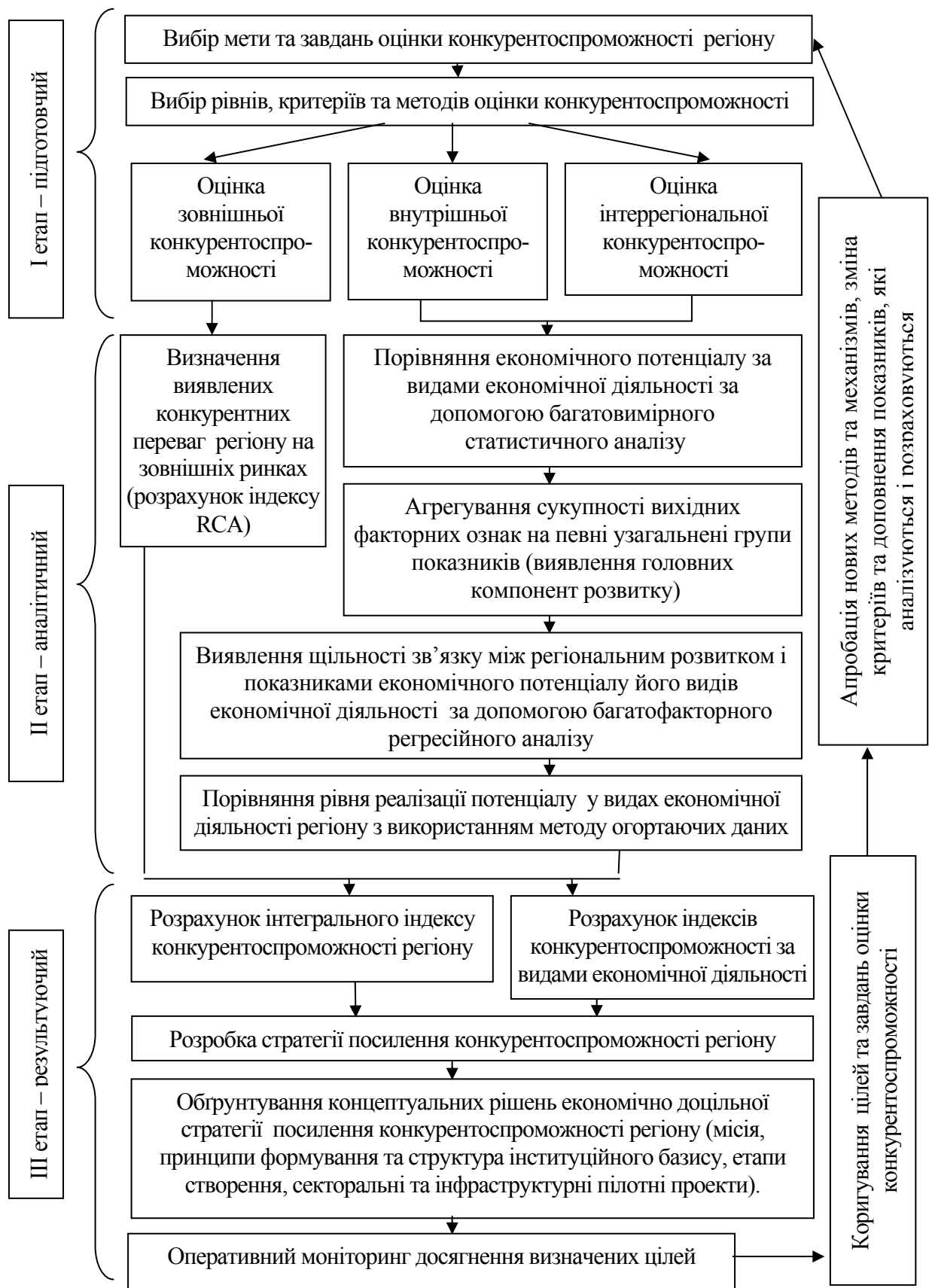


Рис. 1.3. Принципова методика оцінки структурної конкурентоспроможності регіону

Загалом концептуальні положення методики оцінки міжнародної конкурентоспроможності базуються на сукупності оцінок порівняльних переваг економічних систем за широким переліком індикаторів.

Для комплексної оцінки конкурентоспроможності будь-якої соціально-економічної системи використовують підходи: ресурсний (оцінка рівня технологій, наявності капіталу, чисельності та кваліфікації людських ресурсів, наділеності природними ресурсами, вигідності економіко-географічного розташування), факторний (моніторинг змін позицій на міжнародних ринках) і експертний або рейтинговий (інтегральне оцінювання стану економіки за тією чи іншою системою показників).

Найважливішими завданнями оцінки конкурентоспроможності господарського комплексу регіону є виявлення зовнішніх конкурентних переваг. На основі такого аналізу можна зробити не лише висновок про рівень його конкурентоспроможності, але й про доцільність і засоби підтримки галузей і сфер із найвищими конкурентними перевагами. Найчастіше для кількісної оцінки порівняльних переваг використовується індекс виявленої порівняльної переваги Х. Ліснера та Б. Баласси. Фактично цей показник являє собою співвідношення частки експорту сектору певної країни, до частки експорту того самого сектору групи інших, обраних для аналізу країн⁶⁸. Проте для цілей дослідження модифікуємо відому методику таким чином:

$$B_j^i = \frac{X_j^i / X_n^i}{X_j^{ref} / X_n^{ref}}, \quad (1.10)$$

де X_j^i – обсяг ВРП j -го сектору регіону, що реалізується за його межами;

X_n^i – загальний обсяг ВРП регіону;

X_j^{ref} – обсяг ВРП j -го сектору аналізованих регіонів (*ref*);

X_n^{ref} – загальний обсяг ВРП аналізованих регіонів (*ref*);

$j = \overline{1, n}$ – аналізована кількість регіонів;

$i = \overline{1, n}$ – кількість секторів економіки.

Якщо значення $B_j^i > 1$, то i -й регіон має порівняльну перевагу в j -му секторі, тобто сектор важливіший у структурі ВРП i -го регіону, ніж у структурі експорту інших аналізованих регіонів.

⁶⁸ Liesner H.H. The European common market and British industry. – Economic Journal. – 1958. – № 68. – P. 302-306. ; Balassa B. Comparative Advantage, Trade policy and Economic Development. – Harvester Wheatsheaf, New York. – 1989. – P. 41-79.; Кончин В. Категорія виявленої порівняльної переваги та оцінка перспектив України на Євrorинку / В. Кончин // Журнал європейської економіки. – 2003. – № 1. – С. 135-147.

На другому, аналітичному етапі наступним є визначення групи показників для оцінки конкурентоспроможності регіону, які характеризують стан природних, людських, туристичних ресурсів, сфери охорони здоров'я, соціально-економічного розвитку. Обрані показники необхідні для проведення багаторівневого аналізу, який передбачає:

1) оцінку наявного фактичного економічного потенціалу та рівня його реалізації з використанням методів багатовимірного статистичного аналізу;

2) визначення головних факторів розвитку та забезпечення конкурентоспроможності регіону з використанням методу головних компонент;

3) аналіз ефективності використання наявних ресурсів регіону на основі методу огортаючих даних (англ. – Data Envelopment Analysis (DEA));

4) розрахунок індексу конкурентоспроможності регіону за видами економічної діяльності;

5) аналітичну оцінку інтегральних показників конкурентоспроможності регіону.

Додамо, що для здійснення багаторівневого аналізу конкурентоспроможності регіону доцільно застосувати групу методів, які у взаємодоповнюючій сукупності дозволяють здійснити відповідні розрахунки на мезорівні. Йдеться про багатовимірний статистичний аналіз, факторний аналіз, багатфакторний регресійний аналіз, а також аналіз ефективності та продуктивності виробничої системи (DEA).

Основна перевага багатовимірного статистичного аналізу (БСА) полягає у групуванні багатовимірних спостережуваних даних у таксономічні групи⁶⁹. На відміну від багатьох інших методів, БСА використовують переважно у тих випадках, коли апріорі відсутні гіпотези щодо групування. Варто враховувати, що цей вид аналізу визначає «найбільш вірогідно значиме рішення». Тому перевірка статистичної значущості насправді тут не застосовується, навіть у випадках, коли відомі p -рівні (як, наприклад, у методі К-середніх). Одним із наочних результатів БСА є горизонтальна або вертикальна деревоподібна діаграма. Діаграма починається з кожного об'єкта в групі, поступово знижуючи вимоги до того, які об'єкти є унікальними, а які ні. На цій основі поєднується (агрегується) більша кількість об'єктів у більшу кількість таксономічних груп, які на останньому

⁶⁹ Электронный учебник по статистике StatSoft. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.statsoft.ru/home/textbook/modules/stcluan.html#general.

етапі поєднують всі об'єкти разом. На горизонтальній діаграмі горизонтальні осі являють собою відстань об'єднання (у вертикальних деревоподібних діаграмах це вертикальні осі). Для кожного вузла в графі відображається величина відстані, за якою об'єкти групуються в нову єдину таксономічну групу. Внаслідок аналізу методом об'єднання виявляються таксони і вони відповідним чином інтерпретуються. Відстані можуть визначатися в одномірному або багатомірному просторі. Найбільш часто для обчислення відстаней між об'єктами у багатовимірному просторі застосовується евклідова метрика:

$$W(x, y) = \left\{ \sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2 \right\}^{1/2} \quad (1.11)$$

Методики БСА застосовуються для класифікації значних масивів різновимірних статистичних об'єктів у придатні для подальшої обробки групи. Цей метод використовують зокрема для групування регіонів за сукупністю різновимірних показників потенціалу їх розвитку.

Для оцінки ефективності використання економічного потенціалу доцільно застосовувати метод огортаючих даних, згідно з яким регіон розглядається як система з показниками «входу» (ресурсів) та показниками «виходу» (ефективності їх використання). Якщо припустити, що метою оцінки конкурентоспроможності регіону є максимально ефективне використання його потенціалу з мінімальною кількістю ресурсів, або, навпаки, максимізація прибутку через збільшення обсягів ВРП, то можемо побудувати функцію таким чином, щоб метою оцінки ефективності була максимізація «виходу» виробничої (продуктивної) системи.

Основою методу DEA є побудова кривої, що базується на «кращих» областях. Це досягається шляхом лінійної оптимізації:

$$F_k = \min \lambda^k, \quad (1.12)$$

за обмежень:

$$y_{k,m}^t \leq \sum_{k=1}^K z_k^t y_{k,m}^t, \quad \lambda^k x_{k,n}^t \geq \sum_{k=1}^K z_k^t x_{k,n}^t, \quad (1.13)$$

де $z_k^t \geq 0$, $\sum_{k=1}^K z_k^t = 1$ – змінний ефект масштабу;

λ^k – технічна ефективність використання ресурсів;

z_k – змінні, що відображають інтенсивність використання кожного ресурсу;

$y_{k,m}$ – продукція m -го виду k -го регіону;
 $x_{k,n}$ – використовуваний ресурс n -го виду;
 t – індекс часу;
 $k = \overline{1, k}, m = \overline{1, m}, n = \overline{1, n}$ – кількість обстежуваних об'єктів.

Оцінювання ефективності виробничої (продуктивної системи) методом огортаючи даних передбачає, що регіон має доступ до ресурсів, які трансформують вектор N входів X у вектор M виходів Y , що описується рівнянням:

$$T = \{(x, y) \in R_+^N \times R_+^M / x \in R_+^N, y \in R_+^M\}, \quad (1.14)$$

$$T = \{(x, y) \in R_+^N \times R_+^M\}, \quad (1.15)$$

при цьому

$$\sum_{k=1}^n z_k y_m^k \geq y_m, m = \overline{1, M}, \quad \sum_{k=1}^n z_k x_i^k \leq x_i, i = \overline{1, N}, \quad \sum_{k=1}^n z_k = 1, z_k \geq 0, k = \overline{1, n}, \quad (1.16)$$

де T – виробнича або продуктивна система, що відображає потенціал регіону;
 x – «входи» ресурсів у систему;
 y – «виходи» з системи (результатні показники ефективності використання ресурсів системи);
 R – множина «входів» та «виходів».

Загалом методика розрахунку індексу конкурентоспроможності регіону є достатньо простою, за умови наявності певного набору показників розвитку. Саме тому, видається доцільним розраховувати регіональний індекс конкурентоспроможності. Можливість і доцільність застосування такого підходу підтверджується подібними розрахунками рівня конкурентоспроможності регіону на основі індексного методу, який використаний для оцінки глобального індексу конкурентоспроможності, В. Підвисоцьким для рейтингової оцінки регіональної конкурентоспроможності⁷⁰, Фондом «Ефективне управління» у Звіті конкурентоспроможності України⁷¹.

Додатково для оцінки конкурентоспроможності регіону доцільно використати методичний підхід А. Степаненка та М. Герасимова, який передбачає такий алгоритм розрахунків: стандартизованих показників

⁷⁰ Підвисоцький В. Г. Щодо визначення рейтингової оцінки конкурентоспроможності регіонів : Методичні матеріали / В. Г. Підвисоцький. – К. : Леста, 2008. – 48 с.

⁷¹ Звіт про конкурентоспроможність України 2009. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. – Фонд «Ефективне управління», Світовий економічний форум, Женева, 2009. – 230 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.feg.org.ua.

регіонального розвитку; інтегральних оцінок конкурентоспроможності регіону; коефіцієнтів (індексів) конкурентоспроможності регіонів⁷².

Стандартизація (нормування) показників розвитку, які впливають на рівень конкурентоспроможності, розраховується як середньоарифметичне. Розглядається m видів економічної діяльності ($i = \overline{1, m}$), кожен з яких характеризується n показниками ($j = \overline{1, n}$), окремі з яких можуть дорівнювати нулю. Значення a_{ij} відповідають j -му показнику в i -му регіоні і утворюють матрицю $A = (a_{ij})$:

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix} \quad (1.17)$$

Стандартизовані значення елементів a_{ij} матриці A позначимо як Z_{ij} :

$$Z_{ij} = \frac{a_{ij}}{a_j}, \quad (1.18)$$

де $a_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m a_{ij}$; $j = \overline{1, n}$.

Стандартизовані значення показників a_{ij} , тобто величини Z_{ij} , утворюють матрицю $Z = (Z_{ij})$:

$$Z = \begin{pmatrix} Z_{11} & Z_{12} & \dots & Z_{1j} & \dots & Z_{1n} \\ Z_{21} & Z_{22} & \dots & Z_{2j} & \dots & Z_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ Z_{i1} & Z_{i2} & \dots & Z_{ij} & \dots & Z_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ Z_{m1} & Z_{m2} & \dots & Z_{mj} & \dots & Z_{mn} \end{pmatrix} \quad (1.19)$$

Інтегральні оцінки i -го виду економічної діяльності (Z_i^*) розраховуються як середнє арифметичне стандартизованих показників:

$$Z_i^* = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n Z_{ij}. \quad (1.20)$$

Для розкриття економічного змісту стандартизованих значень показників регіону та їх інтегральних оцінок Z_i^* перетворимо рівняння (1.20) на:

⁷² Степаненко А. В. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів / А. В. Степаненко, М. І. Герасимов // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 39-54.

$$Z_{ij} = \frac{a_{ij}}{a_j} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}} = m \cdot \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}. \quad (1.21)$$

Відношення $\frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}$ дорівнює частці від ділення значення PB_{ij} j -го показника i -го виду економічної діяльності на сумарну величину цього показника для всіх видів економічної діяльності:

$$Z_{ij} = m \cdot PB_{ij}. \quad (1.22)$$

Значення PB_{ij} утворюють матрицю $PB=(PB_{ij})$, яка має розмірності тотожні A та Z . Тому у матричному вигляді рівняння (1.22) можна записати як:

$$Z = m \cdot PB \quad (1.23)$$

Методичний підхід до розрахунку коефіцієнтів конкурентоспроможності регіону (K_{mc}) ґрунтується на таких припущеннях: (1) як еталон конкурентоспроможності регіону приймається вид економічної діяльності, який має найкращі показники («верхній полюс» системи); (2) коефіцієнт конкурентоспроможності розраховується на основі коефіцієнтів для окремих складових об'єктів.

Отже, якщо Z_j^0 – значення j -го показника «верхнього полюса»:

$$Z_j^0 = \max_i \{Z_{1j}, Z_{mj}\}; \quad j = \overline{1, n}, \quad (1.24)$$

то інтегральна оцінка «верхнього полюса» (Z_0^*) розраховується як і інтегральні оцінки (Z_i^*) окремих видів економічної діяльності (1.25):

$$Z_0^* = \frac{\sum_{j=1}^n Z_j^0}{n}, \quad (1.25)$$

а коефіцієнт (K_{TC}) конкурентоспроможності регіону визначається як:

$$K_{TC} = \frac{Z_i^*}{Z_0^*}; \quad i = \overline{1, m}. \quad (1.26)$$

1.3. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю на різних рівнях системної ієрархії

Проблеми формування досконалого конкурентного середовища та забезпечення конкурентоспроможності соціально-економічних систем різних рівнів, досліджені зарубіжними і вітчизняні науковцями, ще недостатньо обґрунтовані методичним забезпеченням з управління конкурентоспроможністю регіону та її оцінки, особливо у сучасних умовах, на посттрансформаційному етапі розвитку економіки.

При управлінні конкурентоспроможністю необхідно базуватися на тому, що згідно із загальноприйнятими науковими підходами це поняття інтерпретують і використовують залежно від об'єкта дослідження⁷³:

1) товару – його конкурентоспроможності умовам ринку за технічними, економічними та іншими характеристиками;

2) підприємства – здатності виробляти необхідні товари відповідної якості за оптимальною ціною у потрібний час і задовольняти потреби покупців краще, ніж інші підприємства;

3) галузі – можливості підприємств, що входять до неї, конкурувати з підприємствами аналогічної галузі в інших регіонах чи країнах;

4) регіону – здатність територіально-господарського комплексу використовувати конкурентні переваги у виробництві товарів, послуг, залученні інвестицій, інновацій та покращенні якості людського капіталу, порівняно з іншими регіонами;

5) національної економіки – спроможність конкурувати з іншими країнами на міжнародному ринку товарів, послуг, капіталів, технологій, робочої сили.

На думку Р. Райха, П. Кругмана, М. Портера, поняття «конкурентоспроможність» не можна застосовувати до країни загалом, адже країна не може бути конкурентоспроможною в усіх галузях. В ідеалі обмежені людські та інші ресурси необхідно розподіляти таким чином, щоб використовувати з максимальною продуктивністю. Тому існують об'єктивні підстави стверджувати, що первинною є конкурентоспроможність підприємства, на якій базується конкурентоспроможність галузі, економіки регіону та національної економіки.

⁷³ Карбау Р. Міжнародна економіка / Р. Карбау; [пер. з англ. Р. Косодія]. – [7-ме вид.]. – Суми : Козацький вал, 2004. – 652 с.; Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; [пер. с англ., под ред. и с предисл. В.Д. Щетина]. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.; Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Фатхутдинов Р.А. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

При управлінні конкурентоспроможністю економіки регіону необхідно базуватися на такій послідовності етапів (завдань) її зміцнення: (1) забезпечення конкурентоспроможності окремих економічних агентів → (2) формування належних інтеграційних передумов конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва → (3) гарантування конкурентоспроможності базових видів економічної діяльності → (4) формування раціональної галузевої і просторової економіки → (5) забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону → (6) створення об'єктивних необхідних і достатніх передумов забезпечення конкурентоспроможності національної економіки держави.

Використання розроблених М. Портером теоретичних основ конкурентоспроможності дозволяє модифікувати «ромб конкурентоспроможності» регіону відповідно до управління процесом її забезпечення (рис. 1.4).

Таким чином, основою створення конкурентних переваг регіону виступають:

- суб'єкти управління процесом забезпечення конкурентоспроможності регіону, на які покладено завдання вдосконалення нормативно-методичного забезпечення конкурентоспроможності регіону, стратегічного планування і проектування регіональної та міжрегіональної конкурентоспроможності, реалізації ефективної і повноцінної державної регіональної політики, включаючи децентралізацію влади і фінансових ресурсів;

- суб'єкти господарської та підприємницької діяльності, функціонування яких залежить від ефективного використання сировинних, трудових та фінансових ресурсів, повноцінної інфраструктури, належної техніко-технологічної бази, здорового конкурентного середовища, наявності економічного потенціалу та передумов розвитку;

- населення регіону, до основних характеристик конкурентоспроможності якого варто віднести розвиток людського капіталу, підвищення рівня якості життя, покращення системи соціальних послуг, капіталізацію життя і праці;

- співробітництво з іншими країнами та регіонами на основі розвитку інтеграційних форм діяльності.

Управління конкурентоспроможністю регіону потребує усвідомлення відповідного механізму реалізації цього процесу. Проблеми формування механізму забезпечення конкурентоспроможності як суб'єктів первинної ланки економіки, так і економіки регіону загалом неодноразово розглядалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених.

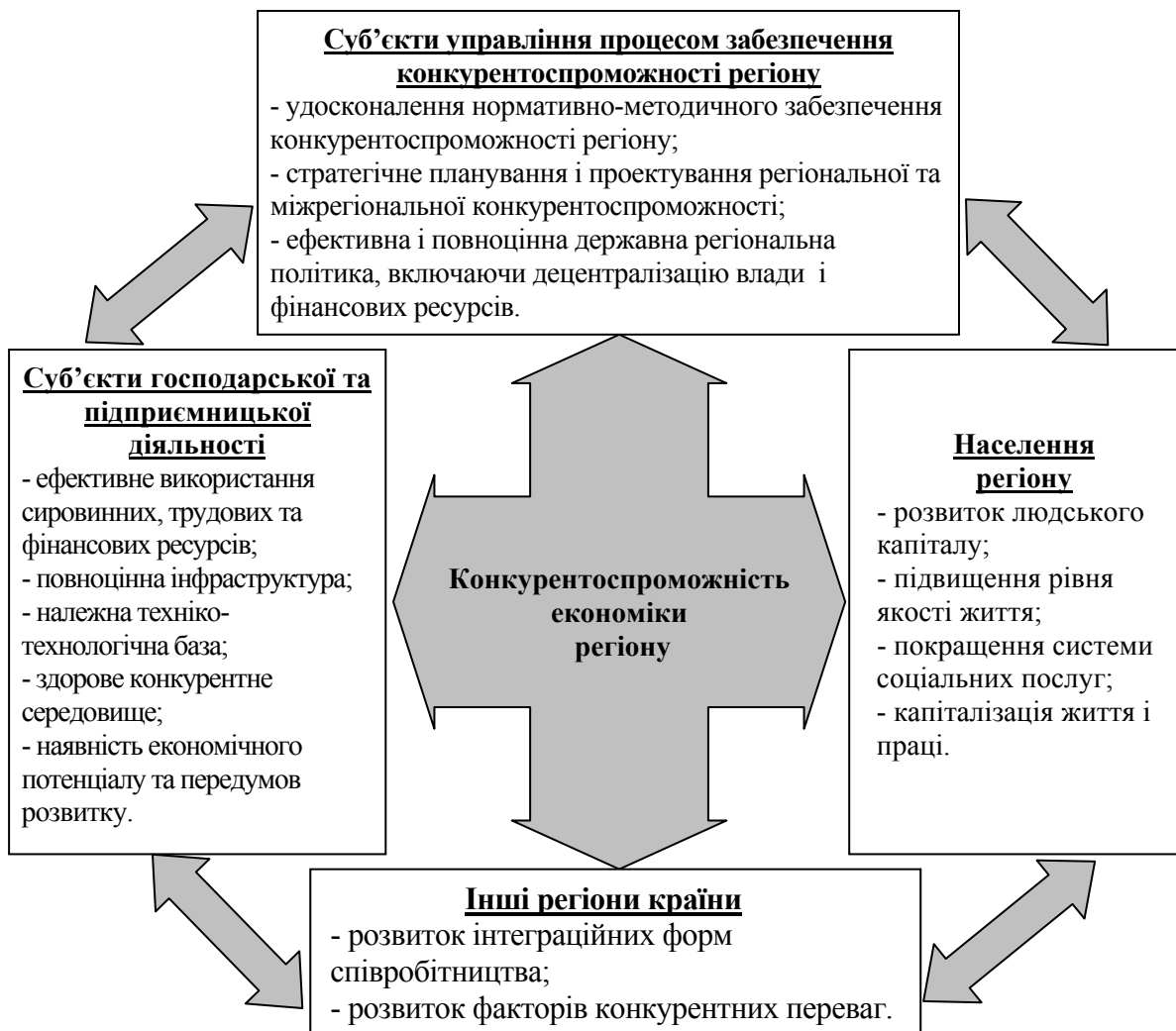


Рис. 1.4. Детермінанти конкурентних переваг економіки регіону

Одна із перших спроб сформулювати концептуальні засади механізму забезпечення конкурентоспроможності здійснена Р. Фатхутдіновим, який зобразив його у вигляді логічного ланцюга послідовності дій: (1) підвищення якості підготовки спеціалістів → (2) перехід на інноваційний шлях розвитку → (3) утримання та розвиток конкурентних переваг → (4) забезпечення конкурентоспроможності об'єктів → (5) вибір базових ринків.

Проте окреслений механізм є дещо абстрактним і не враховує впливу чинників зовнішнього середовища. Крім того, запропонована послідовність дій не передбачає конкретних програмно-цілевих заходів, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності досліджуваного об'єкта.

Механізм забезпечення конкурентоспроможності як послідовність дій розглядає також І. Галиця. Для досягнення високого рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та економіки

загалом науковець вважає необхідними такі заходи⁷⁴: (1) поступове підвищення інноваційності державного управління на національному і місцевому рівнях, причому здебільшого за рахунок так званого випередження; (2) посилення узгоджувальної координаційної функції держави; (3) популяризація серед топ-менеджменту підприємств засобів виживання в сучасному глобальному середовищі; (4) реалізація заходів щодо медичної профілактики та підвищення рівня охорони здоров'я. Запропонований І. Галицею підхід до формування концептуальних засад механізму забезпечення конкурентоспроможності позбавлений системності, а подані заходи скорше можна вважати напрямами розвитку окремих конкурентних переваг, аніж конкурентоспроможності об'єкта загалом.

Дещо ширше як «систематизовану послідовність дій, призначених для аналізу поточного стану, розрахунку показників відхилення параметрів конкурентоспроможності від норми, що дозволяє знайти слабке місце і, застосувавши комплекс конкретних заходів, усунути недоліки»⁷⁵ розглядають механізм забезпечення конкурентоспроможності вітчизняні науковці О. Іванілов, Н. Опікунова і Г. Добривченко. Проте такий методичний підхід видається структурно непропорційним, оскільки занадто багато уваги приділяється оцінці реальної конкурентоспроможності об'єкта порівняно із заходами, спрямованими на зміцнення його конкурентних позицій. Багато уваги приділено внутрішнім критеріям конкурентоспроможності (кадри, виробництво, НДДКР, взаємовідносини із зовнішніми організаціями, організаційні показники, маркетинг), а поза увагою залишилися такі складники конкурентного середовища, як розвиток інфраструктури, нормативно-правове регулювання ринку, митна та фіскальна політика, участь регіону в торговельних об'єднаннях, які мають вирішальний вплив на його конкурентоспроможність.

Тому під механізмом управління конкурентоспроможністю регіону доцільно розуміти сукупність програмно-цільових заходів, спрямованих на розвиток і зміцнення конкурентних переваг на регіональному та місцевому рівнях, реалізацію яких здійснюють органи державного управління, галузеві професійні об'єднання і

⁷⁴ Галиця І. Концептуальні основи та механізми забезпечення конкурентоспроможності в умовах «економіки стресу» / І. Галиця // Вісник НАН України. – 2007. – № 11. – С. 32-37.

⁷⁵ Іванілов О.С. Механізм забезпечення конкурентоспроможності / О.С. Іванілов, Н.В. Опікунова, Г.Б. Добривченко // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сборник. – 2006. – № 71. – С. 33-38.

безпосередньо підприємства з відповідними фінансовими, трудовими та інформаційними витратами (рис. 1.5).

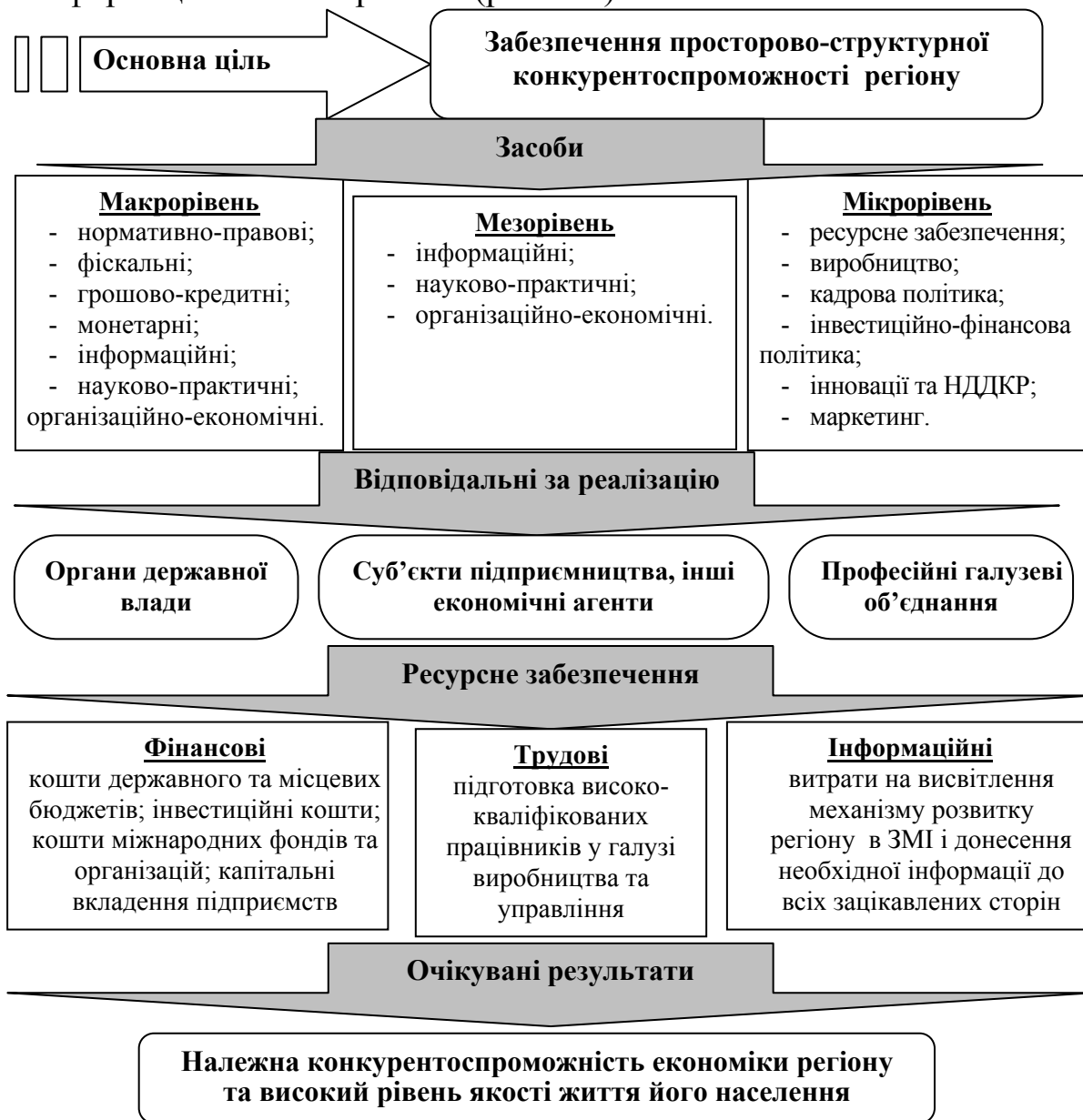


Рис. 1.5. Концептуальні засади механізму забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності господарського комплексу регіону

Наведений підхід є комплексним, дозволяє врахувати як складові зовнішнього конкурентного середовища, так і внутрішні критерії конкурентоспроможності економіки регіону. Проте його реалізація вимагає узгодженості керуючих дій на всіх рівнях ієрархії управління, а тому неможлива без налагодження інтеграційних зв'язків між підприємствами, професійними галузевими об'єднаннями та органами

державної влади. Особливо важливим завданням є розвиток інтеграційних передумов конкурентоспроможності економічних агентів регіону.

Зауважимо також, що певну активність процесу зміцнення безпосередньо просторово-структурної конкурентоспроможності надає створення кластерів. За М. Портером, найбільш конкурентоспроможні в ринковому середовищі підприємства однієї галузі переважно мають тенденцію до концентрації як у масштабі однієї країни, так і регіону і навіть транскордонного регіону двох або більше країн. Однією з новітніх та ефективних, як показує досвід, форм просторово-структурної горизонтальної концентрації на інституційному базисі та інноваційних засадах є кластерна модель.

Активне поширення кластерних ініціатив відбулося в середині 90-х років минулого століття в розвинених країнах, а після 2000 р. – в країнах, що розвиваються, та в країнах з перехідною економікою⁷⁶. Хоча концепція кластерних ініціатив існує вже досить давно, термін «кластер» по-різному тлумачиться в Європі, Азії та Америці. Кластери розглядаються як малі мережі малих та середніх підприємств на географічно обмежених територіях і змінюються до міжнародних «мегакластерів» та транскордонних «мезокластерів» залежно від сфери діяльності і регіональної специфіки.

Вперше на процес інтегрування діяльності географічно близьких підприємств промисловості та сільського господарства в агломерати та тенденцію до концентрації спеціалізованих компаній у промислових регіонах вказав А. Маршал. Пізніше аналіз конкурентних переваг націй М. Портера привернув увагу економістів та політиків до концепції промислових кластерів, що набувають ознак більш ширших концептуальних меж і пояснюють конкурентні сили регіональної конкурентоспроможності як здатність залучати та підтримувати діяльність, що прискорює економічний розвиток⁷⁷.

До зарубіжних вчених, які вивчали проблеми кластерної моделі регіонального розвитку та стратегічного планування її реалізації віднесемо Т. Вюртенбергера, І. Задера, К. Кетелса, А. Мальмберга, М. Портера, Л. Пуллола, Х. Шреплера, Ж.-Л. Поже, С. Розенфельда, Ю. Солвеля та вітчизняних вчених А. Брувера, М. Войнаренко,

⁷⁶ Ch. Ketels, G. Lindqvist, O. Solvell. Cluster initiatives in developing and transition economies. – Center for Strategy and Competitiveness, Stockholm. First edition, May 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cluster-research.org. – Р 5.

⁷⁷ Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. Посібник з кластерного розвитку : Навч. посіб. – К. : Європейський Союз, 2006. – 38 с.

С. Грищенко, С. Соколенка, П. Чечелюка⁷⁸. Теоретичні аспекти державного управління, формування конкурентоспроможних кластерів та впровадження ефективного механізму управління регіоном відображені у працях А. Александрової, О. Кучеренка, І. Запатріної, А. Миграняна та інших⁷⁹.

Втім, вагомий доробок названих вчених поєднується з використанням різних підходів до ідентифікації явища кластеризації, протилежних тверджень щодо тлумачення цього поняття раціональної доцільності використання кластерів у стратегіях конкурентоспроможності регіону чи галузі. Так, М. Портер визначає кластери як «...сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних підприємств, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, асоційованих установ в споріднених галузях, а також пов'язані з їх діяльністю організації (університети, агентства зі стандартизації, торговельні об'єднання) в певних сферах, які конкурують, але при цьому здійснюють спільну діяльність. Кластери звичайно розміщуються в регіонах, а іноді – в окремому місті, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними»⁸⁰.

За А. Мальмбергом, «...кластери є обмеженими географічними зонами з достатньо великою кількістю підприємств та працівників у малому середовищі суміжних промислових секторів. Концепція кластера має в основі критичну масу – надзвичайний успіх в окремих галузях».

За теоретичною концепцією М. Войнаренка, «...кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємницьких структур, що тісно співпрацюють з науковими установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності продукції та сприяння економічному

⁷⁸ Брувер А. Стратегічне планування місцевого розвитку: розробка та впровадження проектів : навч. посіб. / А. Брувер, Н. Руденко, С. Грищенко. – К. : Європ. комісія, 2006. – 168 с.; Чечелюк П. Кластер – не пресмыкательство перед западом, а новая инициатива в строительном бизнесе / П. Чечелюк // Зеркало недели. – 2003. – № 36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zn.ua/2000/2675/42190/>.

⁷⁹ Эффективность муниципальных социальных программ: возможность и необходимость оценки / А.Л. Александрова, З.Л. Садовская, Р.Дж. Страйк, К.Г. Чагин. – М. : Фонд «Институт экономики города», 2003. – 352 с.; Державне управління: плани і проекти економічного розвитку : монографія / [За заг. ред. О.Ю. Кучеренка, І.В. Запатріної]. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.; Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентноспособных кластеров / А.А. Мигранян. – М. : Атика, 1997. – 215 с.

⁸⁰ Портер М. Конкуренция / М. Портер; [пер. с англ.]. – М.: Вильямс, 2005. – С. 256-259.

розвитку регіону»⁸¹. З іншого боку, С. Соколенко, визнаючи кластерний розвиток чинником підвищення регіональної конкурентоспроможності, характеризує поняття «...виробничого кластера як нового ефективного способу і системи взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу (підприємств, інших юридичних осіб та інститутів) заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату»⁸². У той же час окремі науковці підкреслюють, що у кластерних моделях важливим є акцентування уваги на розвитку локальної економіки та реалізації регіональних конкурентних переваг⁸³.

В Європі та світі процеси кластеризації хоча й ґрунтуються на подібних теоретичних засадах, проте реалізуються за різними моделями, з використанням різних інструментальних чинників та механізмів. Розвинутим країнам, країнам з перехідною економікою та країнам, що розвиваються, притаманні різні вихідні умови для розвитку кластерів. Зокрема, йдеться про участь держави, зовнішніх донорських організацій, науково-дослідних установ та бізнес-структур у процесі ініціювання та ідентифікації кластерних ініціатив, сфери економічної діяльності, в яких реалізуються проекти створення кластерів, визначаються джерела фінансування та ін.⁸⁴. Світовий досвід розвитку мережових структур, зокрема в країнах ЦСЄ, дозволяє стверджувати, що в Україні насамперед доцільно сформувавши загальнодержавну та регіональні кластерні стратегії.

Так, Н. Мікула, С. Соколенко, Н. Внукова, О. Амоша вважають за доцільне формування кластерів у 19-ти прикордонних областях на основі єврорегіонів як ефективний спосіб адаптації європейського досвіду реалізації кластерних ініціатив конкурентоспроможності регіону, налагодження взаємовигідного співробітництва, розширення ринків збуту. Зокрема, Н. Мікула розглядає доцільність створення будівель-

⁸¹ Інтернет-ресурс громадської організації Асоціація «Поділля Перший». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ppngo.org/index.php>.

⁸² Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентноздатності економіки України на основі кластерів / С. І. Соколенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць. – Вип. 3(71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – [редкол. : відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 18-30.

⁸³ Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін.; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2005. – С. 316.

⁸⁴ Галиця І. Концептуальні основи та механізми забезпечення конкурентоспроможності в умовах «економіки стресу» / І. Галиця // Вісник НАН України. – 2007. – № 11. – С. 32-37.

ного, туристично-рекреаційного, науково-освітнього та інноваційного українсько-польського транскордонних кластерів в межах Карпатського єврорегіону, регіонального логістичного кластера в Закарпатті⁸⁵, Н. Внукова – українсько-російського фінансового кластеру в межах єврорегіону «Слобожанщина»⁸⁶, О. Амоша – транскордонного нанотехнологічного кластера⁸⁷, І. Бабець, Л. Корольчук – інноваційної транскордонної моделі співробітництва⁸⁸, І. Бакушевич – транскордонного інноваційного кластера⁸⁹, О. Кифяк – транскордонного рекреаційного кластера в межах єврорегіону «Верхній Прут»⁹⁰.

Для активізації конкурентної співпраці підприємств як основи соціально-економічного розвитку регіону, координації спільних дій щодо вирішення окремих проблем, підвищення ефективності використання господарських ресурсів та інфраструктури, створення та просування продуктів (послуг), посилення конкурентоспроможності економіки регіону вважаємо за доцільне розширене використання новітніх форм оптимізації територіально-виробничого господарства, до яких віднесемо:

⁸⁵ Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць. – Вип. 3(71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; [редкол. : відп. ред. Є. І. Бойко]. – Львів, 2008. – С.129-140.

⁸⁶ Внукова Н. М. Стратегія формування фінансового кластеру у транскордонному розвитку єврорегіонів / Н. М. Внукова // Там же. – С.141-158.

⁸⁷ Амоша О. І. Перспективи формування транскордонних єврорегіональних інноваційних систем і нанотехнологічних кластерів / О. І. Амоша, В. І. Ляшенко // Там же. – С. 159-177.

⁸⁸ Бабець І. Г. Інноваційна модель транскордонного співробітництва України та Польщі : автореф. дис.... канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / І. Г. Бабець; Терноп. держ. економ. ун-т. – Тернопіль, 2006. – С. 10; Корольчук Л. В. Активізація транскордонного співробітництва регіонів : автореф. дис.... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / Л. В. Корольчук; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Львів, 2008. – С. 12-14.

⁸⁹ Бакушевич І. В. Досвід та перспективи впровадження інноваційних кластерів в розвиток економіки знань транскордонних регіонів України та Польщі / І. В. Бакушевич // Інтернет-ресурс Жешувського університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univ.rzeszow.pl_nauka/konferencje/rl_most/ukr/22-Bakuszewicz-szablon-UKR.pdf. – С. 258-260; Бакушевич І. В. Стратегії конкурентоспроможності регіонів знань в умовах транскордонного співробітництва / І. В. Бакушевич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; [редкол. : відп. ред. Є. І. Бойко]. – Львів, 2008. – С. 282-291.

⁹⁰ Кифяк О. В. Розвиток сфери рекреаційних послуг регіону в умовах транскордонного співробітництва (на прикладі єврорегіону «Верхній Прут») : автореф. дис.... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / О. В. Кифяк; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Львів, 2007. – С. 12.

1. Мережі співробітництва – група підприємств із обмеженим членством, що поєднуються на контрактній основі з метою використання особливостей, ресурсів, специфічних переваг для спільного функціонування при реалізації взаємовигідних ділових цілей та проектів розвитку. Географічна концентрація підприємств не є обов'язковою умовою створення мереж. Мережі співробітництва надають учасникам доступ до спеціалізованих послуг за низькими цінами та створюють можливість залучення в комплексне виробництво⁹¹.

2. Кооперативи – група добровільно об'єднаних фізичних чи юридичних суб'єктів для задоволення спільних економічних, соціальних та культурних потреб із допомогою створення суб'єктів господарювання, що перебувають у їхній власності та функціонують на засадах кооперативних принципів. Системоутворюючими ознаками кооперативу є: добровільність членства, володіння частиною капіталу кооперативу, отримання послуг, які виробляє кооператив за собівартістю, участь членів в управлінні та економічній діяльності⁹².

3. Центри зростання, при формуванні яких увага акцентується на об'єднанні галузей на основі правового та політичного адміністрування, потенціалу регіону, але без врахування виробничих, комерційних і кооперативних зв'язків між підприємствами регіону та інших соціально-економічних передумов створення. З огляду на це, неефективність реалізації формування політики центрів зростання пов'язана саме з непослідовністю і необґрунтованістю створення локальних виробничих систем⁹³.

4. Стратегічні альянси, в які об'єднуються підприємства на основі капіталу та ресурсів всіх учасників однієї або суміжних сфер діяльності з метою НДДКР, отримання доступу на ринок чи розширення

⁹¹ Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – С. 150-151; Stuart A. Rosenfeld. Networks and Clusters: The Yin and Yang of Rural Development [2001]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rtsinc.org/publications/index.html>; Challenges and prospects of cross border cooperation in the context of EU enlargement (Sixth framework programme, priority 7 citizens and governance in a knowledge based society) / D. Smallbone, L. Labrianidis, U. Venesaar, F.e Welter, P. Zashhev. – Kingston University, 2007. – 218 p. – P. 39-40.

⁹² Гелей С. Д. Теорія та історія кооперації : підручник / С. Д. Гелей, Р. Я. Пастушенко – К. : Знання, 2006. – С. 19-39.

⁹³ Гареев Т. Р. Организационно-экономические аспекты формирования полюсов развития в / Т. Р. Гареев // Экономика и управление преобразованиями сложных социально-экономических систем: сб. науч. трудов Ин-та системного анализа РАН; [под ред. А. Н. Шевцова]. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – С. 82-91.

ринку збуту. Перевагами стратегічних альянсів є скорочення витрат в окремих ланках виробничого процесу, у межах науково-дослідних розробок та економія на масштабах діяльності. Недоліками можна вважати недостатню оцінку ризиків та проблем, які виникають у процесі розподілу результатів співробітництва, оскільки на початкових стадіях не планується співпраця на наступних етапах, а також виникають проблеми у випадку конкуренції при виході партнерів на один ринок⁹⁴.

5. Кластери, які включають сукупність підприємств, дослідницьких центрів, наукових та освітніх закладів, органів державного управління, громадських організацій, що співпрацюють в умовах територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, поєднаних технологічним ланцюгом. На відміну від мережевих об'єднань та стратегічних альянсів, саме кластери інтегрують більшу кількість учасників та надають відкрите членство. На відміну від кооперативів, кластери є прибутковими, оскільки об'єднуються для економії на масштабах виробництва та взаємоналагодження тісних горизонтальних зв'язків, створення ефективних каналів забезпечення діяльності учасників ресурсами та каналів збуту. На відміну від «полюсів зростання», кластери виникають у тих регіонах, де існують об'єктивні соціальні та економічні передумови з ініціативи підприємців, їх асоціативних утворень або навчальних закладів. Кластери можуть бути формальними або неформальними об'єднаннями, а принципи їх діяльності базуватися на соціальних цінностях, причому коли учасники співпрацюють для досягнення певних цілей із збереженням конкуренції. Загалом переваги кластерів виявляються в доступі до ресурсів (виробничих, фінансових, трудових); інформації; соціальних благ; спеціалізованих послуг; постачальників; стимулюванні виробництва на інноваційних засадах.

Для обґрунтування конкретних програмно-цільових заходів забезпечення конкурентоспроможності регіону потрібно здійснити оцінку рівня його поточної конкурентоспроможності. Окремим важливим аспектом управління конкурентоспроможністю економіки регіону є оцінка конкурентних позицій підприємницького сектору регіону, яку доцільно здійснювати на основі поєднання декількох методів, що

⁹⁴ Чернега О. Б. Анализ зарубежной практики формирования гибких интеграционных форм сотрудничества предприятий / О. Б. Чернега, О. В. Озарина // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ, 2005. – С. 839-845; Trott P. Innovation management and new product development / Paul Trott. – Third edition. – University of Portsmouth Business School. – Pearson Education Limited, 2005. – С. 211-212.

дозволяє отримати більш достовірні результати і висновки. Послідовність розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності підприємницького сектору регіону подано у вигляді шести основних етапів (рис. 1.6).



Рис. 1.6. Послідовність проведення оцінки рівня конкурентоспроможності підприємницького сектору регіону

На першому етапі необхідно визначити основні характеристики конкурентного підприємницького середовища. Цей етап передбачає використання загальнонаукових методів аналізу, синтезу і порівняння, які допоможуть окреслити основні характеристики конкурентного середовища функціонування підприємств регіону: нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність та її відповідність міжнародним стандартам; умови попиту на продукцію; розвитку підтримуючих і суміжних видів економічної діяльності; конкурентних позицій підприємств на ринку; рівня розвитку підприємницької інфраструктури.

Наступним етапом є визначення усереднених критеріїв і показників конкурентоспроможності підприємств. У наукових працях⁹⁵ до таких показників відносять ефективність виробничої діяльності, платоспроможність та фінансову стійкість підприємств і конкурентоспроможність продукції, рівень прибутковості виробничої діяльності.

Зауважимо, що при розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності виникають труднощі, пов'язані з тим, що кожен із показників має різний рівень важливості для розрахунку узагальнюючого коефіцієнта.

Тому необхідно експертним способом визначити коефіцієнти вагомості кожного критерію та показника. Важливість параметрів конкурентоспроможності об'єкта в балах визначають за формулою:

$$K = \frac{\sum_{m=1}^n (B_{mj} + B_{cj})}{n}, \quad (1.27)$$

де K – коефіцієнт вагомості m -го критерію оцінки конкурентоспроможності i -ї групи показників;

$m = \overline{1, n}$ – номер параметра об'єкта;

$j = \overline{1, n}$ – номер експерта;

n – кількість експертів у групі;

B_{mi} – бал для m -го параметра j -м експертом;

B_{cj} – сума балів, встановлених j -м експертом для всіх параметрів об'єкта.

Сума вагомості всіх параметрів певної групи дорівнює 1.

Загальний вигляд формули розрахунку інтегрального коефіцієнта конкурентоспроможності буде таким:

⁹⁵ Захаревич Н. П. Методичні засади обґрунтування регіональної стратегії підвищення конкурентоспроможності галузі / Н. П. Захаревич // Університетські наукові записки. – 2007. – №3 (23). – С. 192-199; Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Фатхутдинов Р. А. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

$$K_{ke} = \sum_{i=1}^n K_i \times K_{vi} , \quad (1.28)$$

де K_{ke} – інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності;

K_i – бальна оцінка i -ї групи показників оцінки конкурентоспроможності;

K_{vi} – коефіцієнт вагомості i -ї групи показників оцінки;

$i = \overline{1, n}$ – групи показників оцінки конкурентоспроможності.

Якщо значення інтегрального коефіцієнта $K_{ke} < 10$, то середній рівень конкурентоспроможності підприємств є низьким; якщо $10 < K_{ke} < 20$ – достатнім, тобто підприємства мають конкурентний потенціал для подальшої діяльності; якщо $K_{ke} > 20$, то конкурентна позиція підприємства стабільна.

Наступним етапом оцінки конкурентоспроможності сукупності підприємств є безпосереднє визначення значень критеріїв для кожного з них окремо та переведення їх у бали. За результатами бальної оцінки розраховують показник комплексної оцінки за формулою:

$$K_{gei} = \sum_{i=1}^n K_{ij} \times K_{vij} , \quad (1.29)$$

де K_{gei} – коефіцієнт групової оцінки j -ї групи показників конкурентоспроможності;

K_{im} – бальна оцінка j -го критерію оцінки конкурентоспроможності i -ї групи показників;

K_{vim} – коефіцієнт вагомості j -го критерію оцінки конкурентоспроможності i -ї групи показників;

$j = \overline{1, n}$ – кількість критеріїв оцінки в групі.

Зауважимо, що при використанні запропонованого методу оцінки необхідно охопити найбільш важливі аспекти оцінки господарської діяльності підприємств, виключаючи дублювання окремих показників, що дозволить швидко отримати достовірну інформацію про конкурентоспроможність суб'єктів підприємництва регіону, як важливої характеристики його просторово-структурної конкурентоспроможності.

Висновки до розділу

Теоретико-методичні основи тлумачення поняття конкурентоспроможності регіону, узагальнені в економічній літературі, здебільшого зводяться до рівня якості життя населення та економічного зростання регіону.

Просторово-структурна конкурентоспроможність регіону є дещо повнішою характеристикою його соціально-економічного розвитку та ролі в державі; процес її забезпечення є етапним, а динамічно-структурна модель оптимізації характеристик розглядається як сукупність складників (завдань), перелічених у порядку посилення рівня вагомості: розвиток інституційного базису конкурентоспроможності регіону; забезпечення конкурентоспроможності стратегічно важливих підприємств; демонополізація економіки; посилення ділової активності; розвиток державно-приватного партнерства; стимулювання інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів підприємництва; ініціювання структурних реформ в економіці; забезпечення просторово-структурних зрушень на регіональному та місцевому рівні; підтримка і розвиток структурних складників та покращання узагальнюючого показника рівня конкурентоспроможності регіону.

Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону передбачають декомпонування цього процесу на окремі рівні: особи (трудоного капіталу), продукції, підприємства, галузі, сектору економіки, субрегіонів, безпосередньо регіону. Проте інституційно-системна модель просторово-структурної конкурентоспроможності регіону, що виступає методологічною основою її оцінки, є функцією таких структурних складників (та напрямів зміни визначальних параметрів в їх межах), як: (1) міра гарантування конкурентоспроможності різних об'єктів і рівнів (товарів, підприємств, галузей промисловості та видів економічної діяльності, субрегіонів); (2) оцінка раціональності структури економіки (частка видів економічної діяльності із значними обсягами доданої вартості; частка інноваційно активних підприємств; частка підприємств, що не здійснюють господарської діяльності; частка тіньового сектора); (3) рівень просторового розвитку регіону (відношення окремих показників в обласному центрі та на іншій території регіону: обсяг ВРП у розрахунку на одного мешканця; кількість зайнятих на одному підприємстві; дохід та інвестиції на одну особу; частка зайнятих); (4) ефективність інституційних перетворень та розвиток підприємництва (кількість діючих підприємств на 1 тис. осіб; відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність; частка прибуткових підприємств; коефіцієнт системного ризику підприємницької діяльності; кількість злочинних чи дискримінаційних (у т.ч. рейдерських) дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності; рівень монополізації (концентрації) економіки; середній період для створення нового підприємства; середній строк

отримання ліцензій та дозволів, реєстрації власності); (5) міра досягнення доміантних складових елементів конкурентоспроможності регіону (рівень якості життя населення, економічного зростання).

У сучасних умовах вирішення проблеми посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону неможливе без радикальних структурних зрушень в економіці, які би передбачали організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності господарських систем із обов'язковим урахуванням удосконалення інституційного середовища. Детермінантами забезпечення конкурентоспроможності регіону (з визначеними їх функціями і завданнями) насамперед є суб'єкти управління цим процесом – регіональні та місцеві органи влади, суб'єкти господарської та підприємницької діяльності, інституції громадянського суспільства, включно з іншими регіонами країни.

РОЗДІЛ II

СТРУКТУРНО-СИСТЕМНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

2.1. Структурні та інституційні зрушення у будівельному комплексі регіону

2.1.1. Тенденції розвитку та інституційні передумови конкурентоспроможності будівництва

Будівельний комплекс є матеріальною основою розвитку продуктивних сил і призначений забезпечувати соціально-культурні та побутові потреби населення, що доводить взаємообумовленість його конкурентоспроможності та регіону загалом. За результатами аналізу функціонування будівельного комплексу протягом 1991-2008 рр. (на прикладі Львівської області), можна стверджувати, що з'явилися ознаки істотних позитивних структурних зрушень, сприятливих для зміцнення структурної конкурентоспроможності регіону, оскільки від розвитку будівельного комплексу залежить активізація ще близько 30-и інших суміжних галузей і видів економічної діяльності, які пов'язані із загальними процесами переходу економіки на ринкові засади, роздержавленням підприємств та вирішенням окремих галузевих проблем будівництва.

Результати аналізу свідчать про тенденцію зміни обсягів виконаних з 1990 р. по 2009 р.⁹⁶ будівельно-підрядних робіт підприємствами регіону та й України в цілому (рис. 2.1). Це слугує підставою для висновку, що на діяльність будівельних підприємств впливають фактори макросередовища.

Водночас протягом 1991-1996 рр. обсяги будівельно-підрядних робіт, виконаних будівельними підприємствами, зменшилися більше, ніж у п'ять разів. Така ж тенденція простежується і загалом в Україні, що спричинено стагнацією економіки у цей період. Кризові явища вплинули на зниження інвестиційної активності в регіоні, що, своєю чергою, відобразилося на скороченні будівництва великих промислових та сільськогосподарських об'єктів, будівництва житла та об'єктів соціально-культурного призначення.

⁹⁶ Будівельна діяльність на Львівщині за 2001 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова]. – Львів, 2002. – 58 с.; Будівельна діяльність на Львівщині за 2005 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова]. – Львів, 2006. – 111 с.; Будівельна діяльність на Львівщині за 2007 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова]. – Львів, 2008. – 74 с.; Будівельна діяльність на Львівщині за 2009 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова]. – Львів, 2010. – 78 с.

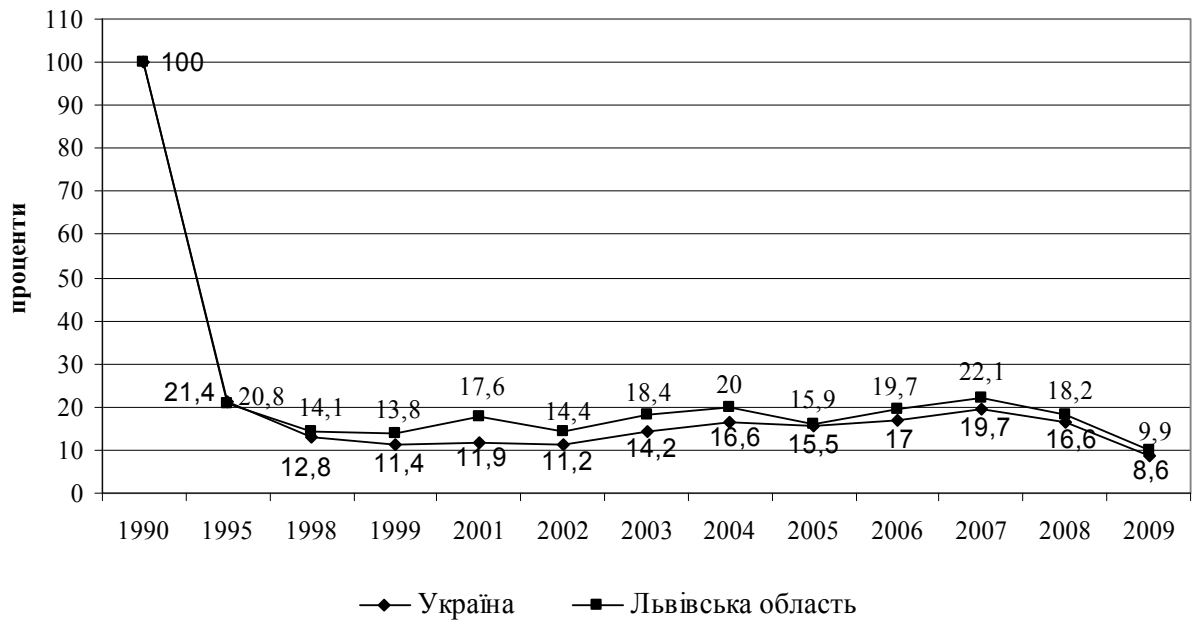


Рис. 2.1. Динаміка обсягів будівельних робіт підприємств Львівської області та України (у % до 1990 р.)

З 1996 по 1999 рр. включно все ще тривало зниження обсягів підрядних робіт, але значно нижчими темпами, ніж у першій половині 90-х років. Щоправда, у 1997 р. спостерігалось зростання обсягів будівництва на 2,2 % до попереднього року. З 2000 р. до 2007 р. простежується тенденція до зростання обсягів будівельно-підрядних робіт, за винятком 2002 р. та 2005 р. У 2002 р. обсяги підрядних робіт знизилися відносно 2001 р. на 18,3 %.

Після активізації будівельної діяльності у 2003 та 2004 рр., коли було досягнуто рекордного рівня – 127,1 % до 2000 р. (20 % до 1990 р.), обсяги підрядних робіт у 2005 р. скоротилися на 20,5 % порівняно з 2004 р. Основною причиною спаду рівня підрядних робіт протягом 2005 р. було завершення у 2004 р. будівництва низки споруд (обвідної гілки нафтопроводу «Дружба», об'єктів Львівської залізниці, Хмельницької та Рівненської АЕС, ліній зв'язку, окремих промислових будівель та об'єктів соціальної сфери). Спад будівельно-підрядних робіт відобразився на всіх видах діяльності, крім діяльності організацій, що спеціалізуються на оренді устаткування для будівництва.

У 2007 р. будівельні підприємства області виконали робіт на 2807,5 млн грн, що на 12,3 % більше, ніж попереднього року. Обсяг робіт, виконаних у 2007 р., перевищував на 25 % досягнуте у 2000 р.,

проте на 78 % був меншим 1990 р.⁹⁷ Станом на 1 січня 2008 р. в регіоні функціонували 1993 будівельних підприємства, з яких 1686 – малі. У будівництві було задіяно 8,4 % від загальнообласної кількості найманих працівників. У регіоні 4 % від загального обсягу реалізованої продукції та 5,4 % валової доданої вартості припадало на будівництво.

Під впливом світової фінансово-економічної кризи конкурентоспроможність будівельної галузі регіону істотно погіршилася. Відсутність у замовників коштів на завершення вже розпочатих та реалізацію нових проектів призвела до значного скорочення обсягів робіт, а також зменшення кількості введених в експлуатацію об'єктів, насамперед житла. У 2009 р. підприємства регіону виконали будівельних робіт на 2134,9 млн грн, що на 45,5 % менше, ніж попереднього року (у 2008 р. спад становив 17,8 %). В Україні порівняно з 2000 р. виконано будівельних робіт на чверть менше. Середньорічне зменшення обсягу будівельних робіт за період з 2001 р. в області склало 5 %, тоді як в Україні – 3,2 %.

У 2009 р. зменшення обсягів будівельних робіт регіону було дещо меншим, ніж у цілому в країні: загальнодержавне зниження склало 48,2 % (на 2,7 % більше). Частка регіону у загальному обсязі будівельних робіт та послуг в Україні становила 5,6 %. За обсягом будівельних робіт Львівська область посіла п'яте місце після м. Києва, Донецької, Харківської та Дніпропетровської областей, а за темпами приросту – 12-е.

У структурі обсягів виконаних будівельних робіт найбільшою є частка зведення будівель та споруд (73,7 %), на роботи з підготовки будівельних ділянок припадає 13,6 %, на встановлення інженерного устаткування будівель і споруд – 12,1 %, на завершення будівництва – 0,6 %. У структурі обсягів будівельних робіт за видами об'єктів переважають інженерні споруди. Порівняно з 2008 р. істотно зменшилася (на 13,6 %) частка робіт, виконаних на будівництві житла (7,7 % всього обсягу). У 2009 р. п'яту частину із загального обсягу будівельних робіт підприємства регіону виконали господарським способом, тоді як у попередньому році – 12,5 %.

Середньооблікова кількість найманих працівників, задіяних у будівництві, за 2009 р. становила 24,9 тис. осіб, що склало 4,5 % від загальної чисельності зайнятих в економіці. З 2004 по 2008 рр. спостерігалася тенденція до збільшення кількості найманих працівників у

⁹⁷ Будівельна діяльність на Львівщині за 2009 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова]. – Львів, 2010. – 78 с.

будівельних організаціях, а в 2009 р. порівняно з попереднім роком кількість працівників зменшилася на 15,3 %.

Фінансово-економічна криза та пов'язана з нею криза у будівельній галузі особливо гостро позначилася у житловому будівництві. Після значної активізації будівництва житла у 2004-2008 рр. відбулося суттєве скорочення обсягів у 2009 р. У 2009 р. введено в експлуатацію 391,6 тис. м² загальної площі житла, що порівняно з попереднім роком вдвічі менше.

У 2009 р. з розрахунку на 1000 мешканців регіону було збудовано 154,6 м² загальної площі житла (в Україні – 139,5 м²). За районами Львівської області найвищим цей показник був у Пустомитівському районі (391,4 м²), Бориславі (262,1 м²), Львові (248,3 м²) та Трускавці (230,3 м²), найнижчим – у Турківському (2 м²) та Старосамбірському (12,9 м²) районах.

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування будівельних підприємств у 2009 р. становив 24,9 млн грн збитків. При цьому прибуткові підприємства отримали 88,8 млн грн прибутку, а збиткові втратили коштів на суму 113,7 млн грн. За підсумками року майже половина від загальної кількості будівельних підприємств працювали збитково, що свідчить про недостатній рівень конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону. Проте позитивно, що частка будівництва у загальному обсязі кредитів, наданих суб'єктам господарювання, склала у 2009 р. 7,4 %, що на 0,7 відсоткового пункту більше, ніж у 2008 р. Для порівняння: частка кредитів, наданих будівельним підприємствам у 2003 р., становила лише 1,9 %.

Останніми роками спостерігалася тенденція до зростання частки довгострокових кредитів, наданих будівельним підприємствам переважно під будівництво житла. Так, якщо у 2000 р. частка довгострокових кредитів становила тільки четверту частину, у 2005 р. – дві третини, то у 2008 р. – 82,3 % загального обсягу. Проте у 2009 р. нестабільність економічної ситуації у країні призвела до незначного скорочення частки довгострокових кредитів порівняно з 2008 р. (на 0,2 %).

Для ґрунтовнішої оцінки ефективності розподілу та використання конкурентного потенціалу будівельного комплексу регіону було використано метод огортаючих даних (DEA)⁹⁸ (додаток Б). Ресурсний

⁹⁸ Новожилов А. Использование метода DEA для анализа эффективности перерабатывающей отрасли / А. Новожилов // Фундаментальные исследования, 2009 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rae.ru/zk/?section=rubricator&op=article&id=4350>.

аналіз було проведено за такими показниками, як: кількість малих будівельних підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб (од.); попит на робочу силу у будівництві у розрахунку на 10 тис. осіб (осіб); сировина цементна (від загального обсягу в Україні, %); пісок будівельний (від загального обсягу в Україні, %); камінь будівельний (від загального обсягу в Україні, %); сировина цегельно-черепична (від загального обсягу в Україні, %); виробництво цегли керамічної невогнетривкої будівельної на 1 особу (шт. ум. цегли); виробництво будівельних збірних конструкцій з цементу, бетону, чи штук каменю на 1 тис. осіб (куб. м); основні засоби в будівництві у фактичних цінах у розрахунку на 1 особу (грн); структура валової доданої вартості (ВДВ) у будівництві (%); структура ВДВ в операціях з нерухомим майном, орендою, інжинірингом (%); фактичний дохід населення у розрахунку на одну особу (грн); валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн); інвестиції в основний капітал у житлове будівництво на одну особу (грн); інвестиції в основний капітал на одну особу (грн); прямі іноземні інвестиції на одну особу (дол. США); частка населення, зайнятого в будівництві (%); кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи у розрахунку на 100 тис. осіб (од.); щільність населення (осіб на один кв. км).

До показників ефективності віднесено обсяг виконаних будівельних робіт на одну особу (грн); введення в експлуатацію житла на одну особу (кв. м); кількість сімей та однаків, які одержали житло та поліпшили свої житлові умови в розрахунку на 10 тис. осіб (од.). Для дослідження були використані дані з 25 регіонів України (включаючи АРК).

Отримане значення результуючого показника дорівнювало одиниці, що свідчить про високий рівень використання потенціалу комплексу. В результаті аналізу було виявлено, що Львівська область разом з такими регіонами України, як Черкаська, Тернопільська, Рівненська, Полтавська, Луганська, Київська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська та Дніпропетровська області, увійшла до регіонів з найефективнішим використанням потенціалу будівництва. Відтак, закономірним є висновок, що ефективний розподіл будівельного потенціалу та його обґрунтоване використання сприятиме посиленню конкурентоспроможності регіону.

Львівська область характеризується наявністю ресурсів багатьох видів і чималих запасів будівельної мінеральної сировини: цементної (чотири родовища), цегельно-черепичної (88), керамзитової (5), гіпсу

та ангідриту (одне), каменю будівельного (9), каменю пиляного (одне), піщано-гравійної суміші (12), піску будівельного (22), вапняків для випалювання на вапно (два). Тобто, сировинна база області дозволяє у прогнозованому періоді нарощувати потужності з виробництва будівельних матеріалів.

Позитивні структурні зрушення у виробництві будівельних матеріалів регіону вже спостерігаються. Так, вітчизняні матеріали та технології поступово повертають втрачені конкурентні позиції. Якщо ще у 2000 р. більша частина будівельних матеріалів імпортувалася, то тепер основна частка будівельної продукції виробляється в Україні (найчастіше за новими закордонними технологіями).

Промисловість будівельних матеріалів є постачальником предметів праці, від споживчої якості яких залежить ефективність будівництва і конкурентоспроможність продукції. Останніми роками у зв'язку з переходом підприємств на приватну форму власності, значно розширилася номенклатура виробництва будівельних матеріалів для потреб ринку, а саме: силікатної і шлакової цегли, стінових великих бетонних і силікатних блоків (включно з бетонними блоками стін підвалів), стінових малих блоків із ніздрюватих бетонів, вапна будівельного, облицювальних виробів із природного каменю (включно з плитами гранітними й мармуровими), виробів теплоізоляційних на основі базальтових композиційних матеріалів, заповнювачів пористих, скла будівельного і т. д.

Збільшення обсягів виробництва будівельних матеріалів спричинене зростанням потреб будівельного комплексу. Нарощування обсягів робіт у будівництві сприяло випуску окремих видів продукції промисловості будівельних матеріалів. Упродовж останніх років поряд із традиційними структурами (будівельними управліннями, трестами) великого поширення набули нові форми організації будівництва – будівельні корпорації, асоціації, концерни та особливо малі будівельні підприємства, яких із кожним роком стає все більше. Поступовий перехід будівельного комплексу до моделей західного типу організації будівельного виробництва призвів до певних змін територіальних зв'язків у цій сфері. З одного боку, кількість виробничо-територіальних зв'язків через зниження обсягів будівельно-монтажних робіт порівняно з початком 90-х р. зменшилася, а збільшення частки ремонтно-будівельних робіт спричинило їх певне спрощення з огляду на технологію. З іншого ж боку, внаслідок поглиблення спеціалізації підприємств, що обслуговують будівельну сферу (фінансово-кредитні установи,

консалтингові компанії, інжинірингові організації та ін.), економіко-територіальні зв'язки підприємств та організацій будівельного комплексу ускладнилися.

Світовий досвід свідчить, що одним із головних чинників, який визначає рівень розвитку ринкових відносин та конкурентні позиції регіону, забезпечує його економічну безпеку, є рівень розвитку інституційного середовища. Але в Україні сформувалося деструктивне інституційне середовище, яке призводить до небажаних тенденцій економічного та соціального розвитку, тінзації економіки, соціальної нерівності, корупції. Усуненню цих недоліків сприятиме розвиток ефективних інститутів регулювання та розвитку ринкової інфраструктури (інформаційно-обслуговуючої, грошово-кредитної інфраструктури та торгово-посередницького сегмента)⁹⁹.

Інститути можуть відображатися у формальних правилах, набуваючи форми документів (конституцій, законів і т.д.), створених державою. У той же час вони можуть бути продуктом суспільної свідомості, що виявляється в загальноприйнятих умовностях, кодексах поведінки, тобто в неформальних, неписаних правилах, які пронизують усі сфери суспільства і яких дотримуються у вигляді традицій, узвичаєностей (узансів) або в іншій формі.

Як свідчить практика, переважно неформальні правила відіграють вагомішу роль в забезпеченні функціонування економічної системи регіону, ніж формальні, що, на нашу думку, має ключове значення при визначенні та, в подальшому, посиленні конкурентних переваг регіону.

Інституційна система, що є втіленням юридичних правил, організаційних форм, методів правового контролю і норм поведінки, може складатися як з ефективних, так і неефективних інститутів. До ефективних віднесемо ті, які позитивно впливають на розвиток економічних процесів, сприяють економічному зростанню, знижують трансакційні витрати функціонування економічної системи. Неефективні інститути, навпаки, гальмують розвиток економічних процесів, знижують потенціал економічної системи, значно збільшують трансакційні витрати господарювання.

Відповідно, для забезпечення належного рівня структурної конкурентоспроможності економіки регіону необхідний певний набір інститутів, адже ринкові механізми не можуть працювати ефективно в

⁹⁹ Баумгартен Л.В. Анализ методов определения конкурентоспособности организаций и продукции / Л.В. Баумгартен / Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 4 (48). – С. 72-85.

недосконалому інституційному середовищі. Кількісний і якісний аналіз проведених реформ свідчить про те, що ті країни з ринковою та перехідною економікою, які досягли економічної й політичної стабільності, забезпечили розвиток відповідних демократичних інститутів і найповніше врахували свої національні, історичні, географічні особливості, відзначаються відчутними результатами в регіональній конкурентоспроможності.

Щодо конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону, то її посилення потребує сприяння реалізації інвестиційно-фінансового потенціалу і створення ефективної інституційної структури будівництва. Повноцінне інституційне середовище будівельного комплексу регіону складається з чотирьох блоків (рис. 2.2): (1) формальні інститути (офіційно встановлені органами влади правила та норми, які є обов'язковими для всіх учасників будівельного процесу); (2) неформальні інститути (правила та традиції, що є неофіційними, проте мають вплив на функціонування багатьох учасників); (3) механізми ідентифікації порушень правил, згідно з якими визначають правопорушників; (4) механізми застосування санкцій до порушників.

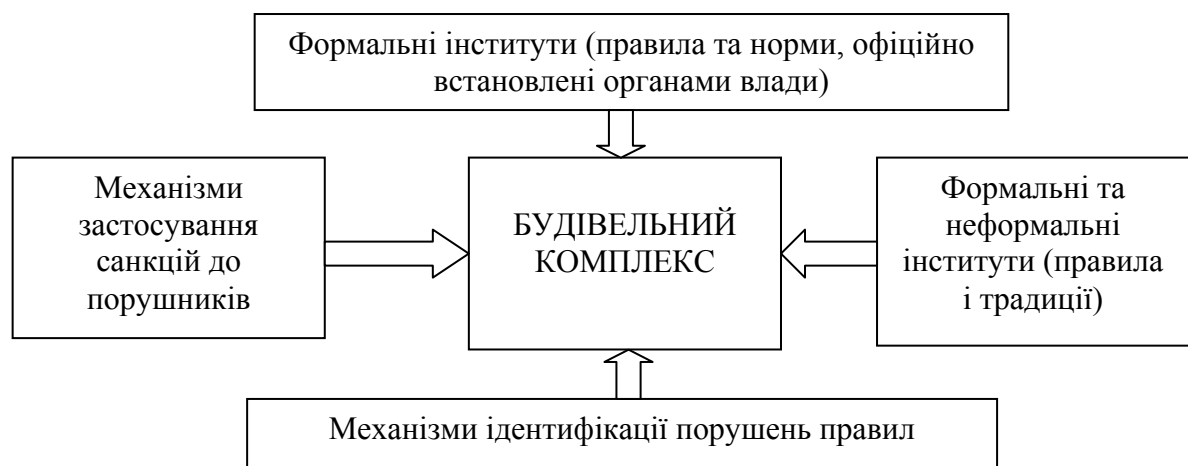


Рис. 2.2. Структура інституційного середовища будівельного комплексу регіону

У контексті посилення конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону інституційне середовище впливає на всіх його учасників – взаємопов'язаних економічних агентів різних галузей, але проблеми недосконалого і слабого інституційного середовища (реєстрація прав власності на нерухомість, проходження дозвільних процедур, отримання дозволів, корупція, підвищення кошторисної вартості об'єкта тощо), на жаль, є характерними для будівництва (табл. 2.1).

**Характеристики основних етапів та інституції, що приймають рішення
та здійснюють дозвільні процедури в процесі будівництва об'єкта**

Головні етапи підготовки та будівництва об'єкта	1 етап – отримання дозвільної документації		2 етап – проектування		3 етап – будівництво		4 етап – введення в експлуатацію та передача на баланс
Орієнтовні терміни	11-14 місяців		9-12 місяців		14,5-18 місяців		3-5 місяців
Орієнтовна частка кожного з етапів (%)	30 %		25 %		35 %		10 %
Дозвільні процедури у процесі будівництва об'єкта	1 етап – отримання дозволу на будівництво об'єкта містобудування	2 етап – отримання вихідних даних на проектування об'єкта містобудування	3 етап – проектування, погодження та затвердження проектної документації	4 етап – проведення комплексної державної експертизи проекту будівництва	5 етап – отримання дозволу на виконання будівельних робіт	6 етап – будівництво об'єкта	7 етап – прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта та оформлення його архітектурно-технічного паспорта
Закони України	«Про місцеве самоврядування в Україні»; «Про планування і забудову територій»; «Про архітектурну діяльність»; «Про інвестиційну діяльність»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та сприяння інвестиційній діяльності у будівництві»; Цивільний кодекс: Статті 875-886						
Постанови Кабінету Міністрів України	«Про Порядок надання архітектурно-планувального завдання та технічних умов щодо інженерного забезпечення об'єкта архітектури і визначення розміру плати за їх видачу» від 20.12.1999 № 2328; «Про порядок затвердження інвестиційних програм проектів будівництва та проведення їх комплексної державної експертизи» від 11.04.2002 № 483; «Про затвердження Положення про державний архітектурно-будівельний контроль» від 25.03.93 № 225; «Про Порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів» від 22.09.2004 № 1243						
Накази Держбуду та Мінрегіонбуду	«Проектування. Склад, порядок розроблення, погодження та затвердження проектної документації для будівництва ДБН А.2.2-3-2004» від 20.01.2004 № 8; «Про затвердження Положення про порядок надання дозволу на виконання будівельних робіт» від 05.12.2000 № 273; «Про затвердження Положення про архітектурно-технічний паспорт об'єкта та його форму» від 09.09.1999 № 220						
Дозвільні інстанції	Міська (сільська) рада; Держадміністрація; Управління земресурсами; Держекспертиза; Управління архітектури; Державне управління екології; Санепідемстанція; Управління охорони пам'ятників						
Узгоджуючі інстанції	Міськенерго; Інститут археології; Підприємство водоканалу; Управління інженерної підготовки; Управління пожежної охорони; Управління ДАІ; Міськзембуд; Держархбудконтроль; Головний дендролог; Управління контролю за благоустроєм; Охорона пам'ятників; Бюро технічної інвентаризації						

Вагомою інституційною перешкодою становлення цивілізованих ринкових відносин у житловій сфері регіону і, отже, посилення конкурентоспроможності будівельного комплексу є розширення тіньової діяльності в будівництві. Причини цього – високі трансакційні витрати легалізації та ведення легального бізнесу, а також бюрократизація владних структур.

З погляду теорій неоінституціоналізму за Е. де Сото, ключовою причиною розвитку тіньової активності на ринку житла є недосконала нормативно-правова база. Відтак, підприємець, який краще маніпулює витратами чи зв'язками з представниками органів державного управління, виявляється успішнішим, ніж заглиблений лише у виробництво¹⁰⁰.

Чи не найбільш дестабілізуюче впливає на будівельний комплекс регіону зумовлене недосконалим інституційним середовищем зрощування бізнесу і влади – об'єднання органів влади та будівельного бізнесу. При цьому чиновники, розподіляючи ресурси для будівництва, здійснюючи зонування міських територій та виділення земельних ділянок під будівництво, одночасно є власниками будівельних підприємств або пов'язані з ними. Останнє, своєю чергою, дозволяє отримувати монопольні прибутки від реалізації нерухомості у престижних районах та збільшувати адміністративні бар'єри доступу на ринок інших підприємств¹⁰¹.

Оцінка обсягів нелегального житлового будівництва в регіоні ускладнена відсутністю статистичних даних. За результатами дослідження стану корупції у сфері регуляторної політики в регіонах України, зокрема при отриманні документів дозвільного характеру на будівництво й проведенні операцій із нерухомістю (у межах проекту «Сприяння активній участі громадян у протидії корупції в Україні «Гідна Україна»¹⁰²), доведено, що рівень поширеності корупції в дозвільній системі високий, а основною її формою є вимагання хабара; отримання документів дозвільного характеру на будівництво та операції з землею в Єдиному дозвільному центрі (ЄДЦ) зменшують

¹⁰⁰ Сото Э. Де. Иной путь / Сото Э. Де. – М. : Дело, 1994, С. 179.

¹⁰¹ Институциональные ограничения развития рынка жилья в посткризисной экономике // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – том 2. – № 4, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/10/06/>.

¹⁰² Дослідження стану корупції у сфері регуляторної політики: дозволи на будівництво та проведення операцій з землею. – 2008. – USAID. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pace.org.ua/content/category/1/1/53/lang,uk/>.

тривалість цього процесу і кількість візитів до дозвільних установ, а сам процес менше корумпований порівняно з традиційною системою. Потрібно зазначити, що використання послуг посередників поширене як у традиційних схемах, так і через ЄДЦ (йдеться про реєстрацію «земельних» та «будівельних» об'єктів), а оплата послуг посередників включає неофіційні платежі чиновникам, які приймають позитивні рішення. Послуги ЄДЦ є дещо обмежені, тому потребують також одержання споживачами послуг інших зовнішніх погоджувальних чи дозвільних органів. За умови вдосконалення функціонування ЄДЦ знизиться рівень корупції, істотно зменшаться трансакційні витрати підприємців під час отримання документів дозвільного характеру на будівництво та проведення операцій із нерухомістю (табл. 2.2).

При цьому виявлено, що у західних областях України спостерігається зниження рівня корупції внаслідок посилення контролю, але залишається використання особистих зв'язків та «клієнтських» відносин. Додамо, що поширенню корупційних злочинів у сфері будівництва сприяють: підпорядкованість будівельних підприємств різним міністерствам та відомствам; залучення генпідрядниками при проведенні робіт значної кількості субпідрядних підприємств, які між собою структурно не пов'язані і використовують різні форми бухгалтерського обліку та схеми оподаткування; використання дешевої робочої сили будівельних бригад з інших регіонів та переважання готівкової форми розрахунків із ними; суперечливість та недосконалість законодавства, внаслідок чого збільшуються трансакційні витрати.

До факторів впливу на трансакційні витрати, а отже, й конкурентоспроможність будівництва, віднесемо також доступ до інформації про стан будівельних робіт та продукції, послуг на ринку нерухомості, нормативно-правову базу тощо. З появою на ринку більшої кількості юридичних та фізичних осіб інформаційно-комунікаційна сфера вдосконалюється, дозволяючи при цьому економічному агенту знизити витрати на пошук інформації.

Проте виявляються й негативні тенденції. Зокрема, інформація, якою володіють державні органи влади, часто є недоступною для більшості користувачів та й рівень якості доступної інформації явно недостатній¹⁰³.

¹⁰³ Лыкова О.А. Институциональные условия минимизации трансакционных издержек на жилую недвижимость / О.А. Лыкова // ЭВРГУ. – 2007. – № 1. – Ч. 2. – С. 198-202.

Таблиця 2.2

**Результати дослідження стану корупції при
отриманні документів дозвільного характеру
на будівництво та операціях із нерухомістю в Україні**

Зміст питання	Будівництво (традиційна дозвільна система)	Будівництво (ЄДЦ)	Оформлення документів на землю (традиційна дозвільна система)	Оформлення документів на землю (ЄДЦ)
Наскільки доступною є інформація про дозвільну процедуру? (%)	Абсолютно доступною – 41 Радше доступною – 44 Радше недоступною – 9 Абсолютно недоступною – 6		Абсолютно доступною – 47 Радше доступною – 40 Радше недоступною – 6 Абсолютно недоступною – 7	
Рівень поширеності корупції (%)	89	55	77	46
Чи включає оплата послуг «посередника» «неофіційний платіж» співробітникам органів видачі дозволів? (%)	Так – 42 Немає відповіді – 23 Ні – 35		Так – 50 Немає відповіді – 21 Ні – 29	
вимагали хабар (%)	14	11	25	7
пропонували хабар (%)	17	11	20	8
особисті зв'язки (%)	15	6	19	6
Причини не оскарження				
Це було марно (%)	46,8		58,6	
Не хотіли налаштувати проти себе чиновників (%)	38,3		36,2	
Це було небезпечно (%)	10,6		5,2	
Не знали, куди подавати скаргу (%)	2,1			
Не було доказів (%)	2,1			
Послуги ЄДЦ				
Деякі документи оформлялися в офісі ЄДЦ, але доводилося також звертатися окремо в інші інстанції (%)	60		61	
В офісі ЄДЦ були представники дозвільних інстанцій і дозвіл отримали безпосередньо там (%)	21		9	
В офіс ЄДЦ подавався весь необхідний пакет документів і за деякий час отримали дозвіл	19		30	

Важливими факторами зниження транзакційних витрат у будівництві є підвищення ефективності функціонування фінансової

інфраструктури ринку та спрощення застосування іпотечних цінних паперів у будівництві, що сприятимуть збільшенню обсягів фінансування будівництва та розвитку інфраструктури будівельного ринку¹⁰⁴.

Проте негативними тенденціями інституційного забезпечення будівництва в регіонах України, які істотно знижують рівень конкурентоспроможності будівельного комплексу та регіону залишаються:

– посилення конкуренції між окремими державними органами управління за право ухвалення рішень у сфері регулювання будівництва житла, що перешкоджає формуванню прозорого та сприятливого правового середовища у цій сфері;

– поширення так званого «державного підприємництва», що проявляється у лобіюванні чиновниками інтересів окремих підприємств та дестабілізує ринок;

– політична нестабільність і недосконалість нормативно-правової бази, що стримує іноземне інвестування і призводить до збільшення трансакційних витрат.

2.1.2. Фактори конкурентоспроможності будівельних робіт та продукції

Розробка та ефективна реалізація стратегічних рішень щодо посилення конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону об'єктивно потребує врахування факторів, що її визначають. До найважливіших із них віднесемо: нормативно-правову базу; соціально-політичну ситуацію; соціально-демографічний стан у регіоні; кліматичні умови; розвиток споживчого ринку; рівень життя населення; купівельну спроможність населення; рівень підприємницької активності.

Компаративний аналіз зовнішніх факторів впливу на конкурентоспроможність будівельного комплексу регіону доцільно проводити в контексті загального опису їх впливу. Схема, наведена на рис. 2.3, ілюструє зв'язки підприємств та організацій будівельного комплексу і вплив на їхню діяльність важливих характеристик економічного середовища. Відображені взаємозв'язки суб'єктів будівельної сфери мають двосторонній характер, оскільки результат взаємодії залежить від функціонування щонайменше двох економічних суб'єктів.

¹⁰⁴ Юридічно-правові аспекти інвестиційно-будівельної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rurik.com.ua/dokumenti/doslidjenya/yurid_aspekti_invest_bud_diyalnosti.pdf.

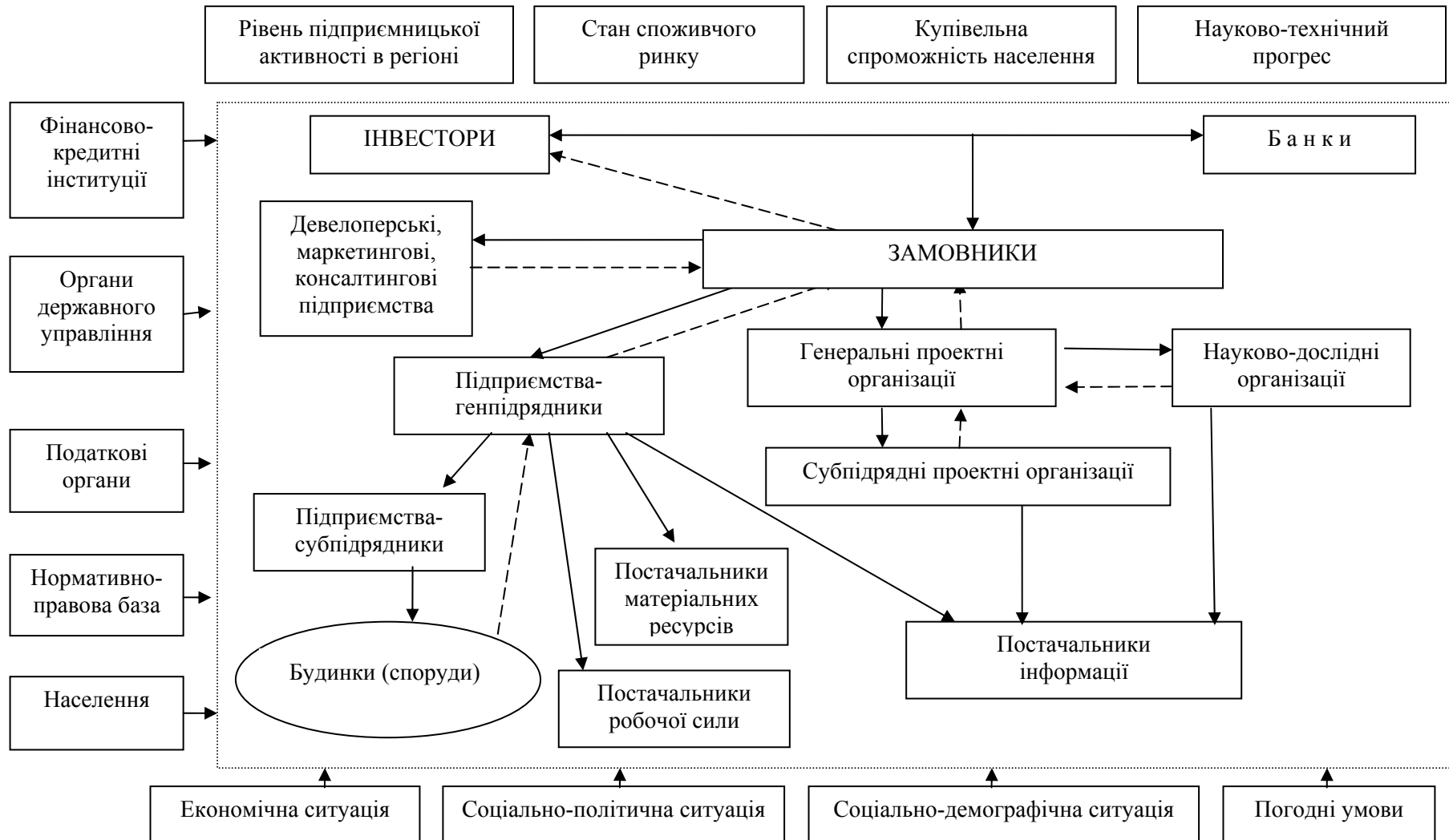


Рис. 2.3. Принципова схема взаємозв'язків підприємств та організацій будівельного комплексу в умовах впливу факторів зовнішнього середовища

Поза межами безпосередньо будівельного комплексу відображені фактори зовнішнього середовища, які не відносяться до елементів будівельного комплексу, але істотно впливають на процеси реалізації будівельних проектів. Зазначимо, що підприємства та організації, які взаємодіють в межах організації будівельного проекту, функціонують в зоні конкуренції і мають право вибору того чи іншого контрагента. Йдеться, насамперед, про проектні і дослідницькі організації, генпідрядні та субпідрядні підприємства, постачальників матеріалів і обладнання, інвесторів, кредиторів, постачальників робочої сили та інформації.

Зовнішні фактори, як правило, впливають на всі підприємства будівельного комплексу, хоча й виявляються поза галуззю. Оскільки саме структура галузі значною мірою визначає правила гри і варіанти стратегій, які розробляються для підприємств, їх завдання – максимальна адаптація до цих зовнішніх сил. Для того, щоб успішно протистояти середовищу, ефективність та швидкість прийняття рішень підприємством повинні відповідати складності та швидкості змін, які відбуваються в зовнішньому середовищі¹⁰⁵.

Отже, не підлягає сумніву, що конкурентоспроможність робіт та продукції будівельних підприємств залежить як від згаданих зовнішніх чинників, так і від внутрішніх факторів.

Відомо, що істотну частку капітальних вкладень (43 % загального обсягу) у господарський комплекс освоює власне будівельна індустрія¹⁰⁶. Існує чітка залежність між зростанням обсягів капітальних вкладень, їх структурними особливостями та якісними і кількісними змінами у будівництві.

Отже, від обсягів капітальних вкладень, їх територіального розподілу та частки у них будівельно-монтажних робіт залежить формування будівельного комплексу регіону.

Як зазначає Й. Бурка, «...на розвиток системи підприємств та організацій будівельного комплексу, їх територіальні відмінності значний вплив мають характер та обсяги капітальних вкладень. За стабільних обсягів та високих темпів їх зростання створюється потужна матеріально-технічна база будівельного комплексу, а за умов

¹⁰⁵ Интерференция последствий выбора в результате одновременного выбора альтернатив. Обобщенное дерево вероятностей. Необходимость разработки системной (эмерджентной) теории информации. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lc.narod.ru/aidos/aidos02/1.4.4/1.4.4..htm>.

¹⁰⁶ Будівельна діяльність на Львівщині за 2007 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова.] – Львів, 2008. – 74 с.

сповільненого та неритмічного фінансування значно погіршується ефективність функціонування будівельних підприємств, що неодмінно позначається на конкурентоспроможності будівельної продукції»¹⁰⁷.

На ринку продукт будівельного комплексу є формою інвестиційного товару, а процес його створення є формою вкладання коштів у капітал. У процесі обігу на ринку інвестиційних товарів формується окрема система грошових розрахунків, що забезпечує реалізацію будівельної продукції. Після здачі в експлуатацію та прийняття готових об'єктів замовником товари опиняються поза сферою капітального будівництва і набувають форми основних засобів виробництва різних галузей національної економіки та нерухомості у соціальній сфері¹⁰⁸.

Зростання обсягів інвестицій у будівельний комплекс регіону протягом останніх років сприяло завершенню будівництва розпочатих раніше будівель та споруд. Зазнала змін і технологічна структура інвестицій в основний капітал. Якщо до 2003 р. спостерігалася тенденція до зростання частки вкладень в активну частину основних засобів (машини, обладнання, інструмент, інвентар): з 24 % у 1995 р. до 62,2 % у 2002 р., – то останніми роками зросла частка витрат на будівельні та монтажні роботи на 9,8 % (до 43,6 %).

Значний вплив на техніко-економічні показники будівельної продукції має фактор часу. В умовах ринкової економіки пошук найбільш зручних шляхів господарської діяльності потребує вдосконалення методів врахування фактора часу в плануванні інвестицій та виборі критеріїв формування моделі будівництва об'єктів чи комплексів.

Будівництво є тривалим процесом і вимагає вилучення капіталу з обороту на тривалий час. Через це прийняття рішення про капіталовкладення в будівництво повинно супроводжуватися ґрунтовними технічними та економічними розрахунками.

Позитивним результатом спільної діяльності інвестора (замовника) та підрядного будівельного підприємства вважають своєчасне й високоякісне виконання будівельно-монтажних робіт у межах договірної вартості та введення об'єкта в експлуатацію. Але при цьому потрібно чітко розрізняти вплив часових параметрів на фінансові інтереси. Інвестор фінансує будівництво, однак передані підрядній

¹⁰⁷ Бурка Й. Основи географії будівельної індустрії України / Й. Бурка. – Чернівці : Рута, 2001. – 175 с.

¹⁰⁸ Сидорченко Т.Ф. Інвестиційне забезпечення розвитку будівельного комплексу регіону : ... дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / Сидорченко Тетяна Федорівна. – Львів, 2005. – С.78

організації фінансові ресурси не забезпечують прибутку їхньому власнику аж до моменту введення об'єкта в експлуатацію (капітальні вкладення «заморожуються»). Отже, втрати інвестора можна зменшити за умови здачі об'єкта в стислі терміни.

Враховуючи специфіку будівельної продукції як інвестиційного товару (її нерухомість, закріпленість, матеріало- та капіталомісткість, тривалість створення та експлуатації тощо), відзначимо, що вона визначає характер взаємовідносин учасників інвестиційного процесу, особливості обігу будівельної продукції як товару. Товари будівельного комплексу, як правило, не з'являються на ринку у пошуку покупця, а створюється на замовлення конкретної особи відповідно до заздалегідь визначеного проекту. В зв'язку з цим, для оцінки конкурентоспроможності продукції треба спиратися на критерії замовника. Потрібно визначити перелік параметрів, пріоритетних з погляду потреб покупців будівельної продукції. А сукупність вартісних та якісних її характеристик сприятиме створенню переваг порівняно з продукцією конкурентів, задовольняючи при цьому певні потреби споживача¹⁰⁹.

Важливим фактором конкурентоспроможності будівельної продукції є її якість, яка істотно впливає на загальну вартість об'єкта, рівень задоволення споживача і обсяги прибутків будівельного підприємства. Сучасні вимоги до будівництва пов'язані з впровадженням системи управління якістю. Оскільки не існує універсальної моделі реалізації зазначеної системи, то кожному підприємству варто самостійно розробити модель, яка б задовольнила всі потреби споживачів (покупців, інвесторів) та відповідала його стратегії.

Виходячи з сучасного трактування якості продукції як сукупності властивостей, які зумовлюють здатність задовольняти певні потреби відповідно до її призначення, та властивостей будівельного підприємства одночасно ініціювати, розробляти, реалізувати і завершувати декілька проектів, діяльність будівельного підприємства потрібно розглядати як сукупність процесів. А це, своєю чергою, зумовлює створення принципово нової моделі управління якістю будівельним проектом для узагальненої координації усіх проектних команд на кожній стадії проекту.

Зарубіжний досвід доводить, що прийняття та реалізація ефективних заходів щодо забезпечення якості можливі тільки при

¹⁰⁹ Данильченко Є. П. Про деякі політекономічні аспекти аналізу конкурентоспроможності будівельного комплексу України / Є. П. Данильченко, І. А. Островський, О. А. Шекшуєв. – Х. : ХНАМГ. – № 77, 2007. – С. 147-150.

всебічному систематичному аналізі фактичного стану якості продукції, для цього і необхідно створювати бази даних.

Збільшення обсягів виробництва будівельної продукції, підвищення її науково-технічного рівня, якості, зменшення собівартості, скорочення інвестиційного циклу та зменшення фінансових ризиків, тобто підвищення її конкурентоспроможності неможливі без повного, якісного і своєчасного забезпечення учасників інвестиційної діяльності в будівництві цільовою економічною, нормативно-правовою, науково-технічною та комерційною інформацією. Необхідність володіння такою інформацією повністю обґрунтовується можливістю учасників інвестиційного процесу в будівництві організувати оперативне та якісне інформаційне забезпечення своєї виробничої діяльності, що, своєю чергою, дозволить досягти скорочення інвестиційного циклу, здешевлення вартості об'єктів будівництва, зменшення фінансових ризиків, отримання додаткового прибутку¹¹⁰.

Будівельні підприємства формують собівартість будівельно-монтажних робіт за такими статтями (рис. 2.4): прямі затрати (вартість матеріалів, оплата праці робітників, витрати на експлуатацію будівельних машин та устаткування) та накладні витрати (адміністративно-господарські, обслуговування робітників-будівельників, організація робіт на будівельних майданчиках та ін.).

При скороченні термінів будівництва досягають економії тих засобів, які витрачаються пропорційно до терміну виконання робіт. Це передусім стосується накладних витрат. Зауважимо, що динаміка інвестування капітальних вкладень не завжди збігається з їх освоєнням, а підряднику вигідно використати отримані кошти ефективно¹¹¹.

Отже, важливим напрямом господарської діяльності будівельного підприємства є раціональне використання сировинних, трудових, фінансових та інших ресурсів, а також виявлення резервів та шляхів зниження витрат будівництва.

Ефективність діяльності будівельного підприємства багато в чому залежить від комплексного та своєчасного забезпечення будівельного виробництва матеріалами, деталями, конструкціями та устаткуванням. Процес забезпечення матеріалами є складовою системи матеріально-

¹¹⁰ Інформаційний портал будівельної галузі. С-портал : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-build.com.ua/about.php>.

¹¹¹ Экономика строительной отрасли : учебник / [Н. И. Бакушева, О. В. Гусарская, С. М. Пятницкая и др.; под ред. Н. И. Бакушевой]. – М. : Издательский дом «Академия», 2006. – С. 68-78.

технічного забезпечення будівництва, а діяльність служб, які займаються постачанням, повинна спрямовуватися на економію матеріально-технічних ресурсів та їх раціональне використання. Цього можна досягнути за рахунок: оптимізації розміру партії закупівлі матеріалів, особливо під час сезонних робіт чи інфляції; ресурсозберігаючих технологій; раціонального постачання та зберігання матеріальних ресурсів, а також створення систем «вхідного» контролю якості матеріалів, деталей та конструкцій, що надходять від постачальників¹¹².

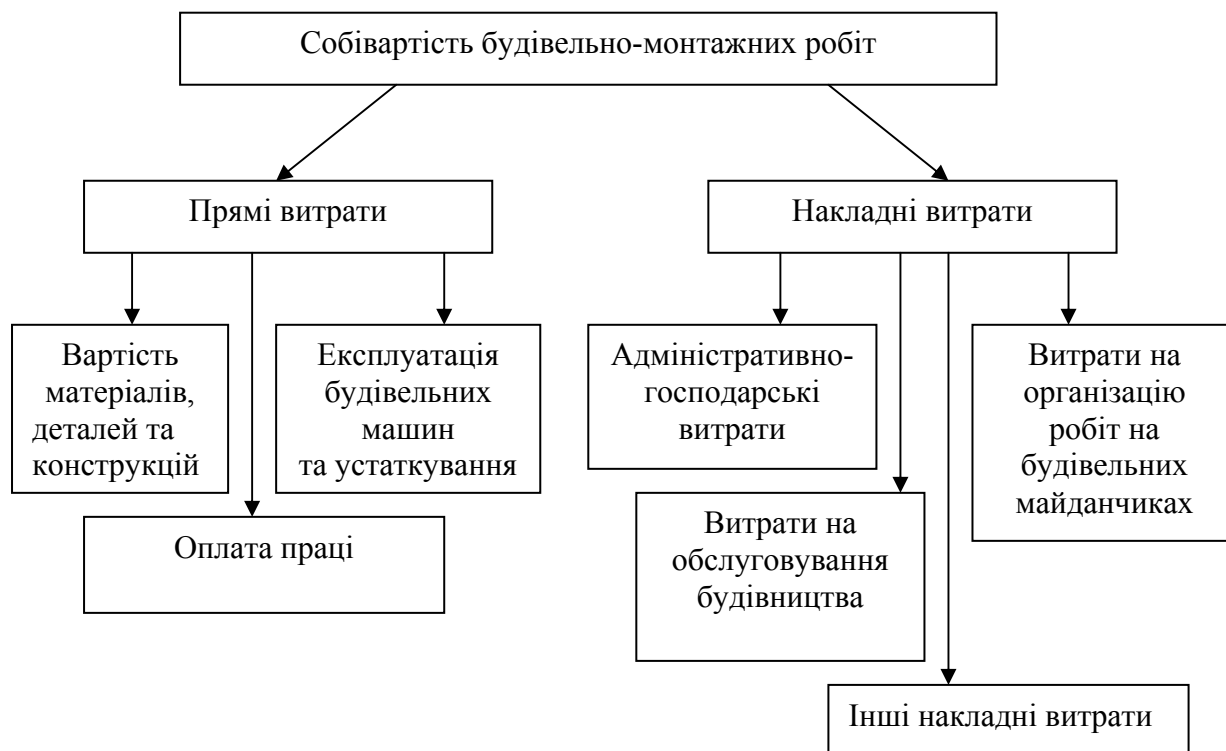


Рис. 2.4. Формування собівартості будівельно-монтажних робіт

Будівельне підприємство як суб'єкт ринкової економіки пов'язане з багатьма підприємствами: як споживач – через ринок закупівлі, як виробник – через ринок збуту. При визначенні форми забезпечення будівельного виробництва матеріально-технічними ресурсами будівельне підприємство повинно враховувати терміни їх отримання, асортимент, якість, ціну та відстань перевезення.

Результати моніторингу та аналізу стану розвитку і конкурентоспроможності будівельного комплексу дозволяють стверджувати про

¹¹² Экономика строительной отрасли : учебник / [Н. И. Бакушева, О. В. Гусарская, С. М. Пятницкая и др.; под ред. Н. И. Бакушевой]. – М. : Издательский дом «Академия», 2006. – С.51.

те, що обсяг ринку будівельних матеріалів регіону перебуває в стані стійкої рівноваги. Проблем із попитом та дефіцитом матеріальних ресурсів немає, важливу роль відіграє система гуртової торгівлі, де підприємства мають змогу закуповувати матеріали безпосередньо зі знижками або скористатися послугами посередників. Централізованого постачання здебільшого не практикують.

Незважаючи на прогресивні зрушення у матеріально-технічному постачанні будівельного комплексу, існує проблема зростання цін на будівельні матеріали, що значною мірою й зумовило подорожчання вартості будівництва. Але у зв'язку зі зменшенням попиту зростання цін на будівельні матеріали у 2009 р. уповільнилося. Так, за минулий рік ціни виробників будматеріалів підвищились на 2,7 %, що на 25,4 % менше, ніж у 2008 р. До основних причин підвищення цін виробниками будівельних матеріалів відносяться: зростання вартості сировини, матеріалів, електроенергії, паливно-мастильних матеріалів та заробітної плати¹¹³.

Особливо важливим чинником впливу на конкурентоспроможність будівельної продукції є проблема енергозбереження. Зміни технологій у будівництві створили не лише можливість будівництва та реконструкції переміщень за енергоощадними технологіями відповідно до екологічних вимог, але і забезпечили доступність принципово інших потреб загального рівня комфорту. Відтепер енергетична ефективність будівництва щораз більше визначається не коштами будівництва, що, безумовно, надзвичайно важливо, а вартістю експлуатації.

Одним із найбільших споживачів енергії в регіонах України і надалі залишається житлово-комунальний сектор, який використовує понад 50 % енергії, що виробляється. Тому, з огляду на стратегію сталого розвитку та раціонального використання матеріальних і енергетичних ресурсів й підвищення енергоефективності житлово-комунального сектору регіонів України, необхідно здійснити відповідне економічне обґрунтування стратегії енергоощадності, а також розробити сучасну науково-нормативну базу проектування енергоефективних будинків, здійснити термомодернізацію існуючого житлового фонду,

¹¹³ Будівельна діяльність на Львівщині за 2007 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова]. – Львів, 2008. – 74 с.

вивести на ринок сучасні інноваційні системи будівництва, технологій та матеріалів¹¹⁴.

Теплозахист будівель та споруд залежить від багатьох факторів і його найбільш ефективно вирішення можливе при комплексному врахуванні поверхонь, планувальних рішень, орієнтуванні на місцевості, площі проїому в стінових огороженнях та їх герметичності, виборі будівельних матеріалів, виробів і конструкцій, систем теплопостачання і вентиляції. На сучасному етапі необхідно гарантувати можливість реалізації різних за своїм характером (інколи навіть протилежних) вимог теплозахисту будівель та споруд.

Для промисловості будівельних матеріалів надзвичайно актуальною є проблема посилення конкурентних позицій на внутрішньому ринку та виходу на зовнішні ринки. З огляду на це перед галуззю промисловості постали завдання задовольнити потреби будівельного ринку регіону у необхідних обсягах високоякісних будівельних матеріалів, виробів та конструкцій. За споживчими властивостями вони мають нарівні конкурувати з імпортною продукцією, забезпечувати зниження вартості будівництва та експлуатаційних витрат на утримання об'єктів і одночасно підвищувати комфортність проживання мешканців регіону завдяки своїй надійності та довговічності¹¹⁵. Подібні завдання обумовлені вимогами до промисловості будівельних матеріалів, що ґрунтуються на об'єктивній потребі: збільшення обсягів житлового будівництва і змін його структури з переходом на нові архітектурно-будівельні системи, типи будівель і споруд та технології їх зведення; зниження ресурсомісткості, енергетичних і трудових витрат при будівництві та експлуатації житла, скороченні тривалості інвестиційного циклу; забезпечення потреб капітального будівництва й експлуатаційних вимог в якісних, екологічно чистих, сучасних видах продукції, які за асортиментом та номенклатурою відповідали би платоспроможному попиту всіх верств населення¹¹⁶.

¹¹⁴ Аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду використання енергозберігаючих технологій у галузі будівництва // [М. А. Саницький, О. Р. Позняк, І. В. Бідник та ін.; під ред. М. А. Саницького]. – Львів, 2008. – 134 с.

¹¹⁵ Будівельна діяльність на Львівщині за 2007 р. : статистичний збірник / [ред. Л. Сотникова.] – Львів, 2008. – 74 с.

¹¹⁶ Пинда Ю. В. Фактори підвищення рівня конкурентоспроможності будівельних робіт та продукції / Ю. В. Пинда // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ, 2008. – С. 793-801.

Важливими напрямками посилення конкурентоспроможності будівельної продукції залишається комплексне використання сировини, ширше впровадження матеріалів попутного видобутку, вторинної сировини, неухильне підвищення якості продукції для будівництва з урахуванням географії галузі у сусідніх регіонах та в країні.

Будівництву притаманна багатогранність виробничих зв'язків. У будівельному процесі бере участь велика кількість економічних агентів: проектні організації, виробники, постачальники матеріалів та обладнання, будівельно-монтажні підприємства, енергетичні організації, банки та інші фінансово-кредитні установи, які вклали власний капітал та для максимізації прибутку виконують свої функції.

Декомпозиція процесу будівництва (а отже, й складових етапів забезпечення його конкурентоспроможності) включає¹¹⁷: (1) підготовку будівництва (техніко-економічне дослідження об'єкта, проектування, інженерно-технічну підготовку до будівництва); (2) безпосередньо будівництво (поєднання технологічних етапів будівельного процесу та створення будівельної продукції); (3) реалізацію будівельної продукції (введення завершених будівель чи споруд в експлуатацію та передачу їх замовнику у вигляді основних фондів).

Етапам будівельного виробництва відповідають три стадії обороту капітальних вкладень: (1) виробництво (продуктивна форма створення основних фондів); (2) реалізація (перетворення будівельної продукції на основні фонди); (3) підготовка наступного циклу виробництва (чергове перетворення грошових фондів на продуктивне). Чим більший рівень взаємозв'язків всіх елементів виробництва в часі та просторі, тим вищою є економічна ефективність та, відповідно, конкурентоспроможність будівництва.

Загальна сума витрат складає собівартість будівельно-монтажних робіт, яка об'єктивно вважається найважливішим економічним показником функціонування будівельного підприємства, впливає на конкурентоспроможність будівельних робіт і продукції. Від величини собівартості залежить обсяг прибутку суб'єкта господарювання. Додамо, що в структурі витрат на будівельно-монтажні роботи 47,5 % становлять матеріальні ресурси. Економію за статтею вартості матеріалів, деталей, конструкцій досягають за рахунок: раціонального використан-

¹¹⁷ Пинда Ю.В. Фактори підвищення рівня конкурентоспроможності будівельних робіт та продукції / Ю.В. Пинда // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ, 2008. – С. 793-801..

ня та збереження матеріалів; зниження витрат матеріальних ресурсів під час транспортування, складування, вантажно-розвантажувальних робіт; застосування та дотримання жорстких норм витрачання та запасів матеріалів; проведення маркетингового дослідження ринку поставальників; вибору оптимальних логістичних схем транспортування будівельних матеріалів; організації своєчасного та комплексного забезпечення об'єктів матеріальними ресурсами; організації збору та переробки відходів будівельного виробництва; впровадження ресурсощадних технологій тощо. Витрати на оплату праці становлять 10,3 % у структурі собівартості виконаних робіт. Зниження витрат на оплату праці можна досягнути головним чином за рахунок зменшення трудомісткості будівельно-монтажних робіт, підвищення продуктивності праці, вдосконалення організації будівництва та праці. Для цього потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня механізації, впровадження прогресивних технологій будівельного виробництва, застосування новітніх матеріалів, оновлення морально та фізично застарілого устаткування, скорочення невиробничих витрат робочого часу.

Таким чином, посилення конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону як важливої системоутворюючої галузі його економіки потребує залучення всіх можливих механізмів та важелів. Нарощування стратегічного потенціалу, якого бракує підприємствам будівельного комплексу для досягнення соціально значущих цілей діяльності, у сучасних умовах можливе не лише за рахунок власних резервів підприємств, але й через вирішення зовнішніх економічних проблем. Це може забезпечити сприятливе інституційне середовище будівельної галузі та розвитку конкурентних позицій підприємств інших базових галузей економіки, що є невід'ємною передумовою забезпечення структурної конкурентоспроможності регіону.

2.2. Конкурентоспроможність молокопереробної галузі регіону в умовах європейської інтеграції

2.2.1. Аналіз тенденцій розвитку молокопереробної галузі

Інтегрування на паритетних конкурентних засадах регіонів України у світове господарство передбачає реформування більшості сфер національного господарства, включно з аграрно-промисловим комплексом (АПК). Сільське господарство не лише стимулює розвиток інших секторів агропродовольчої системи, а й залишається однією з галузей найбільшого розміщення господарських ресурсів. Від розвитку

агропромислового виробництва залежить продовольча безпека регіону, а рівень і якість забезпечення населення продуктами харчування безпосередньо впливають на соціальне становище та здоров'я, що покращує якісно-ресурсну складову конкурентоспроможності регіону.

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці Львівської області. Тут виробляють до 15 % валової продукції, задіяно майже третину працюючого населення, сконцентровано потужний аграрний потенціал. У складі АПК – понад 30 тис. підприємств різних форм власності, в тому числі 13,4 тис. – сільськогосподарських, 3,4 тис. – промислових, понад 13 тис. – обслуговуючих та інших підприємств і організацій¹¹⁸.

Проте тенденції розвитку молокопереробної галузі регіону свідчать про невисокий рівень її конкурентоспроможності. Обсяги виробництва молока зменшилися через скорочення поголів'я корів, зниження продуктивності і, як наслідок, – нестачу якісної сировини для молокопереробної промисловості, що звужує можливості виходу молочної продукції на зовнішні ринки. За роки незалежності поголів'я корів скоротилося за всіма категоріями господарств на 5238,3 тис. голів, тобто у 2,5 рази порівняно з 1990 р. Щорічне скорочення молочного стада зумовлене насамперед малоефективною аграрною політикою у галузі тваринництва, що проявляється у: фінансуванні закупівлі генетичного матеріалу і високопродуктивних корів; недостатності стимулів у сільськогосподарських підприємств для нарощування поголів'я корів; малоефективній ціновій політиці на сире молоко, що робить його виробництво нерентабельним і, відповідно, утримання корів не вигідним; нечіткому і непрозорому механізмі державного регулювання ринку молочної продукції, що погіршує інвестиційну привабливість цієї галузі. Особливо це стосується виробництва і заготівлі сирого молока.

Починаючи з 90-х років, спостерігається тенденція до скорочення обсягу виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами і збільшення частки господарств населення у ньому. У 1990 р. сільськогосподарські підприємства виробляли 76% молока, а господарства населення – 24 %, у 2008 р. ситуація змінилася і сьогодні це співвідно-

¹¹⁸ Рощина Т. Агропромисловий комплекс України на шляху інтеграції до ЄС / Рощина Т., Марченко Т. // Україна на шляху європейської інтеграції : науково-практичний збірник матеріалів. – К., 2000. – С. 74-77; Шуменко О. Оцінка наслідків Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС / О. Шуменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : wto.in.ua/files/content/articles/fta_eu_impact.pdf.

шення становить 17,8 % до 82,2 % відповідно. Водночас світові тенденції молочного ринку підтверджують необхідність розвитку молочного скотарства у великих сільськогосподарських підприємствах з високотоварним виробництвом молока. За таких умов важко забезпечити належну якість сировини й рентабельність виробництва, адже господарства населення не володіють необхідними фінансовими і технологічними можливостями. Зважаючи на те, що поголів'я тварин переважно зосереджене в індивідуальних і фермерських господарствах, цей сектор залишився поза увагою фахівців сільського господарства: не проводиться належна племінна робота з відтворення стада, відсутнє відповідне ветеринарне обслуговування тварин, технічне й технологічне обслуговування; існують проблеми, пов'язані зі збутом виробленого у господарствах населення молока. Все це не тільки приводить до погіршення якості молока, а й зумовлює збільшення трансакційних витрат молокопереробних підприємств у зв'язку з розпорошеністю постачальників молока. Враховуючи проблеми із заготівлею молока, великі молокопереробні підприємства обладнують за власні кошти пункти прийому сировини, лабораторії для оцінки якості сирого молока, купують сучасні молоковози з холодильними камерами, створюють власні господарства з вирощування великої рогатої худоби, щоб забезпечити своє підприємство якісною сировиною. Отже, проблема забезпечення конкурентоспроможності молокопереробної галузі – важливої складової народногосподарського комплексу – є складною, системною і комплексною.

Продуктивність дійного стада в регіоні також невисока – у 45,1 % сільгосппідприємств продуктивність корів нижча за середній показник і не перевищує 2 тис. кг на корову. У 40,8 % загальної кількості сільгосппідприємств продуктивність корів складає від 2 до 4 тис. кг, і лише 14,1 % господарств – високопродуктивні – з надоями від 4 до 6 тис. кг і більше на одну корову. Про невисоку конкурентоспроможність молокопереробної галузі регіону свідчить низька товарність молока – 40 %, у 1990 р. цей показник складав 73 %, а в Європейському Союзі становить 96 %¹¹⁹.

Негативні тенденції простежуються і при аналізі якісних показників молочної продукції. Згідно зі статистичними даними, у 2008 р. на молокопереробні підприємства за вищим гатунком було прийнято тільки 7,1 % від обсягів закупівлі молока, 18,2 % – першим

¹¹⁹ Первая Международная конференция «Молочный мир – 2004». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.molprom.com.ua/contents.php?Issue=15&lang=ua - 14k.

гатунком, 74,3 % – другим гатунком і 0,4 % визнано негатурковим¹²⁰. Водночас у країнах ЄС 95 % молочної сировини, яка надходить на переробку, є вищого гатунку.

Низька якість молочної сировини унеможливорює виробництво якісної та безпечної продукції підприємствами молокопереробної галузі, обмежує можливість широкої диверсифікації асортименту та призводить до невисокої конкурентоспроможності молокопродуктового сектору. Це стосується не лише мікробіологічної чистоти молока, що постачають на молокозаводи, а й його невисоких фізико-хімічних показників.

Незважаючи на проблеми з якісною сировиною, останніми роками галузь переробки молока розвивається динамічно, хоча й не завжди. Протягом 1991-1997 рр. відбувалося постійне скорочення виробництва молочної продукції, що пов'язано зі здобуттям незалежності і розірванням налагоджених господарських зв'язків із колишніми республіками Радянського Союзу. Скорочення виробництва молочної продукції за цей період склало 84 %, зокрема, виробництво молока обробленого рідкого зменшилося на 90 %, продуктів кисломолочних – на 75,2 %, сиру свіжого неферментованого та сиру кисломолочного – на 92,4 %, сухих молочних продуктів – на 84,7 %, сирів жирних – на 74,8 %, масла вершкового – на 73,6 %, консервів молочних – на 68,2 % до рівня 1991 р.

З 1998 р. починається поступове зростання обсягів виробництва молочної продукції на рівні 15 % за рік. Справжній підйом молокопереробної галузі відбувся у 2001 р., коли на ринку з'явилися іноземні молочні компанії «Лакталіс», «Мілкіленд», «Юнімілк», «Вімм-Білл-Данн». Поява сильних конкурентів, а також результати економічних реформ, проведених у 90-х роках ХХ століття, стимулювали вітчизняні молокопереробні підприємства до модернізації виробництва, збільшення обсягів випуску і розширення асортименту молочної продукції. Зокрема, у 2001 р. порівняно з 1997 р. збільшилося виробництво молока обробленого рідкого на 67 %, продуктів кисломолочних – на 125,3 %, сиру свіжого неферментованого та сиру кисломолочного – на 23 %, сухих молочних продуктів – на 142 %, сирів жирних – на 126,7 %, масла вершкового – на 35 %, консервів молочних – на 19,7 %.

¹²⁰ Михайлов Ю. Українське молоко: працювати, як за соціалізму, а жити, як за капіталізму / Ю. Михайлова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=49&itemid=2788&number=91>.

З 2001 р. розпочалася позитивна зростаюча динаміка виробництва молочної продукції.

Якщо порівняти обсяг виробництва окремих видів молочної продукції у 2008 і 1990 рр., варто зауважити, що значно збільшилося виробництво кисломолочної продукції – на 39,2 %, сухих молочних продуктів – на 66,9 % і сирів жирних – на 34,7 %, що пов'язано, насамперед, зі значним зростанням попиту на цю продукцію як на внутрішньому ринку, так і на ринках основних країн-імпортерів молочної продукції. Водночас істотно скоротилося у 2008 р. порівняно з 1990 р. виробництво молока обробленого рідкого – на 69,3 %, сиру кисломолочного – на 33,4 %, масла вершкового – на 80,9 %, консервів молочних – на 72,3 %.

Останніми роками після створення великої кількості приватних підприємств розпочався процес консолідації ринку через концентрацію виробництва. Укрупнення підприємств відбувається із залученням іноземних коштів і часто з виходом на ринок регіону підприємств відомих у світі торгових марок. У результаті на ринку молочних продуктів починають виокремлюватися основні лідери. Ці підприємства нарощують ресурси, збільшують кількість підпорядкованих заводів й все більше закріплюються в обраних сегментах. За експертними оцінками, близько 54 % ринку молочних продуктів контролюють шість великих підприємств, 46 % ринку ділять між собою середні та малі підприємства молокопереробної галузі¹²¹. Сьогодні, серед найбільших підприємств сфери виробництва молочних продуктів можна назвати такі: компанія «Юнімілк», компанія «Вімм-Білл-Данн», ЗАТ «Лакталіс Україна», ТзОВ «Торговий дім «Західна молочна група», ЗАТ «Галичина», Корпорація «Клуб Сиру».

Хоча переважно вітчизняну молочну продукцію реалізують на внутрішньому ринку регіону, близько третини переробленого сирого молока експортують у вигляді сиру, масла, сухого знежиреного та цільного молока, технічного казеїну та згущеного молока. Але найбільш значущим імпортером залишається Росія. У Російську Федерацію експортують 96-97 % сиру, 78 % масла, 95 % молочної сироватки, 42 % кисломолочної продукції. Саме залежність експорту молочної продукції від російського ринку зумовила різке його скорочення у 2006 р. через заборону Міністерства сільського госпо-

¹²¹ Діагностика сектору перероблення молока і виробництва молокопродуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45ed1c225721e00512fee/\\$FILE/2006_Milk %20Sector%20Diagnostics_ukr.doc](http://www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45ed1c225721e00512fee/$FILE/2006_Milk%20Sector%20Diagnostics_ukr.doc).

дарства Російської Федерації від 20 січня 2006 р. на ввезення української продукції тваринництва на російську територію, що завдало значних збитків виробникам молока та переробним підприємствам регіону.

Для оцінки конкурентоспроможності продукції вітчизняних молокопереробних підприємств регіону на зовнішніх ринках використано метод порівняльних конкурентних переваг RCA (рис. 2.5).

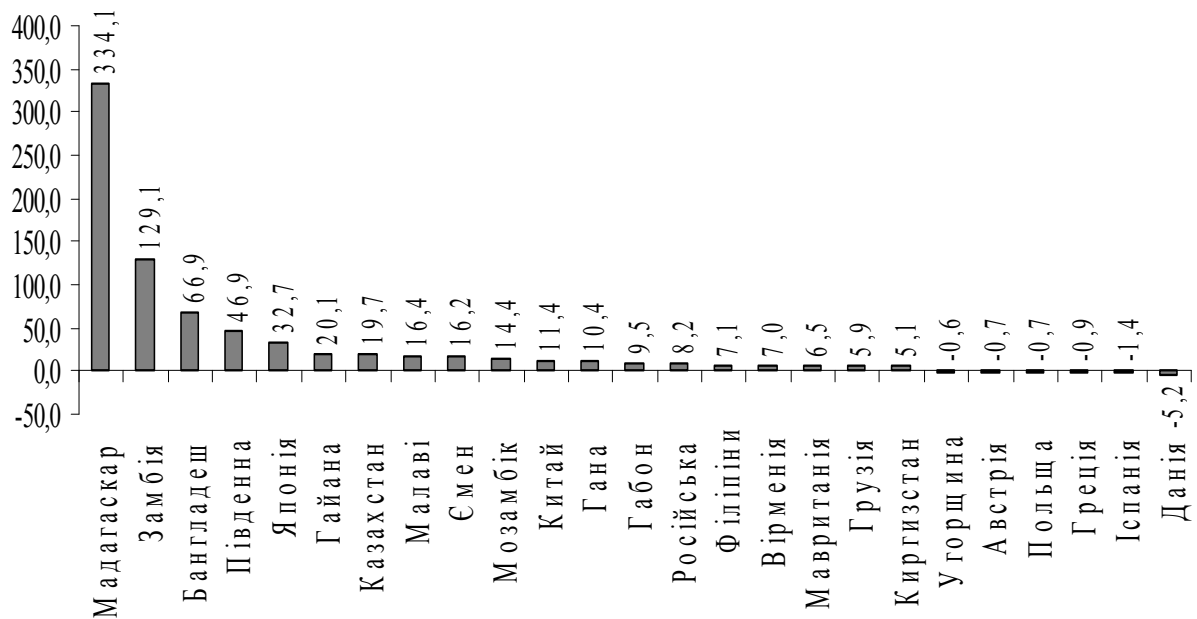


Рис. 2.5. Ранжування країн за індексом виявлених порівняльних переваг молочної продукції на зовнішніх ринках у 2008 р.¹²²

За допомогою методу RCA проаналізовано порівняльні переваги України у міжнародній торгівлі молочною продукцією з 74 країнами світу. Визначено, що порівняльні переваги прослідковуються на ринках лише шістдесяти двох досліджуваних країн. Найвищий індекс порівняльних переваг спостерігався на ринках таких країн, як Мадагаскар – 334,1; Замбія – 129,1; Бангладеш – 66,9; Південна Африка – 46,9; Японія – 32,7; Гайана – 20,1; Казахстан – 19,7. Незначні порівняльні переваги спостерігаються в 40 країнах, показник RCA у торгівлі молочною продукцією на ринках яких становить від 0,001 до 3,79.

На ринках 12 країн Україна не мала порівняльних переваг у торгівлі молочною продукцією, про що свідчить від’ємне значення індексу RCA (в межах від 0,06 до 5,20). Така ситуація склалася

¹²² Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2007 році : статистичний збірник. – Т. 2. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 175 с.

переважно в торгівлі з розвинутими європейськими країнами, серед яких: Литва, Польща, Португалія, Іспанія, Швейцарія, Австрія, Італія, Фінляндія, Греція, Нідерланди, Угорщина, Данія.

Отже, отримані результати свідчать, що порівняльні переваги у торгівлі молочною продукцією можна отримати на ринках країн, що розвиваються, – країн СНД, Азії та Африки, водночас на ринках розвинених європейських країн такі переваги незначні або й узагалі відсутні.

Однак орієнтація лише на ринки економічно й технологічно відсталих країн Африки і окремих країн Азії та СНД порівняно з високорозвиненими державами світу може негативно позначитися на розвитку підприємств молокопереробної галузі регіону, спричинити консервацію технологічної відсталості, збереження невисокої конкурентоспроможності продукції. Водночас налагодження економічного співробітництва з розвиненими країнами дасть змогу вивести товаровиробників молочної продукції регіону на нові, проте регульовані агропродовольчі ринки, конкуренція на яких стимулюватиме якісне оновлення виробництва.

Розвитку ринку молочної продукції регіону найбільшою мірою перешкоджає низка умов. Насамперед, це недосконалість нормативно-розпорядчої та інституційної бази стимулювання виробництва сільсько-господарської продукції, що стримує розвиток АПК загалом і молокопереробної галузі зокрема. Регіональні програми компенсаційної підтримки та пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств є важкодоступними та малоефективними, оскільки їх реалізацію часто супроводжують корупційні прояви, вони розглянуті на плановому горизонті і тому не сприяють підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Крім того, істотною перешкодою для розвитку молокопереробної галузі і посилення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств регіону є нерозвиненість інфраструктури ринку молока і молочної продукції. Відсутня мережа сучасних заготівельних пунктів у сільській місцевості, лабораторій із оцінки якості сирого молока, не налагоджена робота комісій із санітарного та ветеринарного контролю. Проблемою залишається технічна й технологічна відсталість господарств населення, які є основними постачальниками молока на переробні підприємства.

Важливим чинником, який має істотний негативний вплив на розвиток підприємств молокопереробної галузі регіону, є тінізація господарювання. Обсяг ринку молочної продукції доповнюється

тіншовим оборотом, який не відображено в даних офіційної статистики і, відповідно, не оподатковано. Крім того, спостерігається зниження митної вартості товару на митному кордоні України (що, зокрема, є характерною тенденцією для прикордонних регіонів)¹²³.

Зважаючи на основні аспекти функціонування молокопереробної галузі регіону, названа галузь є низькоефективною порівняно з високорозвиненими країнами. Про це свідчать показники, отримані в результаті застосування методу огортаючих даних (DEA). Оцінювання ефективності за допомогою цього методу передбачає, що всі країни мають доступ до тієї самої технології, яка трансформує вектор вхідних ресурсів (x) у вектор продукції, яку отримуємо на виході (y). За вхід було обрано поголів'я корів на 1 га сільськогосподарських угідь, середньорічний удій молока від однієї корови, середньорічну кількість зайнятих у сільському господарстві, а як вихід – виробництво молока, масла, сиру з розрахунку на одну особу (рис. 2.6).

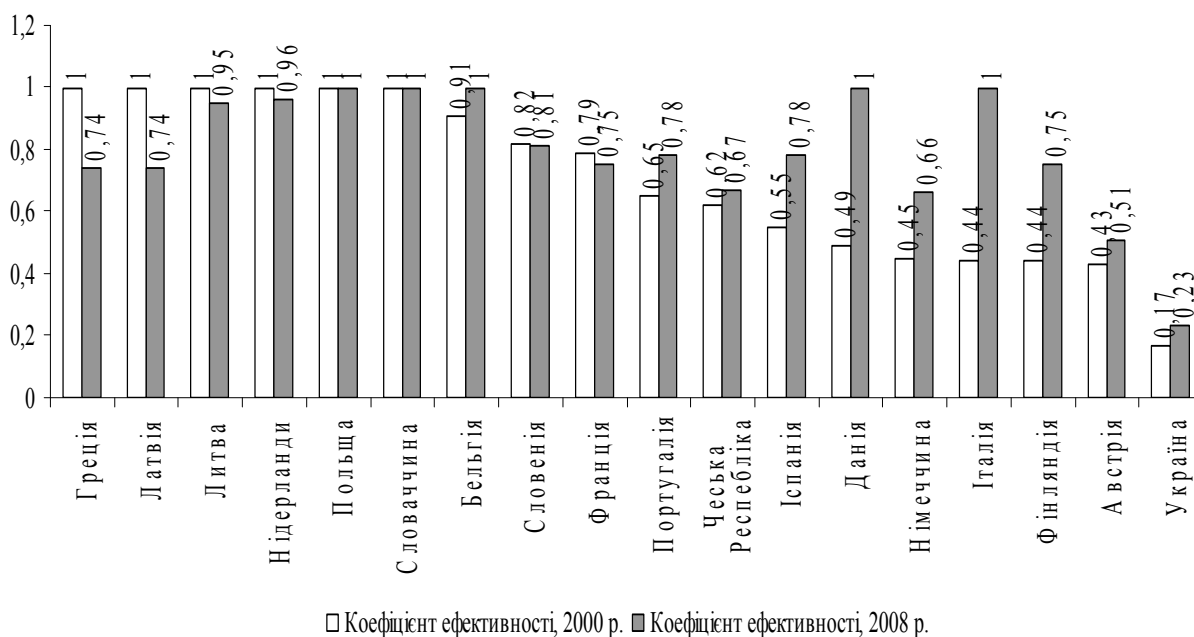


Рис. 2.6. Ефективність молокопереробної галузі в країнах ЄС та Україні у 2000 і 2008 рр.¹²⁴

У 2000 р. високоефективною і конкурентоспроможною була молокопереробна галузь Греції, Литви, Латвії, Нідерландів, Польщі,

¹²³ Діагностика сектору перероблення молока і виробництва молокопродуктів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45e d1c225721e00512fee/\\$FILE/2006_Milk%20Sector%20Diagnostics_ukr.doc](http://www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45e d1c225721e00512fee/$FILE/2006_Milk%20Sector%20Diagnostics_ukr.doc).

¹²⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Словаччини, – країн із розвиненим аграрним сектором, які постачають на спільний ринок ЄС значні обсяги продовольства і зокрема молочної продукції. Дещо нижчий коефіцієнт ефективності використаних ресурсів у молокопереробній галузі Бельгії, Словенії і Франції – 0,79-0,91. Середнє значення показника спостерігалося в Португалії, Чехії, Іспанії і Данії – 0,5-0,65. До останньої групи належать країни з низьким показником технічної ефективності молокопереробної галузі: Німеччина, Італія, Фінляндія, Австрія – 0,43-0,45. Переважно це країни, в яких аграрний сектор займає незначну частку валового виробництва. Україна за показником технічної ефективності молокопереробної галузі у 2000 р. на останньому місці (0,17), що свідчить про неконкурентоспроможність галузі в регіонах нашої країни порівняно з країнами ЄС.

Ситуація дещо змінилася у 2008 р. Серед країн із високим показником ефективності молокопереробної галузі необхідно виділити Бельгію, Данію, Італію, Польщу, Словаччину. Значно збільшилась кількість країн із достатньо високим показником технічної ефективності: Нідерланди, Литва, Словенія, Іспанія, Португалія, Франція, Фінляндія, Греція, Латвія – 0,74-0,96. Середній показник технічної ефективності отримали Чехія, Німеччина, Австрія – 0,51-0,67. Хоча показник технічної ефективності молочного сектору України зріс порівняно з 2000 р. (з 0,17 до 0,23), але залишається найнижчим порівняно з країнами ЄС.

Досвід розвинених країн світу показує, що важливим напрямом підвищення ефективності та рівня конкурентоспроможності галузей регіону є мінімізація трансакційних витрат, забезпечення керованості та гнучкості виробництв через налагодження оптимальної взаємодії з постачальниками і споживачами на підставі спільної власності на активи, договірних відносин чи, навіть, неформальних угод. Підприємства молокопереробної галузі регіону не є винятком. Більше того, як підтверджують світові тенденції розвитку молокопереробного сектору, інтеграція суб'єктів ринку молочної продукції спричинила розвиток виробничої і комерційної діяльності підприємств та підвищення якості продукції. Саме тому створення інтеграційних об'єднань підприємств молокопереробної галузі регіону є реакцією на проблеми, що виникають. На нашу думку, до основних передумов створення інтеграційних об'єднань у молокопереробній галузі регіону варто віднести розрив господарських зв'язків, нестачу оборотних коштів, скорочення бюджетного фінансування, тиск з боку сильних конкурентів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ринок молочних продуктів регіону останніми роками характеризується тенденцією до зменшення кількості виробників, їхнього укрупнення та створення інтегрованих структур на локальному, регіональному і національному рівнях за трьома напрямками (рис. 2.7).

Перший стосується створення вертикально інтегрованих об'єднань: концернів, консорціумів, корпорацій, господарських товариств, кооперативів. Другий – горизонтально інтегрованих об'єднань (холдингів, трестів, комбінатів). Третій – комбінованих інтеграційних об'єднань: асоціацій виробників молочної продукції та агропромислових кластерів.

На локальному рівні функціонують районні молокозаводи, які виробляють молочну продукцію в середньому і низькому ціновому сегменті.

Такі підприємства переважно спеціалізуються на вузькому асортименті продукції, не мають власної сировинної бази і закуповують сировину у домашніх чи присадибних господарствах населення. Локальні підприємства за рівнем технічного і технологічного оснащення процесу виробництва й обсягом реалізованої продукції не можуть конкурувати з великими переробними підприємствами. Водночас перспективним напрямом посилення їх конкурентоспроможності може бути орієнтація на виробництво органічної молочної продукції, яка сьогодні характеризується великим попитом у споживачів.

На регіональному рівні функціонують молокопереробні підприємства з часткою ринку від 1 до 5 %. Це підприємства, які є лідерами, виробляють широкий асортимент продукції, мають сформовану сировинну зону або власні фермерські господарства, які забезпечують потреби у сировині. Такі підприємства, як правило, обладнані власною лабораторією з контролю якості продукції.

Підприємства – регіональні лідери створюють власну дистрибуційну мережу, що постійно розвивається. Впровадження інновацій та новітніх технологій виробництва дозволяє утримувати позиції регіональних лідерів. Молокопереробні підприємства цієї групи є вертикально інтегрованими структурами, які контролюють умови виробництва, зберігання і транспортування своєї сировини та продукції, починаючи з фермерських господарств і завершуючи реалізацією. Макрорівень передбачає функціонування об'єднань підприємств, які є загальнонаціональними лідерами з виробництва молочної продукції.

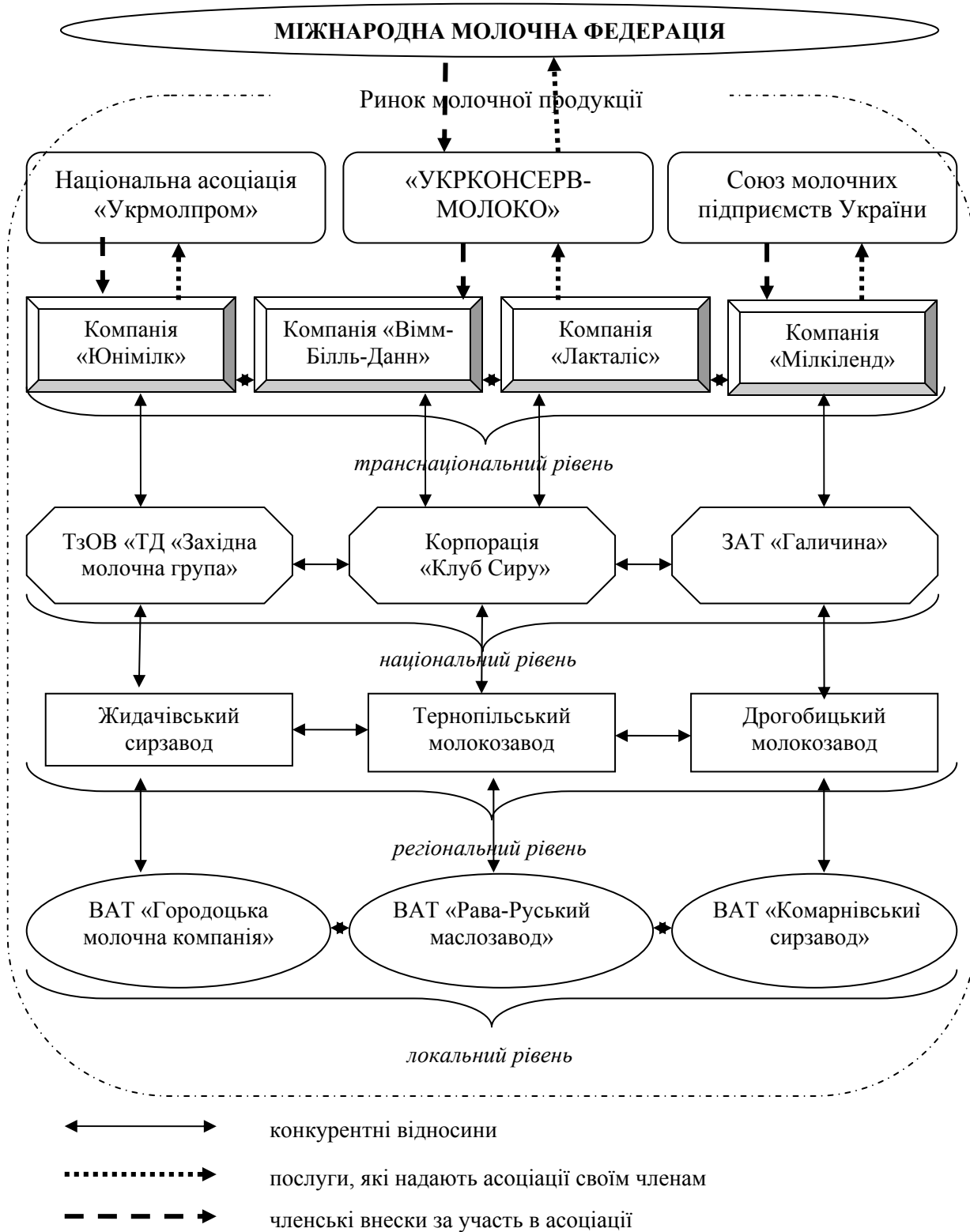


Рис. 2.7. Система інтеграційних зв'язків між суб'єктами ринку молочної продукції регіонального та інших рівнів ієрархії управління

Підприємствам цієї групи властивий комбінований напрям інтеграційних зв'язків: вертикальна інтеграція передбачає об'єднання секторів виробництва молока → виготовлення молочної продукції →

реалізацію молокопродуктів у власній дистрибуційній мережі, а горизонтальна – врахування в одному об'єднанні інтересів кількох молокопереробних підприємств. Підприємства цієї групи виробляють широкий асортимент продукції: незбирана молочна продукція, сухі молочні продукти, сири, масло вершкове. Особливу увагу підприємства приділяють формуванню і розвитку сировинної зони: молоко заготовляють як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. На території сировинної зони підприємства організовують пункти прийому молока від населення, в яких встановлені охолоджувачі і міні-лабораторії для контролю якості сирого молока. Переробні підприємства надають допомогу здавальникам у забезпеченні кормами та іншими товарами, необхідними для догляду за великою рогатою худобою, фінансують розвиток генофонду молочного стада. На підприємствах-постачальниках сировини проводять семінари і надають консультаційну допомогу з утримання, догляду і годівлі молочної рогатої худоби.

Наступним в ієрархії інтеграційних зв'язків між суб'єктами ринку молочної продукції є транснаціональний рівень, де функціонують транснаціональні об'єднання з виробництва молока. Ці об'єднання є комбінованими інтеграційними структурами, до складу яких входять молокопереробні підприємства з різних країн світу. Транснаціональні об'єднання мають значні конкурентні переваги порівняно з національними виробниками – володіють значними фінансовими активами; здійснюють постійну реконструкцію виробничих потужностей, впроваджують новітні технології не лише у виробництві, а й у дистрибуції продукції. Важливим напрямом їх діяльності є забезпечення молочних комбінатів об'єднання сировиною, придатною для подальшої переробки. Одним зі стратегічних шляхів досягнення цієї мети є робота з господарствами–виробниками молочної сировини в межах програм фінансування і модернізації: видача субсидій, короткострокових кредитів на купівлю худоби, отримання у довгостроковий лізинг сільськогосподарської техніки, доїльного і холодильного обладнання. Завдяки розташуванню переробних підприємств транснаціонального об'єднання у різних країнах світу ринок збуту готової продукції цих компаній надзвичайно широкий, оскільки охоплює територію країн розташування молокопереробних підприємств.

Інтереси всіх великих підприємств ринку молочної продукції представлені у численних професійних асоціаціях, що достатньо

успішно захищають їх, беруть активну участь у процесі обговорення і формування політики на ринку молока і молочної продукції регіону.

До основних напрямів діяльності асоціацій відносяться: проведення єдиної технічної, технологічної та економічної політики в галузі; розробка та реалізація програм розвитку молочної промисловості; розповсюдження та впровадження досягнень науки, передового досвіду, що стосується ефективних технологій, зниження витрат та раціонального використання сировини; підготовка пропозицій щодо розвитку галузі; надання інформаційно-консультаційних послуг із економічних, технологічних, технічних та інших питань; розробка нормативно-технічної документації на продукцію; надання допомоги в придбанні обладнання, матеріальних ресурсів; визначення маркетингової стратегії та розвитку виробництва; сприяння підприємствам у реалізації матеріальних ресурсів та продукції.

Співпраця асоціацій, молокопереробних підприємств та виробників сільськогосподарської продукції позитивно впливає на результати роботи галузі. Ці професійні союзи не є суб'єктами конкурентних відносин. Вони представляють і відстоюють інтереси виробників як у межах інтегрованих структур, так і системи державного регулювання окремої галузі. Саме вони повинні захищати виробників продукції, орієнтуючись на досвід країн Європейського Союзу. Проте сьогодні серед виробників продукції лише незначна частка суб'єктів підприємництва є учасниками бізнес-асоціацій і об'єднань (27 %, переважно великі підприємства).

Щоправда, позитивним є те, що на ринку молочної продукції регіону розвиваються окремі форми інтеграційних об'єднань, у тому числі кластери. Тісна співпраця між органами державної влади, виробниками продукції, переробними підприємствами, науково-дослідними установами дозволяє оперативно виявляти і ліквідувати загрози розвитку підприємств базових галузей економіки та створювати передумови посилення конкурентоспроможності регіональних суб'єктів ринку в умовах зовнішньоекономічної інтеграції.

2.2.2. Формування і зміцнення факторних переваг конкурентоспроможності молокопереробної галузі регіону

Про невисокий рівень конкурентоспроможності молокопереробної галузі регіону свідчать: низька фінансово-економічна ефективність діяльності її підприємств; незначна частка підприємств, сертифі-

кованих згідно міжнародних стандартів якості; недостатня якість молочної продукції.

Для ґрунтовнішої характеристики конкурентних позицій молокопереробної галузі регіону проведемо аналіз конкурентного середовища, а саме: законодавчого регулювання ринку молочної продукції, вивчення умов попиту, дослідження розвитку споріднених і підтримуючих галузей, виявлення основних конкурентів, оцінка рівня розвитку інфраструктури.

Зазначимо, що безпосередній вплив на виробництво молочної продукції здійснює введений у дію 1 січня 2002 р. ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі», розроблений на основі нормативних документів Європейського співтовариства. Проте вимоги вітчизняного стандарту істотно відрізняються від європейського за кількістю соматичних клітин на 100 тис./см³: для молока вищого сорту український стандарт допускає до 400, а європейський, залежно від країни, – від 50 до 300 тис./см³.

Важливим елементом конкурентного середовища є й стан попиту, обсяг якого із кожним роком зменшується (рис. 2.8).

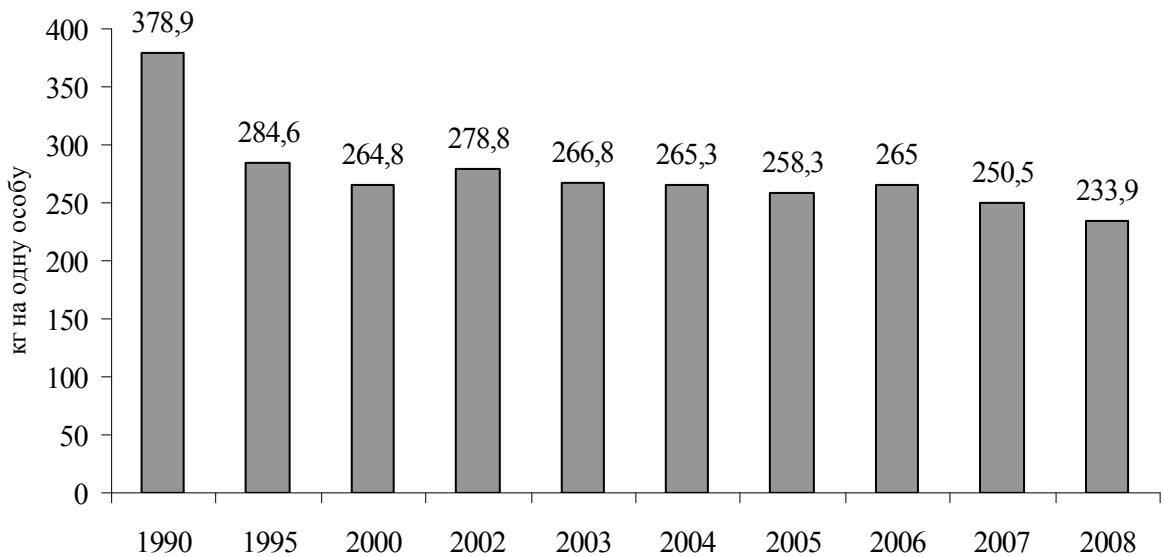


Рис. 2.8. Динаміка споживчого попиту на молочну продукцію регіону у 1990-2008 рр.¹²⁵

Так, споживання молочної продукції у 2008 р. скоротилося порівняно з 1990 р. на 38,2 %, а з 2007 р. – на 6,6 %. Тобто можна

¹²⁵ Сільське господарство України за 2008 рік : статистичний щорічник. – К. : 2009. – С. 331.

припустити, що порівняно з 1990 р. попит на молочну продукцію регіону задоволений лише на 61,8 %. Основною причиною скорочення попиту є зменшення купівельної спроможності населення внаслідок постійного зростання темпів інфляції й економічної кризи в державі

Важливим аспектом стану сформованості конкурентного середовища є виявлення тенденцій розвитку споріднених (суміжних) і підтримуючих галузей, адже саме від них значною мірою залежить конкурентоспроможність економічних агентів. До підтримуючих галузей молокопереробного сектору варто віднести: молочне скотарство; виробництво і постачання сирого молока; розробку і виготовлення спеціалізованого обладнання і технологій для переробки молока; виробництво молочних бактерій і заквасок.

Динаміка галузі молочного скотарства регіону характеризується постійним зменшенням поголів'я молочного стада (рис. 2.9).

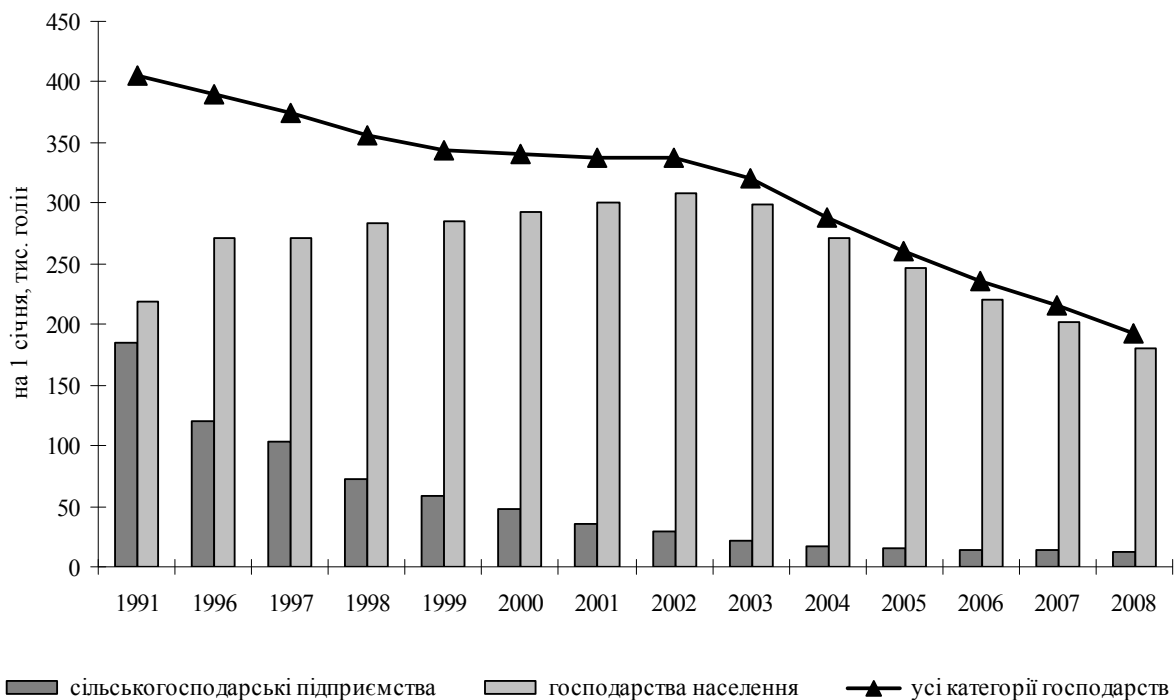


Рис. 2.9. Динаміка поголів'я корів регіону у 1991-2008 рр.¹²⁶

У 2008 р. порівняно з 1991 р. поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилося у 2,1 раза. Тенденція до скорочення молочного стада є постійною, щорічне скорочення складає в середньому 10 % за рік. Крім того, останніми роками відбулося різке

¹²⁶ Сільське господарство України за 2008 рік : статистичний щорічник. – К. : 2009. – С. 391.

скорочення поголів'я корів на сільськогосподарських підприємствах і збільшення у господарствах населення: якщо у 1991 р. на сільськогосподарських підприємствах утримувалося 45,7 % поголів'я корів, а в господарствах населення – 54,2 %, то у 2008 р. таке співвідношення становило 6 % до 94 %. Ця тенденція є загрозливою, адже господарства населення не в змозі забезпечити належне утримання, ветеринарний догляд і годівлю на аналогічному рівні, що сільськогосподарські підприємства.

Дещо кращою є ситуація з продуктивністю молочного стада. Зокрема, у 2009 р. продуктивність молочного стада в усіх категоріях господарств зросла на 43,2 % порівняно з показником 1990 р. (рис. 2.10).

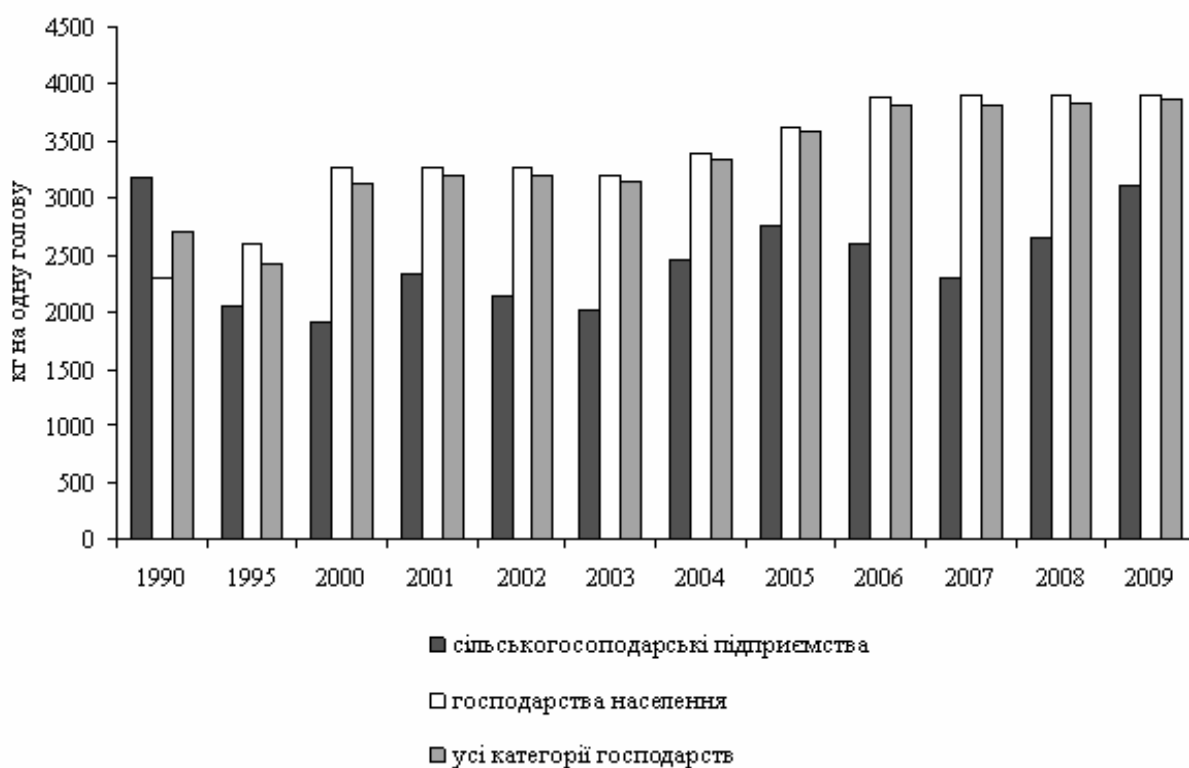


Рис. 2.10. Динаміка продуктивності молочного стада у господарствах регіону у 1990-2009 рр.¹²⁷

Зростання переважно відбулося за рахунок нарощування продуктивності молочного стада у господарствах населення. Приріст у цій категорії господарств у 2009 р. становив 70,2 % порівняно з 1990 р., тоді як на сільськогосподарських підприємствах становище інше: у 2009 р. продуктивність молочного стада зменшилася на 2 % порівняно

¹²⁷ Сільське господарство України за 2008 рік : статистичний щорічник. – К. : 2009. – С. 391.

з 1990 р. Хоча продуктивність із кожним роком зростає, її рівень є низьким (3873 кг) порівняно з європейськими країнами, де середній показник продуктивності молочного стада становить від 6439 кг до 8156 кг залежно від країни. Особливо важливими для переробних підприємств є галузь виробництва і заготівлі сирого молока, яке є основним ресурсом для виробництва молочної продукції. Виробництво молока у регіоні всіма категоріями господарств зменшується, що пов'язано зі скороченням поголів'я корів (рис. 2.11).

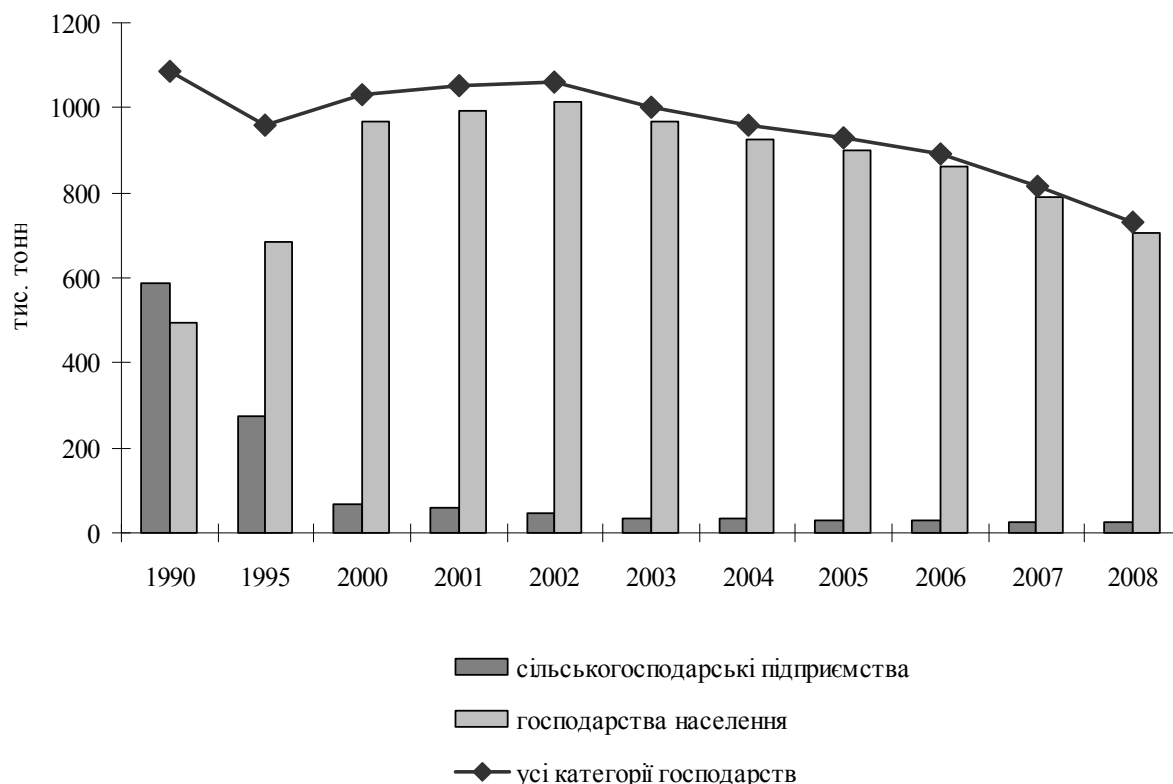


Рис. 2.11. Динаміка виробництва молока господарствами регіону у 1990-2008 рр.¹²⁸

Зокрема, у 2008 р. виробництво молока всіма категоріями господарств скоротилося на 32,5 % порівняно з 1990 р. Скорочення переважно відбувається за рахунок сільськогосподарських підприємств: якщо у 1990 р. вони виготовили 588,1 тис. т. молока, то у 2008 р. – у 24,8 раза менше – 23,7 тис. т. Водночас у господарствах населення виробництво молока збільшилося порівняно з 1990 р. на 42,7 % і в 2008 р. дорівнювало 707,6 тис. т. Таким чином, зробимо висновок, що у регіоні 97% молока виготовляється господарствами

¹²⁸ Сільське господарство України за 2008 рік : статистичний щорічник. – К. : 2009. – С. 391.

населення і лише 3 % – сільськогосподарськими підприємствами. За таких умов не уникнути проблем із якістю молока, оскільки господарства населення не мають необхідних матеріальних і технічних ресурсів й технологічних навичок для виробництва молока високої якості.

Підтвердженням низької якості сирого молока є показники його гатунковості (рис. 2.12). Основну частку обсягів молока, яке надходить на переробку, займає молоко другого гатунку – 67,43 %, меншу за обсягом – молоко першого гатунку – 29,75 %, і лише 1,95 % молока – вищого гатунку. Молоко вищого гатунку можна отримати тільки на сільськогосподарських підприємствах, адже молоко такої якості передбачає технологію без участі людського чинника, а у господарствах населення цього досягти поки що неможливо. Значну частку молока першого гатунку виробляють сільськогосподарські підприємства – 55,6 %, а господарства населення – 44,4 %, тоді як молоко другого гатунку переважно виготовляють господарства населення – 90,7 %, а частка сільськогосподарських підприємств становить 9,3 %.

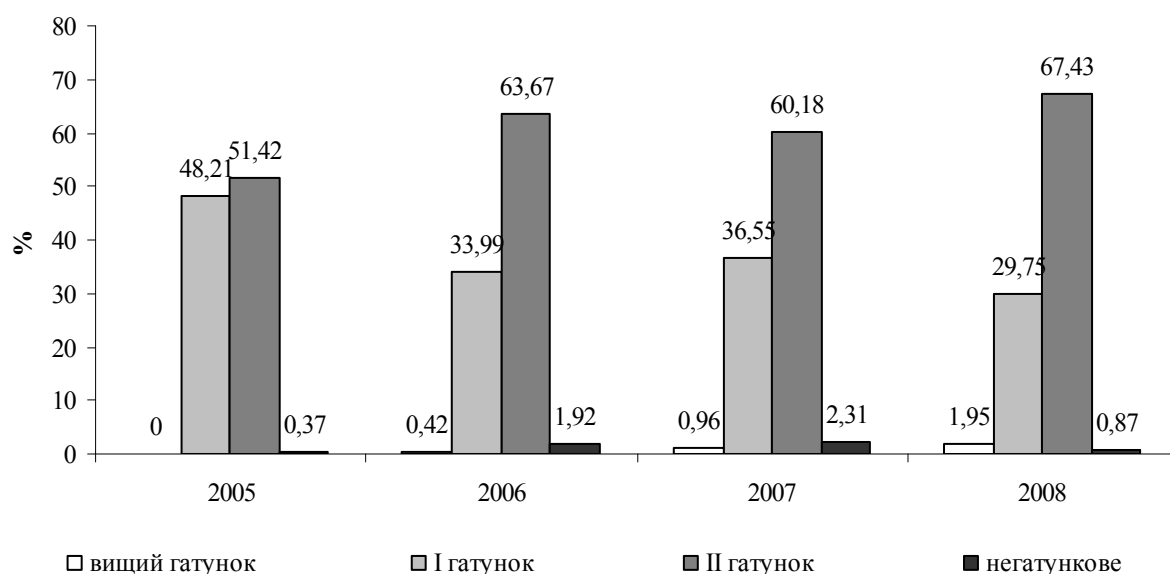


Рис. 2.12. Якість закупленого молока молокопереробними підприємствами регіону у 2005-2008 рр.

При цьому молоко, яке за вітчизняним стандартом ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі» прийнято вважати молоком другого гатунку, не відповідає вимогам країн ЄС, зумовлює низьку якість і неконкурентоспроможність української молочної продукції в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів.

Не менше важливим складником конкурентного середовища молокопереробних підприємств є галузь розробки і виготовлення спеціалізованого обладнання і технологій для переробки молока. В нашій країні розробками обладнання і технологій для галузі тваринництва та галузі продуктів її переробки займаються такі науково-дослідні установи, як Інститут тваринництва, Інститут розведення і генетики тварин, Інститут біології і розведення тварин, Технологічний інститут молока та м'яса, Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини, Інститут ветеринарної медицини, Інститут епізоотології, Інститут клінічної біохімії та санітарії тварин. У виробництві заквасок і бактерій для молочної продукції лідируючі позиції займає Державне дослідне підприємство бактеріальних заквасок Технологічного інституту молока і м'яса Української академії аграрних наук, яке щороку виробляє і реалізує 60 тис. порцій бактеріальних концентратів, забезпечує виготовлення понад 42 тис. т кисломолочних продуктів (близько 20 % від загального обсягу продукції).

Основною проблемою структурного характеру для галузі розробки сучасних технологій і обладнання, галузі виготовлення заквасок і молочних бактерій є відсутність взаємовигідної співпраці між науково-дослідними установами і виробниками готової продукції, що зумовлює технологічну відсталість і стримує забезпечення конкурентоспроможності підприємств молокопереробної галузі регіону.

Важливим чинником конкурентоспроможності підприємств є й розвиток виробничої інфраструктури. Серед основних характеристик молокопереробної галузі регіону, які свідчать про нерозвиненість її інфраструктури, необхідно виділити відсутність: мережі заготівельних пунктів із сучасним холодильним обладнанням, незалежних лабораторій із контролю якості сирого молока, комісій із санітарного та ветеринарного нагляду, дорадчих служб з питань ведення молочного скотарства у сільських поселеннях, відповідних пасовищ, соціальної інфраструктури у сільській місцевості, пунктів прокату і лізингу сільськогосподарського обладнання.

Для виявлення основних груп конкурентів на ринку молочної продукції Львівської області використовуємо метод карти стратегічних груп галузі (рис. 2.13). На ринку області функціонують чотири стратегічні групи. Найбільшу частку ринку (50 %) займає стратегічна група, підприємства якої виготовляють широкий асортимент незбираної молочної продукції високої якості і реалізують її за високими цінами. До цієї стратегічної групи входять три найбільші

молокопереробні підприємства області: ВАТ «Львівський міський молочний завод», ЗАТ «Галичина», Філія «Львівський молочний комбінат». Ці підприємства є конкурентами, проте беззаперечний лідер – ЗАТ «Галичина», яке у 2007 р. займало 36,7 % ринку молочної продукції регіону і частка якого з кожним роком збільшується.

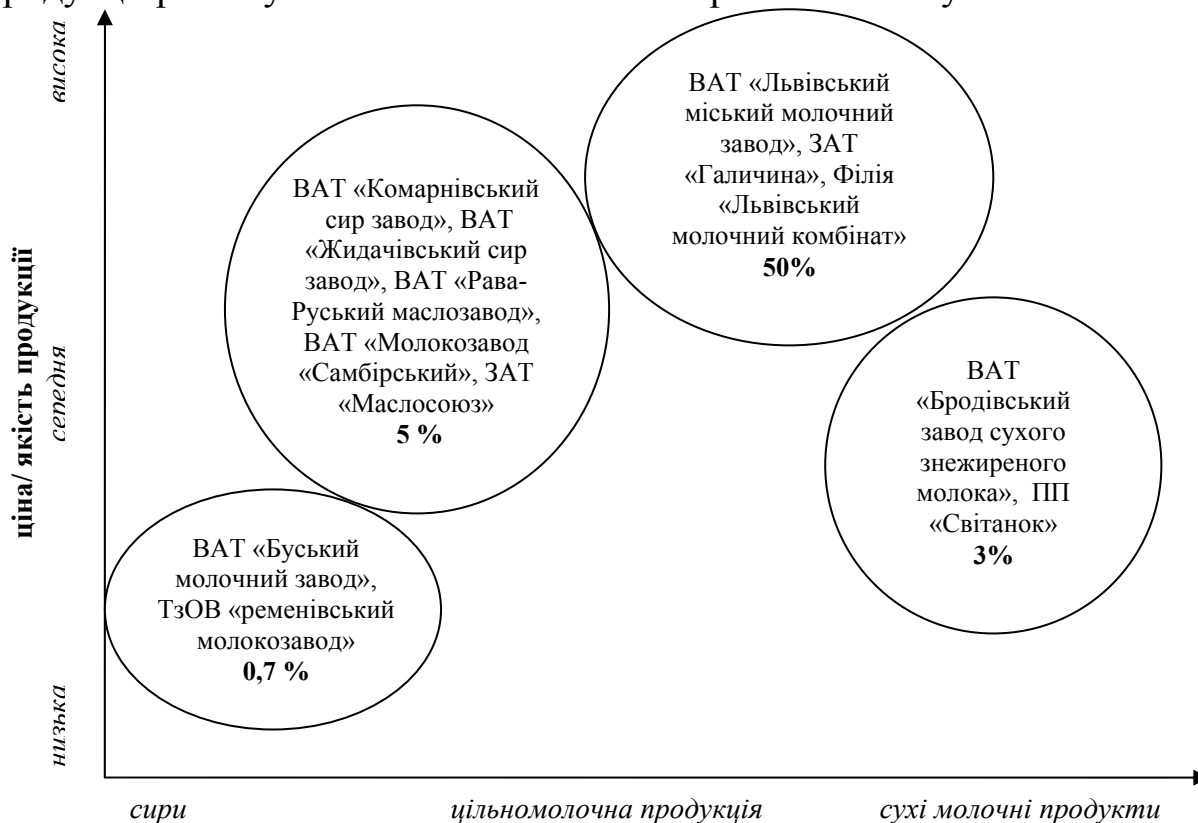


Рис. 2.13. Карта стратегічних груп конкурентів з виробництва основних видів молочної продукції регіону

Наступна за величиною стратегічна група (5 %) об’єднує менші районні підприємства, які займаються виробництвом незбираної молочної продукції і сирів середньої якості та реалізують її за помірними цінами. До цієї групи увійшли такі молокопереробні підприємства, як ВАТ «Комарнівський сирзавод», ВАТ «Жидачівський сирзавод», ВАТ «Рава-Руський маслозавод», ВАТ «Молокозавод «Самбірський», ЗАТ «Маслосоюз».

Підприємства є конкурентами, оскільки володіють незначними частками ринку: ВАТ «Молокозавод «Самбірський» – 2,36 %; ВАТ «Комарнівський сирзавод» – 0,95 %; ВАТ «Жидачівський сирзавод» – 0,77 %; ВАТ «Рава-Руський маслозавод» – 0,38 %; ЗАТ «Маслосоюз» – 0,17 %.

Стратегічна група з виробництва сирів, до якої входять ВАТ «Буський молочний завод» і ТзОВ «Ременівський молокозавод», розташована максимально близько до стратегічної групи з виробництва незбираної молочної продукції і сирів, що свідчить про конкурентну боротьбу між цими двома групами, зокрема у сегменті виробництва і реалізації сирів. Частка ринку цієї групи незначна і становить лише 0,7 %.

Останньою на карті стратегічних груп галузі є група з виробництва сухих молочних продуктів, яка займає 3 % ринку молочної продукції регіону. До неї входять ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока» і ПП «Світанок». Лідером у цій групі є ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока», який займає 2,32 % ринку, в той час як ПП «Світанок» – лише 0,68 %.

Наступним етапом аналізу конкурентоспроможності молокопереробних підприємств регіону є розрахунок показника інтегральної конкурентоспроможності, ключовим критерієм визначення якого є ефективність діяльності молокопереробних підприємств. Адже за умов обмежених ресурсів ефективно їх використання є важливою конкурентною перевагою підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Оцінку ефективності здійснимо за допомогою методу огортаючих даних (DEA), який передбачає трансформацію «входів» – x (витрати на оплату праці, первісна вартість основних засобів, обсяг молока, закупленого для переробки) у «виходи» y (обсяги виготовленої молочної продукції). Результати оцінювання наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Результати оцінки технічної ефективності молокопереробних підприємств регіону у 2005-2007 рр.

Підприємство	Коефіцієнт ефективності			Відносне відхилення, % 2007 р. до 2005 р.
	2005 р.	2006 р.	2007 р.	
ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»	0,26	0,21	0,17	65,3
ВАТ «Комарнівський сирзавод»	1,00	1,00	1,00	100,0
ВАТ «Жидачівський сирзавод»	0,53	0,35	0,39	73,5
ВАТ «Рава-Руський маслозавод»	0,33	0,14	0,3	90,9
ЗАТ «Галичина»	1,00	1,00	1,00	100,0
ВАТ «Молокозавод «Самбірський»	0,85	0,44	0,91	107,1
ВАТ «Львівський міський молочний завод»	0,74	0,43	0,73	98,6
Філія ППКФ «Прометей» «Львівський молочний комбінат»	0,67	0,56	0,82	122,3
ВАТ «Городоцька молочна компанія»	0,05	0,04	0,07	140,0

Технічно ефективними протягом досліджуваного періоду були два молокопереробні підприємства: ВАТ «Комарнівський сирзавод» і ЗАТ «Галичина» (коефіцієнт технічної ефективності дорівнює одиниці). У 2005 р. високими показниками технічної ефективності відзначалися: ВАТ «Молокозавод «Самбірський» – 0,85; ВАТ «Львівський міський молочний завод» – 0,74; Філія ППКФ «Прометей» «Львівський молочний комбінат» – 0,67. У 2006 р. ці показники зменшилися і становили, відповідно – 0,44, 0,43 і 0,56. У 2007 р. ефективність цих підприємств знову зросла: ВАТ «Молокозавод «Самбірський» – 0,91; ВАТ «Львівський міський молочний завод» – 0,73; Філія ППКФ «Прометей» «Львівський молочний комбінат» – 0,82.

За показниками технічної ефективності здійснено ранжування молокопереробних підприємств (рис. 2.14).

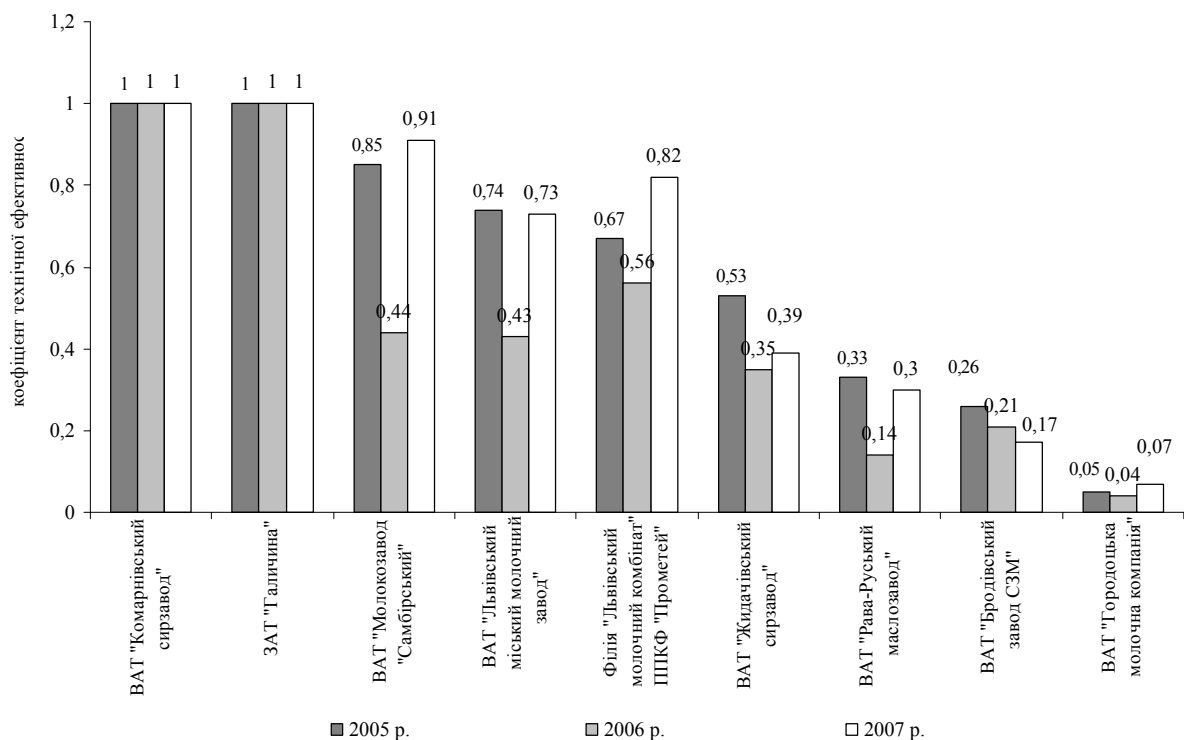


Рис. 2.14. Ранжування молокопереробних підприємств регіону за коефіцієнтом технічної ефективності у 2005-2007 рр.

До групи низькоефективних молокопереробних підприємств потрапили: ВАТ «Жидачівський сирзавод», ВАТ «Рава-Руський маслозавод», ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока» і ВАТ «Городоцька молочна компанія». Показник технічної ефективності цих підприємств становив у 2005 р. від 0,53 до 0,05. При чому спостерігається тенденція щорічного його погіршення (у 2007 р. від 0,39 до 0,07).

Для того, щоб отримати максимально повну оцінку конкурентоспроможності підприємств, необхідно здійснити оцінювання конкурентоспроможності продукції, яку вони виготовляють. Для цього використано модифіковану матрицю Нільсена (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Матриця оцінки конкурентоспроможності
молочної продукції підприємств регіону**

№ з/п	Підприємство	Оцінка критеріїв, балів			Коефіцієнт вагомості
		5	10	15	
1	Якісні показники оцінки (Kq)				0,3
1.1	ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»		+		
1.2	ВАТ «Комарнівський сирзавод»		+		
1.3	ВАТ «Жидачівський сирзавод»		+		
1.4	ВАТ «Рава-Руський маслозавод»		+		
1.5	ЗАТ «Галичина»		+		
1.6	ВАТ «Молокозавод «Самбірський»		+		
1.7	ВАТ «Львівський міський молочний завод»		+		
1.8	Філія ППКФ «Прометей» «Львівський молочний комбінат»		+		
1.9	ВАТ «Городоцька молочна компанія»		+		
2	Ціна споживання за 1 кг (Kv)				0,7
2.1	ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»		+		
2.2	ВАТ «Комарнівський сирзавод»			+	
2.3	ВАТ «Жидачівський сирзавод»		+		
2.4	ВАТ «Рава-Руський маслозавод»		+		
2.5	ЗАТ «Галичина»	+			
2.6	ВАТ «Молокозавод «Самбірський»		+		
2.7	ВАТ «Львівський міський молочний завод»	+			
2.8	Філія ППКФ «Прометей» «Львівський молочний комбінат»	+			
2.9	ВАТ «Городоцька молочна компанія»		+		

Наголосимо, що рівень конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств регіону знижується в умовах посилення євроінтеграційних зв'язків, адже жодне з підприємств не сертифіковане відповідно до міжнародної системи якості ISO 9000.

Наступним етапом оцінки конкурентоспроможності молокопереробних підприємств області є безпосереднє визначення значень критеріїв конкурентоспроможності за кожним підприємством окремо (табл. 2.5).

На основі отриманих критеріїв конкурентоспроможності можна визначити інтегральний показник конкурентоспроможності кожного підприємства (рис. 2.15).

Таблиця 2.5

**Критерії конкурентоспроможності
молокопереробних підприємств регіону**

Підприємство	Критерій конкурентоспроможності						Група (за інтегральним коефіцієнтом конкурентоспроможності)
	Коефіцієнт прибутковості	Коефіцієнт платоспроможності	Коефіцієнт технічної ефективності	Коефіцієнт фінансової стійкості	Показник конкурентоспроможності продукції	Інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності	
ВАТ «Львівський міський молочний завод»	123,49	45,68	0,73	0,58	6,50	35,25	I
ВАТ «Городоцька молочна компанія»	107,52	9,42	0,07	0,51	10,00	26,58	
ВАТ «Рава-Руський маслозавод»	65,58	27,24	0,30	0,65	10,00	21,46	
ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»	36,25	33,80	0,17	0,36	10,00	16,71	II
ВАТ «Комарнівський сирзавод»	0,19	62,02	1,00	1,57	13,50	16,03	
ЗАТ «Галичина»	29,20	31,17	1,00	-0,28	6,50	13,71	
ВАТ «Молокозавод «Самбірський»	5,84	38,17	0,91	1,05	10,00	11,62	
Філія ППКФ «Прометей» «Львівський молочний комбінат»	3,82	31,18	0,82	0,44	6,50	8,70	III
ВАТ «Жидачівський сирзавод»	0,52	0,37	0,39	1,20	10,00	3,70	

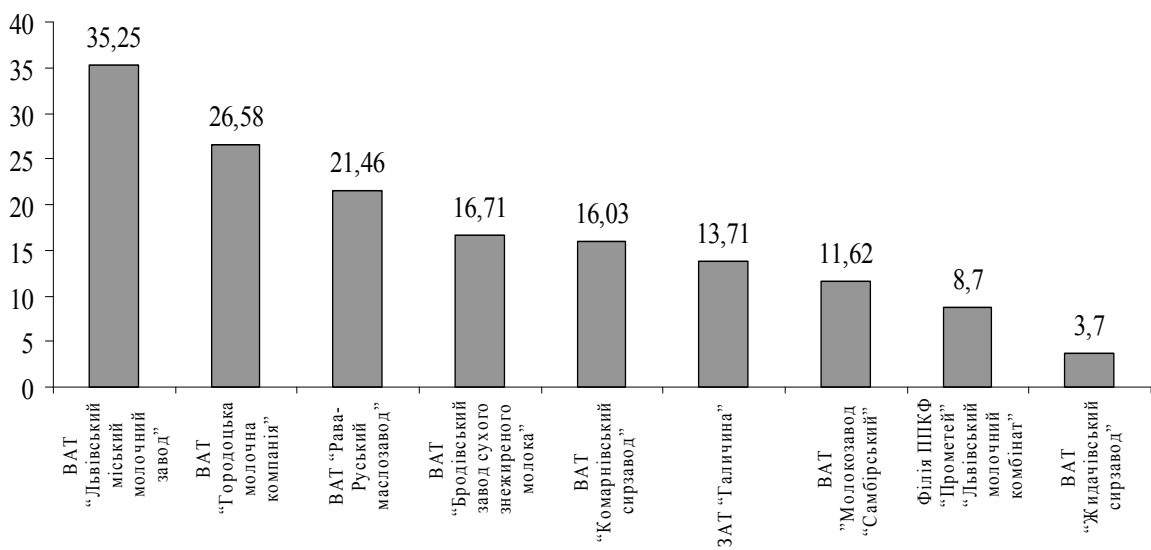


Рис. 2.15. Ранжування молокопереробних підприємств регіону за інтегральним показником конкурентоспроможності

Отже, доходимо висновку, що найбільш конкурентоспроможними у 2007 р. були три молокопереробні підприємства області: ВАТ «Львівський міський молочний завод» – 35,25; ВАТ «Городоцька молочна компанія» – 26,58; ВАТ «Рава-Руський маслозавод» – 21,46. Цим підприємствам властиві високі значення показників прибутковості і платоспроможності.

Посереднім рівнем конкурентоспроможності характеризуються чотири підприємства: ВАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока» – 16,71; ВАТ «Комарнівський сирзавод» – 16,03; ЗАТ «Галичина» – 13,71; ВАТ «Молокозавод «Самбірський» – 11,62. Серед основних факторів зниження інтегральної конкурентоспроможності – низькі показники платоспроможності, фінансової стійкості та прибутковості. Недостатньо конкурентоспроможними у 2007 р. були два молокопереробні підприємства: Філія ППКФ «Прометей» «Львівський молочний комбінат» – 8,70 і ВАТ «Жидачівський сирзавод» – 3,70.

Загалом можна стверджувати, що молокопереробні підприємства регіону є конкурентоспроможними на внутрішньому регіональному ринку. Але в контексті забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону необхідним є зміцнення конкурентних позицій через істотне вдосконалення конкурентного та інституційного середовища, особливо структурних характеристик – взаємовідношень між елементами соціально-економічної системи регіону (економічними агентами ринку, споживачами, державою).

2.3. Конкурентоспроможність міжнародного співробітництва у туристичній сфері регіону

2.3.1. Соціально-економічні та інституціональні передумови конкурентоспроможності українсько-польського туристичного співробітництва

Як показує досвід багатьох країн, зокрема тих, що розвиваються, важливим та дієвим чинником посилення конкурентоспроможності регіону є міжрегіональне співробітництво, у тому числі з прикордонними регіонами сусідніх держав.

Регіони України і Польщі займають вигідне географічне та геополітичне положення в центрі Європи на перетині важливих транспортних магістралей, володіють багатими природно-кліматичними, культурно-історичними та національно-етнографічними ресурсами, які створюють передумови для розвитку і конкурентоспроможності широкого спектра видів туризму. Більшість регіонів сусідніх країн

володіють туристичними ресурсами трьох видів (природно-рекреаційні; об'єкти історичного та культурного минулого; об'єкти, що відображають сучасні здобутки національної економіки), які створюють потенційно високі конкурентні переваги України та Польщі порівняно з іншими країнами Європи. В той же час слабозвинена фізична і туристична інфраструктура, низький рівень економічної безпеки підприємництва, громадян ускладнюють зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів ринку туристичних послуг.

Аналіз кількісних показників участі України та Польщі у взаємних туристичних обмінах демонструє позитивну динаміку. У рейтингу основних країн в'їзного туризму в Україну Польща посідає впродовж кількох років друге місце із щорічним збільшенням обсягів туристичних потоків. (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка туристичних обмінів між Україною та Польщею у 2005-2009 рр.¹²⁹

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
За даними Державної прикордонної служби та Державної служби туризму та курортів України					
Кількість туристів, які прибували в Україну, млн осіб	17,6	18,9	23,1	25,4	20,7
Кількість польських туристів, які прибували в Україну, млн осіб	3,49	3,98	4,43	5,24	2,54
<i>Частка польських туристів у загальному обсязі в'їзного потоку, %</i>	20	21	19	20,6	12
Кількість українських туристів, які виїжджали за кордон, млн осіб	16,5	16,9	17,3	15,5	15,3
Кількість українських туристів, які виїжджали в Польщу, млн осіб	4,36	4,61	4,38	2,25	3,0
<i>Частка українських туристів, які виїжджали в Польщу у загальному обсязі в'їзного потоку, %</i>	26	27	25	15	19
Сальдо туристичних обмінів між Україною та Польщею, млн осіб	-0,87	-0,63	0,05	2,99	-0,45
За даними Інституту туризму Республіки Польща					
Кількість туристів, які прибували в Польщу, млн осіб	64,6	65,1	66,2	60,0	53,9
Кількість українських туристів, які прибували в Польщу, млн осіб	5,28	5,64	5,44	3,32	3,52
<i>Частка українських туристів у загальному обсязі в'їзного потоку, %</i>	8	9	8	6	7
Кількість польських туристів, які виїжджали за кордон, млн осіб	6,2	7,3	6,9	7,6	6,3
Кількість польських туристів, які виїжджали в Україну, млн осіб	0,25	0,15	0,25	0,15	0,10
<i>Частка польських туристів, які виїжджали в Україну у загальному обсязі в'їзного потоку, %</i>	4	2	4	2	2
Сальдо туристичних обмінів між Польщею та Україною, млн осіб	5,03	5,49	5,19	3,17	2,78

¹²⁹ Аналітичні довідки про роботу туроператорів та турагентів у 2005-2009 рр. (дані за формою № 1-ТУР) // Інтернет-ресурс Державного управління туризму та курортів Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>; *Przyjazdy do Polski w ciągu trzech kwartałów 2009 r. (tys.) i zmiany do odp. okresu 2008 r. (I kwartał 2009 roku); Przyjazdy cudzoziemców do Polski w latach 2007 i 2008 (tys.); Przyjazdy cudzoziemców do Polski w latach 2005-2007 według krajów (tys.); Wyjazdy z Polski. Zagraniczne wyjazdy polskich turystów według odwiedzanych krajów (w mln).* // Інтернет-ресурс Інституту туризму Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intur.com.pl>.

Частка польських туристів в Україну у загальному туристичному потоці в середньому становить 19-21%. Кількість українських туристів, які виїжджають в Польщу, також щороку збільшується, незважаючи на асиметричність візового режиму на користь польських туристів. У рейтингу десяти основних країн виїзного туризму Польща, як і за рейтингом в'їзних туристів, займає друге місце, а частка виїздів українців із туристичною метою в Польщу в середньому становить 25-27%.

У рейтингу основних країн в'їзного туризму в Польщу Україна займає стійку третю позицію, а частка українських туристів у середньому становить 6-9%. Водночас, у рейтингу основних країн виїзного туризму польських громадян Україна як туристичний центр не займає перші місця. Частка туристів, які відвідують Україну з туристичною метою, становить лише 2-4%.

Динаміка в'їзних та виїзних потоків у прикордонних воєводствах Польщі (Подкарпатському та Любельському) відображає значну частку туристів саме з України (рис. 2.16).

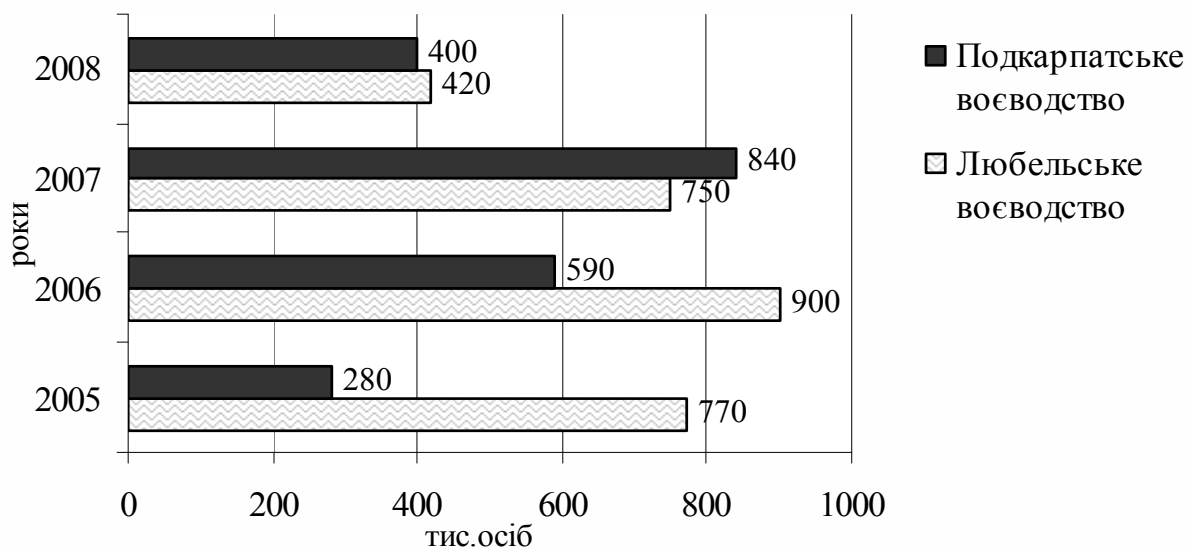


Рис. 2.16. Кількість українських туристів у Подкарпатському та Любельському воєводствах, 2005-2008 рр.

Так, Любельське воєводство у 2006 р. відвідало 120 тис. осіб, а у 2007 р., незважаючи на візовий режим, – 750 тис. Подкарпатське воєводство у 2006 р. відвідало 590 тис. туристів, у а 2007 р. – 840 тис. осіб. Вплив світової фінансово-економічної кризи та візовий режим після розширення ЄС істотно позначилися на відвідуванні українськими

туристами прикордонних воєводств Польщі у 2008 р.¹³⁰ Основну частку загальної чисельності туристів у Львівську¹³¹, Волинську та Закарпатську області також становлять польські громадяни.

Інтенсивні туристичні потоки між Україною та Польщею, у тому числі в межах транскордонного регіону, свідчать про можливість реалізації спільних туристичних проектів, привабливих не лише для українських чи польських туристів, але й туристів з інших країн. Потенціал українсько-польського співробітництва прикордонних регіонів у сфері туризму та рекреації зумовлений географічною близькістю регіонів, спільністю історії, родинними зв'язками, незначними культурними та економічними відмінностями тощо. Проте прикордонні адміністративно-територіальні одиниці, які утворюють українсько-польський транскордонний регіон, зокрема Львівська, Волинська, Закарпатська області та Любельське, Подкарпатське воєводства, відрізняються за низкою показників соціально-економічного розвитку, туристично-рекреаційного потенціалу та інфраструктури.

Одним із пріоритетних напрямів посилення конкурентоспроможності міжрегіональної співпраці у сфері туризму є організація роботи туристичних інформаційних центрів (ТІЦ). Особливістю ТІЦ є надання переважно безоплатних послуг (інформації про наявність місць у готелях, найпопулярніші екскурсії, заклади харчування, розклад руху транспорту і т.д.). Саме такі мережеві організації є «обличчям» регіонального чи місцевого туристичного центру. Для українсько-польського транскордонного регіону ТІЦ є важливим елементом інфраструктури, оскільки значна кількість туристів є неорганізованими і потребує інформаційних послуг.

У прикордонних регіонах нашої країни спостерігаються негативні явища у формуванні всеукраїнської мережі туристичних інформаційних центрів: у Закарпатській області ТІЦ функціонують у

¹³⁰ Turystyka polska w 2005 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2007. – 150 s. – С. 91, 115; Turystyka polska w 2006 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2007. – 141 s. – С. 92, 116; Turystyka polska w 2007 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2008. – 150 s. – С. 92, 116; Turystyka polska w 2008 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2009. – 148 s. – С. 87, 111.

¹³¹ Готельне господарство та туризм у Львівській області : статистичний збірник [відповідальний за випуск М.П. Пинда]. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – С. 11.

містах Берегове, Рахів, Ужгород, Мукачево, Міжгір'я, Косів; у Волинській області – в Луцьку; у Львівській області – в Жовкві, Львові)¹³².

У польському прикордонні мережа ТЩ теж розвинена нерівномірно, зокрема у Любельському воєводстві вони функціонують у чотирьох містах (Бяла Подляска, Хелм, Люблін, Замость), а у Подкарпатському воєводстві функціонують 36 ТЩ у містах, близьких до кордону (Кросно, Стальова Воля, Санок, Пшеворск), чи центрах воєводства і повітів (Жешув, Пшемишль, Ярослав), історико-культурних центрах (Ланьцут, Лежайськ). Загалом прикордонні регіони Польщі характеризуються значною концентрацією розміщення туристичних інформаційних центрів у місцях зосередження найінтенсивніших туристичних потоків¹³³.

Важливим аспектом обслуговування зростаючих туристичних потоків є трудоворесурсний потенціал транскордонного регіону. Розвинена мережа закладів підготовки фахівців для туристичної сфери, інтелектуальний потенціал і якість людського капіталу у сфері туризму, охорони здоров'я та рекреації, правоохоронна система є невід'ємними елементами транскордонного туристичного ринку.

У прикордонних областях України (Волинська, Закарпатська, Львівська) підготовку спеціалістів для туристичної сфери за спеціальностями «Туризм», «Готельне господарство» та «Організація обслуговування в готелях і туристських комплексах» здійснюють 16 навчальних закладів. Для сучасних умов розвиток підготовки кадрового забезпечення конкурентоспроможності українсько-польського співробітництва у сфері туризму є недостатньо вагомим. Доцільно відзначити, що і у межах наведених спеціальностей готують недостатньо кваліфікованих спеціалістів, внаслідок відсутності навчальних центрів та баз практики і стажування, особливо в провідних туристичних центрах і країнах. Готельно-відпочинкові та лікувально-рекреаційні комплекси в Україні практично не співпрацюють з навчальними закладами з питань надання місць для практики та працевлаштування випускників.

¹³² Мігущенко Ю.В. Перспективи розвитку сфери туризму та рекреації в малих прикордонних містах // Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : монографія / Ю.В. Мігущенко [за ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т. Васильціва]. – Львів : Ліга Прес, 2009. – С. 262-269.

¹³³ Недбал А. Люблінський регіон. Найбільші туристичні атракції : проспект / А. Недбал. – Управління Маршалка Любельського воєводства, 2004. – С. 13; Масланська М. Каталог туристичних пропозицій. Нічліжна база. / М. Масланська. – Жешув : Управління Маршалка Подкарпатського воєводства, 2008. – С. 63-67.

Якісно інші процеси підготовки людського капіталу для обслуговування туристів відбуваються в Польщі: випускники та студенти мають можливість пройти практику та стажування в реальних умовах готельних комплексів (у тому числі в готелях міжнародних корпорацій та мереж). У прикордонних воєводствах (Подкарпатське, Любельське) підготовку здійснюють також 16 навчальних закладів за переліком спеціальностей, який має істотні відмінності від запропонованих спеціальностей українських навчальних закладів («Агротуризм», «Екотуризм», «Готельне господарство і громадське харчування», «Туристичне обслуговування», «Оздоровчий туризм і рекреація», «Транскордонний туризм», «Управління туризмом в регіоні», «Економіка туризму», «Туризм та рекреація», «Культурознавство», «Культурознавство Карпатського краю», «Культура туристичного регіону», «Туристичне господарство та готельна справа», «Культурна спадщина», «Організація вільного часу», «Міжнародний туризм», «Активний туризм», «Обслуговування туристичного руху і рекреація», «Релігійний туризм», «Педагогіка туризму з агробізнесу», «Готельна справа»).

Зважаючи на наведене, важливим напрямом поглиблення міжрегіонального співробітництва в туристичній сфері є налагодження контактів між українськими та польськими навчальними закладами, готельними комплексами, професійними туристичними організаціями та асоціаціями щодо спільної підготовки спеціалістів та магістрів за розширеним переліком спеціальностей для суттєвого покращання професійних навичок та вмінь у випускників, вдосконалення володіння іноземними мовами і, в майбутньому, працевлаштування за обраним фахом.

Водночас туристична сфера потребує не лише якісної підготовки фахівців для обслуговування туристичних потоків, але й збільшення загальних обсягів підготовки кадрів, у тому числі персоналу середньої ланки для готельних та санаторно-курортних закладів. У регіонах України є більше 140 вищих навчальних закладів, які готують спеціалістів для туристичної галузі, проте переважно це управлінський персонал. Загалом обсяг зайнятих у туристичній сфері перевищує 155 тис. осіб, а в навчальних закладах на різних формах навчання щорічно готують біля 6,5 тис. випускників.

Після першої «хвилі» розширення ЄС українсько-польське транскордонне співробітництво у туристичній сфері реалізується як на рівні єврорегіонів, так і втілення спільних транскордонних проектів за кошти фондів технічної допомоги ЄС, до участі в яких залучені навчальні заклади та науково-дослідні установи, органи місцевого самоврядування

та громадські організації. Зокрема, можна відзначити успішний досвід реалізації спільних транскордонних проектів у межах Програми добросусідства «Польща-Білорусь-Україна» INTERREG IIIA/Tacis CBC 2004-2006 рр., бюджет якої складається з коштів Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) та Tacis CBC. У межах Програми подано 784 проектні заявки і, виходячи з цього, було схвалено 172 проекти (з них 17 проектів за участю партнерів із України та Білорусі), а впроваджено 158 проектів. Успішно реалізуються 13 проектів за підтримки Tacis CBC і шість спільних проектів ЄФРР/Tacis CBC, з них 11 українсько-польських проектів (додаток В)¹³⁴. Позитивним аспектом співробітництва в межах Програми добросусідства є те, що частина українсько-польських проектів реалізується з метою покращення туристичної та прикордонної інфраструктури, розвитку культури та формування освітньо-консалтингового середовища для малого бізнесу. У структурі реалізованих проектів у межах транскордонної програми «Польща-Білорусь-Україна» INTERREG IIIA/Tacis CBC 2004-2006 рр. частка проектів за пріоритетом «культура та освіта» склала – 50 %; «підтримка демократії» – 17,40 %; «стимулювання економічного розвитку» – 16,5 %; «туризм» – 10 %; інші – 6,1 %.

Недостатня ефективність реалізації транскордонних проектів, використання коштів у межах програм технічної допомоги для вирішення соціально-економічних та екологічних проблем прикордонних регіонів України пов'язані з низьким рівнем кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування та малого бізнесу, недостатньою кількістю навчально-освітніх проектів для мешканців українського прикордоння¹³⁵.

Результати вивчення громадської думки щодо проблемних питань українсько-польського транскордонного співробітництва у Львівській, Волинській, Закарпатській областях України та Подкарпатському, Любеліському воєводствах Польщі дозволяють стверджувати про недостатній рівень кваліфікації як для реалізації проектів, так і для ефективного транскордонного співробітництва (рис. 2.17).

¹³⁴ Програма добросусідства Польща-Білорусь-Україна Interreg IIIA/Tacis CBC 2004-2006 рр. : зб. проектів / [за ред. Зубрицької О., Гончарової Д., Парасоцької О.] – РА «Арт-Вест ЧП І.Я. Дигодай». – Грудень 2008 р. – 48 с.

¹³⁵ Мікула Н.А. Потрібно підвищувати професіоналізм територіальних менеджерів / Н.А. Мікула // Науково-інформаційне видання Транскордонне співробітництво : – № 2. – Жовтень 2007. – С. 3; Транскордонне співробітництво – стратегічний ресурс розвитку прикордонних територій України / [за заг. ред. к.е.н. В. Борщевського]. – Львів : Ін-т міжнар. екон. досліджень – Регіон. філіал Націон. ін-ту стратег. досліджень в м. Львові, 2008. – С. 92.

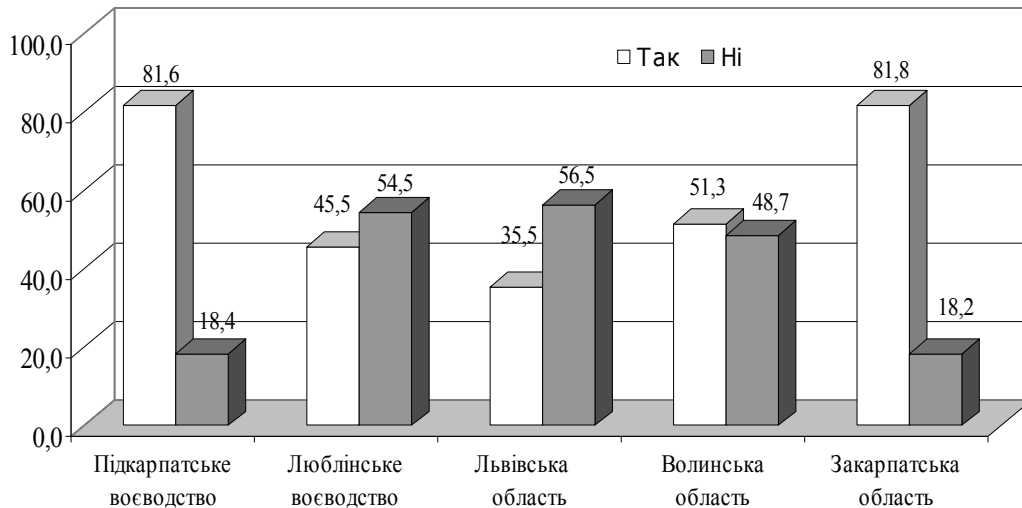


Рис. 2.17. Рівень підготовленості працівників для управління проектами транскордонного співробітництва, %¹³⁶

Як виявилось, представники суб'єктів ТКС Подкарпатського воєводства, Закарпатської та Волинської областей вважають своїх співробітників достатньо підготовленими для практичної реалізації проектів, тоді як респонденти Львівської області та Люблінського воєводства критично оцінюють кадровий потенціал.

Незважаючи на високу оцінку частиною респондентів рівня підготовленості персоналу, всі вони однозначно висловилися за необхідність створення регіонального консультативного органу, який здійснював би навчання суб'єктів транскордонного співробітництва проектному менеджменту (рис. 2.18)¹³⁷.

Респонденти м. Львова та Львівської області відзначили стабільно негативний вплив на розвиток ТКС через низький рівень компетентності службовців регіональних і місцевих органів влади, не здатних ефективно вирішувати проблеми (30 % відповідей), та недостатній освітній (кваліфікаційний) рівень учасників ТКС з української сторони.

¹³⁶ Васильців Т.Г. Виявлення чинників та шляхів розвитку транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України на основі дослідження громадської думки [31.03.2009] // Інтернет-ресурс Регіонального філіалу НІСД у м. Львові. – [Електронний ресурс] / Т.Г. Васильців, Ю.В. Мігущенко. – Режим доступу: <http://www.niss.lviv.ua/analytics/111.htm>.

¹³⁷ Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : монографія / [за ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т.Васильціва]. – Львів, 2009. – С. 197.

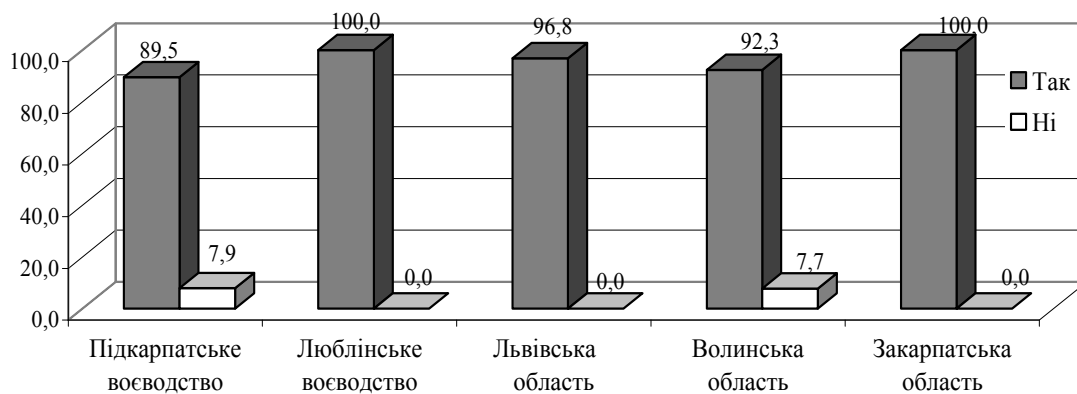


Рис. 2.18. Оцінка доцільності створення регіональної навчально-консультативної структури проектного менеджменту для представників суб'єктів транскордонного співробітництва, %

Не менш важливим структурно-системним елементом транскордонного регіону, пов'язаним із інтенсифікацією туризму, є транспортна інфраструктура. Географічне розташування прикордонних територій Польщі та України сприятливе їй для розвитку. Тут знаходяться основні транзитні шляхи між транспортними мережами Європи та Азії, що є важливою передумовою для розвитку автомобільного та залізничного транспорту, – невід'ємних елементів фізичної (виробничої) інфраструктури транскордонного туризму. В умовах завершення реалізації транспортної політики ЄС з формування критських міжнародних транспортних коридорів Україна та Польща займають особливе місце в загальноєвропейській транспортно-логістичній мережі, оскільки на їх території розміщена найбільша кількість міжнародних транспортних коридорів (табл. 2.7).

Існуюча транспортна інфраструктура, зокрема автомобільні шляхи, вимагає покращення показників щільності її мережі та якості. Щільність мережі автошляхів із твердим покриттям у польських воєводствах становить від 40 до 78 км на 100 км², в українських областях цей показник варіює між 25 та 38 км на 100 км².

Недостатньою є кількість автошляхів, які перетинають українсько-польський кордон: один автошлях приходить на середньому на 47,8 км спільного кордону (на польсько-білоруському кордоні – на 29,1 км, на польсько-чеському – на 14,3 км). Для оптимального використання транзитного розташування території та обслуговування зростаючих туристичних потоків необхідно розширити та модернізувати швидкісні та

об'їзні дороги, залізничні колії, залізничну та прикордонну інфраструктуру. Вимагає істотного покращення й рівень безпеки транспорту¹³⁸.

Таблиця 2.7

Міжнародні транспортні коридори, які проходять територією України та Польщі¹³⁹

УКРАЇНА	ПОЛЬЩА
№5: Трієст - Любляна - Будапешт (Братислава) - Львів; №7: (водний по Дунаю) Відень - Братислава - Будапешт - Белград - Рені - Ізмаїл - Усть - Дунайськ; №9: Гельсінкі - Санкт-Петербург - Мінськ - Москва - Київ - Одеса – Кишинів - Димитровград - Александруполіс.	№1: Гданськ - Варшава - Мінськ - Москва; №2: Берлін - Варшава - Мінськ – Москва.
№3: Берлін – Дрезден - Вроцлав - Львів - Київ; Міжнародний транспортний коридор «Балтійське море – Чорне море»: Гданськ – Варшава – Ягодин – Ковель – Козятин – Жмеринка – Одеса.	

Для забезпечення зростання безперервних ділових та туристичних потоків необхідні розбудова та вдосконалення існуючих міжнародних пунктів пропуску (МПП) та будівництво нових. Зараз на ділянці польсько-українського кордону, довжина якої становить 542,39 км, працює 12 МПП (Ягодин, Устилуг, Володимир-Волинський, Ізов, Лудин, Стражава, Рава-Руська, Краківець, Мостиська, Шегині, Хирів, Смільниця), з них шість – для автомобільного сполучення (один передбачає пішохідний перехід) та шість – для залізничного¹⁴⁰. Недостатня кількість пунктів пропуску на українсько-польському кордоні, пропускна спроможність яких не відповідає рівню розвитку економічних та культурних відносин України з Польщею та іншими європейськими країнами, перевантаження пунктів перетину кордону на 20-50 % від проектної пропускної спроможності, асиметрія розмірів та

¹³⁸ Мікула Н. А. Розвиток українсько-польського транскордонного співробітництва в сфері туризму [15.07.2008]. // Інтернет-ресурс Регіонального філіалу НІСД у м. Львові. – [Електронний ресурс] / Н. А. Мікула, Ю. В. Мігущенко – Режим доступу: <http://www.niss.lviv.ua/analytics/52.htm>.

¹³⁹ Мережа міжнародних транспортних коридорів на території України [17.11.2009 р.] // Інтернет-ресурс Міністерства транспорту та зв'язку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mintrans.gov.ua/uk/show/transport.html>; Смирнов І. Україна та Польща в системі єврологістики / І. Смирнов, І. Шум // Наука молода. – 2003. – № 1. – ISSN 1818-2682. – С. 25-26.

¹⁴⁰ Перелік пунктів пропуску через державний кордон України. // Інтернет-ресурс Державної прикордонної служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pvu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=47724&cat_id=46453.

пропускну́ю спроможності з української та польської сторін, неефективність використання потужностей, неузгодженість програм та проектів облаштування нових МПП, неефективність «зелених коридорів» внаслідок штучного ускладнення процедури перетину кордону польською стороною після вступу Польщі до ЄС, відсутність сучасних інформаційно-комунікативних технологій документообігу та сервісної інфраструктури на території митниць і прикордонних територій з української сторони створюють значні черги на кордоні, погіршують туристичний імідж України, спричиняють труднощі перетину кордону для вітчизняних та іноземних туристів, провокують контрабанду і корупцію¹⁴¹.

Розвитку транскордонного туристичного співробітництва України та Польщі перешкоджає ще один чинник – міграційно-візова політика ЄС. Консульства Польщі в Україні видали у 2008 р. близько 350 тис. віз, що на 230 тис. менше (на 40%), ніж у 2007 році; 73,5% відвідувачів польських консульств стикаються з проблемою довготривалого очікування в чергах; через зростання кількості виданих багаторазових шенгенських віз для українських громадян польські консульства зменшують їх кількість. Водночас, сприятливими чинниками розвитку транскордонного туризму є те, що два польських консульства з п'яти розташовані в прикордонних регіонах (Львів, Луцьк); найбільше віз видано консульствами Польщі у Львові (більше 190 тис.) та Луцьку (більше 70 тис.); серед консульств країн «старого» та «нового» Шенгену найменшою кількістю відмов у видачі віз (5,1 %) характеризувалися польські консульства¹⁴².

Поштовхом для активізації туризму в транскордонному регіоні є підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху (введена в дію з липня 2009 р.), якою передбачено можливість

¹⁴¹ Мігущенко Ю. В. Проблеми розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва в сфері туризму / [відп. ред. Бойко Є. І.] // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи : зб. наук. праць. – Вип. 4(66) / НАН України. Ін-т регіон. досліджень. – Львів, 2007. – С. 242-249.

¹⁴² Сушко І. Громадський моніторинг візової політики і практики країн ЄС в Україні : аналітичний звіт / І. Сушко, О. Врадій, О. Сушко. – К. : Вістка, 2009. – 92 с.; У 2008 році Польща скоротила видачу віз українцям на 40 % (за даними Міністерства закордонних справ Польщі). [18.06.2009 р.]. // Інтернет-ресурс Інформаційного агентства УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-321608.html>.

перебування на території сусідньої держави на відстані 30-50 км від лінії кордону (1545 українських населених пунктів та 1822 польські)¹⁴³.

Зважаючи на об'єктивно сприятливі соціально-економічні передумови транскордонного співробітництва суміжних прикордонних регіонів України та Польщі у туристичній сфері, доцільно активізувати незадіяні туристичні ресурси та природно-рекреаційний потенціал транскордонного регіону у новій ефективній формі. Найбільш прийнятною з яких для туристичної сфери доцільно обрати транс-кордонний туристичний кластер.

Міністерством регіонального розвитку спільно з Польською агенцією розвитку підприємництва для Любельського та Подкарпатського воєводств визначено галузі та сектори, які можуть розвиватися на основі кластерної моделі, серед яких – туризм, рекреація та оздоровлення, наука та освіта, послуги культурних індустрій. Загалом у Любельському воєводстві функціонує 19 кластерів, у Подкарпатському – 17. В обох воєводствах функціонують кластери туризму, а також низка кластерів, які пов'язані з туризмом, – кластери культури Любельщини, рестораторів, винний, медично-оздоровчі¹⁴⁴.

Результати розрахунку індексів спеціалізації та коефіцієнтів локалізації у прикордонних регіонах України виявили, що для всіх областей ключовою сферою діяльності з показником рівня зайнятості та кількості підприємств, вищим, ніж у середньому в країні, є діяльність готелів та ресторанів (табл. 2.8). Тобто, регіональна спеціалізація Львівської, Закарпатської та Волинської областей пов'язана з розвитком туризму.

В Україні кластерний рух започаткований ще 1998 р., коли у Хмельницькій області зареєстрована громадська організація Асоціація «Поділля Перший» (АПП), яка відіграє провідну роль у регіональному розвитку через впровадження кластерної моделі.

¹⁴³ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху : затверджено Постановою КМ № 139 (139-2009-п) від 25.02.2009 р.; набрала чинності 01.07.2009 р. // Інтернет-ресурс Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

¹⁴⁴ *Rozwój struktur klastrowych w Polsce Wschodniej. Synteza. Broszura informacyjna.* / Pod red. nauk. Prof. B. Plawgo. – Warszawa : Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2007. – 24 s. – S. 4-8.

Характеристика прикордонних регіонів України за видами спеціалізації та локалізації у 2007-2008 рр.¹⁴⁵

Регіон	Всього		Сільське господарство, мисливство, лісове господарство		Промисловість		Будівництво		Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку		Діяльність готелів та ресторанів		Діяльність транспорту та зв'язку		Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям		Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту		
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	
Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств за видами економічної діяльності, тис. од.																			
Україна	1674,2	2156,7	135,8	146,2	319,4	383,9	194,6	273,4	317,8	553	68,4	70,6	100,9	125,8	392,6	450,8	76,3	74,9	
Волинська	31,1	36,2	5,1	4,9	5,2	5,8	3,5	4,2	6,4	9,5	1,7	1,8	1,9	2,3	5,3	5,7	1	0,9	
Закарпатська	33,3	38,4	1,9	2	8,6	9,5	3,8	4,6	6,1	8,5	2,4	2,2	2	2,6	6,5	6,9	1,1	1,1	
Львівська	106,7	125,8	5,8	5,4	23	25,4	12,3	15,7	22,4	32,9	6,8	6,7	6,4	7,8	21	23	5	4,6	
Індекси спеціалізації (SI)																			
Волинська			2,02	2,00	0,88	0,90	0,97	0,92	1,08	1,02	1,34	1,52	1,01	1,09	0,73	0,75	0,71	0,72	
Закарпатська			0,70	0,77	1,35	1,39	0,98	0,94	0,97	0,86	1,76	1,75	1,00	1,16	0,83	0,86	0,72	0,82	
Львівська			0,67	0,63	1,13	1,13	0,99	0,98	1,11	1,02	1,56	1,63	1,00	1,06	0,84	0,87	1,03	1,05	
Кількість малих підприємств за видами економічної діяльності, од.																			
Україна	324011	-	15584	-	44580	-	35892	-	103610	-	10261	-	16440	-	75546	-	10298	-	
Волинська	4917	-	471	-	648	-	470	-	1741	-	190	-	320	-	847	-	101	-	
Закарпатська	7564	-	473	-	1511	-	718	-	2283	-	440	-	435	-	1282	-	243	-	
Львівська	18372	-	702	-	2959	-	1686	-	5875	-	1099	-	956	-	3825	-	646	-	
Коефіцієнти локалізації (LQ)																			
Волинська			0,10	-	0,96	-	0,86	-	1,11	-	1,22	-	1,28	-	0,74	-	0,65	-	
Закарпатська			0,06	-	1,45	-	0,86	-	0,94	-	1,84	-	1,13	-	0,73	-	1,01	-	
Львівська			0,04	-	1,17	-	0,83	-	1,00	-	1,89	-	1,03	-	0,89	-	1,11	-	

¹⁴⁵ Статистичний щорічник України за 2007 р. / [за ред. О.Г.Осауленка]. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 572 с.

За участю Асоціації вже створено 6 кластерів: швейний, будівельний, харчовий, продовольчий, туристичний, зокрема зеленого туризму¹⁴⁶. В інших областях України з 2005 р. також почалося активне створення кластерів: Івано-Франківська область – туристичний кластер, кластер виробників декоративного текстилю; Черкаська – кластер перевізників; Житомирська – кластер каменедобування та каменеобробки¹⁴⁷.

Найпопулярнішими видами економічної діяльності, що пов'язані зі створенням ефективних кластерів в Україні, є швейна, будівельна, харчова, туристична. Ініціативи створення туристичних кластерів на рівні громадських організацій та органів місцевого самоврядування з'являються також і в інших регіонах, зокрема в Автономній Республіці Крим, у Тернопільській, Чернівецькій та Рівненській областях.

Частково двостороннє українсько-польське співробітництво в межах Асоціації «Поділля Перший» реалізувалося в будівельному кластері в проекті «Впровадження польських інновацій на основі будівельного кластера» за підтримки Польсько-Американсько-Української ініціативи про співпрацю (ПАУСІ)¹⁴⁸. Іншим успішним прикладом реалізації транскордонної кластерної моделі співробітництва України та Польщі є створення та розвиток кластеру авіапромисловості «Авіадолина», фінансованого в межах Програми добросусідства «Польща-Білорусь-Україна» INTERREG IIIA/Tacis CBC 2004-2006 рр.¹⁴⁹.

Зважаючи на успішний досвід створення мегакластерів, регіональних та транскордонних кластерів, концепція реалізації проекту транскордонного туристичного кластера є потенційно економічно ефективною та соціально корисною для прикордонних регіонів України та Польщі. Ключовими перевагами транскордонного співробітництва у сфері туризму у формі спільного кластера є розширення доступу до ресурсів, в тому числі фінансових та

¹⁴⁶ Офіційний сайт громадської організації «Асоціація «Поділля Перший» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ppngo.org/index.php>.

¹⁴⁷ Травянюк О.І. Методологічні підходи до визначення кластерної моделі регіонального розвитку / О.І. Травянюк // Інтернет-ресурс Національної бібліотеки України ім. І. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals>.

¹⁴⁸ Пасічник С. Кластер – інноваційна модель залучення інвестицій на рівні регіону / С. Пасічник // Будівельний кластер – Європейський шлях розвитку. – Хмельницький : Асоціація «Поділля Перший», 2005. – С. 12-13.

¹⁴⁹ Rozwój i promocja transgranicznego polsko-ukraińskiego klastra lotniczego] // Program Sąsiedztwa Polska-Białoruś-Ukraina INTERREG IIIA/Tacis CBC. – 2006. – №1(3). – р.7.

інформаційних, формування інформаційної мережі туристичних центрів та мережі консалтингових організацій і установ, покращання соціально-економічної ситуації регіонів, виробниче кооперування та стимулювання інноваційно-інвестиційної активності для досягнення ефекту економії, масштабу, і найважливіше, – впровадження інновацій. Оскільки Україна взяла курс на реалізацію моделі інноваційного розвитку економіки, то впровадження новітніх технологій є важливим для всіх без винятку видів економічної діяльності.

Створення українсько-польського транскордонного туристичного кластера неможливе без комплексного бачення проблем та стратегічних пріоритетів, спрямованих на їх вирішення. В прикордонних регіонах України і Польщі туризм є конкурентоспроможним видом економічної діяльності і хоча здійснюються заходи, які сприяють збільшенню туристичних потоків, відсутній скоординований стратегічний план дій безпосередньо в транскордонному регіоні. Тому створення туристичного кластера є лише початковим етапом заходів із посилення конкурентоспроможності туристичної сфери й регіонів загалом за рахунок інтеграційних та коопераційних зусиль економічних агентів та інституцій туризму, культури, освіти. Для комплексного виявлення соціальних, економічних, інфраструктурних та інституційно-організаційних проблем та їх скоординованого вирішення доцільно розробити спільну українсько-польську транскордонну стратегію розвитку туристичної сфери.

Комплексне та скоординоване інституційне забезпечення економічної діяльності визначає конкурентоспроможність як на національному, так і регіональному, транскордонному та міжнародному рівнях ієрархії управління. Туристична сфера не є винятком, а, швидше, саме комплексність та обґрунтованість заходів державної туристичної політики, підкріплена належним фінансуванням та узгодженістю стратегічних програм розвитку туризму з програмами загальнодержавних і функціональних відомств та міністерств, з міжнародними нормативно-правовими актами регулювання туристичної діяльності, створюють передумови успішного та перспективного розвитку сфери туризму, збільшення обсягів реалізації туристичних послуг на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках.

Незважаючи на те, що туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури, державна регіональна політика формування механізму управління туристичною сферою недостатньо послідовна. Певною мірою, це обумовлюється постійною реструкту-

ризацією та реорганізацією центральних органів виконавчої влади, які відбувалися в системі управління туристичною діяльністю. Негативні економічні процеси охопили і туристичну сферу, зокрема було порушено цінність важливих складових туристичної інфраструктури, напрацьовані зв'язки, відбулося руйнування соціальноорієнтованого внутрішнього туризму, погіршення матеріально-технічної бази туризму¹⁵⁰.

Міністерство культури та туризму (МКТ) України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із проведення державної політики у сферах культури, туризму, діяльності курортів, у тому числі на регіональному та місцевому рівнях¹⁵¹. У складі МКТ України функціонує Державна служба туризму та курортів, до основних завдань якої відноситься: участь у реалізації державної політики у туристичній сфері; здійснення управління у туристичній сфері, управління майном підприємств, установ та організацій, що її проводять і належать до сфери управління МКТ; узагальнення практики застосування законодавства у туристичній і курортній сфері, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення; виконання контролюючо-наглядових, регулятивних і дозвільно-реєстраційних функцій¹⁵².

Крім центральних органів управління, в Україні функціонують державні та громадські організації, діяльність яких пов'язана із забезпеченням наукового супроводу розвитку туризму, просуванням туристичного продукту в межах країни і за кордоном, розвитком туристичної інфраструктури, захистом прав туристичних підприємств та споживачів туристичних послуг (додаток Д).

Необхідним елементом системи управління туризмом є науково обґрунтований підхід до формування стратегічних програмних документів, заходів просування туристичних продуктів, дослідження туристичних ринків та прогнозування і планування розвитку туризму.

¹⁵⁰ Федорченко В.К. Історія туризму в Україні : навч. посіб. / В.К. Федорченко, Т.А. Дворова; [передм. В.А. Смолія]. – К. : Вища шк., 2002. С. 107.

¹⁵¹ Положення про Міністерство культури та туризму: [затверджено указом Президента України від 2 грудня 2005 р. № 1688/2005]. // Інтернет-ресурс Міністерства культури та туризму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mincult.gov.ua>.

¹⁵² Про затвердження Положення про Державну службу туризму та курортів: постанова Кабінету міністрів України від 13 лютого 2006 р. № 132] // Інтернет-ресурс Міністерства культури та туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mincult.gov.ua>.

В Україні у 2002 р. згідно із Законом України «Про туризм»¹⁵³ та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 рр.»¹⁵⁴ створено Науковий центр розвитку туризму, метою діяльності якого є наукове забезпечення державної політики в сфері туризму, прогнозування та визначення перспектив його розвитку¹⁵⁵.

Для порівняння інституційне забезпечення туризму в Польщі є ефективнішим, про що свідчить: (1) значна кількість організацій, які займаються розвитком та просуванням туризму на внутрішньому і закордонному ринках; (2) раціональне географічне розміщення мережі представництв організацій на території країни та за кордоном; (3) збалансований розподіл обов'язків між різними організаціями; (4) скоординованість співробітництва між організаціями, державними органами влади та представниками ділових кіл; (5) належне фінансування діяльності.

В Україні кількість інституцій є незначна, фінансування їх діяльності – не постійним, регіональна мережа інституцій – відсутньою, ефективність роботи існуючих організацій не забезпечує достатньою мірою реалізацію заходів, необхідних для популяризації туризму в країні і за кордоном¹⁵⁶.

Як в Україні, так і в Польщі діяльність у сфері туризму врегульована інституційним базисом, який включає закони, нормативно-правові акти, а також державні та регіональні стратегії та програми розвитку туризму. Основоположними законодавчими актами є Закон України «Про туризм» (визначає загальні правові, організаційні, регулюючі, соціально-економічні засади реалізації державної політики в сфері туризму та є правовим підґрунтям для розробки комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності) та польський Закон «Про

¹⁵³ Україна. Закон Про туризм від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР // Інтернет-ресурс Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

¹⁵⁴ Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 583 // Інтернет-ресурс Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

¹⁵⁵ Інтернет-ресурс Інституту туризму Республіки Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.intur.com.pl](http://www.intur.com.pl).

¹⁵⁶ Мігущенко Ю. В. Напрями регулювання структурних диспропорцій в туристичній сфері України / Ю. В. Мігущенко // Вісник Донецького національного університету. Наук. журнал. – Серія В. Економіка і право. – № 1. – 2008. – С. 157-162.

туристичні послуги»¹⁵⁷ від 29 серпня 1997 р. (регулює видачу воєводами дозволів на господарську діяльність із організації туристичних заходів та туристичне посередництво, набуття дозволів туристичними провідниками та гідами, питання «категоризації» готельних об'єктів).

Важливим програмним документом розвитку туризму в Україні є Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки, основною метою якої є створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечення на цій основі комплексного розвитку регіонів за умови збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини, привернення уваги світової спільноти до українського турпродукту, залучення як іноземних, так і внутрішніх туристів до подорожей нашою країною, збільшення надходжень до держбюджету. На сучасному етапі саме ця Програма є стратегічно важливим документом у сфері розвитку туризму, на основі якої на регіональному рівні розроблені та прийняті програми розвитку туризму. Проте, відсутність належного державного фінансування туристичної сфери протягом кількох років, несформованість громадського моніторингу та публічного звітування внаслідок реорганізації державної системи управління туристичною сферою спричинили невиконання заходів, передбачених Програмою.

Іншою комплексною міжгалузеву та стратегічно важливою для країни та регіонів є Програма розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004-2010 рр., яка передбачає низку заходів надання можливості українським об'єктам туризму приєднатися до загальноєвропейської мережі туристичних маршрутів, що сприятиме туристичній привабливості та повноцінному використанню вітчизняного туристичного потенціалу¹⁵⁸.

Беззаперечним досягненням 2008 р. – Року туризму в Україні – стало остаточне погодження і схвалення розпорядженням Кабінету

¹⁵⁷ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych. // Інтернет-ресурс Міністерства економіки Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mg.gov.pl>.

¹⁵⁸ Про затвердження Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004-2010 рр. : [Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2004 р. // Інтернет-ресурс Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.org.ua>.

Міністрів України Стратегії розвитку туризму та курортів України¹⁵⁹. Проте порівняно зі стратегіями розвитку туризму Польщі українська стратегія певною мірою є декларативним документом, який потребує детального плану (операційних програм) реалізації заходів відповідно до означених напрямів розвитку туристичної сфери.

Істотною відмінністю Стратегії розвитку туризму в 2001-2006 рр., реалізованої у Польщі, є публічність звітування на рівні урядових органів про щорічне виконання заходів програми. Основною метою Стратегії 2001-2006 рр., яка на 60 % фінансувалася за рахунок структурних фондів ЄС, було посилення конкурентоспроможності туристичних продуктів на внутрішньому та міжнародних ринках, для досягнення чого були окреслені три широкомасштабні завдання: (1) посилення інвестиційних капіталовкладень у розвиток туристичної інфраструктури та туристичного продукту; (2) посилення конкурентоспроможності туристичної сфери; (3) дослідження і впровадження новітніх технологій у туристичній сфері.

Стратегія розвитку туризму в 2007-2013 рр. – набагато ширший та досконаліший комплексний програмний документ, метою якого є створення правових, інституційних, фінансових та кадрових умов для розвитку туризму, що сприяло б суспільно-господарському піднесенню Польщі та посиленню конкурентоспроможності економіки країни та регіонів при одночасному збереженні та охороні культурних і природних ресурсів. У процесі планування розроблено чотири пріоритетні напрями реалізації Стратегії 2007-2013 рр., зокрема: туристичний продукт високої якості; розвиток людських ресурсів для розвитку туристичної сфери; маркетингова діяльність; формування туристичного середовища.

Потрібно визнати що, і в Україні, і у Польщі відзначають пріоритетність туризму та рекреації для національного економічного розвитку. У Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 р. розвиток туристично-рекреаційного комплексу як державний пріоритет визначений для окремих регіонів, у тому числі для прикордонних (Волинської, Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської областей)¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Стратегія розвитку туризму і курортів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 р. № 1088-р. // Інтернет-ресурс Кабінету міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.org.ua>.

¹⁶⁰ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року : затверджено 21 липня 2006 р. № 1001 // Інтернет-ресурс Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Для зіставлення, Національна стратегія регіонального розвитку Польщі на період 2007-2013 рр. пріоритет збереження і використання культурної і природної спадщини, розвиток туризму визначає для всіх без винятку воєводств¹⁶¹. Проте у згаданих документах повністю відсутня міждержавна взаємоузгодженість стратегічних пріоритетів, заходів та операційних завдань з активізації транскордонного співробітництва.

Громадські організації, науково-дослідні установи та органи державного управління України і Польщі постійно реалізують проекти транскордонного співробітництва, в яких розробляються стратегії та концепції розвитку спільного транскордонного регіону. Але, переважно, стратегії мають загальний і декларативний характер без передбачення належної концентрації трудових та фінансових ресурсів на вирішенні конкретних проблем транскордонної співпраці і розвитку прикордонних регіонів. Найбільше продуманою на даний час стратегією є «Спільна українсько-польська стратегія транскордонного співробітництва на 2005-2015 рр.», розроблена для Любельського та Подкарпатського воєводств Польщі, Волинської та Львівської областей України. Стратегія як один із пріоритетів визначає охорону природних ресурсів та навколишнього середовища, в межах якого виокремлено завдання з розвитку сільського, зеленого та агротуризму¹⁶². Об'єктивно, якщо йдеться про прикордонні регіони України та Польщі, доцільно охопити не лише сільський, зелений, агротуризм, але й інші види (активний та екстремальний, спортивний, ремісничий, культурний, пізнавальний, релігійний). Акцентування на конкретних видах туризму потребує розробки спільних інтегрованих туристичних транскордонних продуктів із забезпеченням комплексу супровідних інформаційних матеріалів.

Ринкові трансформації та поглиблення транскордонного співробітництва зумовили розробку «Польсько-української стратегії транскордонного співробітництва на 2007-2015 рр.», причому географічна територія розширена включенням Закарпатської області. Одним із пріоритетів цієї Стратегії визначено підтримку розвитку туризму та охорону культурної спадщини, що потребує спільних зусиль зі створення конкурентних транскордонних туристичних продуктів та

¹⁶¹ Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsrr.gov.pl>.

¹⁶² Wspólna polsko-ukraińska strategia współpracy transgranicznej 2005-2015. – Europejskie Centrum Integracji i Współpracy Samorządowej «Dom Europy». – Lublin, 2005. – 52 s. – S. 22-42.

проведення активної маркетингової політики. У той же час у Стратегії недостатньо уваги приділено вдосконаленню інфраструктури туристичної сфери транскордонного регіону, у тому числі для проведення Євро-2012¹⁶³.

До основних проблем, які не відображені у «Спільній українсько-польській стратегії транскордонного співробітництва на 2005-2015 рр.» та «Польсько – українській стратегії транскордонного співробітництва на 2007 - 2015 рр.», але потребують взаємоузгодженого вирішення в українсько-польському транскордонному регіоні, віднесемо такі: 1) розвиток туристичної та суміжної інфраструктури; 2) формування позитивного туристичного іміджу, підвищення рівня якості послуг та використання можливостей успішного просування продукту на внутрішньому, транскордонному, європейському та міжнародному ринках; 3) застосування альтернативних форм транскордонного співробітництва у сфері туризму, доцільність використання яких обумовлюється депресивністю економік прикордонних регіонів та необхідністю об'єднання людських, фінансових та інших матеріальних ресурсів для забезпечення конкурентоспроможності на інноваційних засадах розвитку; 4) створення сприятливого інвестиційного клімату, ефективної системи залучення зарубіжного капіталу для розвитку підприємницької активності та бізнес-середовища в туристичній сфері; 5) підготовка висококваліфікованих спеціалістів для потреб інтегрованої туристичної сфери прикордонних регіонів; 6) формування спільного туристичного іміджу до чемпіонату з футболу Євро-2012; 7) інформаційне забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу українсько-польського транскордонного регіону; 8) збереження, відновлення та охорона культурно-історичної спадщини та довкілля.

Зважаючи на наведений аналіз стратегій розвитку туризму в Польщі та Україні, можна підсумувати, що розвиток туризму в регіонах Польщі відбувається на основі обґрунтованих стратегічних рішень прикладного характеру з відповідним фінансовим, інституціональним, інфраструктурним, кадровим забезпеченням. У той час, як в Україні стратегічні та програмні документи розвитку туризму мають рекомендаційно-декларативний характер, що не лише унеможливорює посилення конкурентоспроможності туристичної сфери регіонів, але й перешкоджає розвитку міжрегіонального і транскордонного співробітництва.

¹⁶³ Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 рр. – Люблін, Жешув, Львів, Луцьк, Ужгород, 2008. – С. 143-147.

2.3.2. Економетрична оцінка міжнародної конкурентоспроможності туристичної сфери в українських та польських регіонах

Світові рейтинги конкурентоспроможності та розвитку економіки дозволяють порівнювати конкурентне середовище в регіонах України за важливими інтегральними індексами та виявляти пріоритетні напрями подальшого розвитку. Як можна побачити з рис. 2.19, економіка регіонів України та Польщі істотно відрізняється за інтегральними індексами конкурентоспроможності, економічної свободи, якості життя, людського розвитку, сприйняття корупції, «легкості» ведення бізнесу, чим підтверджуються істотні диспропорції у соціально-економічному розвитку країн та їх регіонів.

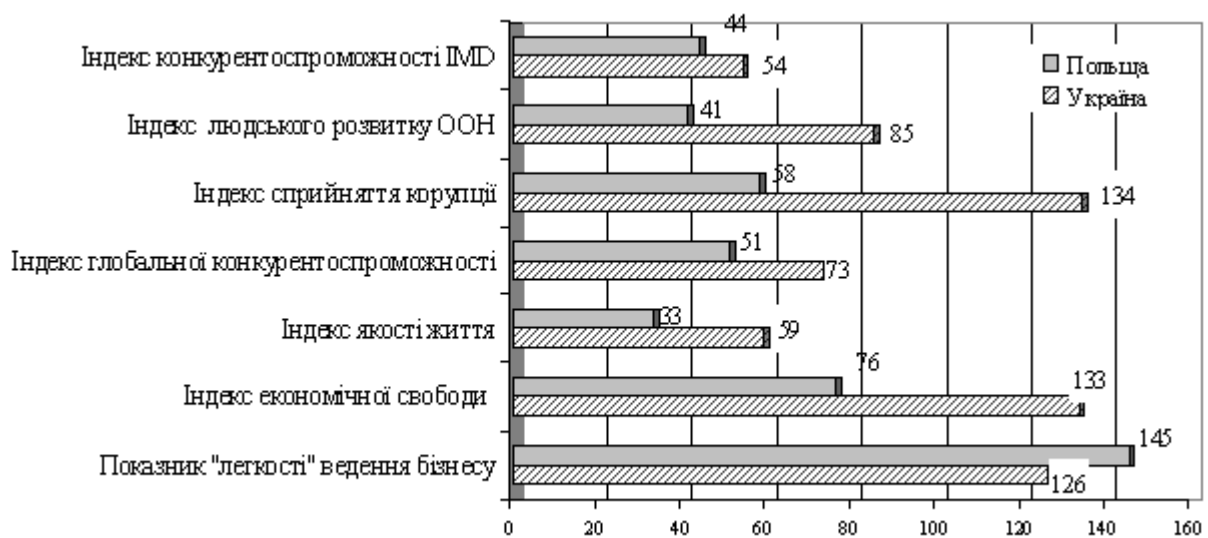


Рис. 2.19. Місце України та Польщі в основних світових рейтингах конкурентоспроможності і соціально-економічного розвитку, 2008 р.¹⁶⁴

Для оцінки конкурентоспроможності окремих сервісних галузей економіки (у т.ч. туристичної) регіону на зарубіжних ринках розраховано індекс виявленої порівняльної переваги для основних груп послуг. Зокрема, вибрані показники зовнішньої торгівлі (експорт, тис. дол. США; імпорт, тис. дол. США) у 2004-2009 рр. (додаток Е). Розрахунки

¹⁶⁴ Дані (індикатори та індекси). Світовий центр даних з неоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wcd.org.ua/uk/node/394>; Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія / Д. Г. Лук'яненко. – К. : ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.; The Global Competitiveness Report 2008-2009. World Economic Forum, Geneva, Switzerland. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/Past Reports/index.htm](http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/Past%20Reports/index.htm); Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / [за заг. ред. В. М. Гейця та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 678 с.

дозволили виявити такі порівняльні переваги у зовнішній торгівлі послугами з усіма країнами світу.

Серед галузей сфери послуг найвищий рівень конкурентних переваг мають транспортні послуги, зокрема трубопровідний транспорт (у 2009 р. RCA=100,87). Високим рівнем конкурентоспроможності володіють послуги морського (49,37); залізничного (21,17); повітряного (23,56); інших видів транспорту (18,44); послуги з ремонту (20,14) (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка індексу виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі за групами послуг (2004-2009 рр.)¹⁶⁵

Групи послуг	Значення індексу RCA					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Трубопровідний транспорт	142,39	138,96	122,08	121,95	100,87	100,61
Морський транспорт	40,87	42,36	33,71	33,89	34,11	49,37
Інший транспорт	15,95	16,99	16,99	16,99	21,49	18,44
Повітряний транспорт	7,88	11,78	15,43	15,86	10,92	23,56
Послуги з ремонту	20,77	20,50	13,11	13,16	14,39	20,14
Залізничний транспорт	10,15	16,09	16,99	18,02	19,27	21,17
Послуги зв'язку	-11,24	0,88	3,68	3,80	12,07	1,94
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	-7,07	-8,91	-20,02	-19,63	-10,74	-11,19
Комп'ютерні послуги	-13,02	-16,33	-6,73	-6,69	-5,79	-0,49
Страхові послуги	-17,05	-7,22	-8,51	-8,40	-5,11	-7,11
Будівельні послуги	-10,27	-12,35	-5,12	-5,04	-2,48	-8,03
Подорожі	-7,32	-8,08	-13,04	-12,70	-9,90	-10,64
Інші ділові послуги	-9,69	-12,38	-7,13	-6,66	-5,65	-9,29
Роялті та ліцензійні послуги	-16,17	-30,57	-20,59	-20,47	-17,81	-21,37
Різні ділові, професійні та технічні послуги	-25,86	-27,92	-16,38	-15,22	-16,82	-20,09
Фінансові послуги	-22,70	-35,59	-66,79	-65,28	-82,62	-98,66
Державні послуги, не віднесені до інших категорій	-97,57	-88,21	-57,66	-63,75	-47,24	-44,78

¹⁶⁵ Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2005 році : статистичний збірник. – Том 1. – [відп. за вип. С.В. Чернишова]. – Державний комітет статистики України, 2006. – 236 с.; Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2006 році : статистичний збірник. – Том 1. – [відп. за вип. А.О. Фризоренко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – С. 154-157; Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2007 році : статистичний збірник. – Том 1. – [відп. за вип. А.О. Фризоренко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – С. 152-155; Зовнішня торгівля України послугами за 2008 рік : експрес-випуск. – [відп. за вип. А.О. Фризоренко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 14 с. // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. – С. 10-11.

Негативним є невисокий рівень конкурентоспроможності таких видів послуг, як: подорожі (RCA= -10,64); послуги приватним особам та послуги в галузі культури і відпочинку (-11,19); роялті та ліцензійні послуги (-21,37); різні ділові, професійні та технічні послуги (-20,09). Для цих сервісних галузей в регіонах України нагромаджений значний людський, науково-технічний і природно-ресурсний потенціал, тому, зважаючи на їх важливість для економіки, саме вони повинні стати об'єктом державної підтримки та стимулювання експорту.

На основі аналізу динаміки значень індексу виявлених порівняльних переваг за 2004-2009 рр. (додаток Ж) зробимо висновок, що послуги всіх видів транспорту та послуги зв'язку впродовж шести років характеризуються позитивними значеннями індексу RCA. Це підтверджує конкурентоспроможність таких послуг на міжнародних ринках.

Усі інші групи послуг не відображають чітких тенденцій покращання конкурентоспроможності. Незважаючи на те, що Україна з 2004 р. входить до списку найпопулярніших туристичних маршрутів Європи, а у 2007 р. увійшла до переліку провідних туристичних центрів світу за кількістю туристичних відвідувань, значення індексу виявлених порівняльних переваг послуг із організації подорожей та відпочинку залишається від'ємним. Звідси – недоотримання доходів від міжнародного туризму внаслідок незадовільного рівня розвитку інфраструктури, низької якості послуг у сфері туризму та недостатнього рекламно-інформаційного просування вітчизняного туризму на міжнародному ринку.

Динаміка індексу виявлених порівняльних переваг на ринках країн світу за групою послуг «Подорожі» (додаток З) показує найбільші порівняльні переваги на ринках країн, загалом не ключових з погляду генерування туристичних потоків:

– у 2006 р. – Ірак (446,20), Кабо-Верде (382,26), Бурунді (355,55), Саудівська Аравія (24,04), Ліван (217,25), Уганда (179,76), Марокко (171,89), Пакистан (156,95), Замбія (137,17), Об'єднана Республіка Танзанія (117,26) та ін.;

– у 2007 р. – Угорщина (4742,60), Мадагаскар (391,41), Ірак (375,03), Бахрейн (347,15), Уганда (332,07), Бурунді (264,58), Гвінея (203,28), Афганістан (179,13), Марокко (160,45), Камерун (151,11), Чад (138,10), Бенін (125,84), Кабо-Верде (124,74), Ліван (106,65) та ін.;

– у 2008 р. – Афганістан (339,03), Ірак (290,34), Пакистан (207,94), Хорватія (168,29), Гвінея (167,36), Палестинська територія

(158,16), Кувейт (150,16), Бахрейн (119,91), Аргентина (116,60), Камерун (87,84) та ін.

Зіставлення індексу порівняльних переваг на ринках країн світу, аналіз договірної бази у сфері туризму та основних країн походження в'їзних туристичних потоків в Україну доводить до таких висновків. По-перше, з 46-и країн, з якими укладені угоди про співробітництво у туристичній сфері, порівняльні переваги у 2006 р. виявлені лише на ринках 18-и країн (Ліван, Молдова, В'єтнам, Македонія, Сирійська Арабська Республіка, Білорусь, Китай, Лівійська Арабська Джамахірія, Бразилія, Йорданія, Узбекистан, Азербайджан, Таджикистан, Люксембург, Польща, Литва, Ізраїль, Туркменістан); у 2007 р. – 22-х країн (Угорщина, Ліван, Вірменія, Сирійська Арабська Республіка, Китай, Молдова, В'єтнам, Білорусь, Таджикистан, Йорданія, Латвія, Литва, Португалія, Бразилія, Киргизстан, Польща, Туркменістан, Албанія, Македонія, Люксембург, Монголія, Грузія). Саме цим зумовлена необхідність перегляду договірної бази і переходу на науково обґрунтовані засади вибору країн-партнерів та укладення двосторонніх договорів.

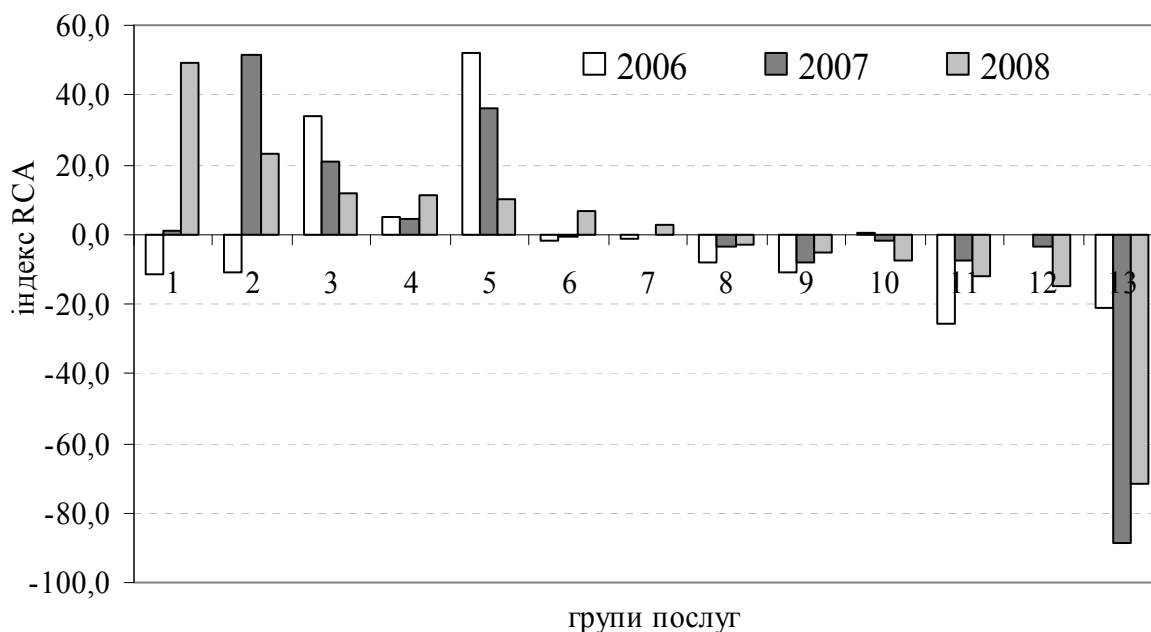
По-друге, з дев'яти основних країн в'їзного туризму Україна має порівняльні переваги лише на ринках п'яти країн (у 2006 р. – Польща, Молдова, Білорусь, Німеччина, США; у 2007-2008 рр. – Угорщина, Молдова, Білорусь, США, Польща), що підтверджує диспропорційність і асиметричність туристичних обмінів, а також недостатній рівень конкурентоспроможності туристичної сфери регіонів України на міжнародному рівні (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Характеристики в'їзного туризму в Україну
з основних країн-партнерів, 2006-2008 рр.**

Країна	2006 р.			2007 р.			2008 р.		
	млн осіб	частка у загальному обсязі, %	індекс RCA	млн осіб	частка у загальному обсязі, %	індекс RCA	млн осіб	частка у загальному обсязі, %	індекс RCA
Всього	18,9	100		23,1	100		20,7	100	
Росія	7,2	31	-6,32	7,2	31	-3,80	7,0	34	-0,94
Польща	4,4	19	4,95	4,4	19	4,46	2,5	12	11,45
Молдова	4,0	17	69,56	4,0	17	58,45	4,3	21	54,27
Угорщина	1,3	5	-15,49	1,3	5	4742,60	0,8	4	4742,60
Білорусь	2,9	13	31,57	2,9	13	41,28	3,0	14	34,55
Словаччина	0,7	3	-42,37	1,3	5	-25,03	0,5	3	-6,19
Румунія	1,0	4	-29,02	1,3	5	-11,71	1,1	5	-4,72
Німеччина	0,2	1	0,45	0,2	1	-3,28	0,2	1	-5,39
США	0,1	1	18,05	0,1	1	21,22	0,1	0,6	8,55

Для окреслення перспектив та пріоритетів українсько-польського туристичного співробітництва потрібно виявити конкурентні переваги регіонів України у зовнішній торгівлі послугами з Польщею, в тому числі за групою послуг «Подорожі». Проведені розрахунки на основі даних додатку II дозволили виявити найвищий рівень порівняльних переваг у 2006 р. для таких груп послуг: ділові, професійні та технічні послуги (RCA=51,9); послуги зв'язку (34,0); подорожі (5,0) (рис. 2.20).



Примітка: 1 - послуги з ремонту; 2 - транспортні послуги; 3 - послуги зв'язку; 4 - подорожі; 5 - різні ділові, професійні та технічні послуги; 6 - інші ділові послуги; 7 - комп'ютерні послуги; 8 - фінансові послуги; 9 - державні послуги, які не віднесені до інших категорій; 10 - роялті та ліцензійні послуги; 11 - будівельні послуги; 12 - послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку; 13 - страхові послуги.

Рис. 2.20. Динаміка індексу виявлених порівняльних переваг (RCA) України у зовнішній торгівлі послугами з Польщею, 2006-2008 рр.¹⁶⁶

У 2007 р. відбулися деякі зміни індексу RCA: найвищий рівень порівняльних переваг властивий для групи транспортних послуг (51,23); встановлено інші показники: різні ділові, професійні та технічні послуги (35,94); послуги зв'язку (20,85); подорожі (4,46).

¹⁶⁶ Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2006 році : статистичний збірник. – Том 1. – [відп. за вип. А.О. Фризоренко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – С. 201-202; Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2007 році : статистичний збірник. – Том 2. – [відп. за вип. А.О. Фризоренко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – С. 142; Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2008 році : статистичний збірник. – [відп. за вип. А.О. Фризоренко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – С. 196-171.

Істотно змінилося значення індексу виявлених порівняльних переваг для більшості груп послуг у 2008 р. – найбільшим значенням індексу характеризувалися послуги з ремонту (49,04), дещо зменшилося значення RCA для транспортних послуг (23,30), різних ділових, професійних та технічних послуг (11,69). Водночас, позитивним є збільшення значення індексу для групи послуг «Подорожі» (11,45).

Стабільно зростає позитивне значення індексу порівняльних переваг для групи послуг «Подорожі» у 2006-2008 рр. підштовхує до формування висновку про значний потенціал досягнення належного рівня ефективності експорту туристичних послуг і перспективні можливості подальшого розвитку українсько-польського транскордонного туризму.

Дослідження проблем посилення конкурентоспроможності українсько-польського туристичного співробітництва потребує позиціонування України та Польщі за глобальним індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (ІКПТ) Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) та рейтингом Всесвітньої ради з туризму та подорожей. Так, у 2007 р. Україна займала 78-у позицію в загальному рейтингу ІКПТ для 124-х країн, що є досить низьким показником для країни зі значним туристичним потенціалом, у 2008 р. – 77-у позицію в рейтингу для 133-х країн, і ця позиція не змінилася у 2009 р. Для Польщі відбулися значні зміни рейтингу за значення ІКПТ – з 63-ї позиції в 2007 р. до 56-ї в 2008 р. У 2009 р. ІКПТ для Польщі дещо погіршився і в загальному рейтингу Польща зайняла 58-у позицію¹⁶⁷. Експертами ВЕФ для України визнано погіршення показників субіндексу «Людські, культурні та природні ресурси» і покращання показників субіндексів «Структура регулювання» і «Бізнес-середовище та інфраструктура». Польща покращила показники субіндексів «Структура регулювання», «Людські, культурні та природні ресурси» і втримала сталу позицію за субіндексом «Бізнес-середовище та інфраструктура» (табл. 2.11).

¹⁶⁷ The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007. Furthering the Process of Economic Development. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2007. – 462 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>. – P. 304, 350; The Travel & Tourism Competitiveness Report 2008. Balancing Economic Development and Environmental Sustainability. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2008. – 474 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>. – P. 290, 344; The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. Managing in a Time of Turbulence. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2009. – 525 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>. – P. 310, 363.

Таблиця 2.11

**Динаміка індексу конкурентоспроможності у сфері
подорожей та туризму для України і Польщі засубіндексами та
групами показників, 2007-2009 рр.¹⁶⁸**

Показники	ІКПТ 2007		ІКПТ 2008		ІКПТ 2009	
	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна
Місце у загальному рейтингу ІКПТ	63	78	56	77	58	77
Індекс конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму	4.2	3.9	4.2	3.8	4.2	3.8
Субіндекс «Структура регулювання сфери подорожей та туризму»	4.2	4	4.5	4.5	4.4	4.7
Політичні правила та регулювання	4.7	4	4.3	3.7	4.3	3.8
Регулювання охорони навколишнього середовища	4	3	4.6	4.2	4.6	4.3
Безпека та охорона	4.3	4.2	4.6	4.5	4.6	4.7
Здоров'я та гігієна	4.1	5.5	5	6.4	4.5	6.4
Місце подорожей та туризму в системі національних пріоритетів	4.2	3.3	4.2	3.8	4.1	4.0
Субіндекс «Бізнес-середовище та інфраструктура»	3.5	3.2	3.6	3.2	3.5	3.4
Інфраструктура авіатранспорту	2.6	2.6	2.6	2.4	2.7	2.6
Інфраструктура наземного транспорту	3.6	3.4	4	3.2	3.5	3.3
Туристична інфраструктура	3.6	2.7	3.6	3.5	3.5	3.7
Інформаційна інфраструктура та зв'язок	3.5	2.6	3.6	3.1	3.8	3.4
Конкурентоспроможність цін у сфері туризму	4.2	4.9	4.4	3.9	4.1	3.9
Субіндекс «Людські, культурні та природні ресурси»	4.8	4.4	3.5	4.4	4.6	3.5
Людські ресурси	5.3	5	4.9	5.2	5.2	5.1
Національна туристична привабливість	3.6	5.2	4.8	4.1	4.5	4.7
Природні ресурси	5.5	3.1	2.4	3.7	4.5	2.4
Культурні ресурси			1.9	4.7	5.1	1.8

Аналіз динаміки змін окремих показників, груп показників та субіндексів дозволяє виділити ті, які формують конкурентні переваги та недоліки (загрози) конкурентоспроможності. Порівняємо конкурентні переваги регіонів України і Польщі та їх зміну за роки, коли структура ІКПТ залишалася майже незмінною (додаток К). Для України в 2008-2009 рр. визначено менше конкурентних переваг, ніж

¹⁶⁸ The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007. Furthering the Process of Economic Development. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2007. – 462 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>. – P. 304, 350; The Travel & Tourism Competitiveness Report 2008. Balancing Economic Development and Environmental Sustainability. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2008. – 474 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>. – P. 290, 344; The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. Managing in a Time of Turbulence. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2009. – 525 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>. – P. 310, 363.

для Польщі. В 2009 р. порівняно з 2008 р. в Україні кількість конкурентних переваг збільшилась, а в Польщі – зменшилася. Показники конкурентних переваг для України та Польщі істотно відрізняються, чим обумовлені й різні стратегічні пріоритети та заходи державної політики посилення конкурентних позицій туристичної сфери на національному та міжнародному рівнях для цих країн.

Польща характеризується конкурентними перевагами за показниками групи «Інформаційна інфраструктура та зв'язок», що підтверджує вищий рівень активності використання інформаційних технологій у туристичному бізнесі, показниками груп субіндексу «Людські, культурні та природні ресурси», тобто вищий потенціал обслуговування та задоволення культурних потреб туристів. Україна за жодною з 14-и груп показників не має максимально повної конкурентної переваги.

Найвагомішими конкурентними перевагами Польщі у 2008-2009 рр. є відвідування та участь у туристичних ярмарках та виставках. Саме представлення на туристичних ярмарках, виставках та просування на них бренда «Polska» забезпечує обізнаність іноземців про туристичний потенціал, атракції та туристичні продукти Польщі. Для України найвагомішими конкурентними перевагами визначені такі показники, як забезпеченість лікарняними ліжками, кількість користувачів мобільного зв'язку, але зазначимо, ці показники не є домінантами конкурентоспроможності туристичної галузі.

З іншого боку, для регіонів України та Польщі у «Звіті про конкурентоспроможність у сфері подорожей та туризму» визначені стримуючі фактори. Як можна побачити з даних, наведених в додатку К, стримуючих факторів визначено істотно більше, ніж конкурентних переваг, що підтверджує актуальність заходів посилення конкурентоспроможності туристичної сфери саме в процесі двостороннього співробітництва. При цьому для регіонів України існує значно більше стримуючих факторів, ніж для Польщі, що й обумовлює недостатній рівень конкурентоспроможності туристичної сфери регіонів України у порівнянні з регіонами Польщі. Водночас подібність більшості зі стримуючих факторів конкурентоспроможності підтверджує географічну, суспільну, економічну та історичну спільність країн та туристичної сфери. Для обох країн стримуючі фактори конкурентоспроможності за всіма показниками групи «Безпека та охорона». Враховуючи, що більшість тих, хто подорожує після терористичних актів у найбільших туристичних центрах при виборі місця відпочинку керуються саме показниками безпеки, це спричиняє негативний туристичний імідж країн. Регіони

України та Польщі мають надзвичайно низькі показники конкурентних переваг за групами «Політичні правила та регулювання», «Стійкість системи охорони навколишнього середовища», «Національна туристична привабливість» та «Місце подорожей та туризму в системі національних пріоритетів», що пов'язано насамперед з ефективністю державного управління та регулювання в туристичній сфері, несприятливими умовами для туристичного бізнесу, а також не усвідомленням необхідності захисту довкілля, збереження його чистоти та безпеки¹⁶⁹.

Важливим індикатором національної конкурентоспроможності туризму на міжнародному рівні можна вважати й рейтинг Всесвітньої ради з туризму та подорожей, який розробляється спільно з Оксфордським відділом економічних прогнозів на основі економічного аналізу та прогнозних оцінок. Загалом у рейтингу темпів розвитку туризму у 2008 р. для 176-и країн Польща займала 24-е місце, а Україна – 45-е. У 2009 р. місця України і Польщі у рейтингу для 181 країни погіршилися – 26-а та 52-а позиції відповідно. За рейтингом внеску сфери туризму та подорожей у національну економіку у 2008-2009 рр. Україна випереджала Польщу і у 2008 р. займала 98-у позицію порівняно з 115-ю позицією Польщі та у 2009 р. 104-у позицію порівняно з 108-ою.

За показником прогнозованого зростання сфери туризму та подорожей у 2008 р. 24-у позицію зайняла Польща і 81-у – Україна. У 2009 р. Україна істотно покращила місце у рейтингу і посіла 20-у позицію порівняно з 41-ою позицією Польщі¹⁷⁰. Загальний рейтинг складається за результатами покраїнних економічних досліджень впливу сфери туризму і подорожей на економіку країн. Основні показники, наведені в табл. 2.12, з урахуванням рейтингових оцінок Всесвітньої ради з туризму та подорожей, дають підстави для формування висновку, що сфера туризму регіонів Польщі більш конкурентоспроможна, ніж України. У той же час прогнозні оцінки для

¹⁶⁹ Мігущенко Ю.В. Порівняльний аналіз конкурентоспроможності українського і польського туризму в Карпатському регіоні / Ю.В. Мігущенко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – С. 151-159.

¹⁷⁰ Tourism Satellite Accounting. The 2008 travel & tourism economic research. Ukraine. – World travel & tourism council, 2008. – 20p. – P. 2; Tourism Satellite Accounting. The 2008 travel & tourism economic research. Poland – World travel & tourism council, 2008. – 20p. – P. 2; Tourism Satellite Accounting. The 2009 travel & tourism economic research. Ukraine. – World travel & tourism council, 2009. – 20p. – P. 2; Tourism Satellite Accounting. The 2009 travel & tourism economic research. Poland – World travel & tourism council, 2009. – 20p. – P. 2.

України на наступні 10 років відображають тенденцію до посилення конкурентоспроможності вітчизняної туристичної сфери.

Таблиця 2.12

Структурні характеристики сфери туризму і подорожей в економіках України та Польщі, 2008-2009 рр. та прогноз на 2019 р.

Показники	Україна			Польща		
	2008	2009	2019 (прогноз)	2008	2009	2019 (прогноз)
Місце у рейтингу темпів розвитку туризму	45	52	-	24	26	-
Місце у рейтингу внеску сфери туризму та подорожей у національну економіку	98	104	-	115	108	-
Місце у рейтингу прогнозованого зростання сфери туризму та подорожей на 10 років	81	20	-	24	41	-
Частка туристичної індустрії та суміжних галузей економіки у ВВП (у %)	9,0	7,8	8,9	7,7	7,7	8,1
Внесок безпосередньо туристичної сфери у ВВП (у %)	1,6	1,5	1,7	1,6	1,6	1,6
Зайняті у туристичній індустрії та суміжних галузях економіки (у %)	7,4	6,4	7,3	7,1	7,2	7,4
Зайняті безпосередньо у туристичній сфері (у %)	1,3	1,2	1,4	1,6	1,6	1,6
Частка доходів від іноземних туристів та реалізації туристичних товарів і послуг у загальному експорті (у %)	9,7	8,2	10,7	11,7	11,2	11,2

Застосування методики оцінки конкурентоспроможності туристичної сфери для регіонів України та Польщі і спільного українсько-польського транскордонного регіону потребує порівняння туристичного потенціалу та виявлення факторних переваг конкурентоспроможності. До вихідної матриці показників, яка формує ознакову множину моделі, віднесено 18 показників (зіставних для України та Польщі згідно з методикою статистичних обстежень), які достатньо об'єктивно відображають туристичний потенціал регіонів (кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання у розрахунку на 100 тис. осіб населення регіону; одноразова місткість підприємств готельного господарства; кількість театрів на 1 млн осіб; кількість музеїв на 1 млн осіб; кількість кінотеатрів на 1 млн осіб; кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях на 1 тис. осіб; кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на 1 тис. осіб; чисельність лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. осіб; кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 1 тис. осіб; довжина доріг із твердим покриттям на 100 кв. км площі території регіону; кількість аеропортів), а також окремі загальні показники, які відображають масштаби та рівень

розвитку регіонів (площа території регіону; середньооблікова чисельність населення; валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу, середньомісячна номінальна заробітна плата) (додаток Л).

За допомогою багатовимірного статистичного аналізу (БСА) виокремимо три групи областей України та воєводств Польщі за рівнем туристичного потенціалу (табл. 2.13). Прикордонні Любельське та Подкарпатське воєводства Польщі відносяться до другої групи зі значним туристичним потенціалом та рівнем розвитку туристичної та виробничої інфраструктури. Львівська, Волинська та Закарпатська області України входять до третьої групи з середнім рівнем розвитку туристичного потенціалу та інфраструктури туризму.

Таблиця 2.13

Групування областей України та воєводств Польщі за рівнем туристичного потенціалу

№ групи	Адміністративно-територіальні одиниці в групі	Мінімальна та максимальна евклідова відстань до центру таксона	Характеристика групи
I	Дольношльонське, Малопольське, Мазовецьке, Шльонське, Велькопольське та Поморське воєводства	507,106 – 3146,241	Лідери за туристичним потенціалом
II	Куявсько-Поморське, Любельське, Любуське, Лодзьке, Опольське, Подкарпатське, Подляське, Свентокшиське, Вармінсько-Мазурське, Заходньопоморське воєводства, Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Харківська області	375,429 – 1513,35	Достатній туристичний потенціал та розвинена туристична інфраструктура
III	АР Крим, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області	290,384 – 2159,873	Середній рівень розвитку туристичного потенціалу та незадовільний – туристичної і виробничої інфраструктури

Тобто, досліджувані адміністративно-територіальні одиниці України та Польщі, які формують українсько-польський транскордонний регіон, відрізняються за туристичним потенціалом та рівнем розвитку туристичної інфраструктури. Хоча це не заперечує можливості транскордонної співпраці в сфері туризму, проте потребує з боку органів державного управління областей України приділення більшої уваги розвитку загальної (фізичної) та туристичної інфраструктури для поси-

лення інтегральної конкурентоспроможності транскордонного туризму з використанням потенціалу та інфраструктури прикордонних регіонів.

Для виявлення найвагоміших факторів впливу на конкурентоспроможність туристичної сфери в окремих регіонах України, Польщі та процесу українсько-польського туристичного співробітництва в межах транскордонного регіону, застосуємо метод головних компонент, який дозволяє агрегувати сукупність вихідних факторних ознак на певні узагальнені групи показників (головні компоненти). Вихідні матриці показників для України, Польщі та регіонів обох країн, які формують ознакові множини моделей, наведені у додатку Л. З матриці факторних навантажень для регіонів України (табл. 2.14) бачимо, що перша головна компонента тісно пов'язана з 3-ю ознакою (середньорічна чисельність населення), 5-ю (кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання), 8-ю (кількість театрів), 12-ю (кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування), 15-ю (кількість зареєстрованих злочинів), 16-ю (кількість підприємств, що надавали туристичні послуги) та 18-ю (середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів) ознаками.

Таблиця 2.14

Факторні навантаження для ознакових характеристик туристичного потенціалу в областях України, 2007 р.

Показники формування туристичного потенціалу	Фактор 1	Фактор 2
X1- Площа території, тис. кв. м.	0,55	-0,59
X3 - Середньорічна чисельність населення, тис. осіб	0,91	-0,08
X5 - Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання, од.	0,74	0,29
X6- Одноразова місткість підприємств готельного господарства, тис. осіб	0,63	0,56
X8 - Кількість театрів, од.	0,81	0,21
X9 - Кількість музеїв, од.	0,17	0,72
X10 - Кількість кінотеатрів, од.	0,01	-0,44
X11- Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях, тис. од.	0,93	-0,15
X12 - Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування, од.	0,95	-0,03
X13 - Кількість лікарів усіх спеціальностей, на 10 тис. осіб	0,47	0,27
X14 - Кількість лікарняних ліжок, на 10 тис. осіб	0,33	-0,48
X15 - Кількість зареєстрованих злочинів, тис.	0,88	-0,11
X16 - Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, од.	0,91	0,05
X18 - Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів, тис. осіб	0,84	0,28
X19 - Дороги з твердим покриттям, км	0,58	-0,59
X20 - Кількість аеропортів, од.	0,66	0,18
Властиві значення	7,93	2,32
Внесок окремих компонент у сумарну дисперсію	49,58 %	14,48 %
Внесок головних компонент у сумарну варіацію ознакової множини (накопичення), %	64,06 %	

Найтісніший зв'язок із другою головною компонентою має 9-а ознака (кількість музеїв). Аналіз властивих чисел, дисперсій головних компонент свідчить, що внесок першої компоненти в сумарну дисперсію ознакової множини регіонів України становить 49,58 %, а другої – 14,48 %. Разом дві компоненти складають 64,06 % сумарної варіації, що свідчить про високий ступінь факторизації.

Отримані матриці факторних навантажень для воєводств Польщі (табл. 2.15) дозволяють стверджувати, що перша головна компонента тісно пов'язана з 3-ю (середньорічна чисельність населення), 6-ю (одноразова місткість підприємств готельного господарства), 8-ю (кількість театрів), 9-ю (кількість музеїв), 10-ю (кількість кінотеатрів), 11-ю (кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях), 12-ю (кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування), 15-ю (кількість зареєстрованих злочинів), 16-ю (кількість підприємств, що надавали туристичні послуги), 18-ю (середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів) та 19-ю (автошляхи з твердим покриттям) ознаками, тобто тими, які характеризують туристичний потенціал, супутню, виробничу (фізичну) інфраструктуру.

Таблиця 2.15

Факторні навантаження для ознакових характеристик туристичного потенціалу у воєводствах Польщі, 2007 р.

Показники формування туристичного потенціалу	Фактор 1	Фактор 2
X1- Площа території, тис. кв. м.	0,51	-0,06
X3 - Середньорічна чисельність населення, тис. осіб	0,97	-0,13
X5 - Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання, од.	0,65	0,63
X6 - Одноразова місткість підприємств готельного господарства, тис. осіб	0,84	0,46
X8 - Кількість театрів, од.	0,97	-0,05
X9 - Кількість музеїв, од.	0,90	0,16
X10 - Кількість кінотеатрів, од.	0,90	-0,17
X11 - Кількість основних телефонних апаратів загального користування в містах, тис. од.	0,96	-0,12
X12 - Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування, од.	0,97	-0,08
X13 - Кількість лікарів усіх спеціальностей, на 10 тис. осіб	0,69	-0,40
X14 - Кількість лікарняних ліжок, на 10 тис. осіб	0,25	0,88
X15 - Кількість зареєстрованих злочинів, тис.	0,94	-0,11
X16 - Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, од.	0,97	0,03
X18 - Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів, тис. осіб	0,97	0,07
X19 - Дороги з твердим покриттям, км	0,91	-0,09
X20 - Кількість аеропортів, од.	0,59	0,32
Властиві значення	11,22	1,77
Внесок окремих компонент у сумарну дисперсію	70,10 %	11,05 %
Внесок головних компонент у сумарну варіацію ознакової множини (накопичення)	81,15 %	

Найтісніший зв'язок із другою головною компонентою має 14-а ознака. Внесок першої компоненти в сумарну дисперсію ознакової множини для воєводств Польщі становить 70,10 %, а другої – 11,05 % і разом вони складають 81,15 % сумарної варіації, що свідчить про вищий ступінь факторизації, ніж для областей України.

Порівняння результатів факторного аналізу для України та Польщі дозволяє стверджувати, що для регіонів обох країн характерними ознаками розвитку туризму є показники, що забезпечують різноманітність спектра послуг для туристів.

Для виявлення факторних ознак, які впливають на розвиток туризму в транскордонному регіоні, доцільно провести факторний аналіз спільно для областей України та воєводств Польщі, які входять до українсько-польського транскордонного регіону. Аналізуючи отриману матрицю факторних навантажень (табл. 2.16), можна підсумувати, що перша головна компонента тісно пов'язана з десятьма з шістнадцяти ознак, з другою компонентою тісно пов'язані три ознаки.

Таблиця 2.16

Факторні навантаження для ознак, що характеризують туристичний потенціал та розвиток туризму у воєводствах Польщі та областях України

Показники формування туристичного потенціалу	Фактор 1	Фактор 2
X1 - Площа території, тис. кв. м	-0,14	-0,59
X3 - Середньорічна чисельність населення, тис. осіб	0,87	-0,35
X5 - Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання, од.	0,80	0,05
X6 - Одноразова місткість підприємств готельного господарства, тис. осіб	0,85	-0,07
X8 - Кількість театрів, од.	-0,16	0,87
X9 - Кількість музеїв, од.	0,87	0,14
X10 - Кількість кінотеатрів, од.	0,25	-0,46
X11 - Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях, тис. од.	0,84	-0,43
X12 - Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування, од.	0,97	-0,03
X13 - Кількість лікарів усіх спеціальностей, на 10 тис. осіб	0,17	0,81
X14 - Кількість лікарняних ліжок, на 10 тис. осіб	0,58	0,75
X15 - Кількість зареєстрованих злочинів, тис.	0,94	0,17
X16 - Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, од.	0,88	-0,37
X18 - Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів, тис. осіб	0,95	0,16
X19 - Дороги з твердим покриттям, км	0,90	0,25
X20 - Кількість аеропортів, од.	-0,12	-0,70
Властиві значення	8,40	3,60
Внесок окремих компонент у сумарну дисперсію	52,49 %, 22,50 %.	
Внесок головних компонент у сумарну варіацію ознакової множини (накопичення)	74,99 %	

Результати дослідження підтверджують, що практично всі ознаки є важливими для розвитку українсько-польського туризму, причому найвагомішими з них є ознаки, які характеризують стан виробничої інфраструктури туризму, безпеку туристів, зв'язок, стан дорожнього господарства. Дисперсії головних компонент відображають, що внесок першої компоненти в сумарну дисперсію ознакової множини становить 52,49 %, другої – 22,50 %. Разом вони складають 74,99 % сумарної варіації, що підтверджує високий ступінь факторизації. Факторний аналіз доводить доцільність використання показників туристичного потенціалу, що впливають на розвиток туристичної сфери як в окремих регіонах України та Польщі, так і в українсько-польському транс-кордонному регіоні.

Застосування багатфакторного регресійного аналізу для визначення щільності зв'язку між регіональним розвитком і показниками туристичного потенціалу дозволило виявити, що найбільше на динаміку обсягів валового регіонального продукту (ВРП) у розрахунку на одну особу в Польщі впливають такі характеристики розвитку туристичної сфери: з позитивним зв'язком – кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб (коефіцієнт регресії дорівнює 0,5); одноразова місткість підприємств готельного господарства (0,8); кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях на одну тис. осіб (0,8); кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на одну тис. осіб (0,6); кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб (1,0) та кількість аеропортів (0,7); з негативним зв'язком – коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства (коефіцієнт регресії дорівнює -0,5); середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів на одну тис. осіб (-0,6) та довжина автошляхів із твердим покриттям (-0,4) (формула 2.1).

$$Y = 17205,78 + 0,556166 x_4 + 0,841436 x_5 - 0,510600 x_6 + 0,823403 x_{10} + 0,605487 x_{11} + 1,019351 x_{15} - 0,572520 x_{17} - 0,409260 x_{18} + 0,773734 x_{19}, \quad (2.1)$$

де Y – валовий регіональний продукт на одну особу; x_4 – кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб; x_5 – одноразова місткість підприємств готельного господарства; x_6 – коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства; x_{10} – кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях на одну тис. осіб; x_{11} – кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на одну тис. осіб; x_{15} – кількість підприємств, що надавали туристичні послуги на 100 тис. осіб; x_{17} –

середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів на одну тис. осіб; x_{18} – довжина доріг з твердим покриттям; x_{19} – кількість аеропортів.

Для останнього показника (довжина доріг із твердим покриттям) з негативним впливом на зміну обсягів ВРП у розрахунку на одну особу варто зауважити, що вплив спостерігається лише у короткостроковому періоді, оскільки шляхове будівництво потребує істотних обсягів інвестицій, які у довгостроковій перспективі однозначно забезпечать позитивний ефект.

Показники статистичної значущості $R=0,97$ та $R^2=0,93$ підтверджують зв'язки між незалежними змінними і залежною змінною, а F -критерій Фішера (57,066) – щільність цих зв'язків.

На результуючий показник рівня реалізації туристичного потенціалу регіону (кількість в'їзних туристів, які обслуговані туристичними підприємствами) у Польщі найістотніше впливають: позитивно – одноразова місткість підприємств готельного господарства (коефіцієнт регресії дорівнює 1,1); кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб (2,4); кількість музеїв на млн осіб (0,3); кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях на тис. осіб (1,3); кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на тис. осіб (0,6); кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб (0,8); кількість аеропортів (0,4); негативно – середньомісячна номінальна заробітна плата, дол. (-0,8); середньорічна чисельність населення, тис. осіб (-0,9); коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства (-1,2) (формула 2.2).

$$K = 547,7999 - 0,86408 x_2 - 0,92323 x_3 + 1,12533 x_4 + 2,45321 x_5 - \\ 1,16062 x_6 + 0,36714 x_8 + 1,31716 x_{10} + 0,605588 x_{11} + 0,754922 x_{15} + \\ 0,470873 x_{19}, \quad (2.2)$$

де K – кількість в'їзних туристів, які обслуговувалися туристичними підприємствами, тис. осіб; x_2 – середньомісячна номінальна заробітна плата, дол.; x_3 – середньорічна чисельність населення, тис. осіб; x_4 – кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб; x_5 – одноразова місткість підприємств готельного господарства; x_6 – коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства; x_8 – кількість музеїв на млн осіб; x_{10} – кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях на тис. осіб; x_{11} – кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на тис. осіб; x_{15} – кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб; x_{19} – кількість аеропортів.

Показники статистичної значимості $R=0,96$ та $R^2=0,87$ підтверджують зв'язок між незалежними змінними і залежною змінною, а F -критерій Фішера (16,374) – щільність цих зв'язків.

Для України найістотніший позитивний вплив на динаміку обсягів ВРП у розрахунку на одну особу серед показників розвитку туристичного потенціалу здійснюють: одноразова місткість підприємств готельного господарства (коефіцієнт регресії дорівнює 0,7); кількість кінотеатрів на млн осіб (0,2); кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях на тис. осіб (0,4); кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб (0,3). Найвагомий негативний вплив здійснювали такі показники, як: кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб (коефіцієнт регресії дорівнює -0,6); кількість лікарняних ліжок на 10 тис. осіб (-0,2); кількість зареєстрованих злочинів на одну тис. осіб (-0,7); кількість в'їзних туристів, які обслуговані туристичними підприємствами, на тис. осіб (-0,7) (формула 2.3).

$$Y = 14065,33 - 0,569538 x_4 + 0,782328 x_5 + 0,211872 x_9 + 0,448117 x_{10} - 0,240324 x_{13} - 0,748218 x_{14} + 0,368678 x_{15} - 0,667257 x_{16}, \quad (2.3)$$

де Y – валовий регіональний продукт на одну особу; x_4 – кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб; x_5 – одноразова місткість підприємств готельного господарства; x_9 – кількість кінотеатрів на млн осіб; x_{10} – кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях на тис. осіб; x_{13} – кількість лікарняних ліжок на 10 тис. осіб; x_{14} – кількість зареєстрованих злочинів на тис. осіб; x_{15} – кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб; x_{16} – кількість в'їзних туристів, які обслуговувалися туристичними підприємствами, на тис. осіб.

Показники статистичної значимості $R=0,96$ та $R^2=0,87$ підтверджують зв'язок між незалежними змінними і залежною змінною, F -критерій Фішера (18,098) – щільність цих зв'язків.

Серед показників, з позитивним чи негативним впливом на кількість в'їзних туристів, обслуговуваних туристичними підприємствами в регіонах України, варто виокремити: з позитивним впливом – одноразова місткість підприємств готельного господарства (коефіцієнт регресії дорівнює 0,7); кількість кінотеатрів на один млн осіб (0,2); кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб (0,4); середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів на тис. осіб (0,2); кількість аеропортів (0,2); з негативним впливом – обсяги ВРП у розра-

хунку на одну особу (коефіцієнт регресії дорівнює -0,4); середньорічна чисельність населення, тис. осіб (-0,2); кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб (-0,5); кількість лікарняних ліжок на 10 тис. осіб (-0,2); кількість зареєстрованих злочинів на тис. осіб (-0,4); дороги з твердим покриттям км на 100 кв. км (-0,2) (формула 2.4).

$$K = 50,4777 - 0,232940 x_3 - 0,553634 x_4 + 0,732778 x_5 + 0,277451 x_9 - 0,223818 x_{13} - 0,429798 x_{14} + 0,483236 x_{15} + 0,181883 x_{17} - 0,187097 x_{18} + 0,170914 x_{19}, \quad (2.4)$$

де K – кількість в'їзних туристів, які обслуговувалися туристичними підприємствами, тис. осіб; X_3 – середньорічна чисельність населення, тис. осіб; X_4 – кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб; X_5 – одноразова місткість підприємств готельного господарства; X_9 – кількість кінотеатрів на млн осіб; X_{13} – кількість лікарняних ліжок на 10 тис. осіб; X_{14} – кількість зареєстрованих злочинів на тис. осіб; X_{15} – кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб; X_{17} – середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів на тис. осіб; X_{18} – довжина доріг із твердим покриттям км на 100 кв. км; X_{19} – кількість аеропортів.

Показники статистичної значимості $R=0,98$ та $R^2=0,95$ підтверджують зв'язок між незалежними змінними і залежною змінною, F -критерій Фішера (43,164) – тісноту зв'язків.

Виявлений внаслідок аналізу позитивний та негативний вплив певною мірою суперечить теоретичним обґрунтуванням об'єктивної необхідності сервісизації економіки та її впливу на регіональний розвиток і пов'язаний із істотною тінізацією цієї сфери, а також відсутністю реальної модернізації та розбудови фізичної (виробничої) інфраструктури туристичної діяльності. У той же час досвід Польщі свідчить про спроможність туристичної сфери сприяти розвитку навіть периферійних депресивних районів, зважаючи на географічні та природнокліматичні факторні конкурентні переваги туристичної сфери.

Для порівняння ефективності використання туристичного потенціалу окремих регіонів сусідніх країн із ефективністю інтегрованого туристичного потенціалу п'яти адміністративно-територіальних одиниць українсько-польського транскордонного регіону використаємо метод огортаючих даних (DEA) для забезпечення зіставності множини показників, що характеризують ресурси входу виробничої (продуктивної) системи і, з іншого боку, оцінки ефективності використання

цією системою складної сукупності взаємопов'язаних між собою ресурсів. Саме «вхідні» ресурси становлять туристичний потенціал регіону. Економічний зміст множини показників входів та виходів для визначення ефективності використання туристичного потенціалу наведено нижче (рис. 2.21).

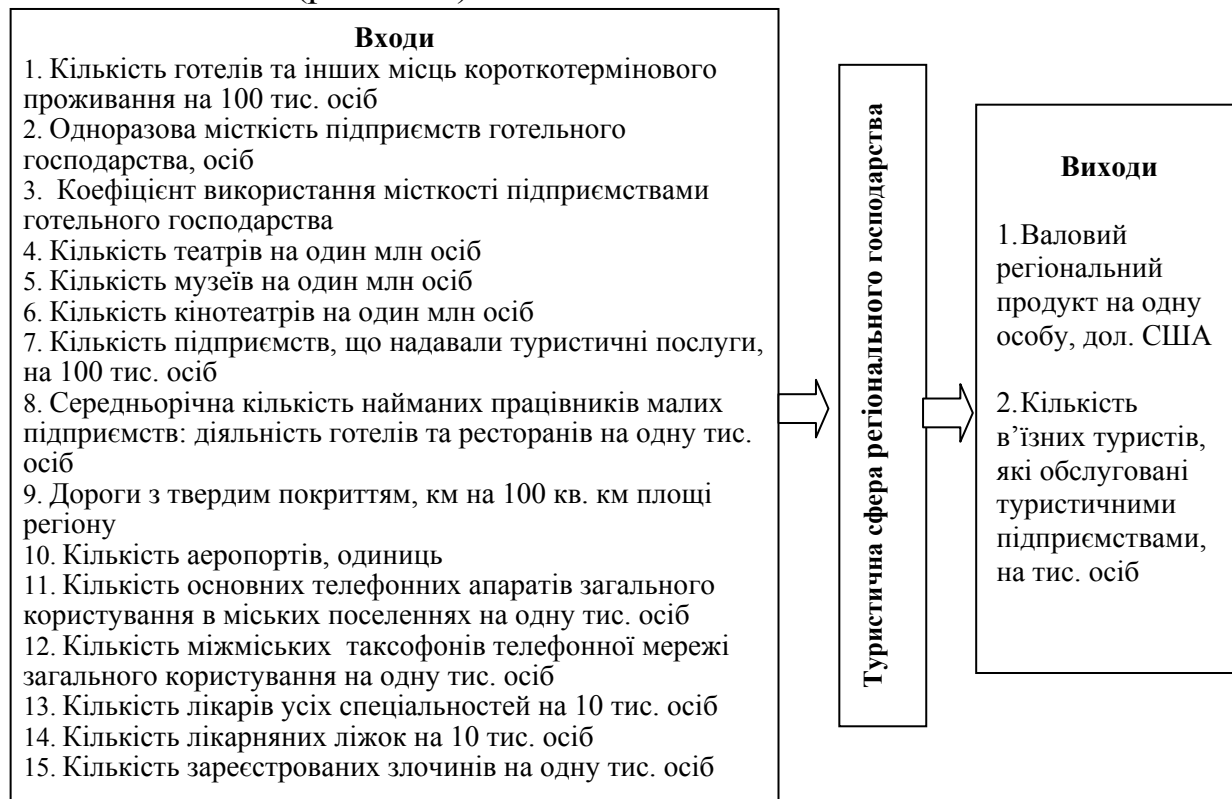


Рис. 2.21. Множина показників входів та виходів для оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу

Результати дослідження ефективності використання ресурсів регіонального туристичного комплексу за 15 показниками входу і двома показниками виходу (валовий регіональний продукт на одну особу, дол. США та кількість в'їзних туристів, які обслуговані туристичними підприємствами на тис. осіб) для воєводств Польщі, областей України та спільного українсько-польського транскордонного регіону дозволили виділити дві групи регіонів за рівнем ефективності використання ресурсів: (1) регіони з низьким рівнем ефективності (від 0 до 0,7) – Дольношльонське воєводство, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Херсонська області; (2) регіони з високим рівнем ефективності (від 0,8 до 1) – решта областей України та воєводств Польщі, у тому числі українсько-польський транскордонний регіон, який включає п'ять прикордонних регіонів.

Дослідження ефективності використання туристичною сферою регіональної економіки 15-ти показників ресурсів входу і виходу – кількості в'їзних туристів, яким надані послуги туристичними підприємствами у розрахунку на одну тис. осіб дозволило виокремити три групи регіонів за рівнем ефективності використання ресурсів виробничою системою (туристичною сферою) (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Ефективність використання ресурсного потенціалу туристичної сфери регіонів України та Польщі

(станом на 1 січня 2008 р.)

Значення показника ефективності	Регіони
Високий рівень ефективності використання туристичного потенціалу для обслуговування іноземних туристів (від 0,8 до 1)	Автономна Республіка Крим, Любельське, Любуське, Лодзьке, Малопольське, Мазовецьке, Опольське, Подляське, Свентокшинське, Вармінсько-Мазурське, Велькопольське, Заходньопоморське, Поморське, Дольношльонське воєводства, українсько-польський транскордонний регіон
Середній рівень ефективності використання туристичного потенціалу для обслуговування іноземних туристів (від 0,3 до 0,7)	Подкарпатське, Куявсько-Поморське, Шльонське воєводства, Одеська, Миколаївська, Чернівецька, Дніпропетровська, Закарпатська, Волинська, Запорізька області
Низький рівень ефективності використання туристичного потенціалу для обслуговування іноземних туристів (від 0 до 0,2)	Херсонська, Чернігівська, Рівненська, Львівська, Вінницька, Харківська, Полтавська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Черкаська, Хмельницька, Донецька, Київська, Житомирська, Луганська, Сумська, Тернопільська області

Отримані результати підтверджують, що ефективність використання туристичного потенціалу п'яти окремих прикордонних територій українсько-польського транскордонного регіону значно нижча, ніж для інтегрованого транскордонного регіону. Це підтверджується оцінкою ефективності використання ресурсів входу українсько-польського транскордонного регіону (коефіцієнт ефективності дорівнює 1,0) та регіонів, які входять до його складу: Любельське воєводство (показник ефективності дорівнює 1,0), Подкарпатське воєводство (1,0), Закарпатська область (1,0), Львівська область (0,47), Волинська область (0,35). Таким чином, вищий рівень ефективності використання туристичного потенціалу та його конкурентоспроможності в транскордонному регіоні дозволяє припустити, що зміцнення конкурентних позицій туристичної сфери в процесі транскордонного співробітництва досягається на основі використання інтегрованих факторних конкурентних переваг.

Опосередковано цей висновок підтверджують розрахунки регіонального індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (РІКТ) для областей України, воєводств Польщі та українсько-польського транскордонного регіону з застосуванням методики розрахунку глобального індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (табл. 2.18, додаток М). Як бачимо з таблиці 2.18, лише Львівська область відрізняється досить істотним значенням індексу серед п'яти областей України та воєводств Польщі українсько-польського транскордонного регіону.

Таблиця 2.18

Регіональні індекси конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (РІКТ) в Україні та Польщі

(станом на 1 січня 2008 р.)

Область України	РІКТ
Житомирська область	2.55
Рівненська область	2.55
Сумська область	2.71
Волинська область	2.76
Закарпатська область	2.77
Кіровоградська область	2.79
Київська область	2.88
Луганська область	2.95
Черкаська область	2.95
Херсонська область	3.04
Івано-Франківська область	3.05
Полтавська область	3.13
Хмельницька область	3.14
Тернопільська область	3.14
Миколаївська область	3.15
Вінницька область	3.15
Чернівецька область	3.18
Донецька область	3.33
Запорізька область	3.64
Чернігівська область	3.82
Харківська область	3.97
Дніпропетровська область	4.12
Львівська область	4.23
Одеська область	4.25
Автономна Республіка Крим	4.58

Воєводства Польщі	РІКТ
Свентокшинське воєводство	1.92
Опольське воєводство	2.04
Любуське воєводство	2.86
Любельське воєводство	2.90
Куявсько-Поморське воєводство	2.95
Вармінсько-Мазурське воєводство	2.97
Подкарпатське воєводство	3.09
Подляське воєводство	3.30
Лодзьке воєводство	3.88
Поморське воєводство	3.96
Велькопольське воєводство	4.10
Заходньопоморське воєводство	4.18
Шльонське воєводство	4.33
Дольношльонське воєводство	4.59
Мазовецьке воєводство	5.13
Малопольське воєводство	5.22

Порівняння регіональних індексів туристичної конкурентоспроможності (РІКТ), розрахованих для окремих п'яти прикордонних адміністративно-територіальних одиниць та для транскордонного регіону, свідчить про вищий рівень конкурентоспроможності для

трансграничного регіону (індекс дорівнює 6,24), ніж для Львівської області (2,21), Подкарпатського воєводства (1,81), Закарпатської області (1,71), Любельського воєводства (1,65) та Волинської області (1,51).

Для остаточного доведення економічної доцільності трансграничного співробітництва в сфері туризму Львівської, Волинської, Закарпатської областей України та Любельського і Подкарпатського воєводств Польщі з метою посилення інтегрального ефекту використання конкурентних переваг прикордонних регіонів розраховано індекс конкурентоспроможності туризму за методикою, що передбачає стандартизацію вихідних факторних показників та розрахунок інтегральних оцінок (табл. 2.19, додаток Н). Для розрахунку використано аналогічні показники оцінки, за винятком коефіцієнта використання місткості готельних підприємств.

Таблиця 2.19

**Регіональний індекс конкурентоспроможності туризму (РІКТ)
України та Польщі**

(станом на 1 січня 2008 р.)

Регіони України	РІКТ
Волинська область	0,19
Рівненська область	0,21
Чернівецька область	0,21
Кіровоградська область	0,22
Житомирська область	0,23
Закарпатська область	0,23
Сумська область	0,23
Тернопільська область	0,24
Херсонська область	0,27
Хмельницька область	0,29
Івано-Франківська область	0,30
Черкаська область	0,30
Миколаївська область	0,31
Київська область	0,32
Полтавська область	0,33
Вінницька область	0,34
Чернігівська область	0,39
Луганська область	0,43
Запорізька область	0,44
Львівська область	0,58
Харківська область	0,59
Автономна Республіка Крим	0,60
Одеська область	0,62
Дніпропетровська область	0,71
Донецька область	0,72

Регіони Польщі	РІКТ
Опольське воєводство	0.137
Свентокшинське воєводство	0.176
Подляське воєводство	0.194
Любуське воєводство	0.208
Вармінсько-Мазурське воєводство	0.259
Подкарпатське воєводство	0.313
Любельське воєводство	0.316
Куявсько-Поморське воєводство	0.332
Заходньопоморське воєводство	0.369
Лодзьке воєводство	0.433
Поморське воєводство	0.444
Дольношльонське воєводство	0.583
Велькопольське воєводство	0.613
Малопольське воєводство	0.681
Шльонське воєводство	0.747
Мазовецьке воєводство	0.950

Розрахунок індексу конкурентоспроможності також дозволяє отримати аналогічний результат: Львівська область вирізняється з-поміж інших регіонів більшим значенням індексу (0,51), а Волинська (0,17) та Закарпатська області (0,20) – меншим, Подкарпатське (0,32) та Любелське воєводства (0,32) – середнім значенням.

Отже, при стратегічному плануванні зміцнення конкурентоспроможності туристичної сфери на мезорівні необхідно враховувати не лише туристичний потенціал, але й ефективність його використання. Це створює можливості зіставлення потреби регіону з ресурсами, які, своєю чергою, будуть раціонально використані і забезпечать максимальний ефект у довгостроковій перспективі.

Водночас, на сьогоднішньому етапі одним з раціональних напрямів посилення конкурентоспроможності прикордонних регіонів України та Польщі після першої та другої хвиль розширення ЄС є інтеграція у межах транскордонного регіону та реалізація спільних конкурентних переваг у туристичній сфері.

2.4. Податкова політика стимулювання інвестиційної діяльності як чинник регіональної конкурентоспроможності

З огляду на те, що обсяги та спрямованість інвестиційних процесів в економіці детермінують на середньо- та довгострокову перспективу характер відтворення економіки та ключові параметри її технологічного розвитку, ефективність інвестицій значною мірою визначає конкурентоспроможність регіону. Диспропорції розвитку галузей економіки, постійна нестача власного капіталу суб'єктів підприємництва регіону для фінансування інвестицій потребують удосконалення податкового навантаження, зокрема у видах економічної діяльності, які визначають підстави розвитку регіонів держави. Регулювання податкового навантаження доцільно розглядати як вагомий та об'єктивно необхідний інструмент подальшої активізації інвестиційної активності.

Високі ставки податків, низька ефективність податкової політики та недосконалість податкової системи призводять не лише до зниження рівня ділової активності населення, але й до зниження рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіонів України. Останніми роками інвестиційні процеси не відіграють вагомий ролі у здійсненні структурної модернізації економіки, а помітні позитивні зрушення щодо їх активізації не відбуваються.

Зазначене потребує ґрунтовнішого вивчення та вдосконалення науково-методологічних засад податкового стимулювання інвестицій-

ної діяльності в системі заходів зміцнення регіональної конкурентоспроможності. Додатковим аргументом на користь податкового стимулювання є потенціал диференційованого використання податкових преференцій і стимулів не лише для збереження конкурентних позицій господарюючих суб'єктів, але й для суб'єктів-учасників інноваційно-інвестиційного процесу.

Дієвим важелем збільшення обсягів податкових надходжень до бюджетів різних рівнів є підвищення інвестиційної привабливості, посилення інноваційного потенціалу високоприбуткових, експортоорієнтованих високотехнологічних галузей у регіоні, пошук нових пріоритетів, методів та інструментів активізації інвестиційної діяльності та соціально-економічного розвитку регіону.

Експерти Центру соціально-економічних досліджень «CASE Україна» дійшли висновку, що «...в Україні на даний час бюджетне планування характеризується короткостроковістю та ситуативністю»¹⁷¹. Запровадження політики податкового стимулювання інвестиційних процесів у регіонах, на жаль, не відбувається у напрямі вдосконалення раціональних засад формування системи прийому закордонних капіталів на основі єдиного податкового простору, який забезпечував би дотримання принципів рівності та справедливості щодо всіх первинних елементів соціально-економічної системи.

Розглянемо еволюцію фіскальної політики у напрямі стимулювання інвестиційної діяльності впродовж останніх років. Так, у період 2001-2004 рр. податкова та бюджетна політика спрямовувалася на становлення та зміцнення вітчизняного бізнесу за рахунок підвищення ліквідності національних компаній та стримування зростання соціальних видатків із метою звільнення бізнесу і держави від додаткових соціальних видатків (винятком став 2004 р., коли відбулося суттєве підвищення соціальних видатків бюджету). З метою підтримки формування національного капіталу активно застосовувалися протекціоністські інструменти фіскальної політики, що проявлялося у наданні податкових пільг та преференцій компаніям, лояльним до органів державної влади, та в одночасному посиленні податкового навантаження на інших суб'єктів господарювання¹⁷², у той час, як за еконо-

¹⁷¹ Концепція реформування податкової системи України // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

¹⁷² Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2009. – С. 274.

мічною теорією ефективною і оптимальною вважається податкова система з широкою базою оподаткування, низькими податковими ставками і відсутністю податкових пільг.

Проте, застосування пільг є ефективним у випадку проведення певної економічної політики держави, а саме використання для стимулювання розвитку пріоритетних галузей та видів діяльності, зокрема в інвестиційно-інноваційній сфері. Але постійна зміна податкових пільг та їх надмірно велике число не мали достатнього соціально-економічного обґрунтування, адже стимулююча роль пільг базувалася на підтримці лише окремих підприємств, а не пріоритетних галузей чи сфер національної економіки. Це, своєю чергою, вплинуло на створення нерівних конкурентних умов для суб'єктів господарювання, підвищення монополізації економічного простору та стримування ринкових відносин загалом.

Незважаючи на значне число податкових пільг як засобів структурної перебудови економіки регіонів, що стимулюють інвестиційний процес на рівні окремих суб'єктів господарювання (самофінансування), становище в інвестиційній сфері протягом післяреформеного періоду погіршувалося. Заохочуючи звільнення від оподаткування прибутку, внаслідок чого підприємства розвиваються, податкова система тим самим стимулювала закріплення структурних деформацій суспільного виробництва¹⁷³.

За оцінками фахівців НІСД, найпоширенішими проблемами податкового стимулювання інвестиційних процесів у регіонах України в той період були¹⁷⁴:

1. Створення фактично неконтрольованих спеціальних економічних зон (СЕЗ) та територій пріоритетного розвитку (ТПР), в яких резиденти та нерезиденти отримували величезні податкові пільги, які не підкріплювалися еквівалентними і виконуваними на практиці інвестиційними зобов'язаннями. Закономірно, що в 2003 р. загальна величина наданих пільг складала 133 % обсягу загальних податкових надходжень і 95 % щодо доходів Зведеного бюджету. Існував різкий регіональний дисбаланс у наданні пільг: понад 90 % податкових пільг у межах СЕЗ і ТПР отримали суб'єкти підприємництва східних та пів-

¹⁷³ Шаблиста Л. М. Податки як засіб структурної перебудови економіки / Л. М. Шаблиста. – К. : Інститут економіки НАН України, 2000. – С. 97.

¹⁷⁴ Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2009. – С. 275.

денних областей України. Водночас макроекономічні показники свідчать, що активної державної підтримки потребували саме західні та північні регіони України, де з початку незалежності відбулася ліквідація середньо технологічних галузей (радіотехнічної, електронної, ВПК).

2. Маніпуляція ставками податків, зборів та платежів із метою створення бар'єрів доступу на ринок небажаним суб'єктам господарювання. Крім того, з метою підвищення цінового резерву конкурентоспроможності вітчизняної продукції активно використовувався інструмент заниження ставок податкових платежів за користування природними ресурсами України.

3. Необґрунтоване і нераціональне бюджетне фінансування окремих секторів та суб'єктів економіки. З одного боку, реальна частка капітальних інвестицій у структурі бюджетних витрат у 2001-2004 рр. була дещо вищою, ніж у 2005-2008 рр., з іншого, – інвестиції більшою мірою спрямовувалися на локальні цілі окремих галузей економіки, регіонів, а інколи і суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаних клієнтськими відносинами з представниками органів державного управління. Через це ефективність капітальних витрат державного бюджету істотно знижувалася.

4. Субсидування окремих видів економічної діяльності за рахунок стримування цін і тарифів на послуги державних монополій. Прихована підтримка реального сектору економіки регіонів, зокрема експортно-орієнтованих її секторів, спричинила «жертвування» нормою прибутку інфраструктурних галузей, у т. ч. підприємств транспортної та паливно-енергетичної галузей. Це призводило до недофінансування поточних та інвестиційних потреб, збільшення рівня амортизації основних фондів, підвищення навантаження на видатки державного та місцевих бюджетів.

Найбільші пільги надавалися «старопромисловим» галузям (вугільна промисловість, гірничо-металургійний комплекс та сільське господарство), які, виходячи з орієнтації на інноваційну модель розвитку, навряд чи могли вважатися пріоритетними. Надання таких пільг здійснювалося з соціально-політичних міркувань¹⁷⁵.

Загалом політика стимулювання інвестиційної діяльності у період 2001-2004 рр. характеризувалася підтримкою вітчизняного бізнесу на

¹⁷⁵ Геєць В. Бюджетна політика в Україні : проблеми і перспективи / В. Геєць // Дзеркало тижня. – № 5 (480). – 7-13 лютого 2004. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2040/45494>.

внутрішньому та зовнішньому ринку. Проте селективні податкові преференції для окремих підприємств створили нерівні конкурентні умови ділової та інвестиційної активності. Як наслідок, деформувалося інвестиційне середовище в регіонах України, недоотримувалися бюджетні доходи, що негативно вплинуло на споживання, розвиток інноваційного виробництва й економічну активність загалом. Крім того, поширилися явища лобіювання окремих великих підприємств, наближених до органів державної влади, для надання різного роду преференцій, посилилася несумлінна конкуренція, монополізм, цінові змови, рентоорієнтована мотивація господарювання та зворотній вплив інсайдерових фінансово-економічних груп на суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток держави.

Впродовж 2005-2008 рр. спостерігалася тенденція підвищення темпів зростання податкових надходжень за основними видами податків. Трансформація фіскальної системи сприяла істотному збільшенню доходів бюджетів всіх рівнів за всіма статтями. Протягом цього періоду органам державного управління вдалося реалізувати досить складне, але необхідне завдання – формування єдиного податкового простору, який надає всім учасникам ринку рівні можливості та усуває податкову дискримінацію окремих суб'єктів залежно від лояльності, місця розташування чи номенклатури продукції. У межах такої політики виділимо ключові заходи, завдяки яким вдалося трансформувати попередню модель податкової політики в ефективнішу, стабільну та справедливу. Цьому сприяли:

1. Скасування необґрунтованих пільг в межах СЕЗ та ТПР, що викликало неоднозначні оцінки, проте система податкових відносин у межах зазначених територій була надто складною і непрозорою та допускала можливості для зловживань і тіньової економічної діяльності.

2. Завершення дії спеціальних режимів інвестиційної діяльності. Йдеться про велику кількість законів про державну підтримку окремих галузей, які поширювали податкові пільги не за територіальним, а галузевим критерієм. Зокрема, широкий перелік пільг мали окремі вітчизняні автомобілебудівні підприємства, які звільнялися від податкових зобов'язань, отримуючи пільги на імпорт крупних вузлів, комплектуючих автомобілів, фактично здійснюючи імпорт готової продукції зі сплатою пільгових ставок імпортного мита.

3. Перекриття легальних схем мінімізації сплати податків. Це стосується зловживань у сфері експорту-імпорту, відшкодування ПДВ

для фіктивного експорту, боротьби з «дірками» податкової системи, а також зловживань у страховій сфері¹⁷⁶.

В контексті обґрунтування дієвих заходів стимулювання інвестиційної діяльності варто зіставити темпи зміни податкових надходжень, внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Радикальні зміни у податковому просторі регіонів України в 2005 р. вплинули насамперед на зниження темпів приросту інвестицій в основний капітал, проте вирівнювання правових умов не зупинило приросту іноземних інвестицій (темп зростання у 2005 р. склав 196%), а підвищення податкових надходжень у 2008 р. на 40,9% не дозволило відповідно збільшити обсяги як вітчизняних, так й іноземних інвестицій.

Загалом коефіцієнти кореляції засвідчують впродовж 2004-2008 рр. у регіонах тісний прямопропорційний зв'язок між приростом прямих іноземних інвестицій (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,759) та оберненопропорційний зв'язок між інвестиціями в основний капітал (-0,835) та податковими надходженнями. Причому обернений зв'язок свідчить про негативний вплив збільшення податкового навантаження на приріст саме внутрішніх інвестицій.

У контексті обґрунтування пільг для суб'єктів СЕЗ та ТПР у проекті Податкового кодексу України передбачено¹⁷⁷: по-перше, для суб'єктів СЕЗ, де діє режим спеціальної митної зони, запровадження нового механізму стимулювання інвестиційної діяльності, який відповідає вимогам Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур системи угод (м. Кіото). Зокрема, передбачено особливий порядок сплати ПДВ при переміщенні через межі СЕЗ визначених інвестиційними проектами товарів, за винятком транспортних засобів, підакцизних товарів та товарів 1-24 груп за УКТ ЗЕД. Крім того, таким суб'єктам може надаватися інвестиційний податковий кредит із податку на прибуток – відтермінування на безоплатній основі податкових зобов'язань, нарахованих з прибутку від реалізації інвестиційного проекту, але не більше, ніж обсяг інвестиції.

По-друге, для суб'єктів підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти на територіях пріоритетного розвитку, пропонується запровадити нові принципи податкового стимулювання

¹⁷⁶ Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [за заг. ред. Ю.Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2009. – С. 276.

¹⁷⁷ Податковий кодекс України: європейський вимір відносин бізнесу і держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.rsta.tr.ukrtel.net/Banners/Obgovoryuemo_Projekt/podatkovyj_kodeks.htm.

інвестиційної діяльності у регіонах, виходячи зі стандартів Угоди про субсидії та компенсаційні заходи системи угод ГАТТ/СОТ. Пільговий податковий режим поширюватиметься на території міст і районів зі статусом ТІР за умови, що на таких територіях протягом трьох років середньомісячний розмір заробітної плати складає не більше 85 % від середнього рівня по Україні, а рівень безробіття перевищує 110 % від середнього показника по Україні.

У проекті Податкового кодексу також запропоновані норми застосування спеціального режиму оподаткування технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств, які відповідають умовам, передбаченим чинним Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків».

Загалом, продовжується процес удосконалення податкової системи України з урахуванням норм європейського податкового законодавства, а також аспектів реалізації податкової політики, передбачених ГАТТ/СОТ, Організацією економічного співробітництва та розвитку, ООН, Спільним доробком ЄС (*acquis communautaire*). Україною укладено міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування з найбільшими торговельними та інвестиційними партнерами України – усіма країнами СНД та Європи, багатьма країнами Азії, Північної та Південної Америки і окремими країнами Африки¹⁷⁸.

Останнім часом більше уваги приділяється вивченню фіскального середовища ведення бізнесу в регіоні, зокрема податковому стимулюванню інвестиційних процесів на основі міжнародних рейтингів. Авторитетні міжнародні організації проводять порівняльні дослідження стану розвитку економіки і досконалості системи податкового стимулювання. Одним із найбільш авторитетних порівняльних досліджень конкурентоспроможності є щорічний рейтинг країн за сприятливістю середовища для ведення бізнесу «Doing Business», який складається експертами Світового банку¹⁷⁹. Результати оцінювання дають можливість визначити проблеми формування сприятливого інвестиційного клімату в регіонах України та середовища для ведення бізнесу загалом і підтверджують, що податкове навантаження на

¹⁷⁸ Проект стратегії реформування податкової системи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main>.

¹⁷⁹ Рейтинг простоти ведення бізнесу Doing Business – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.doingbusiness.org>.

підприємства є значно вищим, ніж у високо- та середньо-конкурентоспроможних країнах Центральної та Східної Європи.

Результати порівняльного аналізу систем оподаткування України й окремих країн світу засвідчують, що вітчизняна система внаслідок надмірного податкового тиску істотно знижує конкурентоспроможність українських підприємств, галузей та регіонів країни¹⁸⁰, істотно впливає на інвестиційну активність.

Для визначення впливу податкових чинників на інвестиційні процеси в регіонах України та прогнозування ефективності регуляторних заходів використаємо регресійні моделі. В основі моделювання впливу податкових інструментів на залучення вітчизняних та іноземних інвестицій – припущення про залежність між показниками інвестиційної діяльності та податковими чинниками. Прийнято, що інвестиційний процес в регіонах України характеризується такими показниками: обсяг прямих іноземних інвестицій (Y_1), обсяг інвестицій в основний капітал (Y_2), темпи зміни прямих іноземних інвестицій (Y_3); темп зміни інвестицій в основний капітал (Y_4), які залежать від темпів зміни податкових надходжень (X_1), податкового коефіцієнта (X_2), ефективної ставки податку на прибуток (X_3) та величини наданих пільг для податку на прибуток підприємств (X_4). Вихідні дані для аналізу подані у таблиці 2.20, результати кореляційного та регресійного аналізу – у таблицях 2.21 і 2.22.

Таблиця 2.20

Вихідні дані для регресійного аналізу впливу податкових чинників на інвестиційний процес в регіонах України у 2004-2008 рр.

	Обсяг прямих іноземних інвестицій, млрд дол. США	Обсяг інвестицій в основний капітал, млрд грн	Темп зміни прямих іноземних інвестицій, %	Темп зміни інвестицій в основний капітал, %	Темп зміни податкових надходжень, %	Податковий коефіцієнт, %	Ефективна ставка податку на прибуток підприємств, %*	Сума наданих пільг із податку на прибуток підприємств, млрд грн
Роки	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4	X_1	X_2	X_3	X_4
2004	1,696	75,714	125,5	128,0	116,3	18,29	28,8	2,524
2005	8,021	93,096	196,0	101,9	155,3	22,22	21,9	4,907
2006	4,811	125,254	129,4	119,0	128,2	23,39	26,3	6,685
2007	8,303	188,486	139,2	129,8	128,3	22,73	23,7	9,565
2008	6,234	233,081	121,1	97,4	140,9	24,15	18,8	7,854

¹⁸⁰ Засади конкурентоспроможності в реаліях економіки знань : колективна монографія / Міжнародний інститут менеджменту (МІМ Київ) [за наук. ред. Ю. В. Полунєєва]. – К. : ТОВ «Інжиніринг», 2007. – С. 98.

Здійснена перевірка на адекватність регресійних моделей засвідчила їх якісну допустимість, що підтверджується коефіцієнтами детермінації та кореляції (вказують на наявність зв'язку між представленими факторами і показниками інвестиційної сфери), F-статистикою Фішера (засвідчує можливість використання рівнянь регресії для окремих спостережень та не випадковість отриманих результатів – $F_{кр.} < F_{сп.}$).

Таблиця 2.21

Результати кореляційного аналізу залежностей між податковими чинниками та інвестиційним процесом у 2004-2008 рр.

Показники	Обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США	Обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн	Темп зміни прямих іноземних інвестицій, %	Темп зміни інвестицій в основний капітал, %	Темп зміни податкових надходжень, %	Податковий коефіцієнт, %	Ефективна ставка податку на прибуток підприємств, %	Сума наданих пільг із податку на прибуток підприємств, млн грн
Обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США	1							
Обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн	0,469	1						
Темп зміни прямих іноземних інвестицій, %	0,553	-0,414	1					
Темп зміни інвестицій в основний капітал, %	-0,355	-0,306	0,353	1				
Темп зміни податкових надходжень, %	0,714	0,151	0,759	-0,836	1			
Податковий коефіцієнт, %	0,694	0,731	0,030	-0,537	0,541	1		
Ефективна ставка податку на прибуток підприємств, %	-0,709	-0,724	-0,235	0,810	-0,773	-0,749	1	
Сума наданих пільг із податку на прибуток підприємств, млн грн	0,979	0,307	0,773	0,601	-0,300	-0,713	-0,037	1

Отримані результати дослідження (табл. 2.22) практично застосовувані при прогнозуванні показників розвитку інвестиційної діяльності в регіоні на коротко- та середньотривалий період, характеризують рівень та напрям взаємозв'язків між показниками інвестиційної діяльності та податковими факторами впливу на неї і можуть виступати інструментом розробки обґрунтованої політики податкового стимулювання інвестиційної діяльності.

**Залежність інвестиційного процесу
від податкових чинників за 2004-2008 рр.**

№ з/п	Рівняння регресії	Інтерпретація	R^2
1	$Y_1 = -11574,4 + 129,95x_1$ Y_1 – обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США; X_1 – темпи зміни податкових надходжень, %	Приріст податкових надходжень на 1 в.п. зумовить збільшення прямих іноземних інвестицій на 129,95 млн дол. США. Збільшення податкових надходжень до бюджету свідчить про покращення та стабілізацію інвестиційної ситуації в регіоні і сприяє збільшенню залучення іноземних інвестицій	$R^2=0,509$
2	$Y_3 = -68,57 + 1,58x_1$ Y_3 – темп зміни прямих іноземних інвестицій, %; X_1 – темпи зміни податкових надходжень, %	При підвищенні темпів зміни податкових надходжень на 1 % темпи приросту прямих іноземних інвестицій змінюються на 1,58 %, що підтверджує сприяння стабільної податкової системи приросту іноземних інвестицій	$R^2=0,577$
3	$Y_4 = 227,35 - 0,84x_1$ Y_4 – темп зміни інвестицій в основний капітал, %; X_1 – темпи зміни податкових надходжень, %	При підвищенні темпів зміни податкових надходжень на 1 в.п., темпи зміни інвестицій в основний капітал знизяться на 0,84 в.п.; підвищення податкових стягнень негативно впливає на інвестиційні можливості підприємств	$R^2=0,699$
4	$Y_1 = 17654 - 495,47x_3$ Y_1 – обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США; X_3 – податковий коефіцієнт, %	Підвищення ефективної ставки податку на прибуток на 1 в.п. зумовлює зниження обсягу прямих іноземних інвестицій на 495,47 млн дол. США; підвищення податкового навантаження негативно впливає на приплив іноземних інвестицій	$R^2=0,503$
5	$Y_2 = 439177 - 12387,1x_3$ Y_2 – обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн; X_3 – податковий коефіцієнт, %	При підвищенні податкового навантаження (ефективної ставки податку на прибуток) на 1 в.п. обсяг інвестицій в основний капітал знизиться на 12387,1 млн грн, що підтверджує необхідність зниження податкового навантаження в регіоні	$R^2=0,524$
6	$Y_4 = 203,97 - 3,72x_3$ Y_4 – темп зміни інвестицій в основний капітал, %; X_3 – податковий коефіцієнт, %	Підвищення податкового навантаження (ефективної ставки податку на прибуток) на 1 в.п. зниження темпи приросту інвестицій в основний капітал на 3,72 в.п., що свідчить про дестимулюючий вплив податкового навантаження на інвестиційні процеси в регіоні	$R^2=0,844$
7	$Y_2 = -20167,8 + 24,84x_4$ Y_2 – обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн; X_4 – сума наданих пільг з податку на прибуток підприємств, млн грн	Підвищення суми наданих пільг підприємствам із податку на прибуток на 1 млн грн зумовить збільшення інвестицій на 24,84 млн грн	$R^2=0,601$

Для посилення позитивного впливу системи оподаткування на інвестиційно-інноваційну активність в регіоні, варто розробити й

запровадити дієвий механізм її стимулювання, який би включав диференційовану систему інструментів податкового стимулювання з пріоритетними напрямками її застосування для підвищення конкурентоспроможності економіки регіону. Додамо, що в процесі реформування податкової системи в напрямі підвищення її стимулюючого потенціалу для інвестиційної діяльності необхідно переглянути такі податкові елементи, як рівень оподаткування, податкові ставки, простота податкового законодавства.

Важливим концептуальним принципом при визначенні розміру преференцій та пільг, області їх застосування повинне стати визнання компенсаторного, відновлювального, а не дискримінаційного по відношенню до інших суб'єктів господарювання характеру податкових пільг і преференцій.

Наголосимо, що дієва бюджетна політика має, насамперед, спиратися на ефективну регіональну податкову політику. Регіональні органи місцевого самоврядування не наділені правом надання податкових пільг чи преференцій для малого і середнього бізнесу. Тому першочерговими важелями стимулювання інвестиційної діяльності та залучення іноземного капіталу в регіональну економіку мають бути: надання регіональним органам державного управління ширших повноважень щодо податкового регулювання і селективного стимулювання економічного розвитку території, спрощення умов оподаткування, відтермінування сплати податків та зменшення рівня оподаткування при реалізації стратегічних, перспективних і соціально важливих інвестиційних проектів для економіки регіону і держави.

2.5. Структурні зрушення та економічна безпека малого і середнього підприємництва

Кількісний та якісний аналіз стану розвитку підприємництва є важливим аспектом характеристики структурної конкурентоспроможності регіону. Позитивна динаміка показників обсягу та ефективності діяльності суб'єктів господарювання визначає рівень реалізації ресурсного потенціалу економіки та обсяги ВВП. Раціональність співвідношення кількісних та вартісних характеристик діяльності суб'єктів підприємництва у секторальному аспекті створює необхідні передумови міжсекторального співробітництва та посилення інноваційного складника конкурентоспроможності, оцінка якого (на прикладі Львівської області) за період 2000-2008 рр. підтверджує активізацію інноваційного розвитку сектору МСП, що очевидно є позитивним,

оскільки посилення ролі саме сектору МСП сприяє належним структурним зрушенням та покращенню важливих характеристик структурної конкурентоспроможності. Так, збільшилася абсолютна кількість суб'єктів підприємницької діяльності порівнянно з 2000 р. на понад 30 %, а темпи зростання кількості фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності є ще вищими.

За період 2000-2008 рр. збільшилася й частка малих і середніх підприємств у загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності до 99,8 % від загальної кількості підприємств (у тому числі малих – 88,1 %, на середніх – 11,6 %).

Втім, на тлі покращення окремих кількісних показників спостерігаються і негативні тенденції розвитку сектору МСП. Так, є незначною і щороку скорочується частка сектору МСП у загальному обсязі виробленої продукції та наданих послугах області.

Загалом існують диспропорції основних показників розвитку сектору МСП: якщо на малі і середні підприємства припадає 99,8 % підприємств та зайнято 24,8 % працівників, то обсяг реалізованої продукції та послуг складає лише 7,5 %, що підтверджує недостатньо високу ефективність функціонування підприємств цього сектору економіки та низьку продуктивність праці. Отже, незважаючи на значну кількість малих і середніх підприємств, вони не відіграють необхідної ролі в економічному зростанні та конкурентоспроможності області. В економіці розвинених держав цей сектор відіграє вагомшу роль, оскільки частка обсягу ВВП сектору лише малого підприємництва становить понад 50 % (Японія, Франція, Німеччина та ін.).

До негативних тенденцій розвитку сектору МСП можна віднести також скорочення частки діючих малих підприємств та збільшення частки збиткових. Позитивним є те, що частка збиткових малих підприємств протягом останніх трьох років скорочується, хоча кожне третє підприємство є збитковим. Це зумовлює можливості розвитку підприємств, зумовлює скорочення податкових відрахувань до бюджету.

Загалом, показники ефективності фінансово-господарської діяльності малих і середніх підприємств щороку погіршуються. Якщо станом на 2000 р. фінансовий результат від діяльності у цьому секторі становив 67,7 млн грн, то у 2008 р. цей показник був від'ємним. Погіршення показників ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єктів МСП Львівської області зумовлене також функціонуванням цих підприємств у тіньовому чи необлікованому секторі ринку.

Позитивним є залучення значної кількості працівників та зайнятих на малих підприємствах, оскільки забезпечення високого рівня зайнятості є одним із завдань функціонування МСП. У структурі зайнятих переважають ті, що працюють за основним місцем роботи (89,4 %), проте їх чисельність скорочується.

За формою власності у Львівській області переважають малі підприємства приватної форми власності, частка яких складає 95,7 %. Малі підприємства комунальної та комунально-корпоративної форми власності становлять 3,5 % загальної кількості підприємств, малі підприємства державної та державно-корпоративної – лише 0,8 %. Існуюча структура форми власності малих підприємств є незмінною протягом останніх років.

З огляду на значну кількість суб'єктів МСП як загалом, так і за галузями, можна стверджувати про відсутність монополізації господарювання у цьому секторі економіки регіону. При цьому, незважаючи на те, що малі підприємства приватної форми власності складають 95,7 % від загальної кількості, частка працівників складає 91,4 % до загальної чисельності економічно активного населення, а в розрахунку на одне підприємство – лише 7 осіб. На малих підприємствах державної та комунальної форми власності в середньому на одному підприємстві працює відповідно 17 та 15 осіб. Це підтверджує, що підприємства державної та комунальної власності ефективніше працюють в створенні нових робочих місць.

Частка малих підприємств різних форм власності в обсязі реалізованої продукції практично відповідає їх частці у загальній кількості підприємств. Проте показники ефективності фінансово-господарської діяльності малих підприємств різних форм власності не однакові. Ефективніше працюють приватні малі підприємства, частка прибуткових підприємств яких складає 64,5 %, а рівень рентабельності – 2,0 %, прибуткових підприємств державної та комунальної форми власності – лише 57,6 % та 59,2 % відповідно, а рівень рентабельності – 17,8 % та – 4,6 %. На малих підприємствах приватної форми власності спостерігається також нижчий рівень операційних витрат на одну гривню реалізованої продукції (послуг).

Проте, незважаючи на кращі показники ефективності фінансово-господарської діяльності, на малих приватних підприємствах спостерігається нижчий рівень заробітної плати працівників. Звідси можна зробити висновок про низький рівень оплати праці у секторі МСП або про істотну приховану зайнятість у цьому секторі економіки.

В галузево-секторальному вимірі найбільша кількість суб'єктів малого підприємництва регіону зосереджена у сфері торгівлі та послуг з ремонту – 36,4 %, промисловості – 18,1 % та операцій із нерухомістю – 15,8 %, найменша – в управлінні, освіті, охороні здоров'я, колективних, громадських та особистих послугах, у сільському господарстві. Саме в останніх двох галузях і секторах існує об'єктивна потреба збільшення кількості малих підприємств, оскільки у розвинених економіках сектор МП цих галузей представлений значною кількістю суб'єктів господарювання.

Для порівняння, частка сектору МСП в економіці області, зокрема в окремих галузях є достатньо істотною: готелі та ресторани – 98,6 % (проте в обсязі реалізованої продукції лише 58,1 %), операції з нерухомістю – 94,0 % (в обсязі реалізованої продукції – 40,1 %), колективні, громадські та особисті послуги – 93,9 % (в обсязі реалізованої продукції – 30,9 %). Негативно і загрозово для регіональної економічної безпеки те, що найменшою є частка МСП у сільському господарстві – 80,2 % (в обсязі реалізованої продукції – лише 13,1 %). Не менш загрозова і мала частка в обсязі реалізованої продукції регіону підприємств сектору МСП в окремих галузях: промисловість – 6,5 %; торгівля та послуги з ремонту – 6,4 %; транспорт – 5,6 %, що не може свідчити про його сильні конкурентні позиції.

Низькоєфективною можна вважати господарську діяльність суб'єктів МСП у сільському господарстві (80,2 % загальної кількості підприємств залучено лише 27,4 % від загальної чисельності працівників та виготовляється лише 13,1 % від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)).

Найефективніше використовують виробничі фактори суб'єкти МСП таких галузей, як: торгівля та послуги з ремонту, будівництво, промисловість, готелі та ресторани, транспорт. Найнижчі показники ефективності властиві сільському господарству. Невисокою є фондівіддача основних засобів суб'єктів МСП більшості галузей економіки. Лише у будівництві, торгівлі та готельному і ресторанному господарстві суб'єкти МСП одержують за рік із однієї гривні, вкладеної в основні засоби, більше, ніж одну гривню реалізованої продукції (робіт, послуг). Фондовіддача основних фондів у промисловості, сільському господарстві, транспорті є низькою. При цьому, відносна вартість основних фондів є найвищою у сільському господарстві – 54,0 тис. грн/ос.; промисловості – 37,7 тис. грн ос.; колективних, громадських та особистих послугах – 37,0 тис. грн ос., у

сфері операцій з нерухомістю – 134,6 тис. грн/ос. та управлінні – 223,8 тис. грн/ос. Загалом, можна зробити висновок про високу фондоозброєність підприємств сектора МСП та недостатньо високу ефективність використання матеріально-технічної бази. Надмірно високим є співвідношення витрат на оплату праці до доходу (виручки) від реалізації продукції (послуг) у сільському господарстві – 28,6 %, у сфері управління – 20,5 %, операціях із нерухомістю – 23,7 %, що, певною мірою, підтверджує низький рівень капітало- і наукомісткості робочих місць у цих галузях і секторах.

У галузевому вимірі найбільша частка валових капітальних інвестицій сектору МСП припадає на операції з нерухомістю – 42,3 % та промисловість – 13,4 %. Причому, найвищими темпами зростають валові капітальні інвестиції саме у цих галузях, а частка валових капітальних інвестицій сектору МСП у структурі валових капітальних інвестицій загалом по області дорівнює лише 10,9 %.

Негативним можна вважати також значні частки обсягів валових капітальних інвестицій у таких секторах МСП, як: сільське господарство – 3,0 %, транспорт – 6,6 %; охорона здоров'я – 1,8 % і колективні, громадські та особисті послуги – 2,0 %. Крім цього, спостерігається невисока активність суб'єктів МСП у здійсненні валових капітальних інвестицій – лише кожне п'яте підприємство (19,4 % від загальної кількості) здійснює валові капітальні інвестиції.

Необхідно також врахувати, що суб'єкти МСП переважно інвестують у придбання нових основних засобів або у капітальне будівництво, що підвищує рівень їх оснащення сучасною виробничою базою. Так, у структурі валових капітальних інвестицій суб'єктів МСП переважають інвестиції у капітальне будівництво – 46,5 %, на придбання основних засобів – 35,3 %, а на придбання інших основних засобів – лише 18,2 %.

Низька активність у здійсненні валових капітальних інвестицій спостерігається на підприємствах державної та комунальної форми власності – лише 7,8 % та 8,2 % інвестицій відповідно. Для малих підприємств приватної форми власності властивий достатньо високий рівень інвестиційної активності, їх частка складає близько 84,0 %.

Узагальнюючи викладене, виокремимо такі негативні аспекти розвитку сектору МСП, що не сприяють посиленню конкурентоспроможності цього сектору та економіки регіону: незначні обсяги виробництва та реалізації продукції (надання послуг) та, як наслідок, скорочення частки сектора у обсягах реалізованої продукції (робіт,

послуг); скорочення частки діючих підприємств та зростання – збиткових; погіршення ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсів; низький рівень заробітної плати, особливо на підприємствах приватної форми власності; поширення та посилення тіньового та необлікованого господарювання; неістотна інвестиційна активність.

Значною мірою такі негативні тенденції та явища в розвитку сектору МСП зумовлені недостатнім рівнем задоволеності підприємцями умовами бізнесу їх потребам, недотриманням принципів рівності доступу до ресурсів і ринків, справедливості, субсидіарності і солідарності в розподілі прав, зобов'язань, відповідальності ключових елементів структури соціально-економічної системи країни і державних органів, бізнесу і споживачів. На сьогодні лише близько 20 % підприємств цього сектору задоволені умовами ведення підприємницької діяльності, створеними місцевими органами влади. Задоволення такими умовами висловило лише 2,62 % опитаних підприємців та експертів загалом, задоволені – лише 18,34 %. Значна частина опитаних (45,41 %) висловила задоволеність лише окремими аспектами з діючих умов ведення бізнесу. Незадоволених виявилось 20,52 %, причому більша їх частка припадає на обласний центр (25,97 %). Незадоволення висловило 13,1 % опитаних підприємців та експертів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що рівень економічної безпеки підприємництва в регіоні є недостатнім, а економіко-правове середовище – недосконалим. Основними перешкодами розвитку сектору МСП та зміцненню економічної безпеки цього сектору економіки регіону є: корумпованість чиновників (43,14 % опитаних); значне сукупне податкове навантаження; недостатність і недосконалість фінансово-кредитного та майнового законодавства (42,26 %); значна кількість контролюючих органів (36,37 %); нестача фінансових ресурсів для формування статутного капіталу, виробничих площ і обладнання, обігових коштів (23,01 %); відсутність рівного і справедливого доступу до інформації та прозорих правил оформлення користування земельними ділянками та об'єктами комунальної власності (7,96 %); зниження рівня безпеки та захищеності підприємницької діяльності від організованої злочинності та контролюючих органів та ін.

Сукупність негативних чинників і факторів ефективного розвитку сектору МСП зумовлює нагальну потребу в розробці та реалізації регіональними органами державного управління системних засобів,

спрямованих на мінімізацію їх негативного впливу, а також сприяння і стимулювання розвитку цього сектору економіки.

В теоретико-методичному аспекті оцінка та аналіз рівня економічної безпеки сектору МСП регіону, виходячи з передумов і чинників впливу на неї, а також критеріїв та індикаторів її рівня, доцільно здійснювати у такій послідовності: (1) аналіз стану і динаміки розвитку підприємництва; (2) розрахунок показників рівня економічної безпеки підприємництва у розрізі її внутрішньої структури (економічна незалежність; ефективність функціонування; здатність до розвитку) та порівняння цих показників із їх критичними значеннями (індикаторами); (3) компаративний аналіз рівня економічної безпеки підприємництва на мезорівні ієрархії системи; (4) аналіз рівня економічної безпеки підприємництва у галузевому вимірі.

Додамо, що для поглибленого дослідження економічної безпеки підприємництва доцільно: по-перше, доповнити систему економічних показників окремими найважливішими соціальними індикаторами; по-друге, здійснити аналіз рівня економічної безпеки підприємництва на субрегіональному рівні за організаційно-правовими формами та власністю суб'єктів підприємництва; по-третє, провести експертну оцінку рівня розвитку інфраструктури (у тому числі громадської) фізичного та економічного захисту середовища бізнесу.

Результати аналізу, проведеного у такій послідовності, показують, що рівень економічної безпеки МСП у Львівській області є низьким (додаток П). Насамперед, значна частина підприємств є збитковими (частка збиткових підприємств перевищує 35 % і в жодній із галузей цей показник не нижчий 30 %) і скорочується як кількість, так і частка діючих підприємств. При цьому темпи зниження кількості діючих підприємств перевищують темпи збільшення числа новостворюваних. По-друге, обсяги реалізації продукції, скориговані на індекс інфляції, в окремих галузях економіки скорочуються (будівництво, операції з нерухомістю та охорона здоров'я) та є загрозовано незначними у базових галузях (промисловість, послуги та ін.). Причому очікування подальшого погіршення стану розвитку бізнесу переважають порівняно з очікуваннями покращання ситуації. Негативним є також і те, що в окремих регіонах України ці очікування є ще більше критичними, ніж у Львівській області. По-третє, незадовільними є показники ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсів; фондівіддача основних фондів у промисловості, сільському господарстві, транспорті та сфері послуг є низькою;

надмірно високим є відношення витрат на оплату праці до обсягу виробництва чи реалізації товарів (робіт, послуг) (понад 20 %) у сільському господарстві, сфері управління та операціях із нерухомістю; підприємства лише таких галузей економіки, як будівництво, освіта та сфера послуг є рентабельними). По-четверте, негативними є показники ліквідності підприємств (кредиторська заборгованість у всіх галузях перевищує дебіторську, а у таких галузях економіки, як сільське господарство, освіта та охорона здоров'я перевищує більше, ніж у два рази. По-п'яте, підприємства фактично не скеровують фінансові ресурси на розширене відтворення та здійснення інновацій, що є вагомим чинником зміцнення економічної безпеки (лише кожне п'яте підприємство здійснює капіталовкладення; незначні обсяги капіталовкладень у розрахунку на одне підприємство). Реально суб'єкти МСП функціонують в умовах значного ризику, проте практично не використовують систему управління ризиком, зокрема інструменти страхування та самострахування. По-шосте, зростає число кримінальних посягань на підприємців, так званого «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій, у тому числі з боку представників органів державної влади. З огляду на відсутність вільних фінансових ресурсів підприємства не в змозі сформувати дієву систему забезпечення належного рівня комерційної таємниці та фізичної безпеки власного майна і персоналу.

Як наслідок, рівень конкурентоспроможності більшості підприємств є низьким, особливо порівняно з іноземними конкурентами. Вітчизняні підприємства демонструють низьку активність у здійсненні експортної діяльності. Істотне збільшення числа вітчизняних підприємств-експортерів не спостерігається. Відбувається значне скорочення частки промислових підприємств-експортерів. Практично кожне друге вітчизняне підприємство (54,7 %), яке здійснює імпорتنі операції, імпортує в Україну готову продукцію для подальшого перепродажу і лише 20,1 % підприємств імпортують сировину та матеріали з подальшим використанням на власному виробництві).

З вищевикладеного також випливає, що рівень економічної безпеки підприємництва в регіонах України, зокрема у Львівській області, є недостатнім для забезпечення стабільного розвитку, що істотно перешкоджає конкурентоспроможності економіки в регіональному та місцевому вимірі.

Застосування багатовимірного статистичного аналізу за такими показниками, як: частка діючих підприємств; темпи зростання

кількості діючих підприємств; обсяг реалізації одним існуючим підприємством; фондівдача основних засобів; індекс зростання обсягів реалізованої продукції до зростання інфляції та індекс інвестицій в основний капітал до обсягів реалізації (таблиця 2.23), дозволили виокремити п'ять груп (кластерів) регіонів України за рівнем економічної безпеки підприємництва.

Таблиця 2.23

**Показники економічної безпеки підприємництва
за регіонами України у 2008 р.**

Регіон	Індекс інвестицій в основний капітал до обсягів реалізації одним існуючим підприємством, грн/тис.грн	Індекс зростання обсягів реалізації продукції (скоригованих на інфляцію)	Питома вага діючих підприємств, % до загальної кількості	Обсяг реалізації одним існуючим підприємством, тис. грн	Фондовіддача основних засобів, грн/тис. грн	Темпи зростання кількості діючих підприємств до 2004 р., %	Група регіонів
м. Київ	0,095	0,94	72,1	537,7	7,10	110,30	1
Запорізька	0,095	0,942	78,0	386,3	3,24	106,80	
Полтавська	0,123	0,927	78,5	366,6	2,40	101,40	
Луганська	0,15	0,978	75,4	373,4	2,58	100,70	
Донецька	0,133	0,9789	71,5	387,3	1,84	100,00	
Дніпропетровська	0,12	0,8983	77,1	434,2	1,62	102,50	2
Волинська	0,114	0,9651	64,8	340,4	3,27	100,30	3
Закарпатська	0,094	1,025	51,4	296,4	8,77	103,30	
Черкаська	0,121	1,013	74,8	381,8	6,69	101,10	4
Львівська	0,117	1,035	75,6	319,3	6,46	101,00	
Рівненська	0,98	1,019	74,9	324,8	5,60	104,50	
Чернігівська	0,109	0,999	76,3	315,0	4,66	102,10	
Хмельницька	0,107	1,00	72,9	305,6	4,98	104,70	
Харківська	0,109	0,999	76,8	366,1	4,83	103,80	
Одеська	0,123	0,994	77,9	358,4	5,19	106,10	
Сумська	0,098	0,941	71,5	348,2	5,94	101,30	
Миколаївська	0,131	0,961	70,7	345,4	5,32	102,30	
Київська	0,141	0,981	78,3	406,4	4,69	111,70	
Івано-Франківська	0,119	0,985	64,0	296,8	4,96	102,60	
Вінницька	0,10	0,9872	66,4	325,6	6,56	103,60	
Тернопільська	0,097	0,983	74,7	280,4	8,68	102,70	5
Чернівецька	0,089	1,018	66,9	306,2	8,71	106,20	
Житомирська	0,079	0,985	69,1	343,5	8,93	100,90	
Херсонська	0,079	0,998	65,3	335,9	8,10	100,80	
Кіровоградська	0,10	0,987	65,8	354,9	7,84	101,20	
АР Крим	0,121	0,9503	62,7	305,4	7,58	102,60	

Так, виявлено найвищий рівень економічної безпеки бізнесу у м. Києві, Запорізькій, Полтавській, Луганській та Донецькій областях. До другої групи увійшли Дніпропетровська та Волинська області;

третьої – Закарпатська область. Львівська область за рівнем економічної безпеки підприємництва посіла 10-е місце та увійшла до 4-ї групи (кластера) разом з Черкаською, Рівненською, Чернігівською, Хмельницькою, Харківською, Одеською, Сумською, Миколаївською, Київською, Івано-Франківською та Вінницькою областями.

Шість регіонів України (Тернопільська, Чернівецька, Житомирська, Херсонська, Кіровоградська області, АР Крим) характеризуються нижчим рівнем економічної безпеки підприємницької діяльності. Дані, наведені в таблиці 2.23, показують, що частка діючих малих підприємств у Львівській області складає 75,6 % загальної кількості і область поступається за цим значенням лише Запорізькій, Полтавській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській та Київській областям.

Але при цьому, обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції (послуг) у розрахунку на одне існуюче підприємство у Львівській області складає лише 319,3 тис. грн і менше значення цього показника спостерігається лише у Закарпатській, Чернігівській, Хмельницькій, Івано-Франківській, Тернопільській та Чернівецькій областях і АР Крим. Кількість діючих підприємств збільшується в усіх регіонах України. Хоча темпи зростання цього показника є незначними (в межах від 1 % до 6 %). Найшвидші темпи збільшення кількості новостворюваних підприємств спостерігаються у м. Києві – 110,3 % та Київській області – 111,7 %. Незначне зростання кількості новостворюваних підприємств на тлі значної збитковості підприємств опосередковано підтверджує висновок про низький рівень економічної безпеки підприємництва в країні загалом.

Низькими є показники ефективності використання ресурсів підприємств. З однієї тисячі гривень, інвестованих в основні фонди, в середньому одним діючим підприємством одержано дохід від реалізації у розмірі від 1 до 9 грн, що свідчить про неефективність і низький рівень економічної безпеки господарської діяльності підприємств цього сектору.

Незважаючи на те, що обсяги реалізованої продукції у галузевому розрізі в абсолютному виразі зростають у всіх регіонах, співвідношення росту реалізованої продукції та росту інфляції у більшості регіонів є меншим за одиницю, що свідчить про зниження обсягів реалізації продукції в реальних цінах підприємствами. Найбільше знижуються обсяги реалізації у м. Києві (скорочення складає 6,1 %). Зростання властиве для Львівської (на 3,5 %), Закарпатської (2,5 %), Рівненської (1,9 %), Чернівецької (1,8 %) та Черкаської областей

(1,3 %). У Хмельницькій області темпи зростання обсягів реалізованої продукції відповідають темпам зростання інфляції. В інших регіонах темпи зростання реальних обсягів реалізованої продукції є від'ємними.

Оцінити місце кожної групи регіонів за показниками економічної безпеки підприємництва можна за умови врахування вагомості впливу кожного фактора. Детальний аналіз проведемо із застосуванням рейтингової оцінки для кожної з областей.

Аналіз, проведений за такими показниками економічної безпеки сектору МСП, як: частка діючих підприємств; обсяг реалізованої продукції одним існуючим підприємством; темпи росту кількості діючих підприємств і співвідношення темпів росту реалізованої продукції та темпів росту інфляції, підтвердив, що рівень економічної безпеки підприємництва регіону за більшістю вагомих показників поступається середньому значенню цих показників по Україні (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

Порівняння окремих показників економічної безпеки малого підприємництва України та Львівської області у галузевому вимірі у 2008 р.

Вид економічної діяльності		Співвідношення темпів зростання обсягів реалізованої продукції та інфляції	Частка діючих підприємств, % до загальної кількості	Обсяг реалізації у розрахунку на одне діюче підприємство, тис. грн	Темпи зростання кількості діючих підприємств до 2005 року, %
Послуги	Україна	1,01	73,3	217,3	99,9
	Львівська обл.	1,08	79,0	154,6	104,7
Торгівля	Україна	0,97	65,1	548,1	95,0
	Львівська обл.	1,06	71,5	464,2	93,6
Будівництво	Україна	0,9	67,2	459,0	102,1
	Львівська обл.	0,87	76,3	425,7	106,9
Операції з нерухомістю	Україна	0,85	77,6	255,1	108,3
	Львівська обл.	1,0	80,1	184,6	114,5
Транспорт і зв'язок	Україна	0,9	71,5	398,9	102,2
	Львівська обл.	1,21	83,5	392,6	97,7
Готелі, ресторани	Україна	0,99	74,5	215,0	98,4
	Львівська обл.	1,1	82,4	132,0	96,2
Охорона здоров'я	Україна	0,1	70,3	181,2	107,7
	Львівська обл.	0,97	71,8	179,6	116,1
Освіта	Україна	0,1	78,8	212,6	102,8
	Львівська обл.	1,12	87,8	183,5	116,1
Промисловість	Україна	0,97	68,9	381,2	97,8
	Львівська обл.	1,03	74,1	324,4	95,1
Сільське господарство	Україна	0,1	67,6	347,7	103,2
	Львівська обл.	1,16	86,7	164,6	102,7

Показник обсягу реалізованої продукції у розрахунку на одне існуюче підприємство у Львівській області є нижчим за середнє значення по Україні в усіх без винятку галузях.

За темпами зростання кількості діючих підприємств Львівська область поступається середньому значенню по Україні у таких видах економічної діяльності, як: транспорт і зв'язок; готелі і ресторани; промисловість та сільське господарство. Темпи зростання обсягів реалізованої продукції у Львівській області нижчі, ніж у середньому по країні у будівництві, а частка діючих підприємств нижча у готельному та ресторанному господарстві. У галузевому розрізі (табл. 2.25) найвищий рівень економічної безпеки підприємництва регіону спостерігається у торгівлі та будівництві.

Таблиця 2.25

Показники економічної безпеки малого підприємництва Львівської області у галузевому аспекті у 2008 р.

Показник	Торгівля	Будівництво	Послуги	Промисловість	Транспорт і зв'язок	Готелі, ресторани	Освіта	Охорона здоров'я	Операції з нерухомістю	Сільське господарство
Співвідношення темпів зростання обсягів реалізованої продукції до інфляції	1,06	0,87	1,08	1,03	1,21	1,1	1,12	0,97	1,0	1,16
Частка діючих підприємств, %	71,5	76,3	79	74,1	83,5	82,4	87,8	71,8	80,1	86,7
Обсяг реалізації одним діючим підприємством, тис. грн	464,2	425,7	154,6	324,4	392,6	132,	183,5	179,6	184,6	164,6
Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей	0,63	0,69	0,59	0,6	0,8	0,56	0,16	0,46	0,61	0,29
Співвідношення валових капітальних інвестицій та обсягів реалізації	0,08	0,2	0,1	0,16	0,15	0,13	0,05	0,37	0,59	0,23
Темпи зростання кількості діючих підприємств, %	93,6	106,9	104,7	95,1	97,7	96,2	116,1	116,1	114,5	102,7
Товаровіддача витрат, грн/грн	0,99	1,01	1,03	0,96	0,99	0,98	1,03	0,99	1,0	0,81
Фондовіддача основних засобів, грн/грн	3,87	2,47	0,33	0,65	0,97	1,22	0,41	0,75	0,15	0,15
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, разів	1,88	1,47	3,49	1,42	2,3	2,49	2,3	1,97	1,02	0,91
Товарооборот на одного працівника, тис. грн/ос.	66,6	32,1	12,7	24,8	33,9	15,2	12,8	15,4	22,4	9,4
Кластер	1		2		3			4		

Досить високим рівнем економічної безпеки характеризується сектор колективних, громадських та особистих послуг регіону. На середньому рівні економічної безпеки здійснюються види економічної діяльності, які входять до одного кластера: промисловість, транспорт і зв'язок, готелі та ресторани, освіта, охорона здоров'я. Найнижчий рівень економічної безпеки (група 4) виявлено у таких видах економічної діяльності та галузях: операції з нерухомістю та сільське господарство. Отримані результати доцільно покласти в основу державної регіональної політики, спрямованої на вирівнювання характеристик безпеки підприємництва за видами економічної діяльності з метою структурних зрушень та підвищення рівня просторово-структурної конкурентоспроможності економіки регіону.

2.6. Передумови та чинники динаміки іллегального сектора економіки регіону

Важливою характеристикою просторово-структурної конкурентоспроможності регіону є частка іллегального сектору його економіки, природний рівень якої сприяє вирішенню окремих важливих соціальних проблем (йдеться, насамперед, про зайнятість і безробіття, доходи населення). Проте надмірна «тінізація» призводить до «деформації» ринкового конкурентного середовища, отримання конкурентних переваг суб'єктами іллегального сектора з негативними наслідками зменшення надходжень до місцевих бюджетів, до банкрутства легальних підприємств та вивільнення їх персоналу, погіршення соціального захисту населення, зниження рівня якості товарів і послуг і, як наслідок, до істотного погіршення конкурентоспроможності економіки регіону.

Швидкі темпи зростання обсягів іллегальної господарської діяльності властиві, більшою чи меншою мірою, всім трансформаційним економікам. Регіони України так само не є винятком (тіньова частка їх економіки становить понад 55 %) ¹⁸¹. Можна стверджувати, що після набуття статусу незалежної держави іллегальний складник економіки України набув певної національної специфіки. Головні чинники та обсяги іллегального сектору відображені у працях вітчиз-

¹⁸¹ Мокій А.І. Розробка методики ефективних управлінських рішень у контексті іллегалізації економіки / А.І. Мокій, М.І. Шульга // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України: зб наук. праць. – Вип. 5. (XLIII).–Ч.1.–Львів: ІРД НАН України, 2003. – С. 194-205.

няних та зарубіжних дослідників. Проте поза їх увагою залишається аналіз регіональної специфіки цього явища. Основні характеристики тіньового сектора у регіонах України, зважаючи на результати досліджень, обумовлюються, насамперед, соціально-економічною структурою системи кожної області.

Економетрична оцінка основних параметрів іллегальної економіки засобами регресійного аналізу та комплексу тестів (Гренджера, Джохансона та ADF) дозволяє визначити основні чинники динаміки іллегального господарювання в регіонах¹⁸². Далі методом багатовимірною статистичного аналізу (БСА) виокремлено чотири основних групи за рівнем іллегалізації економіки регіонів України (рис. 2.22).

Як бачимо, групування дещо схоже до розподілу за показником індексу інвестиційної привабливості, тобто підтверджується, що іллегальна економіка є «тіною» легальної, а економічна злочинність, як правило, пов'язана з основними центрами економічної діяльності.

У Києві та близьких до столиці областях – це переважно кредитно-фінансова сфера, операції з нерухомістю. У багатьох регіонах іллегальна діяльність пов'язана з експортноорієнтованим сировинним виробництвом: Донецька, Запорізька, Харківська області – продукти металургійної та хімічної галузей, Луганська область – вугільна промисловість. Звернемо увагу, саме області з найпотужнішим сировинним потенціалом виявилися найбільш іллегалізованими (54-75 %) – Закарпатська, Львівська, Волинська, Рівненська області – деревообробна промисловість, виробництво лікєро-горілочаних виробів та інших підакцизних товарів.

Для прикладу, у липні 2004 р. відкрито кримінальну справу за фактом порушення законодавства посадовими особами одного з

¹⁸² До основних відносяться: кількість злочинів на 1000 жителів; кількість приватних автомобілів; частка соціальних трансфертів у ВРП (валовий регіональний продукт), рівень безробіття; рівень бідності (частка населення з офіційними доходами, що нижчі від прожиткового мінімуму); Індекс Джинні нерівності офіційного доходу; частка сільського господарства у ВРП; частка промисловості у ВРП; частка приватизованих підприємств; «Другий показник нестабільності» (коли губернатор змінювався – 1; в іншому разі – 0); індекс свободи доступу до інформації; частка зайнятих у муніципальному секторі від економічно активного населення; прямі іноземні інвестиції у регіон у відношенні до ВРП; частка малих підприємств до загальної кількості; податкові надходження у % до ВРП; кількість населення; даммі-змінна (якщо регіон межує з країнами ближнього зарубіжжя – 1; ні – 0); даммі-змінна (якщо регіон межує з країнами ближнього зарубіжжя – 1; якщо ні – 0).

спиртових заводів Рівненської області при проведенні «псевдо-експортних» операцій із реалізації спирту підприємству США, який ухилився від сплати акцизного збору та податків на додану вартість і отримали прибуток у сумі 20,3 млн грн (разом із штрафними санкціями донараховано 40,4 млн грн). Аналогічно, керівники одного із спирт-заводів Хмельницької області у цьому ж році ухилилися від сплати акцизного збору та податків на суму 6,5 млн грн, а Чернігівської області – на 5 млн грн¹⁸³.

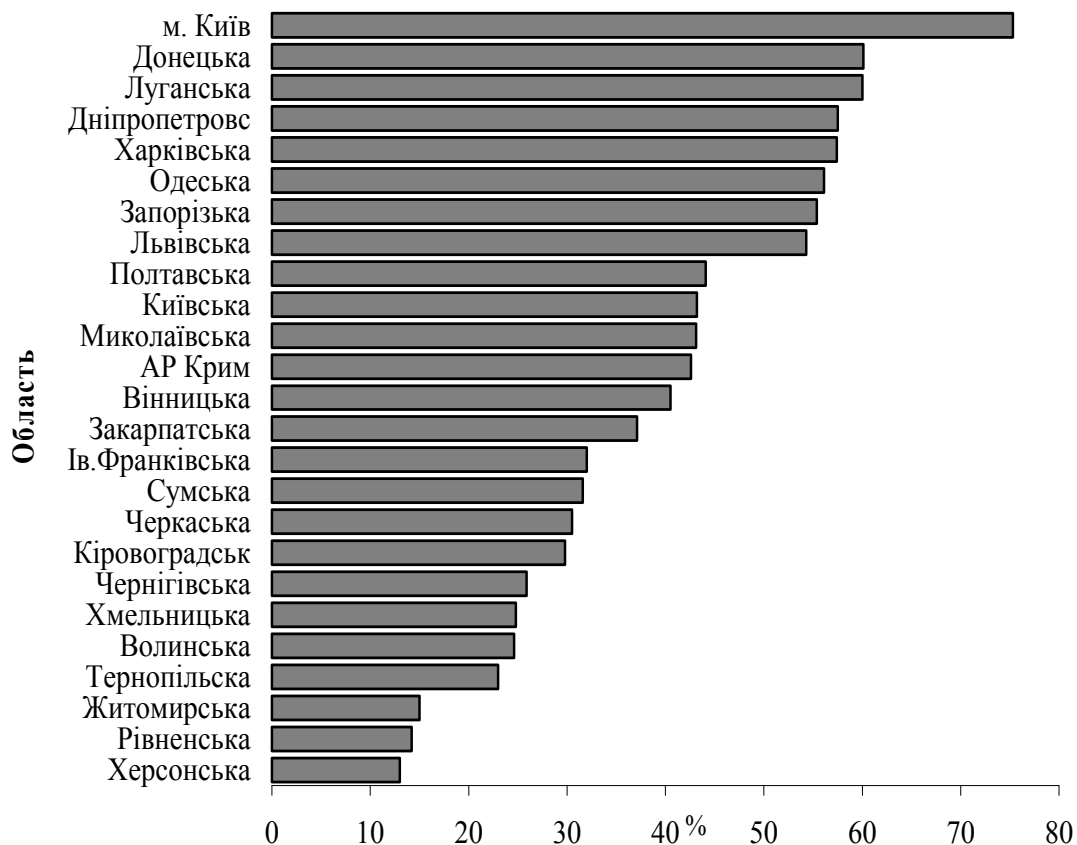


Рис. 2.22. Групування областей України за рівнем ілєгалізації економічної діяльності, 2009 р.

Хоча у 2004 р. кількість розкритих економічних злочинів в абсолютному вимірі збільшилася, порівняно з відповідним періодом 2003 р., проте окремі дослідники вважають, що карне переслідування силовими структурами регіону відображає не стільки активізацію боротьби із порушниками закону, скільки перерозподіл сфер впливу

¹⁸³ Інформаційно-аналітичні матеріали щодо реалізації завдань, визначених Президентом України на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю, корупцією та захистом прав людини від 31.08.2004.

організованих злочинних угруповань, які тісно співпрацюють з окремими посадовими особами органів влади¹⁸⁴. Така співпраця має свою специфіку у портових і прикордонних містах: Одеса, Миколаїв, Харків, Львів, Ужгород, Луганськ (які входять до перших двох груп областей, що характеризуються високим рівнем іллегалізації). Тут іллегальна діяльність, переважно, пов'язана із контрабандою, махінаціями із майном судноплавних компаній, «човниковим бізнесом», незаконною приватизацією та прямим іноземним інвестуванням.

Регіони з високим рівнем офіційного безробіття (Волинська, Львівська, Закарпатська області) стали джерелом дешевих трудових ресурсів для іллегальної економіки, забезпечуючи Росію, Чехію, Польщу, країни Західної Європи. За інформацією дипломатичних представництв України, у Польщі з метою отримання роботи перебувають 300 тис. громадян нашої країни, в Італії та Чехії – біля 200 тис. у кожній країні, у Португалії – 150 тис., у Іспанії – 100 тис., у Туреччині – 35 тис., у США – 20 тис. Чисельність українців, які працюють у Росії, перевищує 1 млн осіб¹⁸⁵. Існують й інші, значно вищі оцінки, зокрема Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає, що на заробітки за кордон виїхали до 7 млн громадян¹⁸⁶, причому більшість з них працюють нелегально.

У великих промислових містах України організовані злочинні угруповання розгорнули активну діяльність навколо потужних промислових підприємств («Криворіжсталь», «Іллічівський рудно-ремонтний завод», «Миколаївський глиноземний завод», «Автобаз», «Укррудпром», «Ленінська кузня», «Краматорський коксохімічний завод» та ін.). Навколо підприємств сформувалася розгалужена мережа посередницьких організацій, іллегальну діяльність яких складно контролювати. Російські дослідники іллегальної економіки в регіонах

¹⁸⁴ Региональная теневая экономика и ее специфические особенности // Известия. – 2008. – 8 мая.

¹⁸⁵ Червоножка В. Справжнє обличчя українського заробітчанина / В. Червоножка // Новинар : громадянсько політичне видання. – К. : «Прес-центр» – 2008. – 22 грудня.

¹⁸⁶ Українська трудова міграція. українська всесвітня координаційна рада [Електронний ресурс] // Прес-служба УВКР Українська трудова міграція. – 2008. – 04 квітня]. – Режим доступу: http://www.uvkr.com.ua/ua/news/ukr_trud_migracija.html; Жаліло Я.А. Тенденції трудової міграції з України до країн СНД : аналітична записка (Моніторинг соціально-економічних індикаторів) [Електронний ресурс] / Я.А. Жаліло; Відділ економічної та соціальної стратегії.– НІСД, 2008. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/11.htm>.

стверджують, що основна частка іллегального сектору концентрується навколо малого та середнього бізнесу)¹⁸⁷.

Неформальні домовленості особливо помітні у приватизаційних процесах. Так, одна з дніпропетровських фінансово-владних груп впливу (центр НВІГ «Інтерпайп») фактично відіграла технічну роль під час тендера з продажу контрольного пакета акцій ОАО «Харцизький трубний завод», «перемогу» в якому одержала корпорація «Індустріальний союз Донбасу» (донецький фінансово-економічний центр)¹⁸⁸.

Таким чином, залежно від виду економічної діяльності окреслюється і структура іллегальної економіки регіонів. Такі її типи, як кримінальна діяльність, економічна злочинність, корупція, властиві для «анклавів» української економіки, де спостерігається відносно активна економічна діяльність навіть у період економічної кризи. У регіонах-аутсайдерах (Тернопільська, Хмельницька, Херсонська області) рівень іллегальної активності порівняно нижчий та знаходиться в межах «природного рівня» тіньового сектору (13-15 %), що знову ж пояснюється тотожністю темпів поширення іллегальної діяльності.

Загалом, однією з основних причин всебічного поширення тіньового сектору економіки в Україні є втрата керованості суспільством та економікою з боку держави. На регіональному рівні ця проблема набуває своєї специфіки, насамперед, фінансово-економічної.

Відомо, що економіка багатьох українських регіонів є дотаційною, тобто існує за рахунок трансфертів із держбюджетних і позабюджетних фондів. Дотаційними є її 98,4 % районних бюджетів, 53,8 % загальне число міст республіканського й обласного значення та 88 % – обласних бюджетів. Серед них райони та міста Донецької, Луганської областей, окремих центральних областей (Київської, Черкаської). При цьому з-поміж найбільших боржників між підприємствами та установами України варто виокремити саме лідерів дотаційних областей – Київська (81,5 млрд грн або 36,6 % загального обсягу кредиторської заборгованості вітчизняних підприємств та установ), Донецька (31,8 млрд грн або 14,3 %), Дніпропетровська (23,3 млрд грн або 10,4 %), тобто 61,3 % від загальної заборгованості¹⁸⁹.

¹⁸⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iet.ru/guest/concurs/Komarova.pdf.

¹⁸⁸ Український регіональний вісник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.urr.org.ua/data/pdf/URR-24.pdf.

¹⁸⁹ Український регіональний вісник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.urr.org.ua.

Звідси постає питання доцільності дотацій найбільшим регіонам-боржникам. Відповідь полягає в об'єктивній спроможності повертати борги місцевими органами влади при значних дотаціях на розвиток регіону, але лише за умови їх спрямованості у легальний сектор економіки. Натомість, спостерігається протилежна ситуація, коли існуюча система трансфертів стимулює іллегалізацію та поширення корупції.

Переважно трансфер фінансових активів із центру здійснюється через систему приватних комерційних банків, створює можливості для різних зловживань (затримки, «прокручування» коштів, оголошення псевдобанкрутства тощо). Практично в усіх вітчизняних регіонах зафіксовані грубі порушення порядку використання виділених активів, що обумовлене мотивацією до нецільового використання коштів внаслідок існування непередбачуваних обставин, які вимагають відповідного перерозподілу фінансово-економічних ресурсів. Проте зловживання з державними ресурсами залишаються одним із «найефективніших» джерел особистого збагачення службових осіб. Найпоширенішою схемою є перерахування фінансових ресурсів через так звані «проблемні» банки. Широке поле для розвитку іллегальної економіки створює також незаконне надання пільг окремим суб'єктам господарювання. Наприклад, результати ревізії господарсько-фінансової діяльності Одеського порту дозволили виявити, що у 2003 р. держава зазнала збитків на суму 444,7 млн грн у зв'язку з наданням певних пільг, пов'язаних із створенням у межах порту спільних підприємств¹⁹⁰, після ліквідації державної монополії на зовнішньоекономічну діяльність.

Таким чином, українські регіони і компанії, що діють на їх території, стали самостійними суб'єктами міжнародних економічних відносин з новими можливостями «тіньової» діяльності. За нашими оцінками на основі методу статистичних порівнянь сумарне абсолютне значення іллегалізації експорту за період 2001-2009 рр. досягає 8,36 млрд дол. США, а імпорту – перевищило 16,82 млрд дол. Виявлені у процесі дослідження статистично значущі чинники та фактори впливу об'єднано у чотири групи: (1) соціальні; (2) організаційно-приватизаційні та фінансові; (3) бюджетні; (4) валютно-кредитні. При цьому ранжування важливості чинників (рис. 2.23) не суперечить

¹⁹⁰ Україна молода. – 2003. – 22 березня.

загальнопоширеному уявленню про надмірне фіскальне навантаження як головну причину зростання іллегалізації економіки.

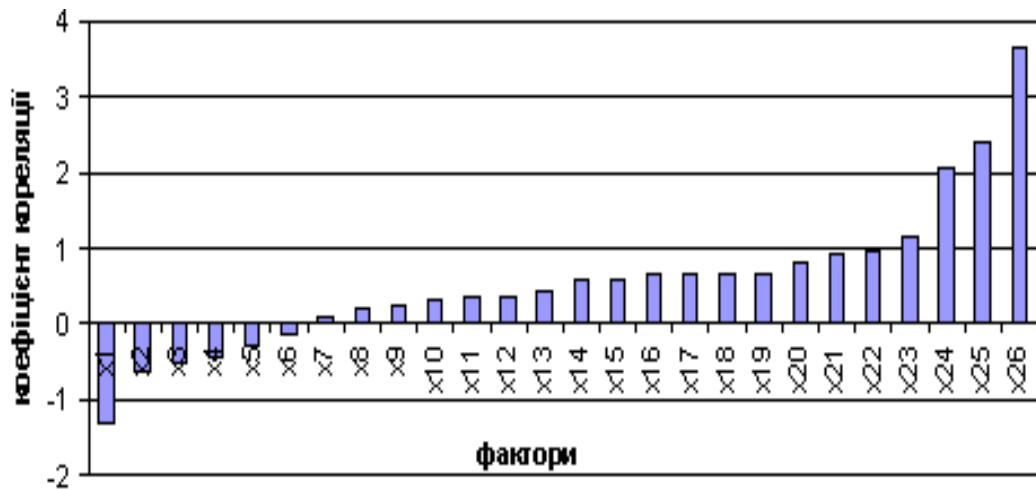


Рис. 2.23. Коефіцієнти регресії для залежної змінної – обсягу іллегального зовнішньоторговельного обороту, станом на 2009 р.

(x1 – сальдо купівлі (продажу) іноземної валюти; x2 – рівень ПДВ до загального обсягу доходів бюджету %; x3 – обсяг продажу іноземної валюти; x4 – кількість приватизованих підприємств; x5 – бюджетні видатки на народне господарство та підтримку зовнішньої торгівлі; x6 – обсяги депозитів; x7 – темпи зростання резервних активів; x8 – частка безробітних у загальній кількості економічно активного населення; x9 – обсяги заборгованості між підприємствами; x10 – відрахування у чорнобильський фонд; x11 – частка податку на прибуток до загального обсягу доходів бюджету; x12 – обсяги урядових кредитів; x13 – обсяги кредитів в іноземній валюті; x14 – видатки бюджету на екологію та у чорнобильський фонд; x15 – швидкість обігу грошей; x16 – обсяги резервів комерційних банків; x17 – відрахування у Пенсійний фонд; x18 – частка кредитів неурядовому сектору у загальному обсязі; x19 – обсяги акцизного збору; x20 – обсяги затримки заробітної плати; x21 – кількість громадян, що отримали майнові приватизаційні сертифікати; x22 – активи у тижнях імпорту; x23 – обсяги купівлі іноземної валюти; x24 – кількість звільнених працівників; x25 – частка звільнених працівників у загальній кількості працюючих за рік; x26 – рівень безробіття).

На перший план впливу на іллегалізацію економіки виходять соціально економічні проблеми – рівень безробіття; частка звільнених до загальної чисельності працюючих; абсолютна кількість звільнених (коефіцієнт при факторній змінній – 3,641; 2,414 та 2,071 відповідно). Додатні значення коефіцієнтів означають, що при збільшенні безробіття зростає рівень іллегалізації зовнішнього сектора.

Механізм дії цих чинників легко пояснити не лише вимушеним звільненням працівників внаслідок банкрутства і припинення роботи підприємств, але й випадками звільнення здебільшого за власним бажанням, оскільки динаміка середньої заробітної плати в доларах

США характеризується нестабільністю, а величина зарплати не перевищує 100 дол. Навіть із урахуванням різниці внутрішніх цін на товари і послуги, це надзвичайно низька вартість робочої сили, порівняно з країнами Центральної та Східної Європи, де середня заробітна плата перевищує 500 дол. США. Диспропорції за рівнем заробітної плати як на міждержавному, так і на національному та міжрегіональному рівнях є початковим імпульсом послідовної іллегалізації економічної діяльності, безпосередньо пов'язаним із процесом «суверенізації» регіонів України.

В цьому процесі крім економічної лібералізації, спостерігається широкомасштабна політична реорганізація, після якої державні адміністрації областей розширюють повноваження і минула практика централизованого адміністративно-планового управління (без належного стратегічного і оперативного планування) значною мірою переноситься на регіональний рівень. Державні адміністрації регіонів одержали можливість видавати різні дозволи, ліцензії, визначати податкові ставки і пільги, розподіляти бюджетні ресурси. В сукупності це сприяє процесу формування олігархічних структур, який також має свої особливості у регіонах.

В окремих регіонах сформувалися власні фінансово-політичні, олігархічні угруповання (найпотужніші – донецьке, київське, дніпропетровське)¹⁹¹, внаслідок впливу яких не може ефективно здійснюватися підприємницька діяльність без підтримки представників влади, що вимагає особливої прихильності з боку регіональної влади своєрідних «клієнтських», «взаємовигідних» відносин між владою і бізнесом. Своєю чергою представники влади мають потребу у фінансових ресурсах. Подібні взаємовідносини закріплюються інституціонально та організаційно: підприємці офіційно займають місця у представницькій чи виконавчій владі. Як наслідок, деформується структурна побудова соціально-економічної системи країни, просторово-секторальних, регіональних підсистем. Найреальнішою залишається лише парадигма автаркічного економічного і суспільного «застою» в середовищі маргінальних держав світу. Особливістю регіональної олігархії є базування на системі кланових, іноді етногрупових і родинних зв'язків, найближчі родичі керівників органів влади одержують преференції з підприємницької діяльності, а

¹⁹¹ Білашко С. Мертва більшість не пітніє. Незалежне аналітичне агентство Glavred/13.02.09 [Електронний ресурс] / С. Білашко. – Режим доступу: www.glavred.info/ukr/?art=68608487-49k.

службовці в окремих випадках їх вимушеного звільнення одержують підготовлені передумови ефективного господарювання в приватному секторі¹⁹². Іноді ситуація виходить з-під контролю (не лише в Україні, але й у сусідніх державах). Так, у місті Єкатеринбург (Росія) ще у 1999 р. напередодні виборів була зареєстрована суспільно-політична спілка «Уралмаш», створена за участі «уралмашівського» злочинного угруповання, під контролем якого знаходився один із основних російських виробників міді АТ «Уралелектромідь». За оцінками фахівців з кожної тони виготовленої міді угруповання одержувало до 200 доларів, а все капітальне будівництво здійснювалося за його ресурси¹⁹³.

У разі широких повноважень, фінансових ресурсів, регіональна влада залишається фактично не підконтрольною національним інститутам державної влади. Більше того, владні органи районів потрапляють у залежність від тіншових і кримінальних утворень, чиї інтереси не збігаються з інтересами держави. Особи деяких глав адміністрацій частіше асоціюються не з державними рішеннями, корисними для суспільства, а з сумнівними проектами і підприємствами. Саме ці особи лобіюють власні економічні інтереси у парламенті при одержанні державних контрактів (спираючись на підтримку політичних партій під час виборчих кампаній) та в інших інститутах державної влади. Альянс представників приватного, тіншового і, навіть, кримінального капіталу та державної влади стає міцнішим. Перші одержують ренту від очікуваних квот та пілґ, другі – дивіденди від корупційних дій. Судові органи влади співпрацюють із окремими представниками влади. Все це настільки реально, як і зниження темпів реального економічного зростання країни¹⁹⁴. Іллегальні прояви, описані вище, часто відомі місцевим правоохоронним органам, але, зважаючи, що останні де-факто також підпорядковуються представникам органів влади, ефективна боротьба з негативними проявами економічної злочинності не можлива. Активність боротьби керівників прямо пропорційна спорованим у регіоні стійким фінансовим схемам відмивання «брудних» грошей і кримінальних зв'язків. У слабоконтрольованій місцевій владі зацікавлена і частина службових центральних органів влади, що одержують «тіншові» прибутки співпраці з окремими регіонами

¹⁹² Бурко В. Региональные власти Украины: теоретические вопросы коррупции / В. Бурко // Право – № 7. – Сургут, 2004.

¹⁹³ Там же.

¹⁹⁴ Бурко В. Региональные власти Украины: теоретические вопросы коррупции / В. Бурко // Право – № 7. – Сургут, 2004.

(переважно, регіонами, де наявні потужні сировинні галузі – лісові ресурси, розвинена вугільна, металургійна промисловість, агропромисловий комплекс, особливо рослинництво). У інших трансформаційних економіках, наприклад Казахстані, співтовариство голів адміністрацій останнім часом перетворилося на силу, рівноцінну за впливом президенту та уряду країни. При цьому керівники районів для держави залишаються маловразливими, тому що обрані народом і мають депутатську недоторканність¹⁹⁵. Навіть за вчинений злочин вищих керівників районів неможливо не тільки притягти до карної відповідальності, але й звільнити з посади. Це складає серйозну загрозу для розвитку суспільства, оскільки така впливова політична сила багато у чому формує не лише регіональні, але і загальнодержавні економічні вектори, основні напрями і концептуальні основи розвитку держави. В цих умовах, як стверджують автори дослідження «Корупція в Росії та країнах СНД», відбувається корупційне «захоплення держави», більшою мірою саме на муніципальному і регіональному рівнях системи ієрархії¹⁹⁶.

Останнім часом боротьба з тіньовою економікою в регіонах часто набуває політичного забарвлення залежно від ідеологічних уподобань та особистих якостей вищого керівництва регіонів. Контролюючи ресурси (фінансові, матеріальні, трудові у тому числі кадрові), окремі представники регіональної політичної еліти мають реальні можливості і мотиви самозбагачення. В умовах недосконалості і часто необґрунтованості інституціонального базису (наприклад, податкового законодавства) для регіональної і місцевої влади для приватних підприємців створені умови перерозподілу фінансових ресурсів, здійснення економічної діяльності для одержання максимальних легальних та нелегальних прибутків. Істотні можливості надаються виконавцям підрядних робіт завдяки регіональним та муніципальним програмам. Вибір виконавців робіт, фінансованих з місцевих бюджетів, перетворюється в легальний канал збагачення представників виконавчої влади. Існують апробовані схеми присвоєння через підставних осіб владною командою значної частки місцевого бюджету (збільшення обсягів робіт, оплати праці, цін). Цей вид незаконної діяльності використо-

¹⁹⁵ Інформаційно-аналітичні матеріали щодо реалізації завдань, визначених Президентом України на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю, корупцією та захистом прав людини від 31.08.2004.

¹⁹⁶ Региональная теневая экономика и ее специфические особенности // Известия.08.05.2008.

вувався і раніше, але у сучасних умовах поширюється та вдосконалюється як один з видів корупції. Окреслимо два узагальнені види корупційних дій з боку місцевих органів влади: пасивний, коли службовцями гальмується виконання службових обов'язків і підприємці змушені вдаватися до «фінансового стимулювання», та активний, коли чиновники змушують підприємців робити внески або відрахування (офіційні чи неофіційні), не передбачені чинним законодавством. Результати опитування представників малого та середнього бізнесу підтверджують, що одним із найвагоміших чинників зростання обсягу іллегальної економіки є корумпованість місцевих органів влади, поряд з непослідовністю економічних реформ, низьким рівнем соціального захисту тощо¹⁹⁷. Незаконна діяльність підтверджує тісний зв'язок і взаємопроникнення інтересів політичної і ділової еліти нашої країни. Отже, розглядаючи політико-економічні процеси в українських регіонах, варто враховувати реально існуючі зв'язки, які є швидше вимушеними, ніж природними.

Таким чином, регіональний підхід до вивчення іллегальної економіки з частковим врахуванням зовнішнього складника доводить нас до висновку про те, що держава за певних умов може стати чинником іллегалізації та криміналізації економіки і суспільства. Подібна ситуація склалася в 90-х роках у результаті процесу роздержавлення і приватизації, який відбувався за непримиренної політичної та ідеологічної боротьби, коли економічні інтереси народу України були зігноровані новою старою політичною і владною елітою. По-друге, результатом такої приватизації стало не формування сучасного підприємця-власника й правил конкуренції, а квазібізнесу, представники якого одержують надприбутки та ренту, використовуючи схеми іллегального господарювання, більшою мірою поза межами реальної продуктивної економіки. По-третє, істотна соціально-економічна диференціація розвитку регіонів призводить до прискорення темпів і поширення іллегалізації економіки. По-четверте, структури влади України у трансформаційний період не змогли протистояти тискові з боку «великого капіталу», розпочався процес формування олігархії як взаємопроникнення влади і капіталу, як отриманої в процесі перерозподілу національного багатства передумови для розвитку іллегальної економіки держави загалом.

¹⁹⁷ Чигрин В. Політичні уподобання електорату «середнього міста / В. Чигрин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/index.php3>).

Явище тінізації економіки поширене практично в усіх сферах економічної діяльності: паливно-енергетичному, будівельно-ремонтному, агропромислового комплексів, фінансовому секторі, сфері інтелектуальної діяльності, у державних послугах і, особливо, у сфері внутрішньої (оптової чи роздрібною) торгівлі. Можна припустити, що саме внутрішня торгівля товарами і послугами, у тому числі транспорту і зв'язку, державних послуг, охорони здоров'я і захисту прав людини є як первинним фінансовим фундаментом тіньової господарської діяльності, так і формою легітимізації незаконних іллегальних доходів та «брудних грошей».

Саме тому нижче на основі чинних статистичних даних було проаналізовано діяльність підприємств і організацій (на прикладі внутрішньої торгівлі регіону) для виявлення «тіньових» обсягів роздрібного товарообороту. У сучасній економічній системі України та у соціальній сфері торгівля посідає вагомe місце, забезпечуючи реалізацію споживчої вартості сукупного продукту, створюючи умови для реалізації законів вартості, попиту та пропозиції. Як сфера обігу товарів (робіт, послуг) торгівля об'єднує значний ресурсний потенціал та формує вагому частку ВВП країни, поступаючись лише промисловості (при сумарному прирості обсягів ВВП України за січень-листопад 2008 р. на 3,6 п.п., зростання на 2,3 п.п. відбувалося за рахунок торговельної сфери)¹⁹⁸.

Останніми роками в регіонах України сформувалася якісно нова система торгівлі – ринкова за своєю сутністю та функціями і хаотична за характером, відношенням між елементами системи та структурою. Особливий інтерес привертає роздрібна торгівля, яка у даний час повністю демонополізована і функціонує у конкурентному середовищі. З 2000 р. після тривалого спаду спостерігається зростання товарообороту, зрівноваження обсягів продаж груп продовольчих і непродовольчих товарів, відповідно до структури обороту розвинених країн. Разом з тим, розвиток роздрібною торгівлі відбувається суперечливо і це є проблематичним. У сфері внутрішньої торгівлі посилюється дисбаланс між платоспроможним попитом і товарною пропозицією. Становище ускладнюється тим, що незначне підвищення реальних доходів населення пов'язане з проведенням експансійної

¹⁹⁸ Гончарук Я.А. Місце та роль торгівлі в економічному зростанні регіонів / Я.А. Гончарук, М.І. Флейчук // Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку : монографія; [за ред. О.О. Шубіна, Я.А. Гончарука]. – Донецьк-Львів : ДонДУЕТ, 2007. – С. 37-57.

фіскальної політики і а тому супроводжується постійним зростанням рівня інфляції. Інший складник дисбалансу на споживчому ринку – це товарна пропозиція. Недостатні обсяги виробництва споживчих товарів, особливо промислової групи, зумовлюють експансію імпорту. Частка імпорту у загальних обсягах реалізації непродтоварів становить 45 % обороту внутрішньої торгівлі, а для таких груп товарів, як взуття, електротовари, радіотовари, фототовари, трикотажні вироби, годинники досягає 90 %¹⁹⁹. Відчутні відмінності у розвитку торгівлі у сільській місцевості, де через об'єктивні і суб'єктивні чинники споживча кооперація, яка була основною торговельною системою на селі, втратила свої позиції. Наголосимо, що основним суперечливим явищем у розвитку внутрішньої торгівлі є тінізація роздрібного обороту, яка пов'язана з тінізацією та контрабандою імпорту. В умовах стабільної частки тіньового сектору на рівні – 50-60 %, нелегалізована торгівля зберігає свої масштаби, а значні обсяги товарних і грошових потоків обертаються у тіні, тобто відносяться до іллегалізованих.

Стратегічні пріоритети і напрями розвитку внутрішньої торгівлі відобразилися у наукових розробках і працях²⁰⁰, але проблема детінізації обороту торговельних підприємств регіону вивчена недостатньо і у регіональних програмах їй взагалі не приділяється уваги. В окремих публікаціях лише відзначається масштабність сектору іллегальної торгівлі, величину якого оцінюють від однієї третини до двох третин обороту офіційно зареєстрованих суб'єктів роздрібною торгівлі. З позицій системного підходу структурно система торгівлі складається з багатьох підсистем, кожна з яких включає різновиди її елементів. Окремі дослідники сфери торгівлі у структурному відношенні виділяють такі сектори і сегменти: організована, неорганізована та іллегалізована роздрібна торгівля (рис. 2.24)²⁰¹.

Організований сектор охоплює мережу юридичних осіб, які здійснюють роздрібну торгівлю (тобто, офіційний сегмент), і формальний сегмент, який охоплює обсяги продажу товарів на ринках та фізичними особами-підприємцями. В офіційному сегменті станом на 1 січня 2007 р. функціонувало 73,6 тис. торговельних підприємств

¹⁹⁹ Офіційний інтернет-ресурс Державного комітету статистики України (режим доступу: www.ukrstat.gov.ua).

²⁰⁰ Гончарук Я.А. Місце та роль торгівлі в економічному зростанні регіонів / Я.А. Гончарук, М.І. Флейчук // Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку : монографія; [за ред. О.О. Шубіна, Я.А. Гончарука]. – Донецьк-Львів : ДонДУЕТ, 2007. – С. 37-57; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

²⁰¹ Там же.

(магазинів, кіосків, яток) і 26,8 тис. об'єктів ресторанного господарства. У формальному сегменті організованого сектору торгівлі, за даними періодичних статистичних обстежень, знаходилося більше, ніж 800,0 тис. об'єктів роздрібної торгівлі.

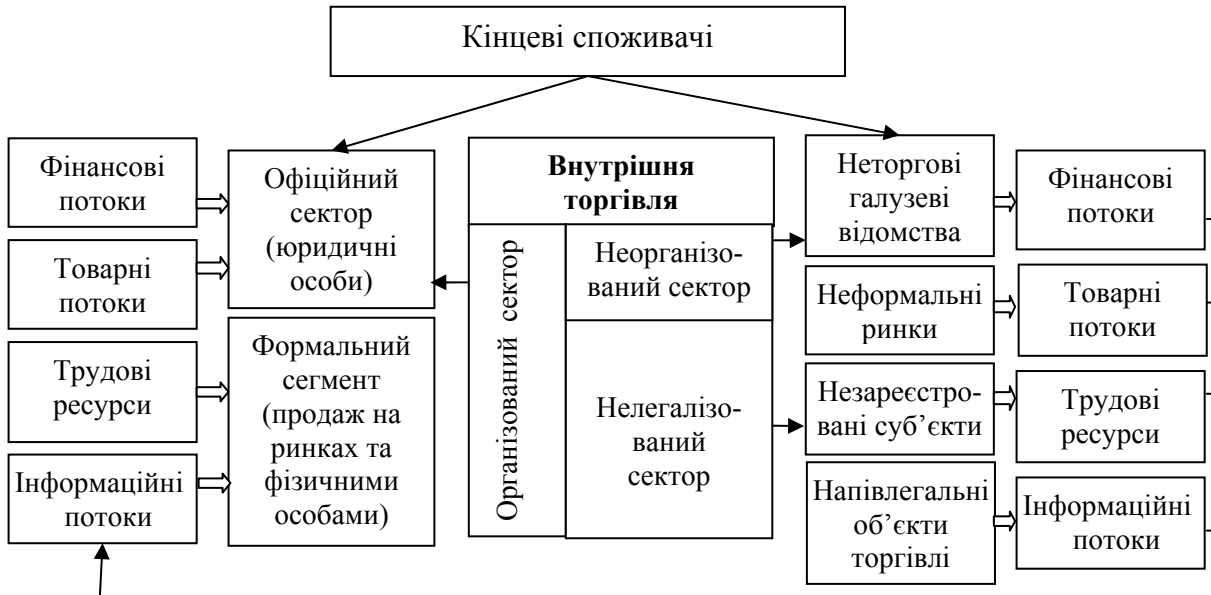


Рис. 2.24. Структурна побудова внутрішньої торгівлі за критерієм легальності діяльності

Неорганізований сектор охоплює мережу торговельних об'єктів підприємств різних видів економічної діяльності регіону, зокрема будівництво, транспорт, сфера послуг, де торгівля розвивається як суміжна галузь діяльності. Цей сектор включає не менше 30 % загальної кількості об'єктів торгівлі і орієнтовно стільки ж загального обсягу товарообороту. Найменше дослідженим і найбільше прихованим є нелегалізований сектор торгівлі, до якого відносяться неорганізовані і стихійні ринки, незареєстровані суб'єкти і напівлегальні об'єкти торгівлі. Відповідно до основних положень системи національних рахунків поняття тіньова економіка тлумачиться як незаконне виробництво та приховане виробництво, складниками якого є легальні види діяльності, приховані з різних причин від державних контролюючих органів. Тіньовий сектор роздрібної торгівлі розуміємо як реалізацію товарів і послуг на неформальних ринках незареєстрованими суб'єктами і через напівлегальні об'єкти торгівлі (тобто іллегалізований сектор торгівлі), а також приховані обсяги обороту товарів і послуг в організованому і неорганізованому секторах торгівлі. Для дослідження обсягів тіньового товарообороту використаємо зіставлення «витрат населення з обсягом роздрібної торгівлі».

Зазначимо, що при цьому доцільно врахувати обсяги витрат населення на послуги і коригування обсягів товарообороту (табл. 2.26).

Зазначимо, що у таблиці 2.26 наведено результати розрахунків із використанням двох методів (відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки²⁰² з використанням витрат домогосподарств та з врахуванням загальних витрат населення²⁰³).

Таблиця 2.26

**Динаміка обсягів тіньового товарообороту
у внутрішній торгівлі України, за 2000 – 2007 рр.**²⁰⁴

№ з/п	Найменування показників	Одиниці виміру	Роки				
			2000	2002	2005	2006	2007
1	Відношення тіньового товарообороту і послуг до загального обороту роздрібною торгівлі і послуг	%	83,2	82,4	32,9	25,0	40,9
2	Обсяг тіньового товарообороту на ринках і фізичними особами-підприємцями	млрд грн	15,6	25,2	26,4	27,0	57,5
3	Обсяг тіньового товарообороту підприємств роздрібною торгівлі	-//-	23,9	34,2	31,1	32,6	72,9
4	Обсяг тіньових послуг із врахуванням загальних витрат населення	-//-	13,1	11,7	9,0	8,5	17,7
5	Відношення тіньового товарообороту ринків і фізичних осіб-підприємців до загального товарообороту	%	83,4	86,5	33,0	25,0	41,9
6	Відношення тіньового товарообороту до загального обсягу товарообороту роздрібних підприємств	%	82,9	86,1	32,9	25,1	40,8
7	Обсяг тіньового товарообороту і послуг із врахуванням загальних витрат населення (метод I)	-//-	52,6	71,1	66,5	68,1	148,0
8	Обсяг тіньового товарообороту і послуг (розрахований відповідно з Наказом Мінекономіки від 18.02.2009 р. № 123) (метод II)	млрд грн	14,7	28,77	7,9	4,1	-
9	Відмінність між методами I і II	млрд грн	37,9	42,33	58,6	64	-

Результати розрахунків істотно відрізняються (у 2000 р. – на 37,9 млрд грн, у 2002 р. – на 42,3 млрд грн, у 2005 р. – на 58,6 млрд грн і у 2006 р. – на 64,0 млрд грн). Це пов'язане з тим, що при розрахунку витрат домогосподарств до уваги беруть результати опитувань лише близько 50% домогосподарств і, важливіше, не розглядають витрати так званого «інституційного населення» (військовослужбовців

²⁰² Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123. – 24 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.me.gov.ua /file/link /129891/ file/Metod_TinEk.doc](http://www.me.gov.ua/file/link/129891/file/Metod_TinEk.doc).

²⁰³ Офіційний інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

²⁰⁴ Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123. – 24 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua; www.me.gov.ua/file/link/129891/file/Metod_TinEk.doc.

строкової служби; осіб, що знаходяться у місцях позбавлення волі; осіб, що постійно проживають у будинках-інтернатах, будинках для осіб похилого віку), а також безпритульних дітей тощо. При цьому згадані прошки населення істотно впливають на обсяг товарообороту. Таким чином, ефективним є використання методики, що враховує загальні витрати населення, а не витрати домогосподарств.

Відповідно до наведених даних найбільший річний обсяг тіньового товарообороту і послуг зафіксовано у 2000-2002 рр. (82-83 % до загального товарообороту і послуг), у 2006-2007 рр. цей показник характеризувався тенденцією до зниження від 25 % до 40,9 %, відповідно. Абсолютне значення тіньового товарообороту істотно зросло з 52,6 млрд грн у 2000 р. до 148,0 млрд грн у 2007 р.²⁰⁵

Обсяг тіньового товарообороту на ринках і фізичними особами-підприємцями у 2006-2007 рр. коливався від 27,0 до 57,5 млрд грн (25-41,9 % до обсягів загального товарообороту цієї категорії підприємств торгівлі). На підприємствах роздрібної торгівлі (юридичних осіб) тіньовий товарооборот у 2006 р. становив 32,6 млрд грн, а в 2007 р. – 72,9 млрд грн. Обсяг тіньових послуг протягом 2000-2007 рр. змінювався від 13,1 до 17,7 млрд грн. Як бачимо, обсяги тіньового товарообороту у 2007 р. істотно зросли, що пов'язується і з політичною нестабільністю та економічною кризою в регіонах України. Тіньовий товарооборот виникає переважно через приховане надання послуг легальними та незареєстрованими підприємствами і фізичними особами. Тіньовий товарооборот підприємств роздрібної торгівлі і товарооборот на ринках та фізичними особами-підприємцями зумовлений потоками контрабандних товарів та приховуванням реального товарообороту юридичними та фізичними особами.

Детальних досліджень вимагає неорганізований сектор торгівлі, який охоплює мережу підприємств різних видів діяльності, а також сфера оптової торгівлі. З 1995 р. «човникова» дрібнооптова торгівля трансформувалася у значні обсяги потоків контрабандних товарів, які є загальнонаціональною проблемою і загрожують національній безпеці, це вимагає невідкладних заходів у тому числі економічних системних дій з боку держави.

²⁰⁵ Гончарук Я. А. Місце та роль торгівлі в економічному зростанні регіонів / Я. А. Гончарук, М. І. Флейчук // Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку : монографія; [за ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука]. – Донецьк-Львів: ДонДУЕТ, 2007. – С. 37-57.

Загрозливих розмірів набула контрабанда продукції таких товарних груп, як взуття, електротовари, трикотажні вироби, радіотовари, годинники та інші, виробництво і пропозиція яких недостатньо налагоджені на внутрішньому ринку. За даними Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, протягом 2007 р. лише на західних кордонах України вилучено контрабандних товарів на суму 70,7 млн грн, тобто 4,8 % від загального обсягу роздрібного товарообороту. Згідно з офіційними джерелами, у лютому 2008 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року вдвічі збільшені надходження до державного бюджету від митниці за рахунок мінімізації контрабандних потоків та тіншових схем. Таким чином, додатково за місяць отримано 3 млрд 762 млн грн²⁰⁶. Свідченням високого рівня тінзації товарообороту в регіонах України є також результати оцінки балансовим методом у розрізі стратегічно важливих груп товарів (табл. 2.27), який полягає у зіставленні обсягів виробництва (з врахуванням імпорту і за мінусом експорту) та споживання товарів окремих груп.

Таблиця 2.27

Рівень тінзації торгівлі окремими групами товарів за балансовим методом в Україні, %, за 2003-2007 рр.²⁰⁷

Рік/група товарів	Автомобілі	Взуття	Побутова техніка	Будівельні матеріали	Дорогоцінне каміння
2003	53,4	30,7	52,9	40,2	30,4
2004	48,6	32,0	54,0	42,4	33,8
2005	46,3	32,4	50,2	45,7	38,4
2006	52,2	36	53,7	47,2	38,9
2007	54,6	37,8	58,1	47,2	41,3

Як бачимо, рівень тінзації за досліджуваними групами товарів залишається критично високим, що вимагає розробки та реалізації ефективних рішень щодо зменшення його (незначне зменшення у 2005 р. у групах «автомобілі» та «побутова техніка», очевидно пов'язано з реалізацією Державної програми КМУ «Контрабанді – стоп»)²⁰⁸.

За результатами оцінки обсягів і рівня тінзації (з використанням методики, що включає аналіз товарообороту підприємств, обсяги

²⁰⁶ Офіційний інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

²⁰⁷ Розраховано за: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua; www.imf.org.

²⁰⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми «Контрабанді – стоп»» від 1 квітня 2005 р. № 260.– Київ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=260-2005-%EF>.

продажу на ринках, оборот роздрібної торгівлі, у тому числі послуг, та зіставлення значень цих показників з витратами населення на придбання товарів та послуг), а також розрахунку обсягів тінізації у розрахунку на одну особу у регіональному розрізі визначено основні групи регіонів України за рівнем тінізації внутрішньої торгівлі у 2008 р. Як бачимо з таблиці 2.28, до областей з найвищим рівнем тінізації роздрібної торгівлі, увійшли майже всі прикордонні області, у тому числі припортові, за винятком Черкаської та Хмельницької.

Таблиця 2.28

Групування регіонів України за показниками іллегалізації внутрішньої торгівлі²⁰⁹

№ кластера	Регіон	Характеристика групи	Окремі показники іллегалізації сфери внутрішньої торгівлі		
			обсяг тінізації, млрд грн	обсяг тінізації на одну особу, тис. грн	рівень тінізації, %
1	Вінницька обл.	Найвищий рівень іллегалізації сфери внутрішньої торгівлі (63,1-78,5 %)	5,83	3,50	75,6
	Івано-Франківська обл.		3,90	2,83	63,1
	Луганська обл.		7,11	3,03	71,8
	Миколаївська обл.		4,61	3,84	74,7
	Хмельницька обл.		4,42	3,29	67,3
	Черкаська обл.		5,00	3,81	78,5
	м. Севастополь		2,03	5,08	69,0
2	Житомирська обл.	Вищий від середнього рівень іллегалізації внутрішньої торгівлі (44,8-58,2 %)	3,66	2,80	56,6
	Запорізька обл.		7,41	4,04	54,8
	Кіровоградська обл.		2,70	2,61	48,8
	Львівська обл.		6,94	2,73	44,8
	Полтавська обл.		4,42	2,91	48,09
	Рівненська обл.		3,16	2,75	58,2
	Чернігівська обл.		3,08	2,73	54,6
3	АР Крим	Нижчий від середнього рівень іллегалізації внутрішньої торгівлі (24,8-37,7 %)	5,02	2,56	35,1
	Волинська обл.		2,32	2,25	37,5
	Закарпатська обл.		2,12	1,71	29,7
	Київська обл.		3,59	2,10	27,6
	Одеська обл.		6,36	2,67	32,1
	Сумська обл.		1,85	1,55	33,9
	Харківська обл.		6,17	2,22	24,8
	Херсонська обл.		2,50	2,26	37,7
	Чернівецька обл.		1,71	1,90	32,4
4	Дніпропетровська обл.	Низький рівень тінізації внутрішньої торгівлі (5,3-12,0 %)	3,78	1,11	12,03
	Донецька обл.		4,20	0,93	11,37
	Тернопільська обл.		4,31	3,94	9,7
	м. Київ		4,07	1,51	5,03
Загалом по Україні			112,2	2,43	37,06 *

*Примітка: середнє геометричне значення

²⁰⁹ Розраховано за: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Проте в останній, як відомо, розташований один із найбільших оптово-роздрібних ринків України (щорічно тут в обороті близько 7,5 млрд грн)²¹⁰.

До регіонів з найнижчим рівнем тінізації відносяться регіони, у яких сконцентровано промисловий потенціал (Донецька та Дніпропетровська), або фінансові ресурси (Київська – 60,5 %), у тому числі хімічна та нафтохімічна – близько 51,85 %²¹¹.

Таким чином, можливості тінізації у сфері саме роздрібною торгівлі тут мінімальні, натомість можна припустити найістотнішу частку тінізації у цих областях, зокрема у оптовій торгівлі та фінансово-банківському секторі. Проте аналіз цих секторів за регіонами видається складним, зважаючи на недостатню достовірність статистичних даних.

Віднесення Тернопільської області до цієї ж групи пояснимо відносним відставанням практично за всіма мезо- та макроекономічними показниками (для прикладу, за обсягом ВРП у розрахунку на одну особу (що становив 7,5 тис.), область у 2008 р. перебувала на передостанньому місці рейтингу перед Чернівецькою областю; за показником частки експорту до загальноукраїнського обсягу – на останній позиції (0,2 %); за показником частки імпорту до загальноукраїнського – на 25 позиції (з показником 0,2 %) перед м. Севастополь (0,1%) та Чернівецькою областю (0,2%); за показником середньомісячної заробітної плати – у 2009 р. – на останній позиції)²¹².

Виходячи з викладеного, доходимо висновку, що тіньова економіка в регіонах глибокоінтегрована в іллегальний сектор економіки держави і обумовлюється такими визначальними передумовами та особливостями: (1) соціально-економічною структурою регіону (тіньова економіка сконцентрована навколо основних центрів економічної діяльності); (2) недосконалістю правової бази відносин між центральною і регіональною владою, зокрема тим, що регіональна нормативно-розпорядча база у деяких випадках прямо суперечить Конституції України і сприяє ілєгалізації господарських операцій у регіоні (нецільове використання бюджетних і позабюджетних коштів, укладання сумнівних договорів із іноземними партнерами); (3) взаємо-

²¹⁰ Марциновський В. Базарні бабки. Український діловий тижневик / В. Марциновський // *Контракти*. – № 7 від 18.02.2008.

²¹¹ Офіційний інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

²¹² Офіційний інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

проникненням органів регіональної влади та регіональних фінансово-промислових злочинних утворень; (4) дискримінаційною політикою застосування різного виду економічних пільг, наданих переважно за політичними критеріями для окремих регіонів і, таким чином, перетворення окремих регіонів у джерела іллегалізації економіки; (5) регіональною політичною владою й особистими характеристиками керівників регіонів (ідеологічна орієнтація, етична основа, особиста відповідальність), від яких істотно залежать характер і масштаби поширення іллегальної економіки, форми і методи боротьби з нею в регіоні; (6) соціокультурними факторами: історичні та етнічні особливості, ментальні і культурні особливості мешканців; (7) недосконалість інститутів громадянського суспільства (незалежні ЗМІ піддаються тиску з боку регіональної влади, лише формування об'єднань підприємців, профспілки стикаються з процесом реорганізації, товариства споживачів не впливають на торгівлю).

Зважаючи на специфіку іллегалізації економіки, у тому числі регіону, необхідно формувати регіональні моделі протидії цьому явищу, що дозволить не тільки покращити структурну конкурентоспроможність, але й підвищити рівень якості життя населення, як одним з головних цільових орієнтирів соціально-економічного розвитку та інтегральної конкурентоспроможності регіону.

Висновки до розділу

Незважаючи на те, що важливою передумовою забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону є створення належних умов для посилення конкурентних позицій підприємств стратегічно важливих галузей, сфер і видів економічної діяльності, де створюється значна додана вартість, формується економічний потенціал регіону (промисловість, АПК, будівництво, транспорт, окремі продуктивні послуги та ін.), рівень їх конкурентоспроможності (як показує аналіз становища у будівельному комплексі, молокопереробній галузі та туристичній сфері Львівської області) залишається недостатнім. Зокрема, для конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону це підтверджується: невеликими обсягами будівельних робіт, виробництва будівельних матеріалів та кількістю введених в експлуатацію об'єктів нерухомості; зменшенням чисельності найманих працівників у будівництві; погіршенням результатів фінансово-господарської діяльності будівельних підприємств; неефективним управлінням якістю будівельних робіт; нераціональним використанням місцевих сировин-

них, трудових та фінансових ресурсів і погіршенням стану довкілля; нестачею енергозберігальних техніки та технологій; недосконалим інституційним забезпеченням зміцнення конкурентоспроможності будівельного комплексу.

Посиленню конкурентних позицій молокопереробної галузі регіону найбільшою мірою перешкоджають: недосконалість нормативно-розпорядчої та інституційної бази стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, що стримує розвиток АПК і, зокрема, молокопереробної галузі; нерозвиненість інфраструктури ринку молока і молочної продукції; відсутність мережі сучасних заготівельних пунктів у сільській місцевості, лабораторій із оцінки якості продукції, незлагодженість роботи комісій санітарного та ветеринарного контролю; технічна й технологічна відсталість основних постачальників сировини та первинної продукції; значний рівень тінізації ринку заготівель, переробки та споживання молока і молокопродукції. Підтверджують недостатньо високий рівень конкурентоспроможності галузі: високий рівень трансакційних витрат, мала керованість та гнучкість виробництва через неналагодженість оптимальної взаємодії з постачальниками і споживачами, у т.ч. на підставі спільної власності на активи, договірних відносин чи неформальних угод.

Внаслідок істотних недоліків інституційних та соціально-економічних передумов українсько-польського туристичного співробітництва (нестачі кваліфікованих кадрів та недостатньо ефективної системи підготовки спеціалістів, асиметричного режиму перетину кордону, диспропорцій фінансового забезпечення та низької ефективності реалізації стратегій і програм розвитку туристичної сфери, неузгодженості стратегічних програмних документів зі стратегіями транскордонного розвитку) потенціал і факторні переваги конкурентоспроможності цього сектору економіки регіону не використовуються. Це підтверджується структурним дисбалансом обсягів головною мірою туристичних потоків між країнами, недостатньо високою ефективністю фінансово-господарської діяльності підприємств, що функціонують у сфері міжнародного та транскордонного туризму в прикордонних регіонах України та Польщі, незадовільним розвитком туристичної інфраструктури.

З огляду на те, що обсяги та спрямованість інвестиційних процесів в економіці детермінують на середньо- і довгострокову перспективу характер відтворення економіки та ключові параметри її технологічного розвитку, загальногосподарська ефективність

інвестицій значною мірою визначає конкурентоспроможність регіону. Проте диспропорції у розвитку галузей економіки, постійна нестача власного капіталу суб'єктів підприємництва для фінансування інвестицій все більше потребують удосконалення регулювання податкового навантаження, зокрема для видів економічної діяльності, які визначають динаміку розвитку регіону. Регулювання податкового навантаження доцільно розглядати як вагомий та об'єктивно необхідний інструмент подальшої активізації інвестиційної активності.

Конкурентоспроможність економіки регіону визначається й раціональністю секторальної структури розвитку підприємницького сектору. Проте як стан розвитку, так і економічна безпека малого і середнього підприємництва (на прикладі Львівської області) є недостатніми (що підтверджується істотною часткою збиткових підприємств; зменшенням обсягів реалізації продукції в окремих важливих видах економічної діяльності (будівництво, операції з нерухомістю та послуги охорони здоров'я); незадовільними показниками ефективності фінансово-господарської діяльності і використання ресурсного потенціалу, ліквідності підприємств; незначними обсягами фінансування на розширене відтворення та здійснення інновацій; великою кількістю кримінальних посягань на підприємців, «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій, у тому числі з боку представників органів державної влади). В сукупності це варто визнати системною перешкодою посилення просторових і структурних конкурентних переваг регіону в умовах глобальної і мегарегіональної конкуренції.

РОЗДІЛ III

ПРОСТОРОВО-СЕКТОРАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНУ

3.1. Ресурсний потенціал регіонального розвитку

Загальновідомо, що ресурсний потенціал є невід'ємною передумовою подальшого підвищення конкурентоспроможності, оскільки його відсутність обмежує перспективи і напрями економічного та соціального розвитку. За результатами оцінки ресурсного потенціалу регіону (на прикладі Львівської області) зробимо висновок про його достатність для забезпечення соціально-економічного розвитку та важливого внеску у економічний розвиток держави. Насамперед, йдеться про такі складники, як історико-культурний, трудовий, соціальний та частково виробничий (сільське господарство, промисловість, деякі інші види економічної діяльності) потенціал. Крім того, якісна реалізація потенціалу дозволяє підвищити рівень зайнятості, зменшити обсяги міжнародної міграції трудових ресурсів і економічно активної частини населення, призупинити процеси зниження рівня якості людського капіталу. Негативним у контексті посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону є те, що існуючий рівень використання ресурсного потенціалу, зокрема міст районного значення області, є невисоким. Це підтверджується їх незначною часткою в обсягах реалізованої промислової продукції (3,5 %), у забезпеченні ресурсами (на райони припадає лише 21,6 % від загальної суми оборотних активів та 24,4 % вартості основних засобів), у загальній кількості підприємств (36 %), малих підприємств (29,8 %), промислових підприємств (36,8 %). Вищий, ніж на решті субрегіонів території області, рівень безробіття, нижчий – заробітної плати та значна частка загальної кількості безробітних (понад 85 %) і невелика кількість існуючих закладів культури і відпочинку та осіб, які користуються їх послугами.

Отже, сучасний стан просторового розвитку регіону характеризується низкою проблем ефективної реалізації виробничого, інфраструктурного, соціального, трудового, культурного і туристичного складників ресурсного потенціалу. Для виробничого складника у регіоні здійснюють діяльність понад 1,3 тис. промислових, 320 сільськогосподарських, 25 тис. торговельних підприємств; щорічно інвестується понад 2 млрд грн у розвиток техніко-технологічної бази; залучено до виробничої діяльності понад 260 тисяч працівників;

вартість необоротних активів підприємств за залишковою вартістю перевищує 9 млрд грн; в обороті перебуває оборотних коштів на суму близько 5 млрд грн. Це дозволяє припустити, що за умови раціонального використання виробничого потенціалу у регіоні можуть бути створені значні обсяги валового регіонального продукту (ВРП).

Разом з тим, негативними характеристиками, які відображають недостатньо ефективне використання виробничого потенціалу, залишаються:

- показники промислового розвитку, що проявляється у незначних обсягах реалізації промислової продукції у розрахунку на одного мешканця (у більшості міст районного значення цей показник істотно поступається середньому по області) та малій частці (39,6 % за 2008 р.) у загальних обсягах реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) області;

- незначні обсяги капіталовкладень у промисловість та частка у загальному обсязі виконаних будівельних робіт (32,6 %);

- низька підприємницька активність населення (кількість діючих малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб становить в середньому лише близько 60 од. (в окремих малих містах та містах районного значення ще менша); частка зайнятих у цьому секторі економіки становить від 11% до 17 % з тенденцією до скорочення в середньому щорічно на 1 – 2 %);

- невелика частка діючих підприємств (від 55 % до 66 % загальної кількості), а також малих підприємств у загальних обсягах реалізації продукції (послуг) (в окремих містах області – близько 4 %) з тенденцією до скорочення (в середньому від 1,7 % до 2,5 %); продовжує скорочуватися кількість підприємств, які мали обсяги реалізації продукції (надання послуг);

- незначна кількість зайнятих в середньому на одному підприємстві, невисокий рівень забезпечення господарської діяльності необхідними ресурсами;

- нераціональна структура обсягів виробництва промислової продукції за видами економічної діяльності підприємств, зокрема, низькою залишається частка підприємств, які здійснюють діяльність у базових галузях та секторах економіки зі значною доданою вартістю високою залишається підприємницька активність населення у сфері торгівлі; економічні відносини населення міст та районів часто здійснюються в межах натурального господарства та обміну, товарно-грошових відносин;

– низькі показники ефективності використання підприємствами виробничих ресурсів (середня продуктивність праці становить близько 35 тис. грн на особу; лише в окремих містах підприємства отримують дохід (виручку) від реалізації продукції (послуг) більшу, ніж вартість основних фондів підприємств; у жодному з міст районного значення області середній коефіцієнт оборотності оборотних коштів не дорівнює навіть 2,0);

– практично відсутні коопераційні та кластерні горизонтальні та вертикальні зв'язки підприємств малого і великого бізнесу, а також малих підприємств із міст та районів із підприємствами з обласного центру; активізація малого підприємництва у малих містах та містах районного значення є меншою, ніж в обласному центрі, що призводить до подальшого погіршення показників розвитку підприємництва у районах, малих містах та сільських поселеннях.

Зауважимо, що основою істотного зміцнення конкурентоспроможності промислового виробництва регіонів є формування «полюсів зростання» на засадах інноваційної науково-технічної діяльності та налагодження наукомісткого виробництва. Проте, раціонально доцільне збереження, розвиток і використання інноваційного потенціалу регіону пов'язане з такими проблемами:

– спостерігаються істотні диспропорції інноваційного розвитку, які проявляються у відставанні районів від обласного центру за основними показниками інноваційної діяльності, включаючи диференціацію за інтелектуальним потенціалом;

– низьким залишається рівень якості інноваційної діяльності;

– результативність науково-технічної діяльності підприємств є невисокою, про що свідчить незначна кількість отриманих охоронних документів на об'єкти промислової власності.

В сучасних умовах перешкоди зміцненню просторово-структурної конкурентоспроможності регіону, а також повноцінної реалізації його виробничого потенціалу як в області, так і в державі загалом об'єктивно мають системний характер. Тому політика регіональних органів державного управління повинна спрямовуватися на загальний соціально-економічний розвиток районних центрів, малих міст та навколишніх сільських територій за такими напрямками:

– розвиток конкурентних переваг і факторів виробництва та матеріально-технологічної бази підприємств;

– створення й удосконалення виробничих, коопераційних зв'язків та формування інфраструктури розвитку малого і середнього підприємництва;

– розвиток пріоритетних галузей економічної діяльності малих міст та міст районного значення;

– підвищення ефективності господарювання з посиленням інноваційної компоненти конкурентоспроможності.

Зазначимо, ефективне формування виробничої інфраструктури в регіоні за минулих часів, з приділенням уваги обслуговуванню промислового комплексу, дозволило отримати достатньо розвинений та раціональний інфраструктурний потенціал (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, систему професійної освіти, охорони здоров'я та ін.) як в окремих населених пунктах, так і в економіці області. Крім того, наявність інфраструктурного складника ресурсного потенціалу регіону відображається у таких характеристиках і тенденціях:

– міста достатньо забезпечені електроенергією та мають розгалужену мережу електропостачання (на території області функціонує енергогенеруюча компанія – близько 9% загальної потужності електроенергетики України), яка за обсягами виробництва електричної енергії займає одне з провідних місць серед теплових енергогенеруючих компаній і дозволяє забезпечувати господарський комплекс регіону достатніми обсягами електроенергії;

– триває процес розширення інфраструктури підтримки бізнесу (функціонує 14 агенцій регіонального розвитку у містах районного значення, які допомагають підприємцям у вирішенні проблем підвищення рівня знань та професійних навичок, створення нових робочих місць, забезпечення бюджетних надходжень);

– транспортна інфраструктура представлена різними видами транспорту (залізничним, автомобільним, повітряним), розвиток яких обумовлений сприятливим розташуванням районів області, міжнародними комунікаціями; загальна довжина залізниць – 1309 км, автошляхів – 8,0 тис. км, у тому числі з твердим покриттям – 7,4 тис. км.

Разом з тим, рівень використання інфраструктурного потенціалу міст регіону є недостатнім, про що свідчать:

– низький рівень розвитку транспортної, соціальної та ринкової інфраструктури в малих містах, районних центрах і сільських поселеннях;

– низька якість автошляхів (приблизно 40 % вулиць та автошляхів знаходяться в незадовільному стані; пропускна спроможність вулично-шляхової мережі на основних напрямках не відповідає обсягам транспортних потоків; ширина проїзних частин багатьох вулиць не відповідає нормам ЄС, система організації дорожнього руху залишається недосконалою);

– недостатній рівень розвитку інституційної інфраструктури підприємницької діяльності.

До пріоритетних засобів реалізації інфраструктурного складника ресурсного потенціалу регіону відносяться:

– активізація державної політики сприяння розвитку транспортної, соціальної та ринкової інфраструктури; фінансова та організаційна підтримка діяльності неурядових організацій, які надають допомогу органам місцевого самоврядування в розробці та фінансовому обґрунтуванні програм та проектів розвитку місцевої інфраструктури;

– збільшення обсягів цільового державного фінансування та вдосконалення нормативно-методичного забезпечення розвитку базової підприємницької інфраструктури.

Щодо соціального потенціалу, то за кількістю населення (станом на 1 січня 2009 р. – 2552,9 тис. осіб) Львівська область займає четверте місце в Україні. У містах районного значення проживає 15,9 % населення області (405,9 тис. осіб). Аналіз рейтингу розвитку людського капіталу за складовими показує, що область відстає за найвагомішими індикаторами: розвиток ринку праці – 20; економічна ситуація – 20; стан та охорона здоров'я – 16; фінансування людського розвитку – 16; рівень освіти – 13; матеріальний добробут – 12; соціальне середовище – 4; демографічний розвиток – 2. Таке становище значною мірою зумовлено невисоким рівнем розвитку соціального потенціалу в містах районного значення області, що підтверджує:

– масштабна депопуляція населення з погіршенням якісних характеристик людського капіталу при значних міграційних втратах населення продуктивного віку та професійно-кваліфікаційного рівня. Щорічне скорочення кількості населення міст районного значення Львівської області на 50-200 осіб спричинене переважно міжнародною трудовою міграцією. Найбільше трудових емігрантів у Радехівському, Турківському та Яворівському районах. Явище трудової міграції спричиняє появу нових соціальних проблем, вирішення яких потребує значних додаткових фінансових ресурсів та відповідних заходів органів

державного управління, пов'язаних із вихованням «дітей-соціальних сиріт»;

– нераціональна демографічна структура населення, що призводить до збільшення частки осіб у віці більше 60 років (21-34 % загальної чисельності населення) і зменшення осіб у віці, молодшому за працездатний (17-21 %). Середній вік населення районів регіону становить 38,2 роки. За період 2000-2008 рр. зміна основних пропорцій вікових груп населення районів області спричинила збільшення демографічного навантаження на населення працездатного віку. Цей показник становить у середньому 770 осіб непрацездатного віку в розрахунку на 1 тис. осіб працездатного віку. Демографічне навантаження на населення працездатного віку особливо високе у Перемишлянському (927), Жидачівському (866), Турківському (850) районах;

– погіршення показників шлюбності (кількість зареєстрованих шлюбів у розрахунку на 1 тис. осіб населення становила 7,0 у 2008 р. порівняно з 8,5 – у 2007 р.; порівняно з 2007 р. кількість шлюбів зменшилася на 3860 од. (на 17,7 %);

– збільшення рівня смертності внаслідок демографічного старіння населення, недостатньо високого рівня якості послуг системи охорони здоров'я, наслідків чорнобильської катастрофи (у 2008 р. на кожну 1 тис. осіб у середньому померло 13,7 особи; порівняно з 2007 р. коефіцієнт смертності збільшився на 0,7 %; найвищий рівень смертності у Перемишлянському районі (19,7 %); серед причин смертності населення переважають хвороби системи кровообігу (64,5 %), новоутворення (11,4 %), зовнішні причини захворюваності та смертності (6,3 %), хвороби органів травлення (3,9 %), органів дихання (3,9 %), деякі інфекційні та паразитарні хвороби (1,9 %);

– знецінення людського капіталу, яке стосується як загального (знання, навички, розумових звичок, які люди отримують у системі формальної освіти), так і специфічний людський капітал (знання і вміння, які працівники здобувають у процесі своєї виробничої діяльності безпосередньо на робочих місцях) і стало одним із головних чинників різкого зниження продуктивності праці.

Вирішення проблем розвитку, збереження і використання соціального потенціалу регіону вбачається у: зміні міграційних тенденцій шляхом покращення умов проживання та рівня якості життя населення, стимулюванні самозайнятості та мікропідприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності за кордоном; підвищенні ефективності використання людських ресурсів; демо-

графічній політиці, яка передбачає елементи державної підтримки сім'ї та охорони здоров'я (покращення репродуктивного здоров'я населення, підвищення рухової активності населення та боротьби з тютюнопалінням і алкоголізмом, розвиток системи підготовки кваліфікованих фахівців із таких питань, як здорове харчування та фізична активність).

За трудовим потенціалом регіон виділяється серед інших регіонів України великою кількістю населення та трудових ресурсів. Значною мірою, це забезпечується за рахунок районів та міст районного значення. Причому, протягом останніх років позитивною тенденцією подальшого покращання трудового потенціалу міст районного значення Львівської області є позитивна динаміка народжуваності.

Разом з тим, перешкодами розвитку трудового потенціалу регіону залишаються: збільшення смертності населення та вищий її рівень порівняно з обласним центром і великими містами; неналежний рівень розвитку і функціонування системи охорони здоров'я; погіршення умов відтворення трудових ресурсів, їх кількісні та якісні характеристики, здатність до самовідтворення.

Зауважимо, що на ринку праці міст районного значення збереглися позитивні тенденції: зменшення обсягів сільського (з 50,1 тис. до 48,2 тис. осіб) та довготривалого безробіття (з 22,6 тис. до 17,6 тис. осіб). В умовах зменшення кількості вільних робочих місць і збільшення чисельності осіб у пошуку роботи, служба зайнятості активізувала заходи активної політики зайнятості, якими було охоплено 81,5 тис. безробітних. Проте, при існуючих тенденціях подальшими напрямками розвитку трудового потенціалу є досягнення повної і продуктивної зайнятості, тобто такої збалансованості між пропозицією робочих місць та потребами економічно активного населення в належно оплачуваній праці, за якої досягається найефективніше використання трудового потенціалу.

Аналіз відтворювального потенціалу регіону свідчить, що умови його формування є неоптимальними, а величина у багатьох субрегіонах незначною. З метою розвитку окремих ознак відтворення трудового потенціалу як важливого складника ресурсного забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону потрібно реалізувати системні заходи у субрегіонах, зокрема: розробити концепцію спеціальної програми розвитку трудового потенціалу регіонів та техніко-економічне обґрунтування ефективності реалізації програми відтворення трудових ресурсів, пакет нормативно-розпорядчих документів, що забезпечать її виконання; обґрунтувати систему організаційно-

економічного та фінансового забезпечення функціонування трудового потенціалу районів та міст регіону.

Міста районного значення та малі міста Львівської області володіють значним культурним та туристичним потенціалом. На території області зосереджено біля однієї четвертої всієї історико-архітектурної спадщини України (близько 4000 пам'яток, з них – 40 % пам'яток архітектури під охороною держави включено до списку історичних населених пунктів України).

Культурний потенціал міст районного значення формується за рахунок архітектурно-історичних пам'яток національного та місцевого значення. З огляду на туристичну привабливість культурного потенціалу виділяються вісім груп об'єктів, значна частина з яких розміщена саме в малих містах та містах районного значення: (1) пам'ятки замково-палацової культури (Жовква, Золочів, Олесько, Підгірці, Свірж); (2) пам'ятки міської культури, які представляють архітектурно ідеальні ансамблі міст (Жовква, Броди, Дрогобич, Самбір, Сокаль, Турка, Хирів, Буськ, Стрий, Кам'янка-Бузька, Радехів); (3) пам'ятки селянської культури (хутірська система поселення малого Полісся у Жовківському районі); (4) пам'ятки релігійної культури (понад 2400 церков та костелів); (5) пам'ятки доісторичної культури; (6) пам'ятки єврейської культури (Броди, Городок, Белз); (7) пам'ятки промислової культури; (8) пам'ятки військової культури (Миколаїв, Броди, Жидачів).

Важливою передумовою формування і реалізації культурного та туристичного потенціалу регіону є розміщення на його території значної кількості закладів культури та мистецтва: театрів, концертних організацій, музеїв, галерей, прокатів кіно (відео) фільмів, закладів клубного типу. Значний культурний та туристичний потенціал регіону є чинником культурного розвитку суспільства та надходження коштів від діяльності закладів культури, мистецтва, об'єктів туристичної інфраструктури до бюджету області. Проте сфера культури та туризму області розвивається хаотично, без врахування допустимо можливих норм антропогенного навантаження на туристичні об'єкти, у тому числі історико-архітектурні пам'ятки та ансамблі; без ефективного використання фінансових можливостей збереження та відновлення культурних і туристичних об'єктів; без використання замково-палацових комплексів, музеїв для проведення музичних та танцювальних вечорів, конкурсів, презентацій та офіційних заходів на комерційній основі.

Несприятливими чинниками розвитку та функціонування закладів культури та мистецтва, в тому числі історико-архітектурних пам'яток у містах районного значення, є їх незадовільний матеріально-технічний стан, відсутність сучасних систем охорони, що призводить до втрати окремих цінних експонатів із музеїв, галерей, низький рівень оплати роботи працівників, недостатня інформаційно-рекламна діяльність.

Для усунення перешкод реалізації культурного та туристичного потенціалу регіону з метою посилення просторово-структурних конкурентних позицій видається доцільним: формування туристично-культурного освітнього кластеру для підготовки кваліфікованих кадрів; вивчення досвіду та реалізації альтернативних моделей використання закладів культури та мистецтва для часткового їх самофінансування у Республіці Польща; залучення для реставрації історико-архітектурних пам'яток культурної спадщини іноземних фахівців та меценатів; здійснення ефективної рекламно-інформаційної діяльності з популяризації закладів культури та мистецтва за рахунок використання надходжень від діяльності туристичних підприємств.

3.2. Зайнятість і регіональний ринок праці в забезпеченні конкурентоспроможності та соціальної безпеки

Невід'ємною важливою характеристикою конкурентоспроможності регіону є стан соціальної безпеки, якості життя і, отже, трудового життя населення. Ця проблема актуальна, зокрема в контексті просторово-структурної конкурентоспроможності, адже на етапі динамічного розвитку поступово загострюються суперечності та диспропорції у реформуванні економіки та соціальної сфери суспільства, що, зрештою, обумовлює загрози розвитку ринку праці, соціальній безпеці. Окремим важливим аспектом цієї проблеми є й те, що держава для ефективної нейтралізації загроз економічній безпеці досить часто застосовує механізми соціальних обмежень та гарантуючи безпеку громадян, забезпечуючи прогресивний розвиток і ефективне функціонування соціальної системи, виступає джерелом соціальних загроз внаслідок продукування інституційних ризиків, посилення соціальної напруженої, незбалансованої соціально-економічної політики у просторово-територіальному та структурному аспектах.

Соціальна безпека регіону як важливий чинник його конкурентоспроможності у сучасних умовах набуває пріоритетності у забезпеченні не лише безпеки окремої особи, суспільства, але й зайнятості

населення та безпеки ринку праці. Під її впливом усі сфери життя, у тому числі економічна, набувають нових якостей – гнучкості, динамічності, стійкості, але зростає й потенційна залежність суспільних процесів від соціальної безпеки та соціальної сфери. Саме тому структурна зв'язаність елементів функціонування та розвитку системи соціальної безпеки та безпеки ринку праці є істотною якісною характеристикою конкурентоспроможності (зокрема на регіональному рівні) і розрив зв'язків між цими елементами може призвести до істотної дестабілізації та негативних соціальних, в подальшому й економічних наслідків, а отже актуалізується питання розробки механізмів її забезпечення в системі стратегій державного управління регіональним розвитком.

Як відомо, однією з основних компонент конкурентоспроможності та стабільного розвитку регіону є зайнятість населення, усунення загроз функціонування ринку праці та гарантування соціальної безпеки. Забезпечення стабільного прозорого функціонування ринку праці є однією з умов інтенсивного розвитку економіки. Виконання цієї умови в трансформаційний період можливе лише за певних економічних важелів ефективного формування ринку праці та забезпечення його рівноважної кон'юнктури.

Незважаючи на економічне зростання регіону, сьогодні ринок праці залишається деформованим і не здатним забезпечити паритет між попитом та пропозицією робочої сили. Недосконалим є й соціально-економічний механізм регулювання ринку праці, що виявляється у порушенні ринкових регуляторів зайнятості, високому рівні прихованого безробіття, низькій продуктивності праці, малоефективній соціальній політиці держави з підтримки зайнятості на регіональному рівні.

Розглянемо регіональні особливості ринку праці на прикладі чотирьох західних областей України: Львівської, Тернопільської, Волинської, Івано-Франківської.

Доволі важлива та одночасно глобальна функція зайнятості населення містить багато суперечностей внаслідок складної структури, невизначеності і мінливості впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. Складність і актуальність вирішення проблеми зайнятості населення в окремому регіоні посилюється ще й відсутністю цілеспрямованої державної економічної політики, що була б органічно пов'язана та узгоджена з напрямками і завданнями посилення конкурентоспромож-

ності регіону, політикою держави у сфері освіти та науки, з бюджетною політикою, організаційно і фінансово забезпечених.

Позитивно, що в досліджених регіонах, за винятком Волинської області спостерігається тенденція до зростання кількості зайнятих. Найбільші зрушення відбулися у Тернопільській та Івано-Франківській областях. Так, протягом останніх шести років спостерігалось збільшення чисельності зайнятих у цих областях на 13,6 та 14,5 % відповідно (табл. 3.1)²¹³.

Хоча ринок праці в регіонах України і розвивається динамічно, проте чисельність найманих працівників щороку зменшується. Так, за 2003-2008 рр. спостерігається істотне зменшення показника зайнятості у Тернопільській і Волинській областях (на 5,9 та 1,4 % відповідно). Саме цим обумовлена актуальність проблеми збільшення зайнятості, зниження кількості найманих працівників та посилена увага до функціонування регіонального ринку праці.

Аналіз статево-вікової структури працівників на регіональному рівні показує, що з кожним роком зростає частка жінок у загальній зайнятості населення. За розрахунками, чисельність жінок за досліджуваний період зросла у Львівській області на 0,5 % (з 52,8 до 53,3 %), у Тернопільській області – на 2,2 %, у Волинській області – на 1,8 %, а в Івано-Франківській області скоротилася на 0,1 %. При цьому зазначено, що частка жінок у середньорічній чисельності зайнятих за цей же період загалом по Україні зросла на 0,8 %. Можна припустити, що регіональні ринки праці відновлюють своє «жіноче обличчя» через ефективні заходи регулювання ринку праці щодо подолання жіночого безробіття. На загальнодержавному рівні передбачено залучення жінок до активної участі у прийнятті рішень та впровадженні інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності на національному та місцевому рівнях; об'єднання зусиль жіночих неурядових організацій для вирішення актуальних для жінок питань; налагодження партнерства між жіночими об'єднаннями та владою тощо.

Підтвердженням цього є і статистичні показники попиту на трудові ресурси: якщо у 2006 р. попит на жінок-фахівців становив 53,5 %, то у 2007 р. – 59,8 %. Проте все ще значним залишається вивільнення жінок на підприємствах – вище 60 % у 2003 та 2008 рр. Через це, за офіційними даними, за останні десять років, у пошуках

²¹³ Офіційний інтернет-ресурс Державного комітету статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>; Статистичний щорічник України за 2007 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Консультант, 2008. – 552 с.

роботи за кордон мігрувало понад 500 тис., а за неофіційними – 3-5 мільйонів жінок.

Таблиця 3.1

**Чисельність зайнятих та найманих працівників
у західних регіонах України в 2003-2008 рр., (тис. осіб).**

№ з/п	Показники	Роки						2008 р. у % до 2003 р.
		2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Україна в цілому								
1	Чисельність зайнятих за всіма видами економічної діяльності	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	104,0
2	Чисельність найманих працівників за видами економічної діяльності	14330,1	14041,2	14005,3	14071,3	14001,9	13938,9	97,3
Львівська область								
1	Чисельність зайнятих за всіма видами економічної діяльності	1069,4	1057,0	1064,6	1070,1	1077,3	1092,5	102,2
2	Чисельність найманих працівників за видами економічної діяльності	737,2	724,9	723,1	744,6	735,0	732,1	99,3
Тернопільська область								
1	Чисельність зайнятих за всіма видами економічної діяльності	374,1	387,7	425,1	411,7	423,5	424,9	113,6
2	Чисельність найманих працівників за видами економічної діяльності	260,7	252,0	249,2	256,7	242,6	245,3	94,1
Волинська область								
1	Чисельність зайнятих за всіма видами економічної діяльності	452,7	423,9	429,9	430,2	433,9	438,6	96,9
2	Чисельність найманих працівників за видами економічної діяльності	275,0	263,8	263,6	272,3	271,3	271,2	98,6
Івано-Франківська область								
1	Чисельність зайнятих за всіма видами економічної діяльності	473,2	513,5	522,5	522,3	535,7	541,9	114,5
2	Чисельність найманих працівників за видами економічної діяльності	301,4	291,9	291,7	301,5	305,3	301,7	100,1

Зазначимо, що питання жіночих прав, гендерної рівності розглядаються урядами багатьох країн: з'явилися національні плани дій у гендерній сфері (Україна, Литва, Таджикистан та ін.), відповідні закони (Україна, Киргизія, Литва, Македонія), утворено державні

органи, що займаються гендерними питаннями. При цьому за індексом гендерної рівності Україна посідає лише 34-те місце із 154 країн світу²¹⁴, що знижує рівень її соціальної безпеки та істотно впливає на конкурентоспроможність держави і регіонів.

Результативність функціонування відкритого поточного ринку праці на регіональному рівні та його соціальну безпеку відображає динаміка руху робочої сили. Щорічне покращення загальної макроекономічної ситуації в регіонах має безпосередній вплив як на показники попиту, так і на рівень працевлаштування (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Кількісні характеристики незайнятих громадян
західних регіонів України у 2006-2008 рр.**

Області	2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	чисельність зареєстрованих незайнятих громадян, тис. осіб	фактично працевлаштовано, тис. осіб	чисельність зареєстрованих незайнятих громадян, тис. осіб	фактично працевлаштовано, тис. осіб	чисельність зареєстрованих незайнятих громадян, тис. осіб	фактично працевлаштовано, тис. осіб
Львівська	42,5	51,10	33,3	51,4	43,4	51,7
Тернопільська	35,7	34,0	30,0	37,4	34,6	37,5
Волинська	19,3	19,0	16,5	35,3	25,7	35,1
Івано-Франківська	29,8	28,9	25,6	47,9	31,6	47,8
Загалом по Україні	780,9	759,5	660,3	1098,6	876,2	1084,0

З кожним роком зростає чисельність працевлаштованих громадян у загальній чисельності зареєстрованих незайнятих осіб. Так, найбільше було працевлаштовано безробітних у Львівській та Тернопільській областях. Позитивними є тенденції збільшення кількості працевлаштованих жінок та молоді віком до 35 років. Серед основних причин недостатньої економічної активності населення найвагомішими є значне відставання ціни робочої сили від її вартості, незадовільні умови праці, недосконалість механізмів державної підтримки підприємницької ініціативи громадян та створення сприятливого підприємницького середовища.

На сьогодні в Україні частка витрат на оплату праці в собівартості виробництва становить майже 9 %, тоді як у країнах

²¹⁴ Ризики розвитку економіки України від формування зони вільної торгівлі: аспекти міжнародної міграції трудовихресурсів : аналітична записка до Секретаріату Президента України // Куревіна І. О., Іляш О. І. / Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://niss.lviv.ua/analytics/98.htm>.

Європейського Союзу досягає 45 %. Переважно вільні робочі місця пропонуються з низьким рівнем заробітної плати, важкими та шкідливими умовами праці, на низькотехнологічному обладнанні. Якщо у 2008 р. лише на 7,9 % загальної кількості вакантних робочих місць, інформацію про які було подано роботодавцями державній службі зайнятості, заробітна плата пропонувалася не менше, ніж середньомісячна заробітна плата штатних працівників, то у 2009 р. лише на 7 % вакантних робочих місць заробітна плата дорівнювала або була вищою, ніж середньомісячна заробітна плата штатних працівників.

Викликає занепокоєння те, що більше половини безробітних у західному регіоні, зареєстрованих у державній службі зайнятості становить молодь. Протягом 2009 р. на обліку в державній службі зайнятості перебували 975,5 тис. осіб віком до 35 років, у тому числі 74,1 тис. осіб – випускники вищих та професійно-технічних навчальних закладів. Основними причинами регіонального молодіжного безробіття є невідповідність обсягів та напрямів професійного навчання потребам економіки та ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки, незадовільні умови праці, які пропонуються роботодавцями молоді. Така ситуація виникла внаслідок недосконалої системи фахової підготовки працівників, спричиненої низькою дієвістю механізму її фінансування та формування державного замовлення на підготовку кадрів, відсутності незалежної кваліфікаційної атестації випускників навчальних закладів, неналагодженості тісних взаємозв'язків між навчальними закладами, роботодавцями та місцевими органами виконавчої влади, недостатньої мотивації молоді до оволодіння робітничими професіями, низького рівня професійної адаптації молодих працівників на виробництві.

Загалом збільшується пропозиція робочих місць для молоді віком до 35 років: на 1 січня 2003 р. чисельність вакансій для усієї вікової категорії становила 15,5 % до загальної кількості, а вже на 1 січня 2008 р. – 36,5 %. Порівняно з пропозицією вакансій для молоді за всіма видами економічної діяльності ці показники є дещо вищі. Однак такі тенденції, характерні як для регіональних ринків праці, так і для ринку праці країни загалом, свідчать про певну дискримінацію цих категорій економічно активного населення.

Якщо до 2000 р. переважала чисельність звільнених працівників над чисельністю прийнятих, то з 2001 р. спостерігається протилежна тенденція. Загальна чисельність працевлаштованих громадян у 2008 р.

більш, ніж у 36 разів перевищила звільнених працівників (246,5 тис. осіб проти 6,8 тис.) (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Коефіцієнти звільнення працівників за видами економічної діяльності західних регіонів України у 2008 р.²¹⁵

№ з/п	Область, види економічної діяльності	Частка зайнятих певним видом економічної діяльності в загальній чисельності зайнятих, %	Частка звільнених працівників, зайнятих певним видом економічної діяльності, в загальній чисельності звільнених, %	Коефіцієнт інтенсивності звільнення працівників	Ранг виду економічної діяльності
1.	Львівська область, всього	2,8	0,05	0,02	4
	у т.ч.:				
	- сільське господарство	2,6	5,9	2,26	1
	- промисловість	23,5	33,7	1,43	2
	- торгівля; діяльність готелів та ресторанів	9,2	7,4	0,8	3
	- фінансова діяльність	2,4	0,7	0,29	4
2.	Тернопільська область, всього	2,0	2,1	1,05	1
	у т.ч.:				
	- сільське господарство	28,2	43,7	1,54	3
	- промисловість	12,5	61,4	4,90	2
	- торгівля; діяльність готелів та ресторанів	16,7	19,1	1,14	4
	- фінансова діяльність	1,2	6,7	5,5	1
3.	Волинська область, всього	2,1	1,6	0,76	2
	у т.ч.:				
	- сільське господарство	27,3	29,5	1,08	3
	- промисловість	12,9	28,4	2,20	2
	- торгівля; діяльність готелів та ресторанів	21,2	10,1	0,47	4
	- фінансова діяльність	1,4	6,3	4,51	1
4.	Івано-Франківська область, всього	2,6	1,4	0,54	3
	у т.ч.:				
	- сільське господарство	24,2	26,1	1,07	4
	- промисловість	16,1	35,1	2,18	3
	- торгівля; діяльність готелів та ресторанів	18,4	42,9	2,33	2
	- фінансова діяльність	1,4	15,6	11,14	1

Подібна тенденція простежується і на регіональних ринках праці: кількість зайнятих значно перевищує кількість звільнених працівників.

²¹⁵ Офіційний інтернет-ресурс Державного комітету статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>; Статистичний щорічник України за 2007 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Консультант, 2008. – 552 с.

Ранжування виявило, що коефіцієнт звільнення працівників у Тернопільській області (1,05) є одним із найвищих. Щодо взаємозалежності показників працевлаштування та звільнення за видами економічної діяльності, то вони відрізняються залежно від розвитку того чи іншого виду діяльності.

Так, у Львівській області найбільшим коефіцієнтом інтенсивності звільнення працівників характеризувалося сільське господарство (2,26), у Тернопільській, Волинській та Івано-Франківській областях – фінансова діяльність (відповідно 4,51; 5,5; 11,14)

Відтак, плинність кадрів не завжди потрібно розглядати як основну загрозу для соціальної безпеки та зниження конкурентоспроможності регіону. Це потребує й аналізу звільнення працівників в економіці (табл. 3.4, рис. 3.1).

Таблиця 3.4

Звільнення працівників із підприємств і організацій у західних областях України, 2006-2008 рр.²¹⁶

Області	2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	Фактично звільнено, тис. осіб	частка, %	Фактично звільнено, тис. осіб	частка, %	Фактично звільнено, тис. осіб	частка, %
Львівська	8,7	6,5	4,3	5,0	4,5	5,1
Тернопільська	3,2	2,4	1,8	2,1	1,0	1,5
Волинська	3,6	2,7	1,3	1,5	1,5	1,6
Івано-Франківська	3,7	2,7	1,1	1,3	2,1	2,0
Загалом по Україні	134,3	x	85,0	x	77,4	x

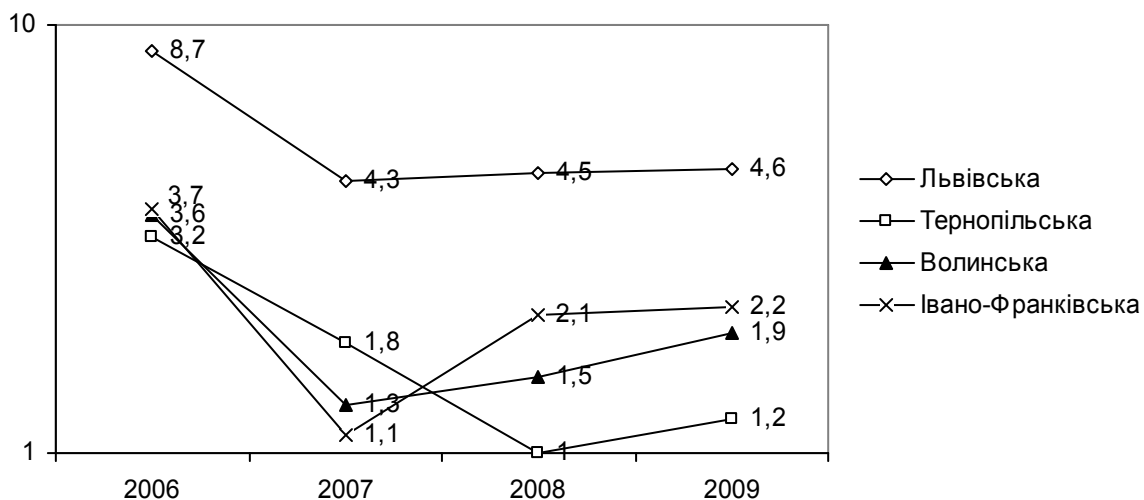


Рис. 3.1. Індекси звільнення працівників з підприємств і організацій у західних областях України у 2006-2009 рр.

²¹⁶ Розраховано за даними Державної служби зайнятості // режим доступу http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=3722603.

Так, у 2008 р. у всіх західних регіонах спостерігалася тенденція до збільшення кількості вивільнених працівників. При цьому аналіз структури зайнятих на підприємствах за формами власності дозволив виявити, що у західних областях України (за винятком Тернопільської області) їх чисельність є приблизно однаковою (рис. 3.2). Це свідчить про більш прийнятні умови діяльності, вищий розмір заробітної плати, інші умови, які створюються на приватних підприємствах.

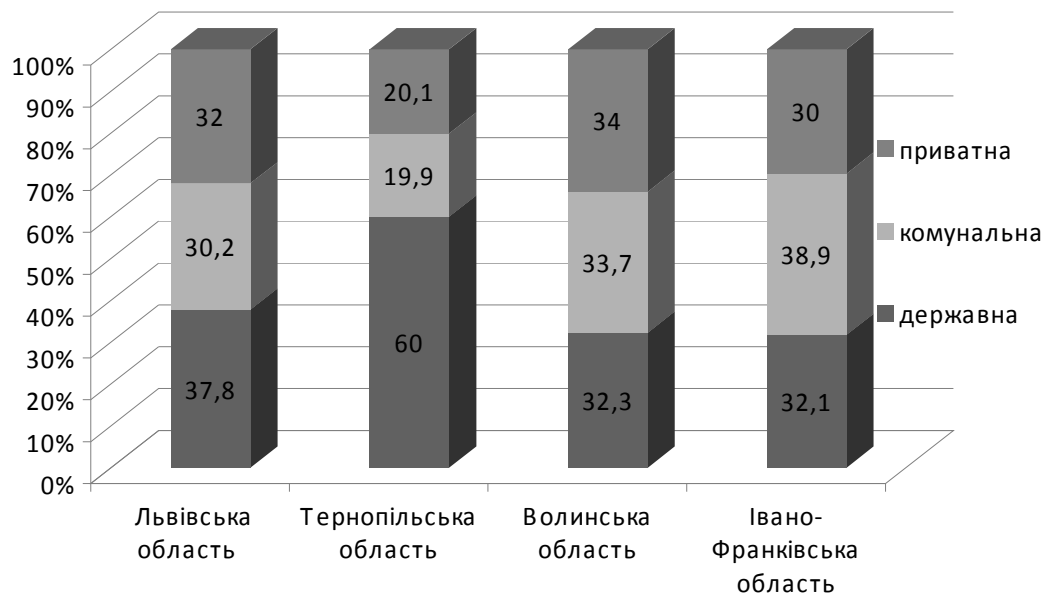


Рис. 3.2. Структура зайнятості на підприємствах різних форм власності у західних областях України на 1 січня 2009 р. (% до загальної чисельності зайнятих)

У професійно-кваліфікаційному складі зайнятих ознакою доволі позитивних змін є створення протягом останніх років робочих місць із високими вимогами до якості робочої сили, істотне збільшення чисельності працівників з вищою освітою. Водночас, вимоги до рівня кваліфікації не настільки жорсткі, що дозволяє залучати працівників із низьким рівнем знань та високою трудовою мобільністю. Проте набуття малокваліфікованими працівниками належного досвіду роботи дозволяє їм поступово підвищувати рівень кваліфікації, отримувати навички індустріальної праці та змінювати професію. Таким чином, цей сегмент виступає своєрідним буфером для переходу працівників на вищий кваліфікаційний рівень за рахунок розширення сфери професійних знань.

Вагомим чинником підвищення конкурентоспроможності регіону та зміцнення його соціальної безпеки виступає вартість робочої сили.

Ефективне використання трудового потенціалу передбачає оплату праці за виконаний обсяг робіт, причому нарахована заробітна плата повинна забезпечити задоволення якщо не всіх, то хоча б основних потреб працівника. В протилежному випадку повністю знецінюються мотиваційні стимули до продуктивної праці, істотно знижується трудова активність та якість праці.

Розмір заробітної плати залишається найважливішим складником мотивації працівників до участі в оплачуваній трудовій діяльності. З переходом до ринкової економіки істотно послабилася розподільча роль держави, яка надавала житло, послуги освіти та охорони здоров'я, інші блага та послуги безкоштовно або за незначну плату.

Незважаючи на зростання значення заробітної плати як регулятора регіонального ринку праці, спостерігається й протилежне – обмеження цієї ролі. Частка заробітної плати у доходах населення скорочується. Якщо в 1990 р. вона становила 67,5 %, то у 2000 р. – 40,1 %, 2003 р. – 42,7 %. За останні три роки частка заробітної плати у структурі доходів населення скоротилася з 44,8 % у 2007 р. до 41,2 % – у 2009 р.²¹⁷ Тим часом частка соціальної допомоги зросла відповідно з 36,7 % до 39,6 %. За розрахунками, у 2007 р. середня заробітна плата в Україні досягла у реальному вимірі приблизно 70 % заробітної плати 1990 р. Проте, попри суттєве зростання середньої номінальної заробітної плати, відставання України від переважної більшості європейських країн зберігається. Так, порівняно з 2004 р. на 73 євро збільшилася різниця з середньою заробітною платою в Чехії, на 61 – у Польщі, на 52 – в Росії²¹⁸. Протягом 2008-2009 рр. знову відбулося істотне зменшення заробітної плати (у 2009 р. вона скоротилася на 14%) і сьогодні середня заробітна плата в Україні становить 200 євро, а в Польщі та Словаччині, станом на вересень 2009 р., – 700 євро та 732 євро відповідно, у 2010 р. середня заробітна плата в Польщі становила 890 євро²¹⁹.

У розвинутих економіках наймані працівники становлять приблизно половину зайнятих, їх частка майже скрізь збільшується як серед чоловіків, так і серед жінок. У період із 2001 р. до 2008 р. зростання реальної середньої заробітної плати становило не більше,

²¹⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//http://new-time.ks.ua/?p=10930](http://new-time.ks.ua/?p=10930).

²¹⁸ Лібанова Е. М. Кому вигідна дешева робоча сила? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/49865>.

²¹⁹ Соскін О. І. Необхідність зміни економічної моделі для конкурентоспроможного розвитку України // Науковий журнал «Економіка ринкових відносин». – №5. – 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/material.php?pokaz=3073>.

ніж 1,9 % на рік. При цьому у розвинених країнах заробітна плата зростала в середньому приблизно на 0,9 % на рік, а в країнах Латинської Америки і Карибського басейну – 0,3 %, в Азії – 1,7 %. В країнах Центральної і Південно-Східної Європи та СНД, після істотного зниження заробітної плати на перших етапах трансформаційного періоду початку 90-х рр. минулого століття цей показник вищий – 14,4 %. Подібні диспропорції спостерігаються і в інших країнах. Так, в Японії, Іспанії і Сполучених Штатах зростання реальної заробітної плати було близьке до нуля, а в Китаї, Росії та Україні – досягало 10 % на рік і більше. Близькі до середнього темпи збільшення заробітної плати (2 % на рік) спостерігалися в таких країнах, як Індія, Мексика, Польща і ПАР²²⁰.

Вагомим чинником зниження соціальної напруги, що виникає через посилення регіональних диспропорцій є мінімальна заробітна плата. У період 2001–2008 рр. у світі мінімальна заробітна плата в реальному обчисленні підвищувалася в середньому на 5,7 % за рік. Це відрізняється від ситуації у минулому, коли реальний розмір мінімальної заробітної плати зменшувався. У цей же період реальний приріст мінімальної заробітної плати виявився досить істотним як у країнах ЄС (+3,8 %), так і в країнах, що розвиваються (+6,5 %), мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати – з 37 % в 2000–2002 рр. до 39 % в 2004–2008 рр.

Загальновідомо, що в Україні рівень оплати праці орієнтується на мінімальну заробітну плату (МЗП), і її рівень порівняно з розвинутими країнами заходу вважається одним з найнижчих. Так, у Люксембурзі та в Ірландії він становить 1642 та 1462 євро відповідно (найвищий в Європі), в Бельгії – 1387, у Нідерландах – 1382, у Франції – 1321, у Великобританії – 1010 євро, а в Україні – 52 євро²²¹, і станом на вересень 2010 р. 9,2 % найманих працівників мали нарахування в розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством. Найбільша частка найманих працівників, які мали заробітну плату нижчу від мінімальної, спостерігається в рибальстві – 16,9 %, у

²²⁰ Заробітна плата в світі в 2008-2009 рр. Доповідь Міжнародної організації праці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2008/11/26/100351-3.html>.

²²¹ Кваснікова Г. С. Заробітна плата в умовах кризи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/ken-kvasnikova-gs-zarobitna-plata-v-umovah-krizi/>

сільському господарстві – 15,6 %, у сфері комунальних послуг та культури – 8 %²²².

Навіть у післякризовий період заробітна плата в Україні залишається найнижчою, що підтверджує реально низьку ціну робочої сили, не стимулює високопродуктивну працю. Під впливом специфічних характеристик господарських комплексів зберігаються істотні міжрегіональні відмінності у рівні заробітної плати – відхилення перевищували 138 % загальнодержавного рівня: від 1313 грн у Тернопільській області до 3074 грн у м. Києві, що призводить до диспропорцій у відтворювальних регіональних процесах, подоланні бідності та покращенні рівня добробуту. В 2006-2009 рр. не відбулося істотних змін – у західних областях середня зарплата була значно нижчою, ніж у промислових східних та центральних областях України.

Провідні місця серед Західного регіону України за обсягом доходів залишаються за Львівською та Івано-Франківською областями, в яких зосереджено близько третини сукупного номінального обсягу доходів населення чотирьох областей (65,2 %). При цьому 9,2 % середньої заробітної плати у країні також належить цим регіонам, хоча їхнє населення сумарно становить 6,7 % населення країни.

У 2008 р. в західних областях стабільно зростала реальна середньомісячна заробітна плата – від 5,9 % до 15,9 % (відповідно Львівська та Івано-Франківська області) при середньому рості на 33,1 %. Особливої уваги потребує заборгованість з виплати заробітної плати. Незважаючи на зменшення загальної суми заборгованості (майже вдвічі протягом 1997-2003 р.), її обсяги залишаються істотними. Так, на початок 2009 р. розмір заборгованості по виплаті заробітної плати зріс на 22 % і склав 1 млрд 188,7 млн грн, що становило близько 477 грн у розрахунку на одного найманого працівника. В 2008 р. у 16-и областях зменшилася заборгованість із виплати заробітної плати і загалом по Україні на 0,5 % (у 2007 р. заборгованість збільшилася на 13,4 %).

Офіційну частину прихованого ринку праці характеризує вимушена неповна зайнятість. На регіональному рівні це поки що не регламентовано законом, що призводить до порушення міжнародних норм. Так, у Законі України «Про зайнятість населення» тих, хто працює в умовах повного і неповного робочого часу, віднесено до однієї категорії зайнятого населення. При цьому не розглядається

²²² Офіційний інтернет-ресурс Міністерства праці і соціальної політики України. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid>.

поняття «часткове безробіття», тобто відсутні норми, які визнають безробітними або такими, що потребують соціального захисту, фактично безробітних працівників, які перебувають у трудових відносинах із роботодавцями. Врегулювання цієї проблеми вимагає внесення відповідних змін до законодавства, зокрема: встановлення нормативу робочого часу і визнання категорії частково безробітного за міжнародними нормами; солідарне надання державою та підприємствами допомоги частково безробітним; запровадження страхування часткового безробіття.

Наголосимо, що стратегії розвитку усіх структурних складових суспільної системи повинна орієнтуватися на неухильне гарантування соціальної безпеки. Характеристики структури ринку праці дають підстави стверджувати про їх раціональність з огляду на гарантії соціальної безпеки, а безпеки ринку праці та зайнятості населення – сукупність суспільно-державних гарантій, утворену засобами захисту базових інтересів зайнятого населення, матеріального достатку працівників від зовнішніх та внутрішніх загроз, що гарантується рівнем розвитку економіки та безпеки регіонального ринку праці.

Для створення ефективної системи формування і використання трудового потенціалу у західних областях напрями зміцнення соціальної безпеки та підвищення конкурентоспроможності робочої сили повинні передбачати запровадження дієвої системи правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційного забезпечення міграційного простору, інституціалізації відносин зайнятості, політики доходів та оплати праці, регулювання ринку праці. Своєю чергою, це стане вагомим чинником ефективного функціонування ринку праці, через реалізацію таких пріоритетних заходів:

1. Запровадження ефективних методів мотивації трудових ресурсів до різних видів зайнятості та економічної діяльності.

2. Збереження трудових колективів в межах соціальних послуг, які надані службою зайнятості роботодавцям. Ідеться про те, що при загрозі звільнення працівників за умови збереження основного місця їхньої роботи, можливе фінансування за рахунок коштів страхового Фонду витрат роботодавців на оплату праці працівників, яких тимчасово переводять на іншу роботу, професійну перепідготовку, підвищення кваліфікації у зв'язку з реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, тимчасовим припиненням виробництва.

3. Створення автоматичної системи надання соціальних пільг із використанням електронних карток. Використання електронних

соціальних посвідчень дозволить спростити розрахунки та оптимізувати механізми використання бюджетних коштів на соціальні пільги та забезпечити адресний характер надання соціальної підтримки безробітному населенню.

4. Зменшення кількості неформальних робочих місць через перегляд грошових та негрошових витрат роботодавців, пов'язаних із найманням (звільненням), виплатою вихідної допомоги, повідомленням в державні органи зайнятості, попередженням профспілок тощо.

5. Активізація участі регіональних органів виконавчої влади у інформаційно-роз'яснювальній роботі – видачі представникам підприємств пам'яток – застережень про недопустимість використання тіньової зайнятості і заробітної плати та пам'ятки із зазначенням відповідальності за порушення трудового законодавства при реєстрації колективних договорів, активного інформування громадськості через засоби масової інформації про соціальну незахищеність у разі оформлення трудових відносин з роботодавцем неофіційно, запровадження практики проведення засідань Консультативного центру зайнятості населення за участі представників центрів зайнятості з метою надання безкоштовної правової допомоги громадянам, які проживають у віддалених районах (містах) області та забезпечення роботи інформаційних пунктів у встановлені терміни.

6. Створення у підрозділах Пенсійного фонду відділів управління соціальної безпеки для покращення співпраці з контролюючими та правоохоронними органами, а також соціальними партнерами і роботодавцями у здійсненні детінізації ринку праці. Це сприятиме виявленню та усуненню порушень у сфері пенсійного законодавства, виявленню роботодавців із зменшенням кількості працюючих та обсягу фонду оплати праці, виплатою заробітної плати в незначних розмірах.

7. Удосконалення системи збору інформації про ціну робочої сили через створення місцевими органами влади Бюро інформації, що дозволить вирішити проблеми нормування і гарантій оплати праці, трудових спорів з оплати праці, налагодження міжрегіонального співробітництва, створити передумови легалізації праці, формування дистанційної зайнятості. Інституціональним методом для цього є обґрунтування у проекті Інформаційного кодексу України засад позаштатної дистанційної роботи, як основи перспективного діалогу держави та малого бізнесу, зміцнення суспільної згоди, підвищення ефективності використання людського капіталу, вирішення транспортних проблем великих міст, створення нових робочих місць у віддале-

них сільських поселеннях та малих містах, що збільшить факторний потенціал економіки регіонів, суттєво активізує діяльність у сфері інтелектуальних, інформаційних послуг.

8. Посилення правового захисту і надання соціальних гарантій трудовим мігрантам на час їхнього перебування за кордоном за умови повернення на місце постійного проживання через відкриття в країнах – реципієнтах, регіонах і великих містах консультаційних центрів для трудових мігрантів, у тому числі й нелегальних.

9. Нівелювання ризиків ефективного розвитку ринку праці у депресивних областях (особливо у Волинській, Тернопільській, Івано-Франківській області) через розробку регіональних програм розвитку трудового потенціалу малих міст, депресивних районів і сільських поселень, економічних заходів відтворення трудових ресурсного потенціалу.

10. Здійснення інформування населення про умови започаткування і ведення бізнесу, податкові стимули до інвестування в мале підприємництво, удосконалення системи пільг залежно від внеску інвестора у статутний фонд, виду економічної діяльності та впливу інвестицій на стимулювання зайнятості.

3.3. Просторові передумови конкурентоспроможності економічної діяльності в малих прикордонних містах регіону

Необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності прикордонних регіонів, у тому числі таких її характеристик, як просторова, секторальна, статична і динамічна, потрібно розглядати у контексті євроінтеграційного курсу держави. Реалізація намірів інтеграції в європейський економічний простір потребує забезпечення належних передумов досягнення бажаного рівня конкурентоспроможності, а також вироблення відповідної моделі управління розвитком регіональної соціально-економічної системи, яка би відповідала принципам та вимогам регіональної політики ЄС. Це особливо актуально для прикордонних малих міст України у зв'язку з тим, що вони першими відчують вищий рівень конкурентної боротьби в умовах європейської інтеграції, при низькому рівні їх соціально-економічного розвитку і недостатньому – конкурентоспроможності. Негативні показники розвитку прикордонних малих міст і сільських поселень призводять до соціальної напруги (зростання безробіття, зубожіння населення, погіршення якості життя тощо), стримують їх соціально-економічне зростання та перешкоджають рівноправній участі у

проектах та програмах міжнародного, у тому числі транскордонного, співробітництва.

Забезпечення достатніх темпів зростання малих прикордонних міст регіону потребує подолання диспропорцій їх розвитку порівняно з іншими містами, посилення інноваційно-інвестиційної активності, виявлення й ефективного використання конкурентних переваг та потенціалу на інших регіональних та зовнішніх ринках.

Недостатній рівень конкурентоспроможності економіки прикордонних малих міст (на прикладі Львівської області) підтверджується такими соціально-економічними тенденціями, явищами і процесами:

1. Нераціональне використання експортного потенціалу малих міст та збільшення негативного сальдо їх зовнішньоторговельних операцій. У 2008 р. порівняно з 2007 р. у малих містах експорт зменшився на 3,7 %, а сальдо зовнішньої торгівлі господарських комплексів переважно є негативним (рис. 3.3, а). При цьому, частка малих міст у зовнішньоторговельному обороті області є меншою від частки у загальній чисельності населення (рис. 3.3, б).

2. Зниження обсягів валового регіонального продукту (ВРП) та валової доданої вартості (ВДВ) у розрахунку на одну особу: на 1 січня 2008 р. ВРП на одну особу дорівнював 10915 грн, що значно менше від середньоукраїнського значення – 15496 грн²²³.

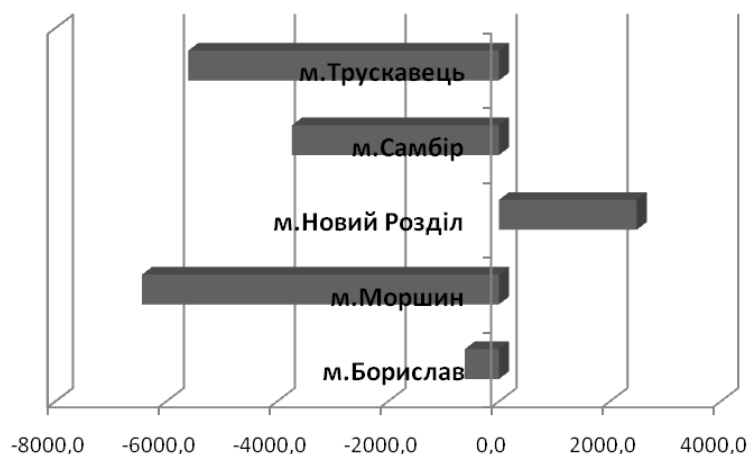
3. Зниження рівня оплати праці та зростання обсягів заборгованості з виплати заробітної плати, зниження мотивації до праці, посилення тінізації ринку праці та зростання прихованого безробіття.

4. Зниження рівня підприємницької активності при значній трудовій міграції (міжнародній, міжрегіональній, сезонній) населення; перевищення темпів зменшення кількості діючих підприємств над темпами створення нових; зростання частки збиткових малих підприємств (від 19,4 % до 46,8 %) у малих містах; зниження кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення (в середньому близько 60 одиниць)²²⁴.

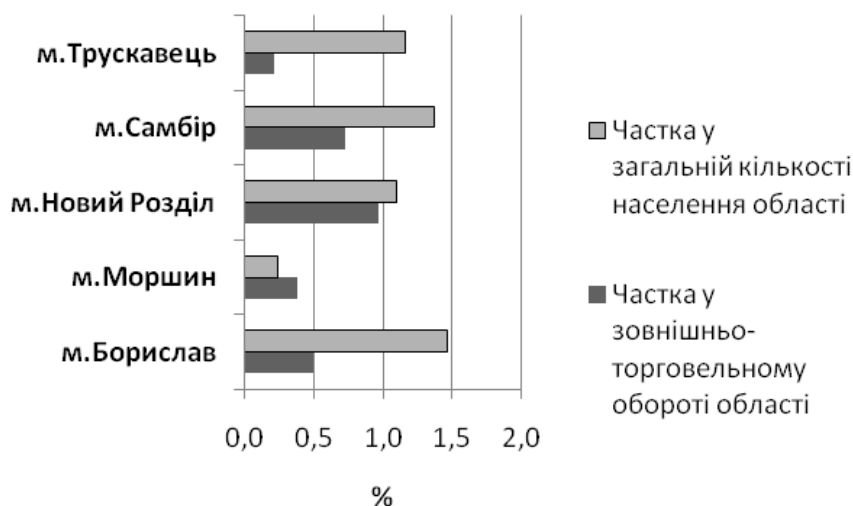
Підвищенню рівня конкурентоспроможності прикордонних малих міст регіону перешкоджають соціальні та економічні чинники, зумовлені насамперед інерційністю і залежністю від траєкторії попереднього розвитку, найвагоміші з яких наведені нижче:

²²³ Офіційний Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²²⁴ Офіційний сайт Державного комітету статистики у Львівській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.lviv.ua.



а) сальдо зовнішньої торгівлі малих міст Львівської області, тис. дол. США;



б) частка малих міст у зовнішньоторговельному обороті та у загальній кількості населення Львівської області

Рис. 3.3. Окремі показники зовнішньоторговельної діяльності малих міст Львівської області у 2008 р.²²⁵

1) істотні диспропорції територіально-галузевої структури промисловості та недосконалий інституціональний базис регіонального розвитку;

2) необґрунтованість стратегічних програм та неефективність використання факторних конкурентних переваг, а також обмеженість фінансових ресурсів для реалізації програм та проектів на інноваційних засадах;

²²⁵ Офіційний сайт Державного комітету статистики у Львівській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.lviv.ua.

3) недосконале облаштування кордонів та прикордонної інфраструктури, зростаючі масштаби контрабанди як за обсягами, так і за чисельністю залученого населення, становлять загрозу економічній безпеці регіону і держави в цілому;

4) моральне і фізичне зношування виробничого та низька якість трудових ресурсного потенціалу внаслідок структурної кризи та міграції робочої сили.

Зниження конкурентоспроможності господарювання в прикордонних малих містах внаслідок означених чинників призводить до загострення таких негативних соціально-економічних наслідків та посилення їх впливу на просторово-структурну конкурентоспроможність регіону, як:

1) зниження рівня економічної безпеки через погіршення галузевої структури промисловості та зменшення частки галузей, які створюють значну додану вартість до критичних меж;

2) посилення залежності локального споживчого ринку від імпорту та зниження попиту на вітчизняні товари споживання, поширення тінізації споживчого ринку та зниження рівня продовольчої безпеки;

3) скорочення числа діючих підприємств, зростання безробіття та соціальної напруги, зменшення бюджетних надходжень, посилення депресивності територій (щорічне зменшення кількості підприємств у малих містах регіону можна оцінити на рівні біля 120 од., що призведе до скорочення обсягів надходжень до бюджетів приблизно на 30,8 млн грн);

4) масштабна депопуляція населення і зумовлене ним погіршення якісних характеристик людського капіталу при значних міграційних втратах економічно активного населення з високим професійно-кваліфікаційним рівнем;

5) нераціональна і загрозлива для демографічної безпеки динамічна зміна структури і трудових ресурсів (збільшення частки осіб віком 60 р. і старше (21-34 % загальної чисельності населення) і зменшення частки осіб віку, молодшого за працездатний (17-21 %)).

Наведені соціально-економічні наслідки є характерні для більшості прикордонних малих міст регіону, що потребує негайної розробки і реалізації органами державного управління стратегічних дій із стимулювання соціально-економічного розвитку. Потрібно враховувати, що підвищення конкурентоспроможності малих міст у прикордонних регіонах пов'язано з недосконалістю існуючої нормативно-правової бази. Позитивним є прийняття Концепції державної

регіональної політики, схваленої Указом Президента України від 25 травня 2001р., Програми розвитку єврорегіонів від 29 квітня 2002 р., Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 5 вересня 2005 р., Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. та Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 рр. Вказані законодавчі акти, стратегічні та нормативно-правові документи частково регламентують питання регіонального розвитку та посилення конкурентоспроможності господарських комплексів регіонів. Проте до цього часу ще відсутня загальнодержавна стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів, в тому числі прикордонних, недосконаліми можна вважати окремі норми Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», зокрема щодо надання фінансового сприяння розвитку депресивних територій. Окрім того, чинні законодавчі акти і нормативно-розпорядчі документи не відповідають вимогам та критеріям ЄС у сфері регіональної політики (наприклад, віднесення регіонів до депресивних, порядок державного фінансового стимулювання розвитку тощо). У названих законах і стратегічних документах не визначено пріоритети та заходи посилення конкурентоспроможності саме прикордонних територій, а регіональні програми розвитку (Стратегія розвитку Львівщини до 2015 р., Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2005-2015 рр.) взагалі залишають поза увагою розвиток малих міст, у тому числі в процесі євроінтеграції та її негативних наслідків для зміцнення факторних конкурентних переваг малих міст, сільських районів та поселень.

З метою привернення уваги державних та регіональних органів управління до проблеми конкурентоспроможності малих прикордонних міст та її соціально-економічних наслідків, особливо в умовах євроінтеграції, видається необхідним внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., Закону України «Про транскордонне співробітництво», загальнодержавної стратегії і регіональних програм соціально-економічного розвитку:

1. Внести зміни до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» в частині удосконалення методики визначення територій (регіонів) як депресивних, забезпечення їх розвитку на основі посилення конкурентоспроможності та цільового фінансового забезпечення (з чітко окресленими плановими горизонтами та джерелами фінансування).

2. Регіональним органам управління реалізувати пілотні інвестиційно-інноваційні проекти на території соціально-депресивних малих міст і сільських поселень прикордонних областей (як своєрідних «центрів зростання», розвитку малого підприємництва, суміжних галузей, ринкової інфраструктури, створення нових робочих місць), передбачаючи створення інноваційних центрів у прикордонних містах України в межах реалізації концепції національної інноваційної системи.

3. Застосувати сучасні організаційно-правові механізми стимулювання залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційних ресурсів розвитку підприємництва (кредитна, заготівельна, виробнича кооперація, кластерні моделі). Забезпечити посилення співробітництва асоціативних підприємницьких організацій прикордонних регіонів України і сусідніх держав для адаптації позитивного закордонного досвіду, залучення у економіку малих міст трансфертів міжнародних мігрантів, стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, розвиток високотехнологічних галузей і секторів економіки.

4. Розробити і реалізувати науково обґрунтовані і системні заходи із розбудови прикордонної інфраструктури (автошляхів згідно з європейськими стандартами, додаткових міжнародних пунктів пропуску для розвантаження транспортних потоків).

5. Активізувати діяльність місцевих органів влади в межах стратегій розвитку прикордонних регіонів щодо:

- створення транскордонних промислово-територіальних, науково-освітніх, інноваційних, туристично-рекреаційних кластерів для налагодження горизонтальних зв'язків між підприємствами сусідніх країн і регіонів та підвищення рівня просторово-структурної конкурентоспроможності;

- стимулювання розвитку транскордонного співробітництва прикордонних малих міст та їх участі в єврорегіональних об'єднаннях, особливо в напрямі посилення виробничо-технічної кооперації (сільськогосподарських, промислових підприємств, освітніх і наукових установ, туристичних і курортних комплексів) для підвищення рівня інтегральної конкурентоспроможності прикордонних регіонів. Євро-регіони, зокрема «Буг» та «Карпатський», повинні стати фундаментом для створення транскордонних кластерів;

- залучення громадськості та підприємницьких асоціацій до співпраці з місцевими органами влади в сфері транскордонного

співробітництва, активізації співробітництва між прикордонними малими містами-побратимами сусідніх країн.

Вирішення соціально-економічних проблем розвитку малих прикордонних міст регіону пов'язане з активною участю органів місцевого самоврядування у транскордонних програмах у межах Європейської політики сусідства й залученням до цього громадських організацій. Громадянське суспільство може і повинно відігравати вагомую роль у використанні організаційно-фінансових ресурсів Європейської політики сусідства, стати реальним учасником (донором і реципієнтом) програм фінансування в межах нового фінансового механізму – Інструменту європейського сусідства і партнерства (ІЄСП), підставами для чого є соціальні, економічні та інституціональні чинники і передумови, наведені нижче.

По-перше, різні громадські об'єднання представляють інтереси окремих груп населення, а тому можуть реалізовувати їх через співпрацю з місцевими органами влади для вирішення таких важливих проблем, як допомога соціально не захищеним прошаркам населення, працевлаштування молоді, підвищення рівня освіченості та інформованості суспільства, збереження стану довкілля та природних ресурсів.

Так, Регламент (ЄС) № 1638/2006, що встановлює загальні положення щодо Інструменту європейського сусідства і партнерства, до сфер співпраці, в межах яких надається фінансова допомога, відносить сприяння розвитку громадянського суспільства і неурядових організацій. Регламент наводить перелік недержавних утворень, які можуть бути бенефіціарами програм ІЄСП (неурядові організації; асоціації національних або етнічних меншин; групи місцевих громадян та асоціації ремісників; кооперативи, профспілки, організації, що представляють економічні і соціальні інтереси; місцеві організації, включаючи мережеві утворення, залучені до децентралізованої регіональної співпраці та інтеграції; організації споживачів; жіночі, молодіжні, навчальні, культурні, дослідницькі й наукові організації; транскордонні, неурядові асоціації та незалежні фундації).

По-друге, громадські організації мають кращу практику проектного менеджменту, створення і реалізації ефективних транскордонних проектів. Слід враховувати, що громадські об'єднання, як і органи місцевого самоврядування є суб'єктами транскордонного співробітництва і мають право подання заявок на участь у програмах ІЄСП.

По-третє, громадські організації відіграють важливу суспільну роль, формують громадську думку, тому їхня участь у сприянні ЄПС є інструментом поширення євроінтеграційних ідей.

Зараз громадські організації малих міст прикордоння ще недостатньо активні у процесі розробки, імплементації та моніторингу програм і проектів транскордонного співробітництва через відсутність достатньої інформації, нестачу фінансових, організаційних ресурсів та методології проведення моніторингу.

На сучасному етапі євроінтеграції громадські організації повинні стати не лише реципієнтами технічної допомоги в межах нового інструменту фінансування ЄС, але й залучатися до процесу розробки, здійснення та моніторингу програм і проектів ІЄСП. Щонайменше, це має забезпечити прозорість і демократичність програмування допомоги ЄС з урахуванням позицій громадськості малих міст. При цьому, громадянське суспільство повинно відстежувати, щоб розподіл фінансових ресурсів відображав потреби розвитку міста.

Важливим є встановлення партнерських відносин малих прикордонних міст регіону з містами сусідніх країн ЄС, що нагромадили позитивний досвід транскордонного співробітництва. Обмін досвідом вирішення місцевих проблем в процесі створення і реалізації спільних транскордонних проектів сприятиме стимулюванню соціально-економічного розвитку малих міст і сільських поселень як невід'ємних і, певною мірою, первинних компонент просторово-структурної конкурентоспроможності регіону. Доцільно використати при цьому те, що малі прикордонні міста регіону вже мають налагоджені контакти і досвід співробітництва з містами сусідніх країн (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Міста-побратими малих міст Львівської області

Прикордонні малі міста Львівської області	Закордонні міста-побратими (країни)
Трускавець	Ліманова, Ясло, Перемишль, Сянок, Дзялдово, Аннополь (Польща), Долни Кубін (Словаччина)
Новий Розділ	Полице (Польща)
Жовква	Замость, Гміна Помехувек, Цешанув (Польща)
Городок	Велюнь (Польща)
Новояворівськ	Лежайськ (Польща)
Яворів	Хеціна, Любачева, Сікувка Новіни, Кельци (Польща)

Неважко побачити, що така форма транскордонного співробітництва охоплює переважно саме прикордонні регіони і міста. Обмеження потенціалу і досвіду співпраці таким чином потребує перенесення «побратимської» співпраці на інтеррегіональний рівень із залученням малих міст регіонів розвинених країн ЄС.

Використання різних форм і методів зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіонів повинно включати такі ключові аспекти, як:

1. Активне сприяння з боку міських органів влади, залучення до співпраці різних груп мешканців (вчителів, підприємців, лідерів недержавних об'єднань, молоді, працівників культури та мистецтва), без чого реалізація проектів і програм транскордонного співробітництва буде залежати лише від міської влади або від одного-двох активістів і не переросте в широкомасштабну акцію;

2. Здійснення обміну досвідом роботи і реалізація взаємовигідних проектів, зокрема таких:

– економічних (бізнес-зустрічі, створення спільних підприємств, проведення семінарів, засідань «круглих столів», дискусій з питань партнерства);

– муніципальних (стажування представників міських влад, офіційні делегації, навчальні програми, обмін ідеями та практиками місцевого самоврядування);

– освітніх (обмін учнями, студентами вищих навчальних закладів, навчання вчителів, надання стипендій або допомоги в будівництві дитячих навчальних закладів та оснащення шкіл);

– соціальних (проекти, що стосуються медичного та соціального забезпечення людей похилого віку, інвалідів та неповноспроможних осіб, дітей-сиріт).

Важливим є залучення до таких заходів місцевих засобів масової інформації з метою підвищення громадської зацікавленості до співпраці з містами-побратимами.

3.4. Розвиток підприємництва в малих містах та сільських поселеннях як чинник просторової конкурентоспроможності регіону

Узагальнення та аналіз статистичних даних²²⁶ про розвиток сектору підприємництва у малих прикордонних містах регіону дозволяє виявити закономірності, характерні й для інших малих прикордонних міст регіонів України. Йдеться про:

1. Зниження ділової активності населення малих міст (кількість діючих малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення становить у середньому лише близько 57 од. (в окремих містах ще менша: м. Новий Розділ (32), м. Борислав (43)); частка зайнятих становить від 11 % до 17 % загальної кількості зайнятих і скорочується щорічно на 1-2 %.

2. Недостатню частку діючих малих підприємств (від 55 % до 66 %), зареєстрованих малих підприємств у загальних обсягах реалізації продукції. В деяких малих містах – близько 4 % з тенденцією до скорочення (від 1,7 % до 2,5 % за рік). Зменшується кількість малих підприємств, які взагалі реалізовували продукцію (надавали послуги). Кількість діючих малих підприємств скоротилася за останні три роки на 5 %.

3. Зниження чисельності зайнятих у середньому на одному підприємстві (близько п'яти осіб) із тенденцією до подальшого зменшення, недостатнє ресурсне забезпечення господарської діяльності в малих підприємствах.

4. Погіршення структури підприємництва за видами економічної діяльності. Зокрема, низькою є частка малих підприємств, які здійснюють діяльність у базових та із значною доданою вартістю галузях і видах економічної діяльності. Натомість, високою є підприємницька активність населення малих міст у сфері торгівлі (32,9 % загальної кількості малих підприємств та 40,7 % обсягів реалізованої продукції). Реально відсутня інноваційна активність малих підприємств, економічні відносини населення малих міст та сільських районів і поселень часто обмежуються натуральним господарством та обміном з витісненням товарно-грошових відносин. У сільському

²²⁶ Розвиток малого підприємництва Львівщини: статистичний збірник / Держкомстат України, Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2008. – 154 с.; Розвиток малого підприємництва Львівщини: статистичний аналіз: збірник доповідей / Держкомстат України, Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2008. – 80 с.

господарстві здійснює діяльність лише одне підприємство кожного з малих міст Львівської області; у готельному і ресторанному господарстві – від 0,3 % до 12,8 % загальної кількості; у промисловому виробництві – близько 25 %.

5. Погіршення результатів фінансової діяльності малих підприємств. Практично у всіх малих містах операційні витрати підприємств перевищують обсяги доходу від реалізації продукції (послуг), частка збиткових підприємств становить від 19,2 % до 37,6 %, негативною є рентабельність фінансово-господарської діяльності (від -0,4 % до -3,4 %). Загальний фінансовий результат підприємств від звичайної діяльності до оподаткування також від'ємний, причому сукупні збитки у таких містах, як Трускавець, Борислав досягають 4,2 та 2,9 млн грн відповідно.

6. Недостатню ефективність використання ресурсного забезпечення (середня продуктивність роботи одного працівника змінюється від 27,2 до 40,6 тис. грн, що за місяць лише незначно перевищує показник середньої реальної заробітної плати у галузі). Лише в окремих містах малі підприємства отримують дохід від реалізації продукції (послуг) більший, ніж вартість основних фондів підприємств. У жодному з малих міст області середній коефіцієнт оборотності оборотних коштів не досягає двох.

7. Малу інвестиційну активність малих підприємств, особливо в інноваційному секторі (в окремих малих містах частка інвестиційно активних підприємств становить близько 19 %, з незначними обсягами інвестицій).

8. Практично відсутні довготривалі горизонтальні коопераційні та кластерні зв'язки між підприємствами малого і великого бізнесу, а також підприємствами з малих міст та сільських районів з підприємствами обласного центру.

Підсумовуючи, узагальнимо основні перешкоди активізації малого підприємництва як основи соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності малих прикордонних міст, зокрема:

– системність проблеми, зумовлена трансформаційною кризою, коли ліквідація бюджетоформуючих великих підприємств, депресивності і низькотехнологічності «старопромислових» галузей, демографічна депресія істотно знизили рівень соціально-економічного розвитку. Нерозвиненість ринкової інфраструктури в малих містах і сільській місцевості, віддалених від великих міст і шляхів сполучень,

обумовили подальше зниження купівельної спроможності населення та, як наслідок – платоспроможного попиту.

- відсутність єдиної, поетапно реалізовуваної і фінансово-організаційно забезпеченої стратегії та тактики розвитку підприємства в малих містах та сільських поселеннях;

- нестача фінансових та кадрових ресурсів районних та міських органів влади для формування належного інституційного базису та організаційної інфраструктури підтримки підприємства;

- недостатній досвід, навички та рівень підготовки органів державного управління щодо реалізації програмування розвитку малого підприємства, неефективність та декларативність таких програм, незабезпеченість їх реалізації необхідними ресурсами (фінансовими, інформаційними, організаційно-кадровими);

- відсутність навичок ведення бізнесу, нестача фінансових ресурсів у населення малих міст і сільських поселеннях для започаткування та здійснення підприємницької діяльності;

- недосконалість сформованого у малих містах та сільських районах підприємницького середовища, або недовіра до програм залучення коштів населення, у тому числі міжнародних мігрантів, у підприємство;

- низький рівень розвитку інституційної інфраструктури підприємницької діяльності у малих містах та районах;

- недостатнє використання ресурсів програм міжнародної технічної допомоги через пасивну участь в їх залученні місцевих органів державного управління.

Наголосимо, що в посттрансформаційних і після кризових умовах перешкоди розвитку малого підприємства в прикордонних малих містах регіону об'єктивно мають системний характер. Відповідно, реалізація окремих заходів сприяння підприємницькій ініціативі не зможе критично змінити ситуацію або матиме локальний короткостроковий характер. Тому, державна політика сприяння розвитку малого бізнесу повинна спрямовуватися на загальний соціально-економічний розвиток малих міст та навколишніх сільських поселень. Концептуальні засади такої політики передбачають реалізацію системних засобів в таких напрямках та вирішення таких завдань:

1. Розвиток виробничих факторів. Пріоритетними завданнями, які потребують вирішення, є обґрунтування потреби та джерел залучення необхідних ресурсів для розвитку ресурсного потенціалу, у тому числі трудових ресурсів. Перешкодою для цього є дефіцит фінансових

ресурсів, тому видається доцільним започаткування практики розробки програмних документів довго- та короткострокового характеру сприяння розвитку малого бізнесу в малих містах. Зауважимо, що заходи вказаних документів повинні узгоджуватися зі стратегією розвитку міста та спрямовуватися насамперед на збереження і розвиток факторних переваг.

Виконавцями завдань цього рівня є відповідні підрозділи обласних органів державного управління Кабінет Міністрів України у межах підпрограм розвитку малого бізнесу в малих містах у Національній програмі підтримки підприємництва в Україні, забезпечених державним фінансуванням, та органи місцевого самоврядування у межах регіональних програм підтримки підприємництва, узгоджених з міським та районними програмами. Для досягнення належного рівня ефективності використання обмежених фінансових ресурсів (загальнодержавних, регіональних та місцевих) доцільно дотримуватися базових принципів регіональної політики країн ЄС: взаємодоповнюваність (солідарність фінансової участі з бюджетів усіх рівнів); партнерство; програмність; спостереження за ходом реалізації програм; регулярна оцінка ефективності реалізації програм.

2. Створення й удосконалення інфраструктури підтримки малого бізнесу – незалежних організацій та механізмів надання якісних послуг, включаючи створення бізнесу та інформаційну підтримку, розробку бізнес-планів, підбір партнерів та надання маркетингової інформації, забезпечення рівності доступу до фінансових ресурсів та кредитних гарантій, створення бізнес-інкубаторів для підприємців-початківців, формування ринкового способу мислення населення, підтримка інновацій та стимулювання коопераційних зв'язків між малими підприємствами, надання консультацій зі створення систем управління якістю та т.ін.

До виконавців завдань цього рівня потрібно залучити державні та приватні підприємства й організації, торгові палати, некомерційні організації, професійні та соціальні асоціації, навчальні заклади, комітети з розвитку, фінансово-кредитні установи тощо. До конкретних заходів в межах цього напрямку доцільно віднести:

- створення сільських кооперативів, маркетингових груп, сільських комунальних підприємств;
- розвиток регіональної мережі страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого підприємництва з метою фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників та дрібних

підприємців у сільській місцевості, районних центрах та малих містах регіону з використанням ресурсів міжнародної технічної допомоги;

– запровадження організаційно-економічних стимулів залучення спільних коштів населення та трансфертів міжнародних трудових мігрантів у підприємницьку діяльність з прийняттям нормативно-правових актів визначення правового статусу, принципів та механізмів функціонування фондів майнових порук, страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого підприємництва;

– сприяння формуванню мережі коопераційних та кластерних зв'язків між малими та великими підприємствами для зміцнення конкурентних позицій сектору малого підприємництва, виконання регіональними органами управління посередницьких функцій у встановленні тісної кооперації між суб'єктами малого підприємництва та іншими підприємствами на основі субпідрядних, контрактних, орендних відносин, а також забезпечення інформаційно-консультативної підтримки в проведенні маркетингових досліджень ринків збуту, пошуку франчайзерів, допомозі в організації виставок, ярмарок продукції (послуг) малих підприємств.

3. Формування платоспроможного попиту за рахунок збільшення зайнятості та доходів населення як головного чинника конкурентоспроможності продукції (робіт, послуг). Для цього, по-перше, необхідно активізувати роботу обласних та районних центрів зайнятості з працевлаштування населення малих міст та залучення його до підприємницької діяльності. По-друге, враховуючи недостатньо високу ефективність державної політики зайнятості у малих містах та сільських територіях, актуалізувалася доцільність зміни принципів державної політики зайнятості, у тому числі переходу від пасивних заходів до активних. Прикладом такого підходу може стати істотне зменшення видатків на сприяння зайнятості з метою їх виділення на створення у кожному малому місті, щонайменше одного державного підприємства, яке сприятиме збільшенню зайнятості та доходів населення, підвищенню контролю за зайнятістю населення, загальному соціально-економічному розвитку території, поступовому формуванню коопераційних відносин підприємств малого і середнього бізнесу, а також підприємств із малих міст та обласного і районних центрів.

4. Розвиток пріоритетних галузей економіки («точок зростання») через створення та підтримку конкурентоспроможних пріоритетних та інноваційних секторів і галузей, створення інноваційної інфраструктури підприємництва. Для цього потрібно активізувати діяльність

регіональних та місцевих органів державного управління з вивчення потенційних можливостей із виробництва та реалізації товарів (послуг) малими підприємствами і виявлення перспективних напрямів стимулювання ділової активності, їх популяризації серед суб'єктів підприємництва залученням громадських об'єднань та асоціацій підприємців; розробка інвестиційних проектів та їх пропагування в області, інших регіонах та за кордоном. Відповідно, за ініціативою місцевих регіональних органів державного управління повинні створюватися умови пріоритетного розвитку секторів і галузей з прогнозованими максимальними темпами зростання, високою доданою вартістю, формування та просування перспективних та високотехнологічних інвестиційних проектів.

Доцільним є також створення при місцевих органах державного управління, або підприємницьких асоціаціях із відповідним фінансуванням їх роботи, комітетів із розвитку економіки малих міст, завданням яких повинні стати: сприяння формуванню мережі коопераційних та кластерних зв'язків із іншими малими та великими підприємствами на основі субпідрядних, контрактних, орендних відносин; забезпечення інформаційної підтримки та створення довідкових, експертних підрозділів для проведення маркетингових досліджень.

5. Підвищення ефективності діяльності малих підприємств для зростання обсягів податкових надходжень до місцевих бюджетів. Суб'єктами заходів цього рівня є органи місцевої влади, малі підприємства та підприємці, навчальні заклади, консалтингові та маркетингові підприємства, бізнес-асоціації та об'єднання. Конкретні заходи цього напрямку передбачають розвиток підприємницьких та управлінських навиків населення, надання відповідних консультаційних послуг, моніторинг якості здійснення підприємницької діяльності, покращення поінформованості населення про перспективні види підприємницької діяльності та ринку. До заходів цього напрямку відносяться:

- вдосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів для підприємництва відповідно до специфіки соціально-економічного розвитку та територіального розміщення малого міста і території сільського району;

- надання фінансової та організаційної підтримки асоціації підприємців, які реалізують просвітницькі заходи формування сприят-

ливого підприємницького середовища; формування у громадськості мотивації щодо інвестування у підприємницьку діяльність;

– надання податкового сприяння окремим видам малих підприємств, які здійснюють діяльність у малих містах України, насамперед у сільському господарстві, туризмі, готельному і ресторанному бізнесі, промисловості.

3.5. Творчі індустрії як перспективний сегмент зміцнення конкурентних переваг регіону

На загальнодержавному та регіональному рівні значна частина ресурсів, використання яких потенційно може підвищити конкурентоспроможність регіону, задіюються лише частково, або не актуалізуються взагалі. Саме цим зумовлюється необхідність формування нової парадигми регіонального розвитку, яка базується не лише на розвитку традиційних галузей економіки, але й враховує діяльність інших сегментів та перспективних ніш забезпечення регіональної конкурентоспроможності.

Сучасний етап характеризується зміною підходів до визначення ключових точок зростання регіональної конкурентоспроможності. Зміна орієнтирів економічного розвитку передбачає трансформацію теоретичних підстав планування та визначення ключових чинників сталого зростання просторової соціально-економічної системи (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Трансформація підходів до планування територіального розвитку

<i>Період</i>	<i>XIX століття</i>	<i>XX століття</i>	<i>XXI століття</i>
Планування розвитку	На рівні імперій, окремих держав	На рівні окремих держав	На рівні міст та регіонів
Основні орієнтири економічного розвитку	Сільське господарство та видобувна промисловість	Розвиток мануфактури та індустріального виробництва	Творча економіка – культура, творчість та технології
Співвідношення сільського/ міського населення	80/20	40/60	20/80

Доповнено автором на основі²²⁷

²²⁷ Baeker G. Creative City / Greg Baeker, Glen Murray. // Planning Framework. A Supporting Document to the Agenda for Prosperity: Prospectus for a Great City, 2008. – 47 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.toronto.ca/culture/pdf/creative-city-planning-framework-feb08.pdf>.

У XXI столітті дедалі важливішою стає культурна компонента забезпечення сталого та просторово-збалансованого зростання, «трикутник» сталого розвитку трансформується у «квадрат» як основа формування політики регіонального розвитку (рис. 3.4).

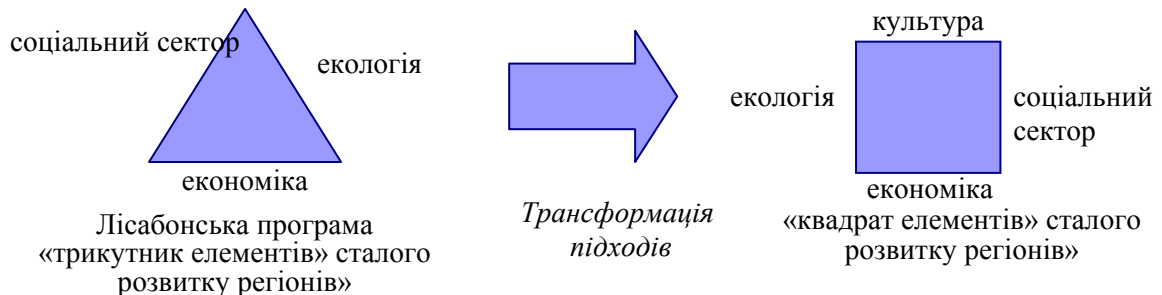


Рис. 3.4. Трансформація основних «опор» сталого регіонального розвитку²²⁸

Масштабна промисловість та агропромисловий комплекс вже не є основою соціально-економічного зростання для більшості регіонів. Інтенсивно зростає частка галузей так званої «міської економіки». Як зазначає ідеолог теорії конкурентоспроможності М. Портер, «... В результаті, мірою того, як нація все більше вироблятиме ті товари і послуги, в яких має унікальну перевагу завдяки культурі, з'являться нові зразки міжнародної спеціалізації»²²⁹. Світовий досвід розвитку творчих індустрій показує, що вони є одним із найдинамічніших сегментів економіки та перспективним напрямом створення нових робочих місць. Динаміка темпів зростання обсягів творчих індустрій в Європі становить у середньому 4-5 % на рік, що перевищує темпи зростання економіки загалом у два рази.

Сучасні теоретичні положення щодо визначення ролі культури та творчості у соціально-економічному розвитку регіонів провідних країн окреслимо як: (1) культура і творчість є джерелом локального розвитку; (2) при формуванні політики регіонального розвитку важливою є підтримка творчих індустрій, які стають чинником соціально-економічного, культурного та політичного розвитку регіонів; (3) необхідною є узгодженість та ефективність системної ієрархії економічної, культурної, соціальної та екологічної політики на різних рівнях влади: державному, регіональному, локальному; (4) фінансова підтримка творчих індустрій є важливою, але обґрунтоване поєднання дієвих

²²⁸ Hawkes J. The fourth pillar of sustainability. Culture's and Local development / John Hawkes. – Melbourn: Cultural development Network, 2001. – 183 p.

²²⁹ Портер М. Настанови, цінності, вірування і мікроекономіка добробуту / М. Портер // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – № 53. – С. 34-47.

стимулів розвитку сфери культури та економіки значно ефективніший засіб активізації їх потенціалу і, відповідно, сприяння просторовому соціально-економічному зростанню.

Звідси, науковці та стратегічні менеджери дедалі більше приділяють уваги розвитку сегмента економіки, який пропонує унікальний конкурентоспроможний продукт, складний для імітації іншим виробникам. Саме таким сегментом є творчі індустрії. Більшість дослідників сьогодні користується Сінгапурською моделлю диференціації творчих та культурних індустрій (рис. 3.5).

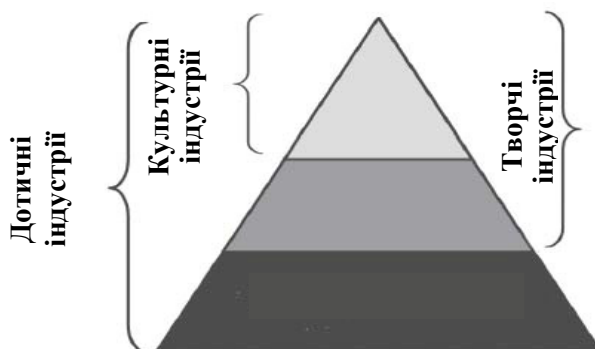


Рис. 3.5. Сінгапурська модель творчих індустрій²³⁰

Узагальнено «творчі індустрії» визначають як такі, в основу яких покладено індивідуальну творчість, навички чи таланти та які мають потенціал продукування цінностей, робочих місць через створення та використання інтелектуальної власності²³¹. До культурних індустрій доцільно віднести діяльність у сфері індивідуальної творчості та народних ремесел, музичної сфери, кіно, книгодрукування та друкованих медіа, візуальних творів мистецтва (живопис, антикваріат, скульптура, фотографія та ін.), бібліотеки, музеї, виконавське мистецтво, організацію подій (івентинг). За визначенням ЮНЕСКО, до культурних індустрій відносяться галузі, що виробляють і поширюють культурні товари та послуги, які уособлюють різні форми культурного самовираження або є їх носіями, незалежно від їх комерційної цінності²³². Сукупність творчих індустрій охоплює культурні індустрії,

²³⁰ Bilton Ch. Management and Creativity: From Creative Industries to Creative Management / Chris Bilton. – WileyBlackwell, 2006. – 216 p. – ISBN: 1405119969 .

²³¹ Creative and culture industries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.culture.gov.uk/creative/mapping.html.

²³² Declaration on Cultural Diversity. Adopted by the 31st Session of the General Conference of UNESCO, PARIS, 2 November 2001. – 44 p. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>.

а також діяльність у сфері інформаційних технологій, програмного забезпечення, послуги з обслуговування ІТ-сфери, реклами, медіа, освітню сферу, наукові дослідження, інжиніринг тощо. Суміжні галузі включають переважно туризм та спортивну сферу, але за необхідності та специфіки розвитку творчого сегмента економіки цей перелік може бути розширено.

В Україні використання культурного та творчого потенціалу сьогодні розглядається як перспективний напрям соціально-економічного розвитку лише фрагментарно і державні службовці, підприємці сприймають сферу культури як дотаційну, що є одним із чинників відставання і диференціації регіонів України за показниками розвитку, причому це стосується як культурного сектору економіки, так і економіки загалом.

Культуру, як один із базових чинників стимулювання соціально-економічного зростання визначено низкою законодавчих актів та нормативно-правових документів. Зокрема, Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації» передбачає необхідність вираховування інтересів сфери культури та перспективи використання культурних і творчих ресурсів у програмах соціально-економічного розвитку країни чи окремих регіонів і сприяння визнанню сфери культури як важливого чинника євроінтеграційних програм і проектів²³³.

Щодо стану творчих індустрій у регіональному вимірі, то констатуємо, що в умовах відкритості міжнародного ринку внаслідок недостатньої пропозиції вітчизняного культурного продукту у цьому сегменті системи його нестача швидко компенсується пропозицією з зовнішніх систем. У розвинених країнах підтримка, захист та регулювання інституційного базису творчих індустрій розглядається як важливий складник культурної та економічної політики держави. Протидія домінуванню іноземного продукту у національному культурному просторі підкріплюється у багатьох країнах політикою державного протекціонізму щодо певних видів національного культурного продукту²³⁴.

²³³ Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації» 21 червня 2005 р. № 2680–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

²³⁴ Бакальчук В. О. Роль культурних індустрій у формуванні національної ідентичності / В. О. Бакальчук // Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / Нац. ін-т стратегічних досліджень; [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. - К. : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2007. – 538 с.

Сучасне бачення цільової функції творчих індустрій в Україні щодо соціально-культурного і соціально-економічного розвитку територій вимагає розширеного їх визначення, основними з яких є комерційна, культуротворча, комунікативна, інтегративна, промоційна, духовна, видовищна, компаративна, соціальна та освітня функції²³⁵.

Загальноприйнятого підходу щодо віднесення окремої галузі до певної групи творчих індустрій у світі не існує. Різні країни визначають перелік кожної групи самостійно. Аналіз підходів до класифікації творчих, культурних та суміжних індустрій у різних країнах дозволяє узагальнити існуючий досвід та сформуванати власний їх розподіл згідно з класифікаторами видів економічної діяльності з урахуванням поширених практик (табл. 3.7).

До цього часу у звітах про структурні зрушення в економіці регіонів наводяться відомості лише про окремі творчі індустрії сфери послуг, показники діяльності яких наведено у додатку (додаток Р). Зазначимо, що спостерігаються значні регіональні диспропорції у регіональній структурі наданих послуг творчими індустріями і основна їх частка зосереджується у столиці та обласних центрах.

Сьогодні серед наведених груп послуг найбільш динамічним сегментом є діяльність готелів і ресторанів (17-25 % ринку наданих послуг, суміжних із творчими індустріями), організація подорожей (33-36 %) та інформаційна сфера (14-21 %). У сфері культури, спорту, відпочинку та розваг (2,7-3,5 % ринку творчих індустрій) значну частку наданих послуг складала діяльність гральних закладів, що свідчить про нераціональне використання економічного потенціалу сфери культури.

Аналізуючи ефективність використання культурних ресурсів регіону, зазначимо, що сьогодні обліковано здебільшого лише об'єкти культурної спадщини, ефективність використання яких для стимулювання соціально-економічного розвитку в областях, де зафіксована їх найбільша кількість, є переважно низькою (рис. 3.6)²³⁶.

²³⁵ Дацко О. І. Творчі індустрії Сінгапуру як пріоритетний напрям регіонального зростання / О. І. Дацко // Проблеми регіонального розвитку в контексті європейсько-азіатської інтеграції : матеріали та тези виступів II Міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 1. – МОНУ, Укоопспілка. Вінницький кооперативний інститут. – Вінниця : ВКІ, 2009. – С. 92-101.

²³⁶ Регіональна політика. Економічний та соціальний розвиток регіонів України у 2008 році (картографічно-ілюстративні матеріали) / Секретаріат Кабінету Міністрів України, Управління регіональної політики. – К., 2009. – 15 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>.

Таблиця 3.7

Порівняльна таблиця кодів творчих індустрій відповідно до класифікаторів видів економічної діяльності²³⁷

Види економічної діяльності	NACE 1.1	ISIC 3.1	NAICS 2002	КВЕД
	Євросоюз	ООН	Північна Америка	Україна
Реклама	74.40	7430	54181 54182	74.40
Архітектура	74.20	7421	54131 54132	74.20 45.45 73.10
Відео-, кіно- та фотовиробництво	22.32	2230	334612 5121 56131 7114 54192	22.31
	92.10	9211		92.11
	92.12	9212		92.12
	92.72	9249		92.13
	74.87	7499		92.72
	74.81	7494		74.81 74.87 92.40
Музика, аудіо, візуальні та виконавські мистецтва (включаючи фестивалі))	22.14	2213	5122	22.14
	22.31	2230	334612	22.31
	92..31	7499	7111	74.87
	92..32	9214	7113	92.31
	92..34	9219	7114	92.32
	92.72	9249	7115 56131	92.32 92.34
Поліграфія/друковані ЗМІ	22.11	2211 2212 2219 7499 9220 222	51111	22.11
	22.12		51112	22.12
	22.13		51113	22.13
	22.15		51114	22.15
	22..2		51119	22.21-
	74.87		51911	22.25
	92.40		7115	74.87
			323	92.40
Радіо та телебачення	92.20	9213	515	92.20
	92.72	9249	516 5175 56131	92.72
Торгівля творами мистецтва та антикваріатом	52.12	5219	45392	52.12
	52.48	5239		52.48
	52.50	5259		52.50
	52.63	5240		52.63
Дизайн (включно з дизайном у сфері моди)	74.87	2222	5414	74.87
	17.00	7499	313	17.00
	18.00	1700	314	18.00
	19.30	1800	315	19.30
	1920	316		
Ремесла	Окремі коди не виділені, застосовуються галузеві коди			
Бібліотеки (включно з архівами)	92..5	9231	51912	92.51
Музеї	92..5	9232	71211	92.52
Місця історичної та культурної спадщини	92..5	9232	71212	92.52
Інші заклади культурної спадщини	92..5	9233	71219	92.53
Інші творчі індустрії (комп'ютерні ігри, програмне забезпечення, електронні ЗМІ)	22.33	2230	334611	22.33
	72.2	722	516	72.20.0
				5112
			5415	72.60.0

²³⁷ Sharon Z. Loft Living: culture and capital in urban change / Sharon Zukin. – N.–Y. John Hopkins University press. – 1989 – 232 p.; Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1-2002) ДК 009:2005 / Прийнятий Наказом № 375 Держспоживстандарту України 26.12.2005. – К. : Держспоживстандарт, 2009. – 266 с.

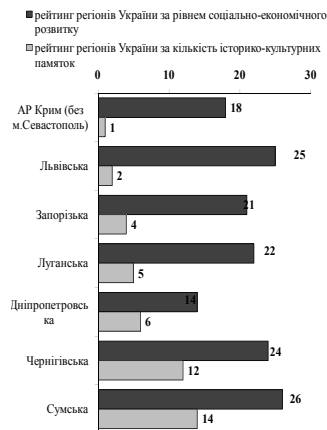
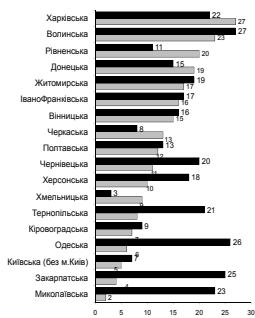


Рис. 3.6. Порівняльна характеристика рейтингів соціально-економічного розвитку та кількості об'єктів історико-культурної спадщини регіонів України у 2008 р.

Для виявлення взаємозв'язку між ефективністю використання культурного потенціалу та рівнем соціально-економічного розвитку регіону було використано багатовимірний статистичний аналіз, з допомогою якого за даними 2004 р. регіони України згруповано в чотири групи (табл. 3.8). До групи з відносно тісним взаємозв'язком соціально-економічного розвитку та культурного потенціалу увійшли Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області та АР Крим. У 2008 р. лідерами стали АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Львівська, Одеська, Харківська області. Якщо розглядати винятково показники розвитку сфери культури, то у 2004 р. відзначався високий рівень розвитку таких областей, як Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Одеська, АР Крим, Львівська та Харківська, а у 2008 р. – Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Львівська та Харківська.

Для порівняльної оцінки ефективності використання культурного та соціально-економічного потенціалу регіону було використано метод огортаючих даних. Об'єктами для оцінки ефективності використання ресурсів культурного потенціалу в часовому вимірі (інтервальної ефективності) обрано окремі області України.

Таблиця 3.8

Групування регіонів України за показниками соціально-економічного розвитку та культурного потенціалу станом на початок 2008 р.²³⁸

Область	Номер групи	Евклідова відстань	Характеристика
АР Крим	1	443444,23	Високий рівень облікованого культурного потенціалу та соціально-економічного розвитку
Дніпропетровська		200722,12	
Донецька		454379,79	
Львівська		327093,42	
Одеська		719719,18	
Харківська		241166,18	
Запорізька		26471,14	
Київська	2	50153,90	Високий рівень облікованого культурного потенціалу та відносно високий рівень соціально-економічного розвитку
Луганська	3	31754,53	Середній рівень облікованого культурного потенціалу та соціально-економічного розвитку
Вінницька		44549,26	
Кіровоградська		29810,00	
Миколаївська		61513,91	
Полтавська		47238,91	
Херсонська		36199,96	
Волинська		28256,11	
Житомирська	35883,94	Низький рівень облікованого культурного потенціалу та соціально-економічного розвитку	
Закарпатська	51614,85		
Івано-Франківська	20235,68		
Рівненська	54754,64		
Сумська	31522,29		
Тернопільська	73507,26		
Хмельницька	37612,50		
Черкаська	42809,79		
Чернівецька	70479,59		
Чернігівська	11775,18		
4			

Теоретичне обґрунтування методу полягає у наступному. Базовий варіант методу огортаючих даних (англ. – Data envelopment analyses

²³⁸ Пам'ятки України. Історія і культура / Реєстри // Пам'ятки архітектури й містобудування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.com.ua/reestry/index.php?id=78>; Регіони України 2008: стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К.: Держкомстат України, 2008. – Ч. 1. – 368 с.; Регіони України 2008 : стат. зб. : у 2 ч. / [за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К. : Держкомстат України, 2008. – Ч. 2. – 804 с.

(DEA)) передбачає на основі формалізованого представлення економічної системи за умови змістовного вибору вхідних і вихідних параметрів наведення структури комплексного показника ефективності у вигляді співвідношення зваженого певним чином адитивного набору вихідних характеристик ($Y_i, i=\overline{1,k}$) (розглядалися два «вихідних» показники – ВРП у розрахунку на одну особу та індекс фізичного обсягу ВРП) до набору «вхідних» параметрів ($X_s, s=\overline{1,m}$) – показників культурного та соціально-економічного потенціалу регіонів. Використання «вхідних» ресурсів регіональною соціально-економічною системою характеризується коефіцієнтом ефективності (f) (як параметри «вхідних» ресурсів обрані показники: обсяг наданих послуг творчими індустріями за окремими видами; кількість пам'яток архітектури, історії, монументального мистецтва, містобудування та садово-паркового мистецтва; частка підприємств, що впроваджували інновації; частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції; кількість професійних театрів, концертних організацій, масових та універсальних бібліотек; кількість відвідувань театрів, прокатів кіно- (відео) фільмів, концертних організацій, музеїв, кіносеансів, закладів культури клубного типу за рік та кількість місць у них; бібліотечний фонд, кількість відвідувань за рік; випуск книжок всього (друкованих одиниць), журналів, газет та інших періодичних видань; середньодобовий обсяг місцевого радіомовлення – загальною кількістю 33 показники. Коефіцієнт ефективності розраховується за формулою:

$$f = \frac{\sum_{i=1}^k u_i Y_i}{\sum_{s=1}^m v_s X_s}, \quad (3.1)$$

де u_i – позитивні вагові коефіцієнти, що характеризують відносний внесок кожного з вихідних факторів Y_i в коефіцієнт ефективності f . Відповідно v_s – ваги вхідних величин X_s . Ваги u_i, v_s у загальному випадку невідомі, $u_i \geq 0, v_s \geq 0$.

Методологічно розрахунок коефіцієнтів ефективності використання «вхідних» ресурсів культурного потенціалу кожним з N об'єктів (регіонів) базується на припущенні, що значення всіх показників ефективності f остаточні. Ранжування цих значень здійснюється у числовому інтервалі $[0, 1]$, виходячи з умови максимізації ефективності для кожної j -ї системи (об'єкта) ($j = \overline{1,N}$):

$$f_j = \max \left(\frac{\sum_{i=1}^k u_i Y_{ij}}{\sum_{s=1}^m v_s X_{sj}} \right), \quad (3.2)$$

$$\text{за обмеження : } \frac{\sum_{i=1}^k u_i Y_{ij}}{\sum_{s=1}^m v_s X_{sj}} \leq 1 \quad (3.3)$$

Система співвідношень для кожного j -го об'єкта визначає N задач математичного програмування. Розв'язок кожної j -ї задачі дає значення j -го показника ефективності (f_j), ранжованого на одиничному інтервалі $[0, 1]$, та відповідний набір вагових коефіцієнтів: $\{u_1, u_2, \dots, u_k\}, \{v_1, v_2, \dots, v_m\}$, що максимізує функцію. За методикою аналізу передбачено обов'язкову наявність ефективних об'єктів (коефіцієнт ефективності рівний одиниці) та здійснення загальної оцінки ефективності використання ресурсів для максимізації соціально-економічного ефекту однорідних об'єктів. В практиці методика DEA використовується для порівняльної оцінки ефективності використання ресурсів культурного потенціалу регіону для його соціально-економічного розвитку.

Як видно з рис. 3.7, до областей з недостатньо ефективним використанням культурного потенціалу для розвитку регіону відносяться АР Крим ($f=0,18$), Дніпропетровська (0,37), Вінницька (0,69), Одеська (0,69), Запорізька (0,76), Луганська (0,77), Львівська (0,82), Херсонська (0,89) та Київська (0,99) області. Таким чином, у цих регіонах існує резерв активізації використання культурних ресурсів для підвищення рівня соціально-економічного розвитку.

Істотний взаємозв'язок між стимулюванням творчих індустрій та просторово-структурної конкурентоспроможності регіону підтверджується результатами панельного регресійного крос-секшн аналізу.

В Україні істотний позитивний вплив на динаміку обсягів ВРП серед показників, що характеризують стан активності сегмента творчих індустрій, здійснюють: діяльність в інформаційній сфері (коефіцієнт регресії дорівнює 1,33), рекламна діяльність (0,99), кількість пам'яток монументального мистецтва (0,30), кількість відвідувань музеїв за рік (0,71).

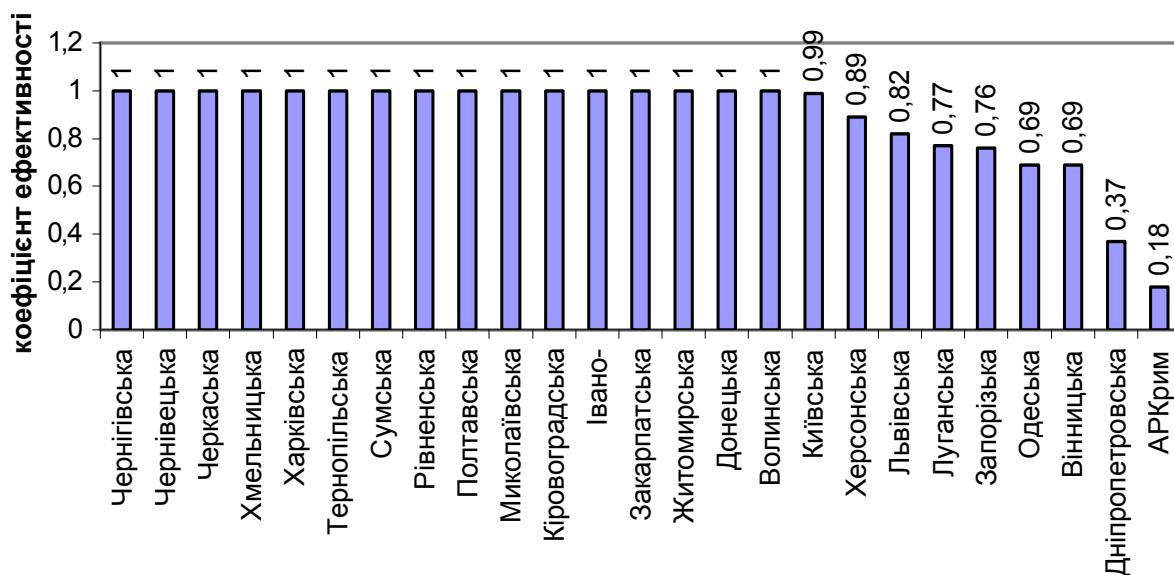


Рис. 3.7. Коефіцієнти ефективності використання соціально-економічного та культурного потенціалу регіонів України на початок 2008 р.

Негативними коефіцієнтами при незалежних змінних визначено: витрати на дослідження і розробки (-0,72); кількість професійних театрів (-0,61); кількість масових та універсальних бібліотек (-0,31) та відвідувань кіносеансів за рік (-0,83). Опосередковано це свідчить про неефективне використання державних коштів та про необхідність перегляду стратегії розвитку культури на місцевому рівні (табл. 3.9).

Високі показники статистичної значущості регресійної моделі підтверджують висловлене вище припущення про можливість підвищення конкурентоспроможності регіонів не лише за рахунок розвитку традиційних галузей промисловості і секторів економіки, але й з ефективнішим використанням культурно-творчого потенціалу територій.

У науковому середовищі склалася думка про необхідність інноваційних методів формування культурної політики та управління сферою культури в регіонах України, а також визначення економічного потенціалу цього сегменту²³⁹, хоча фактично використання потенціалу

²³⁹ Економіка й організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / І.І. Цигилик, С.О. Кропельницька, О.І. Мозіль, І.Г. Ткачук. – К. : Центр навч. л.-ри, 2004. – 127 с.– С. 34; Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / [авт. кол. О.І. Амоша, Є.І. Андрос, Ю.М. Бажал та ін.; за заг.ред. В.М. Геєця, А.І. Даниленка, М.Г. Жулинського та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 р. – С. 45.; Грищенко О. Дослідження взаємодії центральної та регіональної влади в галузі культури та розробка пропозицій щодо вдосконалення партнерства держави, регіональних органів культури і «третього сектора» / О. Грищенко, В. Солодовник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua/karpati/www/index2.html>; Лисицький В. Розвиток національних конкурентних переваг – джерело піднесення України / В. Лисицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?SECTION_ID=149.

творчих індустрій у більшості сучасних стратегій розвитку областей, міст та сіл наразі не розглядається як пріоритетне. На рівні окремих великих міст можна виокремити часткову активізацію культурної політики для стимулювання економічного зростання (фінансування чи співфінансування різних соціокультурних проектів та програм, реставрацію об'єктів культурної спадщини), зокрема в таких містах, як Львів (понад 200 фестивалів за 2008-2009 рр.), Івано-Франківськ, Донецьк, Київ (близько 200 мистецьких проектів на рік) та на рівні невеликих міст, сільських громад культурні ресурси майже не використовуються.

Таблиця 3.9

Результати оцінки впливу сфери творчих індустрій на обсяги ВРП в Україні в розрахунку на одну особу, станом на початок 2008 р.*

№ з/п	Показники	β	Стандартне відхилення (β)	В	Стандартне відхилення (В)	t (15)	Статистична похибка
				13033,96	1388,691		
1.	Дослідження і розробки, тис грн	-0,729493	0,225542	-0,03	0,010	-3,23440	0,005188
2.	Діяльність у сфері інформатизації, тис. грн	1,328163	0,263904	0,04	0,007	5,03275	0,000123
3.	Рекламна діяльність, тис. грн	0,998046	0,186257	0,05	0,010	5,35844	0,000064
4.	Кількість пам'яток монументального мистецтва, одиниць	0,306283	0,111310	7,47	2,714	2,75161	0,014187
5.	Кількість професійних театрів (включаючи театри-студії), одиниць	-0,608626	0,159362	-799,05	209,223	-3,81914	0,001511
6.	Кількість відвідувань музеїв за рік, тис.	0,671743	0,238500	4,62	1,642	2,81653	0,012411
7.	Кількість масових та універсальних бібліотек, одиниць	-0,299995	0,110797	-4,71	1,741	-2,70760	0,015528
8.	Кількість відвідувань кіносеансів за рік, тис.	-0,826914	0,242016	-8,26	2,418	-3,41678	0,003533

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України, Українського центру культурних досліджень. Коефіцієнт кореляції (R)=0,98257177; скоригований коефіцієнт детермінації (R²)= 0,94471566; F-критерій Фішера (9,15)=46,569, p<,00000, стандартне відхилення: 58,282.

Одним із перших проектів, покликаних стимулювати вивчення, формування та підвищення ефективності використання потенціалу

творчих індустрій регіонів України є Проект Ради Європи «Створення культурного капіталу», який здійснюється в трьох ключових напрямках:

- 1) складання карти культурних ресурсів та їх оцінка;
- 2) розвиток культурних ресурсів і культурних індустрій;
- 3) створення агентств культурного розвитку на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Проект орієнтований на сприяння культурному та економічному зростанню територіальних громад, розвитку творчих індустрій, дозволяючи виробникам культурного продукту України охопити загальнонаціональний та міжнародні ринки. Для підвищення ефективності цього проекту створено електронний Культурний портал, що об'єднує мережу партнерських громад різних країн Європи, у тому числі й в Україні. Пілотні проекти реалізовані у містах та районах за ініціативою міського чи районного керівництва (містах Бердянськ, Ніжин, Вознесенськ, Конотоп, Прилуки, Слов'янськ, Бровари, Путивль та Кременчуцький, Хорольський і Решетилівський райони (Полтавська обл.), а також Радехівський (Львівська обл.), Мелітопольський (Запорізька обл.), Володимирецький (Рівненська обл.) і Гусятинський (Тернопільська обл.). Специфікою проекту Ради Європи є орієнтація не лише на місцеві громади, сприяння їх культурному та економічному розвитку, а й на місцевих виробників культурних продуктів, створюючи можливості виходу на національний та міжнародний ринки. Необхідність розвитку сфери культури визначена і Хартією українських міст, прийнятою Загальними зборами Асоціації міст України у 1997 р.²⁴⁰

Аналіз Стратегії регіонального розвитку областей України, дозволяє стверджувати, що розвитку культурного сектора відводиться важлива роль, але часто як неприбуткової, гуманітарної діяльності. Загалом на державному рівні розроблено низку заходів для оцінки регіонального використання культурного потенціалу. Так, у 2002 р. парламентський комітет з питань культури і духовності ухвалив Проект «Концепції Державної цільової програми інноваційного

²⁴⁰ Буценко О. Культурна інновація України / Олександр Буценко // Модель 21: Творці змін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://model21.org.ua/files/cultinnovation-Ukraine.doc>.; Хартія міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oga.mk.ua/data/upload/publication/main/ua/2085/chart_city_ua.doc.; Петрушенко Ю.М. Вплив економічної культури населення на ефективність функціонування ринків / Ю.М. Петрушенко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – 2007. – Вип. 31-3 (117). – С. 181-185. – (серія: «Економіка»)

розвитку української культури на 2009-2013 рр.»²⁴¹, який став підсумком проекту центру «Демократія через культуру» в межах проекту Ради Європи «Створення культурного капіталу». Проектом «Дорожньої карти» до «Програми збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» зазначено необхідність перетворення культури на ключовий чинник розвитку України²⁴², визначені джерела фінансування розвитку народних промислів, а також наукових досліджень національних культурних індустрій та формування національного ринку культурного продукту у 2007 р. (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Основні напрями, джерела та обсяги фінансування розвитку сфери культури в Україні у 2007 р.

№ з/п	Напрями фінансування	Джерела та обсяги фінансування
1	Державна підтримка фестивалів і свят, симпозіумів фольклору, народного мистецтва, ремесел, народознавчих досліджень, фольклорно-етнографічних експедицій	Кошти державного та місцевих бюджетів
2	Підтримка проведення виставок, симпозіумів з різних видів народного мистецтва гончарства (м. Чигирин, Черкаська обл.), каменотесного мистецтва (с. Буша, Вінницька обл.), народної іграшки (сміт Опішня), ліжникарства і коцарства (с.Яворів, Ів.-Франк. обл.), худ. різьблення (м. Чернігів), витинанки (м.Харків), ковальського мистецтва (м. Ів.-Франківськ) та ін.	Кошти державного бюджету – 250,0 тис. грн щорічно
3	Підтримка наукових досліджень процесів розвитку національних культурних індустрій та формування національного ринку культурних товарів і послуг	Кошти державного бюджету

Основними джерелами фінансування для реалізації передбачених програм залишаються державний та місцеві бюджети. Очевидно, що коштів, які виділяють сьогодні для фінансування соціокультурної сфери недостатньо, тому необхідні кошти спонсорів та меценатів або реальні стимули інвестиційної діяльності.

Перешкодою для інвестицій чи спонсорської підтримки є недосконалість законодавчої бази. Незважаючи на прийняття в кінці 2010 р. Закону України «Про культуру», залишаються нерозробленими інші нормативні акти, які визначатимуть функціонування цієї сфери. Необхідним видається прийняття законів «Про меценатство», «Про

²⁴¹ Проект «Концепції Державної цільової програми інноваційного розвитку української культури на 2009-2013 роки» 8 грудня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/129791>.

²⁴² «Дорожня карта» до Програми збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2006_s5_v.php.

національний культурний продукт», Стратегії розвитку культури України, регіональних програм стимулювання творчих індустрій та ін. Однак ці ініціативи наразі залишаються на рівні проектів, а реальних механізмів стимулювання розвитку культури як одного з основних каталізаторів соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності регіону не розроблено.

«Основами Законодавства України про культуру» передбачене, що держава гарантує необхідні асигнування на розвиток культури в розмірі не менше ніж 8 % від обсягу національного доходу²⁴³, хоча такого рівня державного фінансування не має культурна сфера жодної розвиненої країни, фактичні обсяги фінансування з державного бюджету не перевищували за роки незалежності 1 % обсягу ВВП (табл. 3.11)²⁴⁴.

Таблиця 3.11

Динаміка видатків зведеного бюджету України на фінансування культури і мистецтва у 2000-2008 рр.²⁴⁵

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Всього видатків зведеного бюджету, млрд грн	48,1	55,5	60,3	75,8	102,4	141,7	175,5	219,0	297,8
Видатки на культуру і мистецтво, млн грн	634,0	830,2	804,7	1162,9	1471,0	1992,1	2529,5	3189,2	4808,9
у % до загальної суми видатків	1,3	1,5	1,3	1,5	1,4	1,4	1,4	1,5	1,6
у % до ВВП	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5

Значна частина коштів на фінансування сфери культури виділяється з місцевих бюджетів. Якщо для великих міст ці асигнування є достатніми (у 2008 р. у м. Львові на розвиток сфери культури виділили 43,9, млн грн, Дніпропетровську – 58,0 млн грн), то в окремих малих містах і сільських поселеннях кошти взагалі не виділяються, внаслідок чого ліквідуються робочі місця та закриваються чи перепрофілюються заклади культури.

В останні роки з метою розвитку соціокультурної сфери регіонів реалізовано низку проектів, зокрема Інтернет-проект «Міста

²⁴³ Основи Законодавства України про культуру (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 21. – С. 294.

²⁴⁴ Лішик О. П. Культура – духовна скарбниця народу / О. П. Лішик // Офіційний сайт Сіверськодоонецької міської ради / Довідкова інформація / Культура і мистецтво / Культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sed-rada.gov.ua/city-reference/kultura-456-mistectvo/kultura-2013-duhovna-skarbnyca-narodu/>

²⁴⁵ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

України»²⁴⁶, на сайті якого можна ознайомитися зі специфікою різних населених пунктів та проектами, що реалізуються у містах, селах України.

На сучасному етапі сприяння держави та регіональної влади розвитку творчих індустрій переважно обмежене фінансуванням чи співфінансуванням творчих проектів, які реалізуються здебільшого неприбутковими організаціями. Натомість, реальна підтримка творчих індустрій (інституційний базис розвитку, податкове сприяння, визначення стратегії, її ролі у забезпеченні регіональної конкурентоспроможності) відсутня. Приймаючи до уваги значний потенціал творчих індустрій регіону, важливим є формування обґрунтування державної та регіональної політики стимулювання розвитку цього сегмента. Необхідно врахувати, що збереження та активізація потенціалу цієї галузі для регіонального розвитку може забезпечити формування нових конкурентних переваг регіональної конкурентоспроможності, завдяки тому, що:

- забезпечується створення просторової культурної ідентичності країни як важливого чинника формування системи унікальних конкурентних переваг, які сприяють міжнародній спеціалізації регіональної економіки;

- творчі індустрії передбачають постійне створення інноваційних продуктів у різних галузях (результат творчості переважно є унікальним), що дозволяє пропонувати на ринку складнокопійовані культурні продукти;

- на відміну від природних ресурсів, культурні ресурси в межах творчих індустрій можна створювати для забезпечення додаткових джерел розвитку;

- в Україні існує значна кількість перспективних сегментів ринку продукції і послуг творчих індустрій не тільки для нагромадження експортного потенціалу, але і зростання внутрішнього споживання або попиту як факторної переваги «ромбу конкурентоспроможності» М. Портера;

- сприяє покращенню дизайну середовища і, відповідно, підвищує рівень привабливості територій та умов проживання населення, сприяє акумулюванню високоякісного людського

²⁴⁶ Проект «Міста України» [Електронний ресурс].– Режим доступу – <http://goroda.ho.com.ua>.

потенціалу і є одним із найперспективніших напрямів ревіталізації територій, особливо депресивних, постіндустріальних зон;

– дозволяє акумулювати та комплексно задіювати регіональний потенціал, в тому числі, використовуючи кластерну модель творчих індустрій, яка сприяє налагодженню співробітництва (міжрегіонального, транскордонного, міжнародного), зокрема в межах спільних програм збереження, популяризації та актуалізації культурних надбань, розвитку внутрішнього та зовнішнього ринку продукції цієї галузі.

Отже, для багатьох розвинених країн творчі індустрії вже стали вагомим чинником забезпечення регіональної конкурентоспроможності. Україна, володіючи значним потенціалом розвитку цього сегмента, навіть за умов загострення світової кризи може забезпечити формування унікальних конкурентних переваг і нові джерела локального та регіонального просторово збалансованого розвитку.

Висновки до розділу

Ресурсний потенціал є невід'ємною передумовою подальшого підвищення рівня конкурентоспроможності регіону, оскільки розширює перспективи та напрями як економічного, так і соціального просторово-структурного і, відповідно, конкурентоспроможного розвитку. Такий регіон, як Львівська область володіє достатнім ресурсним потенціалом для підвищення рівня якості життя населення, економічного розвитку – головних індикаторів і детермінант конкурентоспроможності. Якісна реалізація історико-культурного, трудового, соціального та частково виробничого (сільське господарство, промисловість, туризм та деякі інші види економічної діяльності) потенціалу дозволяє підвищити рівень зайнятості, зменшити обсяги зовнішньої трудової міграції і впливу економічно активної частини населення за кордон і, отже, призупинити процеси зниження рівня якості людського капіталу. Проте існуючий рівень використання ресурсного потенціалу регіону у просторовому вимірі є невисоким. Про це свідчать незначна частка підприємств малих міст та сільських територій в обсягах реалізованої промислової продукції регіону (3,5 %), у ресурсному забезпеченні області (лише 21,6 % від загальної суми оборотних активів та 24,4 % основних засобів, 36 % від загальної кількості підприємств, малих підприємств (29,8 %), промислових підприємств (36,8 %)), а також вищий, ніж в інших субрегіонах області рівень безробіття, нижча заробітна плата та істотна частка у загальній

кількості безробітних (понад 85 %), невелика кількість діючих закладів культури та відпочинку та чисельність осіб, які користуються такими послугами.

Невід'ємною важливою характеристикою конкурентоспроможності регіону є рівень соціальної безпеки, якості життя, а, отже, й трудового життя населення. Останнє актуально в контексті просторово-структурної конкурентоспроможності регіону, адже на сучасному етапі динамічного розвитку поступово загострюються суперечності та диспропорції у процесі реформування економіки та соціальної сфери суспільства. В підсумку, цим зумовлена сукупність загроз ринку праці, соціальній та економічній безпеці. Проте, державна регіональна політика у сфері зайнятості, регулювання розвитку ринку праці та забезпечення соціальної безпеки залишається недостатньо ефективною, про що свідчать: поширення тіньового сектора та нераціональна структура як зайнятості, так і безробіття; погіршення демографічної ситуації; зниження рівня ділової активності населення; обмежений вплив заробітної плати на процеси відтворення робочої сили.

Очевидно, що конкурентоспроможність прикордонних регіонів України потрібно розглядати у контексті євроінтеграційного курсу держави. Це особливо актуально для прикордонних малих міст у зв'язку з тим, що вони першими відчують загострення конкурентної боротьби в умовах європейської інтеграції, а також з низьким рівнем їх соціально-економічного розвитку і, відповідно, недостатнім рівнем конкурентоспроможності через: (1) незначні обсяги валового регіонального продукту та валової доданої вартості у розрахунку на одну особу; (2) обмежене використання експортного потенціалу та збільшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі; (3) низький рівень оплати праці та значну заборгованість з виплати заробітної плати, зниження мотивації до праці, посилення тінізації ринку праці та збільшення рівня прихованого безробіття. Крім того, підвищенню рівня конкурентоспроможності прикордонних малих міст регіону перешкоджають: істотні диспропорції територіальної структури промисловості та недосконала інституційно-правова база регіонального розвитку; недосконалість планування та ефективного використання існуючих і потенційних конкурентних переваг, а також обмеженість фінансових ресурсів реалізації інноваційно-інвестиційних проектів; недостатнє облаштування кордонів та нерозвиненість прикордонної інфраструктури; значні масштаби і обсяги контрабанди (як її обсяги,

так і частка залученого населення), які становлять загрозу економічній безпеці прикордонних міст, регіону і держави в цілому.

Вагомим чинником просторової конкурентоспроможності регіону є розвиток підприємництва в малих містах та сільських поселеннях. Результати аналізу основних тенденцій підприємництва засвідчують, що: невисокою є підприємницька активність населення малих міст; незначними є частки діючих малих підприємств та малих підприємств в загальних обсягах реалізації продукції; продовжує скорочуватися кількість діючих малих підприємств; неістотними є частка зайнятих у середньому на одному підприємстві, ресурсне забезпечення господарської діяльності підприємств малого бізнесу; нераціональною залишається структура обсягів за видами економічної діяльності малих підприємств; фінансово-господарська діяльність малих підприємств у малих містах низькоефективна; невисокою є інвестиційна активність; практично відсутні коопераційні та кластерні зв'язки підприємств малого і великого бізнесу, а також малих підприємств з малих міст та районів із підприємствами з обласного центру; тенденції до активізації його розвитку у малих містах є менш відчутними, ніж в обласному центрі, що призводить до погіршення показників розвитку малого підприємництва у малих містах та сільських поселеннях.

РОЗДІЛ IV

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ І ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ ПОСИЛЕННЯ ПРОСТОРОВО-СТРУКТУРНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

4.1. Стратегічні пріоритети та програмно-цільові засоби зміцнення конкурентних позицій базових галузей економіки регіону

Основою забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону є створення належних передумов посилення конкурентоспроможності окремих підприємств, насамперед стратегічно важливих. Це зокрема суб'єкти господарювання, що створюють значну додану вартість, формують економічний потенціал для розвитку базових видів економічної діяльності та економіки регіону загалом. Йдеться про промисловість, сільське господарство й АПК, будівництво, транспорт, окремі продуктивні послуги.

Необхідність реалізації заходів, спрямованих на посилення конкурентоспроможності підприємств базових галузей економіки, підтверджується низькою ефективністю використання суб'єктами господарювання ресурсного потенціалу. Натомість, забезпечення високої ефективності функціонування вітчизняних підприємств та структурно збалансованого розвитку економіки як доміанти конкурентоспроможності регіону є необхідною передумовою подальшого економічного зростання держави. Досягнення саме цього в умовах нестачі виробничих потужностей, зниження світового попиту на сировинно орієнтовану продукцію української промисловості, зростання цін на енергоносії є єдиним шляхом забезпечення економічного зростання на основі життєздатності реального сектору економіки та його конкурентоспроможності, зокрема на зовнішніх ринках, збільшення обсягів та поліпшення структури інвестицій, підвищення продуктивності праці, запровадження інновацій. З цією тезою варто погодитись, оскільки окремі показники економічної ефективності підприємництва реального сектору економіки України (табл. 4.1) свідчать, що одним із найвразливіших місць у діяльності вітчизняних підприємств у базових галузях економіки залишається ефективність використання ресурсного забезпечення. Окремі з наведених у таблиці показників підтверджують високий рівень економічної ефективності функціонування підприємств реального сектору.

Таблиця 4.1

Показники економічної ефективності підприємництва реального сектора економіки України у 2008 р.

Показник	Реальний сектор економіки*	в тому числі:			
		промисловість	сільське господарство	будівництво	транспорт
Обсяг реалізованої продукції (послуг) у розрахунку на одну гривню власного капіталу, грн / грн	1,11 (+/-)	1,98 (+)	2,72 (+/-)	4,04 (+)	1,03 (+/-)
Продуктивність праці, тис. грн. на особу	106,7 (+/-)	194,3 (+)	25,6 (-)	104,0 (+/-)	79,7 (+/-)
Фондовіддача основних засобів, грн / грн	0,97 (-)	1,1 (-)	1,17 (-)	3,66 (+/-)	0,38 (>-)
Коефіцієнт оборотності оборотних активів, разів	1,93 (+/-)	2,0 (+/-)	1,93 (+/-)	1,99 (+/-)	2,2 (+/-)
Загальний коефіцієнт ліквідності	1,28 (+)	1,3 (+)	1,72 (>+)	1,51 (+)	1,12 (+)
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,47 (+/-)	0,47 (+/-)	0,55 (+)	0,23 (>-)	0,60 (>+)
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	6,8 (+)	5,8 (+)	19,0 (>+)	2,6 (+/-)	9,8 (>+)
Прибуток у розрахунку на одну гривню власного капіталу, грн / грн	0,1 (+/-)	0,12 (+/-)	0,08 (>-)	0,09 (>-)	0,09 (>-)

*- примітка: умовне середнє значення;

де (>+) – високий рівень ефективності; (+) – належний рівень ефективності; (+/-) – середній рівень ефективності; (-) – значення рівня нижче середнього; (>-) – значення показника критично низьке.

Так, обсяги реалізації продукції у розрахунку на одну гривню власного капіталу підприємств у 2008 р. становили 1,11 грн/грн. Дещо кращим є показник у таких видах економічної діяльності, як сільське господарство (2,72 грн/грн) та будівництво (4,04 грн/грн).

Зрозуміло, що незначні обсяги виробництва і реалізації продукції (послуг) не можуть бути свідченням високого рівня ефективності підприємництва у важливих галузях економіки регіонів України.

Низьким є також показник продуктивності праці, який в середньому у реальному секторі економіки становив 106,7 тис. грн на одну особу на рік (у розрахунку на один місяць близько 9 тис. грн) і, відповідно, свідчить про низький рівень ефективності праці. Практично вдвічі вищим є показник продуктивності праці у промисловості

(194,3 тис. грн на особу), що є позитивним. Найменше значення цього показника серед аналізованих видів економічної діяльності у 2008 р. було зафіксоване у сільському господарстві (25,6 тис. грн на особу на рік). Наведені показники підтверджують надзвичайно низьку ефективність використання найманої праці у цій галузі економіки. Вкрай неефективно у реальному секторі економіки України використовуються основні фонди. Середній показник фондівдачі становить лише 0,97 грн, що є критичним значенням. На транспорті цей показник є найнижчим – 0,38 грн. Саме у цій галузі реального сектору регіону існує найгостріша потреба у підвищенні рівня показника ефективності використання матеріально-технічної бази. Крім того, у базових видах економічної діяльності простежується високий рівень морального і фізичного зношування основних фондів. Дещо вищим є показник фондівдачі у будівництві (3,66 грн).

Середній показник оборотності оборотних активів достатньо низкий, станом на 2008 р. дорівнював 1,93. Найвище значення цього показника спостерігається у сфері транспорту (2,2); найнижче – у будівництві (1,99), що є закономірним. Водночас, прийнятним (в допустимих межах) є значення коефіцієнта ліквідності та показника фінансової стійкості (у 2008 р., відповідно, 1,28 та 0,47). Незадовільним є показник фінансової стійкості у будівництві (0,23), що потребує сприяння підвищенню рівня ефективності використання оборотних активів у цій галузі.

Позитивним є те, що сукупний фінансовий результат операційної діяльності підприємств реального сектору є додатним. Так, рентабельність операційної діяльності в середньому становила 6,8 %, причому високою є рентабельність підприємств у сільському господарстві (19,0 %) та у транспорті (9,8 %), а найнижчою – у будівництві (2,6 %). Відповідно, у цьому виді економічної діяльності невисоким є показник чистого прибутку у розрахунку на одну гривню власного капіталу підприємств.

Для посилення конкурентоспроможності підприємств базових видів економічної діяльності регіону необхідно розробити відповідну стратегію, пріоритети якої на прикладі секторів будівельного, молокопереробного комплексів та туристичної сфери наведено нижче.

Необхідність забезпечення конкурентоспроможності будівельного комплексу обумовлюється роллю в економічному та соціальному аспекті регіонального розвитку. Значущість будівництва в регіоні для

розвитку економіки та соціальної сфери потребує розробки оптимальної стратегії розвитку регіонального будівельного комплексу, яка забезпечила б сприятливі умови як для споживачів будівельної продукції, так і для всіх учасників її створення – задоволення платоспроможного попиту на сучасну будівельну продукцію високої якості. Узагальнений варіант концепції Стратегії інноваційного розвитку регіонального будівельного комплексу Львівської області до 2020 р. представлено на рис. 4.1.

Сутність Стратегії впливає з об'єктивної необхідності задоволення потреб ринку у сучасних будівельних матеріалах, деталях та конструкціях, підвищення ефективності їх виробництва, транспортування та використання, формування потужностей будівельної індустрії, достатніх для виконання робіт у запланованих обсягах та відповідно до встановлених термінів. Реалізація заходів Стратегії забезпечить збільшення обсягів капітальних вкладень у нове будівництво, підвищення інвестиційної активності та ефективності капітального будівництва, створить необхідні передумови розвитку будівельного комплексу регіону, а також вплине на вдосконалення інституційного забезпечення його функціонування.

Стратегічні напрями тісно взаємопов'язані з основними пріоритетами соціально-економічного розвитку регіону на довготривалу перспективу. Через те, що будівельний сектор займає ключову позицію в економіці країни та регіону, забезпечуючи темпи її соціально-економічного розвитку та можливості виконання в повному обсязі стратегічних завдань, відзначимо тісний зв'язок між реалізацією заходів щодо просторового розвитку і територіального планування, з одного боку, та обсягами будівельних робіт, а також інвестиціями в будівельний комплекс області, – з іншого.

У соціальній сфері Стратегія зорієнтована на реалізацію національних і регіональних програм та інвестицій, забезпечення населення доступним житлом та сучасними об'єктами комунальної інфраструктури соціального і культурного призначення із врахуванням принципів енергозбереження. В реальному секторі економіки ця Стратегія передбачає модернізацію виробничих потужностей і матеріально-технічної інфраструктури, технічне переоснащення та реконструкцію підприємств, будівель, споруд, інженерних об'єктів.



Рис. 4.1. Схема структурно-функціональної побудови концептуальних засад стратегічних рішень інноваційного розвитку будівельного комплексу регіону

Стратегія визначає також загальні принципи і напрями довготривалого розвитку підрядної діяльності у будівництві та промисловості будівельних матеріалів, окреслює концептуальні підходи до управління і забезпечення збалансованого розвитку.

Стратегічні напрями розвитку будівельного комплексу регіону охоплюють сформульовані як цільові потреби групи стратегічних пріоритетів, реалізація яких забезпечить досягнення генеральної мети, кожен із яких – це комплекс стратегічних дій. Важливим пріоритетом Стратегії визначено утворення будівельного кластера регіону (рис. 4.2), метою якого є об'єднання учасників будівництва та забезпечення ефективного функціонування за рахунок зменшення трансакційних витрат.

Загалом, будівельний кластер призначений реалізувати три стратегічні напрями:

(1) розвиток житлового, комерційного, промислового та дорожнього будівництва;

(2) модернізація матеріально-технічної бази промисловості будівельних матеріалів та сировинної бази будівельного комплексу в регіоні;

(3) інституційне забезпечення конкурентоспроможності будівельного комплексу.

Структурними складниками посилення конкурентоспроможності учасників кластера є економія витрат при:

– поширенні інформації (розповсюдження інформації про співпрацю, необхідні технології та сучасні можливості будівництва, моніторинг законодавчої бази, випуск інформаційних бюлетенів);

– маркетингу (просування продукції чи послуг кластера, популяризація ресурсів та розповсюдження внутрішніх знань, презентація учасників кластера);

– виробництві (створення спільними зусиллями виробничих потужностей із виготовлення високоякісних будівельних матеріалів та зниження собівартості будівельної продукції);

– закупівлях (координовані закупівлі обладнання чи будівельних матеріалів, заощадження коштів на обсягах замовлень);

– навчанні (розробка тренінгових програм, організація комунікативних заходів для поширення досвіду у сфері будівництва).



Рис. 4.2. Структурна схема побудови будівельного кластера регіону

Окреслено сукупність заходів, які треба реалізувати державним органам управління для сприяння розвитку будівельного кластера регіону:

1. Сприяння реалізації проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера та ефективності їх взаємодії. До основних завдань кластерних проектів слід віднести: підвищення якості управління на підприємствах кластера; підвищення якості продукції у підприємств-постачальників і сприяння розвитку механізмів субконтрактації, що забезпечується за рахунок налагодженого функціонування малого і середнього підприємництва; стимулювання інновацій і розвиток механізмів комерціалізації технологій, підтримка співпраці між дослідницькими організаціями і підприємствами; сприяння маркетингу продукції (товарів, послуг), що виготовляється підприємствами кластера, і залученню прямих інвестицій за рахунок просування брэнда кластера і території базування, реалізації спільних рекламних кампаній та заходів у сфері зв'язків із громадськістю.

2. Удосконалення інституційного забезпечення розвитку кластера, що передбачає ініціювання та підтримку його спеціалізованої організації, а також діяльність у царині стратегічного планування його розвитку.

3. Забезпечення сприятливих умов розвитку кластера, що включають: підвищення ефективності системи професійної освіти, сприяння розвитку співпраці між підприємствами та освітніми організаціями; здійснення цільових інвестицій у розвиток інженерної, транспортної інфраструктури, житлове будівництво; надання податкових пільг, відповідно до чинного законодавства; зниження адміністративних бар'єрів.

Важливого значення набувають також питання організаційного розвитку кластера. У межах цього напряму необхідне надання підтримки учасником кластера органами державного управління у реалізації таких заходів:

(1) проведення аналізу структури кластера, послідовності створення доданої вартості, визначення бар'єрів і можливостей кластера;

(2) створення спеціалізованої організації, що забезпечує координацію діяльності учасників кластера;

(3) розробка стратегії розвитку кластера і плану заходів щодо її реалізації, у тому числі програмно-цільових, спрямованих на формування сприятливих умов для його розвитку;

(4) стимулювання співпраці між учасниками кластера;

(5) встановлення ефективного інформаційного взаємозв'язку між учасниками кластера.

До найважливіших напрямів розвитку конкурентного потенціалу кластера відноситься і здійснення заходів із підвищення якості управління на підприємствах, що функціонують в його складі, у тому числі в межах реалізації програм поширення найефективнішого досвіду. Ці заходи включають: розробку і розповсюдження методичних рекомендацій із організації управління, які враховують специфічні галузеві особливості; систематичну роботу з виявлення прикладів застосування нових прогресивних методів і механізмів управління на підприємствах кластера та сприяння їх ефективному поширенню; надання консультаційних послуг підприємствам кластера у сфері менеджменту; організацію ознайомлювальних поїздок на підприємства відповідної галузі, у тому числі за кордон; сприяння поширенню практики проведення енергоаудиту підприємств, а також розробку заходів із підвищення їх енергоефективності.

Реалізація потенціалу, пов'язаного з розвитком кластерів, розширює можливості ефективного використання механізмів субконтрактації, що передбачають передачу частини виконуваних підприємством робіт на аутсорсинг. До основних переваг використання таких механізмів віднесемо гнучкість і швидку адаптацію до зміни попиту, оптимізацію виробничого процесу.

Особливої актуальності набувають питання розвитку інновацій у межах кластера. Саме тому до основних пріоритетів кластерної політики у сфері розвитку інновацій відносяться: сприяння проведенню спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт учасниками кластера, інститутами та університетами; зміцнення зв'язків між державними, освітніми, науковими, науково-дослідними закладами, асоціаціями та промисловими підприємствами відповідного профілю; допомога у створенні нових інноваційних підприємств, включно з наданням консультаційної допомоги при їх створенні; сприяння у залученні інвестицій, у тому числі з боку приватних інвесторів та венчурних фондів; надання послуг бізнес-інкубаторів і технопарків; розробка механізму, що забезпечить належні умови формування і високі темпи розвитку технопарку в межах кластера.

Серед стратегічних пріоритетів зміцнення конкурентоспроможності молокопереробного сектору регіону варто виділити: створення чіткого і зрозумілого механізму регулювання ринку; покращання

якості продукції; забезпечення надходження інвестиційних ресурсів у сферу заготівлі і переробки продукції; збільшення експортного потенціалу підприємств. Для реалізації завдань в межах стратегічних пріоритетів доцільно віднести формування концептуальних засад механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємств, спрямованого на задоволення потреб населення в якісній і безпечній продукції та мінімізацію ризиків вітчизняних молокопереробних підприємств в умовах глобальної та мегарегіональної економічної інтеграції (рис. 4.3).

Концептуальні засади формування механізму забезпечення конкурентоспроможності молокопереробної галузі передбачають цільову орієнтацію на посилення конкурентних переваг підприємств на макро-, мезо- і мікрорівні. Очевидно їх реалізація неможлива без налагодження горизонтальних інтеграційних зв'язків між виробниками сировини, переробними підприємствами, сферою реалізації готової продукції, науково-дослідними установами, органами державної влади.

Організаційно-економічна компонента інституціональних заходів макрорівня спрямована на формування середовища і встановлення правил гри, а також створення умов для мінімізації негативних тенденцій і чинників, які стримують розвиток вітчизняних підприємств галузі. Відповідальність за реалізацію заходів макрорівня покладено на Міністерство аграрної політики.

Негативні процеси, які відбуваються у галузі молочного скотарства регіону, вимагають проведення належної племінної роботи, що повинна передбачати: (1) стимулювання племінних господарств у виведенні і розповсюдженні молочних порід із високими показниками продуктивності; (2) формування розгалуженої мережі сервісних служб, які займатимуться ветеринарним і зоотехнічним обслуговуванням поголів'я худоби в господарствах населення; (3) створення сучасної системи обліку породного складу поголів'я молочних корів відповідно до вимог ЄС на сільськогосподарських підприємствах у господарствах населення; (4) надання консультаційних послуг із питань селекційно-племінної роботи експертами дорадчих служб в кожному районі.

Недостатній рівень розвитку інфраструктури є одним із основних чинників низької конкурентоспроможності молокопереробних підприємств регіону, тому необхідно вжити організаційно-економічні заходи, які б сприяли розбудові і модернізації інфраструктури галузей виробництва і переробки продукції.

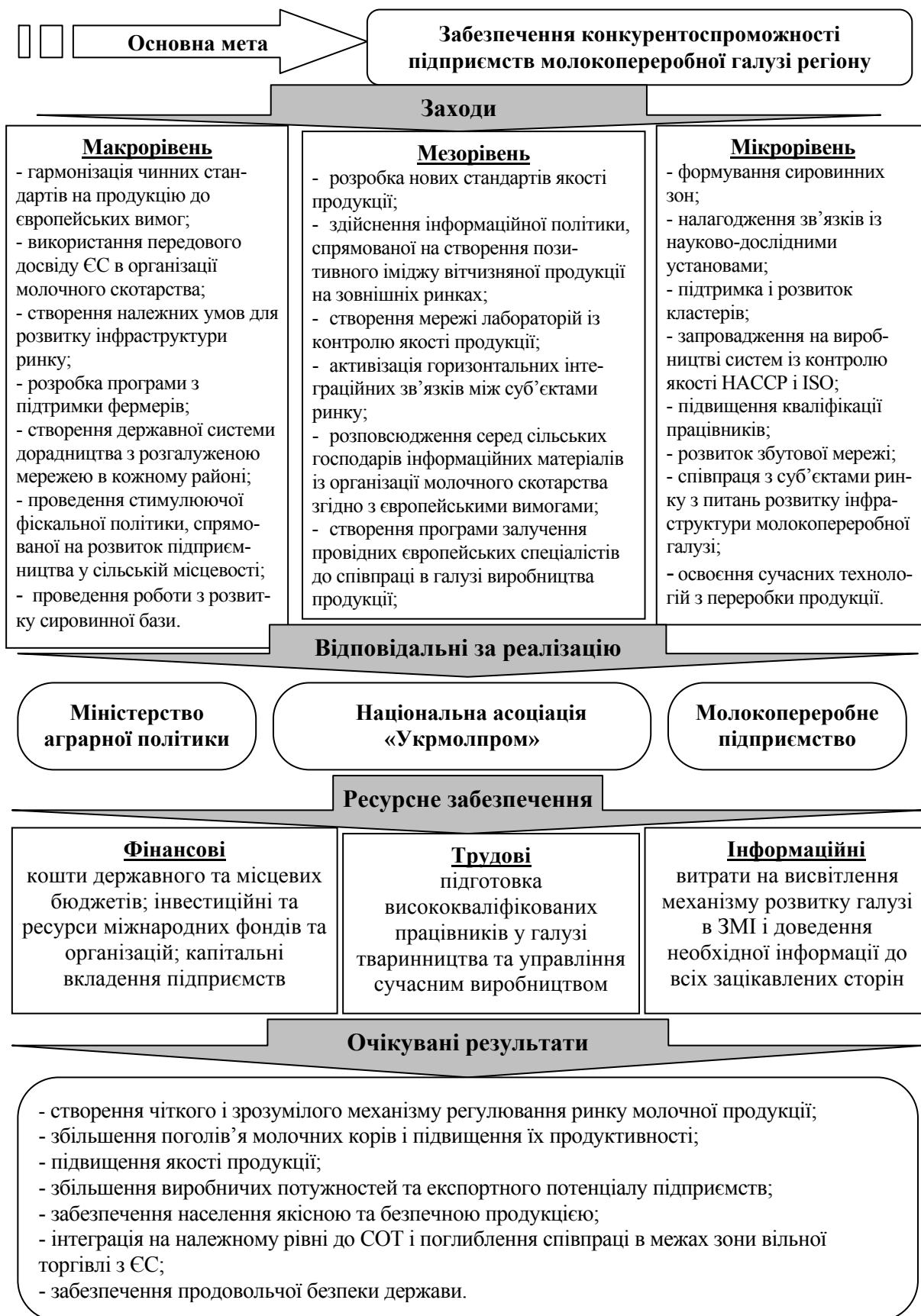


Рис. 4.3. Концептуальні засади механізму забезпечення конкурентоспроможності молокопереробної галузі регіону

Особливо актуальним, з огляду на нестачу і низьку якість молочної сировини, є створення розгалуженої мережі приймальних пунктів, обладнаних устаткуванням для охолодження, зберігання та первинної обробки продукції і мережі недержавних лабораторій із контролю її якості та безпеки. Це дозволить поліпшити якість товарів, зменшити втрати під час їх транспортування та зберігання.

Оскільки основну частку молочної сировини виробляють господарства населення, вкрай важливим є розвиток загальної інфраструктури сільських територій (дорожня мережа, газо-, водо-, електропостачання, налагодження телекомунікаційного зв'язку).

Проблема забезпечення конкурентоспроможності підприємств молокопереробної галузі вимагає налагодження і супроводу ділових зв'язків між вітчизняними і зарубіжними суб'єктами ринку. Серед найбільш актуальних і перспективних напрямів інформаційного забезпечення процесу зміцнення конкурентоспроможності підприємств, що входять до галузевих об'єднань виробників молочної продукції, віднесемо створення при управліннях сільського господарства обласних державних адміністрацій інформаційно-консалтингових центрів, де зосереджувалася б вичерпна база достовірних даних щодо первинних виробників молока, молокопереробних підприємств та їх торгових партнерів для надання інформаційних послуг та зміцнення горизонтальних взаємовідносин між структурними елементами соціально-економічної системи регіону.

Безумовно, реалізація зазначених заходів на макро- і мезорівні не дозволить досягти бажаного результату без посилення конкурентоспроможності безпосередніх первинних виробників молочної продукції.

Основною проблемою для молокопереробних підприємств є безперервне забезпечення високої якості та обсягів первинної молочної сировини, що надходить на переробку. Вирішення цієї проблеми можливе при формуванні і розвитку сировинних «зон» для переробних підприємств у формі молочарських кооперативів. Зважаючи, що молоко є продуктом, який швидко псується і втрачає свої якісні показники під час транспортування на значні відстані, доцільно створення сировинних «зон» для молокопереробних підприємств із господарств населення, які утримують корів і розташовані в районах, географічно наближених до молокопереробних підприємств.

До організаційно-економічних заходів мікрорівня, спрямованих на посилення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств, необхідно також віднести запровадження сучасних еколого-безпечних і ресурсощадних методів виробництва продукції, її безвтратного зберігання та комплексної переробки. Закупівля і запровадження таких технологій для більшості підприємств недоступні через високу її вартість, проте можна скористатися дешевшими вітчизняними аналогами. В Україні розробкою обладнання і технологій для галузі заготівлі і переробки молока займаються дев'ять науково-дослідних установ. Головною перешкодою залишається неналагодженість взаємозв'язків між дослідними організаціями і виробниками готової продукції, що можна розглядати саме як просторово-структурну характеристику регіональної соціально-економічної підсистеми національної економіки. Тому з метою посилення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств і галузі загалом варто передбачити формування засад горизонтальних взаємовигідних зв'язків всіх суб'єктів ринку – науково-дослідних установ, навчальних закладів, первинних виробників молока, переробних підприємств, суміжних галузей. З огляду на це вважаємо за необхідне підтримати підприємствами грантові програми у вищих навчальних закладах, спрямовані на вирішення проблем молокопереробної галузі, у тому числі забезпечення якості людського капіталу, і налагодження співпраці за конкретними проектами з науково-дослідними та навчальними установами аграрного спрямування.

Зважаючи на невідкладну об'єктивну необхідність запровадження сучасних технологій і європейських стандартів виробництва продукції, підприємствам необхідно проводити постійне підвищення кваліфікації працівників, інструментами чого слугують семінари, конференції, стажування за кордоном, обмін досвідом із провідними європейськими виробниками молочної продукції.

Як один із напрямів посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств галузі є розвиток власної збутової мережі, що дозволить підприємствам уникнути надмірної, часто спекулятивної, націнки на готову продукцію і, тим самим, здешевити її для кінцевого покупця, розширюючи ринок збуту.

Поглиблення міжнародної та європейської економічної інтеграції на мезорівні управління актуалізує проблему обґрунтування ефективності стратегії та заходів зміцнення конкурентних позицій окремих галузей та секторів економіки на мезорівні. Досягнення максимально

можливого рівня конкурентоспроможності сервісного сектора, в тому числі сфери туризму, потребує наукового обґрунтування цільових програмних або проблемних заходів та стратегічного управління їх виконанням, зокрема розробки Спільної українсько-польської стратегії розвитку транскордонного туризму (далі – Стратегія).

Результати SWOT-аналізу (додаток С), доповнені оцінкою соціально-економічних передумов та інституціонального забезпечення розвитку і конкурентоспроможності туристичної сфери, дозволяють розглядати як генеральну мету стратегії розвитку туризму – використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, історико-культурних та природно-ресурсних переваг для максимізації інтегральної конкурентоспроможності туристичного співробітництва з допомогою застосування кластерної моделі інтеграції туристичної діяльності²⁴⁷.

Досягнення цієї мети передбачає дотримання таких концептуальних принципів: (1) орієнтація на сталий розвиток господарських комплексів регіону; (2) використання переважно інноваційних засад реалізації Стратегії; (3) рівноцінні можливості доступу економічних агентів-учасників до ресурсів туристично-рекреаційного потенціалу регіону; (4) поєднання проблемно-цільової та програмно-цільової спрямованості заходів Стратегії.

До першочергових операційних цілей посилення конкурентоспроможності туристичної сфери регіону віднесемо: стимулювання ділової, у тому числі інноваційно-інвестиційної, активності у сфері туризму та рекреації; збереження довкілля та культурної спадщини в процесі інтенсифікації туристичної діяльності; модернізацію туристичної інфраструктури регіону для підвищення якості послуг, розширення пропозиції та промоції туристичних продуктів, формування позитивного іміджу туристичної сфери регіонів.

Реалізація Стратегії сприятиме поліпшенню периферійної депресивності соціально-економічного розвитку, насамперед прикордонних областей України, комплексному розвитку туристичної та супутньої інфраструктури, посиленню конкурентоспроможності сфери туризму регіонів.

²⁴⁷ Мігущенко Ю. В. Обґрунтування пріоритетів спільної українсько-польської стратегії транскордонного розвитку в сфері туризму / Мігущенко Ю. В. // Економічні науки Серія «Економічна теорія та економічна історія» : зб. наук. праць / Луцький національний технічний університет. – Вип. 6 (23). – Ч. 1. – [Редкол.: відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З. В.]. – Луцьк, 2009. – С. 32-41.

До основних цільових груп, залучення яких є невід'ємною передумовою успішної реалізації Стратегії та на яких, зрештою і розраховані заходи Стратегії, відносяться:

– суб'єкти туристичної діяльності (оператори та агенти, бюро, заклади розміщення та харчування, гідни, екскурсоводи, громадські та негромадські організації, професійні асоціації);

– власники агроосель, садиб зеленого і сільського туризму, інших закладів групового та індивідуального розміщення; осередки народних промислів, культури та побуту, сільських ремісників, народних митців та діячів культури;

– культурні заклади та релігійні установи (музеї, галереї, театри, замки, церкви, монастирі).

Особливого значення набуває у процесі реалізації стратегії організаційна компонента інституціональної інфраструктури туризму, спрямована на підвищення якості людського капіталу і стратегічного менеджменту – тренінгові центри, консалтингові, навчальні, наукові установи, органи місцевого самоврядування.

Зазначимо, що генеральні та операційні цілі Стратегії потрібно сформулювати відповідно до проблем і перешкод розвитку туризму, з урахуванням яких основними пріоритетами посилення туристично-рекреаційної конкурентоспроможності регіону доцільно визначити наступні:

Перше – це розвиток туристичної та супутньої інфраструктури з такими операційними цілями і завданнями, як:

1) удосконалення комунікаційних та інформаційних мереж туризму у транскордонному регіоні;

2) створення сприятливих податкових, адміністративних та інвестиційних передумов залучення відомих готельних, ресторанних, туристичних операторів та корпорацій із метою покращення конкурентного середовища, рівня сервісу та цінової сегментації туристичного ринку регіону.

Друге – розвиток туризму у сільських місцевостях, для чого ставляться такі операційні цілі і завдання:

1) відновлення традиційних ремесел та народних промислів (килимарство, плетіння з лози та соломи, гончарство, ліжникарство, ткацтво, різьблення по дереву та ін.) як чинник туристичної привабливості сільського туризму;

2) впровадження європейських стандартів якості послуг та маркування для садиб зеленого, сільського та агротуризму;

3) створення локальних асоціацій розвитку сільського туризму, проведення тренінгів та надання консультацій власникам садиб з метою підвищення рівня комфортності місць розміщення гостей, покращання комплексності та якості послуг;

4) формування мережі (реєстру) об'єктів, створення інформаційного сайту та каталогу об'єктів сільського туризму;

5) використання традиційних та сучасних організаційно-правових форм транскордонного туризму (кооперативів, кластерів сільського, зеленого та агротуризму);

6) залучення міжнародних трансфертів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку сімейних туристичних об'єктів зеленого, сільського та агротуризму в місцях постійного проживання мігрантів та членів їх сімей в Україні.

Третє – формування на інноваційних засадах мережі інформаційно-консультативного супроводу туризму регіону, що передбачає досягнення таких операційних цілей:

1) створення мережі туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) у найбільших містах, малих історичних містах та територіях зі значною щільністю розміщення туристичних об'єктів та істотними обсягами потоків туристів;

2) формування мережі тренінгово-консультативних центрів на базі навчальних закладів III-IV рівнів акредитації за участю місцевих органів самоврядування для навчання і перекваліфікації власників та працівників об'єктів сільського, зеленого та ремісничо-мистецького туризму;

3) локалізація міських туристично-інформаційних центрів на вокзалах, в аеропортах для ознайомлення туристів та відвідувачів із туристично-рекреаційним потенціалом, маршрутами та продуктами;

4) розробка інформаційного туристичного порталу інформації про туристичні об'єкти, заклади розміщення та харчування, транспортне сполучення, з інтерактивною географічною туристичною картою, контактами туристичних підприємств, гідів, екскурсуючих, провідників, перехресними посиланнями на сайти партнерських організацій.

Четверте – впровадження кластерної моделі розвитку туристичної сфери. Операційними завданнями у межах цього пріоритету є:

1) поширення знань про кластерну модель розвитку серед потенційних учасників (туристичні підприємства, освітні заклади, науково-дослідні організації, установи культури та ін.), ініціювання формування групи лідерів кластера;

2) створення туристичного кластера як ядра структурної моделі інтеграції туристичної сфери регіону в транскордонний туристичний ринок;

3) інституціоналізація туристичного кластера розвитку туризму та розробка пілотних проектів для різних видів туризму як основних туристичних продуктів.

П'яте – збереження культурно-історичної спадщини регіону на основі скоординованої діяльності і солідарної участі місцевих органів управління, асоціативних утворень, інших учасників із досягнення цілей:

1) регулярне оновлення реєстру культурних, історичних та архітектурних пам'яток;

2) виведення з аварійного стану історичних і культурних пам'яток, розробка проектів відновлення культурної та історичної спадщини;

3) підготовка фінансового та менеджерського персоналу музеїв, галерей, інших культурних об'єктів, які потребують інвестування та модернізації.

Шосте – охорона довкілля та зменшення ландшафтного навантаження від туристичної діяльності з досягненням таких операційних цілей:

1) розробка та реалізація політики збереження біологічного різноманіття в регіоні, особливо у межах національних парків та заповідних територій;

2) виробництво екологічно чистих продуктів, створення системи екологічного моніторингу, у тому числі для попередження техногенних катастроф;

3) обґрунтування й визначення норм антропогенного навантаження туристичної діяльності на ландшафтні території та контроль за їх дотриманням, особливо в районах із значною щільністю туристичних об'єктів.

Очевидно, що Стратегія має на меті досягнення окреслених цілей та економічного ефекту від реалізації заходів, а саме:

– для населення – соціально-економічного, який полягає в покращанні інфраструктури, підвищенні рівня зайнятості і добробуту;

– покращання якості туристичних послуг і посилення конкурентоспроможності туристичної сфери у результаті збільшення обсягів пропозиції, диференціації продуктів і послуг, формування комплексних спільних туристичних транскордонних продуктів.

Важливим висновком із наведеного вище є й те, що реалізація державної регіональної політики, спрямованої на досягнення визначених стратегічних пріоритетів, сприятиме не лише розвитку базових, але і значної кількості суміжних галузей та видів економічної діяльності господарського комплексу регіону.

Реалізація стратегічних пріоритетів посилення конкурентоспроможності базових видів економічної діяльності регіону потребує розробки, обґрунтування і впровадження в практику конкретних програмно-цільових заходів, які розглянемо на прикладі будівництва та агропромислового комплексу.

Зауважимо, що важливою інституціональною передумовою посилення конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону є реалізація регіональної інвестиційно цільової програми «Забезпечення населення доступним житлом», яка слугуватиме стійкому розвитку житлового будівництва, соціальної та комунальної інфраструктури. Головними завданнями цієї програми доцільно визначити: (1) нарощування обсягів житлового будівництва та формування ринку доступного житла; (2) стримування спекулятивного зростання вартості житла; (3) підвищення якості та комфорту помешкань; (4) приведення існуючого житлового фонду та комунальної інфраструктури у відповідність до європейських стандартів якості, які досягаються, дотримуючись таких принципів, як: розвиток комунальної інфраструктури; стимулювання індивідуального житлового будівництва; будівництво багатоповерхових житлових будинків у великих та середніх містах області переважно на територіях, звільнених внаслідок знесення аварійного, непридатного житла та не використовуваних промислових будівель; використання місцевих будівельних матеріалів та конструкцій, швидкокомнатних конструкцій у малоповерхових будинках; надання пріоритетності індустріальному житловому будівництву на основі гнучких об'ємно-планувальних та технологічних схем.

Дотримання цих принципів потребує технічного переоснащення будівельних підприємств регіону, введення в дію допоміжних потужностей, збільшення обсягів каркасно-монолітного житлового будівництва, створення підприємств із виробництва комплексів швидкого зведення житла та мобільних комплексів для швидкого монтажу житлових будинків.

У відповідності до проекту концепції «Забезпечення населення доступним житлом»²⁴⁸ для будівництва доступного за вартістю житла необхідно вирішення таких завдань:

- розпочати проектування квартир із планувальною структурою та площами приміщень, що відповідають нормативам доступного житла із забезпеченням рівня комфорту, необхідного для повноцінного проживання протягом тривалого часу;

- розробити та запровадити типові проекти повторного застосування для скорочення витрати на проектування;

- забезпечити раціональне використання земельних ділянок несільськогосподарського призначення за рахунок високої щільності забудови;

- запровадити сучасні ефективні та енергоощадні архітектурно-будівельні рішення з використанням взаємозамінних видів домобудування (блок-елементів, блок-секцій та житлових будинків), забезпечити гнучкість забудови як сучасних, так і вже сформованих житлових районів міст із урахуванням регіональних особливостей та природно-кліматичних умов;

- створити при місцевих органах містобудування та архітектури відділення фонду проектів житлової забудови, рекомендованих для масового будівництва доступного житла;

- завершити будівництво та ввести в експлуатацію недобудовані житлові будинки, реконструювати об'єкти існуючого житлового фонду перших масових серій із заміною їх на доступне для громадян житло.

Вирішенню проблеми будівництва доступного за вартістю житла сприятиме запровадження будівельних норм щодо архітектурно-планувальних рішень проектування доступного житла. Разом з тим, потрібно запровадити і систему підтримки забудовників «соціального житла», що повинна передбачати можливість отримання державних кредитів для будівництва доступного житла на прийнятних умовах.

Як свідчить досвід зарубіжних країн, активізації будівництва «соціального житла» сприяє відповідне податкове регулювання. Йдеться про звільнення від сплати податків забудовників «соціального житла», які своєю чергою, повинні отримати право передачі цих податкових привілеїв банкам-учасникам фінансування будівництва. Такий механізм забезпечить, по-перше, стимулювання будівництва

²⁴⁸ Концепція забезпечення населення доступним житлом на період 2008-2012 рр. / Міністерство регіонального розвитку та будівництва України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unia.com.ua>.

доступного житла без суттєвих фінансових видатків із бюджету, по-друге, банківський контроль за виконанням соціальних зобов'язань забудовниками.

За подібним принципом функціонує механізм будівництва житла підприємствами з наданням його своїм співробітникам на умовах соціального найму. Двостороння зацікавленість забезпечується з боку власника підприємства – мотивацією працівників, що сприятиме підвищенню продуктивності праці, отриманню від держави податкових преференцій, з боку держави – забезпеченням населення доступним житлом²⁴⁹.

З метою створення сприятливих інвестиційних умов для забудовників, які здійснюють будівництво соціального житла, регіональним та місцевим органам державного управління необхідно вжити таких заходів: активізувати виготовлення містобудівної документації; спростити дозвільні процедури; запровадити прозорі схеми виділення земельних ділянок для будівництва житла; розвивати програми реконструкції житлових будинків перших масових серій; забезпечити населення довгостроковими пільговими кредитами. Підтримка громадян, які потребують покращання своїх житлових умов, може надаватися на основі вже існуючих механізмів, визначених спеціальними цільовими програмами, затвердженими Кабінетом Міністрів України.

Додамо, що виконання основних завдань розвитку житлового будівництва повинно здійснюватися за рахунок таких джерел фінансування: населення; підприємств; місцевих бюджетів для будівництва соціального житла; державного бюджету (субвенції місцевим бюджетам на забезпечення житлом окремих категорій громадян).

На посттрансформаційному етапі розвитку національної економіки та її регіонів першочергової важливості набуває модернізація фізичної інфраструктури, потребує активізації інвестиційна політика в будівництві об'єктів комерційного призначення та дорожньої інфраструктури регіону. Сьогодні стан дорожнього господарства набуває стратегічної важливості для збільшення економічного потенціалу регіонів України, де кількісні та якісні характеристики транспортних комунікацій відповідають можливостям науково-технічного та економічного розвитку сприяють зміцненню конкурентних переваг.

²⁴⁹ Поворозник В. Можливі напрями удосконалення житлової політики / Поворозник В., Белінська Я. / Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May08/10.htm>.

Стратегічною метою розвитку дорожнього господарства є забезпечення максимального внеску автомобільних доріг у зростання економіки регіону, поліпшення якості життя та умов праці населення, підвищення продуктивності праці і конкурентоспроможності товарів і послуг за рахунок зниження транспортного складника в собівартості продукції, забезпечення раціонального рівня дорожньої мобільності трудових ресурсів і отримання мультиплікативного ефекту розвитку дорожньої мережі в інших суміжних і пов'язаних галузях та секторах економіки. Проте в даний час у дорожньому будівництві спостерігається розбалансованість потреб і ресурсів, існуюча дорожня мережа не відповідає потребам економіки регіонів.

Операційними цілями розвитку дорожнього господарства регіону є підтримка автомобільних доріг у нормативному стані, підвищення безпеки і комфортності руху, а також подальший розвиток дорожньої мережі для задоволення потреб в автомобільних перевезеннях в умовах зростаючих вантажних та пасажирських потоків.

Для протидії негативним тенденціям розвитку дорожнього господарства (незадовільні темпи розбудови мережі автодоріг загального користування, у тому числі міжнародних транспортних коридорів; відсутність дієвих заходів із залучення приватного капіталу для розбудови автодоріг; зменшення експлуатаційної довжини, якості та щільності автодоріг загального користування; неефективність фінансового контролю за використанням бюджетних ресурсів на будівництво та ремонти автодоріг видається за доцільне:

- фінансування об'єктів будівництва і реконструкції автомобільних доріг за рахунок державних коштів (реалізація інвестиційних проектів національного рівня; надання субсидій із державного бюджету на ремонт і будівництво автомобільних доріг регіонального значення з врахуванням їх проблемних ділянок);

- вдосконалення системи управління дорогами загального користування на території регіону, і, на цій основі, формувати єдині вимоги до автомобільних доріг і рівня їх якості, реалізувати єдину політику в галузі безпеки дорожнього руху, вдосконалювати і розвивати автомобільні дороги загального користування;

- розвиток державно-приватного партнерства в дорожньому господарстві, основним напрямом реалізації якого є будівництво платних автомобільних доріг, що дозволить розширити їх мережу, а також отримати додаткове джерело надходжень до бюджетів усіх рівнів;

– розвиток виробничої інфраструктури дорожньої галузі, зокрема: проектування, будівництво та експлуатація мережі стаціонарних асфальтобетонних заводів на території регіону; створення підприємств з виробництва бітумних емульсій і модифікованого бітуму; використання прогресивних матеріалів і технологій у дорожньому господарстві регіону;

– реорганізація окремих державних підприємств дорожньої галузі області, модернізація та оптимізація використання їх матеріально-технічної бази.

Не меншої важливості для структурної перебудови господарського комплексу регіону набуває розвиток промислового та інших видів будівництва, що потребує першочергового вирішення завдань модернізації і реструктуризації підприємств паливно-енергетичного та агропромислового комплексів, промисловості, транспорту й зв'язку. Незважаючи на специфіку кожної з цих галузей, їх об'єднує єдина схема взаємозв'язків з підрядними організаціями суміжних галузей: промислове, сільськогосподарське чи транспортне підприємство самостійно шукає джерела фінансування або використовує власні ресурси та залучає будівельні підприємства на умовах підяду.

Вирішення завдань розвитку паливно-енергетичного комплексу повинно охоплювати такі сфери діяльності будівельних підприємств і організацій, як: реконструкція та будівництво нових генеруючих потужностей, об'єктів теплоенергетики, магістральних газопроводів; газифікація населених пунктів; спорудження потужностей із видобування, переробки та транспортування нафти й нафтопродуктів та ін. Для цього необхідне подальше нарощування науково-технічного потенціалу спеціалізованих будівельно-монтажних підприємств. Важливим завданням є також організація виробництва азбоцементних труб та теплоізоляційних матеріалів для трубопроводів.

Розвиток промисловості регіону передбачає і технічну модернізацію підприємств «старопромислових» галузей та створення нових потужностей у хімічній й нафтохімічній, машинобудівній, металопрокатній, деревообробній підгалузях. Наголосимо, що у промисловому будівництві основним чинником зміни характеру та структури продукції є інвестиційна активність безпосередньо в промисловості.

В сучасних умовах, головне завдання будівельного комплексу для забезпечення конкурентних позицій агропромислового комплексу пов'язане з реконструкцією та будівництвом зрошувальних систем, тваринницьких ферм та створенням мобільної виробничої бази. Для

будівництва об'єктів АПК економічно раціональним вбачається застосування легких будівельних конструкцій.

Зрозуміло, що для господарського комплексу регіону важливий стан транспортних комунікацій. Тому до завдань розвитку транспорту і зв'язку входять збільшення пропускної здатності залізничних колій, реконструкція аеропорту, будівництво та ремонт автомобільних доріг загального користування як національного, так і регіонального та місцевого значення. Не менше важливий також розвиток засобів зв'язку і телекомунікаційної інфраструктури.

При цьому особливої актуальності для всіх регіонів України набуває проблема енерго- та матеріалозбереження. Висока енергомісткість будівельного виробництва призводить до значної частки витрат енерго- та матеріальних ресурсів у структурі витрат на виробництво продукції і впливає на зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств, матеріально-технологічна база яких характеризується високим рівнем морального та фізичного зношування (за нашими оцінками загалом від 60 % до 80 %). Аналогічна ситуація спостерігається і у житлово-комунальній сфері, де рівень споживання енергоресурсів через застаріле опалювальне та обладнання інженерної мережі є надмірно високим і загрозливим для економічної безпеки регіону.

З метою зменшення енерговитрат виробництва будівельних матеріалів та конструкцій, будівельно-монтажних робіт, видається доцільним стимулювати підприємства до:

- зменшення витрат гострої пари у зв'язку із зниженням обсягів температурно-вологої обробки залізобетонних виробів за рахунок впровадження вискоелефективних хімічних добавок для забезпечення необхідної міцності виробів без застосування пари;

- запровадження нових режимів спалювання газу в парових котлах із покращеною системою автоматичного регулювання (для прикладу, деревообробні підприємства переведені на теплообігрів за рахунок спалювання відходів деревини в теплогенераторах, зменшують споживання газу на 10-15 %).

Крім того, в процесі зведення житла та інших об'єктів необхідно реалізувати заходи, спрямовані на зменшення енерговитрат безпосередньо на будівельних майданчиках: застосування «сухих» методів оздоблення з використанням гіпсоволокнистих та гіпсокартонних листів, виключення «мокрих» процесів, які потребують енерговитрат для сушіння оштукатурених поверхонь; економія електроенергії в

роботі електроінструментів; застосування енергоекономічних будівельних машин та механізмів.

До перспективних напрямів підвищення рівня енергозбереження в будівельному комплексі віднесемо: застосування в широких масштабах автономних газових котелень на будівництві об'єктів; впровадження поквартирних індивідуальних автономних систем опалення та гарячого водозабезпечення, а також електрогенераторних станцій для забезпечення автономного освітлення приміщень; виготовлення та застосування в будівництві сучасних видів утеплювачів (мінераловатних плит на основі базальтів; полістиролбетонних плит, піно- та газобетонних блоків); використання систем утеплення зовнішніх стін на основі сучасних матеріалів, насамперед вітчизняного виробництва, на основі вермикуліту, кремнезитових блоків та плит.

Очевидно, що більшість рекомендацій та пропозицій з енергозбереження будівництва, розроблених науковцями, є вагомими та беззаперечними, проте переважно мають довгостроковий характер. Враховуючи, що ціни на енергоносії постійно зростають, часу на альтернативні заходи недостатньо, а негативні соціально-економічні та політичні наслідки для економіки регіону вже відчутні. Отже, визріла необхідність розробки реальних цільових програмних заходів стимулювання енергозбереження на регіональному рівні, забезпечених достатніми фінансовими та організаційно-інституціональними ресурсами і базисом.

В Україні на законодавчому рівні здійснювалися спроби вирішення проблеми енергозбереження. Зауважимо, що принципи стимулювання енергозбереження суб'єктами підприємницької діяльності, що передбачають пільги в оподаткуванні доходу, спрямованого на придбання і використання енергозберігаючих технологій, прискорену амортизацію цих технологій тощо, покладено в основу Закону України «Про енергозбереження» № 74/94, прийнятого ще у 1994 р.²⁵⁰. Проте реальні обсяги державного фінансування, передбачені регіональними програмами енергозбереження, не забезпечуються та, більше того, скорочуються. Звідси, існує нагальна потреба у прийнятті правових норм стимулювання, підвищення відповідальності за неефективне використання енергетичних ресурсів та правопорушення у цій сфері. Стимулювання енергозбереження вимагає системного

²⁵⁰ Закон України «Про енергозбереження» № 74/94 від 01 липня 1994 р. / Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

підходу. Необхідними є взаємопов'язані економічні, політичні, соціальні та інші механізми стимулювання енергозбереження. Саме на мезорівні органи державного управління повинні залучити до здійснення основних заходів вирішення, або щонайменше (мінімізації негативного впливу), проблеми енергозбереження і фінансово-кредитні інституції, у тому числі комерційні банки та державні фонди для надання фінансово-кредитної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності та населенню; державні та громадські об'єднання, що займаються питаннями енергозбереження; підприємницькі асоціації та наукові організації; засоби масової інформації.

Для раціоналізації використання матеріальних ресурсів цільові заходи повинні зосереджуватися на забезпеченні будівельного ринку регіону високоякісними будівельними матеріалами, виробами і конструкціями, здатними конкурувати з імпортованою продукцією. Для цього видається доцільним постановка і виконання таких завдань: оновлення (модернізація) основних фондів підприємств промисловості будівельних матеріалів; забезпечення виробництва високоякісних конкурентоспроможних матеріалів та виробів; зниження ресурсомісткості, енергетичних та трудових затрат на виготовлення продукції; залучення необхідних інвестицій для модернізації існуючих виробництв, сприяння введенню нових потужностей та забезпечення їх ефективної експлуатації; підвищення продуктивності праці за рахунок механізації та автоматизації виробничих процесів; забезпечення раціонального використання мінеральних сировинних природних ресурсів та застосування у виробництві нетоксичних техногенних відходів галузей промисловості; активізація роботи з підготовки фахівців для всіх етапів будівельного проекту.

Необхідно також здійснити низку заходів із державної підтримки розвитку промисловості будівельних матеріалів, до яких віднесемо:

- 1) на національному рівні: вдосконалення законодавства щодо покращання умов інвестиційної активності; спрощення процедур стандартизації та сертифікації будівельних матеріалів, виробів та конструкцій; сприяння розвитку системи фінансово-інвестиційного забезпечення будівельного процесу; здійснення науково-дослідних робіт, зорієнтованих на створення нових високоефективних технологій із виробництва будівельних матеріалів з фінансуванням за кошти національних проектів і програм; здійснення ефективної зовнішньо-економічної політики, спрямованої на зниження митних тарифів на високотехнологічне обладнання, будівельне устаткування і механізми,

сировинні компоненти та запасні частини, яких не виготовляють в країні;

2) на регіональному рівні: вдосконалення інституціонального та нормативно-технічного забезпечення виробництва будівельних матеріалів у межах повноважень регіональних органів управління; реформування підприємств галузі та розробка стратегічних програм їх розвитку; сприяння формуванню інтегрованих структур, об'єднанню галузевих підприємств у кластерні, холдингові, а також некомерційні об'єднання та асоціації; навчання та підвищення кваліфікації фахівців для виробництва конкурентоспроможних будівельних матеріалів; підтримка співпраці з іноземними компаніями із залучення передових технологій, обладнання та інвестицій.

Особливо важливими для забезпечення конкурентоспроможності будівельних матеріалів та конструкцій є заходи із ресурсозбереження всіх видів, підвищення частки матеріалів високого рівня обробки, розширення сировинної бази виробництва та забезпечення його гнучкості. Зростання обсягів виробництва конкурентоспроможної, високотехнологічної та наукомісткої продукції має досягатися сприятливим економічним та правовим середовищем інноваційної діяльності, а також розбудовою ефективної інноваційної інфраструктури в науково-технічній сфері.

Стратегічні пріоритети з розвитку виробництва окремих видів продукції промисловості будівельних матеріалів окреслимо за підгалуззями, насамперед цементного виробництва, що потребує збільшення потужностей та технологій енергоощадного «сухого» способу виробництва.

Актуальним видається розвиток виробництва сухих будівельних сумішей як важливого напрямку будівельної індустрії. Закордонний та вітчизняний досвід підтвердив їх високу ефективність та переваги порівняно з традиційними методами проведення робіт (підвищення продуктивності праці в 1,5-5 разів залежно від виду робіт та механізації; зниження матеріаломісткості порівняно з традиційними технологіями у 3-10 разів; збільшення термінів зберігання; можливість транспортування та зберігання при низьких температурах).

Ефективність розвитку житлового будівництва потребує обов'язкового виробництва високоякісних стінових матеріалів та залізобетонних виробів, які є основними матеріалами сучасного індустріального будівництва, застосовуваними у промисловому й житловому будівництві, в гідротехнічних спорудах, в прокладенні

автомобільних і залізничних шляхів. Застосування залізобетонних конструкцій сприяє зниженню собівартості будівництва та істотно прискорює його темпи.

Основними напрямками структурної перебудови житлового будівництва регіону є: модернізація та технічне переоснащення існуючих потужностей; освоєння виробництва деталей та конструкцій для зведення різних архітектурно-будівельних систем, у тому числі каркасних, монолітних, змішаних та інших; створення багатопрофільних будівельних об'єднань для виконання повного циклу спорудження будівель, споруд та інфраструктури для самостійного інвестування, реконструкції та реструктуризації підприємств; розвиток будівництва монолітних споруд та підвищення його якості з допомогою проведення організаційних заходів з використання вітчизняних технологій, машин та механізмів; розширення виробництва ефективних матеріалів і виробів для низькоповерхового та індивідуального житлового будівництва та продукції загальнобудівельного призначення з використанням місцевих будівельних матеріалів і енергозберігаючих технологій. Вирішення проблем енергозбереження потребує застосування високо-ефективних теплоізоляційних матеріалів і сприяння розвитку виробництва в регіоні.

Зважаючи на постійне збільшення використання нерудних будівельних матеріалів, економічно раціональним є розширення і модернізація існуючих та будівництво нових дробильно-сортувальних заводів і комплексів. Для гірничодобувної підгалузі промисловості будівельних матеріалів основні заходи доцільно скерувати на: технічне переоснащення та реконструкцію існуючих кар'єрів, збагачувальних цехів із урахуванням якості сировини та вимог до продукції; раціональне та комплексне використання мінеральної сировини включно з розробкою техногенних територій, збільшенням виробництва матеріалів із відсівів роздроблень. Загалом, підвищення ефективності роботи підприємств гірничодобувної підгалузі регіону потребує: підвищення рівня використання гірських порід; застосовування нетрадиційних видів мінеральної сировини для виготовлення будівельних матеріалів, виробів та конструкцій; розробки та забезпечення контролю за кадастрами місцезнаходження сировини виробництва будівельних матеріалів; удосконалення нормативно-розпорядчого забезпечення використання природно-мінеральних ресурсів.

З метою розширення мінерально-сировинної бази з регіонального бюджету потрібно виділити кошти на фінансування геологорозвідувальних робіт на території регіону.

Важливим завданням посилення конкурентоспроможності регіону є вдосконалення інституціонального забезпечення функціонування і розвитку підприємств базових видів економічної діяльності. Тому система інституційного забезпечення та передумов розвитку промислового, будівельного та інших комплексів базових галузей має розвиватися за такими пріоритетними напрямками: вирівнювання конкурентних умов та доступу на ринок і до ресурсів, у тому числі державних замовлень, підвищення рівня конкурентоспроможності товарів та послуг, вдосконалення державного регулювання будівельної діяльності; завершення податкової реформи та створення умов для виходу підприємств із тіньової економіки і стимулів для легального господарювання; здійснення системних заходів створення можливостей отримання підприємствами високотехнологічних виробництв, обладнання та інноваційної діяльності; удосконалення антимонопольної політики; посилення соціальної безпеки шляхом захисту прав найманих працівників, розширення повноважень підприємців та створення умов їх співробітництва в межах ринку праці; здійснення заходів із розвитку освітніх послуг; реалізація ефективної політики у сфері енерго- та матеріалозбереження.

Для підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг підприємств базових видів економічної діяльності регіону на внутрішньому та світовому ринках необхідно здійснити інституціональні реформи в напрямках: вдосконалення державної промислової та містобудівельної політики, державної підтримки розвитку малого інноваційного підприємництва та зміцнення горизонтальних і вертикальних кластерних зв'язків малого і великого бізнесу; стимулювання розвитку іпотечного кредитування; підвищення ефективності взаємозв'язків підприємств суміжних галузей; залучення нових технологій та активізації інноваційної діяльності; забезпечення екологічної безпеки, зниження негативного впливу промислового і будівельного комплексів на стан довкілля; вдосконалення державного управління, інформаційно-аналітичного та нормативно-правового забезпечення діяльності підприємств; реструктуризація будівельних підприємств, розробка стратегій їх розвитку та капіталізації; формування й розвиток інтегрованих структур підприємств будівельного комплексу; здійснення ефективних заходів посилення енергозбереження.

У відносно стабільних економічних та політичних умовах виконання масштабних інвестиційних програм можливе лише при достатньо високих середньорічних темпах розвитку будівництва, а також за умови випереджаючого розвитку та переоснащення матеріально-технічної бази. Для вирішення цього завдання та максимально ефективного акумулювання й використання зарубіжного досвіду, насамперед варто переорієнтувати ініціативу з вивчення зарубіжного досвіду з макrorівня на рівень підприємств, тобто на вибір оптимальних форм та методів управління, виявлення раціональної структури організації, облік витрат. Потрібні ретельніше вивчення зарубіжного досвіду, оволодіння міжнародними стандартами з оцінки ефективності інвестиційно-інноваційних проектів та їх адаптація у вітчизняних умовах.

На мезорівні управління видаються доцільними такі заходи: (1) вдосконалити регуляторну політику, ліквідувати прояви монополізму, «клієнтських» відносин та корупції у відносинах «влада-бізнес»; (2) посилити рівень фінансової безпеки промислових та будівельних підприємств через формування регіональної мережі страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації підприємництва; (3) активізувати управлінські функції органів місцевої влади у напрямі формування безпечного регіонального підприємницького середовища; (4) сприяти утворенню та поширенню знань і досвіду між науково-дослідними установами та підприємствами через дотації (компенсацію частини витрат) за створення робочих місць; (5) стимулювати модернізацію і структурну перебудову промислових та будівельних підприємств регіону, зокрема за рахунок забезпечення вищого рівня доступності кредитних ресурсів для економічних агентів базових галузей.

Потрібно зауважити, що, крім розвитку базових потужних промислово-виробничих комплексів і секторів, на конкурентоспроможність регіону впливають і рівень якості життя населення, задоволення його потреб, доступ до необхідних благ та послуг належного рівня якості. Для цього значною мірою необхідно сприяти підвищенню рівня розвитку та ефективності функціонування аграрно-промислового комплексу регіону, до якого відноситься й молокопереробна галузь. Це потребує розробки і реалізації ефективних програмно-цільових заходів зі зміцнення її конкурентоспроможності.

Основними чинниками, які зумовлюють невисоку конкурентоспроможність молокопереробних підприємств регіону, є: (1) щорічне

скорочення поголів'я молочного стада; (2) недостатня якість молочної сировини (82 % молока виробляють господарства населення, які не мають обладнання і технологій належної якості); (3) відсутність взаємовигідної співпраці між науково-дослідними установами та виробниками готової продукції; (4) незадовільний рівень розвитку інфраструктури виробництва і переробки молока; (5) зменшення попиту на готову молочну продукцію.

Вважаємо, що розробка і впровадження системних проблемно-орієнтованих заходів зміцнення конкурентних позицій підприємств цієї галузі економіки регіону повинні насамперед передбачати мінімізацію негативного впливу окремих чинників. Зокрема, для запобігання подальшому скороченню поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) доцільно:

1) розробити і впровадити фінансово-економічні інструменти стимулювання збільшення поголів'я корів, покращання виробництва молока, здійснення контролю за його якістю, ефективна система заготівель та транспортування молочної сировини на переробні підприємства;

2) стимулювати створення молочарських кооперативів з асоційованим членством молокопереробних підприємств. Отримання гарантованого ринку збуту та надійного постачальника молочної сировини, що перешкоджатиме скороченню поголів'я ВРХ у господарствах населення;

3) реалізувати цільову державну програму стимулювання виробництва молокопродукції через: надання земельних ділянок у довгострокову оренду, кредитування виробничої діяльності, лізинг сільськогосподарської техніки, допомогу в налагодженні ділових контактів із потенційними покупцями сировини тощо.

Кон'юнктура світових ринків молокопродукції підтверджує доцільність орієнтації на розвиток молочного скотарства на великих сільськогосподарських підприємствах із високотоварним виробництвом молока. Поголів'я ВРХ на таких фермах становить від 1,5 до 3 тис. голів. Водночас у регіонах України галузь молочного скотарства обмежується фактично господарствами населення, яке утримує 77 % загального поголів'я і виробляє 82 % обсягів молочної сировини. За таких умов неможливо створити відразу великі високопродуктивні сільськогосподарські підприємства, а варто стимулювати розвиток і укрупнення господарств населення.

Значна просторова розпорошеність виробників сирого молока є основною причиною його низької якості, оскільки господарства населення не володіють належними ресурсами і обладнанням. Для поліпшення якісних показників сировини варто сформувати з господарств населення молочарські кооперативи, укладення угод із якими дозволить переробним підприємствам розширити сировинні зони. Підприємствам-інвесторам в розвиток сировинної зони (надання індивідуальним заготівельникам необхідного обладнання, допомога у забезпеченні кормами, сприяння розвитку загальної виробничої і соціальної інфраструктури сільських поселень), потрібно надавати фінансову допомогу, податкові пільги, преференції, коротко- і довгострокові кредити. За умови об'єднання господарств населення у молочарські кооперативи доцільно здійснювати їх атестацію так само, як і молочних ферм, адже системний санітарний і ветеринарний контроль стимулюватиме заготівельників постійно поліпшувати якісні показники молочної сировини.

Реалізація цільових просторово-структурних програм створення сировинних зон у вигляді молочарських кооперативів дозволить підприємствам отримувати для переробки молоко значно вищої якості і позитивно вплине на підвищення якості готової продукції, посилить її конкурентоспроможність.

Незважаючи на те, що в регіонах України зосереджений значний науковий аграрно-промисловий потенціал (для прикладу, лише у м. Львові функціонують Інститут землеробства і тваринництва Західного регіону УААН, Інститут біології тварин УААН, Львівський національний аграрний університет, Львівський національний університет ветеринарної медицини і біотехнологій імені С.З. Ґжицького), однією з перешкод досягнення високого рівня конкурентоспроможності молокопереробної підгалузі є відсутність взаємовигідної співпраці між науково-дослідними установами і виробниками готової продукції. Усунути цей бар'єр можна за допомогою кластерної моделі структурної перебудови – зміцнення взаємовідносин між суб'єктами технологічного процесу виробництва, переробки молока, транспортування, збереження і реалізації готової молокопродукції. Саме в межах кластерної моделі посилюються горизонтальні і вертикальні інтеграційні зв'язки між виробниками сировини, переробними підприємствами, науково-дослідними установами та органами державної влади, мінімізуються трансакційні витрати, досягається синергетичний ефект, раціонально використовується науково-освітній потенціал для

посилення конкурентоспроможності підприємств підгалузі в умовах зростання глобальної, мегарегіональної та внутрішньонаціональної конкуренції.

Одним із домінантних чинників посилення конкурентоспроможності підприємств галузі є розвинена виробнича та інституціональна інфраструктура. Звернемо увагу, що в сьогоdnішніх умовах формування інфраструктури ринку відбувається хаотично за відсутності системного підходу, що зумовлює необхідність втручання регіональних органів державного управління для розвитку окремих інфраструктурних елементів в межах стратегії посилення конкурентоспроможності підприємств молокопереробної підгалузі, зокрема таких програмно-цільових заходів, як:

1) формування і розвиток інфраструктури сільських поселень, насамперед налагодження безперебійного газо-, електро-, водопостачання, телекомунікаційних і транспортних мереж;

2) організація в сільській місцевості земельних ділянок для випасання великої рогатої худоби населення;

3) формування мережі молокоприймальних пунктів із відповідним обладнанням оцінки якості, охолодження і транспортування молочної сировини;

4) організація сучасної ринкової інфраструктури надання консультаційних послуг із питань організації і ведення молочарського бізнесу, юридичного та маркетингового обслуговування фермерських господарств;

5) створення відповідних умов і стимулів розвитку збутових та обслуговуючих кооперативів для забезпечення господарств населення необхідним обладнанням і допомоги в просуванні молочної сировини на переробні підприємства.

Реалізація зазначених програмно-цільових заходів вимагає значних фінансових ресурсів. Оскільки коштів державного і місцевого бюджетів, спрямованих на розвиток ринку агропродовольчої продукції, недостатньо, доцільно задіяти механізм залучення додаткових інвестиційних ресурсів, покращання інвестиційної привабливості підприємств заготівлі і переробки молока, зокрема:

– створити при обласних державних адміністраціях «єдині офіси» обслуговування і надання допомоги потенційним інвесторам у процесі реалізації інвестиційних проектів в молокопереробній галузі;

– організувати систему інформування про ділові та інвестиційні можливості регіону, наявні земельні ділянки, підприємства-об'єкти інвестування, умови фінансування;

– розробити і запровадити спеціалізовану інформаційну систему для іноземних партнерів щодо налагодження ділових зв'язків, консультаційного супроводу вже укладених контрактів;

– проводити переговори з представниками міжнародних організацій з питань підготовки та реалізації програм міжнародної технічної допомоги, спрямованих на формування сприятливого середовища для інвестування в аграрний сектор економіки;

– реалізувати цільові програми залучення провідних європейських спеціалістів до співпраці у встановленні правил регулювання аграрного ринку згідно з європейськими стандартами, створенні сприятливих умов для прийому закордонних капіталів, технічної допомоги, розбудови інфраструктури, підготовки та перепідготовки персоналу молокопереробної галузі;

– надати податкові пільги підприємствам і організаціям, які виявляють бажання фінансувати розвиток виробничої інфраструктури, сприяють запровадженню міжнародних стандартів ведення молочарського бізнесу, формують здорове конкурентне середовище на ринку молока і молочної продукції.

Зменшення попиту на молочну продукцію спричинене насамперед загальною економічною кризою, зростанням темпів інфляції і, відповідно, скороченням платоспроможного попиту населення. Запропоновані програмно-цільові заходи збільшення попиту на молочну продукцію, підвищення ефективності використання факторних переваг конкурентоспроможності, покращення якості людського капіталу, удосконалення політики регулювання економічної діяльності, стратегій поведінки фірм на ринку лежать у площині макроекономічної політики держави і передбачають насамперед зважену монетарну, грошово-кредитну, фіскальну і соціально-економічну політику, спрямовану на подолання кризових явищ в економіці і зростання реальних доходів населення. Але домінантною залишається цільова зорієнтованість загальнодержавної політики на зміцнення факторних переваг і забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності підприємств, секторів, галузей, регіонів і національної економіки загалом.

4.2. Кластерні та інтеграційні форми посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону

Для реалізації концептуальних засад стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств базових видів економічної діяльності в регіоні необхідно впровадити заходи налагодження інтеграційних зв'язків між економічними агентами, насамперед сприяння створенню об'єднань як основної форми захисту економічних інтересів суб'єктів господарювання і невід'ємної передумови просторово-структурної конкурентоспроможності регіону. Об'єктивною конкурентною перевагою горизонтальної інтеграції виробництва і реалізації продукції є мінімізація трансакційних витрат і зміцнення конкурентних позицій кожного з учасників-елементів моделі складу соціально-економічної системи у процесі удосконалення її структури – реальних відношень між елементами. Наприклад, у галузі молокопереробки господарства населення зможуть виробляти якіснішу продукцію, оскільки налагодження вертикальних зв'язків підприємств створить можливості для надання фермерським господарствам допомоги в закупівлі обладнання, здійсненні вільного ветеринарного нагляду і забезпеченні кормами. Крім того, учасники об'єднання отримають гарантованих постачальників і покупців своєї продукції. Для молокопереробного підприємства така співпраця вигідна через можливість розширення сировинної просторової зони з достатніми параметрами якості сирого молока. В результаті інтеграції і кооперації суб'єктів ринку забезпечується досягнення належного рівня конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках на мікро- та мезорівні.

Додамо, що формування інтеграційних об'єднань дозволяє учасникам отримати такі переваги, як: рівність доступу до стабільного ресурсного і матеріально-технічного постачання; економія на масштабах діяльності; розширення ринків збуту, вихід на міжнародні ринки; концентрація фінансових ресурсів для закупівлі сучасного обладнання і технологій; підвищення якості молочної сировини, готової продукції та рівня їх конкурентоспроможності; вирішення проблем постачання сировини і завантаження виробничих потужностей; збільшення рівня зайнятості у галузі; мінімізація трансакційних витрат суб'єктів ринку.

Істотною перешкодою забезпечення бажаного рівня конкурентоспроможності підприємств регіону є структурна недосконалість системи – слабкість інтеграційних зв'язків між виробниками продукції, переробними підприємствами, постачальниками технологій та обладнання, науковими та освітніми установами. У розвинених економіках

ці проблеми вирішуються завдяки інтегруванню економічних агентів за галузевою і просторовою ознаками в кластерні утворення. До необхідних передумов створення кластерів у базових галузях регіону відноситься потенціал науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів відповідного спрямування, належний виробничий потенціал та сприятливе екологічне становище, потужний галузевий потенціал, а також факторні переваги (набуті і природні) портерівської моделі конкурентоспроможності.

Кластерна модель інтеграції технологічного процесу виробництва, переробки і реалізації продукції (рис. 4.4) дозволить підвищити ефективність, активізує ділову активність, сприятиме налагодженню взаємовигідних зв'язків між виробництвом, наукою, освітою та органами державного управління регіону. У підсумку це дозволить значно підвищити конкурентоспроможність підприємств, галузей та господарського комплексу регіону.

Окремої уваги заслуговує діяльність вищих навчальних закладів, які готуватимуть спеціалістів для кожного з технологічних підкластерів, та науково-дослідних установ, які працюють над науковим обґрунтуванням стратегій розвитку галузей економіки та технологічною базою їх реалізації, над розробкою обладнання і технологій для виробництва і переробки продукції та органів державної влади, які регламентують діяльність суб'єктів ринку, безпосередньо впливають на взаємовідношення учасників технологічних підкластерів, тобто на просторово-структурну конкурентоспроможність.

Органом управління кластера є рада, до якої входять по одному представнику від кожного учасника. Рада виконує координаційні, аналітичні і представницькі функції на громадських засадах, оскільки кожен із її учасників зацікавлений у розвитку свого підприємства за допомогою конкурентних переваг, участі у діяльності кластера.

До основних завдань координаційної ради кластера відносяться:

- створення інституціонального базису функціонування і захисту інтересів учасників кластера на всіх рівнях управління, налагодження і підтримка зв'язків із асоціаціями, внутрішніми та зовнішніми інвесторами, регіональними органами державного управління;

- розробка коротко-, середньо- і довгострокових планів діяльності кластера на регіональному, національному, міжнародних ринках;

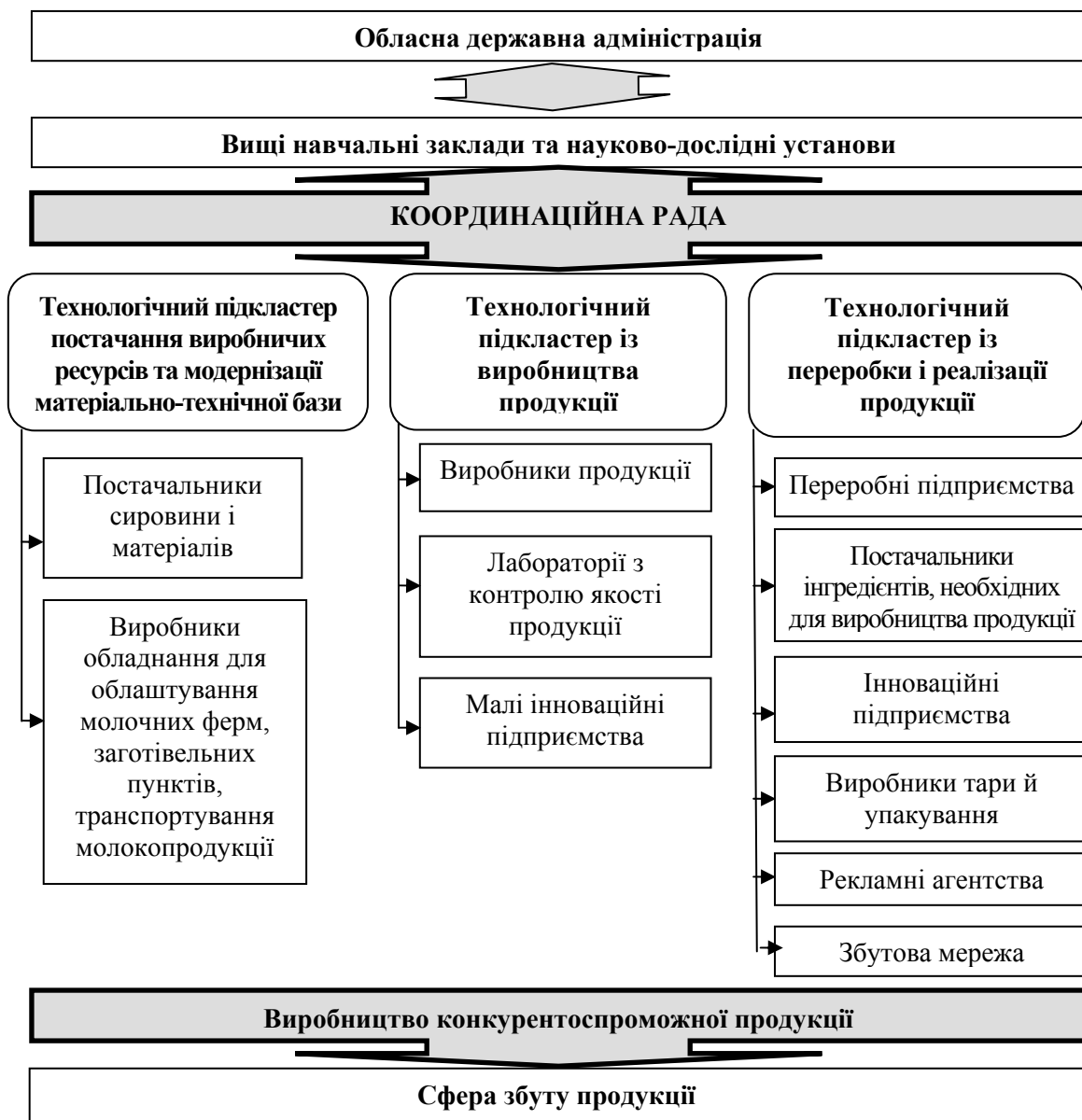


Рис. 4.4. Організаційна структура кластерного об'єднання підприємств молокопереробної галузі регіону

– підготовка інвестиційних та інноваційних проектів, спрямованих на залучення капіталу та технологій для покращання якості та збільшення обсягів виробництва продукції;

– співпраця з державними органами управління у здійсненні селективної протекціоністської політики підтримки вітчизняних виробників-учасників кластера;

– прогнозування кон'юнктури ринку, контроль за виконанням укладених контрактів, договорів із реалізації продукції, постачання матеріально-технічних ресурсів;

– сприяння зростанню ділової активності в галузі виробництва і переробки продукції, активізація залучення капіталу від вітчизняних та іноземних інвесторів на розширення виробництва і поглиблення інтеграційних процесів;

– реалізація цільових програм комерційної та фінансової допомоги учасникам кластера, налагодження контактів із банківськими фінансово-кредитними установами з метою кредитування підприємств кластера, формування партнерських відносин із підприємствами-виробниками машин, приладів, устаткування, матеріалів, обладнання, необхідних для діяльності учасників кластера;

– збір та розповсюдження інформації про передовий досвід із виробництва і реалізації продукції, нагромадження і поширення інформації про потенційних інвесторів і об'єкти інвестування;

– здійснення збору і нагромадження економічної інформації, її надання учасникам кластера, підготовка і поширення інформаційних бюлетенів про фінансову, економічну, виробничо-комерційну, організаційно-технологічну діяльність кластера, партнерські відносини учасників;

– представлення інтересів учасників кластера на інвестиційних ярмарках і виставках;

– оцінка рівня забезпеченості учасників кластера основними та оборотними засобами, трудовими, земельними, фінансовими та іншими видами ресурсів і, на цій основі, обґрунтування напрямів і методів покращання економічної ефективності підприємств-учасників кластера, використання ними виробничих факторів і переваг;

– аналіз виробничо-економічних, організаційно-технологічних умов виробництва та розробка рекомендацій щодо доцільності впровадження нових технологічних процесів, автоматизованих ліній, гнучких виробничих систем;

– підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств-учасників кластера та галузі загалом через впровадження у виробничий процес сучасних машин, устаткування, економного використання матеріальних, енергетичних і трудових ресурсів, обмін передовим досвідом виробництва та маркетингу, підвищення кваліфікації працівників.

Як показує європейський досвід, на початковому етапі становлення кластера держава повинна взяти на себе солідарну частину фінансування з поступовим розширенням залучення фінансових ресурсів приватних підприємств. Крім пільгового фінансування

необхідно гарантувати учасникам кластера податкові пільги, звільняючи їх на початкових етапах від сплати податку на прибуток та істотно знижуючи розміри соціальних зборів.

Органи місцевої влади повинні виступати організаторами зацікавлених суб'єктів ринку, ділових кіл і влади до створення кластера за допомогою надання інформації та організації діалогу, створення платформи взаємодії підприємницьких і дослідницьких організацій, підтримки і просування спеціальних проектів, що базуються на інноваціях, які сприяють посиленню конкурентоспроможності підприємств галузі.

Головна функція регіональних органів державного управління полягає саме у створенні умов для посилення конкурентоспроможності підприємств, які, своєю чергою, повинні виступати ініціаторами створення інтеграційних формувань.

Впровадження таких новітніх територіально-виробничих систем, як кластери, повинно стати дієвим інструментом вирішення проблем економічного розвитку регіону, сприяння прискоренню обміну інформацією, інноваційної активності, зростання ефективності виробництва і переробки молокопродукції, поліпшення якості та безпеки споживання продукції і, тим самим, зростання конкурентоспроможності підприємств та регіону.

Кластеризацію технологічного процесу виробництва і збуту продукції забезпечить реалізація заходів стратегії налагодження інтеграційних зв'язків між економічними агентами (рис. 4.5).

Як зазначалося, основними цілями інтегрування і кооперації суб'єктів галузі є, насамперед, захист їх інтересів, підвищення рівня якості продукції і посилення конкурентоспроможності підприємств. Тому наголосимо, що інтеграторами цього процесу виступають безпосередньо суб'єкти господарювання. Органам державного управління необхідно забезпечити належне нормативно-правове регулювання підприємницького середовища і підтримувати ініціативи інтегрування. Крім того, для реалізації окреслених цілей необхідно забезпечити дієві міжгалузеві зв'язки, зокрема з постачанням матеріально-технічних засобів, лабораторіями з контролю якості товарів, науково-дослідними установами, гуртово-роздрібними ринками. Налагодження зв'язків забезпечить високоефективне інтегрування суб'єктів ринку на всіх рівнях.

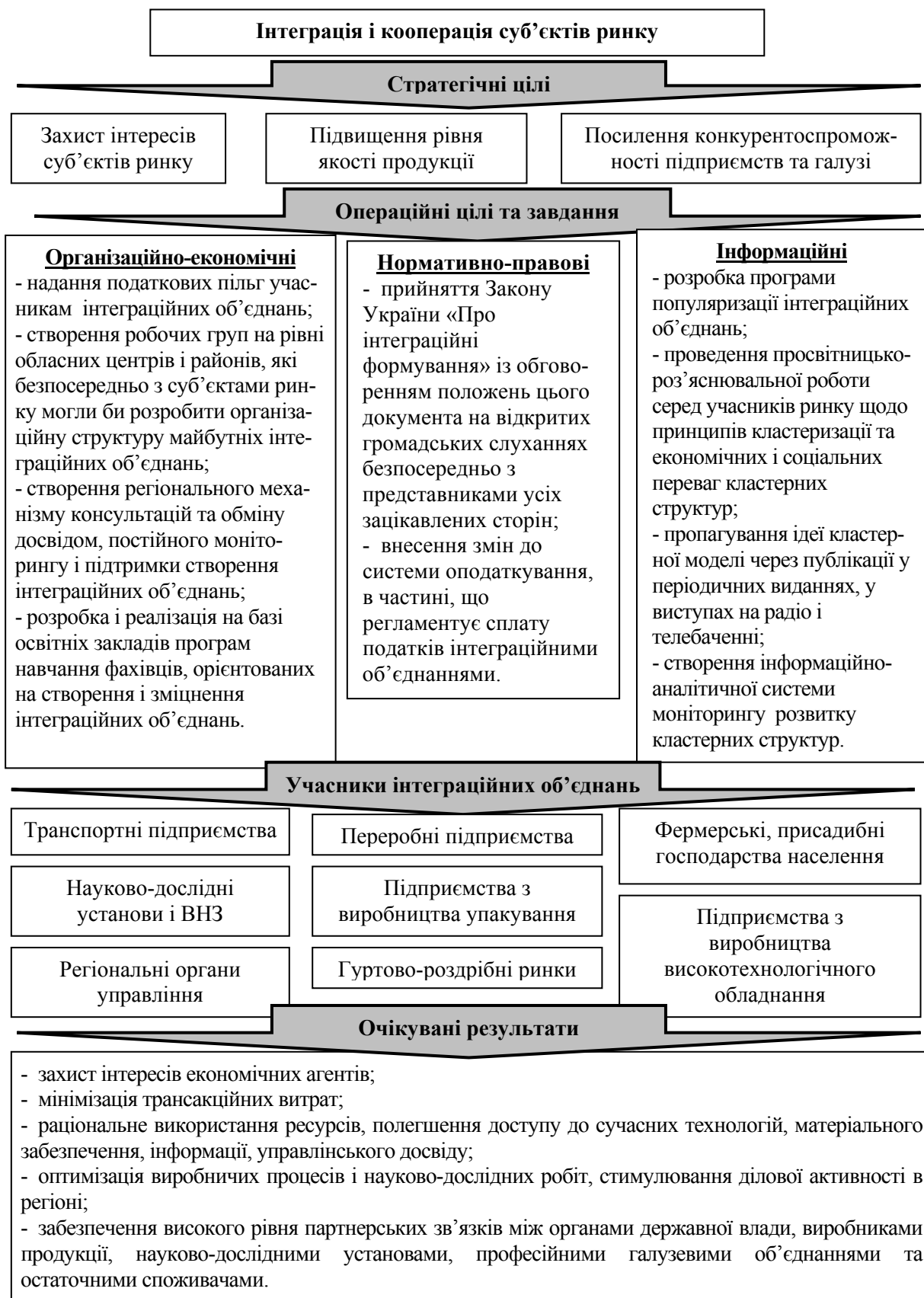


Рис. 4.5. Стратегічні пріоритети посилення інтеграційних зв'язків між економічними агентами молокопереробної галузі регіону

Таким чином, поєднання реалізації визначених операційних цілей та завдань, стратегічних напрямів і програмно-цільових заходів посилення структурної конкурентоспроможності регіону разом із запровадженням кластерної моделі технологічного процесу виробництва, переробки і збуту молочної продукції дозволить зміцнити конкурентоспроможність підприємств, галузі, і економіки регіону загалом.

Не менше важливим аспектом проблеми посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону є використання кластерних та інтеграційних форм міжрегіонального та інтеррегіонального співробітництва сусідніх держав. Розглянемо це на прикладі туристичного співробітництва прикордонних регіонів України та Польщі.

Результати проведених досліджень показують, що рівень конкурентоспроможності туристичної сфери у Польщі вищий, ніж в Україні. Істотно кращою є й туристична інфраструктура, досконалішим – інституційне забезпечення, промоційна діяльність у сфері туризму – обґрунтованіша і, внаслідок цього, ефективніша. Проте, незважаючи на конкурентні переваги, регіони Польщі активно співпрацюють з українськими в туристичній сфері, залучають українські партнерські організації до проектів технічної допомоги в межах Програм Сусідства.

Перспективною формою посилення інтегральної конкурентоспроможності туристичної сфери українсько-польського прикордоння може розглядатися транскордонний туристичний кластер, в межах якого можна реалізувати необхідні заходи з покращання якості туристичних та готельних послуг, розвитку сільського зеленого, агро- та екотуризму як доповнюючих та супутніх видів туристичної діяльності, а також покращити виробничу туристичну інфраструктуру локальних курортно-рекреаційних комплексів, малих історичних міст, реалізувати програми розвитку дитячого, молодіжного та спортивного туризму і спільних інвестиційно-інноваційних проектів.

До базисних (природних та набутих) факторних переваг конкурентоспроможності українсько-польського транскордонного туристичного кластера відносяться: потенціал унікальних природно-мінеральних ресурсів лікувального і рекреаційного призначення, існуюча матеріально-технічна база рекреації та туризму; природно-кліматичні можливості розвитку різних видів сезонного та несезонного туризму; збереження і розширення, в останні роки, попиту на туристично-рекреаційні послуги для споживачів із країн СНД, ЄС, ЦСЄ; унікальність історичних, природних, архітектурних та культурних пам'яток, спільність історичних подій; сприятливе географічне

розташування на перетині транзитних міжнародних шляхів (автомобільних, залізничних та авіаційних сполучень); інтелектуальний потенціал та висококваліфіковані працівники сфери охорони здоров'я, рекреації та освіти; заклади культури, освіти, науки, релігії та мистецтва європейського значення; збереження національних традицій та самобутнього народного мистецтва; досвід проведення ярмарків, виставок, фестивалів, конгресів.

Загалом систематизація переваг та узагальнення соціально-економічних, географічних і природнокліматичних передумов конкурентоспроможності саме процесу співробітництва дозволяють розглядати українсько-польський туристичний кластер як територію прикордонних регіонів сусідніх країн, де на добровільних засадах, із поглибленням виробничих, інформаційних, консалтингових та освітньо-тренінгових відносин на основі інституційних угод системно інтегровані економічні агенти туристичної сфери та суміжних галузей (туристичні підприємства; постачальники базових та додаткових послуг із розміщення, харчування, транспортування, екскурсійного обслуговування, а також постачальники санаторно-курортних, страхових, інформаційних послуг; освітні заклади та науково-дослідні установи; громадські організації, органи місцевого самоврядування, регіональні агенції розвитку та ін.), об'єднані генеральною метою підвищення рівня конкурентоспроможності спільних туристичних продуктів, розроблених на територіях обох країн, та покращання соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів²⁵¹.

З позицій структурно-функціонального підходу для вибору виду кластерної стратегії використаємо такі основні характеристики кластерів: (1) географічна (просторова побудова кластерів економічної активності від місцевих до глобальних); (2) горизонтальна (об'єднання кількох галузей чи секторів у більшому кластері); (3) вертикальна (кластери охоплюють і суміжні етапи виробничого процесу чи галузі; при цьому важливо, хто саме з учасників є ініціатором та інноватором створення кластера); (4) латеральна (поєднання різних секторів, які забезпечують економію за рахунок ефекту масштабу і нових композицій продуктів та послуг); (5) технологічна (сукупність галузей, що використовують одну і ту ж технологію); (6) фокусна (кластер

²⁵¹ Мігущенко Ю. В. Кластерна модель українсько-польського транскордонного туристичного співробітництва: очевидні переваги та бар'єри реалізації / Мігущенко Ю. В. // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сб. науч. труд. Донецк: ДонНУ, 2009. – С. 400-406.

об'єднує суб'єкти туристичної та інших видів діяльності, зосереджених навколо одного центру – підприємства, НДІ, інноваційної організації або навчального закладу); (7) якісна (вирішуються не лише аспекти реального співробітництва, але і його особливості)²⁵².

Створення українсько-польського туристичного кластера передбачає узагальнення та оцінку адаптивності прикладних рекомендацій з виявлення соціально-економічних передумов, досвіду створення та функціонування кластерів у різних країнах світу. В межах п'яти етапів створення кластера окреслимо та систематизуємо модифіковані принципи та перелік заходів кластеризації²⁵³ з урахуванням географічної (українсько-польської) специфіки природних та набутих факторних конкурентних переваг туристичної діяльності (табл. 4.2).

На першому етапі виникнення кластера, обумовленому природними, історичними, географічними, ресурсними факторними перевагами, важливою і необхідною передумовою ефективної структурної побудови кластера вважаємо здійснення логічно взаємопов'язаних організаційно-інституціональних заходів:

– вибір потенційних учасників і доведення до зацікавлених осіб ініціативи створення кластера як ключової ланки реалізації стратегії транскордонного туристичного співробітництва;

– пошук, вибір і залучення інвесторів, визначення ролі та відповідальності недержавних інституціональних учасників кластера (агенцій економічного розвитку, науково-дослідних інститутів, навчальних закладів, асоціацій підприємців);

– якісна та кількісна прогностна оцінка економічних, соціальних, екологічних ефектів створення кластера (за показниками локалізації, концентрації зайнятості, ефективності співробітництва суб'єктів туристичної галузі прикордонних регіонів);

– окреслення просторових меж туристичного кластера за критеріями: ширших, ніж для промислового кластера, оптимальних для вирішення ключових проблем розвитку територіально-господарських комплексів; раціоналізації бюджету промоційних заходів; впливу економічних факторів.

²⁵² Варналій З.С. Кластери в умовах глобальної конкуренції // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : Монографія / Варналій З.С., Макогон Ю.В., Медведкін Т.С. / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 574.

²⁵³ A Governor's Guide to Cluster-Based Economic Development / National Governors Association, 2002. – 48 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nga.org.

Таблиця 4.2

Організаційно-інституціональні характеристики основних етапів створення українсько-польського транскордонного туристичного кластера (ТТК)

Етапи створення	Зміст заходів
<p>I ЕТАП Ініціатива створення кластера</p>	<p>1.1. Закріплення як головної організації на початковому етапі формування ТТК Львівської асоціації розвитку туризму та локального або регіонального відділення Польської туристичної організації.</p> <p>1.2. Поширення ідеї створення ТТК через інформаційні ресурси організації та місцеві засоби масової інформації.</p> <p>1.3. Залучення нових учасників (науково-дослідні установи, навчальні заклади, тренінгові центри, туристичні підприємства, туристичні об'єкти, страхові, фінансові, аудиторські, інформаційні компанії, громадські туристичні організації, туристичні відділи та управління органів місцевого самоврядування).</p> <p>1.4. Проведення якісної і кількісної оцінки доцільності та ефективності кластерного утворення за показниками концентрації туристичних підприємств, туристичних об'єктів, кількості працівників у туристичній сфері, взаємозв'язків між економічними агентами, можливостей створення пілотних кластерних утворень, розвитку туристичної інфраструктури.</p> <p>1.5. Окреслення просторових меж кластера в межах Львівської, Волинської, Закарпатської областей України, Подкарпатського, Любельського воєводства Польщі.</p>
<p>II ЕТАП Формування групи підприємств-лідерів</p>	<p>2.1. Обрання найбільш активних учасників на етапі виникнення кластера у групу лідерів за принципом зацікавленості у розвитку партнерських відносин із іншими підприємствами та організаціями.</p> <p>2.2. Формування мережі українсько-польських туристичних підприємств, які і стануть ядром кластерів.</p> <p>2.3. Укладання угод про співробітництво та інституційних угод між підприємствами-лідерами.</p>
<p>III ЕТАП Прогнозна оцінка діяльності ТК та формування місії кластера як інтегрального утворення з чітко окресленою метою діяльності</p>	<p>3.1. Місія кластера пов'язана з реалізацією стратегії покращання якості життя населення українсько-польського прикордоння через формування ефективної соціальної інфраструктури, відповідно до стандартів ЄС, активізацію господарювання в туристично-рекреаційній та суміжних сферах і галузях, покращання туристичної та загальної інфраструктури.</p> <p>3.2. Головна мета — посилення інтегральної конкурентоспроможності туристичного співробітництва в транскордонних регіонах через спільне та взаємовигідне використання природних та набутих факторних переваг туристичного потенціалу прикордонних регіонів сусідніх держав.</p>
<p>IV ЕТАП Вибір і розробка напрямів та плану конкретних заходів пілотних проектів діяльності</p>	<p>4.1. Основними напрямками визначені: (1) формування і реалізація спільних туристичних продуктів і програм; (2) позиціонування українсько-польського туризму на міжнародних ринках; (3) покращання соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, зайнятості населення, стимулювання ділової активності в туристичній сфері.</p> <p>4.2. До першочергових заходів віднесені розробка: (1) пілотних підпроектів туристичних кластерів; (2) спільних тематичних туристичних продуктів; (3) спільного символу (бренда, знака) для промоції на міжнародних туристичних ринках, участь у виставково-ярмаркових заходах та ін.</p>
<p>V ЕТАП Інституціоналізація кластерної ініціативи</p>	<p>5.1. Створення Транскордонного центру інноваційного розвитку туризму — координатора здійснюваних заходів з посилення конкурентоспроможності туристичного співробітництва в українсько-польському транскордонному регіоні.</p> <p>5.2. Створення двох доповнюючих партнерських організацій-координаторів діяльності учасників кластера на території однієї країни та зміцнення зв'язку з партнерською організацією іншої через формування нормативно-розпорядчих документів регіонального рівня управління.</p>

На другому етапі утворення кластера головним є вибір учасників групи підприємств-лідерів. Організація сприяння розвитку кластеру відіграє провідну роль на цьому етапі і може бути на початку асоціативною з розвитком та оформленням юридичного статусу. Саме ця організація (ядро кластера) визначає сукупність зацікавлених суб'єктів із розширенням території кластера та залученням інших підприємств, організацій та установ. Доцільно розглядати й ключових учасників, які на початковій стадії можуть пасивно спостерігати за успішністю кластерної ініціативи.

Третій етап здійснюваних заходів передбачає прогностичний аналіз діяльності кластера та формування його місії як самостійного організаційно-правового транскордонного утворення з окресленими головними цілями: зростання обсягів прибутку від господарської діяльності учасників; збільшення кількості учасників; підвищення рівня зайнятості; посилення конкурентних позицій туризму у транскордонному регіоні; створення та маркетинг спільних продуктів і послуг на міжнародному та європейському туристичних ринках.

Четвертий етап, після формування складу основних учасників включає обґрунтування і затвердження спільної стратегії та планів операційних програм діяльності за окремими напрямками, сукупності заходів досягнення тактичних цілей і генеральної мети функціонування. До таких напрямків відносяться: формування спільних туристичних продуктів та позиціонування їх на міжнародних ринках; прискорення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів через сприяння зайнятості, діловій активності в туристичній сфері. Як першочергові відзначимо заходи розробки та реалізації пілотних підпроектів кластера, тематичних туристичних продуктів, символу (бренда, знака) для промоції на міжнародних і європейських туристичних ринках.

П'ятий етап формування транскордонного туристичного кластера включає заходи з інституціоналізації кластерної ініціативи, тобто формування законодавчого та нормативно-розпорядчого базису, а також методичного забезпечення функціонування кластера як системи взаємопов'язаних спільною метою і правилами господарювання учасників, а також уповноваження конкретного організатора (ініціатора) кластера.

Для ефективного функціонування і розвитку організації потрібно постійно діяти до зниження піку «хвилі» ентузіазму. Зі світової практики можна побачити, що процес формування кластера може

тривати від 12 до 24 місяців. При цьому бажаною є фінансова стійкість та фаховість організації-ініціатора, яка залишається активним членом групи підприємств-лідерів і повинна вирішувати проблеми менеджменту і координації діяльності учасників для стабільного розвитку кластера.

Як альтернативну можна розглядати неформальну організацію, створену при відсутності довіри між учасниками кластера, що ускладнює виконання спільних обов'язків, або коли відносини між потенційними учасниками кластера є стабільними та базується на довірі, але існують лідери співпраці, а формально координуюча організація не може підтримувати спільні види діяльності.

До факторних конкурентних переваг створення туристичного кластера, порівняно з ізольованими та відокремленими утвореннями та підприємствами-конкурентами, відносяться: (1) доступ до більшого числа постачальників суміжних послуг, адаптованих до вимог споживачів; (2) прозорість і законність застосування різних схем податкового планування; (3) ефективне державно-приватне партнерство в інноваційному процесі; (4) удосконалення державного управління з переходом від прямого регулювання до опосередкованого стимулювання ділової активності; (5) динамічність і гнучкість функціонування (швидке зростання, стимулювання створення нових кластерів та об'єднань, згортання неефективної діяльності); (6) усунення перешкод доступу на нові ринки за рахунок уніфікації інституційного базису господарювання в межах кластера, поширення позитивного іміджу кластера на його учасників; (7) адаптація системи та якості професійних освітніх послуг до потреб учасників кластера, забезпечення рівного доступу до відповідних трудових ресурсів; (8) активізація інноваційної компоненти розвитку регіону за участю навчальних закладів, науково-дослідних установ та експертно-консультаційних фірм.

До ефектів для учасників туристичного кластера на різних рівнях управління віднесемо:

1) для туристичних підприємств – посилення конкурентоспроможності; розширення клієнтської бази і ділових контактів; покращання наукової обґрунтованості рішень із розробки нових продуктів (послуг) та виходу на нові ринки; набір висококваліфікованих співробітників;

2) для навчальних закладів – реалізацію наукових розробок; проведення практики, стажування та працевлаштування студентів та випускників;

3) для населення регіонів – створення додаткових робочих місць; покращання якості життя, соціально-економічної ситуації на локальному рівні;

4) для споживачів туристичних послуг – забезпечення належного рівня якості, комплексності та диверсифікованості послуг; оновлення туристичних продуктів для всіх категорій клієнтів.

З урахуванням розглянутої послідовності етапів створення і функціонування українсько-польського транскордонного туристичного кластера раціонально доцільна структурно-функціональна та організаційна побудова визначається системою взаємозв'язків між ключовими елементами моделі складу системи – інституціональною, фінансовою, нормативно-методичною, забезпечуючою, інформаційною підсистемами (рис. 4.6).

Як основну місію кластера визначено реалізацію стратегії та системи засобів і методів підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів для покращення якості життя населення через формування ефективної соціальної інфраструктури, відповідної до стандартів ЄС, активізацію туристично-рекреаційної діяльності та господарювання в суміжних галузях регіональної економіки, покращання якості туристичної та загальної інфраструктури.

Для досягнення максимального синергічного та інтегрального ефекту визначені вище функціональні структурні підсистеми управління кластером доцільно поєднати з просторовим розміщенням у прикордонних регіонах, а також із представництвами обох сторін. Враховуючи вищий рівень розвитку інституціонального базису регулювання господарської діяльності в сфері туризму, фінансовий, юридичний, інформаційно-інноваційний, маркетинговий підрозділи та наглядову раду кластера доцільно розмістити у регіонах Польщі, а відділ стратегічного програмування та менеджменту, консультативно-навчальний відділ та виконавча дирекція – у прикордонних регіонах України.

Крім суто функціональної організації, для реалізації пропонованого і об'єктивно необхідного поєднання проблемно- і програмно-цільового підходів, доцільно застосувати дивізійну, бригадну та матричну форми організації управління.



Рис. 4.6. Структурно-функціональна модель українсько-польського транскордонного туристичного кластера

Зокрема, дивізіональну форму управління – для менеджменту процесом реалізації пілотних підпроектів, наприклад перекваліфікації персоналу.

Бригадна форма більшою мірою застосовується для територіально сконцентрованих пілотних підпроектів, створення взаємопов'язаних локальних туристично-рекреаційних комплексів Львівської, Волинської областей та Подкарпатського воєводства. Матричну форму бажано використовувати для програмно-цільового вирішення проблем і усунення бар'єрів досягнення інтегрального ефекту транскордонного туристичного співробітництва із допомогою пілотних підпроектів.

Взаємодія всіх структурно-функціональних підсистем кластера не лише підвищить конкурентоспроможність туристичного співробітництва в межах транскордонного регіону та ефективність роботи всіх учасників, але й сформувати нові спільні туристичні послуги та продукти.

Виявлені соціально-економічні передумови, туристичні та інфраструктурні ресурси дозволяють виокремити такі найперспективніші пілотні підпроекти (субкластери) туристичного кластера України та Польщі: (1) сільського зеленого та екологічного туризму; (2) лікувально-оздоровчого туризму з ядром у формі локальних курортно-рекреаційних комплексів; (3) пізнавального туризму; (4) спортивного та екстремального туризму (екстремальні, водні, повітряні, гірські види спорту, велоспорт); (5) релігійно-духовного туризму; (5) вузькоколіїних залізниць; (6) туризму малих міст; (7) освітнього туризму.

Формування визначених пілотних кластерів передбачає систему логічно взаємопов'язаних зв'язків та структурно-збалансованих етапів реалізації. Зокрема, без формування освітнього кластера в туристичній сфері неможлива ефективна реалізація жодного з інших пілотних проектів. Кластер (2) може поєднуватися з кластерами (3), (4), (5) та (6), а кластер (1) фактично пов'язуватися майже з усіма іншими, забезпечуючи максимально широку диференціацію послуг зеленого туризму. Кластери (3) та (6) об'єднані тим, що значна частина культурної історичної спадщини, яка є основним об'єктом пізнавального туризму, розміщена в малих містах прикордоння.

З урахуванням масштабності і обсягів витрат на реалізацію особливо важлива прогностна оцінка наслідків реалізації. Об'єктивні передумови створення туристичного кластера, потенційні ризики та труднощі функціонування, взаємодія основних функціональних підсистем дозволяють віднести до очікуваних результатів (ефектів)

функціонування кластера, які відповідають сформульованій місії створення: (1) соціально-економічний розвиток та конкурентоспроможність прикордонних регіонів, зокрема зростання рівня зайнятості, зміцнення горизонтально-інтегрованих зв'язків між суб'єктами господарської діяльності, підвищення ділової активності; (2) спільні туристичні продукти, туристичний бренд та просування і реалізація їх через мережу туристичних агентств на транскордонному та міжнародному ринках; (3) формування нових кластерних ініціатив на засадах інноваційного розвитку; (4) посилення інтегральної конкурентоспроможності туристичного співробітництва транскордонного регіону; (5) підвищення ефективності солідарної участі і взаємодії приватного сектору, держави, дослідницьких та освітніх установ в інноваційному процесі із застосуванням новітніх форм державно-приватного партнерства у туристичній сфері; (6) збільшення обсягів туристичних потоків та доходів від туристичної діяльності, підвищення якості туристичних продуктів (послуг) та обслуговування; (7) розширення пропозиції ринку кваліфікованої робочої сили для туризму внаслідок адаптації професійної освіти до потреб підприємств.

4.3. Забезпечення конкурентоспроможності в умовах активізації інтеррегіонального співробітництва

Поглиблення євроінтеграційних процесів сприяє активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону, посиленню його ролі як самостійного суб'єкта міжнародного співробітництва та запровадженню нових інструментів співробітництва з сусідніми країнами-членами ЄС на регіональному рівні. Зокрема, політика згуртування ЄС передбачає впродовж 2007-2013 рр. реалізацію програм європейської територіальної співпраці за транскордонним, міжнародним і міжрегіональним напрямками. Співробітництво областей України з регіонами країн ЄС відбувається в межах програм Європейського інструменту сусідства і партнерства, в яких можуть брати участь Івано-Франківська, Тернопільська та Рівненська області України, Гомельська область та східна частина Мінської області, а також м. Мінськ у Білорусії, яким надано статус прилеглих територій²⁵⁴. Таким чином, створюються підстави для активізації інтеррегіонального співробітництва, яке

²⁵⁴ Від Програм добросусідства – до Нового інструмента сусідства і партнерства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/pages.php?ac=arch&atid=74786>.

передбачає залучення до участі у транскордонних проектах суб'єктів суміжних територій різних країн та територій, що не мають спільного кордону.

Розширення участі областей України в проектах інтеррегіонального співробітництва дозволить в умовах асиметрії регіонального розвитку об'єднувати соціально-економічний потенціал та факторні конкурентні переваги прикордонного розташування окремих регіонів для посилення їх міжнародної конкурентоспроможності. Проте реалізації моделі інтеррегіонального співробітництва в Україні перешкоджає низка економічних та інституціональних чинників. Зовнішньоекономічне співробітництво регіонів характеризується неефективною структурою експорту та імпорту, яка призводить до зовнішньої технологічної залежності і поглиблення просторово-структурних диспропорцій в економіці регіону. На рівень міжнародної конкурентоспроможності регіонів негативно впливають також технологічна відсталість промислових підприємств, низький рівень наукомісткості виробництва, поступова втрата науково-технічного потенціалу в галузях та секторах економіки.

Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних регіонів значною мірою зумовлений недосконалим інституційним забезпеченням міжнародного співробітництва на регіональному рівні та проблемами інституційного характеру. По-перше, спостерігається надмірна централізація державного управління міжнародним співробітництвом регіонів, що обмежує повноваження місцевих органів влади з укладання і реалізації угод та спільних проектів із регіонами країн ЄС зокрема, фінансові можливості підтримки транскордонної співпраці. По-друге, в державних програмах підтримки прикордонного, транскордонного та єврорегіонального співробітництва не враховуються інтереси областей України, що не мають спільного кордону з країнами ЄС, внаслідок чого ці регіони не залучаються до участі в європейських програмах сусідства і партнерства. По-третє, органи місцевого самоврядування мають право здійснювати транскордонне співробітництво з органами місцевого самоврядування інших держав, але в переліку повноважень обласних рад не передбачено розробку і реалізацію програмних документів міжнародного співробітництва, не визначено джерел фінансування програм.

В Україні ухвалено низку загальнодержавних програмних документів, які визначають пріоритети державної регіональної політики та забезпечують державну підтримку участі прикордонних

областей у співпраці з регіонами інших країн (Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки), реалізуються регіональні стратегії та програми соціально-економічного розвитку областей. Компаративний аналіз програмних документів показує відсутність системного підходу до формування стратегічних напрямів міжнародного співробітництва регіонів, що виявляється в неузгодженості пріоритетів регіонального розвитку, визначених урядовими програмами, із стратегічними цілями, передбаченими у регіональних стратегіях розвитку, та пріоритетними напрямами співробітництва згідно з міжнародними угодами, укладеними на регіональному рівні. Пріоритетні напрями співробітництва, задекларовані в міжнародних угодах областей України із територіально-адміністративними одиницями інших країн, не завжди базуються на природних чи набутих конкурентних перевагах регіонів та враховують їх міжнародну конкурентоспроможність.

Внаслідок недосконалого інституційного забезпечення рівень активності міжнародного співробітництва областей України залишається невисоким, недостатньо ефективні укладені угоди про співпрацю територіально-адміністративних одиниць України та інших країн, вітчизняні підприємства не використовують переваги участі в міжнародних проектах за підтримки технічних програм структурних фондів ЄС. В цих умовах необхідна розробка і запровадження такого інструмента державної регіональної політики, який через активізацію участі регіонів у міжнародних проектах дозволить максимально використати конкурентні переваги регіональної спеціалізації для покращення соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечити позитивне сальдо зовнішньої торгівлі та послабити імпортозалежність регіональної економіки.

Для реалізації масштабних проектів співробітництва адміністративно-територіальних одиниць декількох країн необхідними умовами є належні обсяги фінансування, інфраструктурне та інформаційне забезпечення. Виконати зазначені умови без відповідної інституційної бази неможливо. Саме тому інтеррегіональне співробітництво повинно відбуватися за активної підтримки держави. Успішна реалізація проектів у межах інтеррегіонального співробітництва визначається не лише ефективними інституціями регіонів однієї країни, а й їх узгодженістю та взаємозв'язком з інституціями інших країн, з регіонами яких вони співпрацюють. Це, своєю чергою, потребує

ефективних інструментів регіональної політики, які би забезпечили фінансову та інституційну підтримку участі вітчизняних підприємств і організацій у спільних міжнародних проектах згідно з вимогами програм ЄС. З огляду на стан інституційного забезпечення регіонального розвитку і підтримки участі регіонів у транскордонних проектах актуальною є розробка в кожній області України такого програмного документа, який узгоджуватиметься із загальнодержавними стратегіями зовнішньоекономічної політики та стратегіями розвитку регіонів і передбачатиме механізми міжнародного співробітництва з урахуванням специфіки і конкурентних переваг міжнародного поділу праці на мезорівні ієрархії управління.

Проблемам формування регіональної політики в Україні присвячено праці провідних вітчизняних вчених. Проте, незважаючи на те, що вчені-регіоналісти вбачають удосконалення інституційного забезпечення регіонального розвитку у реалізації спеціальних (цільових) програмних документів та обґрунтовують доцільність розробки і запровадження регіональних програм чи стратегій міжнародної діяльності, ці пропозиції переважно стосуються співпраці прикордонних регіонів із суміжними територіально-адміністративними одиницями інших країн. Крім того, не розробленими залишаються механізми узгодження загальнонаціональних та регіональних інтересів у сфері міжнародного співробітництва з метою забезпечення ефективного територіального та галузевого розвитку.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. передбачає розвиток міжрегіонального співробітництва за двома пріоритетними напрямками: розширення міжрегіональної економічної взаємодії та розвиток транскордонного, у тому числі єврорегіонального, співробітництва²⁵⁵. У цьому документі міжнародне співробітництво регіонів розглядається лише як транскордонне (прикордонне), а для регіонів, що не мають спільного кордону з іншими країнами, в пріоритетних напрямках розвитку міжнародна співпраця взагалі не передбачена. Крім того, співробітництво з країнами ЄС планується лише в межах існуючих єврорегіонів чи шляхом створення нових.

Таким чином, у вказаній стратегії поняття міжнародного співробітництва регіонів обмежується транскордонним співробітництвом (ТКС), що звужує сферу застосування окремих інструментів її

²⁵⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

реалізації (угоди щодо регіонального розвитку, регіональні стратегії розвитку) для зміцнення міжнародної конкурентоспроможності областей України. У той же час Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 рр. визначає проекти, яким надається державна фінансова підтримка²⁵⁶, але можливість участі регіонів обмежується умовами географічного розташування.

Відповідно, й у регіональних стратегіях соціально-економічного розвитку існує низка інституціональних недоліків: напрями міжнародного співробітництва окреслено загально, без визначення конкретних галузей і конкурентних переваг; не розроблено механізми реалізації та фінансування міжнародних проектів. Так, у Стратегії розвитку Львівської області до 2015 р. стратегічна ціль 2 «Львівська область – ворота України до Європейського Союзу» окреслює завдання щодо використання переваг прикордонного розташування, розвитку транскордонного співробітництва та участі регіону у міжнародних програмах²⁵⁷, при цьому відсутній взаємозв'язок із загальнодержавними документами. Пріоритетні напрями розвитку галузевої структури Львівської області, визначені у Державній стратегії, не відобразилися у стратегічній цілі 2 регіональної стратегії, реалізація якої могла би стати основою секторальної інтеграції на регіональному рівні.

У зв'язку з викладеним вважаємо за доцільне розробку і реалізацію у кожній області України програм міжнародного співробітництва, які визначатимуть пріоритетні галузі, можливості і ресурси їх розвитку з орієнтацією на посилення конкурентоспроможності регіону. На основі обґрунтованих в програмах напрямів посилення міжнародної конкурентоспроможності регіону, пріоритетів зовнішньої торгівлі та закордонного інвестування формується перелік спільних проектів, розробка і реалізація яких може відбуватися за участю партнерів і з інших областей України. Міжнародний характер спільних проектів передбачає залучення зарубіжних учасників та використання фінансової допомоги програм Європейського Союзу в процесі транскордонного співробітництва. При цьому в програмі можна передбачити різні варіанти спільних проектів та альтернативи співробітництва.

²⁵⁶ Постанова Кабінету Міністрів України № 1819 від 27 грудня 2006 р. «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guon.kiev.ua>.

²⁵⁷ Стратегія розвитку Львівської області до 2015 року: економіка, суспільство, середовище. Моніторинг за 2007 р. – Вип. 6. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2008 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oblrada.lviv.ua/programs/Starategy.pdf. – С. 211-241.

Зокрема, в контексті ефективної реалізації моделі інтеррегіонального співробітництва перспективними вважаємо проекти транскордонної співпраці західних областей України із залученням вітчизняних регіонів, що не мають спільного кордону з країнами ЄС (наприклад, Донецької, Полтавської, Сумської і Харківської областей).

З положень теорій державного управління поняття «регіональна програма» визначається як «поєднання макро- і мікроекономічних інструментів регіонального розвитку, які мають сприяти прискореному економічному зростанню регіону з метою підняття його до рівня більш розвинених регіонів»²⁵⁸. На відміну від стратегії, яка визначає загальні напрями територіального розвитку на довгострокову перспективу, регіональна програма охоплює коротко- або середньостроковий період і передбачає детальну розробку оптимальних шляхів розвитку регіону на основі узгодження територіальних і галузевих інтересів.

Виходячи з вищенаведених визначень, регіональна програма міжнародного співробітництва повинна забезпечити таку організацію зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні, яка би дозволила регіону максимально використати наявні конкурентні переваги у співпраці з іншими країнами. Причому зміцнення позицій регіону у розвитку тих галузей, що характеризуються низькою конкурентоспроможністю, повинно відбуватися за рахунок співпраці як із вітчизняними регіонами, так і з зарубіжними партнерами. З цього погляду необхідно розробляти положення програми і напрями її реалізації з урахуванням особливостей та ефективності існуючого механізму регулювання міжнародної співпраці на регіональному рівні, щоб забезпечити системний характер його функціонування.

Програма сприятиме усуненню недоліків інституційного забезпечення міжнародного співробітництва регіону лише за умови раціональної побудови її структури та включення блоків, які б узгоджувалися з чинними програмними документами загальнодержавного та регіонального рівня і доповнювали б їх за рахунок детальної розробки та скоординованості всіх напрямів співпраці (рис. 4.7).

Головним розділом програми є розділ «Міжнародна конкурентоспроможність», що окреслює пріоритетні сфери міжнародного співробітництва регіону на основі його конкурентних переваг та визначає зміст інших розділів цього документа.

²⁵⁸ Голікова Т. В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика : монографія / Т. В.Голікова. – К. : НАДУ, 2007. – С. 95.

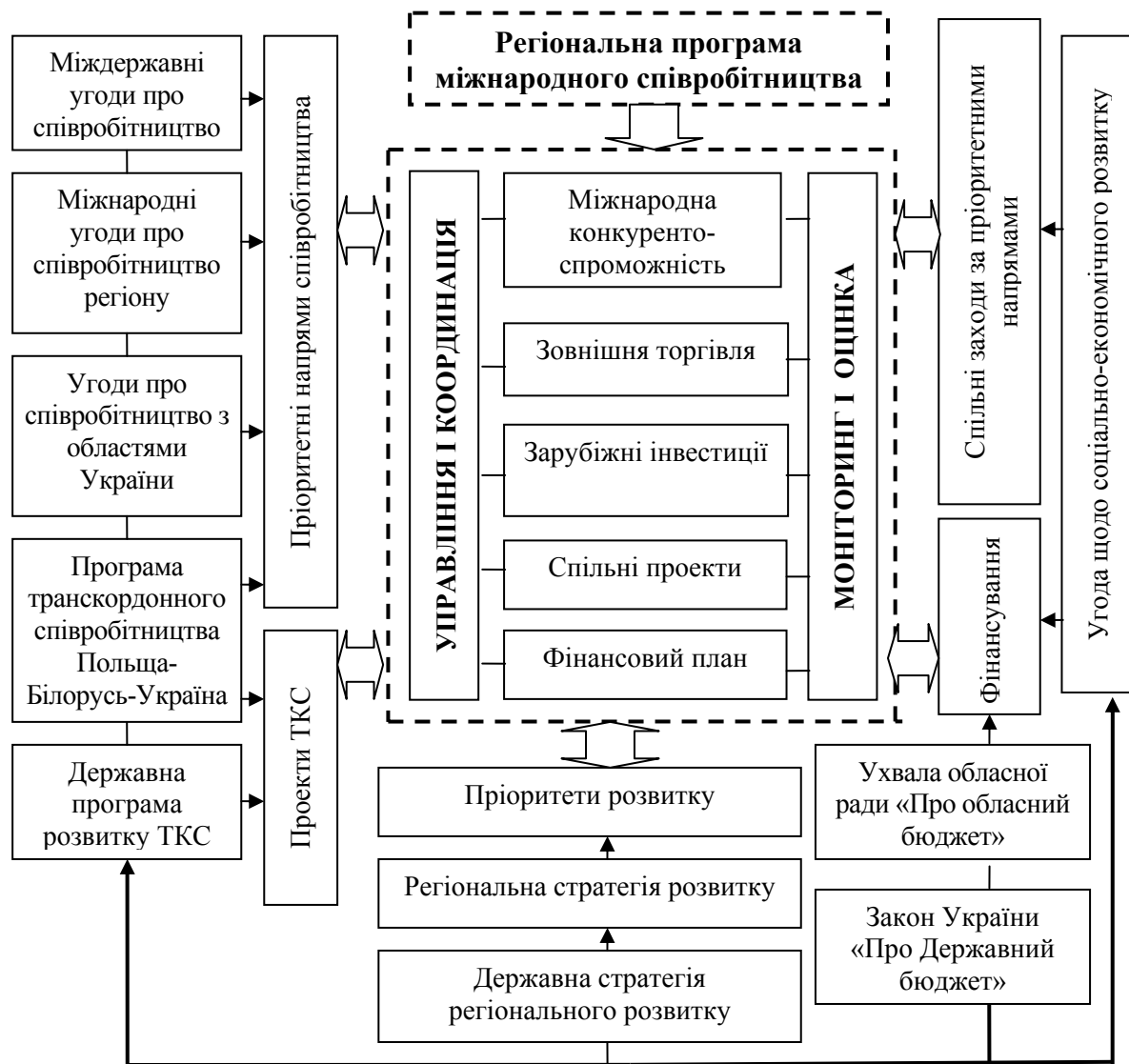


Рис. 4.7. Регіональна програма міжнародного співробітництва в системі інституціонального забезпечення конкурентоспроможності регіону

Обґрунтування напрямів співробітництва базується на результатах дослідження соціально-економічного стану регіону, аналізу його зовнішньоекономічної діяльності та оцінки ефективності реалізації міжнародних проектів і потребує узгодження пріоритетів з регіональною стратегією розвитку та спільних заходів за пріоритетними напрямками в угоді щодо соціально-економічного розвитку.

Ефективне використання конкурентних переваг регіонального господарського комплексу повинно забезпечити позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу і покращення структури експорту на основі збільшення частки високотехнологічної продукції та наукомістких послуг. Для підвищення ефективності зовнішньої торгівлі важливими є умови функціонування наукомістких галузей у

регіоні, тому в угоді щодо соціально-економічного розвитку необхідно передбачити відповідні заходи з підтримки інноваційної діяльності.

Як відомо, однією з головних проблем розвитку високотехнологічного виробництва є недостатні обсяги фінансування інноваційних підприємств. Вирішенню цієї проблеми сприятиме запровадження механізму державно-приватного партнерства в системі фінансування регіонального розвитку, наприклад створення регіонального венчурного фонду, кошти якого формуватимуться за участю державного і місцевого бюджетів та приватних (вітчизняних і закордонних) інвесторів.

Зауважимо, що вдосконалення інноваційно-інвестиційної інфраструктури в регіоні ще не гарантує надходження значних обсягів інвестицій та їх спрямування саме в ті галузі, розвиток яких неможливий без інвестицій. Необхідною складовою привабливого інвестиційного клімату є інституційне забезпечення процесу інвестування як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. В окремих областях України реалізуються програми сприяння залученню іноземних інвестицій (Програма сприяння бізнесу та інвестиціям «Назустріч інвесторам» у Львівській області, Програма залучення іноземних інвестицій у Дніпропетровську область на 2004-2010 рр., Програма сприяння залученню іноземних інвестицій в Одеську область на 2009 р.). Проте заходи активізації зарубіжного інвестування переважно мають інформаційно-декларативний характер, а механізми залучення іноземних інвестицій на регіональному рівні є недостатньо розробленими. Тому існує необхідність деталізації інвестиційного плану регіону, який повинен містити не лише перелік пріоритетних галузей, а й визначати умови залучення інвестицій для кожної окремої інвестиційної пропозиції. Крім того, для об'єктів із низьким рівнем інвестиційної привабливості доцільно передбачати преференції та пільгові умови інвестування.

Зважаючи на те, що в областях України, суміжних із країнами-членами ЄС, спільні проекти переважно орієнтовані на отримання допомоги в межах Європейського інструменту сусідства і партнерства, регіональні програми міжнародного співробітництва цих регіонів повинні враховувати можливості фінансування зі структурних фондів та часові горизонти програмування в ЄС. Відповідно, й у фінансовому плані програми необхідно виокремлювати проекти, які реалізуються з використанням коштів ЄС. Крім того, фінансовий план повинен визначати загальні обсяги фінансування проектів міжнародного

співробітництва, структурний розподіл цих коштів за джерелами їх надходження та видатки у галузевому розрізі за роками. Наголосимо, що важливим є попереднє формування бюджету програми на основі видатків, передбачених на фінансування міжнародного співробітництва у державному та місцевому бюджетах, після чого за результатами конкурсу затверджується перелік проектів.

Складний та комплексний характер програми потребує ефективного управління процесом реалізації на основі моніторингу й оцінки результативності її заходів. Оцінку ефективності реалізації програми здійснює моніторинговий комітет, до складу якого повинні входити представники місцевих органів влади та громадських організацій. Результати оцінки подаються у відповідні відділи Міністерства регіонального розвитку та будівництва і Міністерства економіки України. За результатами моніторингу й оцінки приймаються рішення щодо коригування окремих цілей програми і засобів їх досягнення.

Доцільність розробки і реалізації регіональної програми міжнародного співробітництва зумовлена необхідністю вдосконалення системи інституційного забезпечення регіонального розвитку в умовах посилення процесу євроінтеграції. Концептуальні засади формування програми ґрунтуються на принципах інтеррегіональної моделі співробітництва і передбачають поглиблення міжрегіональних зв'язків у нашій країні та посилення на їх основі конкурентних позицій регіонів на міжнародних ринках. Відповідно, структурна побудова програми включає блоки, в яких на основі оцінки міжнародної конкурентоспроможності визначені пріоритетні напрями міжнародного співробітництва та перелік перспективних спільних проектів, джерела й обсяги їх фінансування, узгодженість із іншими державними програмними документами, що в сукупності забезпечить комплексне управління міжнародним співробітництвом на регіональному рівні.

Перспективним напрямом є і реалізація інтеррегіонального співробітництва на основі активізації інноваційної діяльності, модернізації виробництва, посилення здатності науково-дослідних установ та підприємств створювати і впроваджувати новітні технології. В процесі такого співробітництва передбачається досягнення таких головних цілей: сприяння впровадженню інновацій, що підвищують конкурентоспроможність господарських суб'єктів і покращують якість життя населення; збереження, ефективне використання і розвиток науково-технічного потенціалу регіонів; зміцнення взаємозв'язків науково-дослідного комплексу з промисловим виробництвом, органами влади.

Розглянемо основні принципи моделі інтеррегіонального співробітництва на прикладі реалізації спільних проектів Львівською областю і Подкарпатським воєводством Польщі із залученням Полтавської області. Спільні проекти, що реалізуються в межах інтеррегіонального співробітництва, повинні відповідати стратегічним цілям і пріоритетам розвитку, передбаченим у відповідних програмних документах регіонів-учасників. Так, у регіональній програмі міжнародного співробітництва Львівської області необхідно визначити пріоритетні сфери та напрями співробітництва, які би забезпечили посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону на основі ефективного використання конкурентних переваг у науково-технічній сфері, зміцнення слабких місць одного регіону за рахунок сильних місць іншого.

Результати аналізу показників виробничої та інноваційної діяльності галузей промисловості Львівської області і Подкарпатського воєводства дозволяють сформулювати основні напрями співпраці вказаних регіонів на основі активізації інноваційної діяльності, визначити галузі-донори та галузі-реципієнти інновацій та окреслити характер взаємозв'язків між ними: (1) обмін новими розробками галузей, що є донорами інновацій в обох регіонах; (2) передача інновацій від галузі-донора одного регіону до галузі-реципієнта іншого регіону; (3) співпраця у науково-технічній сфері галузей-реципієнтів двох регіонів із метою розробки необхідних інновацій (рис. 4.8).

Як галузі-донори визначені ті, що розробляють, виготовляють інновації з метою власного використання і комерційної передачі підприємствам інших галузей для впровадження та оновлення виробничих процесів, а також, відповідно до отриманих охоронних документів на об'єкти промислової власності, надають право підприємствам цієї ж галузі в інших регіонах виробляти і реалізовувати нову продукцію на основі укладених ліцензійних угод чи договорів про уступку патентів.

Ґрунтуючись на результатах проведеного аналізу, визначимо основні напрями співробітництва промислових підприємств прикордонних регіонів. По-перше, з метою посилення конкурентних позицій інноваційно активних галузей Подкарпатського воєводства і Львівської області необхідно здійснювати науково-технічну співпрацю підприємств із виробництва машин та устаткування, автотранспортних засобів та іншого транспортного устаткування.

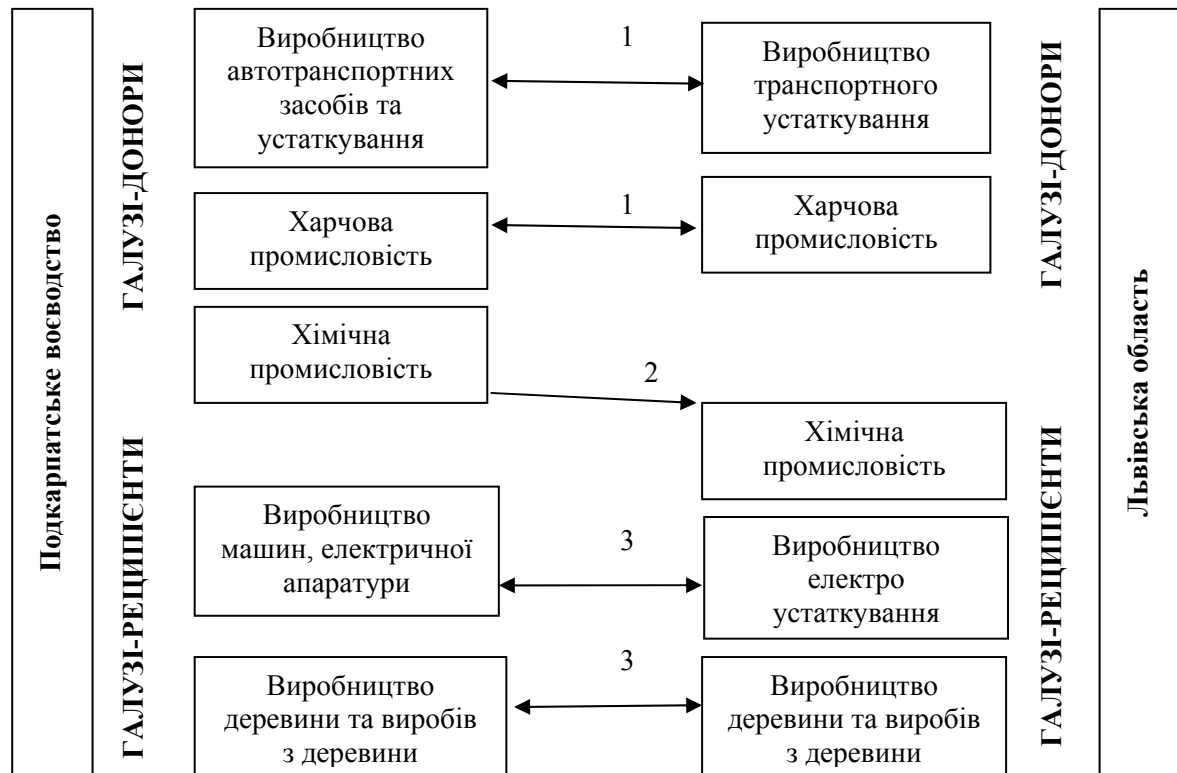


Рис. 4.8. Структурно-функціональна схема інтеррегіонального співробітництва галузей-донорів і галузей-реципієнтів інновацій Львівської області і Подкарпатського воєводства

По-друге, зміцнення слабких місць промислових підприємств у процесі співробітництва повинно відбуватися на основі використання конкурентних переваг в інноваційній діяльності хімічної і нафтохімічної промисловості Львівської області та обміну інноваціями з хімічною промисловістю Подкарпатського воєводства; досвіду інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості Львівської області для розвитку підприємств цієї ж галузі у Подкарпатському воєводстві.

Підвищення конкурентоспроможності галузей промисловості, що належать до найменш ефективних виробництв, повинно базуватися на реалізації суб'єктами господарювання прикордонних територій спільних інноваційних проектів, які передбачатимуть як передачу науково-технічного досвіду та знань від більш конкурентоспроможних до менш конкурентоспроможних підприємств однієї галузі, так і проведення ними спільних науково-дослідницьких розробок.

Принцип поділу галузей на донорів та реципієнтів інновацій може бути застосований для обґрунтування пріоритетних напрямів пропонованої програми міжнародного співробітництва регіону в частині співпраці з Подкарпатським воєводством на основі

інноваційної діяльності в аграрному секторі (рис. 4.9). До галузей-донорів інновацій у Львівській області віднесемо харчову промисловість, підприємства якої активно впроваджують нові технологічні процеси та освоюють виробництво нових видів продукції, що зумовлює лідируючі позиції цієї галузі за кількістю отриманих охоронних документів на об'єкти промислової власності. Крім того, наявність у регіоні низки науково-дослідних та освітніх закладів, які володіють науково-технічними розробками, створює передумови для реалізації спільних проектів Львівської області та Подкарпатського воєводства в аграрно-промисловому комплексі, зокрема у сфері перероблення сільськогосподарської продукції.



Рис. 4.9. Структурно-функціональна схема інтеррегіонального інноваційного співробітництва Львівської області в аграрному секторі

Вказаний напрям співробітництва є актуальним з огляду на те, що серед стратегічних цілей Стратегії розвитку Подкарпатського воєводства на період 2007-2020 рр. визначено розвиток сільських

територій та сільського господарства. Одним з пріоритетних напрямів досягнення цієї цілі є «Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства»²⁵⁹ через технічне оновлення сільськогосподарських підприємств, налагодження ефективного виробництва продукції, підвищення кваліфікації виробників та зміну свідомості споживачів сільськогосподарської продукції. Досягненню вказаних пріоритетів розвитку аграрного сектору сприятиме застосування інновацій та впровадження наукових розробок підприємств і організацій Львівської області, що, своєю чергою, створить попит на вітчизняні об'єкти інтелектуальної власності.

До реалізації спільних аграрних проектів Львівської області та Подкарпатського воєводства, на нашу думку, доцільно залучити підприємства агропромислового комплексу (АПК) та вищі навчальні заклади Полтавської області. Сприятливі природнокліматичні умови, високий потенціал земельних ресурсів, розвинена інфраструктура, активний розвиток підприємництва в аграрній сфері, у переробці сільськогосподарської сировини та виробництві екологічно чистої продукції формують стратегічні переваги аграрного сектору Полтавської області не лише на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках. Застосування новітніх технологій та покращання якості посівного матеріалу забезпечили підвищення врожайності зернових культур у 2008 р. та лідируючі позиції області у виробництві зерна та буряку²⁶⁰. Інноваційні засади організації переробки сільськогосподарської продукції, зокрема функціонування інтегрованих об'єднань (ВАТ «Лубенський молочний завод», ВАТ «Глобинський маслозавод», ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»), створює передумови розвитку мережевого співробітництва та формування аграрного кластера, основною метою якого можна визначити виробництво екологічно чистої продукції. Таким чином, агропромисловий комплекс Полтавської області розглядається як донор інновацій у сфері землеробства і переробки продукції тваринництва. Разом з тим, існують проблеми розвитку АПК Полтавської області (низькі темпи оновлення матеріально-технічної бази, недостатнє фінансування інвестиційних проектів та низький рівень розвитку обслуговуючої

²⁵⁹ Strategia rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020. – Rzeszów: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, 2006. – S. 110.

²⁶⁰ Ганзенко А. А. Напрями інноваційного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті продовольчої безпеки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009_142_2/09gaa.pdf.

інфраструктури аграрного бізнесу²⁶¹), вирішенню яких сприятиме участь регіону в інтеррегіональному співробітництві, зокрема у реалізації спільних інноваційних проектів в аграрному секторі.

Формування основних напрямів інтеррегіонального співробітництва повинно відбуватися з урахуванням факторних переваг кожного регіону, для визначення яких вагоме значення має «ресурс знань», зосереджений у промислових підприємствах. Основою інтеррегіонального співробітництва повинні стати спільні інноваційні проекти, розроблені з врахуванням наукового потенціалу галузей-донорів інновацій та потреб галузей-реципієнтів інновацій. Відповідно, визначимо такі напрями та цілі інтеррегіональної співпраці в інноваційній сфері: (1) обмін науково-технічними розробками між галузями з найвищою та середньою інноваційною активністю з метою підвищення рівня науково-технічних розробок та посилення набутих конкурентних переваг регіонів; (2) надходження новинок від галузей із найвищою інноваційною активністю до галузей із низькою інноваційною активністю з метою вдосконалення та модернізації виробництва; (3) співробітництво галузей з низькою інноваційною активністю обох регіонів з метою розробки і залучення необхідних інновацій та технологій.

Таким чином, регіональна політика повинна передбачати не лише пріоритети міжрегіональної співпраці регіону, а й планувати розвиток галузей і секторів економіки з урахуванням їх міжнародної конкурентоспроможності. Якщо основою успішної реалізації секторальної моделі інтеграції є конкурентоспроможні галузі, які дозволять реалізувати сучасні форми співробітництва (кластер або технопарк), то для структурної інтеграції важливою умовою, поряд із конкурентоспроможністю, є взаємодоповнюваність структури соціально-економічної системи регіонів різних країн. З метою ефективного інституційного забезпечення реалізації розглянутих інтеграційних моделей доцільно розробляти і впроваджувати в кожній області регіональні програми міжнародного співробітництва, в яких визначатимуться: конкурентоспроможні галузі як основа міжрегіональної та міжнародної секторальної співпраці; напрями зміцнення позицій регіону у розвитку неконкурентоспроможних галузей на основі співпраці як із вітчизняними, так і зарубіжними партнерами; схеми компліментарності господарських структур вітчизняних регіонів та регіонів країн ЄС.

²⁶¹ Стратегія розвитку Полтавського району: добробут, злагода, гостинність // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obladmin.poltava.ua/poltava/4182.htm>.

Розробка і реалізація регіональної програми міжнародного співробітництва потребуватиме здійснення інституційних змін, які забезпечать дієвість заходів програми, узгодження їх із міжнародними угодами про співпрацю, державними програмами і стратегіями в сфері управління регіональним розвитком та державним і місцевим бюджетами. Зокрема, доцільно переглянути пріоритетні напрями співробітництва регіону (міжнародні та міжрегіональні угоди, програми транскордонного співробітництва), пріоритети регіонального розвитку та напрями співробітництва місцевих органів влади з Кабінетом Міністрів України (Угода щодо соціально-економічного розвитку) і скоригувати їх відповідно до конкурентних переваг регіону та галузей і сфер економіки, що потребують підтримки.

Функції місцевих органів влади, які передбачені пропонованою програмою та стосуються організації процесу іноземного інвестування в регіоні, формування переліку міжнародних проектів і надання фінансової підтримки для їх реалізації, потребують здійснення адміністративної реформи на державному і регіональному рівнях управління. По-перше, доцільно передати повноваження місцевим органам влади щодо конкурсного відбору проектів міжнародного співробітництва та прийняття рішення про їх дофінансування в межах виділеної квоти з коштів державного бюджету або за рахунок відповідної статті видатків місцевого бюджету. По-друге, розширення організаційних повноважень місцевої влади у сфері міжнародного співробітництва повинно мати відповідне фінансове підґрунтя, що передбачає надання більшої самостійності у формуванні місцевого бюджету та його використанні. Запровадження такого механізму фінансування міжнародних проектів можливе за умови формування державного бюджету «знизу – вгору» і передачі повноважень із формування місцевих бюджетів громадам, що забезпечить їх фінансову самостійність, а отже й плановість у міжнародному співробітництві та підвищенні конкурентоспроможності регіонів.

4.4. Мотиваційні чинники стимулювання конкурентоспроможності трудових ресурсів регіону

Сучасні дослідження регіонального ринку робочої сили акцентують увагу на необхідності зміни парадигми мотивації праці: мотивацію продуктивної праці має змінити мотивація конкуренто-

спроможної праці²⁶² регіону, яку може запропонувати лише конкурентоспроможна робоча сила. Конкурентоспроможність робочої сили регіону доцільно трактувати як системну тріаду:

1) сукупність якісних та вартісних характеристик робочої сили, які користуються попитом на певному сегменті ринку праці у певний період часу;

2) співвідношення корисного ефекту від використання робочої сили (доходу, прибутку, доданої вартості) регіону та її вартості;

3) здатність конкретного працівника в умовах ринкової кон'юнктури відповідати попиту роботодавця, критеріям, стандартам та змінним вимогам ринку праці стосовно професійно-освітнього рівня, кваліфікації, віку, статі, ділових та особистих якостей порівняно з відповідними характеристиками інших працівників, які пропонуються на регіональному ринку праці²⁶³.

Стратегічні цілі інноваційного розвитку економіки та конкурентного середовища в регіонах України обумовлюють труднощі мотивації праці персоналу, подолання яких потребує особливого мотиваційного механізму, врахування складності праці, творчості, базуватися на нестандартних підходах до пошуку ефективних стимулів відносно розробки і впровадження інновацій, залучення висококваліфікованих кадрів, розвитку конкурентоспроможності персоналу і гнучко реагувати на вимоги ринку.

Мотиваційний механізм регулювання конкурентоспроможності трудових ресурсів регіону являє собою сукупність організаційних та економічних методів, важелів та інструментів, орієнтованих на формування та підтримку мотиваційних умов для забезпечення трудової поведінки, спрямованої на досягнення результатів, які мають конкурентні переваги, підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону як структурного фактора конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи.

Звернемо увагу на функціонування такої важливої структурної складової окресленого механізму, як підсистема мотиваційного забезпечення, до основних блоків якої віднесемо:

1) організаційно-правовий (законодавчі акти та нормативно-розпорядчі документи з регулювання конкурентних відносин на ринку

²⁶² Коростелова И. Страны СНГ: совместные исследование социально-трудовых проблем/ И. Коростелова // Человек и труд. – 2008. - №5. - С. 43-45.

²⁶³ Костиненко Т. Мотиваційні основи оплати праці на підприємствах торгівлі різних форм власності / Костиненко Т. // Україна : аспекти праці. – 1998. - №2.- С. 18-21.

праці, проведення антимонопольних заходів, оплати, організації та нормування праці, договірною регулювання трудових відносин на регіональному рівні, контролю за виконанням регіональних колективних та трудових угод);

2) оплати праці та доходів – включає комплекс економічних, фінансово-кредитних, інвестиційних важелів, що регулюють оплату праці і доходи, формуючи певну економічну мотивацію соціальних партнерів до підвищення ефективності праці на основі інноваційної діяльності, стимулювання зміцнення конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону;

3) соціальних інвестицій в розвиток соціальної сфери регіону та людського капіталу підприємств та організацій, забезпечення безперервного професійного удосконалення робочої сили, підвищення її конкурентоспроможності, кадрове забезпечення соціального партнерства в регіоні;

4) соціального захисту, який охоплює систему соціальних гарантій та пільг, адекватних посттрансформаційному етапу ринкових перетворень та економічній ситуації в країні, рівню зайнятості та безробіття в регіоні;

5) соціально-психологічного забезпечення трансформації стандартів праці та корпоративної культури (сукупність заходів політичного, культурного, психологічного впливу на трудову свідомість у напрямі формування ринкового мислення, засвоєння цінностей корпоративної культури, норм партнерських відносин, формування працівника ринкового типу з орієнтацією на забезпечення конкурентоспроможності);

6) мотиваційного моніторингу на регіональному рівні (проведення постійних соціологічних спостережень для оцінки динаміки мотивації праці; формування ціннісних орієнтацій зміцнення конкурентоспроможності праці);

7) оцінки та регулювання конкурентоспроможності трудового потенціалу (сукупність методів оцінки на макро-, мезо-, мікроекономічному та особистісному рівнях, з'ясування відповідності пропонованої робочої сили до структури та обсягу попиту на ринку праці, узгодження функціонування ринку освітніх послуг і ринку праці; інтегральна оцінка конкурентоспроможності праці та її регулювання на основі розробки пріоритетних напрямів соціально-економічної мотивації з врахуванням регіональних диспропорцій конкурентоспроможності).

Підсистема мотиваційного забезпечення конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону формується і функціонує з дотриманням базових принципів на яких повинен ґрунтуватися механізм регулювання ринку праці, як складна система методів та інструментів впливу:

1) цілісності механізму регулювання, який органічно пов'язує заходи регіональної політики із заходами політики регулювання ринку праці;

2) ієрархічності побудови, що передбачає розробку й узгодження відповідних засобів механізму на всіх рівнях: державному, галузевому, регіональному, локальному;

3) синхронізації системи управління на різних рівнях, яка передбачає закладення в основу формування механізму регулювання ринку робочої сили суспільних інтересів, узгодження інституціональних реформ на всіх рівнях²⁶⁴.

4) комунікативності, якою конкретизується механізм регулювання через ідентифікацію соціального капіталу, потенціалу взаємної довіри і взаємодопомоги закономірно присутнього у відносинах між суб'єктами на всіх рівнях управління, тобто у структурі соціально-економічної системи регіону;

5) необхідної різноманітності, яка проявляється у гнучкому застосуванні різних інструментів впливу на структуру та елементи моделі складу системи ринку праці, широкому спектрі законодавчих нормативно-розпорядчих документів, договірних, економіко-правових інструментів регулювання соціально-трудова відносин на всіх рівнях ієрархії управління відповідно до стратегії розвитку регіональної підсистеми національної соціально-економічної системи;

6) сформованості і чіткості оцінки позицій загальної теорії системи, а її досягнення повинно узгоджуватися з генеральними та операційними цілями розвитку регіону;

7) інтегративності, як гармонізації інтересів головних суб'єктів соціально-трудова відносин – державного, галузевого та регіонального управління, роботодавців (юридичних та фізичних осіб), економічно активного населення.

Враховуючи означені принципи, механізм регулювання конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону розглядаємо як цілісну інституціональну систему законодавчих актів, нормативно-

²⁶⁴ Семикіна М. В. Регулювання конкурентоспроможності у сфері праці / М. В. Семикіна ; Відп. ред. В. В. Онікієнко. – Кіровоград : ПВЦ «Мавік», 2004. – С. 308.

правових документів, соціально-економічних методів, організаційних форм та засобів, здатних створити прозору, стабільну систему мотивації, що гармонізує інтереси суб'єктів державного, галузевого та регіонального управління у досягненні соціальної безпеки. Як сукупність управлінських рішень, необхідних для встановлення взаємозв'язку з структурними елементами регіонального управління, система конкурентоспроможності характеризується чіткою стратегічною метою та виробленням способів її досягнення.

Систему господарювання в регіоні можна охарактеризувати як змішану, оскільки в ній взаємодіють структурні елементи (підприємства) різних форм власності під впливом заходів регулювання. Враховуючи, що регіональний ринок праці є невід'ємною складовою соціально-економічної підсистеми регіону, доцільно використовувати концепцію змішаного регулювання, тобто взаємодію державного і ринкового регулювання зайнятості як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні. Сутність такої концепції полягає в об'єднанні державного макроекономічного регулювання з мікроекономічним для збалансування попиту та пропозиції на ринку праці, спільної протидії негативним тенденціям його розвитку, зокрема тінізації. Передбачається комплекс методів впливу на зайнятість економічно активного населення, збалансоване регулювання процесів досягнення показників розвитку ринку праці, які відображають соціально-економічну та демографічну специфіку регіону. В останньому необхідно також врахувати умови його розвитку, адже політика регулювання ринку праці повинна узгоджуватися із стратегією регіонального розвитку.

В умовах ринкової економіки визначальним стає такий мотиваційний чинник, як оплата праці. Головним завданням залишається досягнення суспільно прийняттого рівня, структури, диференціації доходів від трудової діяльності, насамперед заробітної плати. Низький рівень трудових доходів та їх невинуватна диференціація неминуче призводять до кризи мотивації трудової діяльності, наслідком якої стає низька трудова активність, тінізація ринку праці, неповне використання трудових ресурсного потенціалу регіону, руйнування системи професійного захисту найманої робочої сили, зокрема професійних спілок, зниження ролі праці та її повне чи часткове виключення з основних життєвих цінностей.

Еволюція посттрансформаційної економіки нашої держави неможлива без здійснення реформи ринку праці, мета якої полягає, насамперед, в забезпеченні поетапного підвищення ціни робочої сили і

наближення її до європейських стандартів. Приймаючи за основу визначення розмірів заробітної плати, вартості робочої сили, необхідно апробувати і запровадити європейські інструменти регулювання. Реформування системи оплати праці на регіональному рівні повинно здійснюватися поетапно на якісно новій основі, базованій на принципах державно-договірного процесу (учасники – органи державного та місцевого управління, самоврядування, підприємці, профспілки), розповсюдженого на всі форми власності і господарювання. Крім того, реформа системи оплати праці повинна сприяти створенню ефективного мотиваційного механізму, адекватного ринковим засадам розвитку регіонів, який базується на поєднанні економічних стимулів і соціальних гарантій.

У забезпеченні конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону важливу роль відіграють зміни у стимулюванні результативності праці, а також економічні відносини між роботодавцями і найманими працівниками з приводу результатів праці останніх. Такий вид відносин – це майбутнє соціально-економічного розвитку регіону. На жаль, ринку робочої сили, що тільки формується, вже властиві істотні недосконалості. Основними покупцями вільних трудових ресурсів є приватні підприємства, комерційні фірми, банки, інвестиційні фонди тощо, а державні регіональні органи управління, установи, організації та підприємства майже не виходять з попитом на ринок праці, навпаки, відбувається звільнення працівників. Відповідно, частково деформуються основні економічні процеси ринку праці – попит на робочу силу та її пропозиція.

Обрана сьогодні орієнтація державної політики на зближення мінімальних і максимальних доходів населення негативно впливає на формування регіонального ринку праці, на рівнях заробітної плати працівників соціокультурних галузей, особливо освіти та науки, де більшість працівників втрачають мотиви та інтерес до підвищення кваліфікації і наукового рівня. Доцільніше застосовувати скорочення зайнятих працівників і перекваліфікацію на суміжні гостродефіцитні спеціальності або залучення в сектор малого та середнього підприємництва. Звернемо увагу, що дискусійною є оптимізація матеріальних форм стимулювання інтенсивності праці та їх вплив на ринок праці. Загальновідомо, що рівень інтенсивності праці і в умовах адміністративно-планової економіки, і в умовах ринкових відносин залишається нижчим від суспільнонеобхідного. Якщо впроваджувати суто ринкові методи стимулювання праці за кінцевим результатом, то темпів

зростання інтенсивності праці не витримають, насамперед, найменше соціально захищені прошарки населення. Можливим способом розв'язання цієї проблеми могло би стати розширення фінансових пілг підприємствам приватного сектору за умови залучення ними цих категорій працівників.

Негативним чинником впливу на матеріальне стимулювання результативності праці можуть стати невірно вибрані орієнтири в диференціації оплати праці. Як показує зарубіжний досвід, у цьому аспекті проблеми і в розвинених країнах немає повної визначеності. Так, у японських фірмах президент компанії отримує в середньому у вісім разів більше, ніж працівник, щойно прийнятий на роботу. У американських компаніях аналогічне співвідношення становить двадцять до одного.

У видах економічної діяльності, де зайняті малокваліфіковані працівники, одним із способів вирішення проблеми диференціації оплати праці є дострокові пенсії для тих, які досягли передпенсійного віку і перекваліфікація працівників з невеликим стажем. Однією з форм стимулювання працівників повинно стати збільшення розміру заробітної плати, що можливо лише за умови скорочення кількості зайнятих або збільшення обсягів діяльності. Зацікавити працівників можна за рахунок підвищення питомої ваги змінної частини в заробітній платі, тобто виплата не менше 50 % з прибутку. Однак це доцільно тільки на перших етапах ринкових перетворень, коли тариф низький і не покриває витрат на оплату праці та соціальне забезпечення працівника. Для усунення інших недоліків на посттрансформаційному етапі необхідно: розширити застосування фінансових та інших преференцій розробникам науково-технічної продукції; посилити вплив на зміну міжтериторіальних пропорцій просторового розміщення наукового потенціалу; істотне підвищення рівня оплати роботи наукових працівників вищої кваліфікації для збереження і розвитку трудового потенціалу регіонів, існуючих наукових шкіл у регіонах; стимулювання прикладної діяльності раціоналізаторів і винахідників.

Потрібно визнати, що за діючої системи мотивації праці на регіональному рівні створення ефективної системи оцінки результатів і мотивів найманих працівників неможливе. Для цього необхідне докорінне реформування застосовуваних методів і засобів стимулювання мотивації праці, а також бухгалтерського, статистичного та оперативного обліку, що дозволить досягти необхідного рівня інформаційного забезпечення запропонованої системи.

Для підготовчого етапу необхідними є: запровадження нової ідеології оподаткування (не лише розмірів податкових ставок, а й всієї системи визначення і стягнення податків); здійснення заходів, спрямованих на легалізацію всіх форм неповної зайнятості; формування системи надання допомоги безробітним, яка б стимулювала їх реєстрацію; запровадження персоніфікованих страхових рахунків, які б поставили в різні умови осіб, що сплачують податки, і тих, які ухиляються. В сукупності це забезпечить надання допомоги тим особам, яким вона потрібна, і стимулюватиме активізацію зусиль особистості на вирішення проблем, не очікуючи допомоги держави.

Не менше важливою є така модель регулювання розміру заробітної плати, в якій всі питання вирішуються в рамках колективних договорів. На перших етапах перехідного періоду застосовувалася модель регулювання верхнього і нижнього рівнів з узгодженням їх на регіональному рівні. На посттрансформаційному етапі всі питання заробітної плати вирішуються в межах колективного договору, що потребує економічних інструментів сприяння зацікавленості приватних підприємств у працевлаштуванні молоді, жінок із дітьми, працівників передпенсійного віку, інвалідів.

Мотиваційне забезпечення орієнтації соціальних партнерів на досягнення конкурентоспроможності трудового потенціалу потребує підвищення ролі держави у реформуванні ринку праці та залучення соціального партнерства на регіональному рівні як головного засобу регулювання оплати праці. Потребує подолання негативна тенденція відсутності стійкого та безпосереднього зв'язку між економічним зростанням в регіоні і відчутним для основних груп населення зростанням доходів.

Оцінку ефективності розвитку ринку праці необхідно здійснювати не лише створенням безконфліктних умов для отримання доходів підприємцями, але щодо умов матеріального добробуту найманих працівників на основі підвищення ефективності роботи, зростання конкурентоспроможності трудових ресурсного потенціалу, результатів праці – продукції та послуг на регіональному, внутрішньо національному та зовнішньому ринках.

Зміни мотивації до конкурентоспроможної праці неможливо досягти без соціальної спрямованості економічних перетворень та реформування соціальної сфери. Політика соціально-економічного розвитку та зміцнення конкурентоспроможності регіону не може будуватися лише на економічній парадигмі, ігноруючи соціальні

цінності. Генеральною метою економічного розвитку є соціалізація трудової сфери, гуманізація праці та життя, соціальна переорієнтація виробництва, усунення диференціації умов праці і життя населення різних верств та регіонів. Мотиваційний механізм необхідно спрямувати на інвестування соціального розвитку людського капіталу в регіоні, формування середнього класу як базису реформ та стабільності, реальну соціалізацію ринку праці.

Сьогодні важливим структурним елементом забезпечення конкурентоспроможності трудових ресурсів потенціалу регіону є дієва система безперервної підготовки і перепідготовки. Йдеться про перехід від окремих заходів підвищення професійної компетенції працівників до формування гнучкої системи управління вартістю і якістю людського капіталу на підприємстві, яка дозволить попередити звільнення робочої сили, уникнути соціально-економічних наслідків для працівників.

В умовах об'єктивного зростання ролі конкурентного чинника потребують наукового обґрунтування критеріїв якості підготовки трудового потенціалу. Актуальною є розробка професійних стандартів (каліфікаційних вимог до працівників та їх компетенції), які мають стати складовою нормативної бази оцінки якісних характеристик трудових ресурсів потенціалу, а також методів оцінки конкурентоспроможності людського капіталу. Організацію управління трудовим потенціалом повинні здійснювати органи державного управління регіону, регіональні відділення Міністерства праці і соціальної політики, Міністерства освіти і науки, із залученням за необхідністю асоціацій роботодавців, профспілок, громадянського суспільства. Така організація дозволить враховувати регіональну специфіку й узгодити запропоновані заходи із регіональними цільовими програмами.

Удосконалення корпоративної культури є підґрунтям мотивації до підвищення конкурентоспроможності працівників і підприємств, важливою передумовою зміцнення партнерських відносин між роботодавцями та найманими працівниками, спільної спрямованості на досягнення конкурентоспроможності трудового потенціалу задля утримання конкурентних позицій підприємств, галузей, секторів економіки регіону в цілому. Інституціональним базисом таких перетворень є ліквідація деформацій в питаннях приватизації, акціонування власності.

Необхідно врахувати, що залучення інвестицій для навчання, перепідготовки трудового потенціалу або поліпшення умов праці ще не гарантує підвищення рівня продуктивності праці, і, отже конкуренто-

спроможності трудових ресурсів. Джерелом ефективності праці, відповідних соціально-трудова відносин мають стати лише компетентні суб'єкти під дією належних мотивів. Мотиваційне регулювання конкурентоспроможності лише тоді досягатиме мети, коли акцент буде зроблено на заохоченні чесної, сумлінної, кваліфікованої праці, ціннісних орієнтацій праці, мотивації до трудових досягнень, підвищенні конкурентоспроможності робочої сили і результатів праці.

З позицій системного підходу визначення структури, важелів та принципів побудови мотиваційного механізму конкурентоспроможності праці необхідно здійснювати на індивідуальному, мікро-, мезо- та макроекономічному рівнях ієрархії управління. До зовнішнього оточення системи регулювання конкурентоспроможності праці відносять «вхід», «вихід», прямий та зворотний зв'язки, які, безумовно, є різними для кожного рівня управління (табл. 4.3).

Необхідним чинником підвищення якості трудового потенціалу регіону та його конкурентоспроможності є створення передумов істотного підвищення структурної мобільності робочої сили (професійної, соціальної, просторової) шляхом належної професійно-освітньої підготовки працівників відповідно до стратегічних потреб економічного розвитку.

З цією метою необхідно ініціювати прийняття Закону України «Про професійний розвиток персоналу на виробництві», що стане організаційно-правовим підґрунтям зростання конкурентоспроможності персоналу та розробки довгострокових прогнозів потреб економіки регіону у трудовому потенціалі за професійно-кваліфікаційними групами.

При цьому до основних напрямів зростання якості та конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону відносяться:

- збільшення масштабів та розширення напрямів і форм безперервної освіти дорослого економічно-активного населення, підвищення кваліфікації та перепідготовки зайнятих;

- спрямування частини ресурсів, виділених на професійну освіту, на її модернізацію, належне технологічне оснащення і забезпечення методично-навчальною літературою;

- посилення зв'язку між стандартами оплати праці та освітньо-кваліфікаційним рівнем працівників;

- запровадження диференційованого підходу до фінансування професійної освіти;

**Зовнішнє оточення регулювання конкурентоспроможності
трудоресурсного потенціалу регіону²⁶⁵**

Напрями дії	Рівень управління			
	індивідуальний	мікроекономічний	мезоекономічний	макроекономічний
«Вхід»	<ul style="list-style-type: none"> – об'єкти, процеси, явища, що оточують працівника на робочому місці; – члени трудового колективу; – керівники; – роботодавці. 	<ul style="list-style-type: none"> – технологічне устаткування, технологічні лінії; – сировинні ресурси, задіяні на виробництві; – підсистема організації праці та управління на підприємстві; – постачальники сировини; – трудовий колектив; – керівництво; – роботодавці; – власники (співвласники) 	<ul style="list-style-type: none"> – підприємства у складі галузі (сфери економіки) чи регіону; – робоча сила, зайнята економічною діяльністю, безробітні в пошуках роботи; – постачальники сировини, енергії, матеріалів, обладнання; – споживачі готової продукції; – ринки праці, товарів, послуг, робочої сили; – системи управління працею. 	<ul style="list-style-type: none"> – організації матеріально-технічного забезпечення соціально-економічного розвитку; – галузі; – регіони; – населення країни; – сировинні запаси; – національні ринки праці, товарів та послуг; – федерації та спілки підприємств, роботодавців, власників, професійні спілки
«Вихід»	<ul style="list-style-type: none"> – результат трудової діяльності (продукт праці); – члени трудового колективу; – керівники; – роботодавці 	<ul style="list-style-type: none"> – результат праці трудового колективу; – трудовий колектив; – керівництво; – роботодавці; – власники (співвласники) 	<ul style="list-style-type: none"> – ВДВ – результати праці трудових колективів; – трудові колективи; – профспілки, спілки роботодавців, власників підприємств; – ринки праці, товарів та послуг 	<ul style="list-style-type: none"> – ВВП; – національні ринки праці; – федерації спілок, об'єднань працівників, підприємств та роботодавців, власників
Прямий та зворотній зв'язки	інформація, сигнали, команди та їх носії, які стосуються умов та організації праці, її мотиваційного забезпечення (оплата праці, можливості професійного зростання) працівника на його робочому місці	інформація, сигнали, команди та їх носії, які стосуються умов та організації праці, її мотиваційного забезпечення на виробництві, де здійснюється трудова діяльність колективу	інформація, сигнали, команди та їх носії, які стосуються умов та організації праці, її мотиваційного забезпечення на підприємствах галузі чи регіону, де здійснюється трудова діяльність колективів працівників	інформація, сигнали, команди та їх носії, які стосуються умов та організації праці, її мотиваційного забезпечення, соціально-економічного розвитку країни в цілому

²⁶⁵ Павловська О. Регулювання ринку праці: фінансово-економічний механізм: монографія / Павловська О. – К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2001. – 272 с.; Семкіна М.В. Регулювання конкурентоспроможності у сфері праці / Семкіна М.В. / Відп. ред. В.В. Онікієнко. – Кіровоград : ПВД «Мавік», 2004. – 146 с.

- забезпечення трансформації професійно-технічної освіти, належної її відповідності потребам ринку;
- істотне збільшення масштабів професійної підготовки та перепідготовки безробітних;
- мобільне спрямування осіб, які втратили роботу, на перекваліфікацію;
- формування державних замовлень на підготовку робочої сили відповідно прогнозних потреб економіки регіонів за професіями і розміщення цих замовлень на тендерних засадах у навчальних закладах;
- запровадження практики обов'язкової роботи протягом 3-річного періоду в державних навчальних закладах (насамперед дошкільної, початкової, середньої та професійної підготовки) всіх випускників педагогічних навчальних закладів, які здобули освіту за бюджетні кошти.

4.5. Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможності економіки як пріоритет податкової політики

Активізація процесів інвестування поряд із вдосконаленням системи регулювання підприємництва, розвитком ринкової інфраструктури та усуненням структурних диспропорцій потребує також раціоналізації податкової системи в напрямі створення сприятливих умов інноваційному та конкурентоспроможному розвитку економіки регіону.

У Програмі економічних реформ України на 2010-2014 рр. визначено, що основною проблемою розвитку підприємництва та його конкурентоспроможності є незадовільне бізнес-середовище для покращення якого необхідно створити сприятливі умови залучення інвестицій і забезпечити передумови економічного зростання регіону у сфері підприємництва та регуляторної політики. У межах політики залучення інвестицій і розвитку підприємництва до основних завдань віднесено²⁶⁶:

- розширення та підтримку діяльності мережі бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів, технопарків та інших об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва;

²⁶⁶ Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

– створення спеціальних режимів залучення інвестицій – «єдиного інвестиційного вікна»;

– стимулювання територій компактного розміщення бізнес-кластерів із розвиненою інфраструктурою і заздалегідь підготовленими пакетами дозвільних документів для започаткування діяльності.

Вирішенню цих завдань має сприяти активізація інвестиційно-інноваційних процесів і, зокрема, створення умов оподаткування суб'єктів господарювання, сприятливих для формування привабливого інвестиційного клімату.

У різних країнах і навіть у різних регіонах однієї країни умови оподаткування можуть відрізнятися, тобто території мають відповідний податковий «клімат» (сукупність правових, економічних, політичних та інших умов, які безпосередньо або опосередковано впливають на діяльність платників податків і виконання податкових зобов'язань, а також виступають основною передумовою формування інвестиційного потенціалу економічних суб'єктів).

Зауважимо, що податковий «клімат» відображає специфічні проблеми податкової системи. Обґрунтований підхід до формування сприятливого податкового клімату для активізації інвестиційної компоненти посилення конкурентоспроможності регіону повинен містити довгострокові орієнтири розвитку податкової системи, аргументований вибір податкових інструментів стимулювання інвестиційної діяльності для досягнення пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку (випереджаюче економічне зростання, якісний соціальний розвиток, інвестиційно-інноваційна модель розвитку, інтеграція до ЄС).

Податковий клімат регіону, сприятливий для інвестиційної діяльності, насамперед вимагає стабільності податкової системи загалом та справедливого підходу до оподаткування всіх категорій суб'єктів господарювання, формування інституційної основи для повноцінної інтеграції регіонів України у Європейський економічний простір. Створення сприятливого податкового клімату для активізації інвестиційної діяльності потребує послідовної реалізації стратегічних цілей реформування податкової системи за такими напрямками²⁶⁷: підвищення конкурентоспроможності підприємництва; легалізація тіньового сектору; активізація інвестиційних процесів в економіці;

²⁶⁷ Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін та ін.]. – К. : Держкомпідприємство, 2008. – С. 155.

розробка простих та зрозумілих податкових норм для суб'єктів господарювання; скорочення витрат платників на нарахування і сплату податків, з одного боку, та держави на їх адміністрування, з іншого; адаптація податкового законодавства до вимог спільного доробку ЄС; забезпечення умов для добровільного виконання вимог податкового законодавства економічними агентами; запровадження інформаційно-аналітичної системи державної податкової служби на регіональному та місцевому рівнях; автоматизація процесу оподаткування з використанням сучасних технологій.

Виходячи з розуміння сутності проблем вітчизняної системи оподаткування, а також стратегічних цілей її реформування, найбільш доцільним видається така послідовність основних напрямів удосконалення податкової системи на регіональному рівні (рис. 4.10):

1. Комплексність проведення реформи податкової системи. Всі передбачені нею механізми повинні запроваджуватися одночасно у повному обсязі. Для цього треба прийняти два принципових політичних рішення, спрямованих на зменшення податкового навантаження (переважно через податкові ставки і, насамперед для товаровиробників) та забезпечення більшої сплати податків суб'єктами господарювання.

2. Удосконалення законодавчого, інституційного та організаційного забезпечення оподаткування з метою²⁶⁸: усунення існуючих суперечностей та колізій податкового законодавства; лібералізації податкової політики; підвищення відповідальності за виконання норм та положень законодавства всіх суб'єктів податкових правовідносин; поступову адаптацію норм податкового права до податкового законодавства Європейського Союзу; створення нових об'єктів оподаткування відповідно до існуючих соціально-економічних умов, рівня розвитку економічних відносин; скасування неефективних місцевих податків і зборів (комунального податку; за видачу ордера на квартиру; за виграш на бігах на іподромі, збору з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі та іподромі; за право використання місцевої символіки; за право проведення кіно- і телезйомок; за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей, збору за видачу дозволу

²⁶⁸ Проект Податкового кодексу України від 21.07.2009 № 2215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31993; Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / [К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін та ін.]. – К. : Держкомпідприємство, 2008. – С. 155.

на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг; збору з власників собак), тобто податків, частка яких у надходженнях до місцевих бюджетів є незначною.

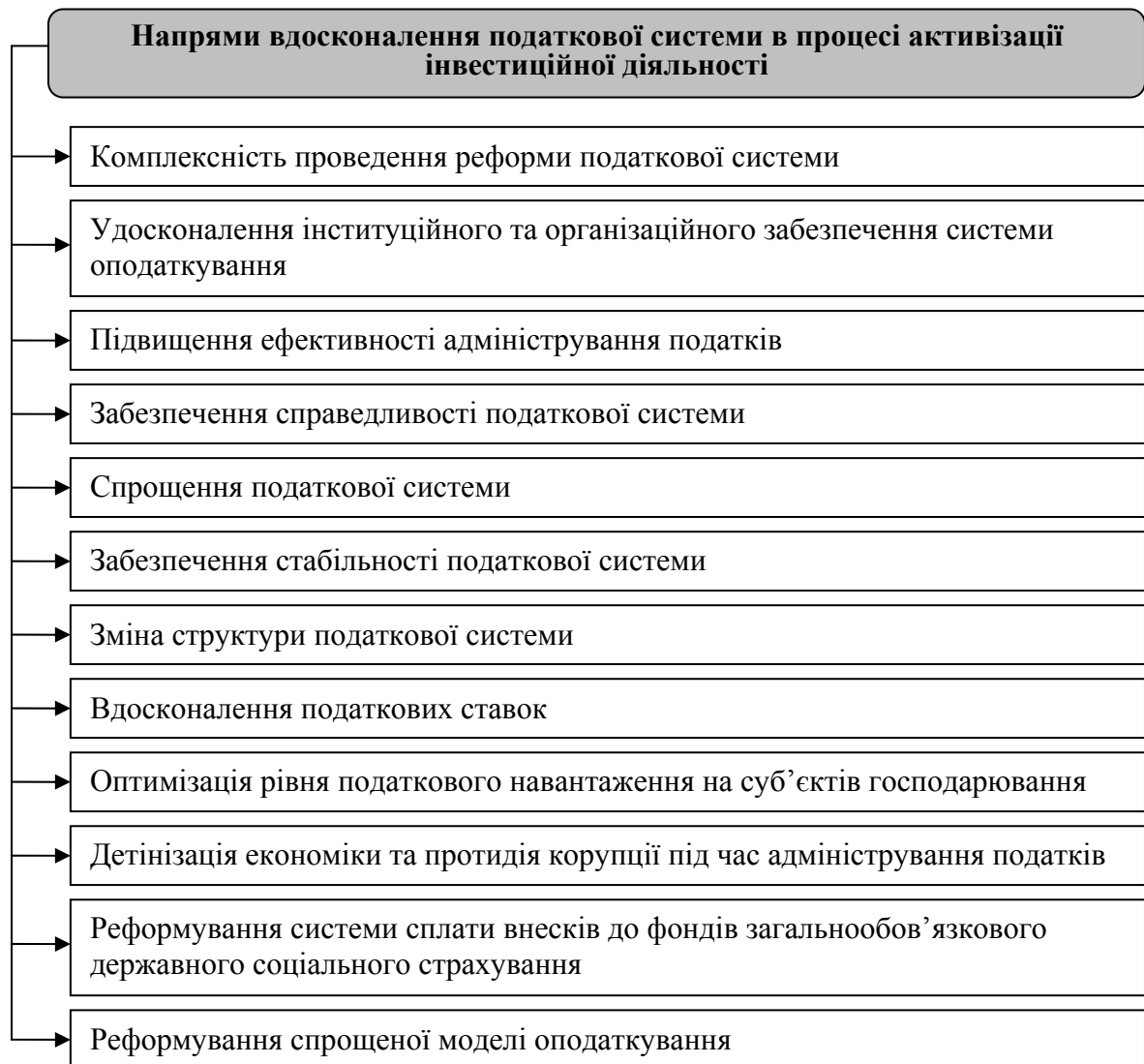


Рис. 4.10. Напрями вдосконалення податкової системи в процесі активізації інвестиційної діяльності у регіонах України

3. Підвищення ефективності адміністрування податків через модернізацію податкової служби, дотримання загальновизнаних принципів оподаткування, автоматизацію обліку процесів оподаткування, створення інтегрованої на всіх рівнях адміністрування бази даних податкової звітності та їх аналізу, поступову зміну філософії адміністрування податків (зміна тотального контролю за сплатою податків та їх збору на моніторинг процесу та систематизацію і нагромадження інформації за платниками податків).

4. Підвищення рівня справедливості податкової системи за рахунок: вирівнювання умов оподаткування для всіх платників податків, насамперед на основі відмови від необґрунтованих пільг і винятків; скасування неефективних податків і зборів, які найбільше негативно впливають на господарську діяльність; виключення з механізмів застосування податків і зборів тих норм, які спотворюють їх економічний зміст.

5. Спрощення податкової системи через встановлення вичерпного переліку податків і зборів і скорочення їх загальної кількості та максимальну уніфікацію методів обчислення і порядку сплати.

6. Забезпечення стабільності оподаткування через передбачення сталих платежів для платників податків на тривалий період. Цьому повинно сприяти встановлення вичерпного переліку загальнодержавних і місцевих податків і зборів, а також твердих і граничних податкових ставок. Разом з тим, необхідно зберегти пільги, пов'язані з вирішенням завдань структурної перебудови економіки і стимулювання інвестицій. Подібні пільги повинні мати тимчасовий і цільовий характер, стосуватися безпосередньо учасників економічної діяльності, а не загалом окремих регіонів, галузей чи секторів.

7. Зміна структури податкової системи за рахунок поступової відмови від податків, які обмежують збільшення доходів і прибутку, заробітної плати, обсягів виробництва, інвестицій, рівня зайнятості. Це створить дієві стимули для модернізації виробництва, залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій.

8. Вдосконалення порядку встановлення податкових ставок, що визначають суму податкового вилучення. Зокрема, це відноситься до податку на прибуток через запровадження регресивних ставок, коли при збільшенні обсягів прибутку за встановленою шкалою ставки оподаткування знижуються. При такому підході підприємства будуть зацікавлені не в зменшенні (приховуванні) бази оподаткування, а декларувати її в повному обсязі.

9. Оптимізація рівня податкового навантаження за рахунок²⁶⁹: розширення бази оподаткування та диференціації податкового навантаження на різні верстви населення; доведення рівня акцизних зборів на алкогольні і тютюнові вироби до середньоєвропейських; запровадження непрямих методів визначення податкових зобов'язань

²⁶⁹ Україна 2020 : Стратегія національної модернізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uspishnaukraina.com.ua/uk/nsa/185.html>.

шляхом контролю за витратами та доходами; посилення державного контролю за пріоритетним спрямуванням інвестиційних ресурсів на реалізацію соціальних інфраструктурних проектів у регіонах та недопущення нецільового та неефективного використання бюджетних коштів; перегляду та упорядкування передбачених законами зобов'язань держави з урахуванням можливості їх фінансового забезпечення; упорядкування структури головних розпорядників бюджетних коштів та оптимізації числа бюджетних програм, через поступову концентрацію видатків, закріплених за розпорядниками, провідними у відповідній галузі; забезпечення адаптації законодавства з питань митного оподаткування до Спільного доробку Європейського Союзу, зокрема недопущення надання тарифних пільг та преференцій за галузевим (суб'єктним) принципом та приведення митного законодавства у відповідність з Міжнародною конвенцією про спрощення і гармонізацію митних процедур.

10. Детінізація економіки та протидія корупційним проявам в процесі адміністрування податків шляхом створення податкових умов легалізації тіньового сектору економіки, встановлення кримінального покарання за ухилення від сплати податків та обов'язкового застосування обмеження дієздатності особи щодо її участі у підприємницькій діяльності, у створенні та управлінні суб'єктами господарської діяльності, посилення кримінальної відповідальності за корупційні дії в органах державної влади²⁷⁰.

11. Реформування системи сплати внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування шляхом: поступового зменшення навантаження на фонд оплати праці за рахунок сплати внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; запровадження єдиного соціального внеску, накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та соціального медичного страхування; трансформування Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у Фонд загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування України.

12. Удосконалення спрощеної системи оподаткування, процедур реєстрації та обліку платників, усунення можливостей мінімізації податкових платежів, протидію податковій дискримінації, подвійному

²⁷⁰ Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / [К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін та ін.]. – К. : Держкомпідприємство, 2008. – С. 156.

оподаткуванню під час переходу до іншої системи оподаткування; забезпечення незмінних умов оподаткування протягом податкового періоду²⁷¹.

Додамо, що для вирішення розглянутих проблем податкового стимулювання інвестиційно-інноваційної активності в регіоні доцільно запровадити механізми, описані нижче.

Зокрема розв'язання проблеми інформатизації податкового процесу, їхнього інформаційно-аналітичного забезпечення та підтримки потребує таких заходів, як:

- вдосконалення порядку подання податкової звітності в електронному вигляді та повне охоплення всіх платників ПДВ реєстром податкових накладних при сплаті цього податку;

- впровадження новітніх Інтернет-технологій у фінансовій сфері та в процесі адміністрування податків;

- інформатизація обліку, реєстрації та аналізу діяльності платників податків в податкових органах шляхом створення єдиної бази даних податкової звітності за суб'єктами підприємницької діяльності.

Стосовно питання для вирішення завдань наближення норм вітчизняного податкового законодавства до міжнародних правил та стандартів, особливо Спільного доробку ЄС, доцільним видається:

- проведення реформи податкової системи, окремі напрями якої потрібно зорієнтувати на досягнення стратегічних цілей інтеграції до Європейського Союзу та реалізацію цінностей цього мегарегіонального об'єднання держав;

- вдосконалення правового механізму боротьби з ухиленням від оподаткування, для чого на законодавчому рівні необхідно чітко розмежувати поняття «зловживання податковими договорами», «податкова оптимізація» та «ухилення від оподаткування», що значною мірою сприяло би визначеності та ефективності дотримання норм національного законодавства.

Запровадження нових елементів податкової системи передбачає, насамперед введення податку на нерухомість, що планується стягувати як місцевий, тобто він сприятиме поповненню доходної частини регіональних бюджетів. У європейській практиці поширене застосування цього податку у 29-ти країнах Європи, але лише у семи

²⁷¹ Податкова політика України : стан, проблеми та перспективи : монографія / [П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін.; за ред. З. С. Варналій]. – К. : Знання України, 2008. – С. 587.

країнах ставка цього податку визначається органами місцевої влади, а не державою²⁷². Про ефективність введення і використання податку на нерухомість точиться багато дискусій. З одного боку, це стабільна податкова база та інструмент місцевої фіскальної політики, а з іншого – додатковий податковий тягар для населення. Проте при застосуванні диференційованих ставок з урахуванням всіх рівнів доходів громадян, за допомогою сплати й адміністрування цього податку, можна забезпечити додаткове нагромадження бюджетних коштів у регіонах.

Удосконалення спрощеної системи оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності передбачає:

- законодавче закріплення спрощеної системи через спеціальний закон або окрему главу Податкового кодексу;

- визначення доходу суб'єктів господарювання як критерію застосування спрощеної системи оподаткування, замість виторгу від реалізації продукції;

- можливість щорічного збільшення граничного рівня величини доходу для фізичних осіб – підприємців та для юридичних осіб – платників єдиного податку на корегуючий коефіцієнт, який встановлюється щорічно на кожний наступний календарний рік та враховує зміну споживчих цін на товари (роботи, послуги) за попередній календарний рік;

- підвищення відповідальності суб'єктів малого підприємництва за порушення ними порядку застосування спрощеної системи оподаткування;

- конкретизація переліку платників, на яких не поширюється спрощена система оподаткування, обліку та звітності;

- вилучення з переліку видів діяльності, на які поширюється спрощена системи оподаткування, високорентабельних видів діяльності;

- оподаткування розміру перевищення граничного річного доходу.

В частині, що стосується оподаткування прибутку підприємств на посттрансформаційному і посткризовому етапі розвитку визріла необхідність:

- поступового зменшення податкового навантаження шляхом запровадження податкових пільг для інвестиційно-інноваційної

²⁷² Налоговые системы зарубежных стран [текст]. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 2000. – С. 46-47.

діяльності, обмежених у часі та доступних для всіх інвестиційно та інноваційно активних підприємств. Зменшення податкового навантаження через зниження ставки податку не забезпечить бажаного для економіки інноваційно-інвестиційного прориву. Тому підприємства, які використовують прибуток не на потреби розширеного відтворення, повинні оподатковуватися за більшою ставкою податку, ніж інвестиційно активні суб'єкти господарювання;

– впровадження податкових пільг для інвестиційно-інноваційної діяльності з терміном дії 3-4 роки, узгоджених з реформуванням амортизаційної політики в напрямі її лібералізації, із створенням системи моніторингу і контролю податковими органами та органами місцевого самоврядування цільового використання таких пільг;

– запровадження зниженої ставки оподаткування прибутку підприємств, що не підлягає розподілу серед засновників у формі виплати дивідендів, а спрямовується на модернізацію, реконструкцію, будівництво, придбання основних фондів, розробку та впровадження у виробництво нової продукції, проведення дослідно-експериментальних та конструкторських робіт;

– зарахування до місцевого бюджету розвитку частини податку на прибуток підприємств (крім комунальних та державних підприємств)²⁷³;

– гармонізації правил податкового обліку з правилами бухгалтерського обліку та наближення до міжнародних стандартів обліку та звітності.

Важливим напрямом стимулювання інвестиційної активності суб'єктів господарювання є вдосконалення амортизаційної політики, що потребує:

– розробки єдиного національного класифікатора груп основних фондів із визначенням нормативних строків їх служби, які би включали певні категорії основних фондів із встановленням окремих нормативних термінів експлуатації, визначенням діапазону відхилень, делегуванням підприємствам права самостійного вибору, виходячи з реальних умов формування їх інвестиційного потенціалу і фінансового стану та регламентації річної норми відрахувань на ремонт основних фондів окремих класифікаційних груп;

²⁷³ Бліщук К. Інструменти державного впливу на регіональний економічний розвиток / К. Бліщук // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2010. – Вип. 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik5/fail/+Blishchuk.pdf>.

– свободи в обранні норм і методів нарахування амортизації підприємствами.

Наголосимо, що застосування наведених інструментів та засобів дозволить створити основу для податкового стимулювання модернізації і розширення виробничих потужностей економічних агентів регіону на інноваційних засадах. Це сприятиме підвищенню рівня зайнятості, економічній та інвестиційній активності підприємств, збільшенню продуктивності праці та покращенню передумов зростання рівня заробітної плати, зниженню інфляційного тиску, стимулюванню прискореного розвитку окремих територій та видів економічної діяльності, зміцненню конкурентних переваг регіону, прискоренню запровадження новітніх виробничих та соціальних технологій.

4.6. Механізми та напрями підвищення ефективності транскордонного співробітництва

Території прикордонних регіонів України характеризуються нижчим рівнем соціально-економічного розвитку, а окремі з них є депресивними. Доцільність підвищення ефективності транскордонного співробітництва (ТКС) як чинника стимулювання соціально-економічного розвитку та посилення конкурентоспроможності прикордонних регіонів обумовлена негативними наслідками «відкритості» національної економіки – тінізацією ринку праці та міграцією населення, трансфертом капіталів, технологій, розвитком дрібногуртової «човникової» торгівлі, погіршенням стану довкілля.

Сучасний стан ТКС у нашій країні обумовлений низкою об'єктивних чинників, які впливають на розвиток західних прикордонних регіонів і визначають його короткострокову та середньострокову перспективу. Наближення кордону ЄС, асиметрія в ефективності ТКС прикордонних регіонів України обумовлюють необхідність вироблення стратегії використання переваг транскордонного співробітництва західних прикордонних регіонів України з прикордонними територіями сусідніх країн в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу.

Для дослідження транскордонного співробітництва західних прикордонних регіонів на основі оцінок його безпосередніх учасників - мешканців прикордонних районів; експертів та представників громадських організацій, агенцій регіонального розвитку; науковців, підприємців, працівників місцевих органів державної влади проведено

соціологічне та експертне опитування²⁷⁴, результати якого доводять до таких висновків.

Практично рівнозначним є розуміння специфіки ТКС (табл. 4.4, рис. 4.11), причому найбільше поширеним тлумаченням цього поняття є реалізація спільних проектів громадськими організаціями з використанням коштів грантів і фінансуванням заходів з боку програм і фондів Європейського Союзу.

Таблиця 4.4

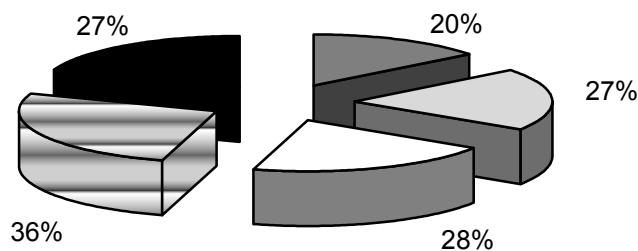
**Розподіл респондентів за рівнем ознайомлення з терміном
«транскордонне співробітництво»**

Показники	Разом	Чи знаєте Ви термін «транскордонне співробітництво» і його значення?				
		Вперше про це чую	Термін знаю, але у тому, що він означає, не орієнтуюся	Так, знаю про специфіку й основні проблеми ТКС	Цей термін добре знаю, орієнтуюся в основних аспектах розвитку ТКС	Не лише добре знайомий з проблемами ТКС, але і є активним його учасником
Кількість респондентів, осіб	250	37	103	73	27	12
Масова частка, %	100	15	52	29	11	5

Варто підкреслити, що протиріччя у застосуванні терміну ТКС виникає при ґрунтовному аналізі інституційного забезпечення процесів співпраці, яке практично перешкоджає формуванню ефективних відносин прикордонних регіонів України та країн ЄС. Важливою складовою дослідження потрібно вважати одержані результати відповіді на питання про чинники негативного впливу на розвиток українсько-польського ТКС на сьогоднішній день та ранжуванні цих чинників до вступу Польщі в Європейський Союз (рис. 4.12 і 4.13).

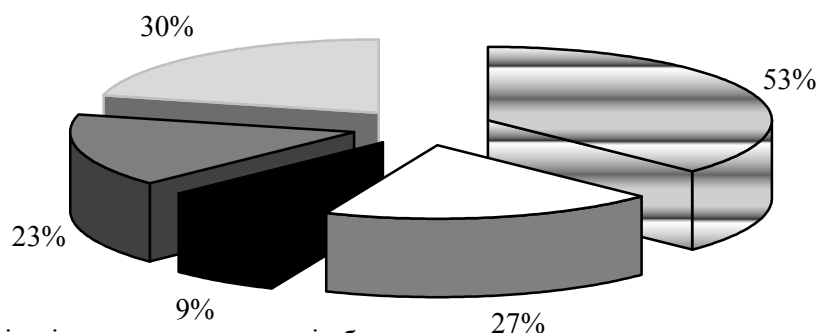
За результатами відповідей респондентів зробимо висновок про високу вагомість впливу візового режиму та інших нормативно-правових обмежень на розвиток ТКС. Причому після вступу Польщі до ЄС та запровадження шенгенських віз важливість цього чинника зросла майже у півтора рази.

²⁷⁴ Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : монографія / [за ред. Н. А. Мікули, В. В. Борщевського, Т. Г. Васильціва]. – Львів : Ліґа Прес, 2009. – 436 с.



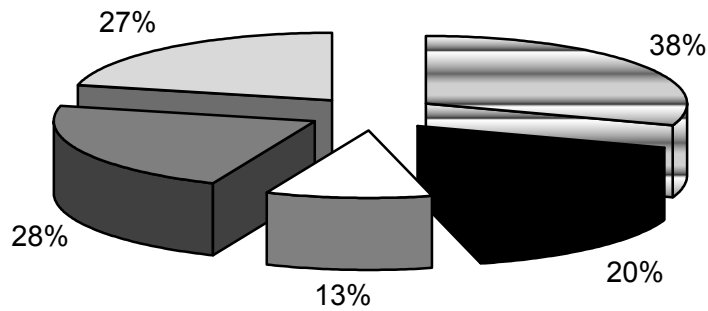
- Торгівля, яка здійснюється мешканцями прикордонних територій, в так званому „човниковому” режимі.
- Регулярні поїздки місцевих і обласних чиновників з України у сусідні воєводства Польщі і навпаки, підписання між ними різних угод і меморандумів.
- Проведення спільних культурно-масових і спортивних заходів за участю мешканців прикордонних районів Польщі та України.
- Реалізація спільних проектів громадськими організаціями з використанням грантових ресурсів і фінансування відповідних заходів з боку Європейського Союзу.
- Діяльність єврорегіонів, як основних суб’єктів транскордонного співробітництва.

Рис. 4.11. Розподіл респондентів залежно від розуміння ними специфіки ТКС



- Візові та інші нормативно-правові обмеження.
- Складність процедури перетину кордону.
- Недостатній освітній (кваліфікаційний) рівень учасників транскордонного співробітництва з українського боку.
- Нерівноправність (різні права і можливості) українських і польських учасників транскордонного співробітництва.
- Низька компетентність регіональних і місцевих органів влади, нездатних ефективно вирішувати проблеми, що виникають у транскордонному співробітництві.

Рис. 4.12. Розподіл респондентів залежно від сприйняття чинників негативного впливу на розвиток українсько-польського ТКС



- Візові та інші нормативно-правові обмеження.
- Складність процедури перетину кордону.
- Недостатній освітній (кваліфікаційний) рівень учасників транскордонного співробітництва з українського боку.
- Нерівноправність (різні права і можливості) українських і польських учасників транскордонного співробітництва.
- Низька компетентність регіональних і місцевих органів влади, нездатних ефективно вирішувати проблеми, що виникають у транскордонному співробітництві.

Рис. 4.13. Розподіл респондентів залежно від сприйняття чинників негативного впливу на розвиток українсько-польського ТКС до вступу Польщі в ЄС

Респондентами відзначається також посилення негативного впливу на розвиток ТКС ускладнення процедур перетину кордону, що пояснюється як об'єктивними труднощами, викликаними більш строгим режимом прикордонного контролю після вступу Польщі до ЄС, так і суб'єктивними чинниками, пов'язаними з недостатнім розвитком прикордонної інфраструктури та кадровим забезпеченням відповідних служб, насамперед митної та прикордонної, в умовах зростання обсягів транспортних потоків та осіб, що прагнуть перетинати кордон. Цим підтверджується необхідність подальшого розвитку мережі прикордонних пунктів пропуску на українсько-польському кордоні, покращання їх технічного оснащення, кадрового забезпечення, пропускнув спроможності.

Стабільно негативним впливом на транскордонну співпрацю протягом останніх років на думку респондентів відзначаються малокомпетентні регіональні і місцеві органи влади. Причому негативний вплив цього чинника зростає, що може свідчити про перекладання населенням частини відповідальності за ускладнення процедур отримання віз та перетину кордону на представників органів державної та регіональної влади.

Водночас респондентами відзначається зростання освітнього (кваліфікаційного) рівня учасників ТКС з українського боку, а саме: зниження негативного впливу цього чинника на активізацію транс-кордонної діяльності. Таку тенденцію можна вважати позитивною, оскільки саме в площині підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня учасників ТКС потрібно розглядати проблему переходу українських регіонів до цивілізованих форм співпраці зі своїми європейськими партнерами.

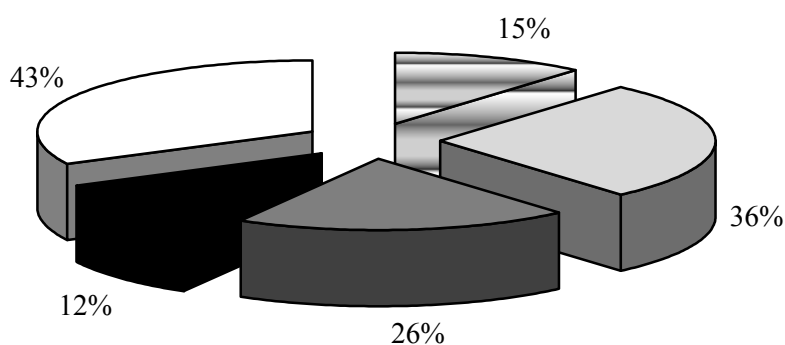
Найбільш неочікуваним результатом опитування є точка зору більшості респондентів на зменшення нерівноправності українських та польських учасників ТКС, незважаючи на асиметричність візового режиму між Україною та Польщею, а також на постійні публікації у засобах масової інформації щодо нехтування інтересами громадян нашої країни під час отримання віз та перетину кордону. Це можна пояснити, насамперед, тим, що подібна нерівність стосується, в першу чергу, учасників дрібногуртової «човникової торгівлі», вагомість якої на сучасному етапі, на думку респондентів, не є визначальною.

Важливим є висновок, що основними завданнями вирішення проблем ТКС у короткотерміновому часовому періоді є відкриття нових пунктів перетину на українсько-польському кордоні і спрощення процедури перетину кордону (43 %) та розширення спрощеного перетину кордону для мешканців прикордонних регіонів (36 %) (рис. 4.14).

Вагому роль відіграє освітня компонента реформування ТКС, про що свідчать відповіді респондентів щодо доцільності запровадження програм фахової перепідготовки та навчально-освітніх проектів для мешканців прикордоння з метою формування у прикордонних регіонах цивілізованого бізнесу (26 %).

Водночас позитивно можна розцінювати незначну частину респондентів, які схиляються до думки про необхідність пошуку шляхів вирішення проблем ТКС за допомогою егалітарних підходів, зокрема через запровадження візових обмежень для іноземців чи надання спеціального статусу депресивних територій та пільг для їх населення.

Загалом результати опитування доводять необхідність реформування інфраструктурного та кадрового забезпечення системи ТКС для підвищення його ефективності та інтенсивності впливу на регіональний розвиток та європейську інтеграцію України.



- Запровадження візового режиму для поляків, які в'їжджають в Україну.
- Укорінення процедури спрощеного перетину кордону для мешканців прикордоння.
- Запровадження програм фахової перепідготовки та реалізація навчально-освітніх проектів для мешканців прикордоння з метою створення у прикордонних регіонах системи цивілізованого бізнесу.
- Визнання прикордонних територій депресивним і надання їхнім мешканцям спеціального статусу і пільг.
- Відкриття нових пунктів пропуску на українсько-польському кордоні і спрощення процедури перетину кордону.

Рис. 4.14. Розподіл респондентів за баченням основних напрямів вирішення проблем ТКС

В посттрансформаційний період розвиток транскордонного співробітництва західних українських регіонів залежить від впливу таких чинників як:

1. Системні характеристики режиму перетину кордону (кількість міжнародних пунктів пропуску, наявність і довжина черг, складність і тривалість оформлення митних процедур, суб'єктивне ставлення працівників прикордонної та митної служб, умови очікування у чергах). Так, наприклад, на кордоні України з Польщею довжиною 540 км функціонує лише шість автомобільних пунктів пропуску, відстань між якими становить 70-90 км. З них тільки в чотирьох пунктах дозволено рух вантажного автотранспорту, тобто щільність – один пункт пропуску на 70-90 км. За чинними нормами ЄС має бути один пункт пропуску на 20-30 км кордону. Для прикладу, на німецько-польському кордоні довжиною 456 км до приєднання Польщі до Шенгенської Угоди діяло 36 пунктів пропуску²⁷⁵.

²⁷⁵ Офіційна інтернет-сторінка Адміністрації Державної прикордонної служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pvu.gov.ua/>.

Існуюча мережа пунктів пропуску не задовольняє потреби економіки держави у розвитку міжнародних зв'язків, перешкоджає швидкому перетину державного кордону і переміщенню вантажів, шкодить міжнародному іміджу держави, стримує зростання обсягів транзитних перевезень, створює передумови для переміщення контрабандних товарів поза пунктами пропуску, спричиняє значні економічні втрати на державному і місцевому рівнях, уповільнює розвиток прикордонних територій та інтеграцію України до ЄС.

Слід враховувати, що недосконалість інфраструктури міжнародних пунктів пропуску зумовлює переорієнтацію транзитних транспортних і пасажирських потоків на території сусідніх країн і, як наслідок, – зменшення податкових надходжень та депресивність прикордонних регіонів.

Невідповідність існуючої мережі пунктів пропуску транзитному потенціалу України особливо актуалізується з огляду на обсяги пасажиро-транспортних потоків та очікуване їх зростання у зв'язку з реалізацією наданих УЄФА державних гарантій і підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу у 2012 році.

2. Розвиненість транспортної мережі, яка створює можливості швидкого і безперешкодного перевезення пасажирів і вантажів з однієї країни в іншу у межах прикордоння: автобусні маршрути, залізничне сполучення, мала авіація тощо. Незважаючи на достатню кількість транспортних коридорів на території західних областей України і сусідніх країн, існуюча транспортна інфраструктура, зокрема, дороги, потребує покращення щільності мережі та якості. Найвища щільність мережі доріг у польських субрегіонах – від 40 до 78 км доріг на 100 км². На українському боці кордону цей показник змінюється від 25 до 38 км на 100 км², у білоруських областях – від 27 до 47 км на 100 км².

3. Складність, вартість і тривалість процедур оформлення віз та отримання закордонних паспортів, включаючи черги у консульствах і посольствах, несприятливе ставлення працівників консульських установ до бажаючих отримати візи, складність і частоту отримання (заміни) закордонних паспортів.

Поряд з цим, у міграційно-візовій політиці країн ЄС спостерігаються позитивні процеси, що стимулюють розвиток ТКС, зокрема: запровадження карти поляка, укладення угоди про малий прикордонний рух, зменшення кількості відмов на видачу візи, рівень яких на сьогодні сягає близько 6-7 % (приблизно вдвічі менше, ніж до

набуття чинності Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС). Спостерігається зростання доступності багаторазових віз. Так, влітку 2008 р. показник видачі багаторазових віз «новими» країнами Шенгенської зони становив близько 30 %, у листопаді 2008 р. – 37 %. Окрім того, близько 30 % отриманих віз видавалися безкоштовно згідно зі статтею 6 Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС. Втім, короткостроковість більшості багаторазових віз (1-2 місяці) призводить до досить низької практичної вартості²⁷⁶. Висока вартість шенгенських віз і жорстка система в'їзду призводить до скорочення транскордонної міграції. Так, кількість виданих віз українським громадянам польськими консульськими установами у 2008 р. зменшилася більше ніж у два рази до рівня 2007 р.²⁷⁷. Для порівняння, зменшення кількості виданих віз чеськими консульствами не було відчутним.

Значне зменшення кількості виданих віз відбулося за рахунок зменшення кількості поданих заяв (аплікаційних форм) на отримання візи внаслідок: складності аплікаційних вимог, необхідності листа-запрошення, резервування номера в готелі тощо; організаційних перешкод, черг перед консульськими установами, тривалості очікування віз.

4. Рівень корупції у сферах державного управління, дотичних до транскордонного співробітництва (отримання закордонних паспортів і віз, переміщення товарів через митний кордон України, дозвільні процедури, діяльність контролюючих органів та самоврядних інституцій).

5. Якість і повнота системи інституціонального (законодавчого та нормативно-розпорядчого) забезпечення транскордонного співробітництва та умов підприємницької діяльності у його межах, включаючи акцизи на основні групи товарів «човникової» торгівлі, дрібногуртової торгівлі (алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти тощо), антимонопольне законодавство, митно-тарифні і нетарифні обмеження, міграційне законодавство, рівень централізації влади (симетричність адміністративних і фінансових можливостей місцевої влади по обидва боки кордону).

²⁷⁶ Сушко І. Громадський моніторинг візової політики і практики країн ЄС в Україні : аналітичний звіт / І. Сушко, О. Врадій, О. Сушко. – К. : Вістка. – 92 с.

²⁷⁷ Changes in Visa Policies of the EU Member States. New Monitoring Report. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.batory.org.pl.

6. Економічна політика уряду, у тому числі спільні міждержавні ініціативи і проекти, регіональна політика та взаємодія центру з регіонами (погодження службових відряджень, обмеження на виїзди чиновників за кордон), а також влади і бізнесу (тиск на підприємців, високі фіскальні і транзакційні витрати тощо).

7. Зацікавленість ЄС у розвитку українсько-польського транс-кордонного співробітництва – передача управлінських технологій, сприяння розвитку інституційної інфраструктури, фінансування освітніх та екологічних проектів транскордонної співпраці, запровадження інструменту сусідства та партнерства тощо. Так, із запровадженням Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) стратегічно та політично обумовлений характер допомоги з боку ЄС було додатково посилено через збільшення обсягів коштів фінансування транскордонних програм. Індикативні асигнування на програми транскордонного співробітництва 2007-2013 рр. значно більші, ніж у 2004-2006 рр. Загальне фінансування, доступне для програм ТКС ЄІСП на 2007-2010 рр., складає 583,28 млн євро, з яких 274,92 млн євро – ЄІСП, а 308,36 млн – Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР). На період 2011-2013 рр. передбачено ще 535,15 млн євро (252,23 млн – ЄІСП, 282,93 млн – ЄФРР), що пов'язано з середньостроковим переглядом цієї стратегії та прийняттям Індикативної програми на 2011-2013 рр.

8. Рівень поінформованості населення про можливості та перспективи використання інструментів транскордонного співробітництва в своїй професійній та побутовій діяльності, включаючи інтенсивність висвітлення проблем транскордонного співробітництва в засобах масової інформації регіону.

9. Компетентність місцевих службовців та працівників підрозділів функціональних вітчизняних міністерств і відомств (закордонних справ, економіки, регіонального розвитку та будівництва) у питаннях транскордонного співробітництва, здатність ефективно використовувати його можливості та інструменти для розвитку регіонів і вирішення актуальних проблем місцевого розвитку.

10. Рівень розвитку інституційної, комунікаційної інфраструктури ТКС (доступу учасників транскордонного співробітництва до ресурсів телефонних та інтернет-комунікацій), підготовки кадрів для системи транскордонного співробітництва.

11. Необхідність активізації співробітництва у сфері культури (спільне історичне минуле населення прикордонних територій,

культурна спадщина та близькість культур, родинні зв'язки; чисельні етнічні меншини сусідніх країн по обидва боки кордону, релігійна співпраця тощо). Діяльність дипломатичних представництв розвинених країн свідчить, що однією з передумов ефективної співпраці транскордонних регіонів є співробітництво, ініційоване у сфері культури. Така співпраця часто не потребує значних інвестицій і ризиків, але виступає індикатором потенційних можливостей налагодження співробітництва в інших галузях – економічній, технологічній, екологічній, соціальній, політичній тощо. Подібність і компліментарність культур прикордонних регіонів сусідніх держав є визначальною для комунікацій на управлінському та міжособистісному рівні. Тому у більшості програм транскордонної співпраці обов'язково включається налагодження контактів саме у сфері культури.

12. Ментальність населення, традиції (історичні та культурні зв'язки між мешканцями прикордоння сусідніх країн, спільність інтересів і традицій, толерантність тощо).

Оцінюючи позитивний чи негативний вплив вищеописаних чинників, наголосимо, що особливо важливого значення на поглиблення ТКС має поділ за ознакою прозорості, оскільки є чинники, дія яких латентна при сильному довготривалому впливі на розвиток ТКС. Подібна ситуація спричиняє ігнорування цих чинників органами державного управління, що обмежує можливості вирішення актуальних проблем ТКС. Насамперед ідеться про суспільну психологію та ментальність населення і тісно пов'язану з ними громадську активність, а також економічну політику уряду.

Чинники негативного впливу на розвиток ТКС перешкоджають євроінтеграційному процесу та досягненню бажаного рівня ефективності ТКС; посилюють маргіналізацію, відсталість і депресивність прикордонних регіонів; сприяють уповільненню темпів економічного зростання, структурних зрушень у процесі трансформації; знижують інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність транскордонного регіону.

Активне транскордонне співробітництво є одним із найбільш дієвих чинників розвитку прикордонних регіонів. Саме внаслідок його недостатньої ефективності більшість районів західних областей депресивні з високим рівнем тінізації ринку праці та міграції населення, трансферту капіталу, технологій, поширенням необліковуваної та дрібно гуртової «човникової» торгівлі. Внаслідок цього обмежуються податкові надходження до місцевих бюджетів (у тому

числі через низький рівень підприємницької активності) для фінансування заходів соціально-економічного розвитку територій.

Особливо негативного впливу з боку об'єктивних та суб'єктивних чинників зазнає підприємництво в сільській місцевості, яке змогло зайняти певну нішу як на вітчизняному, так і закордонному ринку. Йдеться про продукцію народних промислів, сувенірні товари тощо. Зважаючи на недостатню дієвість стимулів господарської діяльності у цій сфері, різко скорочується кількість суб'єктів господарювання, що загрожує зникненню окремих напрямів народної творчості.

Ринок праці на прикордонних територіях недостатньо збалансований і неспроможний забезпечити баланс між попитом та пропозицією, негативно впливає на стимулювання його розвитку, що підтверджується тенденціями і динамікою кількісних і якісних змін у цій сфері, зокрема:

- зниженням рівня ділової активності населення: незважаючи на зростання кількості малих підприємств, труднощі у започаткуванні діяльності та функціонуванні підприємств негативно впливають на стан регіональних ринків праці, зумовлюють їх тінізацію;

- внутрішнім ринкам праці притаманні ознаки нерозвиненості та деформованості, істотного галузевого і регіонального безробіття;

- зменшення попиту на кваліфікованих спеціалістів зумовлює зростання потреби у низькокваліфікованих працівниках та дефіцит трудових ресурсів в окремих видах економічної діяльності (будівництві, сільському господарстві, сфері послуг) та окремих робітничих професій;

- домінує невирішеність проблеми економічної активності населення: поряд із зростанням частки економічно активного населення, спостерігається зростання його реальної частки (щорічно на 0,4 %), з урахуванням зайнятості в тіньовому секторі (значна частина працівників фактично нелегально зайнята у приватних підприємств, фермерів, у будівництві, автозаправних станціях і у майстернях, на ринках, у посередницьких та інших послугах);

- зростає чисельність безробітних серед сільського населення, мешканців малих міст, що знижує середньогалузеву ефективність трудоресурсного потенціалу через механічне завищення зайнятості в аграрному секторі за рахунок обліку зайнятих в особистих селянських господарствах;

– порушення морально-психологічного клімату у суспільстві внаслідок безробіття молоді і жінок та зростання масштабів міжнародної міграції трудових ресурсів у прикордонних регіонах.

Інституційне та нормативно-розпорядче забезпечення розвитку ТКС у західних регіонах України досі ще не завершене. Незважаючи, що транскордонна співпраця регулюється як міжнародними, так і вітчизняними законодавчими актами, нормативно-розпорядчими і програмними документами (Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, до якої Україна приєдналася у 1993 р.; Закон України «Про транскордонне співробітництво»; Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 рр.; Програма розвитку єврорегіонів та інші документи, прийняті вищими органами державного управління України), основними проблемами їх взаємоузгодження та практичної реалізації залишаються:

– практика несумлінного виконання чинних законів і державних програм, неоднакове розуміння окремих нормативних положень як міністерствами та відомствами, так і місцевими органами державної влади;

– розпорошення регуляторних функцій, пов'язаних із розвитком ТКС, між різними органами державної влади;

– збереження надмірного адміністративного впливу на регіональний розвиток, зокрема на його транскордонну складову;

– відсутність критеріїв оцінки ефективності ТКС, що призводить до безсистемності при формуванні його інституціонального забезпечення і не дозволяє підпорядкувати всі законодавчі акти досягненню єдиної стратегічної мети;

– недостатній рівень впливу норм інституціонального забезпечення (зокрема, положень Закону України «Про транскордонне співробітництво») на перебіг процесів у ТКС; нечіткість механізму виділення та використання фінансових ресурсів для розвитку ТКС; відсутність уваги до таких форм сприяння ТКС, як правова, організаційна, інформаційно-аналітична, методична, маркетингова та ін.

Крім того, до недоліків інституційного забезпечення системи сприяння розвитку ТКС у прикордонних регіонах України відноситься те, що:

– державні органи влади центрального рівня, зокрема міністерства та відомства, у своїй нормотворчій діяльності об'єктивно

не враховують проблеми та реальні процеси, які відбуваються у ТКС українських регіонів;

– місцеві органи державної влади та місцевого самоврядування, а також єврорегіони, що концентруються на обласному рівні, не володіють достатніми нормотворчими можливостями, оскільки адміністративна система настільки централізована, що регуляторні акти регіональної влади істотно не впливають на розвиток ТКС;

– самоврядні громадські організації як елемент інституційного забезпечення ТКС взагалі фактично відсутні. Більшість громадян не об'єднані в такі організації або не розраховують на суттєве сприяння; організації позбавлені відповідних адміністративних і фінансових важелів впливу і працюють, насамперед, в режимі «підрядників» донорських організацій транскордонних проєктів, виконуючи швидше «квазіпідприємницьку» функцію, аніж роль самоврядних інституцій;

– відсутня система державних статистичних спостережень та досліджень процесів ТКС в усіх сферах, що спотворює об'єктивний аналіз ефективності ТКС;

– недостатнім є розуміння органами державної влади вагової ролі культурного співробітництва в межах транскордонних об'єднань як передумови інтегрування інституційного базису та інших видів транс-кордонної співпраці.

До цих пір все ще залишаються істотні недоліки інституційного забезпечення ринку праці на прикордонних територіях, до яких відносяться:

– відсутність практики проведення структурної реформи ринку праці місцевими органами державної влади, що зумовлює невирішеність проблеми географічної та професійної мобільності трудових ресурсів на внутрішньому ринку;

– низький рівень залучення недержавних підприємств, установ, а також громадських організацій ринку праці до здійснення заходів у межах транскордонного співробітництва, здатних забезпечити підготовку необхідних кваліфікованих кадрів та встановити контакти з представниками територіальних громад регіонів сусідніх держав, із урахуванням відповідних фахових та мовних знань;

– недостатній рівень самостійності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень щодо здійснення спільних із суб'єктами транскордонного співробітництва інших держав заходів з розбудови соціальної інфраструктури ринку праці прикордонних регіонів;

– несформованість соціально-економічних передумов розширеного відтворення якісної та конкурентоспроможної пропозиції трудових ресурсів на ринку праці через механізм формування та реалізацію національної демографічної, міграційної та освітньої політики;

– нерозвиненість системи соціального партнерства на ринку праці, недостатня роль профспілок у вирішенні конфліктів між організаціями, що представляють різні верстви суспільства, шляхом переговорів та компромісів за участю органів місцевих органів виконавчої влади;

– уповільнення активності державних органів влади у вирішенні проблем нелегальної міжнародної трудової міграції громадян України та приведення Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус працівників-мігрантів» у відповідність із законодавством приймаючої сторони в частині гарантій дотримання прав і свобод українських громадян за кордоном.

Оцінка стану й ефективності, аналіз чинників та негативних наслідків недостатнього розвитку ТКС західних регіонів України дозволяють стверджувати, що підвищення ефективності державної політики у цій сфері потребує реалізації першочергових заходів за напрямками:

1) покращення стратегічного планування українсько-польського ТКС з чітким визначенням пріоритетів стратегії співробітництва;

2) підвищення ефективності реалізації програм транскордонного співробітництва країн ЄС на території України;

3) легалізація ринку праці та активізація розвитку транскордонного підприємництва в малих прикордонних містах і гірських депресивних районах.

До пріоритетів державної стратегії поглиблення українсько-польського ТКС у напрямі активізації співробітництва та наближення цього процесу до європейських стандартів віднесемо зміни функцій та повноважень державних органів управління у формі міжнародних економічних і гуманітарних відносин.

Насамперед, ідеться про включення транскордонного співробітництва в систему пріоритетів зовнішньої політики України та формування на цій основі відповідного інституціонального забезпечення для належного розвитку пов'язаних із ним процесів. Зокрема, Закон України «Про транскордонне співробітництво» необхідно істотно змінити у частині конкретизації напрямів і джерел фінансування співробітництва, а також доповнити Законами «Про діяльність

єврорегіонів на території України», «Про міжнародну технічну допомогу», «Про спеціальний режим здійснення підприємницької діяльності, пов'язаної з транскордонним співробітництвом». Крім того, транскордонне співробітництво необхідно визнати як особливу форму (вид) міжнародних відносин на мезорівні управління та місцевих органів державної влади, регульованої спеціальними законами і нормативними документами спрощеного режиму виїзду за кордон керівників та працівників обласних і районних державних адміністрацій.

У цьому контексті особливої уваги потребує зміна ставлення вітчизняних дипломатів до ролі та значення транскордонного співробітництва в налагодженні добросусідських відносин з країнами Східної Європи та в активізації процесу європейської інтеграції України. Зокрема, в українських консульських установах доцільно створити окремі відділи проблем розвитку ТКС. До переліку їх повноважень доцільно включити всебічне сприяння (організаційне, консультаційне, інформаційне) налагодженню ділових, культурних та інших видів співпраці між прикордонними регіонами України і Польщі. При цьому в системі підготовки дипломатичних кадрів мають відбутися зміни, пов'язані з акцентуванням уваги на навчанні фахівців, що спеціалізуються на регіональних аспектах міжнародного співробітництва. У ширшому сенсі йдеться про те, що пріоритетною сферою зусиль центральних органів державної влади на сучасному етапі розвитку має стати активне здійснення навчально-освітньої функції, насамперед, поліпшення розуміння сутності та завдань ТКС на всіх рівнях системної ієрархії.

Поряд із залученням освітньої сфери до розвитку ТКС, на рівні державної політики доцільно проводити подальшу лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності, насамперед зниження митного та фіскального навантаження на її суб'єктів. Це дозволить майже повністю усунути ті чинники, які сприяють іллегальній транскордонній діяльності (контрабанді, тіншовій економіці, криміналізації бізнесу), а також стимулювати зменшення рівня корупції та прискорити легалізацію транскордонного підприємництва.

Крім того, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності безпосередньо пов'язана зі спрощенням процедур перетину кордону України, що також має стати одним із пріоритетів державної політики. Зокрема, наголосимо на необхідності зменшення кількості контролюючих інстанцій, дотичних до пересування товарів через

кордон, поліпшення їх кадрового забезпечення, підвищення вимог до кваліфікації та ефективності роботи службовців, а також істотного збільшення числа митних переходів на західному кордоні України та їх диверсифікації на основі пріоритетних форм перетину кордону на кожному з переходів (наприклад, вантажно-транспортні, туристично-ділові, універсальні транспортні тощо).

Основною метою державної політики розвитку ТКС між регіонами України та Польщі необхідно визначити передачу повноважень щодо організації транскордонної діяльності на рівень регіональних органів державної влади, а в подальшому – органів місцевого самоврядування. Основна функція, яка повинна залишитися за міністерствами та відомствами, дотичними до проблем транскордонного співробітництва (Мінекономіки, МЗС, Мінрегіонбуду), має стосуватися дотримання інтересів українських учасників транскордонного співробітництва у відповідних міжнародних організаціях, що беруть участь у фінансуванні транскордонних проектів та підтримці транскордонних ініціатив місцевої влади.

Саме на органи місцевого самоврядування повинні бути покладені виняткові функції щодо представлення інтересів у єврорегіональних утвореннях та вироблення відповідних заходів економічної та соціальної політики для кожного з них, реалізації програм технічної допомоги за програмою добросусідства ЄС-Україна, адміністрування проектів із розбудови прикордонної інфраструктури, розвитку прикордонної торгівлі, освітніх програм.

Необхідно передбачити спеціальні умови оподаткування для підприємств та організацій, що функціонують у режимі транскордонних технопарків (технополісів, інноваційних структур інших типів) і транскордонних кластерів, а також забезпечити акумулювання в місцевих бюджетах надходжень від оподаткування транскордонного бізнесу (дрібногуртова торгівля, послуги інфраструктури).

Водночас консульським установам і торговельно-економічним місіям посольств України в сусідніх державах необхідно доручити інформаційне та організаційне сприяння розвитку транскордонного співробітництва українських регіонів, зокрема надання учасникам інформації про проведення тематичних комунікаційних і виставково-ярмаркових заходів, забезпечення їх організаційно-правового супроводу і методичної підтримки, популяризації ініціатив українських учасників ТКС серед потенційних партнерів з країн ЄС, сприяння

реалізації програм міжрегіонального співробітництва між Україною та сусідніми країнами ЄС.

Першочергові заходи з подолання перешкод розвитку українсько-польського ТКС, а також надання транскордонній діяльності на рівні місцевих громад цивілізованих форм та сучасного динамізму, необхідно здійснити за такими основними напрямками:

1) підвищення ефективності роботи МЗС та дипломатичного корпусу України у напрямі надання ТКС особливого статусу в політиці стратегічного партнерства України з ЄС. Це стосується як спрощення процедур отримання віз та перетину кордону для українських учасників, так і спеціальних програм, спрямованих на розвиток інфраструктури прикордонних територій та реалізацію навчально-освітніх проектів;

2) формування системи постійних партнерських відносин і ділових комунікацій між владою, бізнесом та громадськістю з одного боку та центральними, регіональними і місцевими органами влади – з іншого. Це дозволить конструктивно обговорювати та своєчасно розв'язувати проблеми, які деструктивно впливають не лише на поглиблення ТКС прикордонних регіонів, але й на економічний розвиток загалом;

3) істотне збільшення вагомості та значення навчально-освітньої компоненти ТКС з регіонами країн ЄС, насамперед в адаптації мешканців українського прикордоння до нових вимог співпраці з європейськими партнерами в умовах добросусідства нашої держави з ЄС. Особливої уваги заслуговує суттєве збільшення кількості навчально-освітніх проектів, що реалізуються в межах політики сусідства ЄС і передбачають підвищення кваліфікації управлінських кадрів органів місцевого самоврядування та малих підприємницьких структур в українському прикордонні, а також здобуття нових, затребуваних на ринку спеціальностей для мешканців прикордонних районів. До цієї роботи повинні активно залучатися як працівники місцевих органів державного управління та самоврядних інституцій, так і наукові установи та навчально-освітні заклади прикордонних регіонів, насамперед фінансовані з державного та місцевих бюджетів;

4) лібералізація загальнодержавної економічної політики та її зовнішньоекономічного складника. Насамперед це стосується спрощення процедур створення підприємств і зменшення фіскального та адміністративного навантаження на діяльність з метою повнішого розкриття підприємницького потенціалу та підвищення підприєм-

ницької активності населення. Це дозволить створити сприятливе підґрунтя активізації транскордонного бізнесу і стимулюватиме формування громадських організацій у межах прикордоння та активізацію їх співпраці із закордонними партнерами;

5) проведення адміністративно-територіальної реформи з метою децентралізації, спрямованої на наближення бюджетної системи та системи організації влади в Україні до європейських стандартів, що ґрунтуються на принципах субсидіарності та солідарності.

Другим напрямом є формування дієвого механізму підвищення ефективності реалізації програм транскордонного співробітництва ЄС на території України. З огляду на інституційні та організаційні проблеми транскордонного співробітництва України, необхідно здійснити заходи ефективного реалізації транскордонних програм в межах європейської політики добросусідства, активізації економічного ТКС, зокрема інтенсифікації транскордонної торгівлі, вдосконалення її товарної структури, а також розробки нових перспективних напрямів і форм ТКС, а саме:

1. Сприяння інформованості потенційних бенефіціарів про існуючі програми ТКС. Для підвищення ефективності реалізації проектів на офіційних веб-сторінках обласних, районних, міських державних адміністрацій доцільно розмістити перелік та умови відповідних програм технічної допомоги ЄС, а також власні регіональні стратегії транскордонного співробітництва. Метою заходів у цьому напрямі є узгодження проектів із регіональними, державними та європейськими пріоритетами у різні періоди часу і з різними джерелами фінансування. Покращання інформаційної підтримки ЄІСП можна досягнути популяризацією переваг і позитивних ефектів ТКС серед населення прикордонних регіонів, сприянням формуванню ініціативних груп ТКС у різних його формах і проявах: прикордонних асоціаціях, транскордонних громадських організаціях, міжнародних підприємницьких об'єднаннях, багатонаціональних культурних товариствах тощо.

2. Досягнення практичної значущості семінарів для потенційних заявників програми «Польща-Україна-Білорусь 2007-2013» залученням до їх проведення консалтингових фірм і бенефіціарів аналогічної програми 2004-2006 рр. Такий формат семінарів дозволить майбутнім заявникам отримати чітку, достовірну інформацію про особливості заповнення аплікаційних форм і, отже, збільшить шанси на отримання позитивного рішення щодо фінансування проектів.

3. Вдосконалення системи моніторингу виконання програми «Польща-Україна-Білорусь 2007-2013». Міністерству регіонального розвитку і будівництва України як відповідальному органу за реалізацію програми доцільно звернутися до Спільного технічного секретаріату з ініціативою запровадження гнучкої системи оцінки ефектів транскордонних проектів програми, до розробки якої необхідно залучити провідні наукові установи. Зауважимо, що подібна практика вже існує – у 2003 р. Європейський центр політичних досліджень (European Policies Research Centre) розробив систему моніторингу проектів на замовлення Органу впровадження програм транскордонного співробітництва ЄС.

4. Забезпечення організаційної й фінансової підтримки учасників міжнародних проектів програм співробітництва ЄС із сусідніми країнами, що потребує передачі повноважень місцевим органам влади з конкурсного відбору проектів міжнародного співробітництва та прийняття рішення про їх дофінансування в межах виділеної квоти з коштів державного бюджету чи за рахунок відповідної статті видатків місцевого бюджету. Запровадження такого механізму фінансування можливе за умови формування державного бюджету «знизу-вгору» і передачі повноважень з формування місцевих бюджетів громадам, що забезпечить їх фінансову самостійність при реалізації спільних міжнародних проектів, у тому числі й транскордонних.

5. Мінімізація обмежувального впливу візового режиму на інтенсивність транскордонного руху українських громадян, що потребує повної імплементації Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС шляхом здійснення постійного моніторингу якості імплементації цієї Угоди та її впливу на візову політику і практику країн ЄС. Це, своєю чергою, вимагає виконання вимог гармонізації нормативно-правового забезпечення України з візовим законодавством ЄС, дотримання комплексу технічних критеріїв ЄС для подальшого ефективного «візового діалогу» між Україною та ЄС в напрямі скасування візового режиму.

6. Децентралізація функцій державного управління, делегування значної частини його повноважень органам місцевого самоврядування та іншим самоврядним інституціям, надання їм більшої самостійності у вирішенні спільних із регіонами сусідніх держав завдань регіонального та місцевого розвитку (зокрема, це стосується формування місцевих бюджетів та їх використання), для чого необхідно внести відповідні зміни в Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (щодо

питань організації, повноважень та порядку діяльності державних адміністрацій). При цьому основними домінантами державно-правового забезпечення інституційного розвитку України мають стати: функціонування інституційного середовища на конкурентних засадах і ґрунтування діяльності вітчизняних інституцій на системі звичаєвого права, з одного боку, та європейських цінностях і традиціях, – з іншого. Це дозволить максимально сприяти досягненню основного завдання інституційно-правового забезпечення економічної інтеграції України з країнами ЄС – зниження трансакційних витрат і підвищення ефективності інтеграційних процесів.

Третім важливим напрямом є удосконалення системи засобів розвитку транскордонного підприємництва в малих містах та гірських депресивних районах. Зважаючи на відставання соціально-економічного розвитку західних прикордонних регіонів України переважно через припинення діяльності традиційних бюджетоутворюючих підприємств малих міст та гірських територій (агропромисловий комплекс, м'ясо-молочна промисловість, заготівля) у прикордонній зоні, необхідним є пошук нових напрямів активізації підприємницької активності та формування просторово-структурних «полюсів» конкурентоспроможності. Світова практика відносно вирішення цієї проблеми показує: до пріоритетних напрямів розвитку транскордонного підприємництва і посилення конкурентних переваг транскордонного регіону, доцільно віднести розвиток туризму та творчих індустрій. Зважаючи на підготовку до Євро – 2012, формування спільних підприємств у цих сегментах, а також галузевих транскордонних кластерів має значні перспективи. Хоча розвиток туризму у межах ТКС у західних регіонах України визначений одним із пріоритетних, сьогодні залишається незадіяним значний потенціал туристичних та культурних ресурсів (осередки народних промислів, фестивалі, фольклор, традиції тощо). Його активізація має значні перспективи, особливо для стимулювання соціально-економічного розвитку малих міст та гірських депресивних районів у межах ТКС.

У посттрансформаційних і посткризових умовах соціально-економічного розвитку західних прикордонних регіонів України перешкоди поглиблення транскордонному підприємництву об'єктивно вирізняються системним характером. Відповідно, реалізація окремих заходів сприяння підприємницькій ініціативі не зможе радикально змінити ситуацію, а їх позитивні наслідки матимуть локальну короткострокову дію. Тому державна політика ТКС повинна спрямо-

уватися на загальний соціально-економічний розвиток прикордонних районів та близьких до кордону сільських територій. Концептуально засади такої політики на державному і регіональному рівні передбачають вирішення таких завдань:

1. Розвиток факторів виробництва. Пріоритетними завданнями, які потребують вирішення в межах цього напрямку, є обґрунтування потреби та джерел залучення необхідного ресурсного забезпечення, включаючи підготовку кваліфікованих кадрів.

2. Формування й удосконалення інфраструктури підтримки малого підприємництва шляхом надання якісних послуг, включаючи створення бізнесу та інформаційну підтримку, розробку бізнес-планів, підбір партнерів по бізнесу, доступ до фінансових ресурсів та кредитних гарантій, створення бізнес-інкубаторів, формування ринкового способу мислення населення, підтримку інновацій та стимулювання горизонтальних зв'язків між малими підприємствами, надання консультацій з управління якістю. До виконавців завдань цього напрямку потрібно залучити державні та приватні підприємства та організації, торгові палати, некомерційні організації, професійні та соціальні асоціації, навчальні заклади, комітети з розвитку, фінансово-кредитні установи. Зазначимо, що таке завдання може бути ефективно вирішене в процесі формування та розвитку кластерної моделі транскордонного співробітництва.

3. Формування платоспроможного попиту за допомогою зростання зайнятості та збільшення доходів населення. Насамперед, потрібно активізувати роботу обласних та районних центрів зайнятості з працевлаштування та залучення населення прикордонних територій до підприємницької діяльності. По-друге, враховуючи недостатню дієвість державної політики зайнятості, зокрема, у малих містах та сільських територіях, важливо змінити принципи політики зайнятості з переходом від пасивних до активних заходів. Аргументом для такого підходу може бути істотне зменшення видатків на сприяння зайнятості та їх скерування на створення нових державних підприємств.

4. Розвиток пріоритетних видів економічної діяльності (так званих «точок зростання») через створення та підтримку потенційно конкурентоспроможних просторово і структурно зосереджених секторів економіки, створення інноваційних організаційних форм підприємництва. Для цього потребує активізації діяльності регіональних та місцевих органів державного управління з вивчення потенційних можливостей виробництва та реалізації товарів (послуг) і виявлення

найбільш перспективних напрямів і форм підприємницької діяльності, їх популяризації серед суб'єктів малого підприємництва із залученням громадських об'єднань та асоціацій підприємців, розробки інноваційних, інвестиційних проектів та їх популяризації в області та за її межами.

5. Підвищення ефективності діяльності малих підприємств для збільшення обсягів податкових надходжень, що передбачає покращання підприємницьких та управлінських навичок, надання консультаційних послуг, тестування якості ведення господарської діяльності, посилення поінформованості населення про перспективні види підприємницької діяльності та ринкові ніші.

6. Оцінка творчого потенціалу регіонів, формування реєстру креативних осіб та активне їх залучення до програм регіонального розвитку в межах ТКС. Розвиток творчих індустрій доцільно визнати пріоритетним напрямом транскордонного підприємництва, особливо прикордонних малих міст і депресивних гірських територій, для чого необхідні розробка і реалізація програм ТКС, які стимулюватимуть ефективне використання культурних і творчих ресурсів у межах активізації творчих індустрій ТКС.

Четвертим напрямом транскордонного співробітництва є легалізація ринку праці у прикордонних регіонах України з метою формування системи збереження та розвитку трудо-ресурсного потенціалу західних прикордонних регіонів України, регулювання економічних відносин зайнятості та їх інституціалізації, капіталізації реалізованої праці, вдосконалення механізму регулювання ринку праці та міграційної сфери, зменшення ризиків функціонування ринку праці в процесах європейської інтеграції та транскордонного співробітництва. Подібні заходи необхідно спрямувати на вирішення завдань і досягнення цілей:

- запровадження ефективних методів мотивації трудових ресурсів до різних форм економічної діяльності в межах підготовки та реалізації транскордонних проектів;

- зменшення кількості неформальних робочих місць через перегляд грошових та негрошових витрат роботодавців, пов'язаних із найманням або звільненням робочої сили (виплата вихідної допомоги, повідомлення в державні органи зайнятості, попередження профспілок тощо);

- активізація участі органів виконавчої влади прикордонних регіонів в інформаційно-роз'яснювальній роботі, що стосується видачі представникам підприємств пам'яток – застережень про недопусти-

мість використання тіньової зайнятості і заробітної плати та видів відповідальності за порушення трудового законодавства, активного інформування громадськості про соціальну незахищеність у випадку оформлення трудових відносин із роботодавцем неофіційно;

– покращення співпраці органів Пенсійного фонду з контролюючими та правоохоронними органами, а також соціальними партнерами і роботодавцями з питань детінізації доходів та легалізації найманої праці у прикордонних регіонах, що сприятиме виявленню та усуненню порушень пенсійного законодавства, виявленню платників податків, у яких зменшилися кількість працюючих та фонд оплати праці, проводилася виплата заробітної плати у незначних розмірах;

– інституціалізація інформування про вартість робочої сили, що дозволить вирішити проблеми нормування і гарантій оплати праці, трудових суперечок із питань оплати праці, а також створення необхідних передумов легалізації та розвитку віртуального ринку праці. Інструментом вирішення цих завдань є використання інформаційного кодексу в частині встановлення засад телепередач, що підвищить ефективність використання наявного трудового капіталу та посилить конкуренцію спеціалістів у сфері інтелектуальних, інформаційних послуг в умовах транскордонного співробітництва;

– збільшення зареєстрованої зайнятості населення шляхом розробки спільного плану дій про виділення Україні квоти на працевлаштування її громадян в межах реалізації програм і проектів ТКС, а також покращення правового захисту українських мігрантів за кордоном шляхом створення спеціалізованого підрозділу МЗМ (Державного агентства), до компетенції якого входили би питання, пов'язані з працевлаштуванням громадян України у країнах - членах ЄС та в межах ТКС;

– покращення правового захисту соціальних гарантій трудовим мігрантам прикордонних регіонів на час їхнього перебування за кордоном за умови повернення на батьківщину через відкриття у приймаючих країнах консультаційних центрів для мігрантів, взаємодію з осередками українських діаспор з надання інформаційно-консультаційних послуг мігрантам та захисту інтересів трудових мігрантів у вирішенні трудових конфліктів із іноземними роботодавцями;

– зменшення ризиків розвитку ринку праці прикордонних депресивних територій для покращення трудових ресурсного потенціалу, розробка державної програми розвитку трудового потенціалу прикордонних малих міст та районів, техніко-економічного обґрунтування заходів

відтворення трудових ресурсів та пакету нормативних актів, організаційно-економічного забезпечення розвитку трудового потенціалу регіонів;

– запровадження податкових стимулів інвестування вільних коштів населення в економіку прикордонних територій, для чого необхідно застосувати систему диференційованих пільг підприємствам залежно від розміру внеску інвестора у статутний фонд, виду економічної діяльності та обсягу інвестованих коштів, впливу на зростання зайнятості населення регіону.

4.7. Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва в малих містах

Активізація підприємницької діяльності населення малих міст дозволяє істотно прискорити соціально-економічний розвиток міст та прилеглих сільських територій і поселень, підвищити рівень зайнятості, зменшити масштаби міжнародної і міжрегіональної трудової міграції, призупинити зниження рівня якості людського капіталу. Саме це є важливою передумовою погіршення не тільки структурної, але, більшою мірою, просторової конкурентоспроможності регіону.

В Україні нараховується 350 малих міст, в яких проживає 13 % загальної чисельності населення країни. При цьому лише 22 міста протягом останніх років інтенсивно розвиваються, 60 % – розвиваються слабо, 33 % – депресивні²⁷⁸. Звідси системні заходи розвитку підприємництва в малих прикордонних містах та районах України потрібно розглядати чинником подолання депресивності цих територій.

Актуальність та важливість розробки і реалізації стратегії розвитку підприємництва в малих прикордонних містах (на прикладі Львівської області) підтверджуються такими соціально-економічними явищами і тенденціями (табл. 4.5):

– важливою бюджетоутворюючою роллю сектора малого підприємництва в економіці малих міст та районів (43 % єдиного податку фізичних осіб – підприємців, 23 % – єдиного податку юридичних осіб перераховується до місцевого бюджету), від рівня розвитку якого залежить становище на ринку праці та подальший соціально-економічний розвиток міст, районів та області загалом;

– істотними диспропорціями розвитку малого підприємництва в обласному центрі порівняно з малими містами та районами загалом;

²⁷⁸ Малые города Украины. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.business.ua>.

Таблиця 4.5

Просторово-структурні характеристики розвитку малого підприємництва в обласному центрі (місті Львові) та районних центрах і містах обласного значення у 2007 р.²⁷⁹

Місто, район	Кількість підприємств на 10 тис. осіб населення, од.	Кількість діючих підприємств на 10 тис осіб населення, од.	Обсяги реалізації у розрахунку на одне підприємство, тис. грн	Середньорічна кількість зайнятих на одному підприємстві, осіб	Темп приросту кількості новостворених підприємств до скорочення кількості діючих, %	Частка реалізованої продукції базових галузей економіки, %
м. Львів	123	77	264,85	7	0,04	25,1
Бродівський	22	14	209,71	10	-0,19	40,6
Буський	37	26	183,06	11	-0,01	65,3
Городоцький	38	27	228,47	7	0,53	50,4
Дрогобицький	23	14	266,28	10	-0,01	45,4
Жидачівський	30	19	227,55	9	-0,19	32,1
Жовківський	41	27	307,42	9	-0,002	33,9
Золочівський	46	32	129,87	8	-0,01	41,6
Кам'янка-Бузький	30	21	219,68	9	-0,13	45,6
Миколаївський	31	21	228,72	9	-0,01	44,2
Мостиський	34	23	156,41	8	0,08	32,9
Перемишлянський	39	20	146,11	11	-0,07	45,8
Пустомитівський	56	38	229,89	7	0,05	37,3
Радехівський	31	18	207,34	12	-0,08	45,9
Самбірський	25	21	177,76	9	-0,02	38,8
Сколівський	28	17	133,86	6	-0,08	45,3
Сокальський	20	11	255,79	11	-0,04	40,7
Старосамбірський	19	12	178,66	11	0,04	29,2
Стрийський	26	16	195,66	8	-0,01	59,8
Турківський	15	12	175,62	7	-0,21	12,6
Яворівський	39	23	245,48	9	-0,05	33,4
м. Борислав	65	37	188,98	8	-0,08	27,2
м. Дрогобич	56	32	248,91	8	-0,04	30,9
м. Моршин	98	65	189,49	8	0,03	15,4
м. Новий Розділ	47	29	163,89	8	-0,02	30,7
м. Самбір	88	69	173,30	6	-0,01	18,9
м. Стрий	59	41	183,08	6	-0,01	29,2
м. Трускавець	106	61	206,82	8	0,02	32,2
м. Червоноград	39	19	299,56	8	-0,04	23,3

– відставання розвитку малого підприємництва у малих містах регіону порівняно з малими містами країн з високим рівнем підприємницької активності, що дає підстави розглядати підприємництво в малих містах як резерв наближення підприємницької активності в Україні до рівня розвинених держав.

²⁷⁹ До розрахунку взято показники розвитку сектору малого підприємництва району.

Аналіз рівня розвитку сектору малого підприємництва в обласному центрі (м. Львів) та малих містах і районах Львівської області²⁸⁰ дозволив виявити такі тенденції, характерні для більшості регіонів України:

1. Концентрація малого підприємництва спостерігається в обласному центрі, який значно перевершує малі міста за загальною кількістю, кількістю діючих та малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб. Так, у м. Львові сконцентровано 57,1 % загальної кількості малих підприємств, 52,1 % зайнятих у секторі малого підприємництва області, 62,0 % обсягу реалізованої сектором малого підприємництва області продукції. Позитивна динаміка збільшення кількості малих підприємств спостерігається лише в обласному центрі та лише шести малих містах та районах (табл. 4.5). При цьому, вищими, ніж в обласному центрі, є частка сектору малого підприємництва у загальному обсязі реалізованої продукції (у базових галузях економіки) та середньорічна чисельність зайнятих на одному підприємстві. Істотно нижчим є рівень ефективності фінансово-господарської діяльності, використання ресурсів та ліквідності підприємств у малих містах та районах.

2. У той же час високою є підприємницька активність малих міст у сфері торгівлі (33,4 % загальної кількості малих підприємств (рис. 4.15) та 42,7 % від обсягів реалізованої продукції сектором малого підприємництва (рис. 4.16)), що є підтвердженням структурної недосконалості сектору малого підприємництва і низької інноваційної активності малих підприємств. Загалом, економічні відносини населення малих міст та районів часто не виходять за межі натурального господарства та обміну. У сільському господарстві здійснює діяльність не більше 8 % малих підприємств, які реалізують лише 5,3 % продукції; у будівництві (7,2 % та 9,6 % відповідно); у готельному і ресторанному господарстві (6,4 % та 3,1 %); у промисловості (19,3 % та 20,9 %).

3. Практично відсутні коопераційні та кластерні зв'язки підприємств малого і великого бізнесу, а також малих підприємств міст та районів із підприємствами обласного центру.

Недостатній розвиток підприємництва у малих прикордонних містах та районах області зумовлює такі істотно негативні соціально-економічні наслідки як:

²⁸⁰ Малі підприємства Львівщини: Статистичний збірник. – Держкомстат України, Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2007. – 124 с.; Статистичний щорічник України за 2006 рік. – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2007. – 576 с.



Рис. 4.15. Розподіл підприємств за видами економічної діяльності у малих містах Львівської області у 2007 р., % до загальної кількості



Рис. 4.16. Розподіл (частка) обсягів реалізованої продукції малими підприємствами за видами економічної діяльності у малих містах Львівської області у 2007 році, у %

1. Радикальне погіршення, навіть вичерпання ресурсного потенціалу (людського, ресурсного, матеріально-технічного, інноваційного), наближення малих міст та сільських поселень України до межі ліквідації, посилення внутрішньо регіональної, міжрегіональної трудової міграції та надмірної концентрації капіталу, ділової активності та виробничих ресурсів в обласних центрах і великих містах. При цьому необхідно враховувати, що кожне п'яте мале місто України є монофункціональним і бюджетоутворюючим²⁸¹.

2. Призупинення темпів розвитку підприємництва регіону та держави загалом, гіпертрофоване зростання регіональних «центрів» за рахунок виснаження і депресивності «периферійного» розвитку, уповільнення темпів соціально-економічного розвитку країни загалом. Як наслідок, більшість регіонів є дотаційними або депресивними, а нерівномірність та структурно-просторові диспропорції регіонального розвитку – очевидними.

3. Зменшення обсягів податкових надходжень до місцевих бюджетів, диференціація регіонального і субрегіонального розвитку, погіршення соціально-побутової інфраструктури малих міст.

4. Формування негативного суспільного ставлення до підприємницької діяльності, погіршення інвестиційної привабливості малих

²⁸¹ Малые города Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business.ua>.

міст і сільських поселень, скорочення обсягів інвестицій у підприємницьку діяльність і зменшення таким чином ресурсного потенціалу економічного розвитку.

5. Поширення тінізації підприємництва у малих містах та сільських районах (особливо у прикордонних районах), через участь населення у дрібногуртовій «човниковій» торгівлі підакцизними товарами.

6. Соціальна та економічна дискримінація населення малих міст та сільських поселень внаслідок концентрації ресурсного потенціалу та інфраструктури підтримки підприємництва у великих містах та обласних центрах.

7. В протизвагу зростанню населення великих міст погіршення демографічної ситуації у малих містах та районах.

До основних перешкод розвитку малого підприємництва у малих прикордонних містах регіону, насамперед, відносяться:

- несформованість єдиної, поетапно реалізовуваної стратегії та тактики розвитку малого підприємництва в малих містах та на сільських територіях; обмеженість фінансових ресурсів районних та міських органів місцевого самоврядування для формування належної інституційної інфраструктури підтримки підприємництва;

- недостатній досвід та рівень підготовки фахівців органів державного управління щодо реалізації проектів розвитку малого підприємництва на субрегіональному рівні управління; неефективність та декларативність субрегіональної політики розвитку підприємництва; низький рівень розвитку транспортної, соціальної та ринкової інфраструктури в малих містах і сільській місцевості, просторова віддаленість від великих міст і шляхів сполучень;

- недостатні навички підприємницької діяльності, нестача вільних коштів населення у малих містах і сільських поселеннях для започаткування підприємництва, інформації про перспективні ринкові ніші та види господарської діяльності;

- невідповідність сформованого у малих містах та районах підприємницького середовища, відсутність дієвих програм залучення трансфертів міжнародних мігрантів у економічну діяльність;

- нерозвиненість інституційної та інноваційної інфраструктури бізнесу у малих містах та районах;

- занепад багатьох місто- і бюджетоформуючих великих підприємств, депресивність «старопромислових» районів, загострення демографічної кризи на регіональному і субрегіональному рівні;

– невикористання коштів програм міжнародної технічної допомоги через пасивну участь місцевих органів державного управління в залученні цих коштів.

Відомо, що державна політика розвитку малого підприємництва реалізується в Україні через національну, регіональні та місцеві програми підтримки підприємництва. В 19-ти пунктах Плану заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні²⁸² передбачено «Сприяння розвитку підприємництва в сільській місцевості», у Регіональній програмі підтримки малого підприємництва у Львівській області²⁸³ є аналогічний розділ, як і практично в усіх інших регіональних програмах.

Проте більшість заходів розділу Національної та регіональних програм не адаптовані до специфіки і проблем конкретної території, обсяги фінансування незначні. Необхідно розширити ці розділи регіональних програм підтримки підприємництва або прийняти окремі національну чи регіональні програми розвитку підприємництва у малих містах та сільській місцевості як компоненти розвитку підприємництва в Україні загалом із розширенням та конкретизацією переліку заходів. Передбачені національною та регіональними програмами заходи не є системними, а лише окреслюють окремі аспекти (створення консультаційних центрів, розширення можливостей кредитних спілок, проведення ярмарків, сільськогосподарських свят тощо).

Втім, можна вважати позитивним ініціювання громадськими організаціями України та міжнародними організаціями з технічної допомоги проектів розвитку підприємництва і створення робочих місць у сільській місцевості²⁸⁴, а також затвердження законодавчого статусу Загальнодержавної та регіональних програм розвитку малих міст²⁸⁵. Позитивним є також віднесення до пріоритетних цілей розвитку малих міст в Україні забезпечення розвитку малого підприємництва та

²⁸² Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 28-р «Про затвердження Плану заходів з виконання у 2007 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні».

²⁸³ Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007-2008 роки.

²⁸⁴ Програма «Місцевий економічний розвиток» Фонду «Євразія», TACIS та ін.; проведена в Україні Фондом «Євразія», ОБСЄ, за участі Державної служби зайнятості і Міністерства праці та соціальної політики України конференція «Практика розвитку підприємництва і створення робочих місць у малих містах і сільській місцевості: Досвід реалізації місцевих ініціатив».

²⁸⁵ Закон України «Загальнодержавна програма розвитку малих міст» № 1580-IV від 4 березня 2004 р.

вдосконалення інституційної інфраструктури його підтримки. Але при цьому не відпрацьовані механізми реалізації норм цього законодавчого акта, відсутнє належне фінансування заходів, розроблених відповідно до цього закону органами місцевого самоврядування.

На сьогодні органи державного управління не забезпечують системного управління та контролю за розвитком малого підприємництва у малих прикордонних містах та районах і тому реалізація розрізнених проектів за кошти міжнародної технічної допомоги та окремих заходів регіональних програм підтримки підприємництва за незначні кошти не в стані якісно покращити розвиток малого підприємництва на решті території області, окрім обласного центру та двох-трьох найбільших міст області.

Активізація підприємницької діяльності значною мірою пов'язана з ефективністю регіональної і субрегіональної політики підтримки підприємництва. Аналіз програмних документів таких країн, як Чехія, Польща, Хорватія, Китай, Японія, США²⁸⁶, підтверджує, що у національних, регіональних та місцевих програмних документах є розділи, які передбачають заходи розвитку підприємництва на окремих територіях та сільських поселеннях. Принципова відмінність місцевих програм і документів розвитку підприємництва цих країн, порівняно з вітчизняними, полягає у значно більших обсягах фінансування та в акцентуванні уваги на: розвитку інфраструктури підтримки підприємництва; ширшому арсеналі механізмів фінансово-кредитного сприяння сектору малого підприємництва; створенні сприятливих умов для розвитку малого бізнесу у сфері АПК. Для розвитку підприємництва країни ЄС застосовують, переважно, універсальні засоби: використання нових технологій; підвищення якості робочої сили; розширення обміну інноваціями.

Разом із тим, завдання розвитку підприємництва у малих містах та районах, є невід'ємною компонентою державної політики подолання депресивності територій. У зв'язку з цим важливе прикладне значення має імплементація цього досвіду у вітчизняній регіональній політиці. В країнах Західної Європи регіональна політика почала формуватися в період Великої депресії 1929-1933 рр. як інструмент державного регулювання економіки. У 50-60-х рр. минулого століття вона була спрямована на створення нових робочих місць у регіонах з надмірною концентрацією пропозиції трудових ресурсів.

²⁸⁶ Інтернет-ресурс Национального института системных исследований проблем предпринимательства. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nisse.ru>.

У світовій практиці зустрічаються різні підходи та методи подолання депресивності територій та малих міст із акцентуванням уваги на активізації участі населення у підприємницькій діяльності. У Великобританії, Німеччині, Іспанії та інших країнах Європи застосовується створення та використання коштів цільових бюджетних грантів як інструменту сприяння підприємницькій діяльності у малих містах та на територіях, розвиток яких є депресивним. У Німеччині для подолання просторової диференціації розвитку активно використовуються вирівнюючі трансферти із спеціального фонду, сформованого на основі федеральних відрахувань.

У США та Нідерландах розробка і реалізація політики вирівнювання покладені на державні компанії регіонального розвитку. Зокрема, у Нідерландах працює п'ять таких компаній, які стимулюють збереження і розвиток потенціалу провінцій, надаючи допомогу малим і середнім підприємствам, приймаючи солідарну дольову участь у їх діяльності. У США створено Агенції регіонального розвитку, які здійснювали державні інвестиції у розвиток малих міст, стимулювали розвиток сільських та приміських територій. Пізніше уряд США змінив політику домінування державних інвестицій на цільове державне фінансування. Одним із значущих проектів ліквідації диспропорцій економічного розвитку територій стала програма будівництва автомобільних доріг між штатами.

В Японії в основу регіональної економічної політики розвитку територій та підприємницької діяльності закладено принципи орієнтації на використання місцевих сировинних ресурсів, залучення передових технологій та виховання трудового потенціалу нації. Саме в Японії виник рух «одне село – один товар», першими почало культивуватися створення технополісів, містоутворюючими для яких ставали науково-дослідні та технологічні центри. Навколо них формувалася та розвивалася мережа бізнес-інкубаторів, бібліотек технічної інформації, інфраструктура підтримки підприємництва.

Актуальність та важливість розвитку малого бізнесу в малих прикордонних містах, а в подальшому на сільських територіях потребує розробки загальнодержавної стратегії розвитку малого бізнесу в малих містах із урахуванням світового досвіду. Відповідно, Державному комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва

доцільно удосконалити методику²⁸⁷ розробки регіональних програм підтримки підприємництва в Україні, включивши до пріоритетів програмних документів розділ «Активізація підприємницької діяльності в малих містах» з базовими засадами стратегії.

Логіка побудови такого розділу повинна відповідати загальноновизнаним науковим підходам до розробки стратегічних планових документів і включати такі компоненти, як місія, мета, стратегічні та операційні цілі, завдання, заходи, ресурсне забезпечення, терміни реалізації тощо. При цьому важливо забезпечити єдині методичні підходи до процедури розробки і реалізації стратегії як сукупності заходів, здійснюваних у такій послідовності етапів:

1) формування інформаційної бази на основі детального аналізу стану та динаміки розвитку підприємництва, а також діагностики зовнішніх чинників впливу малих міст та районів для виявлення резервів ресурсного економічного потенціалу конкурентоспроможності, рівня сформованості інституційної інфраструктури та ділової активності населення малих міст і сільських поселень;

2) коригування застосовуваних базових принципів та концептуальних засад стратегії розвитку малого бізнесу, розробка системи стратегічних та операційних цілей і завдань розвитку підприємництва;

3) розробка та реалізація конкретних тактичних заходів, у тому числі з урахуванням просторової галузевої специфіки, організація системи діагностики і моніторингу розвитку малого підприємництва у малих містах.

Очевидно, що основні положення стратегії розвитку бізнесу в малих прикордонних містах будуть спільними для більшості міст і сільських поселень. Зокрема, місією стратегії визначимо усунення диспропорцій ділової активності, деконцентрацію розвитку бізнесу з обласного центру у малі міста, а головною метою стратегії – покращання базових показників розвитку підприємництва у малих містах і районах та наближення їх до рівня обласних центрів.

Єдиний підхід до розробки заходів стратегії із врахуванням позитивного світового досвіду повинен передбачати їх інтеграцію на таких рівнях:

- стратегічний – створення програм;

²⁸⁷ Методичні рекомендації щодо формування і реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва. – К. : Держпідприємство, Мінекономіки України, 2000. – 24 с.

- організаційний – підтримка організацій;
- мікрорівень – підтримка фізичних осіб-підприємців та малих підприємств.

Формування сприятливого підприємницького середовища за рахунок достатнього цільового державного фінансування розвитку виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури, програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, а також спрямування на ці заходи коштів міжнародної технічної допомоги віднесемо до завдань першого (стратегічного) рівня. Виконавцями завдань цього рівня є центральні та регіональні органи державного управління у межах передбачених заходів розвитку малого бізнесу в малих містах. Національною програмою підтримки підприємництва в Україні та обсягів державного фінансування, місцевого самоврядування, до компетенції яких входить планування та реалізація програм із розвитку підприємництва. Регіональним органам державного управління необхідно передбачити конкретні цільові заходи щодо розвитку малого бізнесу в малих містах у регіональних програмах із наданням їм першочергової пріоритетності та узгодженням із заходами міських та районних програм підтримки підприємництва. Для належної ефективності використання обмежених фінансових ресурсів (загальнодержавних, регіональних та місцевих) доцільно дотримуватися базових принципів регіональної політики країн ЄС: взаємодоповнюваність (солідарність фінансової участі з бюджетів усіх рівнів); партнерство; програмність; спостереження за ходом реалізації програм; регулярний моніторинг та коригування цілей і завдань, ефективності реалізації програм.

На початковому етапі, враховуючи обмеженість ресурсного забезпечення діяльності органів місцевої влади, підтримка малого підприємництва на регіональному рівні повинна мати селективний і сфокусований характер. Тобто, фінансова допомога має спрямовуватися в конкретні малі міста, які володіють належним економічним потенціалом та розробленими проектами сприяння підприємницькій ініціативі. Такий підхід дозволить ефективно використати обмежені ресурси та вирівняти за рівнем розвитку підприємництва малі міста і райони, які володіють належним економічним потенціалом для стабілізації в подальшому в межах регіону процесу розвитку малого підприємництва (досвід Китайської Народної Республіки)²⁸⁸. Для цього потрібно здійснювати групування територій та малих міст за

²⁸⁸ Інтернет-ресурс Національного інститута системних досліджень проблем підприємництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nisse.ru>.

ключовими параметрами розвитку підприємництва, а відтак використовувати методику²⁸⁹ поділу територій на проблемні, відсталі, кризові та депресивні.

Основними завданнями другого (організаційного) рівня є: створення й удосконалення інфраструктури підтримки малого бізнесу для надання якісних послуг, підтримки створення бізнесу та інформаційної підтримки, розробки бізнес-планів, підбору партнерів по бізнесу, доступу до фінансових ресурсів та кредитних гарантій, створення бізнес-інкубаторів, формування ринкового способу мислення населення, підтримки інновацій, створення систем управління якістю і т.ін. Основними виконавцями цих заходів потрібно визначити державні та приватні підприємства і організації, торгові палати, некомерційні організації, професійні та соціальні асоціації, навчальні заклади, комітети з розвитку, фінансово-кредитні установи тощо.

Для вирішення цих завдань доцільно використати досвід таких країн, як Польща, Чехія, США та ін. для активізації діяльності в малих прикордонних містах таких інституцій:

– муніципальні бізнес-інкубатори (досвід Польщі та створення вітчизняного бізнес-інкубатора у м. Біла Церква);

– мережі інформаційно-консультаційних центрів (досвід Китаю, США, особливо Чеської Республіки, де подібною мережею охоплено понад 95 % території країни);

– міські (районні) фонди підтримки підприємництва (досвід США, формування мережі районних фондів підтримки підприємництва в Івано-Франківській області).

Мережу таких інституцій можна вважати базовою інфраструктурою забезпечення розвитку малого бізнесу в малих прикордонних містах, оскільки ефективна їх діяльність дозволить усунути такі перешкоди як: реальна відсутність інформаційного сприяння господарській діяльності, нестача необхідних приміщень, нерівність доступу до фінансово-кредитних ресурсів з державних замовлень, земельних ділянок тощо.

Для цього рівня видається необхідним активізація діяльності регіональних та місцевих органів державного управління (економіки, праці, розвитку підприємництва, інфраструктури, тощо) відносно ефективного планування та управління розвитком підприємництва.

²⁸⁹ Побурко Я. Методологічні засади класифікації регіонів за рівнем економічного розвитку / Побурко Я., Кардаш В. // Економічні есе. – №2 (13).

Досвід країн із високим рівнем економічного розвитку підтверджує перспективність таких напрямів, як:

- створення сільських кооперативів, маркетингових груп, сільських комунальних підприємств;

- розвиток регіональної мережі страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого підприємництва, яка у більшості розвинених країн є найважливішим сегментом кредитного ринку з обслуговування клієнтів, не привабливих для традиційного банківського кредитування. До цієї категорії позичальників відноситься практично весь сектор малого підприємництва. Особливо гострим є фінансове забезпечення сільськогосподарських товаровиробників та дрібних підприємців у сільській місцевості, районних центрах та малих містах України. Джерелами ресурсів для реалізації цих заходів можуть стати кошти фондів міжнародної технічної допомоги, до залучення яких мають долучитися на солідарних засадах органи місцевої влади;

- запровадження стимуляційного організаційно-економічного механізму залучення трансфертів міжнародних трудових мігрантів до підприємницької діяльності, для чого необхідне прийняття законодавчих та нормативно-розпорядчих актів визначення правового статусу, принципів та інструментів функціонування фондів майнових порук, страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого підприємництва;

- сприяння формуванню і розвитку мережі коопераційних та конкурентних зв'язків між малими та великими підприємствами для зміцнення конкурентних переваг сектору малого підприємництва; виконання ролі посередника у покращанні кооперації між суб'єктами сектору малого підприємництва та іншими підприємствами на основі субпідрядних, контрактних, орендних відносин; забезпечення інформаційної підтримки та створення довідкової служби проведення маркетингових досліджень ринків збуту, пошуку франчайзерів, допомоги в організації виставок, ярмарок, виробництві продукції (послуг) малих підприємств.

До завдань третього рівня стратегії відносяться розвиток підприємницьких та управлінських навиків населення, надання консультаційних послуг, тестування якості підприємницької діяльності, покращання поінформованості населення про перспективні види підприємницької діяльності та ринкові ніші. Виконавцями заходів цього рівня є органи місцевої влади, малі підприємства та фізичні

особи-підприємці, навчальні заклади, консалтингові та маркетингові підприємства, бізнес-асоціації і об'єднання.

Заходами цього напрямку передбачено:

– удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів для підприємництва відповідно до специфіки соціально-економічного розвитку та просторового розміщення малого міста і району (наприклад, створення агрошкіл, агроосель, зеленого туризму та ін.);

– викладання дисципліни «Основи підприємницької діяльності» у середніх загальноосвітніх сільських та міських школах з прикладною зорієнтованістю на створення бізнесу;

– фінансова та організаційна підтримка асоціативним та підприємницьким організаціям, які реалізують просвітницькі заходи з вдосконалення підприємницького середовища, формування у суспільстві мотивації щодо інвестування вільних коштів населення у підприємницьку діяльність.

Однією з найважливіших проблем реалізації стратегії є належне її фінансування, для розв'язання якої необхідно збільшити обсяги державного фінансування розвитку підприємництва у малих прикордонних містах регіону у межах Національної програми підтримки підприємництва, а також активізувати діяльність органів державної влади у залученні фінансових ресурсів програм міжнародної технічної допомоги.

4.8. Напрями детінізації економіки малих міст та сільських поселень

Рівень тінізації економічної діяльності в малих прикордонних містах регіонів України залишається високим, що є істотною перешкодою для забезпечення структурно-просторової конкурентоспроможності господарського комплексу регіону та підтверджується результатами соціологічного та експертного дослідження (вивчення громадської думки мешканців, експертів, представників громадських організацій, агенцій регіонального розвитку, науковців, підприємців, працівників місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування прикордонних районів Львівської області)²⁹⁰.

²⁹⁰ Транскордонне співробітництво – стратегічний ресурс розвитку прикордонних територій України. – Львів : Інститут міжнародних економічних досліджень, Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові, 2008. – 160 с.

Більшість опитаних оцінили рівень тінізації економіки малих міст і сільських прикордонних територій регіону у розмірі 50 % і більше.

Крім того, до тенденцій та наслідків посилення тінізації економіки малих прикордонних міст області відносяться:

- зменшення кількості великих та середніх підприємств (середньорічні темпи становлять в окремих містах від 8,9 % (м. Самбір) до 11,3 % (м. Борислав) при істотному збільшенні кількості малих підприємств, зокрема фізичних осіб-підприємців);

- надмірна частка реалізації продукції в загальних обсягах торгівлі (від 27 % (м. Моршин) до 48,8 % (м. Самбір), де об'єктивно легше приховати частину доходу, порівняно з сферою матеріального виробництва. У той же час, у торгівлі та готельних послугах обсяг середньомісячної офіційної заробітної плати у малих містах є найменшим;

- мала частка підприємств, що офіційно реалізовували продукцію у малих містах порівняно з обласним центром (від 4,2 % до 14,3 %), з середнім значенням показника по області (від 4,1 % до 14,2 %). Аналогічна ситуація спостерігається й за показником обсягу доходу (виручки) від реалізації продукції (послуг) у розрахунку на одне діюче підприємство (від двох до трьох разів), причому цей показник також менший, ніж фактично у всіх районах області;

- надмірна частка бартерних операцій.

Основними специфічними проявами процесу тінізації економіки малих прикордонних міст регіону є такі.

По-перше, приховування частини виручки від реалізації продукції, зокрема у сфері торгівлі, у тому числі за рахунок реалізації продукції (послуг) фізичними особами-підприємцями (частка яких у сфері торгівлі є найбільшою – близько 70 %; при цьому обсяги виручки від реалізації продукції у розрахунку на одне торговельне підприємство-юридичну особу є більшими, ніж у фізичних осіб-суб'єктів підприємництва). Важливою причиною цього є те, що облік надходження і збуту продукції фізичними особами є значно простішим, що дозволяє приховувати частину доходу, яка перевищує встановлені для платників єдиного податку обмеження.

По-друге, поширення необліковуваних дрібногуртових так званих «човникових», торговельних операцій саме у прикордонних районах та містах. Так, за даними Львівської регіональної митниці у прикордонних районах у дрібній та організованій «човниковій» торгівлі з

Польщею зайнято близько 200 тис. осіб²⁹¹, а річний торговельний оборот перевищує 10 млн дол. США.

По-третє, тінізація господарювання, яка сприяє і є наслідком непрозорості, корупційні прояви та хабарництво, ухилення від оподаткування у сфері земельних відносин. Органами місцевої влади часто незаконно змінюється цільове призначення земельних ресурсів з вилученням земель сільськогосподарського та лісгосподарського призначення. За даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2008 р. вчинено 1571 злочин у сфері земельних відносин (на 36 % більше, ніж попереднього року)²⁹². За результатами прокурорських перевірок, у 2008 р. до відповідальності притягнуто 2,6 тис. посадових осіб, відшкодовано понад 20 млн грн, повернено 3,9 тис. га земель. Найбільше злочинів у сфері земельних відносин викрито в Автономній Республіці Крим (43), Дніпропетровській (31), Запорізькій (34), Київській (22), Луганській (45), Львівській (31), Одеській (29) областях та Києві (36). Безпосередньо у Львівській області з початку 2009 р. виявили 32 злочини у сфері земельних відносин, серед них 25 – вчинили голови місцевих рад, з них 6 – випадки хабарництва. Для порівняння: 2008 р. було викрито 8 випадків хабарництва у сфері земельних відносин із збитками понад 3 млн грн.

По-четверте, порушення чинного законодавства у сфері користування господарськими ресурсами та надрами, насамперед зумисного ускладнення процедур отримання у користування (оренду) комунального майна, земельних ділянок, дозволів на розміщення об'єктів торгівлі, будівництво та ін., а також розкрадання лісопродукції за умов зловживання службовим становищем, недбалого ставлення до охорони лісових ресурсів працівниками лісової охорони. Загалом у системі Мінагрополітики та Держкомлісгоспу у зв'язку з вчиненням службових злочинів працівниками лісової охорони лише у 2008 р. порушили понад 150 кримінальних справ, причому найбільше у Вінницькій, Івано-Франківській, Львівській, Житомирській, Тернопільській, Рівненській та Хмельницькій областях. До відповідальності (дисциплінарної, матеріальної, адміністративної) було притягнуто майже 2000 працівників лісової охорони, відшкодовано державі 3,2 млн грн завданих збитків. За результатами перевірок у 2008 р. у Львівській

²⁹¹ Інтернет-ресурс Державної митної служби у Львівській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.customs.lviv.ua.

²⁹² Інтернет-ресурс Міністерства внутрішніх справ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mvs.gov.ua.

області виявлено 12 злочинів у лісопереробній сфері, направили 138 подань у райдержадміністрації на призупинення діяльності пилорам. У ході проведення спільних перевірок працівниками державної лісової охорони вилучили 469,18 м³ деревини, виявили 33 посадові злочини, 13 фактів розкрадання, два – контрабанди, один – фіктивного підприємництва, 15 – незаконних вирубок лісу, 13 – крадіжок лісу і три – незаконного захоплення земельних ділянок у лісах.

По-п'яте, посилення неформального сегменту ринку праці та зайнятості у тіньовій економіці, що проявляється у зайнятості на незареєстрованих підприємствах та без реєстрації, в домашньому господарстві, за винятком видів діяльності, які переходять межі виробництва. Особливо негативним для цивілізованого розвитку ринку праці у малих містах та сільських поселеннях є трудодефіцитна кон'юнктура, якою користуються роботодавці, наймаючи працівників фактично на повну оплату, номінально не на повну зайнятість, із неповним або низьким рівнем оплати праці (середньомісячна заробітна плата у малих містах вже зараз значно поступається її показнику в обласному центрі (від 13,8 % до 47,7 %) та в області загалом (від 3,9 % до 41,7 %)).

По-шосте, істотна тінізація валютно-фінансових операцій та туристичної сфери, яка стосується діяльності без отримання ліцензій, неофіційного надання приміщень в оренду та поселення туристів. При цьому ліцензовані туристичні підприємства недоотримують частину доходу (виручки) від надання послуг через несумлінну конкуренцію, що значно ускладнює їх підприємницьку діяльність та деформує цивілізований розвиток туристичної сфери, вагома частка потенціалу якої знаходиться безпосередньо в малих містах України.

Головними причинами тінізації економіки малих прикордонних міст регіону, поряд з загальносистемними, насамперед є: процес первісного нелегітимного накопичення капіталу, незбалансованість інтересів бізнесу і влади, адміністративні бар'єри створення бізнесу, необізнаність підприємців про свої права, надмірні обсяги обов'язкових платежів, коли регулярні хабарі більші за податкові платежі, прояви кримінальних відносин у підприємницькій сфері, монополізація ринків і нерівність доступу до ресурсів.

Тіньовий сектор економіки істотно обмежує надходження фінансових ресурсів до місцевих бюджетів та фінансування заходів соціально-економічного розвитку територій, створює суттєві перешкоди формування та розвитку трудових ресурсів потенціалу малих

міст та сільських поселень. Останнє посилюється неналежним правовим та соціальним захистом тих, хто працює неофіційно, що позбавляє їх права звертатися в судові інстанції з вимогою виконання контрактних зобов'язань та дотримання працедавцями норм соціального захисту, зростанням соціально-майнового розшарування населення через диференціацію доходів мешканців обласних центрів порівняно з жителями районів, малих міст та сільських поселень.

Незважаючи на прийняту загальнодержавну програму розвитку малих міст, державна політика їх розвитку недостатньо ефективна через неналежні обсяги фінансування, нормативно-методичну підтримку, врахування специфіки малих міст, стану та особливостей їх розвитку, ресурсного потенціалу. У сукупності з системними перешкодами просторового соціально-економічного розвитку регіону це призводить до загострення соціально-трудоких відносин, безробіття, розвитку корупції та тіньової економіки. Саме цим обумовлюється потреба у прийнятті законодавчого акту про легалізацію тіньових коштів, отриманих некримінальним шляхом, з метою запровадження на певний період політики амністії тіньового капіталу через легальне інвестування в економіку малих міст. Зазначимо, що в Польщі така система заходів вже існує давно і особливо ефективна у прикордонних регіонах²⁹³.

Недоліком інституціонального регулювання процесів тінізації та детінізації є відсутність системи виявлення цього явища та його коротко і довгострокових наслідків. Достовірність розрахунку рівня тінізації на субрегіональному та місцевому рівнях в Україні обмежується відсутністю належної статистичної бази та обґрунтованих методів, які б враховували специфіку тінізації економіки в малих містах. Необхідно відзначити, що бюрократичні перешкоди ухвалення управлінських рішень місцевими органами виконавчої влади, нечіткість прав і взаємних обов'язків держави та суб'єктів підприємницької діяльності, постійні зміни чинних законів та нормативно-розпорядчих актів також призводять до неузгодженості регуляторно-правового механізму, створюють бар'єри підприємницької активності.

Удосконалення державної політики протидії тінізації економічних відносин потребує, насамперед, відмови від ситуаційних підходів до вирішення проблем детінізації. Тому доцільно на центральному рівні державного управління прийняти рішення про обов'язкове

²⁹³ Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / [За ред. Варналія З.С.]. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.

включення розділу та відповідних заходів із детінізації економіки малих міст до регіональних та місцевих програм соціально-економічного розвитку. Структура організаційно-правових заходів, у тому числі у малих прикордонних містах і у сільських поселеннях регіону, повинна передбачати дотримання комплексного підходу, з урахуванням всіх аспектів прояву і впливу тіньової економіки, насамперед стимулювання легальної підприємницької діяльності. Звернемо увагу на певну специфіку державної політики зниження рівня тінізації економіки на депресивних територіях, зумовлену, наприклад, обов'язковою детінізацією економіки та стимулюванням ділової активності населення.

Об'єктивно, що діяльність з детінізації економіки в малих прикордонних містах регіону повинна бути спрямованою на:

- посилення контролю за обсягами діяльності суб'єктів підприємництва, які здійснюють діяльність на пільгових умовах оподаткування, звітності та обліку. Цього можна досягнути через удосконалення правил торгівлі в малих містах та на сільських територіях, для прикладу, за рахунок контролю за обліком реалізації продукції (надання послуг), проведення просвітницької роботи серед населення про обов'язковість надання розрахункових чеків за придбані товари і послуги;

- зменшення обсягів «човникової» торгівлі за рахунок активізації державної політики її легалізації через створення у малих містах прикордонних територій спеціалізованих ринків для реалізації продукції іноземцям, посилення контролю та створення нових робочих місць, наближення внутрішніх цін на акцизні товари до рівня сусідніх країн;

- ефективне регулювання надання та використання земельних ресурсів, запровадження майнової люстрації доходів та видатків чиновників, посилення міри покарання за вчинення корупційних дій представниками органів державного управління при здійсненні дозвільних та погоджувальних процедур, наданні комунального майна чи земельних ділянок у користування тощо. Одним із найбільш дієвих засобів протидії тіньовій економіці є ефективне використання закону. Проте на даний час покарання за прояви корупційних дій є незначним – у Законі України «Про боротьбу з корупцією» зазначено «вчинення корупційних діянь, передбачених цим Законом... тягне за собою

адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»²⁹⁴;

– інформування населення про умови започаткування і ведення бізнесу шляхом соціальної реклами;

– спрощення погоджувальних та дозвільних процедур підприємницької діяльності. Зокрема для підвищення мотивації офіційної економічної діяльності необхідно зменшити кількість процедур отримання ліцензій, дозволів, а також посилити контроль та відповідальність посадових осіб дозвільних органів, провести ревізію існуючих ліцензій та дозволів у всіх сферах підприємницької діяльності, вдосконалити роботу місцевих дозвільних органів, покращити інформування підприємців щодо прав і обов'язків адміністраторів та посадових осіб дозвільних органів, посилити їх відповідальність за незаконні дії чи бездіяльність, які завдали збитків суб'єкту господарювання з матеріальним відшкодуванням розмірів цих збитків;

– реалізацію заходів, спрямованих на усунення перешкод розвитку цивілізованого ринку праці на депресивних територіях, для чого потрібно розробити державну програму розвитку трудового потенціалу малих міст та районів, техніко-економічне обґрунтування підтримки відтворення трудових ресурсів, пакет нормативних актів виконання програми, організаційно-економічне та фінансове забезпечення розвитку і збереження трудового потенціалу малих міст;

– запровадження податкових стимулів для інвестування в економіку малих міст, для чого необхідно розробити систему пільг підприємствам за диференційованим принципом залежно від розміру внеску інвестора у статутний фонд, галузі господарської діяльності та обсягу інвестицій; рівня пріоритетності виду економічної діяльності, в який спрямовуються інвестиції, впливу на зайнятість.

Висновки до розділу

Посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону передусім потребує окреслення пріоритетів стратегії, її інституціонального базису та, в подальшому, реалізації сукупності програмно-цільових засобів і заходів посилення конкурентних переваг підприємств базових галузей регіону, активізації інтеррегіонального і транскордонного співробітництва, інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні, покращання якості життя населення, протидії корупції,

²⁹⁴ Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

тінізації та підвищення ділової активності в малих містах і сільських поселеннях регіону.

Стратегічними пріоритетами посилення конкурентних переваг підприємств базових галузей економіки регіону (на прикладі будівельного комплексу, молокопереробної та туристичної галузей Львівської області) визначено: (1) для будівельного комплексу – сприяння розвитку житлового, комерційного, промислового та дорожнього будівництва, активізацію виробництва будівельних матеріалів та покращання сировинної бази, вдосконалення інституційного забезпечення конкурентоспроможності будівельного комплексу; (2) для молокопереробної галузі – створення чіткого і прозорого механізму регулювання ринку молочної продукції, покращання якості молочної сировини, залучення інвестиційних ресурсів у сферу заготівлі і переробки продукції, збільшення експортного потенціалу підприємств; (3) для туристичної галузі – використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, його історико-культурних та природно-ресурсних факторних переваг для максимізації інтегральної конкурентоспроможності туристичної сфери у формі кластерної моделі інтеграції транскордонної туристичної діяльності через стимулювання ділової, у тому числі інноваційно-інвестиційної, активності у сфері туризму та рекреації, збереження довкілля та культурної спадщини, модернізацію туристичної інфраструктури регіону (підвищення якості послуг, розширення пропозиції та промоції туристичних продуктів, формування позитивного туристичного іміджу регіону).

Досягнення окреслених стратегічних пріоритетів потребує реалізації конкретних програмно-цільових заходів, включаючи налагодження інтеграційних зв'язків між економічними агентами, що передбачає, насамперед, сприяння створенню мереж співробітництва, кооперативів, центрів зростання, стратегічних альянсів, кластерів та інших об'єднань (як основної форми захисту економічних інтересів суб'єктів господарювання) з метою мінімізації трансакційних витрат і посилення конкурентних позицій кожного з його учасників.

Поглиблення євроінтеграційних процесів сприяє активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону, посиленню його ролі як самостійного суб'єкта міжнародного співробітництва та запровадженню нових ефективних інструментів співпраці з регіонами сусідніх країн. Участь регіону у цих процесах потребує забезпечення його конкурентоспроможності, причому формування основних напрямів інтеррегіонального співробітництва повинно відбуватися з врахуван-

ням факторних переваг регіону, для визначення яких вагоме значення має «ресурс знань», зосереджений у промислових підприємствах. Основою інтеррегіонального співробітництва повинні стати спільні інноваційні проекти, розроблені з врахуванням наукового потенціалу галузей-донорів та потреб галузей-реципієнтів інновацій, з цілями поглиблення співпраці в інноваційній сфері, а саме: (1) обміну науково-технічними розробками між галузями з найвищою та середньою інноваційною активністю з метою підвищення рівня науково-технічних розробок та посилення їх конкурентних позицій; (2) надходження новинок від галузей з найвищою інноваційною активністю до відповідних галузей з низькою інноваційною активністю з метою модернізації виробничого потенціалу; (3) співробітництва науково-технологічного комплексу та галузей з низькою інноваційною активністю обох регіонів в розробці і впровадженні новинок на основі використання світового досвіду.

Необхідним і достатнім чинником підвищення якості робочої сили та, за рахунок цього, просторової конкурентоспроможності регіону є створення передумов істотного підвищення мобільності робочої сили (професійної, соціальної, територіальної) через формування (відновлення) системи належної професійно-освітньої підготовки працівників відповідно до поточних та перспективних потреб розвитку економіки регіону. З цією метою необхідно: розробити та реалізувати методи поширення масштабів і напрямів освіти дорослого населення, своєчасної підготовки та перепідготовки зайнятої робочої сили; забезпечити спрямування частини коштів на професійну освіту для її модернізації, належного технологічного оснащення і забезпечення методично-навчальною літературою; зміцнити зв'язок між стандартами оплати праці та освітньо-кваліфікаційним рівнем працівників; запровадити багатоканальне фінансування і трансформацію професійно-технічної освіти, її відповідності потребам ринку праці; збільшити обсяги професійної підготовки та перепідготовки безробітних, державного замовлення на підготовку робочої сили на основі прогностичної оцінки потреби за професіями; запровадити практику обов'язкової роботи протягом трирічного періоду після закінчення державних навчальних закладів (передусім, дошкільної, навчальної, середньої та професійної підготовки) для випускників педагогічних навчальних закладів, які здобули освіту за бюджетного фінансування.

Активізація інвестиційного процесу в регіоні, поряд із вирішенням проблем вдосконалення системи правового регулювання,

розвитку ринкової інфраструктури та усунення структурних диспропорцій, потребує оптимізації податкової системи, створення сприятливих умов функціонування бізнесу на засадах інноваційного та просторово-структурного конкурентоспроможного розвитку. Це потребує вдосконалення законодавчого забезпечення системи оподаткування, підвищення рівня справедливості податкової системи, забезпечення її прозорості, стабільності, уточнення структури, реформування системи платежів до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, спрощеного оподаткування.

Господарські комплекси прикордонних регіонів України характеризуються нижчим рівнем соціально-економічного розвитку, а окремі з них є депресивними, що потребує активізації та підвищення ефективності транскордонного співробітництва як чинника стимулювання соціально-економічного розвитку та посилення просторової конкурентоспроможності прикордонних регіонів. Оцінка стану його ефективності, аналіз чинників та негативних наслідків недостатнього розвитку транскордонного співробітництва дозволяють стверджувати, що підвищення ефективності державної політики в цій сфері потребує реалізації заходів, передусім за напрямками: (1) покращання стратегічного планування транскордонного співробітництва; (2) підвищення ефективності реалізації програм транскордонного співробітництва країн ЄС на території України; (3) легалізації ринку праці та активізації розвитку транскордонного підприємництва в малих прикордонних містах і гірських депресивних районах.

До стратегічних пріоритетів стимулювання розвитку малого підприємництва в малих містах та на сільських територіях, як доповнюючого напрямку державної політики посилення структурної конкурентоспроможності регіону, відносяться: (1) розвиток факторних конкурентних переваг виробництва; (2) створення й удосконалення інфраструктури підтримки малого бізнесу (незалежні організації та механізми) для надання якісних послуг, включаючи підтримку створення бізнесу, розробку бізнес-планів, підбір партнерів по бізнесу та надання маркетингової інформації, рівність доступу до фінансових ресурсів та кредитних гарантій, створення бізнес-інкубаторів, формування ринкового способу мислення населення, підтримку інновацій та стимулювання співпраці між малими підприємствами, надання консультацій зі створення систем управління якістю і т. ін.; (3) формування платоспроможного попиту як компоненти динамічної конкурентоспроможності за рахунок зростання зайнятості та доходів

населення; (4) розвиток пріоритетних галузей («точок зростання») через створення та підтримку конкурентоспроможних пріоритетних просторових і структурних секторів та галузей економіки, створення інноваційних ефективних організаційних форм; (5) підвищення інноваційної активності в діяльності малих підприємств.

Для вдосконалення державної політики протидії тінізації економічних відносин у малих містах та на сільських територіях видається необхідним здійснення таких заходів: (1) посилення контролю за обсягами діяльності суб'єктів підприємництва на пільгових умовах оподаткування, звітності та обліку; (2) зменшення обсягів «човникової» торгівлі; (3) посилення контролю за використанням земельних ресурсів; (4) покращення інформування населення про умови започаткування і ведення бізнесу через соціальну рекламу; (5) спрощення погоджувальних та дозвільних процедур при здійсненні підприємницької діяльності; (6) нівелювання перешкод формування цивілізованого ринку праці на депресивних територіях; 7) запровадження податкових стимулів до інвестування в економіку малих міст.

ВИСНОВКИ

У монографії запропоновано вирішення науково-прикладних завдань вдосконалення теоретико-методологічних засад, обґрунтування стратегічних пріоритетів, механізмів і засобів державної політики зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону. Отримані теоретико-методологічні та прикладні результати дозволяють зробити такі висновки:

1. Просторово-структурна конкурентоспроможність регіону характеризується сукупністю складників (завдань), перерахованих у порядку зростання вагомості: розвиток інституційного базису конкурентоспроможності регіону; забезпечення конкурентоспроможності стратегічно важливих підприємств і базових галузей; демонополізація економіки; розвиток державно-приватного партнерства; стимулювання інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів підприємництва; ініціювання і здійснення структурних реформ в економіці; забезпечення просторово-територіальних зрушень на регіональному та місцевому рівні; зміцнення структурних факторних переваг конкурентоспроможності регіону. Методологічною основою оцінки конкурентоспроможності регіону є інституційно-системна модель як функція її структурних складників: 1) міра гарантування конкурентоспроможності на різних рівнях; 2) оцінка раціональності структури економіки та рівня просторового розвитку регіону; 3) ефективність інституційних перетворень та розвиток підприємництва; 4) міра досягнення домінантних чинників та компонент конкурентоспроможності регіону.

2. Рівень конкурентоспроможності підприємств базових галузей та видів економічної діяльності регіону як важливої характеристики його просторово-структурної конкурентоспроможності є недостатнім. Структурні диспропорції розвитку галузей, постійна нестача власного капіталу суб'єктів підприємництва для інвестицій все більше потребують вирішення проблем вдосконалення інституційного середовища підприємницької діяльності, включаючи податкову систему – об'єктивно необхідний інструмент подальшої активізації інвестиційної активності та передумови посилення конкурентних позицій підприємств регіону. Нераціонально видається й секторально-галузева структура розвитку малого і середнього сектору підприємництва. В сукупності наведене протидіє досягненню структурної конкурентоспроможності регіону.

3. Державна регіональна політика забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону характеризується недостатньою ефективністю. Це проявляється у: диспропорційності за рівнем соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможністю прикордонних територій регіону; недостатньому використанні ресурсного потенціалу, збільшенні тіньового сектора та посиленні нераціональної структури зайнятості і безробіття; погіршенні демографічної ситуації, зниженні підприємницької активності населення, малих обсягах та недостатньому як кількісному, так і якісному розвитку підприємництва в районних центрах, малих містах та сільських поселеннях, низькій ефективності використання ресурсного забезпечення, відсутності коопераційних та кластерних зв'язків підприємств малого і великого бізнесу, а також малих підприємств малих міст та районів із підприємствами обласного центру.

4. З метою забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону необхідно визначити пріоритети стратегії, її інституційний базис та, в подальшому, реалізувати системні програмно-цільові засоби зміцнення конкурентних переваг підприємств базових галузей економіки регіону, активізацію інтеррегіонального і транскордонного співробітництва та інвестиційної діяльності в регіоні, покращання рівня якості і умов життя населення, детінізацію економіки та ділову активність в малих містах і сільських поселеннях регіону.

5. Участь регіону в євроінтеграційних процесах потребує використання ефективних інструментів забезпечення його конкурентоспроможності у процесі лібералізації руху товарів, капіталів, зокрема інтелектуального та людського. Формування і реалізація заходів інтеррегіонального співробітництва повинні відбуватися з врахуванням факторних переваг регіону, для визначення яких вагоме значення має «ресурс знань» у промислових підприємств. В основу інтеррегіонального співробітництва потрібно покласти спільні інноваційні проекти, розроблені з врахуванням наукового потенціалу галузей-донорів та потреб галузей-реципієнтів інновацій з такими головними цілями співпраці в інноваційній сфері, як: (1) обмін науково-технічними розробками між галузями з найвищою та середньою інноваційною активністю з метою підвищення рівня науково-технічних розробок та посилення їх конкурентних переваг; (2) надходження новинок від галузей з найвищою інноваційною активністю до галузей з низькою інноваційною активністю для вдосконалення та модернізації

виробництва; (3) співпраця відповідних галузей з низькою інноваційною активністю обох регіонів з метою розробки новинок із залученням світового досвіду.

6. Території прикордонних регіонів України характеризуються нижчим рівнем соціально-економічного розвитку, окремі з них є депресивними, що потребує активізації та підвищення ефективності транскордонного співробітництва, як чинника стимулювання соціально-економічного розвитку та посилення просторової конкурентоспроможності прикордонних регіонів, за напрямами покращання стратегічного планування транскордонного співробітництва, підвищення ефективності реалізації програм транскордонного співробітництва країн ЄС на території України, легалізації ринку праці та активізації транскордонного підприємництва в малих прикордонних містах і гірських депресивних районах.

7. Необхідним чинником підвищення просторової конкурентоспроможності регіону є створення у районних центрах, малих містах та на сільських територіях передумов для якісного розвитку ринку праці, включаючи самозайнятість населення та його підприємницьку ініціативу. Істотному підвищенню мобільності робочої сили (професійної, соціальної, територіальної) сприятимуть реалізація заходів своєчасної підготовки і перепідготовки зайнятих, збільшення обсягів фінансування та модернізації професійної освіти; посилення зв'язку між стандартами оплати праці та освітньо-кваліфікаційним рівнем працівників; трансформація професійно-технічної освіти у відповідно до потреб ринку праці, збільшення масштабів професійної підготовки та перепідготовки безробітних. Як пріоритети розвитку малого підприємництва прикордонних регіонів доцільно визначити: (1) зміцнення факторних виробничих переваг; (2) створення й удосконалення інфраструктури підтримки малого бізнесу; (3) формування платоспроможного попиту за рахунок збільшення зайнятості та доходів населення; (4) розвиток пріоритетних галузей і секторів через створення та підтримку конкурентоспроможних пріоритетних секторів та їх ефективних інноваційних організаційних форм.

8. Дослідження просторово-структурних характеристик конкурентоспроможності регіону дозволяє стверджувати, що істотною перешкодою її підвищення на субрегіональному рівні залишається тінізація економіки. Виявлення її причин і способів здійснення, негативних наслідків покладено в основу таких науково-прикладних рекомендацій: посилення контролю за обсягами діяльності суб'єктів

підприємництва на пільгових умовах оподаткування, звітності та обліку; зменшення обсягів «човникової» та неорганізованої торгівлі; інформування населення про умови започаткування і ведення бізнесу; спрощення погоджувальних та дозвільних процедур; запровадження податкових стимулів для інвестування коштів в економіку малих міст.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Вплив факторів на конкурентоспроможність в різні епохи²⁹⁵
(1 - найменше значення, 6 - найбільше)

Рушійні сили	Періоди розвитку					
	Первісний	Рабовласницький	Феодальний	Капіталістичний	Соціалістичний	Демократичний
Наявність природних ресурсів	6	5,5	5	4,5	4	4,1
Наявність трудових ресурсів	4,5	5,5	5,25	5	4,75	4,75
Наявність капіталу	1,75	3,5	4,25	6	4	5,25
Достатність інституцій	1,75	1,25	2,5	4,25	5,5	5,5
Інноваційна активність	4	3	3,5	5,25	4	5,75
Витонченість ведення бізнесу	1,75	1,25	2,25	5,25	3	5,75
Технологічна готовність (знаряддя праці)	4,75	4	4,25	5,25	4	5,75
Ринкова ефективність	2	2	3,25	5,25	2,5	6
Рівень вищої освіти	1,2	1	1,25	5	5,25	5,5
Рівень здоров'я	5	4	4	4	5,5	5,75
Макроекономічні чинники (податкова система, законодавча база)	1	1,25	2,5	5	4	6
Розвиток інфраструктури	2,2	3	1,5	4,75	5	5,25

²⁹⁵ Гончаревич Л. Г. Міжнародна конкурентоспроможність в процесі еволюції / Л.Г. Гончаревич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2/txts/07hlhkpe.htm>.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Ефективність використання ресурсів будівельного комплексу областей України
(за методом огортаючих даних)

	Коефіцієнт ефективності за DEA аналізом
Черкаська область	1
Тернопільська область	1
Рівненська область	1
Полтавська область	1
Львівська область	1
Луганська область	1
Київська область	1
Івано-Франківська область	1
Закарпатська область	1
Житомирська область	1
Дніпропетровська область	1
Вінницька область	0,96
Чернівецька область	0,94
Херсонська область	0,94
Чернігівська область	0,91
Одеська область	0,9
Хмельницька область	0,84
Харківська область	0,81
Донецька область	0,77
Кіровоградська область	0,75
Запорізька область	0,75
Миколаївська область	0,73
Волинська область	0,73
Сумська область	0,71
АР Крим	0,67

Додаток В

Таблиця В.1

Реалізовані транскордонні проекти за участю українських регіонів,
подані на конкурс програми добросусідства «Польща-Білорусь-Україна» INTERREG III A/Tacis CBC 2004-2006²⁹⁶

398

Реєстраційний номер проекту	Залучені регіони	Заявник	Партнери	Назва проекту
PL/LUB/2.1/05/342	Любельське воєводство; Львівська обл.	Польський Фонд Центрів Сприяння Економічному розвитку «OIC Poland»	Центр Підтримки Бізнесу – Нью-Бізнес (Львів)	«Польсько-український тренінго-консалтинговий центр для МСП у м. Львові»
PL/PDK/2.1/05/268	Подкарпатське воєводство; Львівська обл.	Інститут нафти і газу (Польща)	Інститут геології та геохімії горючих корисних копалин НАН України	«Польсько-український центр співпраці у сфері контролю за біогазами сховищ відходів»
UA/ZAK/2.1/05/308	Закарпатська обл.; Львівська обл.; Любельське воєводство	Фонд розвитку транскордонного співробітництва (Ужгород)	Агенція регіонального розвитку та європейської інтеграції (Львів), Центр Європейської Інтеграції «Dom Euro» (Люблін)	«Центр українсько-польських ініціатив – створення платформи розвитку прикордонних регіонів»
PL/PDL/1.3/05/502	Подляське воєводство; Брестська обл.	–	–	«Розвиток транскордонного туризму в регіоні Біловезька Пуща»
PL/PDL/2.1/05/238	Подляське воєводство; Гродненська обл.	Білостоцький політехнічний університет	Державна наукова установа «Науково-дослідницький центр проблем ресурсозбереження Національної академії наук Білорусі»	«Біомеханічне дослідження і розробка методів покращення опорно-рухового апарату дітей Підляшшя і Гродненщини»
UA/LVV/11	Львівська обл.; Закарпатська обл.; Подкарпатське воєводство	Львівська Асоціація розвитку туризму	Управління культури та туризму Львівської обласної державної адміністрації, Дрогобицька районна рада, відділ ПТТК в м. Перемишлі, Перемишльська Агенція регіонального розвитку	«Створення міжнародної українсько-польської асоціації провідників по Карпатах»

²⁹⁶ Програма добросусідства Польща-Білорусь-Україна Interreg IIIA/Tacis CBC 2004-2006 рр. Збірник проектів. / За ред. Зубрицької О., Гончарової Д., Парасоцької О. – РА «Арт-Вест ЧП И.Я. Дигодай». – Грудень 2008 р. – 48с.

(продовження табл. В.1)

UA/ZAK/73	Закарпатська обл.; Львівська обл.; Люблінське воєводство	Ужгородська гімназія	Фонд «Європейський центр транскордонних ініціатив», м.Люблін, Гімназія №9 ім. М.Запори (м.Люблін), Агенція регіонального розвитку та європейської інтеграції (Львів) Міжнародна Асоціація інституцій регіонального розвитку «МАІРР», (мУжгород)	«Впровадження інноваційних методик формування та розвитку людських ресурсів у прикордонних регіонах»
UA/VOL/19	Волинська обл.; Люблінське воєводство	Волинський обласний фонд підтримки підприємництва	Люблінський фонд розвитку, Агентство локального розвитку (м. Холм), Луцька міська рада, Волинський обласний молодіжний центр праці	«Розвиток співпраці Волині та Любелщини у сфері підтримки підприємництва»
PL/LUB/32	Любельське воєводство; Подкарпатське воєводство; Львівська обл.; Закарпатська обл.; Волинська обл.	Європейський центр інтеграції та співпраці органів самоврядування «Dom Europu»	Маршальське управління Любельського воєводства, Маршальське управління Підкарпатського воєводства, Агенція регіонального розвитку та європейської інтеграції (м.Львів), Єврорегіон Буг (м. Луцьк), Фонд розвитку транскордонного співробітництва (м. Ужгород)	«Українсько-польська регіональна стратегія транскордонного співробітництва – нова якість добросусідських відносин»
BY/BRS/85	Брестська обл.; Любельське воєводство	БОКУП «Центр впровадження науково- технічних розробок»	Брестський облвиконком, НЗ «Брестський державний технічний університет», Європейський центр інтеграції та співпраці органів самоврядування «Dom Europu» (м.Люблін)	«Єдина інформаційна система взаємодії населення та органів влади транскордонного регіону Брест- Люблін»
BY/BRS/76	Брестська обл.; Любельське воєводство; Волинська обл.	ДНУ «Поліський аграрно-екологічний інститут Національної академії наук Білорусі»	Фонд «Європейський центр транскордонних ініціатив», (м. Люблін), Поліський національний парк, Фізико- механічний інститут Національної академії наук України	«Три Полісся – спільна стратегія охорони та екологічного використання природної спадщини території польсько-білорусько- українського прикордоння»

(продовження табл. В.1)

PL/LUB/66	Любельське воєводство; Брестська обл.; Волинська обл.	Інститут охорони навколишнього середовища, (м. Варшава)	Регіональне управління водного господарства, (м. Варшава), Брестський комітет природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, Волинське обласне управління водних ресурсів і водного господарства	«Створення польсько-білорусько-української політики у сфері водного господарства у басейні р. Буг»
UA/LVV/1.1/07/89	Львівська обл.; Любельське воєводство	Державне управління охорони навколишнього середовища у Львівській області	Люблінський фонд охорони навколишнього середовища, Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина», Державна екологічна інспекція у Львівській області	«Ліквідація токсичних пестицидів на території Львівської області в басейнах транскордонних р. Сян, р. Західний Буг»
UA/LVV/1.1/07/63	Львівська обл.; Любельське воєводство	Виконавчий комітет Львівської міської ради	Фонд «Європейський центр транскордонних ініціатив» (м. Люблін), Науково-дослідний інститут «Система» (м. Львів), Клуб велотуристів друзів природи «Рух» (м. Львів)	«Створення туристично-інформаційної інфраструктури у м. Львові»
UA/LVV/1.1/07/25	Львівська обл.; Любельське воєводство; Подкарпатське воєводство	Комунальне підприємство «Львівський обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф»	Воєводська станція екстреної медичної допомоги та санітарного транспорту (м. Люблін), Воєводський госпіталь (м. Перемишль)	«Створення транскордонної мережі пунктів екстреної медичної допомоги та інформаційно-координаційного центру у м. Львові»
BY/BRS/1.2/07/38	Брестська обл.; Подляське воєводство	Брестське обласне управління Міністерства надзвичайних ситуацій	Підляська військова комендатура Державної пожежної служби Республіки Польща (м. Білосток), Брестське відділення білоруської молодіжної громадської організації рятувальників-пожежників (м. Брест)	«Вдосконалення системи громадської участі в попередженні та ліквідації екологічних катастроф в «Єврорегіоні Буг»
PL/PDL/1.3/07/147	Подляське воєводство; Гродненська обл.	Сувальська Палата сільського господарства і туризму	Громадське об'єднання «Республіканський туристично-спортивний союз», Управління культури, спорту та туризму Гродненського облвиконкому	«Невідома Європа – розвиток туристичної інфраструктури польсько-білоруського прикордоння в районі Августовського каналу та Неману»

(продовження табл. В.1)

UA/VOL/2.2/07/05	Волинська обл.; Закарпатська обл.; Подкарпатське воєводство; Подляське воєводство	Волинський обласний фонд підтримки підприємництва	Асоціація Розвитку малого та середнього бізнесу та інновацій «Ужгород – XXI століття», Закарпатське регіональне відділення Асоціації міст України, Ківерцівський бізнес-інкубатор Волинського інституту економіки та менеджменту, Центр Промоції Підляшшя у (м. Білосток), Жешівська Агенція Регіонального Розвитку, Музей-замок у Ланьцуті	«Зміцнення транскордонної співпраці у сфері бізнес-послуг та полегшення доступу до них підприємців»
UA/VOL/1.2/07/45	Волинська обл.	Волинський обласний державний проектно- технологічний центр охорони родючості ґрунтів	Волинська обласна державна адміністрація	«Покращення навколишнього природного середовища в басейні ріки Західний Буг»

Додаток Д

Таблиця Д.1

Основні організації в сфері туризму України і Польщі та напрями їх роботи

№	УКРАЇНА	ПОЛЬЩА
1	Державне управління туристичної сферою	
	<u>Державна служба курортів та туризму при Міністерстві культури та туризму</u>	<u>Департамент туризму при Міністерстві спорту та туризму</u>
2	Науковий супровід розвитку туризму	
	<u>Науковий центр розвитку туризму</u> <i>Основні напрями роботи:</i> (1) проблеми фундаментальної туристичної науки; (2) розробка науково обґрунтованих методик, методологій досліджень; (3) виконання прикладних науково-дослідних тем; (4) моніторинг туристичної діяльності в Україні та за кордоном; (5) підготовка та перепідготовка наукових кадрів, підвищення кваліфікації для туристичної сфери; (6) видавнича діяльність; (7) міжнародна діяльність.	<u>Інститут туризму</u> <i>Основні напрями роботи:</i> (1) дослідження туристичних ринків; (2) розробка заходів стимулювання в'їзного туризму для певних туристичних напрямів; (3) формування стратегії маркетингу національного туризму; (4) визначення перспективних ринків збуту туристичного продукту; (5) оцінка економічного ефекту від туристичної діяльності для країни та окремих регіонів.
3	Захист прав туристичних підприємств, задоволенню професійних і соціальних інтересів	
	<u>Всеукраїнська громадська організація «Туристична Асоціація України»</u> <i>Основні напрями діяльності:</i> (1) участь у підготовці проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань туризму; (2) забезпечення захисту прав суб'єктів туристичної діяльності та туристів; (3) популяризація та реклама вітчизняного турпродукту; (4) формування позитивного туристичного іміджу України; (5) забезпечення раціонального Використання і збереження природних та історико-культурних ресурсів туризму; (6) налагодження співпраці з вітчизняними, зарубіжними та міжнародними туристичними організаціями; (7) організація наукових досліджень в сфері туризму; (8) всебічне сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації туристичних кадрів. <u>Всеукраїнська Федерація роботодавців в сфері туризму України</u> <i>Основні напрями діяльності:</i>	<u>Польська палата туризму</u> <i>Основні напрями діяльності:</i> (1) представлення господарських інтересів членів; (2) впровадження новітніх технологій; (3) співпраця з державними інституціями, які пов'язані з туризмом - міністерствами економіки, фінансів, закордонних справ, регіонального розвитку, спорту та туризму, Прикордонною службою, Польською туристичною організацією, Польською агенцією розвитку туризму, Інститутом туризму, Державною радою туристичних, готельних організацій та організацій громадського харчування та ін; (4) впровадження в польське законодавство стандартів якості туристичних послуг та основних засад туристичної політики ЄС; (5) охорона та захист прав вітчизняних туристичних підприємств від надмірної конкуренції іноземних туристичних підприємств і корпорацій на польському ринку; (6) участь в розробці та виконанні державних і

	<p>(1) представлення та захист інтересів своїх членів для створення високорентабельної туристичної, готельної та санаторно-курортної сфери, покликаної забезпечити потреби внутрішнього і міжнародного туризму з урахуванням особливостей розвитку рекреаційного, природнокліматичного, соціально-економічного і історико-культурного потенціалу України; (2) сприяння створенню умов для прискорення підготовки туристичної індустрії до проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році.</p>	<p>регіональних стратегій та програм розвитку туризму; (7) співробітництво з міжнародними та європейськими туристичними організаціями; (8) участь та представлення польського туризму на всесвітніх і національних туристичних виставково-ярмаркових заходах; (9) видання сертифікатів з логотипом ППТ організаціям-членам, який засвідчує солідність, професіоналізм в сфері надання туристичних послуг.</p> <p><u>Агенція розвитку туризму Польщі</u> <i>Основні напрями діяльності:</i> (1) туристичний аудит; (2) створення туристичних продуктів; (3) розробка туристичної марки; (4) маркетингова комунікація; (5) навчання розробки бізнес-планів</p>
4	<p>Розвиток туристичної інфраструктури та популяризації туризму</p>	
	<p><u>Державне підприємство «Українська туристична інфраструктура»</u> <i>Основні напрями діяльності:</i> (1) виконання заходів, передбачених державною Програмою створення та розвитку туристичної та курортно-рекреаційної інфраструктури в напрямі національної мережі міжнародних транспортних коридорів і основних транспортних магістралей в 2004-2010 рр.; (2) розвиток в'їзного та внутрішнього туризму</p> <p><u>Державне підприємство «Національний туристичний офіс»</u> <i>Основні напрями діяльності:</i> (1) розбудова та функціонування туристичної інфраструктури; (2) просування та маркетинг туристичного продукту; (3) організація українського національного стенду на міжнародних та вітчизняних туристичних виставках; (4) організація прес-турів для журналістів; (5) залучення інвестицій у туристичну сферу; (6) налагодження співпраці на міжнародному і національному рівнях в сфері туризму.</p>	<p><u>Польська туристична організація</u> <i>Основні напрями діяльності:</i> (1) організація польських національних стендів на міжнародних туристичних виставках та ярмарках; (2) фінансова підтримка організаторів національних туристичних заходів; (3) видавництво промоційних матеріалів на 12 мовах та їх розповсюдження; (4) електронний маркетинг через Інтернет-портал Інформаційної туристичної системи; (5) організація навчальних і рекламних турів для представників туристичних підприємств і представників вітчизняних та іноземних засобів масової інформації; (6) видавництво журналу «Aktualności Turystyczne»; (7) проведення професійних конкурсів; (8) присудження сертифікатів ПТО найкращим туристичним продуктам; (9) просування туризму на міжнародному, національному та локальному рівнях через мережу регіональних, локальних та іноземних осередків.</p>

Додаток Е

Таблиця Е.1

Динаміка показників зовнішньої торгівлі послугами України, 2004-2009 рр.

	2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Всього	5307916,6	2058592,5	6134742,6	2934996	7505520,7	3719398	9038866,2	4980621,9	11694242	6646782	9520757,3	5168803,6
Транспортні послуги	4041795	457224,7	4480303,4	627061,2	5354754,9	788967,5	6111729,8	1118368,9	7622054,8	1647507	6256533,2	981112,3
Морський транспорт	653158	44378,8	779839	89072	806080,7	96595,6	915928,9	136223	1297918,5	247155	1267630,2	128666,6
Пасажирський транспорт	3343,5	1401,3	4897,4	1491,1	3501,2	680,7	2686,3	4054,5	1879,1	5999,1	1244,8	3335,2
Вантажний транспорт	64223,9	3773,7	59182,5	39227,2	59537,9	27645	65880	19476,6	57669	73528,3	32686,2	19859,2
Інше	585590,6	39203,8	715759,1	48353,7	743041,6	68270	847362,6	112691,8	1238370,4	167627,6	1233699,2	105472,2
Повітряний транспорт	458590,6	137575,7	561952,9	189861,8	722742,3	248694,8	919605,8	334309	1229060,9	541522,5	1095011,2	327522,5
Пасажирський транспорт	226397	32712	268603,4	47869	355632,3	63914,2	466486,2	84432,4	636992	169411,3	476563,6	103229,3
Вантажний транспорт	84794	1502,4	92741,8	4954,6	126187,7	9394,3	159773,2	7581,6	237572,7	13191,2	264510,3	11801,3
Інше	146907,1	103361,3	200607,7	137038,3	240922,3	175386,3	293346,4	242295	354496,2	358920	353937,3	212491,9
Залізничний транспорт	717317,8	226329,4	799818,4	274775,4	860248,9	337982,5	1268194,4	502901,8	1636912,4	653208,1	1216392,5	420421,3
Пасажирський транспорт	124721,5	84271,5	129425,9	99472,5	160034,4	125736,3	238806,4	168037,2	295155,4	209059,9	280559,4	166275,8
Вантажний транспорт	336875,1	25066,5	309955,2	32679,5	327778	63079,8	431334,1	97527,5	585809,5	108262,7	399380	58760,1
Інше	255721,2	116991,4	360437,3	142623,4	372436,5	149165,9	598053,9	237337,1	755947,5	335885,5	536453,1	195385,4
Трубопровідний транспорт	1887139	4013,4	1959757	5943,6	2500628	5203,5	2411603,4	2941,3	2560369,3	4475,7	2104016,6	2153,9
Інший транспорт	326082,1	44927,4	378936,2	67408,4	465055	100491,1	596397,4	141993,8	897793,7	201145,3	573482,8	102348
Пасажирський транспорт	15123	3068,2	15212,6	1457,4	14772,7	1873,6	15278,5	3062,1	18411,5	3297,1	15762,6	4387,9
Вантажний транспорт	184982,5	21673,6	213354,4	27868,2	250301	37229,2	305477,8	43700,3	382638,1	55914,9	165836,7	30516,1
Інше	125976,6	20185,6	150369,2	38082,8	199981,3	61388,3	275641,1	95231,5	496744,1	141933,3	391883,5	67444
Подорожі	162330,8	100398,4	207031,1	153212,8	248341,3	230090,8	342227,1	326701,6	492795,5	422524	298260,9	282468,5
Послуги зв'язку	125315	106070	202769,3	91134,8	258121,1	90917,8	237058,6	89314,7	330637,5	14319,4	320513,6	152058,7
Будівельні послуги	98180,6	90574,1	158149,9	158467,4	164262,2	181745,6	98534,8	109123,9	119598,4	103648,2	123128,5	157800,7
Страхові послуги	18200,8	94237,7	24866	60308,4	70496,2	103635,3	86167	138780,7	188782,1	180863,9	80186,5	124089,7
Фінансові послуги	23870,6	125310,9	35638,1	255675,4	80095,7	406999,9	322245,3	887317	486390,2	1464836	369934,5	1318907
Комп'ютерні послуги	21099	74734,7	34530,3	126022,1	86770,7	111628,5	158021,1	159789,2	269342,4	236371,8	277929,8	156468,4

(продовження табл. Е.1)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Роялті та ліцензійні послуги	24579,3	92202,7	9751,3	209609,6	13403,8	227714,4	18334,1	232623	39533,3	278682,7	14589,2	250053,3
Інші ділові послуги	30825,5	61504,6	48612	106246,2	77972,2	146399,5	97488,3	126137,8	139018,4	160227,7	94984,3	156841,1
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	3097,7	34169,1	5981	35428,8	19028,2	38998,7	32897,4	46567,7	61028,6	67553,4	48562,6	47818,1
Операційний лізинг	27727,9	27335,5	42631,1	70817,5	58944,1	107400,9	64590,9	79570,1	77989,8	92674,3	46421,7	109023
Різні ділові, професійні та технічні послуги	423994	296628,5	583977,8	466544,6	846920	700651,9	1167066,1	808571,6	1525846,5	1109133	1210188,1	884656,6
Юридичні, бухгалтерські та інші	20071,6	75952	31871	95508,9	70039,1	174468,3	141470	237819,1	218987,7	277362,9	165141,1	297155
Реклама, вивчення ринку, опитування громадської думки	44605,3	94068,3	63508	169743,8	138611,2	199441,3	223825,6	211907,3	296040,4	248862,2	161264,6	174246
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	78079,5	17919,3	98302	32742,3	113192,8	64271,3	146614,5	46152,5	201541	123718,9	192730,7	62499,6
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	74911,3	45146,9	142651,4	73645	155147,8	95758,2	204819,8	171486,6	294022,7	251048,5	294989,7	150624,7
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	176183,4	51303,5	218672,5	77275,1	329756	134018	384001,8	93165,9	419204,8	121926,8	313808,6	95061,6
Інші	30143	12238,4	28972,9	17629,6	40173,1	32694,9	66334,4	48040,2	96049,9	86213,8	82253,4	105069,7
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	10303,3	40123,9	15559,9	67166,8	22176	14388,8	69888,4	251962,3	50194,9	182935,4	30769,8	143481,1
Аудіовізуальні послуги та пов'язані з ними послуги	9020,4	38459,7	11573,6	63837,3	17398,8	104882	30498,6	170785,4	39542,7	162067,7	26826,7	135335,5
Інші послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	1282,9	1664,2	3986,4	3329,4	4777,2	9506,8	39389,8	81176,9	10652,2	20867,7	3943,1	8145,6
Державні послуги не віднесені до інших категорій	1626,3	499400,3	1974,4	592375,5	3173,4	584088,8	3564,7	695115,3	4448,6	682006,9	14904,5	515579,6
Послуги з ремонту	325796,5	20182,1	331579,1	21171,2	279033,3	32169,4	326541	36815,8	425599	34926,4	428834,4	4586,6

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі за видами послуг у 2004 році

Найменування групи послуг	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	5307916.6	2058592.5	
Транспортні послуги	4041795	457224.7	217.21
Морський транспорт	653158	44378.8	40.87
- Пасажирський транспорт	3343.5	1401.3	-0.02
- Вантажний транспорт	64223.9	3773.7	4.13
- Інше	585590.6	39203.8	36.76
Повітряний транспорт	458590.6	137575.7	7.88
- Пасажирський транспорт	226397	32712	10.78
- Вантажний транспорт	84794	1502.4	6.14
- Інше	146907.1	103361.3	-9.07
Залізничний транспорт	717317.8	226329.4	10.15
- Пасажирський транспорт	124721.5	84271.5	-7.02
- Вантажний транспорт	336875.1	25066.5	20.66
- Інше	255721.2	116991.4	-3.48
Трубопровідний транспорт	1887139	4013.4	142.39
Інший транспорт	326082.1	44927.4	15.95
- Пасажирський транспорт	15123	3068.2	0.55
- Вантажний транспорт	184982.5	21673.6	9.79
- Інше	125976.6	20185.6	5.61
Подорожі	162330.8	100398.4	-7.32
Послуги зв'язку	125315	106070	-11.24
Будівельні послуги	98180.6	90574.1	-10.27
Страхові послуги	18200.8	94237.7	-17.05
Фінансові послуги	23870.6	125310.9	-22.70
Комп'ютерні послуги	21099	74734.7	-13.02
Роялті та ліцензійні послуги	24579.3	92202.7	-16.17
Інші ділові послуги	30825.5	61504.6	-9.69
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	3097.7	34169.1	-6.45
Операційний лізинг	27727.9	27335.5	-3.24
Різні ділові, професійні та технічні послуги	423994	296628.5	-25.86
Юридичні, бухгалтерські та інші	20071.6	75952	-13.34
Реклама, вивчення ринку, опитування громадської думки	44605.3	94068.3	-15.02
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	78079.5	17919.3	2.42
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	74911.3	45146.9	-3.15
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	176183.4	51303.5	3.33
Інші	30143	12238.4	-0.11
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	10303.3	40123.9	-7.07
Аудіовізуальні послуги та пов'язані з ними послуги	9020.4	38459.7	-6.84
Інші послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	1282.9	1664.2	-0.23
Державні послуги не віднесені до інших категорій	1626.3	499400.3	-97.57
Послуги з ремонту	325796.5	20182.1	20.77

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі за видами послуг у 2005 році

Найменування групи послуг	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	6134742.6	2934996	
Транспортні послуги	4480303.4	627061.2	226.18
Морський транспорт	779839	89072	42.36
- Пасажирський транспорт	4897.4	1491.1	0.13
- Вантажний транспорт	59182.5	39227.2	-1.63
- Інше	715759.1	48353.7	43.86
Повітряний транспорт	561952.9	189861.8	11.78
- Пасажирський транспорт	268603.4	47869	12.03
- Вантажний транспорт	92741.8	4954.6	5.88
- Інше	200607.7	137038.3	-6.12
Залізничний транспорт	799818.4	274775.4	16.09
- Пасажирський транспорт	129425.9	99472.5	-5.60
- Вантажний транспорт	309955.2	32679.5	17.24
- Інше	360437.3	142623.4	4.45
Трубопровідний транспорт	1959757	5943.6	138.96
Інший транспорт	378936.2	67408.4	16.99
- Пасажирський транспорт	15212.6	1457.4	0.87
- Вантажний транспорт	213354.4	27868.2	11.07
- Інше	150369.2	38082.8	5.05
Подорожі	207031.1	153212.8	-8.08
Послуги зв'язку	202769.3	91134.8	0.88
Будівельні послуги	158149.9	158467.4	-12.35
Страхові послуги	24866	60308.4	-7.22
Фінансові послуги	35638.1	255675.4	-35.59
Комп'ютерні послуги	34530.3	126022.1	-16.33
Роялті та ліцензійні послуги	9751.3	209609.6	-30.57
Інші ділові послуги	48612	106246.2	-12.38
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	5981	35428.8	-4.86
Операційний лізинг	42631.1	70817.5	-7.52
Різні ділові, професійні та технічні послуги	583977.8	466544.6	-27.92
Юридичні, бухгалтерські та інші	31871	95508.9	-11.97
Реклама, вивчення ринку, опитування громадської думки	63508	169743.8	-20.79
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	98302	32742.3	2.13
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	142651.4	73645	-0.81
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	218672.5	77275.1	4.08
Інші	28972.9	17629.6	-0.56
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	15559.9	67166.8	-8.91
Аудіовізуальні послуги та пов'язані з ними послуги	11573.6	63837.3	-8.70
Інші послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	3986.4	3329.4	-0.21
Державні послуги не віднесені до інших категорій	1974.4	592375.5	-88.21
Послуги з ремонту	331579.1	21171.2	20.50

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі за видами послуг у 2006 році

Найменування групи послуг	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	7505520.7	3719398.2	
Транспортні послуги	5354754.9	788967.5	222.14
Морський транспорт	806080.7	96595.6	36.08
- Пасажирський транспорт	3501.2	680.7	0.13
- Вантажний транспорт	59537.9	27645	0.22
- Інше	743041.6	68270	35.73
Повітряний транспорт	722742.3	248694.8	13.04
- Пасажирський транспорт	355632.3	63914.2	13.38
- Вантажний транспорт	126187.7	9394.3	6.33
- Інше	240922.3	175386.3	-6.67
Залізничний транспорт	860248.9	337982.5	10.52
- Пасажирський транспорт	160034.4	125736.3	-5.53
- Вантажний транспорт	327778	63079.8	11.84
- Інше	372436.5	149165.9	4.22
Трубопровідний транспорт	2500628	5203.5	147.01
Інший транспорт	465055	100491.1	15.48
- Пасажирський транспорт	14772.7	1873.6	0.65
- Вантажний транспорт	250301	37229.2	10.34
- Інше	199981.3	61388.3	4.49
Подорожі	248341.3	230090.8	-12.75
Послуги зв'язку	258121.1	90917.8	4.41
Будівельні послуги	164262.2	181745.6	-11.95
Страхові послуги	70496.2	103635.3	-8.18
Фінансові послуги	80095.7	406999.9	-43.76
Комп'ютерні послуги	86770.7	111628.5	-8.18
Роялті та ліцензійні послуги	13403.8	227714.4	-26.34
Інші ділові послуги	77972.2	146399.5	-12.84
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	19028.2	38998.7	-3.52
Операційний лізинг	58944.1	107400.9	-9.32
Різні ділові, професійні та технічні послуги	846920	700651.9	-33.47
Юридичні, бухгалтерські та інші	70039.1	174468.3	-16.65
Реклама, вивчення ринку, опитування громадської думки	138611.2	199441.3	-15.58
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	113192.8	64271.3	-0.97
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	155147.8	95758.2	-2.25
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	329756	134018	3.50
Інші	40173.1	32694.9	-1.52
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	22176	14388.8	-0.40
Аудіовізуальні послуги та пов'язані з ними послуги	17398.8	104882	-11.47
Інші послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	4777.2	9506.8	-0.85
Державні послуги не віднесені до інших категорій	3173.4	584088.8	-69.40
Послуги з ремонту	279033.3	32169.4	12.64

Таблиця Ж.4

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі за видами послуг у 2007 році

Найменування групи послуг	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	8989155.7	4878259.2	
Транспортні послуги	6102314.3	1116970.2	205.17
Морський транспорт	915338.9	136212.2	33.71
- Пасажирський транспорт	2686.3	4054.5	-0.24
- Вантажний транспорт	65880	19465.9	1.52
- Інше	846772.6	112691.8	32.43
Повітряний транспорт	919283.2	333876	15.43
- Пасажирський транспорт	466493.4	84425.2	15.77
- Вантажний транспорт	159773.2	7581.6	7.40
- Інше	293016.7	241869.2	-7.75
Залізничний транспорт	1261340.4	502799.8	16.99
- Пасажирський транспорт	238806.4	167935.2	-3.58
- Вантажний транспорт	428993.2	97527.5	12.65
- Інше	593540.9	237337.1	7.92
Трубопровідний транспорт	2411603.4	2941.3	122.08
Інший транспорт	594748.3	141077.9	16.99
- Пасажирський транспорт	15278.5	2974.1	0.50
- Вантажний транспорт	305009.9	43681.5	11.39
- Інше	274459.9	94422.4	5.10
Подорожі	334126.6	320772.9	-13.04
Послуги зв'язку	237008.6	89299.6	3.68
Будівельні послуги	97977	107984.2	-5.12
Страхові послуги	84158.8	136705.8	-8.51
Фінансові послуги	317882.9	886891.5	-66.79
Комп'ютерні послуги	155103.9	156134.2	-6.73
Роялті та ліцензійні послуги	18334.3	230216.6	-20.59
Інші ділові послуги	91598.7	125940	-7.13
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	31808.1	46567.7	-2.74
Операційний лізинг	59790.6	79372.3	-4.39
Різні ділові, професійні та технічні послуги	1151481	800073	-16.38
Юридичні, бухгалтерські та інші	138231.1	236176.9	-15.07
Реклама, вивчення ринку, опитування громадської думки	221730.8	210791.3	-8.46
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	145312.7	46152.5	3.06
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	197606.7	166827.5	-5.57
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	382022.6	93165.9	10.67
Інші	66577.3	46958.8	-1.01
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	69602.6	251962.3	-20.02
Аудіовізуальні послуги та пов'язані з ними послуги	30212.8	170785.4	-14.43
Інші послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	39389.8	81176.9	-5.59
Державні послуги не віднесені до інших категорій	3564.7	618644.1	-57.66
Послуги з ремонту	326002.5	36727.7	13.11

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі за видами послуг у 2008 році

Найменування групи послуг	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	11694241,6	6646782,2	
Транспортні послуги	7622054,8	1647506,6	186,66
Морський транспорт	1297918,5	247155	34,11
- Пасажирський транспорт	1879,1	5999,1	-0,34
- Вантажний транспорт	57669	73528,3	-2,83
- Інше	1238370,4	167627,6	37,28
Повітряний транспорт	1229060,9	541522,5	10,92
- Пасажирський транспорт	636992	169411,3	13,39
- Вантажний транспорт	237572,7	13191,2	8,47
- Інше	354496,2	358920	-10,95
Залізничний транспорт	1636912,4	653208,1	19,27
- Пасажирський транспорт	295155,4	209059,9	-2,87
- Вантажний транспорт	585809,5	108262,7	15,62
- Інше	755947,5	335885,5	6,52
Трубопровідний транспорт	2560369,3	4475,7	100,87
Інший транспорт	897793,7	201145,3	21,49
- Пасажирський транспорт	18411,5	3297,1	0,50
- Вантажний транспорт	382638,1	55914,9	11,23
- Інше	496744,1	141933,3	9,76
Подорожі	492795,5	422524	-9,90
Послуги зв'язку	330637,5	14319,4	12,07
Будівельні послуги	119598,4	103648,2	-2,48
Страхові послуги	188782,1	180863,9	-5,11
Фінансові послуги	486390,2	1464836,1	-82,62
Комп'ютерні послуги	269342,4	236371,8	-5,79
Роялті та ліцензійні послуги	39533,3	278682,7	-17,81
Інші ділові послуги	139018,4	160227,7	-5,65
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	61028,6	67553,4	-2,29
Операційний лізинг	77989,8	92674,3	-3,36
Різні ділові, професійні та технічні послуги	1525846,5	1109133,1	-16,82
Юридичні, бухгалтерські та інші	218987,7	277362,9	-10,63
Реклама, вивчення ринку, опитування громадської думки	296040,4	248862,2	-5,60
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	201541	123718,9	-0,64
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	294022,7	251048,5	-5,84
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	419204,8	121926,8	8,09
Інші	96049,9	86213,8	-2,20
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	50194,9	182935,4	-10,74
Аудіовізуальні послуги та пов'язані з ними послуги	39542,7	162067,7	-9,71
Інші послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	10652,2	20867,7	-1,03
Державні послуги не віднесені до інших категорій	4448,6	682006,9	-47,24
Послуги з ремонту	425599	34926,4	14,39

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі за видами послуг у 2009 році

Найменування групи послуг	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	9520757,3	5168803,6	
Транспортні послуги	6256533,2	981112,3	213,16
Морський транспорт	1267630,2	128666,6	49,37
- Пасажирський транспорт	1244,8	3335,2	-0,23
- Вантажний транспорт	32686,2	19859,2	-0,19
- Інше	1233699,2	105472,2	49,80
Повітряний транспорт	1095011,2	327522,5	23,56
- Пасажирський транспорт	476563,6	103229,3	13,72
- Вантажний транспорт	264510,3	11801,3	11,63
- Інше	353937,3	212491,9	-1,79
Залізничний транспорт	1216392,5	420421,3	21,17
- Пасажирський транспорт	280559,4	166275,8	-1,23
- Вантажний транспорт	399380	58760,1	13,95
- Інше	536453,1	195385,4	8,46
Трубопровідний транспорт	2104016,6	2153,9	100,61
Інший транспорт	573482,8	102348	18,44
- Пасажирський транспорт	15762,6	4387,9	0,37
- Вантажний транспорт	165836,7	30516,1	5,25
- Інше	391883,5	67444	12,82
Подорожі	298260,9	282468,5	-10,64
Послуги зв'язку	320513,6	152058,7	1,94
Будівельні послуги	123128,5	157800,7	-8,03
Страхові послуги	80186,5	124089,7	-7,11
Фінансові послуги	369934,5	1318907	-98,66
Комп'ютерні послуги	277929,8	156468,4	-0,49
Роялті та ліцензійні послуги	14589,2	250053,3	-21,37
Інші ділові послуги	94984,3	156841,1	-9,29
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	48562,6	47818,1	-1,89
Операційний лізинг	46421,7	109023	-7,40
Різні ділові, професійні та технічні послуги	1210188,1	884656,6	-20,09
Юридичні, бухгалтерські та інші	165141,1	297155	-18,31
Реклама, вивчення ринку, опитування громадської думки	161264,6	174246	-7,65
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	192730,7	62499,6	3,72
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	294989,7	150624,7	0,84
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	313808,6	95061,6	6,65
Інші	82253,4	105069,7	-5,33
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	30769,8	143481,1	-11,19
Аудіовізуальні послуги та пов'язані з ними послуги	26826,7	135335,5	-10,66
Інші послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	3943,1	8145,6	-0,53
Державні послуги не віднесені до інших категорій	14904,5	515579,6	-44,78
Послуги з ремонту	428834,4	4586,6	20,14

Додаток 3

Таблиця 3.1

Виявлені порівняльні переваги України у зовнішній торгівлі послугами за групою «Подорожі» з усіма країнами світу за січень-грудень 2006 року

Країна	Експорт, тис. дол. США	Експорт за групою послуг «Подорожі», тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Імпорт за групою послуг «Подорожі», тис. дол. США	RCA
1	2	3	4	5	6
Ірак	598,6	580,1	1016,8	12,8	446,20
Кабо-Верде	12,6	12,6	33,9	1,1	382,27
Бурунді	5,5	5	2	0	355,56
Саудівська Аравія	797	435	445,6	3,9	247,05
<i>Ліван</i>	<i>9633,4</i>	<i>4427,4</i>	<i>15309,2</i>	<i>20,7</i>	<i>217,25</i>
Уганда	611,2	236,9	1020,6	4	179,76
Марокко	2297,5	1541,6	464,1	26,1	171,90
Пакистан	1421,1	590,7	689,5	40,6	156,96
Замбія	10	10	0,8	0	137,17
Об'єднана Республіка Танзанія	209,9	205,7	14,8	0,4	117,27
Американське Самоа	2,2	0,5	1,3	0	106,12
Беліз	10622,6	2562,7	4291,3	0	98,89
Кенія	903,7	295,9	320,7	31	89,22
Молдова	35266,7	5581,6	25086,1	378,2	69,56
Малайзія	6178,7	4491,2	409,8	57,1	68,54
<i>В'єтнам</i>	<i>4117,8</i>	<i>749,7</i>	<i>4497,9</i>	<i>204,1</i>	<i>68,21</i>
Судан	814,5	466,6	97	23,4	63,07
<i>Македонія</i>	<i>343,1</i>	<i>54,7</i>	<i>556,4</i>	<i>17</i>	<i>60,81</i>
Чілі	137,2	23	78,5	3,3	58,15
Ангола	639,4	90	244,7	0	56,35
Катар	237,3	112,8	49,1	14,2	52,88
Австралія	1658,4	405,1	1413,2	213,7	46,23
Камерун	258,9	216,7	7,8	1	40,25
<i>Сирійська Арабська Республіка</i>	<i>15670</i>	<i>4430,2</i>	<i>1410,4</i>	<i>37</i>	<i>38,86</i>
Мексика	433,3	105,7	658,4	111	36,07
Нідерланди	8963,9	1886,3	84460,2	1698,3	33,02
Бахрейн	276,7	270,1	159,2	144,3	32,34
Білорусь	57939,7	8262,9	26973,3	1883,2	31,56
<i>Китай</i>	<i>24720,8</i>	<i>6527,1</i>	<i>8474,7</i>	<i>1579,9</i>	<i>29,51</i>
<i>Лівійська Арабська Джамахірія</i>	<i>2853,3</i>	<i>207,3</i>	<i>2195,8</i>	<i>38,7</i>	<i>27,05</i>
Нігерія	6285,1	763,5	1052,7	13,4	26,73
Афганістан	82,3	79,7	25,9	23,2	26,46
<i>Бразилія</i>	<i>742,2</i>	<i>105,6</i>	<i>2015,3</i>	<i>164</i>	<i>23,96</i>
Кувейт	1567,8	125	332,9	2,5	20,87
Сполучені Штати Америки	316066,2	13212,9	318090,7	1814,9	18,05
<i>Йорданія</i>	<i>7265</i>	<i>3799,7</i>	<i>772,9</i>	<i>326,2</i>	<i>17,55</i>
Ефіопія	804,2	37,3	224,8	0	15,84
Японія	11597,9	920,4	4444,4	183,8	15,22
Швеція	27930	1260,2	76970,2	480,2	15,19
<i>Таджикистан</i>	<i>1636,3</i>	<i>406,9</i>	<i>81,7</i>	<i>7,1</i>	<i>14,65</i>
<i>Узбекистан</i>	<i>7952,8</i>	<i>1260</i>	<i>2922</i>	<i>360,7</i>	<i>13,75</i>
Ірландія	6076,4	265,3	2142,1	21,8	12,91
<i>Азербайджан</i>	<i>11051,6</i>	<i>1355,1</i>	<i>3977,6</i>	<i>367,7</i>	<i>11,74</i>
Норвегія	13258,2	711,3	5226,8	151	10,04
М'янма	7,7	2,8	0,1	0	9,20
<i>Люксембург</i>	<i>835,1</i>	<i>64,8</i>	<i>282,1</i>	<i>15,7</i>	<i>8,28</i>

(продовження табл. 3.1)

1	2	3	4	5	6
Канада	64920,7	1801,4	27681,7	257,4	7,73
Оман	749,8	28,8	153,6	1,9	7,35
Гонконг	8085,3	186,4	3381,7	25,1	6,50
Філіппіни	424,6	21,7	30	0	6,30
Французька Полінезія	9	0,3	81	0	6,00
Польща	80765,9	5970	96954,7	6198	4,95
Сполучене Королівство	389995,1	11130,6	428702,7	8462,5	4,39
Ліхтенштейн	6927,4	55,3	8971,3	1	3,87
Словенія	2847,7	384,2	4089,2	519,2	3,85
Перу	1282,8	80,9	286,5	14,6	3,61
Ісландія	2278,2	98,6	216,1	4,6	3,48
Коста-Ріка	4,1	0,1	0,3	0	3,10
<i>Литва</i>	<i>19068,8</i>	<i>1190,7</i>	<i>9913,2</i>	<i>553</i>	<i>3,00</i>
<i>Ізраїль</i>	<i>44392,9</i>	<i>2497,7</i>	<i>14689,2</i>	<i>741,9</i>	<i>2,15</i>
Британська територія в Індійському океані	1437,4	6,4	894,9	0,4	1,89
Ватикан	3	0,2	238,8	0	1,63
Тайвань, провінція Китаю	2183,6	92,7	53,1	1,1	1,01
Мальдіви	16,7	16,7	521,4	512,7	1,00
Домініка	289	0,8	80,9	0	0,95
<i>Туркменістан</i>	<i>114753,3</i>	<i>1038,8</i>	<i>18493,6</i>	<i>112,3</i>	<i>0,71</i>
Вануату	67,6	0,1	141,1	0	0,65
Німеччина	253987,8	14053	244176,2	13287,9	0,45
Ангілья	54,3	2,7	0,2	0	0,36
Віргінські Острови, Британські	85822,6	308,8	29862,9	80	0,35
Уругвай	552,6	1	57,4	0	0,31
Західна Сахара	0,2	0,2	51,2	50,3	0,14
Віргінські острови, США	3153,5	1,9	223	0	0,07
Сенегал	739,9	3,5	2,3	0	0,03
Гібралтар	4793,5	3,4	81,8	0	0,02
Сент-Вінсент і Гренадіни	6619,4	0,3	1422,9	0	0,01
Нікарагуа	279	1,5	0,2	0	0,01
Маршалові острови	7486	0,5	77,8	0	0,00
Ліберія	20107,9	0,3	269,3	0	0,00
Антигуа і Барбуда	2919,1	0,3	1,6	0	0,00
Екваторіальна Гвінея	25,7	13	0	0	0,00
Мартініка	82,9	14,9	0	0	0,00
Андорра	14,6	14,6	17,4	17,4	0,00
Аруба	1212,8	268,7	0	0	0,00
Бенін	7,5	6	0	0	0,00
Ботсвана	1,5	1,5	0	0	0,00
Бруней-Даруссалам	4,3	4,3	0	0	0,00
Буркіна-Фасо	136,5	110,2	0	0	0,00
Габон	0	0	58,9	21,2	0,00
Гамбія	654,8	70	0	0	0,00
Гватемала	10,1	0,3	0	0	0,00
Гренада	60,8	0,5	0	0	0,00
Гренландія	4,9	0,7	0	0	0,00
Демократична Республіка Конго	9	9	0	0	0,00
Джібуті	8,5	2,8	0	0	0,00
Зімбабве	6,7	6,7	0	0	0,00
Лаоська Народно-Демократична Республіка	0,8	0,8	1,2	1,2	0,00
Мадагаскар	6,9	6,9	0	0	0,00

(продовження табл. 3.1)

1	2	3	4	5	6
Малі	4,9	2,1	0	0	0,00
Мозамбiк	4,6	4,5	0	0	0,00
Непал	576,4	34,9	0	0	0,00
Нiгер	0,6	0,6	0	0	0,00
Нiдерландські Антильські Острови	1121,9	4	0	0	0,00
Острови Кука	1,8	0,3	0	0	0,00
Палестинська територія	447,5	447,5	0	0	0,00
Пуерто-Рiко	1	1	0	0	0,00
Сальвадор	0,3	0,3	0	0	0,00
Самоа	62,3	0,1	0	0	0,00
Свазіленд	2	2	0	0	0,00
Соломонові Острови	0	0	1,5	1,5	0,00
Сомалі	143,7	138,7	0	0	0,00
Сьєрра-Леоне	294	1,4	0	0	0,00
Того	4,6	3	0	0	0,00
Тонга	1,3	0,5	0	0	0,00
Французька Гвіана	0,3	0,3	0	0	0,00
Центральноафриканська Республіка	1,2	1,2	17,9	17,9	0,00
Намібія	804,4	3,4	0	0	0,00
Парагвай	0,8	0,1	0	0	0,00
Майотта	0,1	0,1	0	0	0,00
Острів Норфолк	0,1	0,1	0	0	0,00
Північні Маріанські Острови	0,1	0,1	0	0	0,00
Французькі Південні Території	0,4	0,4	0	0	0,00
Сан-Маріно	0	0	47,3	47,3	0,00
Панама	47019,5	9,8	2153	0,6	-0,01
<i>Албанія</i>	<i>1181,9</i>	<i>9,1</i>	<i>66,2</i>	<i>0,8</i>	<i>-0,44</i>
<i>Киргизстан</i>	<i>2336,4</i>	<i>62,1</i>	<i>477,4</i>	<i>13,5</i>	<i>-0,48</i>
<i>Корейська Народно-Демократична Республіка</i>	<i>2049,7</i>	<i>95,4</i>	<i>69,4</i>	<i>3,9</i>	<i>-0,61</i>
Гондурас	604,7	0,4	52,4	0,4	-1,02
Австрія	126500,2	1722,1	213271,2	3468,3	-1,24
Монако	2174	0	2,6	1,8	-1,65
<i>Естонія</i>	<i>97339,7</i>	<i>886,5</i>	<i>7335,5</i>	<i>170,7</i>	<i>-1,85</i>
Данія	78430,9	1078,5	22264,6	426,1	-1,86
Еквадор	261,3	133	0,5	0,5	-1,87
Нова Зеландія	278,4	56,1	22,8	4,9	-1,88
Камбоджа	5169,2	0,1	7,3	5,9	-2,28
Швейцарія	361456,3	2078,7	166450,8	1842,8	-2,30
Мавританія	822,4	0,8	263,9	2,1	-2,57
<i>Латвія</i>	<i>40352,6</i>	<i>4758,3</i>	<i>1338,1</i>	<i>247,5</i>	<i>-4,17</i>
Гана	549,1	231,8	16,2	8,1	-4,33
Алжир	12391,2	165,6	2106,1	67,6	-4,65
Кіпр	322565,4	1365,6	279091,6	3849,8	-4,76
<i>Монголія</i>	<i>5298,2</i>	<i>72,5</i>	<i>164,6</i>	<i>15,9</i>	<i>-4,85</i>
Кот-Д'Івуар	553,2	59,8	1,6	1,6	-5,13
<i>Грузія</i>	<i>41392,5</i>	<i>1146,8</i>	<i>11948,2</i>	<i>510,5</i>	<i>-5,22</i>
Болівія	13,2	3,4	0,6	0,2	-6,30
<i>Російська Федерація</i>	<i>3137030,2</i>	<i>92169</i>	<i>596582,8</i>	<i>31581,8</i>	<i>-6,33</i>
Багами	20060,1	43,4	2256,8	86,5	-6,57
Бельгія	171202,1	914,8	35684,8	1027,1	-6,69
Барбадос	2366,9	0,6	12,1	8,3	-6,94
Сінгапур	11032,4	83,1	14751,8	400,5	-9,60

(продовження табл. 3.1)

1	2	3	4	5	6
<i>Угорщина</i>	125815,8	736,2	59271,4	2455,9	-15,49
<i>Португалія</i>	12219,8	184,4	4950,9	281	-17,10
Республіка Корея	9492,7	194,6	1704,1	154,4	-18,09
Франція	69147,8	3923,9	61273	5731,2	-18,33
<i>Вірменія</i>	8606,1	929,5	125,5	95,5	-18,50
Бангладеш	824,2	64,5	1959,6	242,3	-18,92
<i>Сербія і Чорногорія</i>	16757,8	239,2	3150,8	275	-19,45
<i>Індія</i>	19676,4	4189,5	4325,2	1228,8	-21,03
Сейшели	8711,2	10,6	634	110,8	-21,95
Колумбія	317,8	19,2	6,1	4	-22,00
<i>Казахстан</i>	33339,3	2216,8	12977,3	1783,2	-28,61
Румунія	18305	503,6	5229,2	582,9	-29,02
<i>Іран</i>	13165,1	1214,4	2264,1	484,3	-30,47
<i>Болгарія</i>	34996,7	1178,1	17334,9	1907,7	-33,84
Ємен	494	164	31,2	21,3	-39,19
Словаччина	29536,1	73	25104	2203,6	-42,37
<i>Чеська Республіка</i>	29727,2	1301,3	28293,1	3641,8	-42,45
Мальта	41500,1	48,4	1573,1	955,8	-42,68
Шрі-Ланка	1093,4	41,2	38	26,9	-43,51
Куба	387,4	59,8	544,5	136,8	-47,06
Італія	92769,1	4141,4	27923,1	6033,8	-60,98
<i>Фінляндія</i>	20953,6	531,6	8958,8	1693,5	-68,67
Суринам	30,3	0,2	1,2	1,2	-72,80
Південна Африка	3869,7	90,8	3851,6	654	-73,17
Гвінея	471,4	23,5	357,1	75,7	-79,52
Об'єднанні Арабські Емірати	43932,5	660,7	29402,9	6163,1	-93,47
Чад	9,4	0,6	86,3	56,6	-104,88
Ерitreя	32,8	21,2	93,5	87,1	-109,67
<i>Греція</i>	64934,3	1448,4	18361,1	6860	-120,74
Маврикій	640,5	442,1	418,3	416,9	-146,46
Таїланд	5909,1	76,9	10514,2	3606,4	-152,02
Руанда	38,6	17,6	8,5	8,5	-160,93
Боснія і Герцеговина	205,9	17,5	24,2	23,9	-169,89
Іспанія	24321,3	1030,1	17408,8	7299,4	-183,30
Аргентина	1499,2	47,7	1039,6	435,5	-187,20
<i>Туреччина</i>	108362,7	3204,4	120152,8	57824,8	-225,24
Ямайка	142,3	0,7	21,4	21,4	-226,16
<i>Туніс</i>	3094	1248,9	1789,2	1620	-232,98
<i>Хорватія</i>	1897,6	137,9	3578,6	2116,9	-234,99
Венесуела	129,6	30,1	40,2	35,5	-235,21
Тринідад і Тобаго	15,6	0,6	2,7	2,7	-241,87
Гайана	2	0	0,5	0,4	-256,00
<i>Єгипет</i>	21684	709,3	34708,8	20661,3	-266,28
Конго	580,4	32,2	257,3	185,7	-283,57
Індонезія	1298,8	6,4	632,9	446,2	-308,44
Домініканська Республіка	542,5	1	328	240,6	-343,63

Примітка:

1) Курсивом виділені країни з якими Україна має підписані угоди про співробітництво в сфері туризму (станом на 1 січня 2007 р.).

2) Жирним шрифтом виділені основні країни-генератори туристичних потоків в Україну у 2006 р.

Таблиця 3.2

Виявлені порівняльні переваги України у зовнішній торгівлі послугами за групою «Подорожі» з усіма країнами світу за січень-грудень 2007 року

Країна	Експорт, тис. дол. США	Експорт за групою послуг «Подорожі», тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Імпорт за групою послуг «Подорожі», тис. дол. США	RCA
Угорщина	102529,6	1157,7	127110,5	4742,6	4742,60
Мадагаскар	15,1	15,1	5,5	0	391,41
Ірак	1517,7	1184,8	1079,4	9,3	375,03
Бахрейн	325,4	321,9	210,4	55	347,15
Уганда	300,3	270,2	908,6	9,5	332,07
Бурунді	4,4	3,8	18,9	0	264,58
Гвінея	437,3	215	259,9	14,8	203,28
Афганістан	113,9	112,3	52,1	29,7	179,13
Марокко	2370,3	1803,6	779,8	257,5	160,45
Камерун	458,8	347,6	62,5	2,6	151,11
Чад	3,9	3,9	25,4	10,2	138,10
Бенін	7,8	6,4	1,9	0,8	125,84
Кабо-Верде	2	2	24,5	2,6	124,74
<i>Ліван</i>	<i>6186,7</i>	<i>1490,5</i>	<i>12448</i>	<i>5,8</i>	<i>106,65</i>
Катар	93,9	86,9	9,2	3,1	95,66
Кенія	958,5	412,7	152,1	8,6	88,42
<i>Вірменія</i>	<i>7601,7</i>	<i>1284,6</i>	<i>4665,3</i>	<i>94,1</i>	<i>70,15</i>
<i>Сирійська Арабська Республіка</i>	<i>16633,8</i>	<i>4571,6</i>	<i>2849,6</i>	<i>1,8</i>	<i>68,48</i>
Беліз	21997	3935,9	6873,7	0	64,92
Кувейт	1136	203,8	469,8	11,9	63,78
<i>Китай</i>	<i>38290,6</i>	<i>9781</i>	<i>15323,9</i>	<i>1652,4</i>	<i>60,26</i>
Габон	1,9	1,9	59,7	0	59,79
Молдова	53390,8	7508,6	29855,7	405,2	58,45
Судан	1308,2	523,6	287,4	60,8	55,73
Екваторіальна Гвінея	127,2	90,6	34	18,6	54,99
<i>В'єтнам</i>	<i>4286,5</i>	<i>860,9</i>	<i>2655,6</i>	<i>236,9</i>	<i>52,74</i>
Саудівська Аравія	2101,6	374,4	515,5	15,2	47,03
Ангола	841,2	118,1	218,4	0	45,95
Австралія	2372,7	469	1923,8	206	44,80
Білорусь	81257,8	11700,7	35902,8	1682,9	41,28
Ефіопія	845,7	85,9	316,9	0	40,28
Японія	11794,8	1007,9	9621	147,5	34,70
Нігерія	7859,2	1499,8	925,8	12,2	33,50
<i>Таджикистан</i>	<i>2243,8</i>	<i>654,5</i>	<i>159,5</i>	<i>5</i>	<i>32,26</i>
Ємен	1157,6	253,2	253,5	29,1	30,63
Венесуела	26,9	26	101,1	89	28,63
Мексика	377,5	96,4	608,3	122,1	25,82
<i>Йорданія</i>	<i>7335,1</i>	<i>4826,8</i>	<i>1042,1</i>	<i>570,8</i>	<i>24,03</i>
Чілі	20	14,7	22,1	15,2	23,55
Малайзія	11725,6	4277	870,2	163,2	22,79
<i>Латвія</i>	<i>47323,5</i>	<i>3401</i>	<i>22497,5</i>	<i>501</i>	<i>21,66</i>
Сполучені Штати Америки	442617,1	22178,6	437227,2	3349,2	21,22
Швеція	32307,7	2009,4	96758,9	731,9	20,50
Пакистан	2719,9	613	880,1	154,1	18,57
Болівія	19,5	16,4	0,2	0	16,90
Перу	919,1	102,4	235,5	14,3	16,46
Ірландія	7761,3	434,3	4056,8	81,3	16,19
<i>Литва</i>	<i>33422,6</i>	<i>1660,3</i>	<i>29726,6</i>	<i>635,2</i>	<i>14,11</i>
<i>Португалія</i>	<i>9965,2</i>	<i>527,8</i>	<i>18140,4</i>	<i>452,4</i>	<i>12,83</i>
Нова Зеландія	1759,3	58,2	567,4	0,2	12,07
Оман	546,9	20,3	163,7	1,6	9,70

(продовження табл. 3.2)

1	2	3	4	5	6
Бразилія	534,1	183,4	38592,9	191,3	9,11
Сполучене Королівство	546754	16301,9	610539,8	8712,3	7,75
Еритрея	33,1	33,1	75,1	74	6,22
Ватикан	1,6	1,2	393,5	0	6,05
Канада	95860,5	2420,2	28529,4	261,8	5,68
Киргизстан	1535,8	72,4	825	30	4,90
Польща	104508,8	8147,5	146301,5	10064,2	4,46
Туркменістан	16415,7	1458,1	1429,6	86,8	4,14
Албанія	673,2	28,9	25,1	0	2,98
Македонія	2465,7	59,8	526,8	8,2	2,52
Люксембург	1656,7	44,2	33445,8	33,8	2,31
Монголія	4361,7	128,2	345,1	6,9	1,28
Ісландія	4661,8	81,1	265,9	2,1	0,97
Палестинська територія	870,6	867	0,7	0,3	0,91
Грузія	50760,6	1766,6	15798,9	538,3	0,26
Лаоська Народно-Демократична Республіка	6	6	0,3	0,3	0,00
Американське Самоа	0,2	0,2	0,9	0,9	0,00
Андорра	18,8	14,6	0	0	0,00
Аруба	650,5	260,7	0	0	0,00
Гамбія	49,3	49,3	0	0	0,00
Гватемала	1,3	1,3	0	0	0,00
Гренада	1,1	1,1	0	0	0,00
Замбія	20,3	20,3	0	0	0,00
Західна Сахара	0	0	145,6	145,6	0,00
Зімбабве	4	4	0	0	0,00
Камбоджа	4056,2	119,9	0	0	0,00
Кот-Д'Івуар	402,5	73	0	0	0,00
Непал	293,1	73,1	0	0	0,00
Нігер	13	12	0	0	0,00
Нікарагуа	1,1	1,1	0	0	0,00
Об'єднана Республіка Танзанія	1206,3	319,3	0	0	0,00
Руанда	3	3	0	0	0,00
Сальвадор	5,3	5,3	0	0	0,00
Сан-Марино	2,8	2,8	6,6	6,6	0,00
Свазіленд	28	22,7	0	0	0,00
Сомалі	271,4	271,4	0	0	0,00
Сьєрра-Леоне	1287,2	1267,9	0	0	0,00
Того	22	22	0	0	0,00
Центральноафриканська Республіка	21,1	9,8	0	0	0,00
Ботсвана	0,8	0,8	0	0	0,00
Демократична Республіка Конго	0,8	0,8	0	0	0,00
Нідерландські Антильські Острови	1563,4	24,2	0,5	0,5	-0,63
Мальдіви	66,2	64,9	1186,7	1175,1	-0,99
Віргінські Острови, Британські	117678,6	119,5	36753	169,5	-1,30
Нідерланди	139450,2	2767,8	93359,6	2111,1	-1,33
Кіпр	406907,2	5620,8	389833	6456,3	-1,37
Багами	26920,2	0	4744,5	36,2	-1,94
Данія	80393,2	818,9	29773,3	455,6	-2,02
Німеччина	380882	15950,3	339442,6	16448,5	-3,28
Домініка	1010,8	1,2	9,6	1,9	-3,67
Російська Федерація	3410567,7	131259,5	696697,8	36202,3	-3,80
Франція	84211,9	4460,6	154445,6	9568,4	-4,10
Естонія	144083,3	1124,2	11285,3	434,8	-4,14
Швейцарія	510201,1	2711,1	174160,5	3168,5	-4,89

(продовження табл. 3.2)

1	2	3	4	5	6
Гонконг	10519,8	5	7038	85,3	-5,59
Британська територія в Індійському океані	961,9	11,3	3	3	-6,13
<i>Іран</i>	<i>36328,4</i>	<i>1969,5</i>	<i>2964</i>	<i>293,9</i>	<i>-6,27</i>
Гана	1234,9	441,4	13,2	9,2	-7,11
Колумбія	819,3	19,3	96,2	6,6	-8,47
Алжир	8144,6	242,3	898,4	71,1	-8,84
Бельгія	203495,6	1066,7	55295,7	1788,1	-9,10
Ангілья	594,6	2,6	94,1	4,6	-10,50
Тринідад і Тобаго	0,9	0,8	7	6,6	-10,90
Монако	5278,9	13,7	51,5	31,4	-11,62
Румунія	19661,1	401,4	11223,7	513,1	-11,71
Коста-Ріка	172,1	9,8	1,1	1,1	-11,90
Австрія	183898,5	2492	163560	6242	-12,26
<i>Корейська Народно- Демократична Республіка</i>	<i>870,1</i>	<i>140,5</i>	<i>38,1</i>	<i>12,3</i>	<i>-12,97</i>
М'янма	1,6	1,3	22	20,3	-13,93
Норвегія	20380,7	811,1	4117,5	375,9	-14,40
Республіка Корея	9136,6	270,1	4838,1	299,6	-14,65
Аргентина	367,2	76,1	1104,5	274,4	-15,43
Тайвань, провінція Китаю	1517,2	11,2	257,1	18,1	-15,62
<i>Ізраїль</i>	<i>60698,5</i>	<i>2544,5</i>	<i>24839,1</i>	<i>1998,4</i>	<i>-15,88</i>
<i>Фінляндія</i>	<i>31905,5</i>	<i>808,5</i>	<i>16989</i>	<i>1044,5</i>	<i>-16,39</i>
Сінгапур	18416,2	83,6	6980,6	451,6	-23,98
<i>Казахстан</i>	<i>67527,9</i>	<i>2900,5</i>	<i>20447,9</i>	<i>2268</i>	<i>-24,25</i>
Словаччина	50219,3	766,3	28028,2	1953,8	-25,03
<i>Індія</i>	<i>36036</i>	<i>5781,5</i>	<i>7786,4</i>	<i>1990,6</i>	<i>-27,82</i>
Узбекистан	11429,5	1772,4	2847,5	720	-31,22
Мальта	37166,8	79,5	1662,6	638,2	-31,29
<i>Азербайджан</i>	<i>14335,3</i>	<i>2494</i>	<i>7022,1</i>	<i>1722,8</i>	<i>-31,50</i>
Італія	110190,1	6052,8	54743,8	7226,2	-34,18
<i>Болгарія</i>	<i>41886,4</i>	<i>1513,5</i>	<i>23950,6</i>	<i>2802,2</i>	<i>-37,43</i>
Сейшели	12743,9	4,4	1891,9	323,5	-38,41
Маврикій	544,9	501	499,1	497,4	-38,51
<i>Лівійська Арабська Джамахірія</i>	<i>6340,6</i>	<i>294,4</i>	<i>3314,2</i>	<i>444,9</i>	<i>-39,59</i>
<i>Сербія і Чорногорія</i>	<i>21007,9</i>	<i>484,5</i>	<i>4342,7</i>	<i>883,4</i>	<i>-51,21</i>
Південна Африка	2849	115,4	4659,3	718,6	-53,56
Шрі-Ланка	1101,4	28,7	39	34	-55,87
Філіппіни	744	7,6	103,2	28,2	-56,28
Сенегал	727,5	15,6	37,4	25,7	-61,92
<i>Греція</i>	<i>104922,9</i>	<i>1848,4</i>	<i>67470,4</i>	<i>10294,7</i>	<i>-64,30</i>
Мозамбік	9,2	3,9	0,8	0,7	-66,40
<i>Чеська Республіка</i>	<i>38943,3</i>	<i>2056,5</i>	<i>48489</i>	<i>9603,9</i>	<i>-71,76</i>
Словенія	6163,2	388,4	3803,8	847,4	-75,40
Еквадор	585,4	154,3	4,4	26,4	-84,95
Таїланд	4951,6	29,1	15507,4	4262,5	-98,69
Об'єднанні Арабські Емірати	46491,7	472,5	37667,3	9118,7	-114,69
<i>Туніс</i>	<i>3774,5</i>	<i>1360,4</i>	<i>971,2</i>	<i>700,1</i>	<i>-117,34</i>
<i>Куба</i>	<i>500,6</i>	<i>46</i>	<i>1065</i>	<i>434,2</i>	<i>-137,38</i>
Ямайка	225,3	1,5	21,1	21	-154,82
Малі	13,1	1	1,4	1,4	-161,14
Іспанія	29045	1498,8	14552,6	6835,5	-185,95
Бангладеш	2103,7	69,9	548	342,6	-194,10
Боснія і Герцеговина	255,5	17,8	133	69,4	-203,59
<i>Туреччина</i>	<i>131422,9</i>	<i>5171,3</i>	<i>180130,7</i>	<i>89967,2</i>	<i>-224,43</i>
<i>Хорватія</i>	<i>3315,3</i>	<i>161,4</i>	<i>8361,1</i>	<i>5348,9</i>	<i>-240,34</i>

(продовження табл. 3.2)

1	2	3	4	5	6
Гайана	18,8	0	3,4	3,3	-251,77
Індонезія	4113,2	19,5	1166,3	952,5	-279,49
<i>Єгипет</i>	<i>38618,4</i>	<i>3925</i>	<i>43718,1</i>	<i>31139,2</i>	<i>-304,15</i>
Домініканська Республіка	989,7	4,9	675,3	536,1	-380,39
Конго	394,5	68,1	328,4	322,3	-401,02

Примітка:

1) Курсивом виділені країни з якими Україна має підписані угоди про співробітництво в сфері туризму (станом на 1 січня 2008 р.)

2) Жирним шрифтом виділені основні країни-генератори туристичних потоків в Україну у 2007 році.

Таблиця 3.3

Виявлені порівняльні переваги України у зовнішній торгівлі послугами за групою «Подорожі» з усіма країнами світу за січень-грудень 2008 року

Країна	Експорт, тис. дол. США	Експорт за групою послуг «Подорожі», тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	Імпорт за групою послуг «Подорожі», тис. дол. США	RCA
Угорщина	113813,9	1215,8	96157,4	4332,6	4742,60
Афганістан	183,5	132,6	110,5	0	339,03
Ірак	2778,5	1865,3	1285,2	0	290,34
Пакистан	1410,7	616	905,4	0	207,94
Хорватія	52495,7	45486,7	17204,7	7120,4	168,29
Гвінея	547,5	234,1	516,4	47,8	167,36
Палестинська територія	923,8	914,9	91,9	2,7	158,16
Кувейт	881	266,9	1062,1	0	150,16
Бахрейн	737,4	420,1	100,1	0	119,91
Аргентина	499,2	163,1	1648,1	0	116,60
Камерун	430,5	428,1	40,9	18	87,84
Габон	21,2	20,2	452,2	0	81,52
Ліван	10317,1	1535,9	5888,8	49,4	65,00
Вірменія	9526,5	1243,1	6638,8	0	63,16
Таджикистан	2062,5	765,1	241,4	10,9	61,12
Чілі	70,1	30,6	753,9	42,7	59,14
Молдова	68935,1	9682,8	47211,9	1321,5	54,27
Саудівська Аравія	1950,6	281,3	543,8	0	49,17
Нігерія	11534	2894,7	1240,5	0	44,01
Марокко	4013,2	1967,4	760,3	249	43,58
Беліз	45921,6	4734,7	16701,1	0	40,33
Кенія	1719,8	511,4	206,4	18	40,21
Узбекистан	11916,4	2034,5	4676,4	334,4	40,17
Японія	19631,2	1498,5	28301,9	0	36,92
Білорусь	123253,8	14920,4	54651	2179,9	34,55
Азербайджан	24462,9	4454,1	8510,7	784,9	34,41
Ємен	3724,7	323,4	1254,8	0	32,73
Австралія	4350,1	883	1551,6	186,5	32,09
Ефіопія	1059	95,5	315,6	0	31,90
Іран	9855,4	2600,1	1640,8	248,8	27,45
Ангола	1807,4	201,5	248,6	0	23,70
Китай	70221,1	12488	21141	2416,3	22,60
Лівійська Арабська Джамахірія	4494,9	359,2	801,8	0	20,53
Швеція	60897,1	2842,7	146193,9	0	19,38
Гана	3108	550,5	144,4	0	15,03
Екваторіальна Гвінея	22,7	22,7	36,7	35,6	14,15
Португалія	14324,7	732,1	31199,1	572,8	14,12
Польща	152665,8	11746,2	230591,4	12233,3	11,45
Латвія	56633,2	3465,1	22389,4	780,6	10,69
Македонія	973,8	91,3	11642,3	254,2	10,25
Сирійська Арабська Республіка	30302,5	4175,1	1086,2	0	9,21
Канада	120534,4	4421,6	33116,6	324,4	9,09
Туркменістан	37941,9	3627,8	1936,5	0	8,84

(продовження табл. 3.3)

1	2	3	4	5	6
Сполучені Штати Америки	555249,5	16730,9	426304	5430,4	8,55
Франція	123641,1	7591	279761,3	12594,9	6,96
Данія	80478	1313,6	31234,3	0	6,58
Республіка Корея	11034,9	665	6199,5	286,8	6,45
Литва	33839,8	1477,6	43990,9	1401	5,81
Сполучене Королівство	695050,5	18431,7	863581,4	13040,1	5,64
Йорданія	9573	4936,5	1057,6	517	4,81
Індія	37158,3	7203,7	7678,2	1394,5	3,48
Нідерланди	161896,1	3743	133103,3	2705,4	1,38
Бразилія	4718,7	323,4	2440,1	160,9	1,17
Колумбія	1363,5	285,1	79	15,7	1,07
Демократична Республіка Конго	33,8	33,8	0	0	0,00
Західна Сахара	0	0	139,3	139,3	0,00
Кабо-Верде	0	0	130,1	3,2	0,00
Кот-Д'Івуар	509,5	103,5	0	0	0,00
Малі	54,5	33,7	0	0	0,00
Свазіленд	121,2	70,4	0	0	0,00
Сомалі	233,5	233,5	0	0	0,00
Того	57,2	9,1	0	0	0,00
Уганда	779,5	234,6	0	0	0,00
Аруба	638,8	226,3	0	0	0,00
Болівія	284,1	43,2	0	0	0,00
Еквадор	140,7	140,7	0	0	0,00
Об'єднана Республіка Танзанія	328,5	221,4	0	0	0,00
Кіпр	637340,5	7298,8	661444,8	8494,2	-0,69
Російська Федерація	3851594	178174,8	894214,6	44111,6	-0,94
Албанія	1051,4	56,2	2,1	0,7	-1,11
Грузія	65681,3	2016,6	19246,5	732,9	-2,59
Малайзія	26028,8	3755,1	1016,2	192,9	-3,29
Австрія	2614429	4740,5	333763,3	7095,9	-3,90
Норвегія	26724,8	1739,2	6854,3	533,4	-4,14
Домініка	2555,3	209,6	93,1	14	-4,64
Румунія	29770,4	1113,2	30545,6	1430,5	-4,72
Німеччина	547059,2	20888,7	511544,2	25049,2	-5,39
Словаччина	71099,4	1011	39243,4	1087,8	-6,19
Судан	2890,5	570,5	256,6	61,3	-6,22
Швейцарія	617909	3497,3	258007,1	7548,3	-9,81
Болгарія	48368,5	2004,6	32337,7	2124,7	-11,65
Бельгія	237778,6	2259,4	78985,8	3372,7	-12,43
Казахстан	113106,1	3503,5	38270,6	2658,1	-14,54
Фінляндія	47558,8	1404,6	38030,4	2355,4	-16,00
Естонія	189768,9	1545,5	14457,9	1934,3	-16,53
Маршалові острови	12307,9	0	378	117,6	-17,99
Південна Африка	3197,3	302,3	3475,7	474,1	-20,89
Ізраїль	86679	3452,6	48709,5	4153,4	-20,93
Люксембург	8837,4	0	1176	123	-21,68
Мальта	58236	0	2107	713	-22,81
Інші Країни	462104,6	0	101973,8	8024,2	-23,31
Сейшели	19894,7	0	893,3	322,1	-29,66

(продовження табл. 3.3)

1	2	3	4	5	6
Італія	165851,2	6811,1	54466,8	7911,8	-38,78
Чеська Республіка	41455,6	2421	69532,3	10003,7	-40,00
Словенія	9544,2	496,5	5238	735	-40,40
Перу	2317,1	103,5	347,2	86,1	-46,09
Непал	84,6	60,7	9,1	9,1	-49,54
Сербія	18559	291,5	6758,2	996,1	-51,54
Сенегал	523,4	18,5	103,6	26,7	-61,34
Об'єднанні Арабські Емірати	67455,5	1105,5	70796,7	11333,1	-71,80
Нідерландські Антильські Острови	1683,1	0	79,6	79,5	-86,13
Ісландія	4378,9	145,3	625,8	270,2	-87,22
Греція	140520,9	2721,4	60438,2	16767,6	-108,54
Тайланд	9086,5	0	20632,9	5340,6	-109,88
Іспанія	34220,5	2847,4	17296,6	6279,3	-124,82
Куба	1082,1	184,5	1355,8	577,9	-126,26
Боснія і Герцеговина	171,5	22,2	172,9	70,3	-138,57
Мексика	2028,5	163,2	1027	417,4	-145,48
Шрі-Ланка	630,7	90,9	76,3	68,8	-145,87
Еритрея	41,4	26,6	95,9	95	-146,63
Чад	69,1	18,1	224	152,1	-150,29
Туніс	6380	2188,8	1980,2	1521,7	-153,78
М'янма	80	4	10,2	10,2	-190,56
Домініканська Республіка	5019,5	0	773,1	674,8	-201,89
Туреччина	199266,5	16508,4	226590,4	114169,9	-209,64
Ямайка	441,7	0	74,3	74	-245,52
Венесуела	153,4	36,8	104,3	82,1	-263,70
Єгипет	73430,5	895,1	71761,3	43989,3	-300,36
Маврикій	963,1	372	795,9	795,6	-303,91
Сальвадор	65,6	10,3	21,6	21,5	-312,45
Конго	401	137	308,3	305,9	-319,73
Мальдіви	646	114,9	1777,3	1773,3	-320,60
Індонезія	2620,8	0	1893,2	1662	-427,54
Чорногорія	1871,9	0	1932,8	1738,8	-449,70

Примітка:

1) Курсивом виділені країни з якими Україна має підписані угоди про співробітництво в сфері туризму (станом на 1 січня 2009 р.)

2) Жирним шрифтом виділені основні країни-генератори туристичних потоків в Україну у 2008 році.

Додаток И

Таблиця И.1

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі з Польщею за видами послуг у 2006 р.

	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	80765,9	96954,7	
Різні ділові, професійні та технічні послуги	25564,4	20540,2	51,90
Послуги зв'язку	12405,4	8237,2	34,03
Подорожі	5970	6198	4,95
Роялті та ліцензійні послуги	88	25,7	0,41
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	172,3	204,8	0,01
Комп'ютерні послуги	1003,9	1414	-1,07
Інші ділові послуги	805	1293,4	-1,67
Фінансові послуги	576,8	2236,5	-7,90
Транспортні послуги	30159,5	38337,7	-10,91
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	18,2	2183,2	-11,05
Послуги з ремонту	2987	5871,9	-11,69
Страхові послуги	689,2	4982,3	-21,25
Будівельні послуги	326,1	5465,8	-25,95

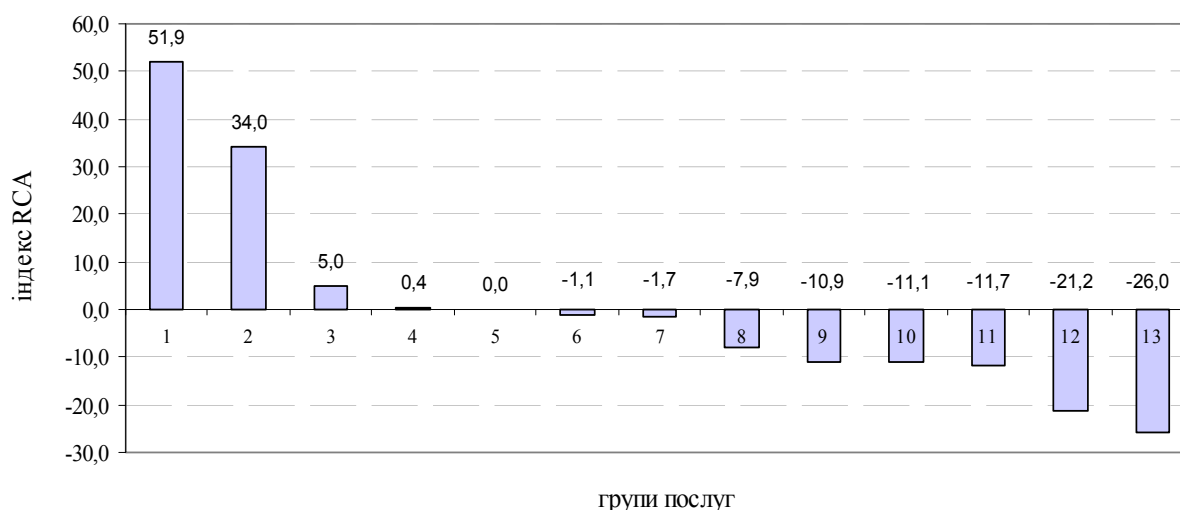


Рис. И.2. Індекс виявлених порівняльних переваг (RCA) України у зовнішній торгівлі з Польщею за видами послуг, 2006 р.

Примітка: 1 - різні ділові, професійні та технічні послуги; 2 - послуги зв'язку; 3 - подорожі; 4 - роялті та ліцензійні послуги; 5 - послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку; 6 - комп'ютерні послуги; 7 - інші ділові послуги; 8 - фінансові послуги; 9 - транспортні послуги; 10 - державні послуги, які не віднесені до інших категорій; 11 - послуги з ремонту; 12 - страхові послуги; 13 - будівельні послуги.

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі з Польщею за видами послуг у 2007 р.

	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	104508,8	146301,5	
Транспортні послуги	47581,4	51191,6	51,23
Різні ділові, професійні та технічні послуги	27658,7	27903,4	35,94
Послуги зв'язку	9417,9	6907,8	20,85
Подорожі	8147,5	10064,2	4,46
Послуги з ремонту	6390,9	8696,1	0,83
Комп'ютерні послуги	797,5	1154,8	-0,13
Інші ділові послуги	1423,7	2176,4	-0,61
Роялті та ліцензійні послуги	112,6	656,6	-1,66
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	76,8	1120,9	-3,37
Фінансові послуги	230,9	1405,7	-3,60
Будівельні послуги	883,6	3495,7	-7,51
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	32,6	2431,4	-7,93
Страхові послуги	1754,7	29097,1	-88,52

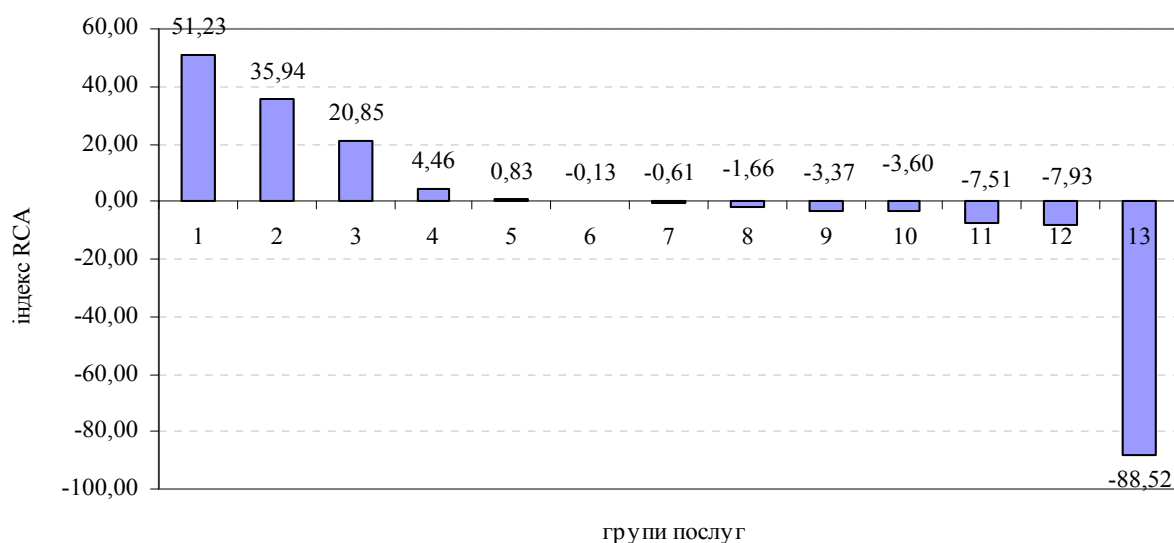


Рис. И.4. Індекс виявлених порівняльних переваг (RCA) України у зовнішній торгівлі з Польщею за видами послуг, 2007 р.

Примітка: 1 - транспортні послуги; 2 - різні ділові, професійні та технічні послуги; 3- послуги зв'язку; 4 - подорожі; 5 - послуги з ремонту; 6 - комп'ютерні послуги; 7 - інші ділові послуги; 8 - роялті та ліцензійні послуги; 9 - послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку; 10 - фінансові послуги; 11 - будівельні послуги; 12 - державні послуги, які не віднесені до інших категорій; 13 - страхові послуги.

Таблиця II.5

Індекс виявленої порівняльної переваги України у зовнішній торгівлі з Польщею за видами послуг у 2008 р.

	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США	RCA (індекс виявленої порівняльної переваги)
Всього	152665,8	230591,4	
Послуги з ремонту	16193,0	865,4	49,04
Транспортні послуги	59620,6	78845,7	23,30
Подорожі	11746,2	12233,3	11,45
Послуги зв'язку	13353,0	14544,5	11,69
Будівельні послуги	2564,2	9606,6	-11,92
Страхові послуги	5194,9	42429,9	-71,89
Фінансові послуги	76,7	1633,2	-3,15
Комп'ютерні послуги	1893,0	1618,5	2,58
Роялті та ліцензійні послуги	128,3	3911,9	-7,73
Інші ділові послуги	5795,3	5475,3	6,81
Різні ділові, професійні та технічні послуги	35787,3	49165,9	10,16
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	91,3	7406,6	-15,11
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	222,0	2854,8	-5,24

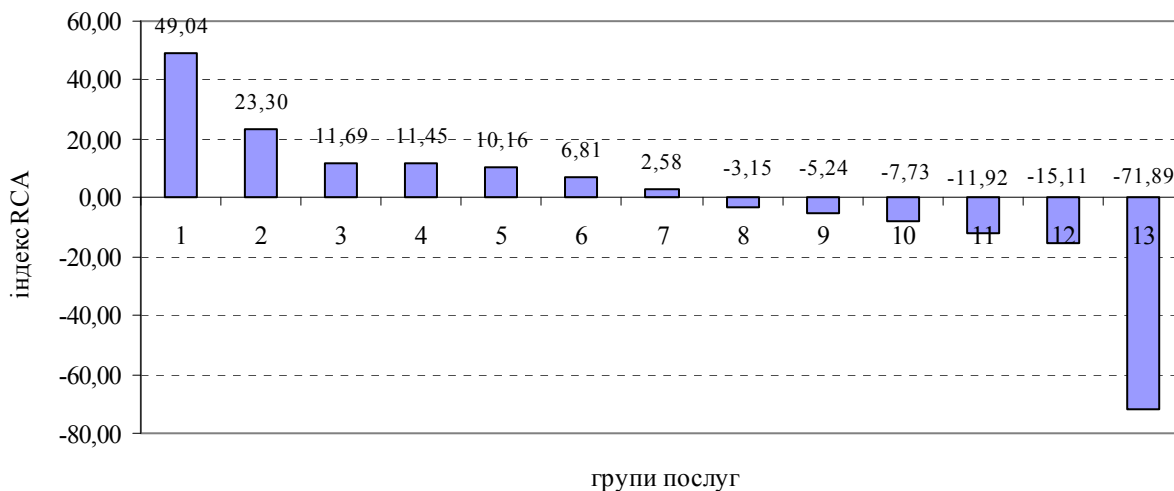


Рис. II.6. Індекс виявлених порівняльних переваг (RCA) України у зовнішній торгівлі з Польщею за видами послуг, 2008 р.

Примітка: 1 - послуги з ремонту; 2 - транспортні послуги; 3 - подорожі; 4 - послуги зв'язку; 5 - будівельні послуги; 6 - страхові послуги; 7 - фінансові послуги; 8 - комп'ютерні послуги; 9 - роялті та ліцензійні послуги; 10 - інші ділові послуги; 11 - різні ділові, професійні та технічні послуги; 12 - послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку; 13 - державні послуги, які не віднесені до інших категорій.

Додаток К

Таблиця К.1

Позиціонування України та Польщі згідно
Індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2008 (ІКПТ 2008) та
2009 (ІКПТ 2009)

Показник	Україна		Польща	
	Місце показника у загальному рейтингу для 133 країн		Місце показника у загальному рейтингу для 133 країн	
	ІКПТ 2008	ІКПТ 2009	ІКПТ 2008	ІКПТ 2009
1 СУБІНДЕКС – СТРУКТУРА РЕГУЛЮВАННЯ	59	62	56	72
<i>Структура регулювання</i>	100	104	60	75
1.01 Обмеження прав власності іноземців	123	122	91	77
1.02 Право власності	118	123	90	94
1.03 Вплив бізнесу на правила, які регулюють прямі іноземні інвестиції	123	120	100	99
1.04 Візові вимоги	81	91	46	40
1.05 Відкритість білатеральної Угоди з авіап перевезень	102	105	12	12
1.06 Прозорість урядової політики	119	114	113	127
1.07 Витрати часу на започаткування бізнесу (кількість днів)	62	76	71	85
1.08 Витрати на започаткування бізнесу (% доходу на 1 особу)	44	44	75	82
<i>Стабільність системи охорони навколишнього середовища</i>	83	79	58	63
2.01 Суворість законодавства в сфері охорони навколишнього середовища	114	124	48	72
2.02 Обов'язковість правил щодо охорони навколишнього середовища	110	119	59	79
2.03 Стійкість розвитку сфери подорожей та туризму	120	115	114	118
2.04 Викиди CO ₂ (тон на 1 особу на рік)	87	89	94	95
2.05 Концентрація твердих часток у повітрі (мг на 1 м ³)	36	33	54	69
2.06 Кількість видів флори та фауни, що знаходяться під охороною	87	76	57	34
2.07 Кількість ратифікованих документів з питань охорони навколишнього	45	52	28	21
<i>Безпека та охорона</i>	93	86	88	91
3.01 Втрати бізнесу від тероризму	66	67	96	85
3.02 Надійність поліцейської служби	104	105	77	86
3.03 Втрати бізнесу від злочинності та насилля	72	61	81	95
3.04 Кількість зафіксованих летальних випадків на 100 тис. осіб внаслідок дорожньо-транспортних пригод	98	101	96	98
<i>Здоров'я та гігієна</i>	17	18	54	67
4.01 Кількість лікарів на 10 тис. осіб	30	29	38	56
4.02 Доступ до водопровідної та каналізаційної мережі (% осіб до загальної кількості населення)	44	52	Н/А	Н/А
4.03 Доступ до очищеної питної води (% осіб до загальної кількості населення)	51	53	Н/А	Н/А
4.04 Кількість лікарняних ліжок	3	3	32	33

(продовження табл. К.1)

	<i>Місце подорожей та туризму в системі національних пріоритетів</i>	96	87	73	82
5.01	Державне визнання пріоритетності розвитку туристичної сфери	120	125	122	126
5.02	Видатки бюджету на розвиток туризму (% витрат до загальної величини державного бюджету)	34	36	78	82
5.03	Ефективність маркетингу та брендінгу для приваблення туристів	112	113	109	114
5.04	Участь у 13 найважливіших світових туристичних ярмарках	56	41	5	14
	2 СУБІНДЕКС – БІЗНЕС СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІНФРАСТРУКТУРА	78	72	62	68
	<i>Інфраструктура авіатранспорту</i>	98	94	87	79
6.01	Якість інфраструктури авіатранспорту	116	105	101	103
6.02	Кількість пасажиро-кілометрів	60	59	50	50
6.03	Кількість прибуттів на 1 тис. осіб населення	93	93	70	71
6.04	Кількість аеропортів на 1 млн населення	101	98	109	108
6.05	Кількість діючих авіаліній в країні	29	31	43	32
6.06	Міжнародна авіатранспортна мережа	120	120	89	92
	<i>Інфраструктура наземного транспорту</i>	84	72	57	68
7.01	Якість доріг	116	120	98	127
7.02	Якість залізничної інфраструктури	31	30	49	61
7.03	Якість інфраструктури портів	86	87	95	119
7.04	Якість національної транспортної мережі	103	42	101	90
7.05	Щільність доріг на 100 км ² поверхні	59	68	21	25
	<i>Туристична інфраструктура</i>	62	55	60	59
8.01	Кількість готельних номерів (на 100 осіб населення)	104	107	70	75
8.02	Індекс присутності провідних компаній з оренди автомобілів	56	23	33	23
8.03	Кількість банкоматів, які приймають кредитні карточки VISA на 1 млн населення	33	33	53	53
	<i>Інформаційна інфраструктура та зв'язок</i>	52	51	41	41
9.01	Поширення використання Інтернету в бізнесі	77	44	39	30
9.02	Кількість Інтернет-користувачів (на 100 осіб населення)	78	64	44	38
9.03	Кількість телефонних ліній (на 100 осіб населення)	48	49	39	51
9.04	Щільність мережі Інтернет - постачальників (на 100 осіб населення)	63	70	36	41
9.05	Кількість користувачів мобільного зв'язку	22	14	34	32
	<i>Конкуренцеспроможність цін в сфері туризму</i>	115	116	87	105
10.01	Тарифи на квитки та аеропортові збори	87	85	51	78
10.02	Паритет купівельної спроможності	22	23	75	89
10.03	Система оподаткування	122	126	101	127
10.04	Рівень роздрібних цін на бензин	68	68	111	113
10.05	Індекс цін на готельні послуги	112	114	43	47
	3 СУБІНДЕКС – ЛЮДСЬКІ, КУЛЬТУРНІ ТА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ	100	103	34	29
	<i>Людські ресурси</i>	80	68	41	56
11.01	Заклади початкової освіти	105	84	35	44
11.02	Заклади середньої освіти	54	50	34	28

(продовження табл. К.1)

11.03	Якість системи освіти	47	40	49	54
11.04	Наявність місцевих дослідницьких та тренінгових центрів	85	66	41	50
11.05	Практика тренінгів для персоналу	98	99	66	89
11.06	Практика найму та звільнення працівників	16	11	72	71
11.07	Доступність працевлаштування для іноземних працівників	107	106	108	114
11.08	Кількість ВІЛ-інфікованих осіб (відсоток дорослих осіб у віці 15-49 років)	103	110	24	22
11.09	Втрати бізнесу від поширення ВІЛ	88	99	67	50
11.10	Тривалість життя	91	95	40	42
	Національна туристична привабливість	62	66	120	102
12.01	Туристична відкритість та привабливість	45	57	75	75
12.02	Ставлення місцевого населення до туристів	117	119	128	125
12.03	Рекомендації щодо здійснення службових відряджень	58	41	116	79
	Природні ресурси	104	112	46	54
13.01	Кількість природних пам'яток Світової спадщини	39	40	39	40
13.02	Величина території захищених національним законодавством (% території до загальної площі)	100	103	14	20
13.03	Якість довкілля	121	123	94	92
13.04	Кількість відомих видів флори та фауни	77	78	84	94
	Культурні ресурси	84	88	24	21
14.01	Кількість пам'яток Світової культурної спадщини	54	65	12	14
14.02	Кількість спортивних стадіонів	85	89	55	62
14.03	Кількість туристичних виставок та ярмарків, що проводяться у країні	70	68	27	25

Додаток Л

Таблиця Л.1

Вихідна матриця показників туристичної сфери України та Польщі

Області України/ воєводства Польщі	Територія, тис. кв.м.	Валовий регіональний продукт на особу, грн	Середньомісячна номінальна заробітна плата, дол.	Середньорічна чисельність населення, тис. осіб	Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб
	x1	x2	x3	x4	x5
Автономна республіка Крим	26,1	10574	241,6	1974,1	4,20
Вінницька область	26,5	9159	203,6	1679,3	1,37
Волинська область	20,2	9711	200,6	1037,2	2,70
Дніпропетровська область	31,9	20868	288,1	3410,7	3,14
Донецька область	26,5	20197	304,0	4559,8	1,54
Житомирська область	29,9	8485	204,6	1311,3	3,20
Закарпатська область	12,8	8452	216,0	1243,2	3,62
Запорізька область	27,2	18022	276,0	1839,9	1,74
Івано-Франківська область	13,9	10055	233,7	1384	2,46
Київська область	28,1	15033	269,7	1744,2	2,01
Кіровоградська область	24,6	9546	208,7	1046,4	1,53
Луганська область	26,7	13628	262,0	2368,6	3,50
Львівська область	21,8	10915	234,3	2564,1	4,99
Миколаївська область	24,6	12227	238,0	1207,7	6,96
Одеська область	33,3	13827	242,8	2395,1	3,34
Полтавська область	28,8	18500	246,1	1532,7	2,81
Рівненська область	20,1	9695	224,4	1153,2	1,99
Сумська область	23,8	10249	217,6	1204,1	3,24
Тернопільська область	13,8	7510	186,7	1102	3,36
Харківська область	31,4	15645	247,7	2804	1,71
Херсонська область	28,5	8122	201,4	1112,3	3,42
Хмельницька область	20,6	9100	206,9	1355,9	1,99
Черкаська область	20,9	10331	214,9	1321,8	4,01
Чернівецька область	8,1	7369	208,1	905,4	2,98
Чернігівська область	31,9	10081	201,2	1143,9	5,42
Дольношльонське воєводство	19,9	26620	970,0	2878,4	7,96
Куявсько-Поморське воєводство	18	22474	835,4	2066,1	4,40
Люблінське воєводство	25,1	17591	851,5	2166,2	2,49
Любуське воєводство	14	23241	827,9	1008,5	7,73
Лодзьке воєводство	18,2	23666	835,9	2555,9	2,46
Малопольське воєводство	15,2	21989	905,5	3279	7,65
Мазовецьке воєводство	35,6	40817	1243,2	5188,5	2,56
Опольське воєводство	9,4	21347	881,3	1037,1	3,09
Подкарпатське воєводство	17,8	17789	821,7	2097,3	3,58
Подляське воєводство	20,2	19075	863,2	1192,7	2,35
Поморське воєводство	18,3	25308	970,0	2210,9	6,69
Шльонське воєводство	12,3	27792	994,6	4654,1	2,34
Свентокшишське воєводство	11,7	19274	832,7	1275,6	4,39
Вармінсько-Мазурське воєводство	24,2	19709	826,8	1426,2	7,99
Велькопольське воєводство	29,8	27553	892,9	3386,9	4,78
Заходньопоморське воєводство	22,9	23924	870,2	1692,3	6,20

(продовження табл. Л.1)

Області України/ воєводства Польщі	Одноразова місткість підприємств готельного господарства	Коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства	Кількість театрів на 1 млн осіб	Кількість музейів на 1 млн осіб	Кількість кінотеатрів на 1 млн осіб	Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях, на 1 тис. осіб
	x6	x7	x8	x9	x10	x11
Автономна республіка Крим	14012	26,00	3,04	10	50	199,08
Вінницька область	1553	37,00	1,19	15	204	143,51
Волинська область	2075	57,00	1,93	10	13	151,37
Дніпропетровська область	10924	27,00	3,81	2	37	275,31
Донецька область	5805	23,00	1,10	5	14	217,77
Житомирська область	3627	20,00	1,53	5	11	175,40
Закарпатська область	3801	28,00	4,02	6	25	89,29
Запорізька область	2427	36,00	2,72	12	36	283,71
Івано-Франківська область	2899	18,00	2,89	12	236	126,45
Київська область	2233	38,00	0,57	10	37	164,55
Кіровоградська область	1134	23,00	1,91	28	44	171,06
Луганська область	4722	20,00	1,69	7	6	195,05
Львівська область	9780	21,00	4,29	7	43	167,70
Миколаївська область	11235	17,00	2,48	2	23	221,91
Одеська область	7425	27,00	3,76	5	140	313,56
Полтавська область	2632	28,00	1,30	19	41	214,65
Рівненська область	2675	21,00	1,73	10	25	143,95
Сумська область	2446	21,00	1,66	11	8	176,90
Тернопільська область	4298	23,00	1,81	16	112	131,58
Харківська область	3360	32,00	2,50	10	45	271,75
Херсонська область	4590	20,00	1,80	5	117	206,78
Хмельницька область	1750	37,00	2,21	13	168	161,52
Черкаська область	3960	17,00	1,51	20	160	181,57
Чернівецька область	4678	17,00	3,31	4	186	138,06
Чернігівська область	3486	30,00	3,50	24	555	208,93
Дольношльонське воєводство	18189	50,2	0,69	17	15	256,39
Куявсько-Поморське воєводство	5996	44,1	0,48	13	10	191,67
Люблінське воєводство	3878	37,1	0,46	18	16	155,11
Любуське воєводство	5048	38,6	0,00	14	14	239,96
Лодзьке воєводство	5521	46	0,78	16	14	215,58
Малопольське воєводство	23938	53,9	0,91	32	14	185,42
Мазовецьке воєводство	22493	56,1	0,96	20	10	280,62
Опольське воєводство	1619	37,1	0,00	13	13	192,85
Подкарпатське воєводство	4199	35,3	0,00	17	17	145,90
Подляське воєводство	2531	46,1	0,00	25	16	195,36
Поморське воєводство	13144	43,2	0,90	23	9	217,11
Шльонське воєводство	11599	48,6	0,86	13	13	226,68
Свентокшиське воєводство	4101	35,3	0,00	19	8	156,01
Вармінсько-Мазурське воєводство	10691	38,7	0,00	16	16	187,91
Велькопольське воєводство	12713	39,6	0,89	23	15	211,70
Заходньопоморське воєводство	10646	46,9	0,59	14	15	235,77

(продовження табл. Л.1)

Області України/ воєводства Польщі	Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на 1 тис. осіб	Кількість лікарів усіх спеціаль- ностей, на 10 тис.	Кількість лікарняних ліжок, на 10 тис.	Кількість зареєстрованих злочинів, на 1 тис. осіб	Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб
	x12	x13	x14	x15	x16
Автономна республіка Крим	1,55	54,2	89,7	10,5	16,7
Вінницька область	0,81	50,6	93,3	6,3	3,0
Волинська область	0,68	38,8	82,8	8,0	4,6
Дніпропетровська область	1,14	48,4	108,2	10,6	6,8
Донецька область	1,01	46,6	91,7	10,9	5,6
Житомирська область	0,88	40,4	79,9	6,0	2,8
Закарпатська область	0,49	40,8	81,7	4,2	3,9
Запорізька область	1,54	47,9	96,5	14,9	6,8
Івано-Франківська область	0,62	50,7	91,5	4,2	4,6
Київська область	0,67	34,2	88,7	6,9	3,8
Кіровоградська область	0,78	35	99,1	6,8	2,7
Луганська область	0,77	42,6	107,2	11,9	4,1
Львівська область	0,91	58,2	96	6,0	6,1
Миколаївська область	1,18	35,6	86,3	9,4	4,9
Одеська область	1,25	46,9	92,3	8,4	8,0
Полтавська область	0,64	48,2	89,8	9,6	6,2
Рівненська область	0,61	41,2	91,1	5,1	5,2
Сумська область	0,67	37,2	95,4	7,6	4,9
Тернопільська область	0,69	50,5	92,2	4,4	4,8
Харківська область	1,38	56,3	98,8	9,2	10,8
Херсонська область	1,46	36,6	103,6	9,0	4,9
Хмельницька область	0,86	41,7	90,3	6,3	4,7
Черкаська область	0,66	38,1	90,5	6,1	5,3
Чернівецька область	0,89	57,7	91,6	5,5	5,1
Чернігівська область	0,74	37,4	114,2	6,5	6,3
Дольношльонське воєводство	2,05	35	45,6	39,2	8,4
Куявсько-Поморське воєводство	1,86	26	42,3	29,6	4,4
Люблінське воєводство	1,69	34	50,7	23,6	3,5
Любуське воєводство	1,80	22	42,8	38,1	4,8
Лодзьке воєводство	1,97	38	51,6	28,6	5,8
Малопольське воєводство	1,87	34	41,5	26,5	10,3
Мазовецьке воєводство	1,88	43	44,2	30,8	10,3
Опольське воєводство	1,78	23	40,7	30,7	5,9
Подкарпатське воєводство	2,30	23	43,0	18,1	4,8
Подляське воєводство	2,00	39	49,8	22,4	7,3
Поморське воєводство	1,96	34	37,4	33,6	8,4
Шльонське воєводство	1,72	36	55,8	35,4	8,1
Свентокшиське воєводство	1,45	26	44,4	31,8	4,2
Вармінсько-Мазурське воєводство	1,87	22	41,2	31,5	7,3
Велькопольське воєводство	1,56	29	45,5	26,8	6,5
Заходньопоморське воєводство	1,97	32	45,6	34,2	8,0

(продовження табл. Л.1.)

Області України/ воєводства Польщі	Кількість в'їзних туристів, які обслужені туристичними підприємствами на 1 тис. осіб	Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів, на 1 тис. осіб	Дороги з твердим покриттям, км на 100 кв.км	Кількість аеропортів
	x17	x18	x19	X20
Автономна республіка Крим	64,8	3,0	24,0	3
Вінницька область	1,7	0,6	33,8	1
Волинська область	4,9	1,6	28,4	0
Дніпропетровська область	4,6	1,0	28,8	2
Донецька область	0,4	1,2	30,2	2
Житомирська область	0,0	0,8	27,8	0
Закарпатська область	7,2	1,9	25,9	1
Запорізька область	9,6	1,9	25,0	2
Івано-Франківська область	0,8	1,2	30,1	1
Київська область	0,5	1,4	30,3	2
Кіровоградська область	0,7	0,8	25,0	1
Луганська область	0,1	0,6	21,7	2
Львівська область	3,7	2,7	37,6	1
Миколаївська область	5,3	1,6	19,6	1
Одеська область	21,8	1,9	24,3	3
Полтавська область	1,2	1,0	30,7	1
Рівненська область	3,2	0,9	24,9	1
Сумська область	0,2	0,9	28,0	1
Тернопільська область	0,0	0,9	36,1	1
Харківська область	3,0	1,3	29,6	1
Херсонська область	7,0	1,3	17,5	1
Хмельницька область	0,6	1,0	34,5	1
Черкаська область	0,8	0,8	28,4	1
Чернівецька область	8,9	1,2	35,4	1
Чернігівська область	2,2	1,1	22,5	0
Дольношльонське воєводство	126,7	6,9	91,8	1
Куявсько-Поморське воєводство	32,1	4,5	80,0	1
Люблінське воєводство	40,1	3,6	73,8	0
Любуське воєводство	140,8	6,1	59,1	1
Лодзьке воєводство	63,7	5,2	93,5	1
Малопольське воєводство	187,3	8,5	147,2	1
Мазовецьке воєводство	191,2	7,4	85,9	1
Опольське воєводство	59,9	4,7	89,3	0
Подкарпатське воєводство	18,7	3,6	80,4	1
Подляське воєводство	64,9	4,2	55,7	0
Поморське воєводство	114,1	8,1	64,1	1
Шльонське воєводство	24,5	6,8	164,4	1
Свентокшиське воєводство	50,5	4,1	105,6	0
Вармінсько-Мазурське воєводство	93,5	5,6	51,0	0
Велькопольське воєводство	203,4	6,0	86,6	1
Заходньопоморське воєводство	143,6	11,0	57,3	1

Додаток М

Таблиця М.1

Матриця розрахунку регіонального індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму для областей України

Показник	Територія		Середньорічна чисельність населення		Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб		Одноразова місткість підприємств готельного господарства		Кількість театрів на 1 млн осіб		Кількість музеїв на 1 млн осіб		Кількість кінотеатрів 1 млн осіб		Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях, на 1 тис. осіб	
	тис. кв. м.		тис. ос.		од.		місць		од.		од.		од.		тис.	
АР КРИМ	26,1	5,29	1974,1	2,75	4,20	4,05	14012	7,00	3,04	4,98	10	2,84	50	1,48	199,08	3,94
Вінницька	26,5	5,38	1679,3	2,27	1,37	1,00	1553	1,20	1,19	2,00	15	3,97	204	3,16	143,51	2,45
Волинська	20,2	3,88	1037,2	1,22	2,70	2,43	2075	1,44	1,93	3,19	10	2,73	13	1,08	151,37	2,66
Дніпропетровська	31,9	6,67	3410,7	5,11	3,14	2,90	10924	5,56	3,81	6,23	2	1,00	37	1,34	275,31	5,98
Донецька	26,5	5,38	4559,8	7,00	1,54	1,18	5805	3,18	1,10	1,84	5	1,64	14	1,09	217,77	4,44
Житомирська	29,9	6,19	1311,3	1,67	3,20	2,97	3627	2,16	1,53	2,54	5	1,71	11	1,05	175,40	3,30
Закарпатська	12,8	2,12	1243,2	1,55	3,62	3,42	3801	2,24	4,02	6,57	6	1,97	25	1,21	89,29	1,00
Запорізька	27,2	5,55	1839,9	2,53	1,74	1,40	2427	1,60	2,72	4,46	12	3,27	36	1,33	283,71	6,20
Івано-Франківська	13,9	2,38	1384	1,79	2,46	2,17	2899	1,82	2,89	4,74	12	3,35	236	3,51	126,45	1,99
Київська	28,1	5,76	1744,2	2,38	2,01	1,68	2233	1,51	0,57	1,00	10	2,89	37	1,34	164,55	3,01
Кіровоградська	24,6	4,93	1046,4	1,23	1,53	1,17	1134	1,00	1,91	3,16	28	7,00	44	1,41	171,06	3,19
Луганська	26,7	5,43	2368,6	3,40	3,50	3,29	4722	2,67	1,69	2,80	7	2,14	6	1,00	195,05	3,83
Львівська	21,8	4,26	2564,1	3,72	4,99	4,89	9780	5,03	4,29	7,00	7	2,01	43	1,40	167,70	3,10
Миколаївська	24,6	4,93	1207,7	1,50	6,96	7,00	11235	5,71	2,48	4,08	2	1,03	23	1,19	221,91	4,55
Одеська	33,3	7,00	2395,1	3,45	3,34	3,12	7425	3,93	3,76	6,14	5	1,73	140	2,46	313,56	7,00
Полтавська	28,8	5,93	1532,7	2,03	2,81	2,54	2632	1,70	1,30	2,18	19	4,92	41	1,38	214,65	4,35
Рівненська	20,1	3,86	1153,2	1,41	1,99	1,67	2675	1,72	1,73	2,87	10	2,70	25	1,21	143,95	2,46
Сумська	23,8	4,74	1204,1	1,49	3,24	3,01	2446	1,61	1,66	2,76	11	3,00	8	1,03	176,90	3,34
Тернопільська	13,8	2,36	1102	1,32	3,36	3,14	4298	2,47	1,81	3,00	16	4,31	112	2,15	131,58	2,13
Харківська	31,4	6,55	2804	4,12	1,71	1,37	3360	2,04	2,50	4,10	10	2,72	45	1,43	271,75	5,88
Херсонська	28,5	5,86	1112,3	1,34	3,42	3,20	4590	2,61	1,80	2,98	5	1,72	117	2,21	206,78	4,14
Хмельницька	20,6	3,98	1355,9	1,74	1,99	1,67	1750	1,29	2,21	3,65	13	3,59	168	2,77	161,52	2,93
Черкаська	20,9	4,05	1321,8	1,68	4,01	3,84	3960	2,32	1,51	2,52	20	5,10	160	2,68	181,57	3,47
Чернівецька	8,1	1,00	905,4	1,00	2,98	2,73	4678	2,65	3,31	5,42	4	1,49	186	2,96	138,06	2,30
Чернігівська	31,9	6,67	1143,9	1,39	5,42	5,35	3486		3,50	5,72	24	6,23	555	7,00	208,93	4,20
min	8,1		905,4		1,37		1134		0,57		2		6		89,29	
max	33,3		4559,8		6,96		14012		4,29		28		555		313,56	

(продовження табл. М.1)

Показник	Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на 1 тис. осіб		Кількість лікарів усіх спеціальностей, на 10 тис. осіб		Кількість лікарняних ліжок, на 10 тис. осіб		Кількість зареєстрованих злочинів, на 1 тис. осіб		Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб		Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів, на 1 тис. осіб		Дороги з твердим покриттям, км на 100 кв. км		Кількість аеропортів		Коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства		РІКТ
	од.		тис.		тис.		тис.		од.		тис. ос.		км		од.				
АР КРИМ	1,55	7,00	54,2	6,11	89,7	2,71	10,5	3,44	16,7	7,00	3,0	7,00	24,0	2,94	3	7,00	26,00	2,35	4,58
Вінницька	0,81	2,81	50,6	5,19	93,3	3,34	6,3	5,81	3,0	1,13	0,6	1,00	33,8	5,89	1	3,00	37,00	4	3,15
Волинська	0,68	2,07	38,8	2,17	82,8	1,51	8,0	4,86	4,6	1,84	1,6	3,62	28,4	4,27	0	1,00	57,00	7	2,76
Дніпропетровська	1,14	4,67	48,4	4,63	108,2	5,95	10,6	3,43	6,8	2,76	1,0	1,93	28,8	4,37	2	5,00	27,00	2,5	4,12
Донецька	1,01	3,93	46,6	4,17	91,7	3,06	10,9	3,26	5,6	2,27	1,2	2,48	30,2	4,81	2	5,00	23,00	1,9	3,33
Житомирська	0,88	3,20	40,4	2,58	79,9	1,00	6,0	5,97	2,8	1,06	0,8	1,42	27,8	4,07	0	1,00	20,00	1,45	2,55
Закарпатська	0,49	1,00	40,8	2,69	81,7	1,31	4,2	7,00	3,9	1,54	1,9	4,35	25,9	3,52	1	3,00	28,00	2,65	2,77
Запорізька	1,54	6,97	47,9	4,50	96,5	3,90	14,9	1,00	6,8	2,77	1,9	4,28	25,0	3,26	2	5,00	36,00	3,85	3,64
Івано-Франківська	0,62	1,71	50,7	5,21	91,5	3,03	4,2	7,00	4,6	1,80	1,2	2,41	30,1	4,78	1	3,00	18,00	1,15	3,05
Київська	0,67	2,01	34,2	1,00	88,7	2,54	6,9	5,46	3,8	1,48	1,4	2,96	30,3	4,82	2	5,00	38,00	4,15	2,88
Кіровоградська	0,78	2,61	35	1,20	99,1	4,36	6,8	5,54	2,7	1,00	0,8	1,42	25,0	3,25	1	3,00	23,00	1,9	2,79
Луганська	0,77	2,60	42,6	3,14	107,2	5,78	11,9	2,67	4,1	1,59	0,6	1,09	21,7	2,26	2	5,00	20,00	1,45	2,95
Львівська	0,91	3,38	58,2	7,13	96	3,82	6,0	5,98	6,1	2,46	2,7	6,16	37,6	7,00	1	3,00	21,00	1,6	4,23
Миколаївська	1,18	4,93	35,6	1,36	86,3	2,12	9,4	4,10	4,9	1,95	1,6	3,45	19,6	1,63	1	3,00	17,00	1	3,15
Одеська	1,25	5,32	46,9	4,24	92,3	3,17	8,4	4,67	8,0	3,27	1,9	4,22	24,3	3,02	3	7,00	27,00	2,5	4,25
Полтавська	0,64	1,83	48,2	4,57	89,8	2,73	9,6	3,97	6,2	2,51	1,0	1,96	30,7	4,96	1	3,00	28,00	2,65	3,13
Рівненська	0,61	1,66	41,2	2,79	91,1	2,96	5,1	6,48	5,2	2,08	0,9	1,68	24,9	3,23	1	3,00	21,00	1,6	2,55
Сумська	0,67	2,02	37,2	1,77	95,4	3,71	7,6	5,06	4,9	1,95	0,9	1,80	28,0	4,14	1	3,00	21,00	1,6	2,71
Тернопільська	0,69	2,12	50,5	5,16	92,2	3,15	4,4	6,85	4,8	1,92	0,9	1,78	36,1	6,57	1	3,00	23,00	1,9	3,14
Харківська	1,38	6,05	56,3	6,64	98,8	4,31	9,2	4,21	10,8	4,47	1,3	2,73	29,6	4,63	1	3,00	32,00	3,25	3,97
Херсонська	1,46	6,51	36,6	1,61	103,6	5,15	9,0	4,31	4,9	1,97	1,3	2,66	17,5	1,00	1	3,00	20,00	1,45	3,04
Хмельницька	0,86	3,10	41,7	2,91	90,3	2,82	6,3	5,83	4,7	1,88	1,0	2,10	34,5	6,08	1	3,00	37,00	4	3,14
Черкаська	0,66	1,97	38,1	2,00	90,5	2,85	6,1	5,91	5,3	2,12	0,8	1,40	28,4	4,27	1	3,00	17,00	1	2,95
Чернівецька	0,89	3,24	57,7	7,00	91,6	3,05	5,5	6,25	5,1	2,03	1,2	2,55	35,4	6,36	1	3,00	17,00	1	3,18
Чернігівська	0,74	2,39	37,4	1,82	114,2	7,00	6,5	5,72	6,3	2,55	1,1	2,36	22,5	2,50	0	1,00	30,00	2,95	3,82
min	0,49		34,2		79,9		4,2		2,7		0,6		17,5		0		17		
max	1,55		57,7		114,2		14,9		16,7		3,0		37,6		3		57		

Матриця розрахунку регіонального індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму для воєводств Польщі

	Територія		Середньорічна чисельність населення		Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб		Одноразова місткість підприємств готельного господарства		Кількість театрів на 1 млн осіб		Кількість музеїв на 1 млн осіб		Кількість кінотеатрів на 1 млн осіб		Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях, на 1 тис. осіб		Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на 1 тис. осіб		Кількість лікарів усіх спеціальностей, на 10 тис. осіб	
	тис. кв. м.		тис. ос.		од.		місьць		од.		од.		од.		тис.		од.		тис.	
Дольношльонське	19,9	3,4	2878,4	3,68	7,96	7,00	18189	5,45	0,69	5,33	17	2,35	15	5,81	256,39	5,92	2,05	5,21	35,35	4,81
Куявсько-Поморське	18	3,0	2066,1	2,52	4,40	3,20	5996	2,18	0,48	4,01	13	1,00	10	2,25	191,67	3,04	1,86	3,86	26,50	2,29
Люблінське	25,1	4,6	2166,2	2,66	2,49	1,16	3878	1,61	0,46	3,87	18	2,79	16	6,64	155,11	1,41	1,69	2,69	33,94	4,41
Любуське	14	2,1	1008,5	1,00	7,73	6,76	5048	1,92	0,00	1,00	14	1,39	14	5,10	239,96	5,19	1,80	3,44	22,42	1,12
Лодзьке	18,2	3,0	2555,9	3,22	2,46	1,13	5521	2,05	0,78	5,87	16	2,17	14	4,97	215,58	4,10	1,97	4,63	37,71	5,49
Малопольське	15,2	2,3	3279	4,26	7,65	6,68	23938	7,00	0,91	6,70	32	7,00	14	5,40	185,42	2,76	1,87	3,92	33,65	4,33
Мазовецьке	35,6	7,0	5188,5	7,00	2,56	1,24	22493	6,61	0,96	7,00	20	3,27	10	2,48	280,62	7,00	1,88	4,02	43,17	7,05
Опольське	9,4	1,0	1037,1	1,04	3,09	1,79	1619	1,00	0,00	1,00	13	0,99	13	4,18	192,85	3,09	1,78	3,28	22,77	1,22
Подкарпатське	17,8	2,9	2097,3	2,56	3,58	2,32	4199	1,69	0,00	1,00	17	2,25	17	7,00	145,90	1,00	2,30	7,00	22,95	1,27
Подляське	20,2	3,5	1192,7	1,26	2,35	1,01	2531	1,25	0,00	1,00	25	4,82	16	6,49	195,36	3,20	2,00	4,85	38,77	5,79
Поморське	18,3	3,0	2210,9	2,73	6,69	5,65	13144	4,10	0,90	6,63	23	4,19	9	2,12	217,11	4,17	1,96	4,56	34,46	4,56
Шльонське	12,3	1,7	4654,1	6,23	2,34	1,00	11599	3,68	0,86	6,35	13	1,09	13	4,57	226,68	4,60	1,72	2,88	35,90	4,97
Свентокшиське	11,7	1,5	1275,6	1,38	4,39	3,19	4101	1,67	0,00	1,00	19	2,89	8	1,00	156,01	1,45	1,45	1,00	26,49	2,28
Вармінсько-Мазурське	24,2	4,4	1426,2	1,60	7,99	7,04	10691	3,44	0,00	1,00	16	2,08	16	6,62	187,91	2,87	1,87	3,94	22,47	1,13
Велькопольське	29,8	5,7	3386,9	4,41	4,78	3,61	12713	3,98	0,89	6,51	23	4,26	15	5,69	211,70	3,93	1,56	1,75	29,27	3,08
Заходньопоморське	22,9	4,1	1692,3	1,98	6,20	5,13	10646	3,43	0,59	4,68	14	1,49	15	6,10	235,77	5,00	1,97	4,68	31,79	3,80
min	9,4		1008,5		2,34		1619		0		13		8		145,90		1,45		22	
max	35,6		5188,5		7,96		23938		0,96		32		17		280,62		2,30		43	

(продовження табл. М.2)

	Кількість лікарняних ліжок, на 10 тис. осіб		Кількість зареєстрованих злочинів, на 1 тис. осіб		Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб		Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів, на 1 тис. осіб		Дороги з твердим покриттям, км на 100 кв. км		Кількість аеропортів		Коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства		РІКТ
	тис.		тис.		од.		тис. ос.		км		од.				
Дольношльонське	45,6	3,69	39,2	1,00	8,4	5,32	6,9	3,68	91,8	3,16	1	7,00	50,2	5,30	4,59
Куявсько-Поморське	42,3	2,62	29,6	3,72	4,4	1,78	4,5	1,68	80,0	2,53	1	7,00	44,1	3,54	2,95
Люблінське	50,7	5,34	23,6	5,42	3,5	1,00	3,6	0,98	73,8	2,21	0	1,00	37,1	1,52	2,90
Любуське	42,8	2,76	38,1	1,32	4,8	2,13	6,1	3,06	59,1	1,43	1	7,00	38,6	1,95	2,86
Лодзьке	51,6	5,64	28,6	4,00	5,8	3,00	5,2	2,29	93,5	3,25	1	7,00	46	4,09	3,88
Малопольське	41,5	2,36	26,5	4,60	10,3	7,00	8,5	4,95	147,2	6,09	1	7,00	53,9	6,37	5,22
Мазовецьке	44,2	3,24	30,8	3,38	10,3	6,94	7,4	4,11	85,9	2,85	1	7,00	56,1	7,00	5,13
Опольське	40,7	2,07	30,7	3,42	5,9	3,11	4,7	1,90	89,3	3,03	0	1,00	37,1	1,52	2,04
Подкарпатське	43,0	2,84	18,1	7,00	4,8	2,18	3,6	1,00	80,4	2,56	1	7,00	35,3	1,00	3,09
Подляське	49,8	5,03	22,4	5,77	7,3	4,34	4,2	1,46	55,7	1,25	0	1,00	46,1	4,12	3,30
Поморське	37,4	1,00	33,6	2,59	8,4	5,28	8,1	4,68	64,1	1,70	1	7,00	43,2	3,28	3,96
Шльонське	55,8	7,00	35,4	2,08	8,1	5,07	6,8	3,56	164,4	7,00	1	7,00	48,6	4,84	4,33
Свентокшиське	44,4	3,29	31,8	3,09	4,2	1,60	4,1	1,37	105,6	3,89	0	1,00	35,3	1,00	1,92
Вармінсько-Мазурське	41,2	2,24	31,5	3,19	7,3	4,34	5,6	2,62	51,0	1,00	0	1,00	38,7	1,98	2,97
Велькопольське	45,5	3,64	26,8	4,53	6,5	3,62	6,0	2,91	86,6	2,88	1	7,00	39,6	2,24	4,10
Заходньопоморське	45,6	3,69	34,2	2,41	8,0	4,99	11,0	7,00	57,3	1,33	1	7,00	46,9	4,35	4,18
min	37,4		18,1		3,5		3,6		51,0		0		35,3		
max	55,8		39,2		10,3		11,0		164,4		1		56,1		

**Матриця розрахунку регіонального індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму
для українсько-польського транскордонного регіону**

Показник	Територія		Середньорічна чисельність населення		Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання на 100 тис. осіб		Одноразова місткість підприємств готельного господарства		Кількість театрів на 1 млн осіб		Кількість музеїв на 1 млн осіб		Кількість кінотеатрів 1 млн осіб		Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях, на 1 тис. осіб		Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування на 1 тис. осіб		Кількість лікарів усіх спеціальностей, на 10 тис. осіб	
	тис. кв. м.		тис. ос.		од.		місць		од.		од.		од.		тис.		од.		тис.	
Волинська область	20,2	1,52	1037,2	1,00	2,70	1,08	2075	1,00	1,93	2,08	10	1,37	13	1,00	151,37	1,60	0,68	1,20	38,8	1,00
Закарпатська область	12,8	1,00	1243,2	1,15	3,62	1,45	3801	1,48	4,02	3,25	6	1,00	25	1,68	89,29	1,00	0,49	1,00	40,8	1,08
Львівська область	21,8	1,64	2564,1	2,14	4,99	2,01	9780	3,13	4,29	3,41	7	1,02	43	2,75	167,70	1,76	0,91	1,45	58,2	1,75
Львівське воєводство	25,1	1,87	2166,2	1,84	2,49	1,00	3878	1,50	0,46	1,26	18	2,40	16	1,16	155,11	1,64	1,69	2,29	33,94	0,81
Подкарпатське воєводство	17,8	1,35	2097,3	1,79	3,58	1,44	4199	1,59	0,00	1,00	17	2,20	17	1,19	145,90	1,55	2,30	2,94	22,95	0,39
Українсько-польський транскордонний регіон	97,7	7,00	9108	7,00	17,4	7,00	23733	7,00	10,70	7,00	58	7,00	114	7,00	709,37	7,00	6,08	7,00	194,7	7,00
min	12,8		1037,2		2,49		2075		0,00		6		13		89,29		0,49		38,8	
max	97,7		9108		17,4		23733		10,70		58		114		709,37		6,08		194,7	

(продовження табл. М.3)

Показник	Кількість лікарняних ліжок, на 10 тис. осіб		Кількість зареєстрованих злочинів, на 1 тис. осіб		Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги, на 100 тис. осіб		Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів, на 1 тис. осіб		Дороги з твердим покриттям, км на 100 кв. км		Кількість аеропортів		Коефіцієнт використання місткості підприємствами готельного господарства		РІКТ
	тис.		тис.		од.		тис ос.		км		од.				
Волинська область	82,8		8,0	6,59	4,6	1,36	1,6	1,00	28,4	1,07	0	1,00	57,00	2,37	1,51
Закарпатська область	81,7	1,77	4,2	7,00	3,9	1,15	1,9	1,15	25,9	1,00	1	3,00	28,00	1,27	1,71
Львівська область	96	1,75	6,0	6,80	6,1	1,81	2,7	1,51	37,6	1,32	1	3,00	21,00	1,00	2,21
Люблінське воєводство	50,7	2,02	23,6	4,91	3,5	1,00	3,6	2,00	73,8	2,30	0	1,00	37,1	1,61	1,65
Подкарпатське воєводство	43,0	1,15	18,1	5,50	4,8	1,42	3,6	2,01	80,4	2,48	1	3,00	35,3	1,55	1,81
Українсько-польський транскордонний регіон	354,2	1,00	59,9	1,00	22,9	7,00	13,4	7,00	246,1	7,00	3	7,00	178,4	7,00	6,24
min	43,0	7,00	4,2		3,5		1,6		25,9		0		21,00		
max	354,2		59,9		22,9		13,4		246,1		3		178,4		

Додаток Н

Таблиця Н.1

Матриця стандартизації показників та розрахунку інтегральних оцінок конкурентоспроможності туристичної сфери областей України

Показники	Територія		Середньорічна чисельність населення		Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання		Одноразова місткість підприємств готельного господарства		Кількість театрів		Кількість музеїв		Кількість кінотеатрів	
	тис. кв.м.	частка в загальному обсязі, %	тис. осіб	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	місць	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %
Області														
АР Крим	26,1	4,3	1974,1	4,55	83	6,45	14012	11,92	6	5,83	20	4,80	98	2,88
Вінницька	26,5	4,4	1679,3	3,87	23	1,79	1553	1,32	2	1,94	25	6,00	342	10,04
Волинська	20,2	3,4	1037,2	2,39	28	2,18	2075	1,77	2	1,94	10	2,40	14	0,41
Дніпропетровська	31,9	5,3	3410,7	7,86	107	8,31	10924	9,29	13	12,62	8	1,92	127	3,73
Донецька	26,5	4,4	4559,8	10,51	70	5,44	5805	4,94	5	4,85	23	5,52	65	1,91
Житомирська	29,9	5,0	1311,3	3,02	42	3,26	3627	3,09	2	1,94	7	1,68	14	0,41
Закарпатська	12,8	2,1	1243,2	2,86	45	3,50	3801	3,23	5	4,85	8	1,92	31	0,91
Запорізька	27,2	4,5	1839,9	4,24	32	2,49	2427	2,07	5	4,85	22	5,28	66	1,94
Івано-Франківська	13,9	2,3	1384	3,19	34	2,64	2899	2,47	4	3,88	17	4,08	326	9,57
Київська	28,1	4,7	1744,2	4,02	35	2,72	2233	1,90	1	0,97	18	4,32	65	1,91
Кіровоградська	24,6	4,1	1046,4	2,41	16	1,24	1134	0,96	2	1,94	29	6,95	46	1,35
Луганська	26,7	4,4	2368,6	5,46	83	6,45	4722	4,02	4	3,88	17	4,08	14	0,41
Львівська	21,8	3,6	2564,1	5,91	128	9,95	9780	8,32	11	10,68	17	4,08	110	3,23
Миколаївська	24,6	4,1	1207,7	2,78	84	6,53	11235	9,56	3	2,91	3	0,72	28	0,82
Одеська	33,3	5,5	2395,1	5,52	80	6,22	7425	6,32	9	8,74	13	3,12	335	9,84
Полтавська	28,8	4,8	1532,7	3,53	43	3,34	2632	2,24	2	1,94	29	6,95	63	1,85
Рівненська	20,1	3,3	1153,2	2,66	23	1,79	2675	2,28	2	1,94	11	2,64	29	0,85
Сумська	23,8	4,0	1204,1	2,77	39	3,03	2446	2,08	2	1,94	13	3,12	10	0,29
Тернопільська	13,8	2,3	1102	2,54	37	2,87	4298	3,66	2	1,94	18	4,32	123	3,61
Харківська	31,4	5,2	2804	6,46	48	3,73	3360	2,86	7	6,80	27	6,47	127	3,73
Херсонська	28,5	4,7	1112,3	2,56	38	2,95	4590	3,91	2	1,94	6	1,44	130	3,82
Хмельницька	20,6	3,4	1355,9	3,12	27	2,10	1750	1,49	3	2,91	18	4,32	228	6,70
Черкаська	20,9	3,5	1321,8	3,05	53	4,12	3960	3,37	2	1,94	26	6,24	211	6,20
Чернівецька	8,1	1,3	905,4	2,09	27	2,10	4678	3,98	3	2,91	4	0,96	168	4,93
Чернігівська	31,9	5,3	1143,9	2,64	62	4,82	3486	2,97	4	3,88	28	6,71	635	18,65
Україна	602,0	100,0	43400,9	100	1287	100,00	117527	100,00	103	100,00	417	100,00	3405	100,00

(продовження табл. Н.1)

Показники	Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях		Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування		Кількість лікарів усіх спеціальностей		Кількість лікарняних ліжок		Кількість зареєстрованих злочинів		Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги		Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів	
	тис.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	тис.	частка в загальному обсязі, %	тис.	частка в загальному обсязі, %	тис.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	тис.ос.	частка в загальному обсязі, %
АР Крим	393	4,46	3051	7,25	10,6	5,35	17,6	4,31	20,8	5,70	329	12,36	5,9	10,15
Вінницька	241	2,74	1363	3,24	8,4	4,24	15,5	3,80	10,6	2,90	50	1,88	1	1,72
Волинська	157	1,78	707	1,68	4	2,02	8,6	2,11	8,3	2,27	48	1,80	1,7	2,93
Дніпропетровська	939	10,66	3878	9,22	16,4	8,27	36,7	8,99	36	9,86	231	8,68	3,3	5,68
Донецька	993	11,28	4597	10,93	21,1	10,64	41,5	10,17	49,5	13,56	257	9,66	5,4	9,29
Житомирська	230	2,61	1154	2,74	5,3	2,67	10,4	2,55	7,9	2,16	37	1,39	1	1,72
Закарпатська	111	1,26	614	1,46	5,1	2,57	10,1	2,47	5,2	1,42	49	1,84	2,4	4,13
Запорізька	522	5,93	2834	6,74	8,8	4,44	17,7	4,34	27,4	7,51	125	4,70	3,5	6,02
Івано-Франківська	175	1,99	856	2,03	7,1	3,58	12,6	3,09	5,8	1,59	63	2,37	1,6	2,75
Київська	287	3,26	1170	2,78	5,9	2,98	15,3	3,75	12,1	3,32	66	2,48	2,4	4,13
Кіровоградська	179	2,03	812	1,93	3,6	1,82	10,2	2,50	7,1	1,95	28	1,05	0,8	1,38
Луганська	462	5,25	1832	4,35	10	5,04	25,2	6,17	28,2	7,73	96	3,61	1,5	2,58
Львівська	430	4,88	2338	5,56	14,8	7,46	24,4	5,98	15,4	4,22	156	5,86	6,8	11,70
Миколаївська	268	3,04	1429	3,40	4,3	2,17	10,4	2,55	11,3	3,10	59	2,22	1,9	3,27
Одеська	751	8,53	2996	7,12	11,2	5,65	22	5,39	20	5,48	191	7,18	4,5	7,75
Полтавська	329	3,74	980	2,33	7,3	3,68	13,6	3,33	14,7	4,03	95	3,57	1,5	2,58
Рівненська	166	1,89	702	1,67	4,7	2,37	10,5	2,57	5,9	1,62	60	2,25	1	1,72
Сумська	213	2,42	811	1,93	4,4	2,22	11,4	2,79	9,2	2,52	59	2,22	1,1	1,89
Тернопільська	145	1,65	761	1,81	5,5	2,77	10,1	2,47	4,9	1,34	53	1,99	1	1,72
Харківська	762	8,65	3869	9,20	15,7	7,92	27,4	6,71	25,7	7,04	302	11,35	3,6	6,20
Херсонська	230	2,61	1623	3,86	4	2,02	11,5	2,82	10	2,74	55	2,07	1,4	2,41
Хмельницька	219	2,49	1169	2,78	5,6	2,82	12,2	2,99	8,5	2,33	64	2,41	1,4	2,41
Черкаська	240	2,73	877	2,08	5,1	2,57	11,9	2,92	8,1	2,22	70	2,63	1	1,72
Чернівецька	125	1,42	803	1,91	5,2	2,62	8,3	2,03	5	1,37	46	1,73	1,1	1,89
Чернігівська	239	2,71	844	2,01	4,2	2,12	13	3,19	7,4	2,03	72	2,71	1,3	2,24
Україна	8806	100,00	42070	100,00	198,3	100,00	408,1	100,00	365	100,00	2661	100,00	58,1	100,00

(продовження табл. Н.1)

Показники	Дороги з твердим покриттям		Кількість аеропортів		Величини Пві	Інтегральні оцінки Z* _i
	км	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %		
АР Крим	6261	3,79	3	9,68	1,038	1,4418
Вінницька	8970	5,43	1	3,23	0,585	0,8129
Волинська	5744	3,48	0	0,00	0,325	0,4515
Дніпропетровська	9180	5,55	2	6,45	1,224	1,7001
Донецька	8011	4,85	2	6,45	1,244	1,7277
Житомирська	8305	5,03	0	0,00	0,392	0,5451
Закарпатська	3320	2,01	1	3,23	0,398	0,5528
Запорізька	6812	4,12	2	6,45	0,756	1,0503
Івано-Франківська	4189	2,53	1	3,23	0,513	0,7125
Київська	8510	5,15	2	6,45	0,548	0,7610
Кіровоградська	6156	3,73	1	3,23	0,386	0,5355
Луганська	5802	3,51	2	6,45	0,734	1,0198
Львівська	8187	4,95	1	3,23	0,996	1,3838
Миколаївська	4828	2,92	1	3,23	0,533	0,7402
Одеська	8077	4,89	3	9,68	1,069	1,4852
Полтавська	8851	5,36	1	3,23	0,565	0,7845
Рівненська	5014	3,03	1	3,23	0,358	0,4978
Сумська	6661	4,03	1	3,23	0,404	0,5616
Тернопільська	4985	3,02	1	3,23	0,412	0,5727
Харківська	9303	5,63	1	3,23	1,012	1,4054
Херсонська	4989	3,02	1	3,23	0,461	0,6405
Хмельницька	7102	4,30	1	3,23	0,498	0,6917
Черкаська	5945	3,60	1	3,23	0,521	0,7232
Чернівецька	2868	1,74	1	3,23	0,363	0,5035
Чернігівська	7188	4,35	0	0,00	0,663	0,9210
Україна	165258	100,00	31	100,00	16,000	22,2222

Таблиця Н.2

Матриця розрахунку коефіцієнтів (індексів) конкурентоспроможності туристичної сфери областей України

Області	Матриця $Z=(Z_{ij})$															Коефіцієнт конкурентоспроможності туристичної сфери K_{ts}	Місце регіону в рейтингу за коефіцієнтом конкурентоспроможності туристичної сфери K_{ts}	
	Територія	Середньорічна чисельність населення	Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання	Одноразова місткість підприємств готельного господарства	Кількість театрів	Кількість музеїв	Кількість кінотеатрів	Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях	Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування	Кількість лікарів усіх спеціальностей	Кількість лікарняних ліжок	Кількість зареєстрованих злочинів	Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги	Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів	Дороги з твердим покриттям			Кількість аеропортів
АР Крим	1,08	1,14	1,61	2,98	1,46	1,20	0,72	1,12	1,81	1,34	1,08	1,42	3,09	2,54	0,95	2,42	0,60	4
Вінницька	1,10	0,97	0,45	0,33	0,49	1,50	2,51	0,68	0,81	1,06	0,95	0,73	0,47	0,43	1,36	0,81	0,34	25
Волинська	0,84	0,60	0,54	0,44	0,49	0,60	0,10	0,45	0,42	0,50	0,53	0,57	0,45	0,73	0,87	0,00	0,19	10
Дніпропетровська	1,32	1,96	2,08	2,32	3,16	0,48	0,93	2,67	2,30	2,07	2,25	2,47	2,17	1,42	1,39	1,61	0,71	2
Донецька	1,10	2,63	1,36	1,23	1,21	1,38	0,48	2,82	2,73	2,66	2,54	3,39	2,41	2,32	1,21	1,61	0,72	1
Житомирська	1,24	0,76	0,82	0,77	0,49	0,42	0,10	0,65	0,69	0,67	0,64	0,54	0,35	0,43	1,26	0,00	0,23	21
Закарпатська	0,53	0,72	0,87	0,81	1,21	0,48	0,23	0,32	0,36	0,64	0,62	0,36	0,46	1,03	0,50	0,81	0,23	20
Запорізька	1,13	1,06	0,62	0,52	1,21	1,32	0,48	1,48	1,68	1,11	1,08	1,88	1,17	1,51	1,03	1,61	0,44	7
Івано-Франківська	0,58	0,80	0,66	0,62	0,97	1,02	2,39	0,50	0,51	0,90	0,77	0,40	0,59	0,69	0,63	0,81	0,30	15
Київська	1,17	1,00	0,68	0,47	0,24	1,08	0,48	0,81	0,70	0,74	0,94	0,83	0,62	1,03	1,29	1,61	0,32	12
Кіровоградська	1,02	0,60	0,31	0,24	0,49	1,74	0,34	0,51	0,48	0,45	0,62	0,49	0,26	0,34	0,93	0,81	0,22	22
Луганська	1,11	1,36	1,61	1,00	0,97	1,02	0,10	1,31	1,09	1,26	1,54	1,93	0,90	0,65	0,88	1,61	0,43	8
Львівська	0,91	1,48	2,49	2,08	2,67	1,02	0,81	1,22	1,39	1,87	1,49	1,05	1,47	2,93	1,24	0,81	0,58	6
Миколаївська	1,02	0,70	1,63	2,39	0,73	0,18	0,21	0,76	0,85	0,54	0,64	0,77	0,55	0,82	0,73	0,81	0,31	13
Одеська	1,38	1,38	1,55	1,58	2,18	0,78	2,46	2,13	1,78	1,41	1,35	1,37	1,79	1,94	1,22	2,42	0,62	3
Полтавська	1,20	0,88	0,84	0,56	0,49	1,74	0,46	0,93	0,58	0,92	0,83	1,01	0,89	0,65	1,34	0,81	0,33	11
Рівненська	0,83	0,66	0,45	0,57	0,49	0,66	0,21	0,47	0,42	0,59	0,64	0,40	0,56	0,43	0,76	0,81	0,21	24
Сумська	0,99	0,69	0,76	0,52	0,49	0,78	0,07	0,60	0,48	0,55	0,70	0,63	0,55	0,47	1,01	0,81	0,23	19
Тернопільська	0,57	0,63	0,72	0,91	0,49	1,08	0,90	0,41	0,45	0,69	0,62	0,34	0,50	0,43	0,75	0,81	0,24	18
Харківська	1,30	1,62	0,93	0,71	1,70	1,62	0,93	2,16	2,30	1,98	1,68	1,76	2,84	1,55	1,41	0,81	0,59	5
Херсонська	1,18	0,64	0,74	0,98	0,49	0,36	0,95	0,65	0,96	0,50	0,70	0,68	0,52	0,60	0,75	0,81	0,27	17
Хмельницька	0,86	0,78	0,52	0,37	0,73	1,08	1,67	0,62	0,69	0,71	0,75	0,58	0,60	0,60	1,07	0,81	0,29	16
Черкаська	0,87	0,76	1,03	0,84	0,49	1,56	1,55	0,68	0,52	0,64	0,73	0,55	0,66	0,43	0,90	0,81	0,30	14
Чернівецька	0,34	0,52	0,52	1,00	0,73	0,24	1,23	0,35	0,48	0,66	0,51	0,34	0,43	0,47	0,43	0,81	0,21	23
Чернігівська	1,32	1,32	1,20	0,74	0,97	1,68	4,66	0,68	0,50	0,53	0,80	0,51	0,68	0,56	1,09	0,00	0,39	9
Верхній полюс сукупності регіонів	1,38	2,63	2,49	2,98	3,16	1,74	4,66	2,82	2,73	2,66	2,54	3,39	3,09	2,93	1,41	2,42	2,39	

**Матриця стандартизації показників та розрахунку інтегральних оцінок конкурентоспроможності
туристичної сфери воєводств Польщі**

Показники	Територія		Середньорічна чисельність населення		Кількість готелів та інших місць короткотер-мінового проживання		Одноразова місткість підприємств готельного господарства		Кількість театрів		Кількість музеїв		Кількість кінотеатрів	
	тис. кв.м.	частка в загальному обсязі, %	тис.осіб	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	місць	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %
Дольношльонське	19,9	6,4	2878,4	7,55	229	13,25	18189	11,64	2	8,33	49	6,81	43	8,53
Куявсько-Поморське	18	5,8	2066,1	5,42	91	5,27	5996	3,84	1	4,17	26	3,61	20	3,97
Люблінське	25,1	8,0	2166,2	5,68	54	3,13	3878	2,48	1	4,17	40	5,56	35	6,94
Любуське	14	4,5	1008,5	2,65	78	4,51	5048	3,23	0	0,00	14	1,94	14	2,78
Лодзьке	18,2	5,8	2555,9	6,71	63	3,65	5521	3,53	2	8,33	42	5,83	35	6,94
Малопольське	15,2	4,9	3279	8,60	251	14,53	23938	15,31	3	12,50	106	14,72	47	9,33
Мазовецьке	35,6	11,4	5188,5	13,61	133	7,70	22493	14,39	5	20,83	104	14,44	52	10,32
Опольське	9,4	3,0	1037,1	2,72	32	1,85	1619	1,04	0	0,00	13	1,81	13	2,58
Подкарпатське	17,8	5,7	2097,3	5,50	75	4,34	4199	2,69	0	0,00	35	4,86	35	6,94
Подляське	20,2	6,5	1192,7	3,13	28	1,62	2531	1,62	0	0,00	30	4,17	19	3,77
Поморське	18,3	5,9	2210,9	5,80	148	8,56	13144	8,41	2	8,33	51	7,08	21	4,17
Шльонське	12,3	3,9	4654,1	12,21	109	6,31	11599	7,42	4	16,67	60	8,33	61	12,10
Свентокшиське	11,7	3,7	1275,6	3,35	56	3,24	4101	2,62	0	0,00	24	3,33	10	1,98
Вармінсько-Мазурське	24,2	7,7	1426,2	3,74	114	6,60	10691	6,84	0	0,00	23	3,19	23	4,56
Велькопольське	29,8	9,5	3386,9	8,89	162	9,38	12713	8,13	3	12,50	79	10,97	50	9,92
Заходньопоморське	22,9	7,3	1692,3	4,44	105	6,08	10646	6,81	1	4,17	24	3,33	26	5,16
Польща	312,6	100,0	38115,7	100,00	1728	100,00	156306	100,00	24	100,00	720	100,00	504	100,00

(продовження табл. Н.3)

Показники	Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях		Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування		Кількість лікарів усіх спеціальностей		Кількість лікарняних ліжок		Кількість зареєстрованих злочинів		Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги	
	тис.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %	тис.	частка в загальному обсязі, %	тис.	частка в загальному обсязі, %	тис.	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %
Восводства												
Дольношльонське	738	9,02	5902	8,35	10174	8,05	13132	7,50	112,8	9,78	242	8,65
Куявсько-Поморське	396	4,84	3840	5,43	5475	4,33	8747	5,00	61,2	5,31	90	3,22
Люблінське	336	4,11	3666	5,19	7353	5,82	10982	6,27	51,2	4,44	75	2,68
Любуське	242	2,96	1815	2,57	2261	1,79	4312	2,46	38,4	3,33	48	1,72
Лодзьке	551	6,73	5029	7,12	9639	7,63	13200	7,54	73,2	6,35	147	5,25
Малопольське	608	7,43	6122	8,66	11034	8,73	13623	7,78	87	7,54	339	12,12
Мазовецьке	1456	17,79	9759	13,81	22398	17,73	22958	13,12	159,9	13,87	533	19,05
Опольське	200	2,44	1843	2,61	2361	1,87	4216	2,41	31,8	2,76	61	2,18
Подкарпатське	306	3,74	4834	6,84	4814	3,81	9021	5,15	37,9	3,29	101	3,61
Подляське	233	2,85	2385	3,37	4624	3,66	5934	3,39	26,7	2,32	87	3,11
Поморське	480	5,87	4330	6,13	7619	6,03	8259	4,72	74,3	6,44	185	6,61
Шльонське	1055	12,89	8001	11,32	16707	13,22	25978	14,84	164,7	14,28	378	13,51
Свентокшиське	199	2,43	1853	2,62	3379	2,67	5665	3,24	40,6	3,52	53	1,89
Вармінсько-Мазурське	268	3,27	2667	3,77	3204	2,54	5873	3,36	44,9	3,89	104	3,72
Велькопольське	717	8,76	5282	7,47	9915	7,85	15402	8,80	90,7	7,87	219	7,83
Заходньопоморське	399	4,88	3342	4,73	5380	4,26	7721	4,41	57,9	5,02	136	4,86
Польща	8184	100,00	70670	100,00	126337	100,00	175023	100,00	1153,2	100,00	2798	100,00

(продовження табл. Н.3)

Показники Воєводства	Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів		Дороги з твердим покриттям		Кількість аеропортів		Величини Пві	Інтегральні оцінки Z*і
	тис. осіб	частка в загальному обсязі, %	км	частка в загальному обсязі, %	од.	частка в загальному обсязі, %		
Дольношльонське	19,9	8,23	18262	7,05	1	9,09	1,382	1,3821
Куявсько-Поморське	9,2	3,80	14394	5,56	1	9,09	0,786	0,7861
Люблінське	7,8	3,23	18512	7,15	0	0,00	0,749	0,7487
Любуське	6,2	2,56	8277	3,20	1	9,09	0,493	0,4927
Лодзьке	13,3	5,50	17018	6,57	1	9,09	1,026	1,0260
Малопольське	27,8	11,50	22372	8,64	1	9,09	1,614	1,6135
Мазовецьке	38,6	15,96	30567	11,81	1	9,09	2,249	2,2490
Опольське	4,9	2,03	8395	3,24	0	0,00	0,325	0,3254
Подкарпатське	7,6	3,14	14315	5,53	1	9,09	0,742	0,7423
Подляське	5	2,07	11249	4,34	0	0,00	0,459	0,4588
Поморське	18	7,44	11731	4,53	1	9,09	1,051	1,0507
Шльонське	31,5	13,03	20220	7,81	1	9,09	1,770	1,7698
Свентокшиське	5,2	2,15	12360	4,77	0	0,00	0,416	0,4158
Вармінсько-Мазурське	8	3,31	12331	4,76	0	0,00	0,613	0,6130
Велькопольське	20,2	8,35	25792	9,96	1	9,09	1,453	1,4530
Заходньопоморське	18,6	7,69	13116	5,07	1	9,09	0,873	0,8732
Польща	241,8	100,00	258911	100,00	11	100,00	16,000	16,0000

Матриця розрахунку коефіцієнтів (індексів) конкурентоспроможності туристичної сфери воєводств Польщі

Воєводства	Матриця $Z=(Z_{ij})$															Коефіцієнт конкурентоспроможності туристичної сфери Ктс	Місце регіону в рейтингу за коефіцієнтом конкурентоспроможності туристичної сфери Ктс	
	Територія	Середньорічна чисельність населення	Кількість готелів та інших місць короткотермінового проживання	Одноразова місткість підприємств готельного господарства	Кількість театрів	Кількість музеїв	Кількість кінотеатрів	Кількість основних телефонних апаратів загального користування в міських поселеннях	Кількість міжміських таксофонів телефонної мережі загального користування	Кількість лікарів усіх спеціальностей	Кількість лікарняних ліжок	Кількість зареєстрованих злочинів	Кількість підприємств, що надавали туристичні послуги	Середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств: діяльність готелів та ресторанів	Дороги з твердим покриттям			Кількість аеропортів
Дольношльонське	1,02	1,21	2,12	1,86	1,33	1,09	1,37	1,44	1,34	1,29	1,20	1,57	1,38	1,32	1,13	1,45	0,58	5
Кувясько-Поморське	0,92	0,87	0,84	0,61	0,67	0,58	0,63	0,77	0,87	0,69	0,80	0,85	0,51	0,61	0,89	1,45	0,33	9
Люблінське	1,28	0,91	0,50	0,40	0,67	0,89	1,11	0,66	0,83	0,93	1,00	0,71	0,43	0,52	1,14	0,00	0,32	10
Любуське	0,72	0,42	0,72	0,52	0,00	0,31	0,44	0,47	0,41	0,29	0,39	0,53	0,27	0,41	0,51	1,45	0,21	13
Лодзьке	0,93	1,07	0,58	0,57	1,33	0,93	1,11	1,08	1,14	1,22	1,21	1,02	0,84	0,88	1,05	1,45	0,43	7
Малопольське	0,78	1,38	2,32	2,45	2,00	2,36	1,49	1,19	1,39	1,40	1,25	1,21	1,94	1,84	1,38	1,45	0,68	3
Мазовецьке	1,82	2,18	1,23	2,30	3,33	2,31	1,65	2,85	2,21	2,84	2,10	2,22	3,05	2,55	1,89	1,45	0,95	1
Опольське	0,48	0,44	0,30	0,17	0,00	0,29	0,41	0,39	0,42	0,30	0,39	0,44	0,35	0,32	0,52	0,00	0,14	16
Подкарпатське	0,91	0,88	0,69	0,43	0,00	0,78	1,11	0,60	1,09	0,61	0,82	0,53	0,58	0,50	0,88	1,45	0,31	11
Подляське	1,03	0,50	0,26	0,26	0,00	0,67	0,60	0,46	0,54	0,59	0,54	0,37	0,50	0,33	0,70	0,00	0,19	14
Поморське	0,94	0,93	1,37	1,35	1,33	1,13	0,67	0,94	0,98	0,96	0,76	1,03	1,06	1,19	0,72	1,45	0,44	6
Шльонське	0,63	1,95	1,01	1,19	2,67	1,33	1,94	2,06	1,81	2,12	2,37	2,29	2,16	2,08	1,25	1,45	0,75	2
Свентокшиське	0,60	0,54	0,52	0,42	0,00	0,53	0,32	0,39	0,42	0,43	0,52	0,56	0,30	0,34	0,76	0,00	0,18	15
Вармінсько-Мазурське	1,24	0,60	1,06	1,09	0,00	0,51	0,73	0,52	0,60	0,41	0,54	0,62	0,59	0,53	0,76	0,00	0,26	12
Велькопольське	1,53	1,42	1,50	1,30	2,00	1,76	1,59	1,40	1,20	1,26	1,41	1,26	1,25	1,34	1,59	1,45	0,61	4
Заходньопоморське	1,17	0,71	0,97	1,09	0,67	0,53	0,83	0,78	0,76	0,68	0,71	0,80	0,78	1,23	0,81	1,45	0,37	8
Верхній полюс сукупності регіонів	1,82	2,18	2,32	2,45	3,33	2,36	1,94	2,85	2,21	2,84	2,37	2,29	3,05	2,55	1,89	1,45	2,37	

Додаток П

Таблиця П.1

Показники-індикатори рівня економічної безпеки сектора МСП у Львівській області у 2008 році

Показник	Значення показника	Критичне значення / середнє значення показника в Україні	Рівень економічної безпеки підприємництва	Заходи, які слід реалізувати
1	2	3	4	5
I. Показники рівня економічної незалежності підприємництва				
Фондоозброєність підприємств, тис. грн/ос.:				сприяння оновленню та модернізації матеріально-технічної бази підприємств у базових галузях економіки
- сільське господарство;	54,0	63,6	нижче сер-го	
- промисловість;	37,7	135,5	нижче сер-го	
- будівництво;	12,1	50,3	нижче сер-го	
- торгівля;	14,2	59,8	нижче сер-го	
- послуги	37,0	60,5	нижче сер-го	
Чисельність працюючих в середньому на одному підприємстві, ос.:				стимулювання раціонального розподілу трудових ресурсів між галузями економіки
- сільське господарство;	41	13	належний	
- промисловість;	50	34	належний	
- будівництво;	27	20	належний	
- торгівля;	14	15	належний	
- послуги	37	13	належний	
II. Показники ефективності функціонування підприємництва				
Частка прибуткових підприємств, %:		(>50)		сприяння покращанню ефективності функціонування підприємств у сільському господарстві, промисловості та будівництві
- сільське господарство;	59,2	66,2	нижче сер-го	
- промисловість;	61,7	63,5	нижче сер-го	
- будівництво;	65,6	66,2	нижче сер-го	
- торгівля;	70,9	69,9	належний	
- послуги	71,5	64,2	належний	

(продовження табл. П.1)

1	2	3	4	5
Частка діючих підприємств, %: - сільське господарство; - промисловість; - будівництво; - торгівля; - послуги	89,4 78,6 79,8 75,2 80,3	(>75)	високий належний належний середній належний	сприяння активізації підприємницької діяльності у сфері торгівлі
Операційні витрати на одному грн реалізованої продукції, грн/грн: - сільське господарство; - промисловість; - будівництво; - торгівля; - послуги	0,943 0,995 0,999 0,985 0,982	(<1)	нижче сер-го низький низький низький низький	сприяння зниженню рівня витрато-, енерго- та матеріаломісткості виробництва у базових галузях економіки
Рентабельність фінансово-господарської діяльності, %: - сільське господарство; - промисловість; - будівництво; - торгівля; - послуги	11,1 1,7 2,1 17,0 6,0	(>середнього значення в Україні)	належний низький низький високий нижче сер-го	сприяння зниженню рівня витрато-, енерго- та матеріало-місткості виробництв-ва у промисловості, будівництві та сфері послуг
Продуктивність праці (умовна), тис. грн/ос.: - сільське господарство; - промисловість; - будівництво; - торгівля; - послуги	20,0 72,1 49,5 358,3 23,8	83,4 137,2 99,7 147,4 89,3	низький низький низький високий низький	сприяння більш ефективному використанню трудового потенціалу підприємств базових галузей економіки

(продовження табл. П.1)

III. Показники здатності до розвитку підприємництва				
1	2	3	4	5
Індекс приросту обсягів реалізації (скоригованих на інфляцію), які припадають на одне підприємство, %: - сільське господарство; - промисловість; - будівництво; - торгівля; - послуги		(>1,0) 1,004 1,03 0,90 1,25 1,04	високий високий критичний критичний вище сер-го	створення сприятливих умов для збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції у сфері будівництва та торгівлі
Індекс приросту кількості підприємств до скорочення кількості діючих підприємств: - сільське господарство; - промисловість; - будівництво; - торгівля; - послуги		(>1,0) 0,96 0,98 1,09 0,96 0,96	низький низький належний низький низький	стимулювання активізації підприємницької діяльності у сільському господарстві, торгівлі, сфері послуг
Частка обробної промисловості у структурі ВРП, %	24,2	(>70)	низький	сприяння покращанню галузевої структури економіки
Співвідношення інвестицій в основний капітал до ВРП, всього, в т.ч.: - сільське господарство; - промисловість; - будівництво; - торгівля; - послуги		(>0,25) 0,12 0,25 0,12 0,14 0,04 0,15	низький належний низький низький низький низький	Забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств базових галузей економіки

(продовження табл. П.1)

Співвідношення витрат на інформатизацію до ВРП, всього, в т.ч.:				
- сільське господарство;	0,002	(>0,05)	низький	
- промисловість;	0,0005		низький	
- будівництво;	0,002		низький	
- торгівля;	0,0013		низький	
- послуги	0,0009		низький	
	0,0017		низький	

Додаток Р

Таблиця Р.1

Обсяг реалізованих послуг у ринкових цінах, тис.грн

Регіон	Всього наданих послуг				Діяльність готелів та ресторанів				Послуги з організації подорожувальних			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Україна	62727613,1	86793432,2	110086640,0	143076067,6	1531416,5	1633338,4	2198988,0	2646174,6	832456,6	1010865,4	1450780,9	1914275,5
АР Крим	363959,2	4342916,2	5322366,5	6787164,2	274710,4	360859,4	499473,4	665709,9	274710,4	360859,4	499473,4	665709,9
Вінницька	978961,1	1276235,6	1628964,8	1935959,7	10524,6	12994,7	14548,5	16902,3	1902,9	1797,4	2587,8	3586,8
Волинська	721067,9	948996,2	1219746,1	1534935,0	11998,0	13796,0	16130,1	20711,5	1737,3	1599,0	1471,7	2289,1
Дніпропетровська	4072404,6	5059096,1	6669902,2	8096919,6	44580,6	51251,7	68737,0	83535,9	6340,4	8680,0	9718,9	14474,1
Донецька	5305830,7	7256371,1	9142301,0	11725878,2	70776,3	109357,5	165316,3	20146,6	27790,0	22744,0	22075,4	31656,2
Житомирська	576919,7	755519,0	949352,9	1175177,3	3640,2	5159,7	5961,3	6390,2	1180,3	1587,7	1814,9	2244,5
Закарпатська	681650,2	924285,8	1319672,0	1667430,1	26889,4	28449,6	25028,9	33472,7	3742,9	4633,1	9825,7	14409,2
Запорізька	1855077,8	2265300,9	2681988,6	3490239,8	54279,5	70040,5	85990,4	112785,2	11927,2	10042,3	14083,5	15523,9
Івано-Франківська	676402,2	917548,0	1164667,1	1485585,2	12234,9	14637,7	18013,2	23854,4	6111,3	14598,9	27821,4	39644,3
Київська	1555445,8	1992097,1	2661673,0	3852275,0	8500,4	10661,8	13768,6	12305,9	2498,4	2591,4	6725,1	18004,5
Кіровоградська	1006648,8	1253663,8	1662685,9	2021770,6	7542,3	10293,6	12955,2	13693,2	2445,9	299,9	1007,1	932,6
Луганська	1549936,5	2039840,9	2657034,4	3420360,4	11652,4	14640,1	18091,7	21039,4	2032,7	2664,5	3145,0	2845,4
Львівська	3915904,9	5280345,1	6322658,5	7334902,2	46913,7	67441,5	79056,4	14943,5	15614,2	22202,5	43412,2	53597,3
Миколаївська	1396357,6	1638406,7	2187372,4	2532072,3	299751,3	30790,0	23158,0	34004,8	8804,9	10721,6	5626,0	5591,3
Одеська	7523610,1	9085129,8	10822705,6	13232137,0	93041,7	102625,1	137976,3	180062,0	42017,6	43027,7	61399,4	85280,0
Полтавська	1028261,0	1407613,5	1815283,4	2449715,3	18887,0	22167,1	26535,5	31308,1	2107,8	2830,3	3971,9	4036,3
Рівненська	874307,6	1091666,4	1391979,6	1684959,3	8395,6	10474,5	12707,7	15672,5	3341,8	35,1	2487,6	2721,6
Сумська	754552,6	957277,5	1191532,1	1553143,2	10047,1	10732,0	12746,3	16969,3	1577,0	1899,7	1721,5	3163,6
Тернопільська	500809,5	609247,8	774157,0	961548,3	6714,6	10758,7	10084,5	13156,7	2598,2	3338,5	4136,6	4857,8
Харківська	3689073,1	4724197,7	6016040,9	7828104,5	27900,3	31453,0	38223,7	60269,0	17637,1	16329,6	16053,1	17644,3
Херсонська	1163502,3	1380474,8	1624341,1	1988020,1	48396,5	62861,8	68957,4	82648,6	4898,5	5544,1	5966,3	7203,1
Хмельницька	668715,1	739030,4	896675,6	1166849,7	5955,7	5592,1	8438,4	15070,8	1663,0	3112,0	5701,6	6828,0
Черкаська	786297,2	1038259,2	1301299,4	1617280,4	6344,8	7585,3	10054,7	13679,3	3754,5	5029,2	5940,4	7122,6
Чернівецька	481280,4	641744,0	778476,4	978922,2	6542,0	9351,3	11726,2	11253,2	8824,5	9322,8	3341,5	16025,5
Чернігівська	635931,1	862857,7	1108701,2	1315601,6	5688,3	6399,3	10095,5	12324,6	1308,8	2419,6	2478,3	3638,4
м.Київ	19376540,0	27562601,2	35897753,1	51135289,8	387535,7	531042,6	777095,2	1080345,2	355144,2	426905,3	642352,9	824725,9
м.Севастополь	588166,1	742709,7	877309,2	103826,6	21973,2	21921,8	28117,6	33919,8	20744,8	26049,8	46441,7	60519,3

(продовження табл. Р.1)

Обсяг реалізованих послуг у ринкових цінах, тис.грн

Регіон	Діяльність у сфері інформатизації				Дослідження і розробки				Рекламна діяльність			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Україна	1158342,4	1476559,7	1831606,4	2780639,8	1300832,8	1672274,4	1969883,6	2431038,3	1694533,1	2857646,0	4190791,1	6711233,8
АР Крим	232337,3	310453,6	260841,7	399574,4	15512,1	13393,6	15797,7	32295,4	26099,8	34830,1	56188,1	74916,3
Вінницька	5722,0	8799,0	18839,8	12436,3	18612,2	32870,5	24693,1	24340,1	5794,3	17477,2	32930,1	32855,6
Волинська	7841,6	8004,8	5886,2	7164,2	4032,2	4733,7	5896,4	8265,3	7159,0	17568,1	8106,3	10299,7
Дніпропетровська	45966,1	59518,7	87133,9	114070,7	347149,0	449077,1	499750,8	590378,8	47069,1	83434,0	142338,5	210674,1
Донецька	44333,1	57992,3	73139,2	98413,4	191219,3	201296,9	254621,0	310816,8	146656,4	163031,6	210094,2	260222,9
Житомирська	2299,7	5404,0	6222,8	12868,4	1902,1	1529,8	833,3	1010,3	11314,1	19565,5	24753,6	28452,2
Закарпатська	5702,4	6344,7	6918,4	7788,7	1287,8	2489,2	2565,5	2801,3	2914,2	2981,2	3998,3	4043,1
Запорізька	18115,6	20536,5	29339,1	40699,9	78481,0	98327,6	119286,8	167836,9	51680,7	47452,4	51706,7	66648,2
Івано-Франківська	2706,7	2835,4	4028,0	3810,1	17674,8	14194,1	9960,6	14991,8	2183,6	1948,9	2104,1	5424,7
Київська	17054,4	24749,1	15355,1	24119,2	10756,8	26844,5	19154,6	21621,7	113358,9	108588,4	114769,9	140892,5
Кіровоградська	3268,7	4079,8	6352,1	6804,4	241,0	921,4	9365,1	10383,6	4070,0	4393,7	6928,5	6853,5
Луганська	10644,7	13152,9	13686,0	17797,3	50972,0	69545,3	73739,7	76888,2	9896,4	10900,4	24227,2	32442,8
Львівська	46663,1	60894,4	108788,8	165926,3	51051,9	85398,9	84200,8	109066,6	78861,6	117458,6	164561,2	123121,6
Миколаївська	7236,6	10666,4	16953,9	21188,4	37074,4	40256,9	55843,0	48530,0	3463,9	3629,6	5825,7	9667,6
Одеська	30279,8	35073,8	49887,5	74691,6	33804,7	43933,2	68601,2	73309,3	65704,7	94016,2	92322,8	147989,9
Полтавська	13241,4	18257,7	20697,6	27722,3	12469,6	16295,9	17163,0	22889,0	7683,3	18327,8	42514,8	51811,6
Рівненська	5388,6	4814,6	3930,7	5109,9	3335,0	3310,5	4127,6	6752,4	3510,9	4690,4	4524,3	6615,8
Сумська	4541,7	4367,6	5894,2	6933,4	58742,1	25611,0	28198,7	32647,7	2792,9	6553,4	7274,1	9645,4
Тернопільська	1999,8	3749,7	3779,1	10226,2	7016,5	8443,5	8155,4	9677,2	2672,6	2032,1	1721,8	2849,0
Харківська	71361,3	95105,7	149124,4	253489,1	204931,1	252728,4	319496,8	436322,7	76398,9	110146,3	148711,3	176521,2
Херсонська	10691,3	9483,5	11206,2	12618,1	3217,6	5305,1	6900,2	4166,7	8891,8	11058,1	14316,0	14162,8
Хмельницька	4518,1	13976,0	24929,9	31669,0	1269,3	1676,2	2674,4	4671,3	6575,8	5613,3	8895,6	9126,4
Черкаська	3009,0	3507,7	4558,9	6194,3	3255,8	12829,7	23634,7	26252,0	3307,0	4755,7	11421,9	12706,9
Чернівецька	3954,1	5874,7	5900,7	8013,8	5022,3	6325,0	8738,5	13639,2	1736,5	2419,5	3269,5	4260,2
Чернігівська	3208,3	5652,1	7496,2	12978,2	13650,2	19027,6	15684,8	26578,5	6647,7	9189,5	14702,0	21177,0
м.Київ	554294,9	681042,7	889858,6	1397439,1	128138,3	233795,8	280849,5	342463,6	997689,9	1954297,1	2991280,6	5247133,3
м.Севастополь	1962,1	2222,3	857,4	893,1	13,7	2113,0	9950,4	12441,9	399,1	1286,9	1304,0	719,5

(продовження табл. Р.1)

Обсяг реалізованих послуг у ринкових цінах, тис.грн

Регіон	Діяльність у сфері фотографії				Освіта				Діяльність у сфері культури, спорту, відпочинку та розваг			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Україна	37483,4	39766,0	35018,3	41403,9	1445027,0	1802913,0	2442265,0	2212441,2	2276583,0	3546078,7	5235634,7	7318096,8
АР Крим	290,0	400,1	573,9	529,5	59012,7	72424,0	104275,7	127193,6	79000,4	124163,2	143046,6	208399,5
Вінницька	572,5	665,6	818,6	567,1	32590,2	37055,2	52027,0	66178,2	15612,6	17997,5	24257,2	28634,6
Волинська	677,7	748,3	578,3	662,4	32447,8	39303,6	26092,7	31173,3	11623,3	14564,9	17941,7	23856,9
Дніпропетровська	2794,4	2730,9	1932,9	1618,2	85102,4	104233,0	144074,0	172458,6	128013,0	129909,7	184201,4	231399,4
Донецька	1753,3	1375,1	1783,1	1785,4	91567,6	134376,3	120410,2	151353,3	165068,9	169462,5	259860,7	348902,1
Житомирська	2239,4	2938,8	2603,5	2399,5	22752,3	24485,5	26421,9	32604,4	21775,4	25215,9	33308,6	44463,6
Закарпатська	1582,1	1590,3	796,1	288,2	13705,5	17323,7	22041,6	27097,4	12471,6	22596,0	34388,9	46894,4
Запорізька	1880,2	1860,2	1480,1	1032,0	117532,0	143878,5	737706,3	102572,3	56879,8	70000,3	81833,4	105270,0
Івано-Франківська	791,3	817,3	712,3	721,4	25703,8	32110,9	38459,1	47311,1	12576,4	16577,3	25966,9	33745,0
Київська	629,9	708,6	654,0	609,1	20503,5	31720,6	37032,2	53737,8	32779,2	25105,4	36636,4	52138,7
Кіровоградська	792,6	929,1	1117,9	605,3	11804,5	16862,1	19512,5	21413,0	8360,8	10576,7	14646,7	23714,5
Луганська	1240,4	1229,4	1297,7	1399,0	20339,3	23694,9	26934,8	32634,3	51391,4	54342,7	68211,2	82373,5
Львівська	996,7	553,3	462,7	793,0	153841,2	183027,7	206299,1	243245,4	117052,7	149720,7	191764,8	252521,0
Миколаївська	1958,3	2197,3	1098,7	1130,7	23568,5	29803,2	40560,6	46507,4	17130,7	25255,2	27700,7	31705,1
Одеська	666,1	819,6	720,5	960,4	99360,9	109938,2	101367,5	122755,3	116402,4	150958,8	237350,1	323052,5
Полтавська	1073,9	1241,5	958,7	759,2	57933,0	74724,0	38494,9	45696,9	15022,5	30531,0	41479,9	61907,8
Рівненська	300,2	213,3	204,9	239,4	37064,4	46166,7	54314,4	62285,2	17325,8	21773,1	33113,9	37657,8
Сумська	1811,8	1903,4	1664,3	1171,3	40184,7	42844,3	18760,4	24730,7	12676,6	17887,0	30634,2	45416,2
Тернопільська	149,4	424,2	237,8	385,7	16916,4	19214,8	19919,4	24232,6	9119,6	10420,0	15017,8	19889,7
Харківська	6666,8	5384,9	6970,2	7308,2	87502,0	103261,6	107166,6	123881,8	111542,9	142235,0	202645,1	232864,1
Херсонська	371,7	454,6	444,7	439,3	32181,7	35982,7	22852,1	29820,8	20230,5	24709,1	34700,9	46299,9
Хмельницька	103,6	113,9	91,6	132,1	46122,2	52601,3	26404,5	62440,4	18977,1	24294,3	38194,4	52141,1
Черкаська	272,2	284,6	295,1	250,2	28927,8	33007,8	38247,2	46559,2	10631,8	20632,0	38938,7	60337,8
Чернівецька	1257,0	1288,3	1223,7	1087,9	14025,7	17266,3	17203,5	21783,4	37448,8	42762,4	51803,3	64182,2
Чернігівська	949,6	941,3	939,5	897,9	16627,6	20109,2	22630,4	27181,8	11755,5	15067,9	20148,3	24488,3
м.Київ	4538,4	6978,6	4292,2	12849,6	250751,9	349435,9	364196,3	454793,7	1157429,1	2182594,6	3342111,4	4828512,2
м.Севастополь	1123,9	973,5	1065,3	781,9	6957,4	8061,0	8860,1	10799,3	8284,2	6725,5	5731,5	7328,9

Джерело: Регіони України 2008 [Текст] : стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2008. – Ч. 2. – 804 с. – ISBN 978-966-8459-27-6

Таблиця Р.2

Регіон	Частка обсягу реалізованих послуг у структурі ринку творчих індустрій, %											
	Діяльність готелів та ресторанів				Послуги з організації подорожувань				Діяльність у сфері інформатизації			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	14,4
АР Крим	17,9	22,1	22,7	25,2	33,0	35,7	34,4	34,8	20,1	21,0	14,2	0,4
Вінницька	0,7	0,8	0,7	0,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,5	0,6	1,0	0,3
Волинська	0,8	0,8	0,7	0,8	0,2	0,2	0,1	0,1	0,7	0,5	0,3	4,1
Дніпропетровська	2,9	3,1	3,1	3,2	0,8	0,9	0,7	0,8	4,0	4,0	4,8	3,5
Донецька	4,6	6,7	7,5	0,8	3,3	2,2	1,5	1,7	3,8	3,9	4,0	0,5
Житомирська	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,4	0,3	0,3
Закарпатська	1,8	1,7	1,1	1,3	0,4	0,5	0,7	0,8	0,5	0,4	0,4	1,5
Запорізька	3,5	4,3	3,9	4,3	1,4	1,0	1,0	0,8	1,6	1,4	1,6	0,1
Івано-Франківська	0,8	0,9	0,8	0,9	0,7	1,4	1,9	2,1	0,2	0,2	0,2	0,9
Київська	0,6	0,7	0,6	0,5	0,3	0,3	0,5	0,9	1,5	1,7	0,8	0,2
Кіровоградська	0,5	0,6	0,6	0,5	0,3	0,0	0,1	0,0	0,3	0,3	0,3	0,6
Луганська	0,8	0,9	0,8	0,8	0,2	0,3	0,2	0,1	0,9	0,9	0,7	6,0
Львівська	3,1	4,1	3,6	0,6	1,9	2,2	3,0	2,8	4,0	4,1	5,9	0,8
Миколаївська	19,6	1,9	1,1	1,3	1,1	1,1	0,4	0,3	0,6	0,7	0,9	2,7
Одеська	6,1	6,3	6,3	6,8	5,0	4,3	4,2	4,5	2,6	2,4	2,7	1,0
Полтавська	1,2	1,4	1,2	1,2	0,3	0,3	0,3	0,2	1,1	1,2	1,1	0,2
Рівненська	0,5	0,6	0,6	0,6	0,4	0,0	0,2	0,1	0,5	0,3	0,2	0,2
Сумська	0,7	0,7	0,6	0,6	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,3	0,3	0,4
Тернопільська	0,4	0,7	0,5	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	9,1
Харківська	1,8	1,9	1,7	2,3	2,1	1,6	1,1	0,9	6,2	6,4	8,1	0,5
Херсонська	3,2	3,8	3,1	3,1	0,6	0,5	0,4	0,4	0,9	0,6	0,6	1,1
Хмельницька	0,4	0,3	0,4	0,6	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,9	1,4	0,2
Черкаська	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,3
Чернівецька	0,4	0,6	0,5	0,4	1,1	0,9	0,2	0,8	0,3	0,4	0,3	0,5
Чернігівська	0,4	0,4	0,5	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	50,3
м.Київ	25,3	32,5	35,3	40,8	42,7	42,2	44,3	43,1	47,9	46,1	48,6	0,0
м.Севастополь	1,4	1,3	1,3	1,3	2,5	2,6	3,2	3,2	0,2	0,2	0,0	100,0

(продовження табл. Р.2)

Регіон	Частка обсягу реалізованих послуг у структурі ринку творчих індустрій, %											
	Дослідження і розробки				Рекламна діяльність				Діяльність у сфері фотографії			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1,3
АР Крим	1,2	0,8	0,8	1,3	1,5	1,2	1,3	1,1	0,8	1,0	1,6	1,4
Вінницька	1,4	2,0	1,3	1,0	0,3	0,6	0,8	0,5	1,5	1,7	2,3	1,6
Волинська	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6	0,2	0,2	1,8	1,9	1,7	3,9
Дніпропетровська	26,7	26,9	25,4	24,3	2,8	2,9	3,4	3,1	7,5	6,9	5,5	4,3
Донецька	14,7	12,0	12,9	12,8	8,7	5,7	5,0	3,9	4,7	3,5	5,1	5,8
Житомирська	0,1	0,1	0,0	0,0	0,7	0,7	0,6	0,4	6,0	7,4	7,4	0,7
Закарпатська	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	4,2	4,0	2,3	2,5
Запорізька	6,0	5,9	6,1	6,9	3,0	1,7	1,2	1,0	5,0	4,7	4,2	1,7
Івано-Франківська	1,4	0,8	0,5	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	2,1	2,1	2,0	1,5
Київська	0,8	1,6	1,0	0,9	6,7	3,8	2,7	2,1	1,7	1,8	1,9	1,5
Кіровоградська	0,0	0,1	0,5	0,4	0,2	0,2	0,2	0,1	2,1	2,3	3,2	3,4
Луганська	3,9	4,2	3,7	3,2	0,6	0,4	0,6	0,5	3,3	3,1	3,7	1,9
Львівська	3,9	5,1	4,3	4,5	4,7	4,1	3,9	1,8	2,7	1,4	1,3	2,7
Миколаївська	2,9	2,4	2,8	2,0	0,2	0,1	0,1	0,1	5,2	5,5	3,1	2,3
Одеська	2,6	2,6	3,5	3,0	3,9	3,3	2,2	2,2	1,8	2,1	2,1	1,8
Полтавська	1,0	1,0	0,9	0,9	0,5	0,6	1,0	0,8	2,9	3,1	2,7	0,6
Рівненська	0,3	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,8	0,5	0,6	2,8
Сумська	4,5	1,5	1,4	1,3	0,2	0,2	0,2	0,1	4,8	4,8	4,8	0,9
Тернопільська	0,5	0,5	0,4	0,4	0,2	0,1	0,0	0,0	0,4	1,1	0,7	17,7
Харківська	15,8	15,1	16,2	17,9	4,5	3,9	3,5	2,6	17,8	13,5	19,9	1,1
Херсонська	0,2	0,3	0,4	0,2	0,5	0,4	0,3	0,2	1,0	1,1	1,3	0,3
Хмельницька	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3	0,6
Черкаська	0,3	0,8	1,2	1,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,7	0,7	0,8	2,6
Чернівецька	0,4	0,4	0,4	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	3,4	3,2	3,5	2,2
Чернігівська	1,0	1,1	0,8	1,1	0,4	0,3	0,4	0,3	2,5	2,4	2,7	31,0
м.Київ	9,9	14,0	14,3	14,1	58,9	68,4	71,4	78,2	12,1	17,5	12,3	1,9
м.Севастополь	0,0	0,1	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	3,0	2,4	3,0	100,0

(продовження табл. Р.2)

Частка обсягу реалізованих послуг у структурі ринку творчих індустрій, %

Регіон	Освіта				Діяльність у сфері культури, спорту, відпочинку та розваг			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
АР Крим	4,1	4,0	4,3	5,7	3,5	3,5	2,7	2,8
Вінницька	2,3	2,1	2,1	3,0	0,7	0,5	0,5	0,4
Волинська	2,2	2,2	1,1	1,4	0,5	0,4	0,3	0,3
Дніпропетровська	5,9	5,8	5,9	7,8	5,6	3,7	3,5	3,2
Донецька	6,3	7,5	4,9	6,8	7,3	4,8	5,0	4,8
Житомирська	1,6	1,4	1,1	1,5	1,0	0,7	0,6	0,6
Закарпатська	0,9	1,0	0,9	1,2	0,5	0,6	0,7	0,6
Запорізька	8,1	8,0	30,2	4,6	2,5	2,0	1,6	1,4
Івано-Франківська	1,8	1,8	1,6	2,1	0,6	0,5	0,5	0,5
Київська	1,4	1,8	1,5	2,4	1,4	0,7	0,7	0,7
Кіровоградська	0,8	0,9	0,8	1,0	0,4	0,3	0,3	0,3
Луганська	1,4	1,3	1,1	1,5	2,3	1,5	1,3	1,1
Львівська	10,6	10,2	8,4	11,0	5,1	4,2	3,7	3,5
Миколаївська	1,6	1,7	1,7	2,1	0,8	0,7	0,5	0,4
Одеська	6,9	6,1	4,2	5,5	5,1	4,3	4,5	4,4
Полтавська	4,0	4,1	1,6	2,1	0,7	0,9	0,8	0,8
Рівненська	2,6	2,6	2,2	2,8	0,8	0,6	0,6	0,5
Сумська	2,8	2,4	0,8	1,1	0,6	0,5	0,6	0,6
Тернопільська	1,2	1,1	0,8	1,1	0,4	0,3	0,3	0,3
Харківська	6,1	5,7	4,4	5,6	4,9	4,0	3,9	3,2
Херсонська	2,2	2,0	0,9	1,3	0,9	0,7	0,7	0,6
Хмельницька	3,2	2,9	1,1	2,8	0,8	0,7	0,7	0,7
Черкаська	2,0	1,8	1,6	2,1	0,5	0,6	0,7	0,8
Чернівецька	1,0	1,0	0,7	1,0	1,6	1,2	1,0	0,9
Чернігівська	1,2	1,1	0,9	1,2	0,5	0,4	0,4	0,3
м.Київ	17,4	19,4	14,9	20,6	50,8	61,5	63,8	66,0
м.Севастополь	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,2	0,1	0,1

Додаток С

Таблиця С.1

SWOT – аналіз потенціалу та перспектив українсько-польського туристичного співробітництва

I. Сильні сторони	III. Слабкі сторони
<p>1.1. Сприятливе геополітичне розташування транскордонного регіону в центрі Європи та географічне розташування на перетині основних транзитних шляхів європейського та національного значення, проходження через територію регіону двох міжнародних транспортних коридорів;</p> <p>1.2. Пріоритетність розвитку туризму як сфери економічної діяльності на прикордонних територіях України та Польщі;</p> <p>1.3. Регіон порівняно екологічно чистий, характеризується ландшафтним і біологічним різноманіттям, значною величиною територій захищених на законодавчому рівні, наявністю законсервованих та недоторканих екологічних систем, значними лісовими, водними ресурсами;</p> <p>1.4. Усвідомлення громадськістю необхідності охорони навколишнього середовища як важливого чинника для розвитку туризму;</p> <p>1.5. Досвід реалізації транскордонних проектів у сфері туризму, освіти, культури, охорони довкілля, інституційного забезпечення підприємницької діяльності;</p> <p>1.6. Залучення цільових прикордонних регіонів у діяльність транскордонних структур - Карпатського єврорегіону та Єврорегіону Буг;</p> <p>1.7. Існування матеріально-технічної бази туризму (готелі, мотелі, санаторно-курортні заклади, розважальні парки та центри, торгівельні центри, заклади харчування);</p> <p>1.8. Збільшення кількості закладів короткотермінового перебування туристів та їх номерного фонду;</p> <p>1.9. Збільшення кількості постійно діючих садиб сільського зеленого та агротуризму;</p> <p>1.10. Поступове стале зростання рівня туристичних та супутніх послуг;</p> <p>1.11. Значні запаси мінеральних ресурсів (джерела мінеральних вод, лікувальні грязі, соляні озера) та розвинена курортна мережа;</p> <p>1.12. Висока щільність розміщення туристичних інформаційних центрів в прикордонних регіонах;</p> <p>1.13. Багата історична та культурна спадщина (міста, палацово-замкові, садово-паркові комплекси, церкви);</p> <p>1.14. Багатонаціональне населення і як наслідок багата культура традицій;</p>	<p>3.1. Нестача пунктів перетину кордону призначених для туристів (пішохідні, велосипедні);</p> <p>3.2. Низька пропускна спроможність існуючих пунктів перетину кордону;</p> <p>3.3. Нерозвиненість туристичного продукту, зокрема спільного для усього українсько-польського регіону;</p> <p>3.4. Відсутність практики маркетингу туристичних можливостей регіонів в Україні;</p> <p>3.5. Нестача інформації для потенційних відвідувачів про привабливі пам'ятки регіону, марковані туристичні маршрути, заклади розміщення, транспортне сполучення;</p> <p>3.6. Нестача туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) і центрів просування туристичних послуг;</p> <p>3.7. Недостатність кваліфікованого персоналу, зокрема такого, що володіє іноземними мовами;</p> <p>3.8. Нестача фінансових ресурсів для розвитку та промоції туризму;</p> <p>3.9. Нерозвинена, з технічної точки зору, і недостатня туристична та супутня інфраструктура;</p> <p>3.10. Недостатня кількість місць підвищеної комфортності для проживання вибагливих туристів;</p> <p>3.11. Відсутність чіткої нормативної бази оподаткування доходів осіб, які працюють у сфері сільського туризму;</p> <p>3.12. Відсутність стандарту якості туристичних послуг садиб сільського зеленого туризму, тренінгових та консалтингових центрів для бажаючих створити садибу, реєстру та статистичного обліку існуючих садиб зеленого туризму;</p> <p>3.13. Нестача фінансових ресурсів для розвитку туризму у сільській місцевості;</p> <p>3.14. Недостатність знань у жителів сільської місцевості про можливості розвитку туризму;</p> <p>3.15. Поганий стан багатьох історичних і архітектурних пам'яток;</p> <p>3.16. Нерозвинені ремесла та народні промисли як елементи туристичних продуктів;</p> <p>3.17. Нестача транскордонних туристичних маршрутів і ілюстративних карт до них із зазначенням об'єктів місцевих історичних та культурних пам'яток;</p> <p>3.18. Асиметричність візового режиму між Україною та Польщею;</p> <p>3.19. Асиметричність у спеціалізації підготовки кадрів для туристичної сфери;</p>

(продовження табл. С.1)

I. Сильні сторони	III. Слабкі сторони
<p>1.15. Добре транспортне сполучення (автомобільне, залізничне) та відносно низька вартість проїзду;</p> <p>1.16. Наявність діючих вузькоколіїних залізниць, які частково пристосовані для туристичних перевезень;</p> <p>1.17. Добре знання населенням історичних і культурних цінностей регіону, гостинність, толерантне ставлення до іноземних туристів;</p> <p>1.18. Розроблені програми, стратегії та плани розвитку туризму та рекреації на рівні областей та воєводств;</p> <p>1.19. Спільне проведення фінальної частини чемпіонату з футболу Євро-2012;</p> <p>1.20. Затверджені державні програми, стратегії та плани підготовки до проведення Євро-2012, які містять туристичні блоки як невід’ємний елемент;</p> <p>1.21. Висока економічна та підприємницька активність населення, в т.ч. з надання туристичних та супутніх послуг;</p> <p>1.22. Значний рівень вільних людських ресурсів, активної молоді;</p> <p>1.23. Конкурентноздатний ринок висококваліфікованих та відносно дешевих трудових ресурсів;</p> <p>1.24. Обліковані кваліфіковані кадри з обслуговування туристів (екскурсоводи, гіді, організатори подорожей);</p> <p>1.25. Добре розвинена мережа освітніх закладів та науково-дослідних установ, які частково зінтегровані у європейський освітній простір;</p> <p>1.26. Міцні родинні зв’язки в транскордонному регіоні;</p> <p>1.27. Відсутність значного мовного бар’єру;</p> <p>1.28. Висока пропускна спроможність пунктів перетину кордону.</p>	<p>3.20. Відсутність баз практики та стажування для випускників туристичних спеціальностей;</p> <p>3.21. Відсутність методики статистичного обліку процесів у транскордонному регіоні;</p> <p>3.22. Високий рівень безробіття серед молоді, особливо у сільській місцевості;</p> <p>3.23. Низький рівень співробітництва навчальних закладів, науково-дослідних установ та бізнесу;</p> <p>3.24. Низька ефективність проектного менеджменту та використання коштів технічної допомоги ЄС;</p> <p>3.25. Значний рівень трудової міграції в прикордонних регіонах;</p> <p>3.26. Незадовільний стан багатьох культурних та архітектурних пам’яток;</p>
II. Можливості	IV. Загрози
<p>2.1. Значний потенціал для зростання транскордонної рекреації і туризму;</p> <p>2.2. Використання кооперативних та інтеграційних форм активізації транскордонного туризму;</p> <p>2.3. Розробка концепції маркетингу та спільне просування туристичних продуктів транскордонного регіону;</p> <p>2.4. Удосконалення матеріальної і технічної бази туристичної сфери, реструктуризація великих туристичних комплексів;</p> <p>2.5. Формування Спільного Інноваційного центру розвитку транскордонного туризму;</p> <p>2.6. Можливості для розвитку туризму, пов’язані із розширенням ЄС та поступовою лібералізацією візового режиму;</p>	<p>4.1. В результаті не вкладання у терміни робіт відміна проведення Євро-2012, і, відповідно, суттєве погіршення іміджу країн на світовій арені;</p> <p>4.2. Небезпека забруднення навколишнього середовища та надмірного необгрунтованого антропогенного навантаження на ландшафтні території внаслідок зростання туристичних потоків;</p> <p>4.3. Відсутність бачення перспективного спільного розвитку туристичного сектора;</p> <p>4.4. Нескоординованість дій прикордонних територій у сфері розвитку туризму та рекреації;</p> <p>4.5. Відсутність доступу до ресурсів дофінансування в Україні для розвитку туризму та рекреації;</p> <p>4.6. Політична й економічна нестабільність;</p>

(продовження табл. С.1)

II. Можливості	IV. Загрози
<p>2.7. Поліпшення доступу та більш ефективного використання фінансових ресурсів технічних фондів (TASIC), необхідних для розвитку туристичної інфраструктури;</p> <p>2.8. Підвищення рівня соціальної та підприємницької мобільності населення;</p> <p>2.9. Підвищення освітнього та професійного рівня людських ресурсів (в т.ч. урядовців у сфері транскордонного менеджменту), що створює можливості розвитку регіонів на основі економіки знань;</p> <p>2.10. Розвиток мережі закладів професійної та дистанційної освіти;</p> <p>2.11. Активне впровадження Болонського процесу та підвищення мобільності студентів та викладачів в межах транскордонного туризму;</p> <p>2.12. Зростання знань жителів сільської місцевості про туристичні можливості регіону і підвищення можливостей для їх практичного використання, зростання підвищення зайнятості сільського населення;</p> <p>2.13. Створення регіональних асоціацій сільського туризму та підприємців;</p> <p>2.14. Доступ сільських підприємців до фінансових ресурсів;</p> <p>2.15. Розвиток місцевого традиційного продукту як чинника активізації транскордонного туризму;</p> <p>2.16. Підвищення пропускнує спроможності існуючих пунктів перетину кордону, будівництво нових пунктів перетину кордону, в т.ч. спільних українсько-польських;</p> <p>2.17. Розвиток інфраструктури прикордонних пунктів пропуску, в т.ч. туристичної;</p> <p>2.18. Розвиток малої авіації на основі використання інфраструктури колишніх військових аеропортів;</p> <p>2.19. Використанні незадіяного потенціалу природних (водних, лісових), мінеральних (мінеральні води, грязі) ресурсів для розвитку нових видів туризму;</p> <p>2.20. Співробітництво неприбуткових організацій, асоціацій і громадськості у сфері охорони культурної спадщини та довкілля;</p> <p>2.21. Спільне проведення фінальної частини чемпіонату з футболу Євро-2012 як іміджевого туристичного заходу;</p>	<p>4.7. Впровадження несприятливого податкового режиму для суб'єктів туристичної діяльності, інвесторів;</p> <p>4.8. Погіршення матеріального і технічного стану пам'яток і відсутність фінансових ресурсів для відновлення зруйнованих пам'яток;</p> <p>4.9. Негативний вплив поганого стану супутньої інфраструктури (дороги, транспортне сполучення, зв'язок) та особливостей кліматичних умов на розвиток туризму в сільських місцевостях;</p> <p>4.10. Нескоординованість дій прикордонних територій в частині будівництва нових пунктів перетину кордону;</p> <p>4.11. Відсутність організаційної та фінансової підтримки національними урядами та ЄС транскордонного співробітництва між Польщею та Україною;</p> <p>4.12. Загострення соціально-економічного становища периферійних регіонів;</p> <p>4.13. Конкуренція з боку інших туристичних регіонів;</p> <p>4.14. Негативні наслідки стихійних лих для розвитку різних видів туризму;</p> <p>4.15. Проблеми приватизації землі та окремих інфраструктурних комплексів;</p> <p>4.16. Відтік кваліфікованих кадрів</p>

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Амоша О. І., Ляшенко В. І. Перспективи формування транскордонних єврорегіональних інноваційних систем і нанотехнологічних кластерів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів. – Зб. наук. пр. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; Редкол.: Відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – 546с.

2. Аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду використання енергозберігаючих технологій у галузі будівництва // [М.А. Саницький, О.Р. Позняк, І.В. Бідник та ін.]; під ред. М.А. Саницького. – Львів, 2008. – 134 с .

3. Аналітична довідка про роботу туроператорів та турагентів за 2005 рік (дані за формою № 1-ТУР) // Інтернет-ресурс Державного управління туризму та курортів Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.

4. Аналітична довідка про роботу туроператорів та турагентів за 2006 рік (дані за формою № 1-ТУР) // Інтернет-ресурс Державного управління туризму та курортів Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.

5. Аналітична довідка про роботу туроператорів та турагентів за 2007 рік (дані за формою №1-ТУР) // Інтернет-ресурс Державного управління туризму та курортів Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.

6. Аналітична довідка про роботу туроператорів та турагентів за 2008 рік (дані за формою № 1-ТУР) // Інтернет-ресурс Державного управління туризму та курортів Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.

7. Аналітична довідка про роботу туроператорів та турагентів за I квартал 2009 року (дані за формою № 1-ТУР) // Інтернет-ресурс Державного управління туризму та курортів Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.

8. Куревіна І. О., Іляш О. І. Ризики розвитку економіки України від формування зони вільної торгівлі: аспекти міжнародної міграції

трудоуних ресурсів. Аналітична записка до Секретаріату Президента України // Інтернет-ресурс Національного інституту стратегічних досліджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.lviv.ua/analytics/98.htm>

9. Андрианов В. Д. Конкуреноспроможність Росії у світовій економіці // Світова економіка та міжнародні відносини. – 2000. – № 3. – С. 47.

10. Бабець І. Г. Інноваційна модель транскордонного співробітництва України та Польщі : автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.05.01 / Ірина Георгіївна Бабець; Терноп. держ. економ. ун-т. – Тернопіль, 2006. – 22 с.

11. Бабець І. Г. Інноваційна модель транскордонного співробітництва України та Польщі : ... дис. канд. екон. наук : 03.05.03 / Бабець Ірина Георгіївна. – Л., 2006. – 214 с.

12. Бакальчук В. О. Роль культурних індустрій у формуванні національної ідентичності // Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / Нац. ін-т стратегічних досліджень; [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К.: НІСД, 2007. – 538 с.

13. Бакушевич І. В. Досвід та перспективи впровадження інноваційних кластерів в розвиток економіки знань транскордонних регіонів України та Польщі // Інтернет-ресурс Жешувського університету (Республіка Польща). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/22-Bakuszewicz-szablon-UKR.pdf.

14. Бакушевич І. В. Стратегії конкуреноспроможності регіонів знань в умовах транскордонного співробітництва // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкуреноспроможність прикордонних регіонів. – Зб. наук. пр. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; Редкол. : Відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – 546 с.

15. Баумгартен Л. В. Аналіз методів определения конкуреноспособности организаций и продукции // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 4 (48). – С. 72-85.

16. Білашко С. Мертва більшість не пітніє. Незалежне аналітичне агентство Glavred (13.02.09 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.glavred.info/ukr/?art=68608487.

17. Бліщук К. Інструменти державного впливу на регіональний економічний розвиток // Науковий вісник «Демократичне врядування».

– 2010. – Вип. 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik5/fail/+Blishchuk.pdf>.

18. Брувер А., Руденко Н., Грищенко С. Стратегічне планування місцевого розвитку: розробка та впровадження проектів : Навч. посіб. / А. Брувер, Н. Руденко, С. Грищенко. – К. : Європ. комісія, 2006. – 168 с.

19. Будівельна діяльність на Львівщині за 2001 р. Статистичний збірник / ред. Л. Сотникова. – Львів, 2002. – 58 с.

20. Будівельна діяльність на Львівщині за 2005 р. Статистичний збірник / ред. Л. Сотникова. – Львів, 2006. – 111 с.

21. Будівельна діяльність на Львівщині за 2007 р. Статистичний збірник / ред. Л. Сотникова. – Львів, 2008. – 74 с.

22. Будівельна діяльність на Львівщині за 2009 р. Статистичний збірник / ред. Л. Сотникова. – Львів, 2010. – 78 с.

23. Бурка Й. Основи географії будівельної індустрії України / Й. Бурка. – Чернівці. – Рута, 2001. – 175 с.

24. Буценко О. Культурна інновація України // Модель 21: Творці змін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://model21.org.ua/files/cultinnovation-Ukraine.doc>.

25. Варналій З. С., Макогон Ю. В., Медведкін Т. С. Кластери в умовах глобальної конкуренції // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : Монографія / [За ред. З.С. Варналія] – К.: НІСД, 2007. – 820 с.

26. Васильців Т. Г., Мігущенко Ю. В. Виявлення чинників та шляхів розвитку транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України на основі дослідження громадської думки [31.03.2009]. – Інтернет-ресурс Регіонального філіалу НІСД у м. Львові. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.lviv.ua/analytics/111.htm>.

27. Від Програм добросусідства – до Нового інструмента сусідства і партнерства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/pages.php?ac=arch&atid=74786>.

28. Внукова Н. М. Стратегія формування фінансового кластеру у транскордонному розвитку євро регіонів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів. – Зб. наук. пр. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; Редкол.: Відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – 546с.

29. Гайдуцький А. Інвестиційна конкурентоспроможність як мотиваційний чинник залучення іноземного капіталу // Журнал

«Конкуренція». – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=50220&cat_id=47.

30. Галиця І. Концептуальні основи та механізми забезпечення конкурентоспроможності в умовах «економіки стресу» // Вісник НАН України. – 2007. – №11. – С. 32– 37.

31. Ганзенко А. А. Напрями інноваційного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті продовольчої безпеки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009_142_2/09gaa.pdf.

32. Гареев Т. Р. Организационно-экономические аспекты формирования полюсов развития в регионе // Экономика и управление преобразованиями сложных социально-экономических систем. – Сб. науч. тр. Ин-та системного анализа РАН. [Под. ред. А. Н. Шевцова] – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 112 с.

33. Геєць В. Бюджетна політика в Україні: проблеми і перспективи // Дзеркало тижня. – № 5 (480). – 7-13 лютого 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2040/45494>.

34. Гелей С. Д., Пастушенко Р. Я. Теорія та історія кооперації : Підручник. / Гелей С. Д., Пастушенко Р. Я. – К. : Знання, 2006. – 513 с.

35. Гельвановский М., Жуковская В., Трофимова И. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях // Российский экономический журнал, 1998. – № 3. – С.67-77.

36. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук Зоряна Вікторівна. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.

37. Герасимчук З. В., Вавдіюк Н. С. Економічна безпека регіону: діагностика та механізми забезпечення: Монографія / Герасимчук Зоряна Вікторівна, Вавдіюк Наталія Степанівна. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 244 с.

38. Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика : Монографія / Герасимчук Зоряна Вікторівна, Ковальська Любов Леонідівна. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 248 с.

39. Голікова Т. В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика: Монографія / Т. В.Голікова. – К.: НАДУ, 2007. – 296 с. – С. 95.

40. Гончаревич Л. Г. Міжнародна конкурентоспроможність в процесі еволюції. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2/txts/07hlhkpe.htm>.
41. Готельне господарство та туризм у Львівській області. Статистичний збірник. – Відпов. за вип. М.П. Пинда. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – 132 с.
42. Градов А. П. Стратегия экономического управления предприятием: Уч. пособ. – СПб : ГТУ, 1993.
43. Гриценко О. Дослідження взаємодії центральної та регіональної влади в галузі культури та розробка пропозицій щодо вдосконалення партнерства держави, регіональних органів культури і «третього сектора» / О.Гриценко, В.Солодовник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.culturalstudies.in.ua/karpati/www/index2.html>.
44. Данилов И. П. Проблемы конкурентоспособности электротехнической продукции / И. П. Данилов. – М. : Пресс-сервис, 1997. – 420 с.
45. Данильченко Є. П. Про деякі політекономічні аспекти аналізу конкурентоспроможності будівельного комплексу України / [Є.П. Данильченко, І. А. Островський, О.А. Шекшуєв]. – Харків : ХНАМГ. – № 77, 2007. – С. 147-150.
46. Дані (індикатори та індекси). Світовий центр даних з неоінформатики та сталого розвитку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/node/394>.
47. Дацко О. І. Творчі індустрії Сінгапуру як пріоритетний напрям регіонального зростання // Проблеми регіонального розвитку в контексті європейсько-азіатської інтеграції: матеріали та тези виступів II Міжнародної науково-практичної конференції. – Частина 1. – МОНУ, Укоопспілка. Вінницький кооперативний інститут. – Вінниця: ВКІ, 2009. – 432 с.
48. Демографічна ситуація в Україні у 2007 році. Експрес-бюлетень. – Київ, Держкомстат України, 2008. – 36 с.
49. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [Воротін В.Є., Куйбіда В.С., Ліанова Е.М. і ін.]; під ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
50. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року : [затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. N 1001]. // Інтернет-ресурс Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

51. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку : Монографія / [За заг. ред. О. Ю. Кучеренка, І. В. Запатріної.] – К. : ВІП, 2006. – 624 с.

52. Діагностика сектору перероблення молока і виробництва молокопродуктів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45ed1c225721e00512fee/\\$FILE/2006_Milk%20Sector%20Diagnostics_ukr.doc](http://www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45ed1c225721e00512fee/$FILE/2006_Milk%20Sector%20Diagnostics_ukr.doc).

53. Долішній М. І. Регіональна політика: методологія, методи, практика: / М. І. Долішній. – Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2001. – 700 с.

54. «Дорожня карта» до Програми збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2006_s5_v.php.

55. Дослідження стану корупції у сфері регуляторної політики: дозволи на будівництво та проведення операцій з землею. – [Електронний ресурс]. – 2008. – USAID. – Режим доступу: <http://www.pace.org.ua/content/category/1/1/53/lang,uk/>.

56. Жаліло Я. А. Тенденції трудової міграції з України до країн СНД. Аналітична записка (Моніторинг соціально-економічних індикаторів). Відділ економічної та соціальної стратегії.– НІСД, 2008. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/11.htm>.

57. Жигінас В. Теоретичні засади структурування національної економіки. Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ ст: національна ідентичність та тенденції глобалізації / В. Жигінас. – Зб. тез. – Ч.2. – Тернопіль, «Економічна думка», 2006. – С. 364-366.

58. Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05 жовтня 1995 року N 356/95-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

59. Закон України «Загальнодержавна програма розвитку малих міст» від 04 березня 2004 року № 1580-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

60. Закон України «Про енергозбереження» від 01 липня 1994 року № 74/94. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

61. Запухляк В. М. Механізм формування конкурентних стратегій фірми : ... дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 / Запухляк Володимир Михайлович. – Ч., 2001. – 198 с.

62. Засади конкурентоспроможності в реаліях економіки знань : колективна монографія / Міжнародний інститут менеджменту (МІМ Київ) [за наук. ред. Ю. В.Полунєєва]. – К. : ТОВ «Інжиніринг», 2007. – С. 98.

63. Захаревич Н.П. Методичні засади обґрунтування регіональної стратегії підвищення конкурентоспроможності галузі // Університетські наукові записки. – 2007. – №3(23). – С. 192–199.

64. Захаревич Н. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств цукрового виробництва регіону // ДонДУУ. – Менеджер. – №2 (36). – 2006. – С. 91-98.

65. Звіт про Конкурентоспроможність України 2009. Назустріч економічному зростанню та процвітання. – Фонд «Ефективне управління», Світовий економічний форум, Женева, 2009. – 230 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.feg.org.ua.

66. Зовнішня торгівля України послугами за 2008 рік. Експрес-випуск. – Відповідальний за випуск Фризоренко А. О. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 14 с. // Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. – С. 10-11.

67. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2005 році. Статистичний збірник. – Том 1. – Відповідальний за випуск Чернишова С.В. – Державний комітет статистики України, 2006. – 236 с.

68. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2006 році. Статистичний збірник. – Том 1. – Відповідальний за випуск Фризоренко А.О. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 234 с.

69. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2007 році. Статистичний збірник. – Том 1. – Відповідальний за випуск Фризоренко А.О. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 236 с.

70. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2007 році. Статистичний збірник. – Том 2. – Відповідальний за випуск Фризоренко А.О. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 230 с.

71. Институциональные ограничения развития рынка жилья в посткризисной экономике // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – Том 2. – № 4. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/10/06/>.

72. Интерференция последствий выбора в результате одновременного выбора альтернатив. Обобщенное дерево вероятностей. Необходимость разработки системной (эмерджентной)

теории информации // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lc.narod.ru/aidos/aidos02/1.4.4/1.4.4.htm>.

73. Іванілов О. С. Механізм забезпечення конкурентоспроможності / Іванілов О. С., Опікунова Н. В., Добривченко Г. Б. // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сборник. – 2006. – №71. – С. 33–38.

74. Інтернет-ресурс Національного інститута системних досліджень проблем підприємництва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nisse.ru>.

75. Інформаційний портал будівельної галузі. С-портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-build.com.ua/about.php>.

76. Інформація про діяльність щодо реалізації державної туристичної політики у сфері міжнародних відносин. [Січень 2007 р.] // Інтернет-ресурс Державної служби курортів та туризму Міністерства культури та туризму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tourism.gov.ua.

77. Карбау Р. Міжнародна економіка / пер. з англ. Р. Косодія. – [7-ме вид.]. – Суми : Козацький вал, 2004. – 652 с.

78. Каталог туристичних пропозицій. Нічліжна база. / Моніка Масланська. – Жешув: Управління Маршалка Подкарпатського воєводства, 2008. – 74с.

79. Кифяк О. В. Розвиток сфери рекреаційних послуг регіону в умовах транскордонного співробітництва (на прикладі євро регіону «Верхній Прут») : автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.00.05 / Олександр Васильович Кифяк; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2007. – 24 с.

80. Ковальська Л. Л. Значення конкурентних переваг регіону у забезпеченні його конкурентоспроможності // Вісн. Львів. комерц. акад. – Сер. екон. – Вип. 20. – Л. : Вид-во ЛКА, 2006.

81. Ковальська Л. Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіонів держави // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». – Зб. наук. пр. Луцьк. націон. технік. ун-т. – Вип. 5 (17). – Ч. 2. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З. В. – Луцьк, 2008. – 360 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/RE/...5.../zbirnuk_RE_2_98.pdf.

82. Комарова Т. В. Теневая экономика в российских регионах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iet.ru/guest/concurs/Komarova.pdf.

83. Конкуренентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В. та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.

84. Конкуренентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. Інформаційний огляд : Матеріали круглого столу. – К.: НІСД, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Table>.

85. Конкуренентоспроможність національної економіки : Монографія / [За ред. д-ра екон. наук Б. Є. Кваснюка.] – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.

86. Концепція забезпечення населення доступним житлом на період 2008-2012 років. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unia.com.ua/>.

87. Концепція реформування податкової системи України // Інтернет-ресурс Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>.

88. Кончин В. Категорія виявленої порівняльної переваги та оцінка перспектив України на Євроринку // Журнал європейської економіки. – 2003. – №1. – С. 135-147.

89. Корольчук Л. В. Активізація транскордонного співробітництва регіонів: автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.00.05 / Корольчук Леся Валеріївна; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2008. – 22 с.

90. Коростелова И. Страны СНГ: совместные исследование социально-трудовых проблем // Человек и труд. –2008. - №5.- С. 43-45.

91. Костиненко Т. Мотиваційні основи оплати праці на підприємствах торгівлі різних форм власності // Україна : аспекти праці. – 1998. – №2. – С. 18-21.

92. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике: теория и методология: монографія / О. Ю. Красильников. – Саратов, изд-во «Научная книга», 1999. – 74 с.

93. Крючкова І. В. Концепція «Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 роки». – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, 2007. – 51с.

94. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України : монографія / І. В. Крючкова. – К. : Наукова думка, 2004. – 317 с.

95. Крячко Є. М. Формування державної цільової програми підвищення конкурентоспроможності регіонів України : автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.00.03 – Харків: НДЦ Індустріальних проблем розвитку НАН України, 2008. – 20 с.

96. Курганська Б. М. Організаційно-економічні механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємства (на прикладі швейної промисловості) : ... дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Курганська Богдана Мирославівна. – Львів, 2002. – 202 с.

97. Лисицький В. Розвиток національних конкурентних переваг – джерело піднесення України. – [Електронний ресурс].– Режим доступу – http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?SECTION_ID=149.

98. Лішик О. П. Культура – духовна скарбниця народу / О.П. Лішик // Офіційний сайт Северодонецької міської ради / Довідкова інформація / Культура і мистецтво / Культура. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.sed-rada.gov.ua/city-reference/kultura-456-mistectvo/kultura-2013-duhovna-skarbnyca-narodu/>

99. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція : Монографія / К. : ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.

100. Лыкова О. А. Институциональные условия минимизации трансакционных издержек на жилую недвижимость // ЭВРГУ. – 2007. – № 1. – Ч. 2.

101. Люблінський регіон. Найбільші туристичні атракції. Проспект / А.Недбал. – Управління Маршалка Любельського воєводства, 2004. – 14с. –С. 13.

102. Малі підприємства Львівщини. Статистичний збірник. – Держкомстат України, Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2007. – 124 с.

103. Малые города Украины. – [Електронний ресурс] .– Режим доступу: <http://www.business.ua>.

104. Марциновський В. Базарні бабки. Український діловий тижневик // Контракти. – № 7 від 18.02.2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kontrakty.com.ua/show/ukr/article/12/07200810052.html.

105. Мережа міжнародних транспортних коридорів на території України. [17.11.2009 р.]. – Інтернет-ресурс Міністерства транспорту та зв'язку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mintrans.gov.ua/uk/show/transport.html>.

106. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ Міністерства економіки України від 18.02.2009 р. № 123. – 24 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/129891/file/Metod_TinEk.doc.

107. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва. – К.: Держпідприємство, Мінекономіки України, 2000. – 24 с.

108. Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентноспособных кластеров / А.А. Мигранян. – М.: Атика, 1997. – 215 с.

109. Михайлов Ю. Українське молоко: працювати, як за соціалізму, а жити, як за капіталізму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=49&itemid=2788&number=91>.

110. Мігущенко Ю. В. Кластерна модель українсько-польського транскордонного туристичного співробітництва: очевидні переваги та бар'єри реалізації / Ю.В. Мігущенко // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сб. науч. труд. Донецк: ДонНУ, 2009. – 1528 с. – С. 400-406.

111. Мігущенко Ю. В. Напрями регулювання структурних диспропорцій в туристичній сфері України / Ю. В. Мігущенко // Вісник Донецького національного університету. Наук. журнал. – Серія В. Економіка і право. – №1. – 2008. – С.157-162.

112. Мігущенко Ю. В. Обґрунтування пріоритетів спільної українсько-польської стратегії транскордонного розвитку в сфері туризму / Ю. В. Мігущенко // Економічні науки. – Серія «Економічна теорія та економічна історія». – Зб. наук. праць. Луцький національний технічний університет. – Вип. 6 (23). – Ч. 1. – [Редкол.: відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З. В.]. – Луцьк, 2009. – 450с. – С. 32-41.

113. Мігущенко Ю. В. Перспективи розвитку сфери туризму та рекреації в малих прикордонних містах // Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : Монографія [За ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т. Васильціва]. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.

114. Мігущенко Ю. В. Порівняльний аналіз конкурентоспроможності українського і польського туризму в Карпатському регіоні / Ю. В. Мігущенко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – С. 151-159.

115. Мігущенко Ю. В. Проблеми розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва в сфері туризму / Ю. В. Мігущенко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи: – Зб. наук. пр. – Вип. 4 (66) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; [Відп. ред. Бойко Є. І.] – Л., 2007. – С. 242-249.

116. Міжнародні економічні відносини / [Філіпенко А. С., Моринець С. Я., Вергун В. А. та ін.]; за заг. ред. А. С. Філіпенко – К.: Либідь, 1992. – 255 с.

117. Мікула Н. А. Передумови формування логістичного кластеру у системі міжнародних транспортних коридорів // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сб. науч. тр. – В. 2-х т. – Т.2. – Ливадия – Донецк, 2007. – 766 с.

118. Мікула Н. А. Потрібно підвищувати професіоналізм територіальних менеджерів // Науково-інформаційне видання «Транскордонне співробітництво». – №2. – Жовтень 2007. – С. 3.

119. Мікула Н. А. Роль євро регіонів у формуванні транскордонних кластерів // Вісн. Львів. комерц. акад. – Сер. екон. – Вип. 20. – Л.: Вид-во ЛКА, 2006. – С. 587-592.

120. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів. – Зб. наук. пр. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; Редкол.: Відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – 546с.

121. Мікула Н. А., Мігущенко Ю. В. Розвиток українсько-польського транскордонного співробітництва в сфері туризму [15.07.2008].// Інтернет-ресурс Регіонального філіалу НІСД у м.Львові. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.lviv.ua/analytics/52.htm>.

122. Місце та роль торгівлі в економічному зростанні регіонів / Я. А. Гончарук, М. І. Флейчук // Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку: Монографія [За ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука]. – Донецьк-Львів: ДонДУЕТ, 2007. – 404 с.

123. Мокій А. І., Шульга М. І. Розробка методики ефективних управлінських рішень у контексті іллегалізації економіки// Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України. – Зб

наук. праць. – Вип. 5. (XLIII). – Ч. 1. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – С.194-205.

124. Налоговые системы зарубежных стран. – М.: «Закон и право», ЮНИТИ, 2000. – С. 46-47.

125. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1-2002) ДК 009:2005 / Прийнятий Наказом № 375 Держспоживстандарту України 26.12.2005. – К.: Держспоживстандарт, 2009. – 266 с.

126. Новожилов А. Использование метода DEA для анализа эффективности перерабатывающей отрасли // Фундаментальные исследования, 2009 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rae.ru/zk/?section=rubricator&op=article&id=4350>.

127. Основи Законодавства України про культуру (зі змінами)// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 21. – С.294.

128. Основні положення «Звіту про Конкурентоспроможність України 2008. Назустріч економічному зростанню та процвітанню». – Світовий економічний форум, Женева; Фонд «Ефективне управління», 2008. – 76 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.feg.org.ua.

129. Інтернет-ресурс Адміністрації Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pvu.gov.ua/>.

130. Інтернет-ресурс Всеукраїнської Федерації роботодавців в сфері туризму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.frtu.org.ua>.

131. Інтернет-ресурс громадської організації Асоціація «Поділля Перший». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ppngo.org/index.php>.

132. Інтернет-ресурс Інституту туризму Республіки Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intur.com.pl>.

133. Інтернет-ресурс Міністерства економіки Республіки Польща. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mg.gov.pl>.

134. Інтернет-ресурс Польської палати туризму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pit.org.pl>.

135. Інтернет-ресурс Польської туристичної організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pot.gov.pl>.

136. Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

137. Інтернет-ресурс Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
138. Інтернет-ресурс Державної митної служби у Львівській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.customs.lviv.ua.
139. Інтернет-ресурс Міністерства внутрішніх справ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mvs.gov.ua.
140. Інтернет-ресурс Міністерства праці і соціальної політики України // <http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?jsessionid>
141. Інтернет-ресурс Державного комітету статистики у Львівській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.lviv.ua.
142. Пам'ятки України. Історія і культура. / Реєстри // Пам'ятки архітектури й містобудування України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.heritage.com.ua/reestry/index.php?id=78>.
143. Пасічник С. Кластер – інноваційна модель залучення інвестицій на рівні регіону // Будівельний кластер – Європейський шлях розвитку. – Хмельницький : Асоціація «Поділля Перший», 2005. – 30с. – С. 12-13.
144. Пастущин В. Сучасні погляди на конкурентоспроможність продукції як економічну категорію / В. Пастущин. – Наука молода.– №6, 2006.
145. Первая Международная конференция «Молочный мир – 2004». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.molprom.com.ua/contents.php?Issue=15&lang=ua - 14к.
146. Перелік пунктів пропуску через державний кордон України. – Інтернет-ресурс Державної прикордонної служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pvu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=47724&cat_id=46453.
147. Петров В. Конкурентоспособность. Анализ факторов, показателей и критериев, определяющих успех субъектов рынка в конкурентной борьбе на различных условиях экономической деятельности (микро, мезо, макро, глобальном) / В. Петров. – Риск, 1999. – №4. 286 с.
148. Петрушенко Ю. М. Вплив економічної культури населення на ефективність функціонування ринків // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: «Економіка». – 2007. – Вип. 31-3 (117). – С. 181-185.

149. Пинда Ю. В. Фактори підвищення рівня конкурентоспроможності будівельних робіт та продукції // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 793-801.

150. Писаренко С. Конкурентоспроможність економіки України в умовах євроінтеграції / С. Писаренко, С. Семів, Н. Федоришин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ. – 2006. – С. 884-890;

151. Підвисоцький В. Г. Щодо визначення рейтингової оцінки конкурентоспроможності регіонів: Методичні матеріали. – К.: «Леста», 2008. – 48с.

152. Піддубний І., Піддубна Л. Теорія конкурентоспроможності: сучасний стан і предметно-методологічні аспекти розвитку // Економіка України. – 2007. – № 8. – С.156.

153. Побурко Я., Кардаш В. Методологічні засади класифікації регіонів за рівнем економічного розвитку // Економічні есе. – №2 (13).

154. Поворозник В., Белінська Я. Можливі напрями удосконалення житлової політики. Аналітична записка. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May08/10.htm>.

155. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / [П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін.; за ред. З. С. Варналія]. – К. : Знання України, 2008. – С. 587.

156. Податковий кодекс України: європейський вимір відносин бізнесу і держави. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rsta.tr.ukrtel.net/Banners/Obgovoryuemo_Proekt/podatkovyj_kodeks.htm.

157. Покришка Д. С. Структурні чинники забезпечення конкурентоспроможності // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1.

158. Положення про Міністерство культури та туризму України: [затверджено указом Президента України від 2 грудня 2005 р. № 1688/2005]. – Інтернет-ресурс Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mincult.gov.ua>.

159. Полунєєв Ю. Технологія економічного прориву // Дзеркало тижня. – № 41 (620) 28 жовтня – 3 листопада 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1030/54916/>.

160. Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 рр. – Люблін, Жешув, Львів, Луцьк, Ужгород, 2008. – 232 с.

161. Портер М. Настанови, цінності, вірування і мікроекономіка добробуту // Незалежний культурологічний часопис «І». –2008. – № 53. – С.34-47.

162. Портер М. Конкуренция / Майкл Э. Портер. : Пер.с англ. – М. : Вильямс, 2005. – 608с.

163. Портер М. Стратегія конкуренції / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1998. – 390 с.

164. Портер М. Конкурентное преимущество: создание и обеспечение более высокого уровня деятельности / М. Портер. – Нью-Йорк, Фри-Пресс. – 1995. – Гл. 12. – 757 с.

165. Портер М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер ; [пер. с англ., науч. редактор О. Нижельская]. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с.

166. Портер М. Міжнародна конкуренція / М. Портер ; [пер. з англ.; під. ред. та з передмовою В. Д. Щетініна]. – М.: Міжнародні відносини. – 1993. – 896 с.

167. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації» 21 червня 2005 року № 2680–IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=24606&pf35401=74226.

168. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми «Контрабанді – стоп» від 1 квітня 2005 р. N 260.– Київ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=260-2005-%EF>.

169. Постанова Кабінету Міністрів України № 1819 від 27 грудня 2006 р. «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guon.kiev.ua>.

170. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

171. Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки : [постанова Кабінету міністрів України від 29 квітня

2002 р. № 583]. – Інтернет-ресурс Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

172. Про затвердження Положення про Державну службу туризму та курортів: [постанова Кабінету міністрів України від 13 лютого 2006 р. № 132]. – Інтернет-ресурс Міністерства культури та туризму України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mincult.gov.ua>.

173. Про затвердження Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004-2010 рр. : [постанова Кабінету міністрів України від 12 травня 2004 р.]. – Інтернет-ресурс Кабінету міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.org.ua>.

174. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін та ін.]. – К. : Держкомпідприємство, 2008. – С. 156.

175. Про туризм : [закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР]. – Інтернет-ресурс Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

176. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : монографія / [за ред. Н. А. Мікули, В. В. Борщевського, Т. Г. Васильціва]. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.

177. Програма добросусідства Польща-Білорусь-Україна Interreg IIIA/Tacis CBC 2004-2006 рр. – Зб. проєктів. / [За ред. Зубрицької О., Гончарової Д., Парасоцької О.] – РА «Арт-Вест ЧП І.Я. Дигодай». – Грудень 2008 р. – 48с.

178. Програма економічних реформ України на 2010 – 2014 рр. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

179. Проєкт «Концепції Державної цільової програми інноваційного розвитку української культури на 2009-2013 роки» 8 грудня 2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/129791>.

180. Проєкт Податкового Кодексу України від 21.07.2009 № 2215. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31993.

181. Проєкт стратегії реформування податкової системи. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main>.

182. Регіональна політика. Економічний та соціальний розвиток регіонів України у 2008 році (картографічно-ілюстративні матеріали)/ Секретаріат Кабінету Міністрів України, Управління регіональної політики. – К.: – 2009. – 15 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>

183. Регіони України 2008: стат. зб. : у 2 ч. / [за ред. О.Г. Осауленка]; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К.: Держкомстат України, 2008. – Ч. 2. – 804 с.

184. Рейтинг простоти ведення бізнесу Doing Business – 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>.

185. Рішення державного комітету України з будівництва та архітектури «Про інформаційно-аналітичну систему «Стан якості будівництва в Україні» від 12 вересня 2003 року № 73. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart87/idx87311.htm>.

186. Роденко Д. Международная Маркетинговая Группа: Толковый словарь маркетолога. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.marketing-ua.com/marketing.dictionary.php>

187. Розвиток малого підприємництва Львівщини. Статистичний збірник. – Держкомстат України, Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2008. – 154 с.

188. Розвиток малого підприємництва Львівщини: статистичний аналіз / Збірник доповідей. – Держкомстат України, Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2008. – 80 с.

189. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 28-р «Про затвердження Плану заходів з виконання у 2007 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні»

190. Рощина Т. Агропромисловий комплекс України на шляху інтеграції до ЄС / Рощина Т., Марченко Т. // Україна на шляху європейської інтеграції : науково-практичний збірник матеріалів. – К., 2000. – С. 74–77.

191. Рубан Ю. Г. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : [монографія] / Ю. Г. Рубан. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.

192. Самойлов Ю. Антикризисная Польша // Всеукраинское издание для профессионалов туристического бизнеса «Украинский туризм». – 2009. – №4. – С. 40-41.

193. Семикіна М. В. Регулювання конкурентоспроможності у сфері праці / М. В. Семикіна. Відп.ред. В. В. Онікієнко. – Кіровоград: ПВЦ «Мавік», 2004. – С.308.
194. Семів С.Р. Конкурентоспроможність підприємств споживчої кооперації в умовах відкритої економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.ек. наук : спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / С. Р. Семів. Київ, 2001. – 21, [1] с.
195. Сидорченко Т. Ф. Інвестиційне забезпечення розвитку будівельного комплексу регіону : ... дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Сидорченко Тетяна Федорівна. – Львів, 2005. – 203 с. – С.78
196. Смирнов І., Шум І. Україна та Польща в системі єврологістики // Наука молода. – 2003. – №1.– С. 25-26.
197. Смирнов Т. Что может Федерация работодателей в сфере туризма // Новости турбизнеса. – 2008. – №19(117). – С. 11.
198. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
199. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентоздатності економіки України на основі кластерів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів. – Зб. наук. пр. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; Редкол.: Відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – 546с.
200. Сото Э. Де. Иной путь / Э.Де. Сото. – М.: Дело, 1994, С. 179. – С.179.
201. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / [за заг.ред. В. М. Геєця, А. І. Даниленка, М. Г. Жулинського, Е. М. Лібанової, О. С. Онищенко] / авт.кол. О. І. Амоша, Є. І. Андрос, Ю. М. Бажал та ін. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 р.
202. Спиридонов И. А. Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности экономики России : учебное пособие / И. А. Спиридонов. – М. : ИНФРА – М, 1997. – 169 с.
203. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2008 році. Статистичний збірник. – Відповідальний за випуск Фризоренко А. О. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 259 с. – С. 196-171.
204. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2008 рік. – К., 2009. – 391 с. – С. 270.
205. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2005.– 650 с.

206. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2007.– 552 с.
207. Статистичний щорічник України за 2007 р. / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державний комітет статистики України, 2008. – 572 с.
208. Степаненко А. В., Герасимов М. І. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 39 – 54.
209. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : підручник / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2006. – 396 с.
210. Стратегія розвитку Львівської області до 2015 року: економіка, суспільство, середовище. Моніторинг за 2007 р. – Вип. 6. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oblrada.lviv.ua/programs/Starategy.pdf. – С. 211-241.
211. Стратегія розвитку Полтавського району: добробут, злагода, гостинність. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obladmin.poltava.ua/poltava/4182.htm>.
212. Стратегія розвитку туризму і курортів : [розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 р. N 1088-р.]. – Інтернет-ресурс Кабінету міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.org.ua>.
213. Сушко І., Врадій О., Сушко О. Громадський моніторинг візової політики і практики країн ЄС в Україні. Аналітичний звіт. – К.: Вістка. – 92 с.
214. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика : Монографія / Наталія Петрівна Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570с.
215. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : Монографія / [За ред. Варналія З. С.] – К.:НІСД, 2006. – 576 с.
216. Травянюк О. І. Методологічні підходи до визначення кластерної моделі регіонального розвитку // Інтернет-ресурс Національної бібліотеки України ім. І. І. Вернадського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals>.
217. Транскордонне співробітництво – стратегічний ресурс розвитку прикордонних територій України / [За заг. ред. к.е.н.

В.Борщевського]. – Львів: Ін-т міжнар. екон. дослід. – Регіон. філіал Націон. ін-ту стратег. дослідж. в м.Львові, 2008. – 160с.

218. У 2008 році Польща скоротила видачу віз українцям на 40% (за даними Міністерства закордонних справ Польщі). [18.06.2009 р.]. – Інтернет-ресурс Інформаційного агентства УНІАН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-321608.html>.

219. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху : [затверджено Постановою КМ від 25.02.2009 р. N 139 (139-2009-п); набрала чинності 01.07.2009 р.]. – Інтернет-ресурс Верховної ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

220. Україна 2020: Стратегія національної модернізації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uspishnaukraina.com.ua/uk/nsa/185.html>.

221. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К.: НІСД, 2009. — С. 274.

222. Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. Посібник з кластерного розвитку : Навч. посіб. – К. : Європейський Союз, 2006. – 38с.

223. Українська трудова міграція. українська всесвітня координаційна рада // Прес-служба УВКР Українська трудова міграція. – 2008. – 04 квітня. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uvkr.com.ua/ua/news/ukr_trud_migracija.html.

224. Український регіональний вісник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.urg.org.ua/data/pdf/URR-24.pdf.

225. Управління конкурентоспроможністю підприємства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proces.biz/MS/Book/LightBook/t51.htm>.

226. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону / [Мікула Н. А., Гомольська Н. І., Шевченко-Марсель В. І. та ін.] : під ред. П. Ю. Беленького. – НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2005. – 145 с. – С. 12.

227. Фатхудинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Фатхудинов Р. А. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

228. Фатхутдинов Р. Менеджмент как инструмент достижения конкурентоспособности / Р. Фатхутдинов. – Вопросы экономики, 1997. – №5. – С. 118-127.

229. Федак Т. В. Регіональні фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції : ... дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Федак Тарас Васильович. – Л., 2001. – 238 с.

230. Федеральный образовательный портал. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/>

231. Федорченко В. К., Дворова Т. А. Історія туризму в Україні: Навч. посіб. / В. К. Федорченко, Т. А. Дворова / Передм. В. А. Смоля. – К. : Вища шк., 2002. – 195с.: іл. – С. 107.

232. Хартія міст України. – [Електронний ресурс].– Режим доступу
www.oga.mk.ua/data/upload/publication/main/ua/2085/chart_city_ua.doc.

233. Цигилик І. І. Економіка й організація інноваційної діяльності : навчальний посібник / І. І. Цигилик, С. О. Кропельницька, О. І. Мозіль, І. Г. Ткачук. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 128 с.

234. Червоножка В. Справжнє обличчя українського заробітчанина // Новинар: громадянсько політичне видання. – К.: «Прес-центр». – 2008. – 22 грудня.

235. Чернега О. Б., Озарина О. В. Анализ зарубежной практики формирования гибких интеграционных форм сотрудничества предприятий // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2005. – 1165с.

236. Чечелюк П. Кластер не пресмыкательство перед западом, а новая инициатива в строительном бизнесе // Зеркало недели. – 2003. – № 36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zn.ua/2000/2675/42190/>.

237. Чигрин В. Політичні уподобання електорату «середнього міста» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/index.php3>.

238. Шаблиста Л. М. Податки як засіб структурної перебудови економіки / Л. М. Шаблиста. – К. : Інститут економіки НАН України, 2000. – С. 97.

239. Шеховцева Л. С. Конкурентоспроможність регіону: фактори та метод створення // Маркетинг в Росії та за кордоном. – М. : – 2001. – № 4. – С. 12 – 15.

240. Шуменко О. Оцінка наслідків Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wto.in.ua/files/content/articles/fta_eu_impact.pdf.

241. Щурек В., Литвиненко П. Польський центр туристичної інформації: Хочемо зацікавити українських туорператорів і допомогти їм розширити свою пропозицію // *Новости турбизнеса*. – 2008. – №14(112). – С. 10-11.

242. Экономика строительной отрасли: учебник / [Н. И. Бакушева, О. В. Гусарская, С. М. Пятницкая и др.]; под ред. Н. И. Бакушева. – Москва: Издательский дом «Академия», 2006. – 224 с.

243. Электронный учебник по статистике StatSoft. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.statsoft.ru/home/textbook/modules/stcluan.html#general.

244. Эффективность муниципальных социальных программ: возможность и необходимость оценки / [Александрова А. Л., Садовская З. Л., Страйк Д. Р., Чагин К. Г.]. – М., 2003. – 352 с.

245. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика. Учеб. пособие / А. Ю. Юданов. – М. : ТАНДЕМ, 1996. – 272 с. – С. 43.

246. Юридично-правові аспекти інвестиційно-будівельної діяльності в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rurik.com.ua/dokumenti/doslidjenya/yurid_aspekti_invest_bud_diyalnosti.pdf.

247. A Governor's Guide to Cluster-Based Economic Development / National Governors Association, 2002. – 48 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nga.org.

248. A Practical Guide to Cluster Development. A Report to the Department of Trade and Industry and the English RDAs by Ecotec Research & Consulting. – 81p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dti.gov.uk/economics.

249. Baeker G. Creative City / Greg Baeker, Glen Murray. // *Planning Framework. A Supporting Document to the Agenda for Prosperity: Prospectus for a Great City*, 2008. – 47 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.toronto.ca/culture/pdf/creative-city-planning-framework-feb08.pdf>

250. Balassa B. Comparative Advantage, Trade policy and Economic Development. – Harvester Wheatsheaf, New York. – 1989. – P. 41-79.

251. Bilton Ch. Management and Creativity: From Creative Industries to Creative Management / Chris Bilton.- Blackwell Publishing, 2007.- 256 p.

252. Ch. Ketels, G. Lindqvist, O. Solvell. Cluster initiatives in developing and transition economies. – Center for Strategy and Competitiveness, Stockholm. First edition, May 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cluster-research.org.

253. Challenges and prospects of cross border cooperation in the context of EU enlargement (Sixth framework programme, priority 7 citizens and governance in a knowledge based society) / D. Smallbone, L. Labrianidis, U. Venesaar, F.e Welter, P. Zashev. – Kingston University, 2007. – 218 p.

254. Changes in Visa Policies of the EU Member States. New Monitoring Report. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.batory.org.pl.

255. Creative and culture industries. – [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.culture.gov.uk/creative/mapping.html.

256. Declaration on Cultural Diversity. Adopted by the 31st Session of the General Conference of UNESCO, PARIS, 2 November 2001. – 44 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>.

257. Dyrda Grażyna. Polska Organizacja Turystyczna jako podmiot wspierający rozwój turystyki na Podkarpaciu // Wymiary aktywności samorządów lokalnych w obszarach współpracy transgranicznej / Red. naukowa M. Karapyta, K. Rejman. – Jarosław : Instytut Stowarzyszenie Polsko-Ukraińskie, 2007. – 474 с.

258. Günter Scheer, Lucas von Zallinger. Cluster management – a practical guide. Part A: Overview. / Developed for the Economic Development and Employment Promotion Program implemented by the Ministry of Economy, Labor and Entrepreneurship of the Republic of Croatia and the Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. – Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, Dezember 2007. – 70 p.

259. Hawkes J. The fourth pillar of sustainability. Culture's and Local development / John Hawkes. – Melbourn: Cultural development Network, 2001. – 183 p.

260. Офіційний сайт Європейського союзу: статистика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>.

261. L. Palmen, M. Baron. Przewodnik dla animatorów inicjatyw klastrowych w Polsce. – Warszawa : Polska Agencja Rozwoju

Przedsiębiorczości, 2008. – 176 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pi.gov.pl>.

262. Liesner H.H. The European common market and British industry. – *Economic Journal*. – 1958. – № 68.

263. Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsrr.gov.pl>.

264. Przyjazdy cudzoziemców do Polski w latach 2005-2007 według krajów (tys.). // Інтернет-ресурс Інституту туризму Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intur.com.pl/przyjazd.htm>.

265. Przyjazdy cudzoziemców do Polski w latach 2007 i 2008 (tys.). // Інтернет-ресурс Інституту туризму Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intur.com.pl/warsztat.htm#kraje2008>.

266. Przyjazdy do Polski w ciągu trzech kwartałów 2009 r. (tys.) i zmiany do odp. okresu 2008 r. (I kwartał 2009 roku). // Офіційна інтернет-сторінка Інституту туризму Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intur.com.pl/warsztat.htm#kraje2009>.

267. Rosenfeld A. Stuart. Creating Smart Systems. A guide to cluster strategies in less favoured regions. European Union-Regional Innovation Strategies. – Carrboro, North Carolina, USA : Regional Technology Strategies, April 2002. – 36 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rtsinc.org.

268. Rozwój i promocja transgranicznego polsko-ukraińskiego klastra lotniczego // Program Sąsiedztwa Polska-Białoruś-Ukraina INTERREG IIIA/Tacis CBC. – 2006. – №1(3). – p.7.

269. Rozwój struktur klastrowych w Polsce Wschodniej. Synteza. Broszura informacyjna. / Pod red. nauk. Prof. B. Plawgo. – Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2007. – 24 s.

270. Sharon Z. Loft Living: culture and capital in urban change / Sharon Zukin. – N.-Y. John Hopkins University press. – 1989 – 232 p.

271. Strategia rozwoju turystyki w latach 2001 – 2006. Rządowy program wsparcia rozwoju turystyki w latach 2001 – 2006. Ministerstwo Gospodarki, Departament Turystyki. – Warszawa, wrzesień 2002 r. // Інтернет-ресурс Міністерства спорту та туризму Республіки Польща. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msport.gov.pl/strategie-turystyka>.

272. Strategia rozwoju turystyki w latach 2007 – 2013. Ministerstwo Gospodarki. – Warszawa, kwiecień 2007 r. // Інтернет-ресурс

Міністерства спорту та туризму Республіки Польща. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msport.gov.pl/strategie-turystyka>.

273. Strategia rozwoju województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020. – Rzeszów: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, 2006. – 168 s.

274. Stuart A. Rosenfeld. Networks and Clusters: The Yin and Yang of Rural Development [2001]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rtsinc.org/publications/index.html>.

275. The Global Competitiveness Report 2008-2009. World Economic Forum, Geneva, Switzerland. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/PastReports/index.htm>.

276. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007. Furthering the Process of Economic Development. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2007. – 462 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

277. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007. Furthering the Process of Economic Development. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2007. – 462 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

278. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2008. Balancing Economic Development and Environmental Sustainability. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2008. – 474 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

279. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. Managing in a Time of Turbulence. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2009. – 525 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

280. Tourism Satellite Accounting. The 2008 travel & tourism economic research. Poland – World travel & tourism council, 2008. – 20 p.

281. Tourism Satellite Accounting. The 2009 travel & tourism economic research. Poland – World travel & tourism council, 2009. – 20 p.

282. Trott P. Innovation management and new product development / Paul Trott. – Third edition. – University of Portsmouth Business School. – Pearson Education Limited, 2005. – 538с.

283. Turystyka polska w 2005 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2007. – 150 s.

284. Turystyka polska w 2006 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2007. – 141 s.

285. Turystyka polska w 2007 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2008. – 150 s.

286. Turystyka polska w 2008 roku. Układ regionalny. – Autorzy opracowania: M. Byszewska-Dawidek, I. Kulesza, H. Legienis, B. Radkowska. – Warszawa : Instytut turystyki, 2009. – 148 s.

287. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych. – Інтернет-ресурс Міністерства економіки Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mg.gov.pl>.

288. Wspólna polsko-ukraińska strategia współpracy transgranicznej 2005-2015. – Europejskie Centrum Integracji i Współpracy Samorządowej «Dom Europy». – Lublin, 2005. – 52 s.

289. Wyjazdy z Polski. Zagraniczne wyjazdy polskich turystów według odwiedzanych krajów (w mln). – Інтернет-ресурс Інституту туризму Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intur.com.pl/wyjazdy.htm#kraje>.

Наукове видання

СТРАТЕГІЯ ТА МЕХАНІЗМИ ЗМІЦНЕННЯ ПРОСТОРОВО-СТРУКТУРНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Монографія

За редакцією

доктора економічних наук, професора Мокія А.І,
доктора економічних наук, доцента Васильціва Т.Г.

Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : Монографія / За ред. А.І. Мокія, Т.Г. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2010. – 488 с.
ISBN.

Підписано до друку 21.12.2010 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. – 27,05. Наклад – 250 прим. Зам. 23.

Надруковано.